



การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาตามฉันทิของพุทธโฆษาจารย์



โดย

นางสุวิไล บุญวัชชัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา แบบ 2.1 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

ภาควิชาภาษาตะวันออก

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2566

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

## การศึกษาวิเคราะห์ปทัชจทามณีของพุทธโฆษาจารย์



วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา แบบ 2.1 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

ภาควิชาภาษาตะวันออก

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2566

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

AN ANALYTICAL STUDY OF THE PADYACŪḌĀMAṆI OF  
BUDDHAGHOṢĀCĀRYA



A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements  
for Doctor of Philosophy SANSKRIT STUDIES  
Department of Oriental Languages  
Academic Year 2023  
Copyright of Silpakorn University

หัวข้อ	การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาตามนิของพุทธโฆษาจารย์
โดย	นางสุวิไล บุญธวัชชัย
สาขาวิชา	สันสกฤตศึกษา แบบ 2.1 ปรัชญาดุขฎฐิบัณติต
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	รองศาสตราจารย์ ดร. สำเนียง เลื่อมใส

---

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปรัชญาดุขฎฐิบัณติต

.....คนบดีคณะโบราณคดี  
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ดำรงพล อินทร์จันทร์)

พิจารณาเห็นชอบโดย

.....ประธานกรรมการ  
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก  
(รองศาสตราจารย์ ดร. สำเนียง เลื่อมใส)

.....ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน  
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา)

.....ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน  
(อาจารย์ ดร. นิพัทธ์ แยมเดช)

.....ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก  
(รองศาสตราจารย์ ดร. โกวิทย์ พิมพวง)

61116806 : สันสกฤตศึกษา แบบ 2.1 ปรัชญาคุชฎีบัณฑิต

คำสำคัญ : ปัทยจุฑามณี, พุทธโฆษาจารย์, ฉันทลักษณ์, ศัพทาลังการ, อรรถาลังการ

นาง สุวิไล บุญธวัชชัย: การศึกษาวิเคราะห์ปัทยจุฑามณีของพุทธโฆษาจารย์ อาจารย์ที่ปรึกษา  
วิทยานิพนธ์หลัก : รองศาสตราจารย์ ดร. สำเนียง เลื่อมใส

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ คือ (1) เพื่อปริวรรตอักษรเทวนาครีในปัทยจุฑามณีของพุทธโฆษาจารย์ เป็นอักษรไทยและแปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทย (2) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและข้อมูลทั่วไป เกี่ยวกับปัทยจุฑามณีของพุทธโฆษาจารย์ (3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ลักษณะการประพันธ์ของปัทยจุฑามณีของพุทธโฆษาจารย์ โดยต้นฉบับที่นำมาศึกษาเป็นต้นฉบับภาษาสันสกฤตอักษรเทวนาครีที่ The Superintendent, Government Press จัดพิมพ์ขึ้นเป็นหนังสือชื่อ “The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosaśācārya” เมื่อปี ค.ศ. 1921

ผลการศึกษา พบว่า

1. ปัทยจุฑามณีของพุทธโฆษาจารย์เป็นวรรณกรรมพุทธประวัติภาษาสันสกฤตประเภท ร้อยกรอง มี 641 โศลกใน 10 สรรค เนื้อหาของเรื่องจะดำเนินไปตามแนวพระพุทธประวัติช่วงที่สอง (อวิทูเรนิทาน) คือเริ่มตั้งแต่เหล่าทวยเทพขึ้นไปบนสวรรค์ชั้นดุสิตเพื่ออาราธนาพระโพธิสัตว์ให้ลงมาเกิดในโลกมนุษย์จนกระทั่ง พระองค์ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

2. ทางด้านประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมนี้ พบแต่ชื่อของผู้แต่งเพียงอย่างเดียวคือ “พุทธโฆษาจารย์” ซึ่งนักวิชาการหลายคนไม่เชื่อว่ากวีท่านนี้เป็นคนเดียวกับพระพุทธโฆษาจารย์ผู้เป็นอรรถกถาจารย์ฝ่ายบาลี ส่วนช่วงเวลาที่ตั้งบทประพันธ์นี้ คาดว่าน่าจะอยู่ราวๆ คริสต์ศตวรรษที่ 9-10

3. ลักษณะการประพันธ์ของปัทยจุฑามณีของพุทธโฆษาจารย์ประกอบด้วย (1) ฉันทลักษณ์ 14 ชนิด อันได้แก่ ปัลลยวักตรฉันทน์ วิปุลฉันทน์ อินทรวัชรฉันทน์ อุเปนทรวัชรฉันทน์ อุปชาติฉันทน์ ศาลินีฉันทน์ รโถทตฉันทน์ วัมศัสถฉันทน์ วสันตติลกาฉันทน์ มालินีฉันทน์ มันทากรานตาฉันทน์ ศารทูล-วิกิริตีฉันทน์ ปุษปิตาคราฉันทน์และเอาปัจฉันทน์ ทลิกฉันทน์ (2) อลังการ 2 ประเภทคือ ศัพทาลังการ(อนุปราสและยมก) และอรรถาลังการ 46 ชนิด ได้แก่ อุปมา อนันวยะ สสันเทหะ รูปกะ วยติเรกะ ตลยโยคิตา ประติวัสตูปมา นิทรรคนา ทฤษฏานตะ ภรานติมาน ประตีปะ สามานยะ อุตเปรกษา อติศโยกติ วิเศษะ วิโรธะ วยาโชกติ เศลชะ समाโสกติ อาเกษปะ ปรรยาโยกตะ อปรัสตุต ประคังสา ทีปะกะ วิชมะ สวภาโวกติ สโหกติ ปรรยาเยะ ปริกร อรรธานตรันยาสะ ภาวิกะ ยถาสังขะ อุทาท ตะ ปริวฤตติ สาระ สมุจจะยะ วยาฆาตะ กาวยลึงคะ อนุมานะ วิเศโษกติ วิโนกติ อุตตระ การณมาลา สมะ อสังคิตี สัมสฤชฎี และสังกร

61116806 : Major SANSKRIT STUDIES

Keyword : Padyacūḍāmaṇi, Buddhaghoṣācārya, Chandas, Śabdālañkāra, Arthālañkāra

MRS. Suwilai BOONTHAWATCHAI : AN ANALYTICAL STUDY OF THE PADIYACŪḌĀMAṆI OF BUDDHAGHOṢĀCĀRYA Thesis advisor : Associate Professor Samniang Leurmsai, Ph.D.

This study has 3 objectives: (1) to transliterate the Devanagari script in Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya to Thai script and to translate Sanskrit into Thai Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya to Thai script and to translate Sanskrit into Thai (2) to study the history and general information of Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya (3) to study and analyze the literary composition style of Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya.

The results of this study were as follows:

1. The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya is a Sanskrit literature on the life of the Buddha consisting of 641 verses 10 sargas. The content of the story begins with a group of devas ascending to the Tusita heaven to invite the Bodhisattva to be born in the human world and ends when he is enlightened as a Buddha.

2. Regarding the history of this literature, nothing was found except the name of the author: "Buddhaghoṣācārya". But many scholars do not believe that this poet is the same person as Buddhaghosa, the Pali commentator. As for the period in which this poem was composed, it is tentatively said to be around the 9<sup>th</sup>-10<sup>th</sup> centuries CE.

3. The literary composition style of Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya consists of (1) chandas with 14 types: pathyāvakraṁ, vipulā, indravajrā, upendravajrā, upajātiḥ, śālinī, rathodhdhātā, vaṁśastha, vasantatilakā, mālinī, mandākrāntā, puṣpitaḅgrā, śārdūlavikrīḍitaṁ and aupachandasika. (2) Figure of sound (Śabdālañkāra): Anuprāsa and Yamaka and figure of meaning (Arthālañkāra) 46 types: upamā, ananvaya, sasandeha, rūpaka, vyatireka, tulyayogitā, prativastūpamā, nidarśanā, drṣṭānta, bhrāntimān, pratīpa, sāmānya, utprekṣā, atīśayokti, viśeṣa, virodha, vyājokti, śleṣa, samāsokti, ākṣepa, paryāyokta, aprastutaprasāmsā, dīpaka, viśama, svabhāvokti, saḥokti, paryāya, parikara, arthāntaranyāsa, bhāvika, udāttasāra, yathāsañkhyā, parivr̥tti, samuccaya, vyāghāta, kāvyaliṅga, anumāna, viśeṣokti, vinokti, uttara, kāraṇamālā, sama, asaṅgati, samsṛṣṭi and sañkara.

## กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ ผศ. ดร. จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา ที่ได้แนะนำต้นฉบับภาษาสันสกฤต

“The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosaśācārya” มาเป็นแหล่งข้อมูลปฐมภูมิของการทำวิจัยในครั้งนี้ ขอขอบพระคุณอาจารย์ที่ปรึกษา รศ. ดร. สำเนียง เลื่อมใส ที่ได้ช่วยตรวจเช็คและขัดเกลาสำนวนในการแปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทยซึ่งมีทั้งหมด 641 โศลก และขอขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์: ผศ.ดร. ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย (ประธาน) รศ.ดร. โกวิทย์ พิมพวง (กรรมการภายนอก) รศ.ดร. สำเนียง เลื่อมใส ผศ.ดร. จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และ อ.ดร. นิพัทธ์ แยมเดช (กรรมการภายใน) มา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอขอบคุณเพื่อนๆ ที่ให้การสนับสนุนด้านข้อมูลในการทำวิจัย และขอขอบคุณหลายๆ ที่ให้กำลังใจและคอยช่วยเหลือทางด้าน Technology มาโดยตลอด

ท้ายนี้ ขออุทิศผลงานวิจัยนี้แด่บุพการี บุรพจารย์ และท่าน“Buddhaghosaśācārya” ผู้รจนา กวีนิพนธ์ “The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosaśācārya” อันทรงคุณค่า คู่ควรแก่การนำมาศึกษาทางวรรณกรรมด้านพุทธประวัติและด้านการประพันธ์ในรูปแบบของฉันทลักษณ์และอลังการ

สุวิไล บุญธวัชชัย



## สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
บทที่ 1 บทนำ .....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	6
1.3 ขอบเขตของการศึกษา.....	6
1.4 ขั้นตอนของการศึกษา.....	6
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
1.6 ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	7
บทที่ 2 การปริวรรตและการแปล “ปัทมจตุคามณีของพุทธโฆษาจารย์” .....	12
2.1 หลักการปริวรรตเป็นอักษรไทยของ “ปัทมจตุคามณีของพุทธโฆษาจารย์” .....	12
2.2 หลักการแปล “ปัทมจตุคามณีของพุทธโฆษาจารย์” เป็นภาษาไทย .....	14
2.3 บทปริวรรตและบทแปลของ “ปัทมจตุคามณีของพุทธโฆษาจารย์” .....	17
บทที่ 3 ประวัติความเป็นมาและข้อมูลทั่วไปของปัทมจตุคามณีของพุทธโฆษาจารย์ .....	187
3.1 ประวัติความเป็นมา.....	187
3.1.1 แหล่งที่มาของคัมภีร์ “ปัทมจตุคามณีของพุทธโฆษาจารย์” .....	187
3.1.2 ผู้ประพันธ์และระยะเวลาในการประพันธ์ .....	189
3.1.2.1 ประวัติของพระพุทธโฆษาจารย์: พระคันถรจนาจารย์เถรวาท.....	190



3.1.2.2	ความเห็นของนักวิชาการเกี่ยวกับพุทธโฆษาจารย์ผู้ประพันธ์ .....	191
3.1.2.3	การกำหนดอายุของบทประพันธ์ .....	193
3.1.3	แหล่งที่มาของงานเขียน .....	195
3.1.3.1	แหล่งที่มาของข้อมูลทางพุทธประวัติ .....	195
3.1.3.2	แหล่งที่มาของข้อมูลทางบทกวี .....	212
3.2	ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับ “ปัทมจตุตถนิของพุทธโฆษาจารย์” .....	229
3.2.1	ระบอบวรรณะ .....	229
3.2.1.1	วรรณะกษัตริย์ .....	231
3.2.1.2	วรรณะพราหมณ์ .....	240
3.2.1.3	วรรณะไวยศยะ .....	247
3.2.1.4	วรรณะศูทร .....	250
3.2.2	พิธีสังสการ .....	256
3.2.2.1	ครภาธานะ (พิธีเสริมการตั้งครม) .....	258
3.2.2.2	ปุงสวนะ (พิธีขอบุตรชาย) .....	261
3.2.2.3	ชาติกรรมะ (พิธีเกิด) .....	263
3.2.2.4	นามกรรมะ (พิธีตั้งชื่อเด็ก) .....	266
3.2.2.5	อุปนยนะ (พิธีเริ่มศึกษาเป็นทวิชาติ) .....	269
3.2.2.6	วิวาหะ (พิธีแต่งงาน) .....	271
บทที่ 4	การศึกษาวิเคราะห์ลักษณะการประพันธ์ของปัทมจตุตถนิของพุทธโฆษาจารย์ .....	280
4.1	รูปแบบฉันทลักษณ์ในปัทมจตุตถนิของพุทธโฆษาจารย์ .....	280
4.1.1	โครงสร้างกวีนิพนธ์ประเภทฉันท .....	281
4.1.2	ประเภทของฉันท .....	282
4.1.2.1	มาตราวฤตตะ .....	282
4.1.2.2	วรรณวฤตตะ .....	282

4.1.2.3 ฉันทน์แบบผสม .....	307
4.2 อลัการในปัทยจุทามณขของพุทโธษอาจารย์.....	313
4.2.1 ศัพทลัการ (อลัการทางเสยง).....	314
4.2.1.1 อนุปราส (anuprāsa).....	316
4.2.1.2 ยมก (yamaka).....	354
4.2.2 อรรธลัการ (อลัการทางความหมาย).....	375
4.2.2.1 อรรธลัการประเภทกล่าวเปรยบเทยบ.....	381
4.2.2.2 อรรธลัการประเภทกล่าวเกยนจรยง.....	399
4.2.2.3 อรรธลัการประเภทหลายหลายความหมาย .....	404
4.2.2.4 อรรธลัการประเภทพรรณนา .....	408
4.2.2.5 อรรธลัการประเภทแสดงเหตุผล .....	417
4.2.2.6 อรรธลัการประเภทผสม.....	423
บทที่ 5 สรุปลการศกษาและข้อเสนอแนะ .....	426
5.1 สรุปลการศกษา .....	426
5.2 ข้อเสนอแนะ.....	431
รายการอ้างอิง .....	433
ภาคผนวก ก อคัสตยะ.....	436
ภาคผนวก ข พระแม่ทศมหาวทยา .....	440
ภาคผนวก ค พระวรุธ .....	441
ภาคผนวก ง วิศวกรรมา, วิศวกรรมัน .....	442
ภาคผนวก จ พระสุบยนมย 5 ประการ .....	444
ภาคผนวก ฉ พุทโธสปลวตตลกถา ถาว่าด้วยประวัตยท่านพระพุทโธสสะ ท่านเจ้าประคุณสมเดจพระ วันรัต (เฮง เขมจรยมหาเถระ) นยพนธ์ภาษาบาลย.....	445
ประวัตยผู้เขียน.....	450

## สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1	ตารางแสดงรายชื่อฉายาของกามเทพ ความหมายและโคลงที่ปรากฏในปัทมจินตนิพนธ์ ..	206
ตารางที่ 2	ตารางแสดงการเปรียบเทียบคำศัพท์ในปัทมจินตนิพนธ์และฤตสังหาร .....	217
ตารางที่ 3	ตารางแสดงการเปรียบเทียบคำศัพท์ในปัทมจินตนิพนธ์และฤตสังหาร .....	223
ตารางที่ 4	ตารางแสดงการเปรียบเทียบคำศัพท์ในปัทมจินตนิพนธ์และฤตสังหาร .....	228
ตารางที่ 5	ตารางแสดงรายชื่อนัก্ষัตรและเทพประจำแต่ละนัก্ষัตร .....	267
ตารางที่ 6	ตารางแสดงรายชื่อของเทพแห่งเดือนและเดือนทางจันทรคติของฮินดู .....	268
ตารางที่ 7	ตารางแสดงคณะฉันท 8 คณะ ละ 3 พยางค์ .....	283
ตารางที่ 8	ตารางแสดงการจัดเรียงคำที่มี 3 พยางค์ในแต่ละคณะฉันท .....	283
ตารางที่ 9	ตารางแสดงรูปแบบของอนุภาคฉันทด้วยสัญลักษณ์ที่แทนเสียงลมและครุ .....	284
ตารางที่ 10	ตารางแสดงรูปแบบของปัญจวรรคฉันท .....	285
ตารางที่ 11	ตารางแสดงรูปแบบของวิปุลฉันทในกลุ่มที่ 1 .....	287
ตารางที่ 12	ตารางแสดงรูปแบบของ ก-วิปุลฉันทในกลุ่มที่ 2 .....	289
ตารางที่ 13	ตารางแสดงรูปแบบของ ข-วิปุลฉันทในกลุ่มที่ 2 .....	290
ตารางที่ 14	ตารางแสดงรูปแบบของ ค-วิปุลฉันทในกลุ่มที่ 2 .....	291
ตารางที่ 15	ตารางแสดงรูปแบบของอินทรวชิราฉันท .....	292
ตารางที่ 16	ตารางแสดงรูปแบบของอุเปนทรวชิราฉันท .....	294
ตารางที่ 17	ตารางแสดงรูปแบบของอุปชาติฉันท (แบบที่ 1) .....	295
ตารางที่ 18	ตารางแสดงรูปแบบของอุปชาติฉันท (แบบที่ 2) .....	296
ตารางที่ 19	ตารางแสดงรูปแบบของศาลินีฉันท .....	297
ตารางที่ 20	ตารางแสดงรูปแบบของรโถทตาฉันท .....	298
ตารางที่ 21	ตารางแสดงรูปแบบของวัมศัสถฉันท .....	300

ตารางที่ 22	ตารางแสดงรูปแบบของวสันตติลกาฉันท์ .....	301
ตารางที่ 23	ตารางแสดงรูปแบบของมาลินีฉันท์ .....	303
ตารางที่ 24	ตารางแสดงรูปแบบของมันทากรานตาฉันท์ .....	304
ตารางที่ 25	ตารางแสดงรูปแบบของศารทูลวิกรีฑฉันท์ .....	305
ตารางที่ 26	ตารางแสดงรูปแบบของปุષปีตาคราฉันท์ .....	307
ตารางที่ 27	ตารางแสดงรูปแบบของเอาปัจฉันทลิกฉันท์ .....	309
ตารางที่ 28	ตารางแสดงฉันท์ประเภทต่างๆ ใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” .....	311
ตารางที่ 29	ตารางแสดงกลุ่มพยัญชนะที่ซ้อนกัน 2 ตัวซ้ำกันเพียงหนึ่งครั้ง .....	318
ตารางที่ 30	ตารางแสดงพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 3 ครั้ง .....	324
ตารางที่ 31	ตารางแสดงพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 4 ครั้ง .....	328
ตารางที่ 32	ตารางแสดงพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 5 ครั้ง .....	331
ตารางที่ 33	ตารางแสดงพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 6 ครั้ง .....	334
ตารางที่ 34	ตารางแสดงพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 7 ครั้ง .....	337
ตารางที่ 35	ตารางแสดงพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 8 ครั้ง .....	339
ตารางที่ 36	ตารางแสดงพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 9 ครั้ง .....	341
ตารางที่ 37	ตารางแสดงพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 10, 11, 12 และ 14 ครั้ง .....	342
ตารางที่ 38	ตารางแสดงพยัญชนะซ้อนกัน 2 ตัวซ้ำกัน 3 ครั้ง .....	345
ตารางที่ 39	ตารางสรุปประเภทของศัพท์หลังการใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” .....	373
ตารางที่ 40	ตารางแสดงอรรถาลังการใน “กาวยประกาศะ” 61 ประเภทพร้อมคำจำกัดความ .....	375
ตารางที่ 41	ตารางแสดงประเภทอรรถาลังการที่จัดไว้ในแต่ละกลุ่ม .....	381

## บทที่ 1

### บทนำ

#### 1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธประวัติที่ปรากฏในวรรณกรรมต่างๆ จะมีความหลากหลายทั้งในรายละเอียดของเนื้อหาและลักษณะการประพันธ์ ดังเห็นได้จากที่ท่านพุทธทาสแบ่งประเภทหนังสือพุทธประวัติที่เรียบเรียงในประเทศไทย (ตามหลักการประพันธ์แบบพุทธศาสนาเถรวาท) ออกเป็น 3 ประเภทด้วยกัน คือ (1) หนังสือสรรเสริญพระคุณเพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเลื่อมใส ซึ่งจะเน้นหนักไปทางปาฏิหาริย์ เช่นหนังสือ “ปฐมสมโพธิกถา” ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส (2) หนังสือที่เน้นไปทางประวัติศาสตร์ ซึ่งอธิบายว่าพระพุทธเจ้าเป็นเพียงบุคคลธรรมดาในทางประวัติศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยข้อมูลและหลักฐาน เช่นหนังสือพุทธประวัติเล่ม 1 ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส (3) หนังสือที่เน้นไปทางลัทธิธรรม ซึ่งผู้ที่สนใจสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติตามได้ เช่นหนังสือ “พุทธประวัติจากพระโอษฐ์” ของท่านพุทธทาส<sup>1</sup> แต่สิ่งที่เหมือนกันของหนังสือทั้งสามเล่มนี้คือ มีรูปแบบการประพันธ์เป็นร้อยแก้วทั้งสิ้น

ส่วนวรรณกรรมพุทธประวัติฝ่ายมหายานที่แต่งเป็นภาษาสันสกฤตและเป็นที่ยุติกันดีนั้นก็ยังมีเนื้อหาและรูปแบบการประพันธ์ที่แตกต่างกัน ดังนี้ (1) คัมภีร์ลิลิตวิสตระ เป็นวรรณกรรมพุทธประวัติที่พรรณนาเรื่องราวต่างๆ มากมายในทางอิทธิปาฏิหาริย์ด้วยบทประพันธ์ที่เป็นทั้งร้อยกรองและร้อยแก้ว แต่งขึ้นเพื่อให้เกิดศรัทธาและความเชื่อมั่นในพระพุทธองค์<sup>2</sup> (2) มหากาพย์พุทธจรีต เป็นวรรณกรรมพุทธประวัติที่ถูกรจนาขึ้นในรูปของกวีนิพนธ์ประเภท ปद्य-ศรวาย-กาวย กล่าวคือ เป็นกาพย์ (กาวย) ที่แต่งเป็นบทร้อยกรอง (ปद्य) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการฟัง (ศรวาย)<sup>3</sup> และเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นมนุษย์ธรรมดาผู้ทรงบรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ก็เพราะการสั่งสมบารมีของพระพุทธองค์มาเป็นเวลาหลายภพหลายชาติ<sup>4</sup> (3) คัมภีร์มหาวิสตอุวทาน เป็น

<sup>1</sup> พุทธทาส อินทปัญโญ, **พุทธประวัติจากพระโอษฐ์** (นครหลวงฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด การพิมพ์พระนคร, 2515), คำนำ 14-15.

<sup>2</sup> Bapat, P.V., **2500 Years of Buddhism** (New Delhi: Personal Graphics & Advertiser Pvt. Ltd., 2009), 121.

<sup>3</sup> สำเนียง เลื่อมใส (แปลและเรียบเรียง), **มหากาพย์พุทธจรีต** (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547), บทนำ 7.

<sup>4</sup> Bapat, P.V., **2500 Years of Buddhism**, 122.

วรรณกรรมที่พรรณนาประวัติของพระพุทธเจ้าในแต่ละช่วงพระชนม์ชีพอย่างพิสดารเหนือธรรมชาติ แต่ค่อนข้างขาดระบบในการลำดับเหตุการณ์<sup>5</sup> จากภาษาที่ใช้ (Hybrid Sanskrit) และรูปแบบการประพันธ์ (มีทั้งบทร้อยแก้วและบทร้อยกรอง) น่าจะมีการแต่งขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 1-2 ก่อนคริสต์ศักราช<sup>6</sup> จากสามคัมภีร์ข้างต้น เห็นได้ว่า วรรณกรรมพุทธประวัติของฝ่ายมหายานมีการพัฒนาการทั้งทางด้านเนื้อหาและรูปแบบการประพันธ์โดยใช้ภาษาสันสกฤตในการพรรณนาไปในทิศทางที่แปลกใหม่และอลังการ

ในกลุ่มวรรณกรรมพุทธศาสนาภาษาสันสกฤต “ปัทมจูตามณี” (Padyacūḍāmaṇi) เป็นอีกคัมภีร์หนึ่งที่เป็นกวีนิพนธ์ภาษาสันสกฤตซึ่งรจนาเป็นบทร้อยกรอง (ปद्य-กาวย) ประเภทมหากาพย์โดยท่านพุทธโฆษาจารย์ เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ ของพระศากยมุนีพุทธเจ้า ตั้งแต่ก่อนประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะจนถึงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่วรรณกรรมชิ้นนี้เพิ่งจะเป็นที่รู้จักหลังจากที่รัฐบาลนครมีทราส (Madras) มีคำสั่งให้ The Superintendent, Government Press จัดพิมพ์ขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อปี ค.ศ. 1921 เป็นหนังสือฉบับภาษาสันสกฤตชื่อ “ปัทมจูตามณีของพุทธโฆษาจารย์” (The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosaḥārya) โดยมีรังคะ อาจารย์ยะ และ กุப்புสวามี ศาสตรี (Ranga Acharya and Kuppaswami Sastri) เป็นผู้ตรวจชำระพร้อมคำอธิบายโดยเวงกเฏศวระ ศาสตรี และสโตโกปะ อาจารย์ยะ (Venkatesvara Sastri and Satakopa Acharya) การจัดพิมพ์ครั้งนี้ ได้ใช้ต้นฉบับสันสกฤตจำนวน 4 ฉบับจากอินเดียใต้ และหนึ่งฉบับจากประเทศศรีลังกา รายละเอียดของทั้งห้าฉบับ มีดังนี้

(1) เป็นฉบับที่คัดลอกบนกระดาษด้วยตัวอักษรเทวนาครี (Devanāgarī) จากต้นฉบับที่เขียนด้วยตัวอักษรมลายาลัม (Malayālam) บนใบลานศรีตาละ (The Śrī-tāla palm-leaf manuscript) ซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของ the Palace Library ที่ตริปุนิตตूर (Tripunittura) ในรัฐโคชิน (Cochin) ต้นฉบับมีครบทั้ง 10 สรรค แต่ฉบับคัดลอกมีการละเว้นในสรรคสุดท้าย

(2) เป็นต้นฉบับที่เขียนบนใบลานด้วยตัวอักษรกรันธา (Grantha) ซึ่งจัดซื้อมาในปี ค.ศ. 1906-1907 สำหรับห้องสมุดในเมืองมฑูรา (Madura) ฉบับนี้ไม่มีสรรคที่ 10

(3) เป็นต้นฉบับที่เขียนบนกระดาษด้วยตัวอักษรเตลุกุ (Telugu) ซึ่งได้ยืมมาจากห้องสมุดของ Mahamahopadhyaya Paravastu Venkaṭaraṅgāchārya ฉบับนี้มีครบทั้งสิบสรรค

(4) เป็นต้นฉบับที่เขียนบนกระดาษด้วยตัวอักษรเทวนาครี (Devanāgarī) ซึ่ง the Palace Library ที่ตริวันดรัม (Trivandrum) เป็นเจ้าของ ฉบับนี้มีเพียงห้าสรรคแรกเท่านั้น

<sup>5</sup> สำเนียง เลื่อมใส (แปล), *มหาวัสตุอวทาน เล่ม 1* (นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์, 2553), คำนำ 5.

<sup>6</sup> Bapat, P.V., *2500 Years of Buddhism*, 122.

(5) เป็นฉบับพิมพ์ด้วยภาษาบาลีในหนังสือชุด “Bauddhagranthamālā” เล่มที่ 2 ที่จัดพิมพ์ขึ้นในปี ค.ศ.1908 ที่เมืองโคลัมโบ ฉบับนี้มีอยู่ 46 หน้า ซึ่งครอบคลุมเนื้อหาถึงโคลกที่ 16 ของสรรคที่ 9 เท่านั้น<sup>7</sup>

จากบทนำของหนังสือ “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” (The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya) กล่าวว่า ข้อมูลพุทธประวัติของพระโคตมพุทธเจ้าของหนังสือเล่มนี้ ส่วนใหญ่ได้มาจากพระไตรปิฎก คัมภีร์ลลิตวิสตรระ และมหากาพย์พุทธจริตของท่านอัสวโฆษ แต่ก็มีเนื้อเรื่องใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” บางส่วนที่เขียนแตกต่างจากคัมภีร์ลลิตวิสตรระ และมหากาพย์พุทธจริตของท่านอัสวโฆษ เช่น ในคัมภีร์ทั้งสองข้างต้นอ้างว่า อสิตดาบสได้เดินทางไปเข้าเฝ้าพระเจ้าศุทโธทนะทันทีที่ทราบข่าวการประสูติของพระราชโอรสของพระองค์ เมื่อไปถึงก็ได้พยากรณ์ว่า พระกุมารจะทรงออกบวชตั้งแต่อายุยังน้อย แต่ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” กลับไม่ได้อ้างอิงถึงเรื่องนี้เลย<sup>8</sup> เป็นต้น เนื้อหาโดยสังเขปที่ปรากฏใน 10 สรรคของ “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” มีดังนี้

สรรคที่ 1 กล่าวถึง เมืองกปิล (กปิลวัศตุ) พระเจ้าศุทโธทนะกษัตริย์แห่งศากยะ พระนางมายาเทวีพระมเหสี และการประกอบยัญพิธีเพื่อขอพระโอรสของพระเจ้าศุทโธทนะ

สรรคที่ 2 กล่าวถึง เหล่าเทวดาและพรหมได้อัญเชิญดุสิตเทวราชให้ไปบังเกิดในโลกมนุษย์เพื่อโปรดสัตว์โลก ดุสิตเทวราชตอบรับคำเชิญและได้จุติลงมาปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางมายาเทวี

สรรคที่ 3 กล่าวถึง การตั้งพระครรภ์ของพระนางมายาเทวี การประสูติและการเจริญวัยของพระราชโอรส

สรรคที่ 4 กล่าวถึง การประกอบพิธีอภิเษกสมรสเจ้าชายสิทธารถะกับเจ้าหญิงพิมพา พระธิดาของกษัตริย์แห่งโกลิยะ และการเสด็จกลับสู่เมืองกปิลของเจ้าชายสิทธารถะและพระชายา

สรรคที่ 5 กล่าวถึง พระเจ้าศุทโธทนะได้รับสั่งให้มีการสร้างมหาปราสาทขึ้น 3 แห่งเพื่อใช้เป็นที่พักสำราญพระราชหฤทัยของพระโอรสในฤดูกาลต่างๆ เช่น ในช่วงฤดูศรัท (ฤดูใบไม้ร่วง) เจ้าชายสิทธารถะได้ทรงแสดงศิลปะการใช้อาวุธต่างๆ โดยเฉพาะศิลปศาสตร์ทางการยิงธนูแก่พระเจ้าศุทโธทนะและเหล่าประยูรญาติ ซึ่งทำให้พระราชาทรงปลาบปลื้มเป็นอย่างมาก

<sup>7</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., edited, *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya* (Madras: The Superintendent, Government Press, 1921), Preface 1.

<sup>8</sup> Ibid, Preface 1-2.

สรรคที่ 6 กล่าวถึง การเสด็จออกจากพระนครไปประพาสพระอุทยานของเจ้าชายสิทธารถะ ในระหว่างทางพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็น คนแก่ คนป่วย คนตาย และนักบวช ซึ่งเหล่าเทวดาเป็นผู้เนรมิตขึ้นมา ทำให้พระองค์รู้สึกสังเวชพระทัย จึงตรัสสั่งให้นายสารถีกลับราชรถไปสู่ปราสาทที่ประทับ

สรรคที่ 7 กล่าวถึง การเสด็จประพาสอุทยานอีกครั้ง และประทับอยู่ที่นั่นจนเย็น ก็เสด็จลงทรงสนานในสระบุษกริณี (สระโบกขรณี) ครั้นเสด็จกลับถึงปราสาทที่ประทับ จะมีเหล่านางสนมแต่งกายด้วยอาภรณ์อันวิจิตรมาพ้อนรำขับขานบรรเลงเพลงเพื่อบำเรอประโลมพระทัย

สรรคที่ 8 พรรณนาถึงพระอาทิตย์อัสดงว่า เปรียบเหมือนพระอาทิตย์ที่มีเงาอยู่ในสระน้ำ จำต้องจากเพื่อนรักคือดอกบัวไปสู่อีกโลกหนึ่ง และการปรากฏขึ้นมาของพระจันทร์เปรียบเหมือนผู้มีชัยต่อลูกศรของพระยามารกามเทพ

สรรคที่ 9 กล่าวถึง เจ้าชายสิทธารถะมิได้ทรงยินดีแต่เบื่อหน่ายกับการบำเรอประโลมของเหล่านางสนม จึงได้ตัดสินพระทัยเสด็จออกจากปราสาทที่ประทับเดินทางไป 30 โยชน์ เพื่อบรรพชาเป็นนักบวชในค้ำคินนั้น

สรรคที่ 10 กล่าวถึง พญามารได้นำกองทัพมารที่เนรมิตกายในรูปลักษณะต่างๆ พร้อมสรรพาวุธไปขับไล่พระโพธิสัตว์ให้เสด็จออกจากรัตนบัลลังก์ แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ ถึงแม้จะปรับเปลี่ยนใช้วิธีนานาประการ ก็ไม่สามารถสั่นคลอนจิตของพระองค์ให้หวั่นไหวได้ จนในที่สุดพญามารพ่ายแพ้และต้องถอยกลับไปยังเทวพิภพของตนไป

นอกจากนี้ “ปัทมจัททมนิของพุทธโฆษาจารย์” ยังเป็นกวีนิพนธ์ที่มีจำนวนโคลงรวมกันทั้งสิ้น 641 โคลง ในทั้งหมด 10 สรรค ซึ่งมีรูปแบบการประพันธ์ที่เป็นไปตามกฎของการแต่งบทกวีแบบมหากาพย์ กล่าวคือ ผู้แต่งจะต้องเริ่มด้วยการขอพร (āsis) การสักการะ (namaskriyā) และการเกริ่นนำเรื่องที่จะเขียน (vastunirdeśa) ซึ่งก็พบได้ในสามโคลงแรกของ “ปัทมจัททมนิของพุทธโฆษาจารย์”<sup>9</sup> และจะต้องมีการเปลี่ยนชนิดของฉันท์ก่อนจะจบสรรคเสมอ เช่น ในสรรคที่ 2 โคลงที่ 1-53 แต่งด้วยวสันตติกาฉันท์ ได้เปลี่ยนเป็นมालินีฉันท์ในโคลงที่ 54 และวิโยคินีฉันท์ในโคลงที่ 55 ก่อนจบสรรค และในสรรคที่ 9 โคลงที่ 1-82 แต่งด้วยอนุชฎฉันท์ ก็ได้เปลี่ยนเป็นอุชาติฉันท์ในโคลงที่ 83 ซึ่งเป็นโคลงสุดท้าย เป็นต้น ส่วนชนิดของฉันท์ที่ใช้ใน “ปัทมจัททมนิ” จากการศึกษาค้นพบ 14 ชนิด ได้แก่ ปัลลยวักตรฉันท์ 54 โคลง วิปุลฉันท์ 28 โคลง อินทรวัชรฉันท์ 40 โคลง อุเปนทรวัชรฉันท์

<sup>9</sup> Fernando, A., “Buddhaghōṣa’s Padyacūḍāmaṇi as a Biography of the Buddha”, A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Arts in The Faculty of Graduate Studies (Department of Asian Studies), University of British Columbia, 1994, 16.



10 โศลก อุปชาติฉันท 296 โศลก ศาลินีฉันท 2 โศลก รโหทธาฉันท 1 โศลก วัมศสถฉันท 67 โศลก  
วสันตติลกฉันท 133 โศลก มาลีณีฉันท 3 โศลก มันทากรานดาฉันท 1 โศลก ศารทูลวิกิกริทธิฉันท  
1 โศลก ปุษปิตาคราฉันท 1 โศลก และเอาปัจฉนตสิกฉันท 4 โศลก

สำหรับชื่อของผู้แต่งที่ปรากฏบนชื่อของหนังสือเล่มนี้ คือท่านพุทธโฆษาจารย์ ซึ่งกุப்புสวามี  
ศาสตรี (ผู้ตรวจชำระ) กล่าวว่า เป็นบุคคลเดียวกันกับพระพุทธโฆษาจารย์ ซึ่งเป็นผู้แต่งคัมภีร์อรรถ  
กถาอธิบายข้อความในพระไตรปิฎกที่มีชื่อเสียงมากของฝ่ายเถรวาท โดยอ้างเหตุผลว่า ระยะเวลาของ  
การแต่งหนังสือ ปัทมจิตตของพุทธโฆษาจารย์ น่าจะอยู่ในช่วงเวลาเดียวกับนักกวีชื่อดัง อย่างเช่น  
ภารวิ ทัณหิน และมาฆะ คือช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 5 ถึง คริสต์ศตวรรษที่ 7 ซึ่งบังเอิญไปตรงกับ  
ช่วงเวลาของพระอรรถกถาจารย์พุทธโฆษาจารย์ คือประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 5<sup>10</sup> แต่อย่างไรก็ตาม มี  
นักวิชาการบางท่านที่ไม่เชื่อว่า ท่านพุทธโฆษาจารย์ที่แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรคจะเป็นคนเดียวกันกับที่  
แต่งปัทมจิตต เพราะวิธีการแต่ง (เป็นร้อยกรอง) และภาษาที่ใช้ (ภาษาสันสกฤต) ในปัทมจิตต  
จะแตกต่างไปจากงานอื่นๆ ของท่านพุทธโฆษาจารย์ฝ่ายบาลีอย่างสิ้นเชิง<sup>11</sup>

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาที่กล่าวแล้วข้างต้น เห็นได้ว่า “ปัทมจิตต  
ของพุทธโฆษาจารย์” น่าจะเป็นมหากาพย์พุทธประวัติที่มีคุณค่าฉบับหนึ่ง มิฉะนั้น ห้องสมุดต่างๆ  
อย่างเช่น Palace Library หลายๆ แห่งในอินเดียได้และในศรีลังกาคงไม่ทำการซื้อและเก็บรักษา  
ต้นฉบับที่เขียนบนใบลานด้วยตัวอักษรต่างๆ เช่น เทวนาครี มลยาฬัม ครันถะและเตลุคุ ไว้เป็น  
กรรมสิทธิ์ของตน แต่ที่สำคัญคือรัฐบาลนครมัธราส (Madras) ได้สังเกตเห็นคุณสมบัติของวรรณกรรม  
“ปัทมจิตตของพุทธโฆษาจารย์” ที่ถูกทอดทิ้งมาเป็นเวลานับพันปี จึงให้มีการตรวจชำระและ  
จัดพิมพ์ขึ้นเป็นฉบับภาษาสันสกฤตที่สมบูรณ์ฉบับแรก แต่เท่าที่ค้นคว้ามาพบว่ามีแปล “ปัทมจิตต  
ของพุทธโฆษาจารย์” จากภาษาสันสกฤตมาเป็นภาษาอื่นเพียงภาษาเดียวเท่านั้น คือฉบับแปลเป็น  
ภาษาอิตาเลียน “Buddhaghoṣa Padyacūḍāmaṇi, Il diadema dei versi” โดยมาริโอ ฟรันเชสซินี  
(Marco Franceschini) ส่วนหนังสือภาษาฮินดีที่ชื่อว่า “Mahākavibuddhaghoṣācāryapraṇīta  
‘Padyacūḍāmaṇi’ Siddhārthacaritam kā sāṃskṛtika adhyayana” เขียนโดย มเหศวจันทร  
ศรมา (Mahesācandra Śarmā) นั้น ไม่ใช่ฉบับแปลแต่เป็นหนังสือที่กล่าวถึงเนื้อเรื่องใน  
“ปัทมจิตตของพุทธโฆษาจารย์” โดยหยิบยกโคลกภาษาสันสกฤตมากแล้วอ้างอิงเท่านั้น และ  
หนังสืออีกเล่ม “Padyachūḍāmaṇi Mahākāvya” ที่เขียนเป็นภาษาสิงหล จัดพิมพ์โดย Samudra  
Prakasana ผู้วิจัยไม่สามารถเข้าถึงได้ จึงไม่อาจทราบรายละเอียดในหนังสือเล่มนี้ ดังนั้น เพื่อให้คน  
ไทยได้มีความรู้เรื่องพุทธประวัติในหลายรูปแบบ นอกเหนือจากความรู้ในคัมภีร์พุทธประวัติที่รวบรวม

<sup>10</sup> Ibid, Preface 5.

<sup>11</sup> Fernando, A, “Buddhaghoṣa’s Padyacūḍāmaṇi as a Biography of the Buddha”, 4.

ขึ้นใหม่ เช่น ปฐมสมโพธิ และในคัมภีร์พุทธประวัติฝ่ายมหายาน เช่น ลลิตวิสตระ พุทธจริต และ มหาวิสตุ ผู้วิจัยจึงมีความตั้งใจที่จะนำ “ปัทมจตุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” ที่เป็นฉบับภาษาสันสกฤต ตรวจซึ่งชำระโดยรังคะ อาจารย์ยะ และกุப்புสวามี ศาสตรี (Ranga Acharya and Kuppuswami Sastri) มาปริวรรตและแปลเป็นภาษาไทยพร้อมทั้งศึกษาวิเคราะห์โดยละเอียดในประเด็นเนื้อหาที่เป็น พุทธประวัติและลักษณะการประพันธ์ที่เป็นบทกวีมหากาพย์ ทั้งนี้ ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า การศึกษา วิเคราะห์ปัทมจตุทามณีของพุทธโฆษาจารย์ในครั้งนี้จะเป็นการเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจในเรื่องพระพุทธ ประวัติในอีกลักษณะหนึ่งที่แตกต่างจากที่เคยเรียนรู้มาก่อนจากคัมภีร์อื่นๆ ทั้งทางด้านเนื้อหาและ ทางด้านวรรณคดีที่ผู้แต่งได้รจนาไว้ด้วยภาษาสันสกฤตที่เป็นกวีนิพนธ์แบบมหากาพย์

## 1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อปริวรรตปัทมจตุทามณีของพุทธโฆษาจารย์จากอักษรเทวนาครีเป็นอักษรไทยและ แปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทยสำหรับใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาวิเคราะห์
2. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและข้อมูลทั่วไปของปัทมจตุทามณีของพุทธโฆษาจารย์
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ลักษณะการประพันธ์ของปัทมจตุทามณีของพุทธโฆษาจารย์

## 1.3 ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้ต้นฉบับภาษาสันสกฤตอักษรเทวนาครี ที่ The Superintendent, Government Press จัดพิมพ์ขึ้นเป็นหนังสือชื่อ “ปัทมจตุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” (The Padyacūdāmaṇi of Buddhaghosācārya) เมื่อปี ค.ศ. 1921 โดยมีรังคะ อาจารย์ยะ และกุப்பு สวามี ศาสตรี (Ranga Acharya and Kuppuswami Sastri) เป็นผู้ตรวจชำระพร้อมคำอธิบาย โดยเวงกเศศวระ ศาสตรี และสตะโกปะ อาจารย์ยะ (Venkatesvara Sastri and Satakopa Acharya) เป็นเอกสารปฐมภูมิสำหรับปริวรรตเป็นอักษรไทย โดยจะตรวจสอบเทียบกับคำปริวรรตอักษรโรมันที่ พิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ “Buddhaghosa Padyacūdāmaṇi, Il diadema dei versi” ของมาร์โค ฟรันเชสคินี และแปลเป็นภาษาไทย เพื่อเป็นข้อมูลในการศึกษาวิเคราะห์ต่อไป

## 1.4 ขั้นตอนของการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. ปริวรรต “ปัทมจตุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” จากอักษรเทวนาครี มาเป็นอักษรไทย ตามวิธีเขียนภาษาสันสกฤตด้วยอักษรไทย

2. แปลเนื้อหาในปัทมจตุทามณีของพุทธโฆษาจารย์เป็นภาษาไทย
3. ศึกษาข้อมูลจากปัทมจตุทามณีของพุทธโฆษาจารย์และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนบทความตีพิมพ์ทั้งไทยและอังกฤษรวมทั้งจากสื่อสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ
4. เรียบเรียงเนื้อหาและนำเสนอโดยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์และจัดทำเป็นตารางสรุป
5. สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

### 1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ได้คัมภีร์ปัทมจตุทามณีของพุทธโฆษาจารย์ฉบับปริวรรตอักษรไทยและคำแปลภาษาไทย
2. ทำให้ทราบประวัติความเป็นมาและข้อมูลทั่วไปของปัทมจตุทามณีของพุทธโฆษาจารย์
3. ทำให้ทราบเนื้อหาและลักษณะการประพันธ์ของปัทมจตุทามณีของพุทธโฆษาจารย์

### 1.6 ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

**นารทะ (Narada)**<sup>12</sup> ได้เขียนพุทธประวัติของพระศากยมนีพุทธเจ้าไว้ในหนังสือ “The Buddha and His Teachings” สรุปความว่า พระพุทธเจ้าเป็นมนุษย์ธรรมดา ที่เกิดและเติบโตเหมือนกับคนทั่วไป แม้จะได้บรรลุเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ก็ยังทรงใช้ชีวิตในการเดินทางไปในที่ต่างๆ เพื่ออบรมสั่งสอนเพื่อนมนุษย์ด้วยกันให้รู้ความจริงอันประเสริฐที่พระองค์ทรงค้นพบ และในที่สุดพระองค์ก็ทรงสิ้นพระชนม์ (ดับขันธปรินิพพาน) เช่นเดียวกับมนุษย์คนอื่นๆ ดังนั้น พระองค์จึงไม่ได้เกิดมาเป็นพระพุทธเจ้าตั้งแต่ต้น แต่ที่ได้เป็นพระพุทธเจ้าก็เพราะความวิริยะอุตสาหะของพระองค์เอง

**เฮอ์มันน์ โอลเดนเบิร์ก (Hermann Oldenberg)**<sup>13</sup> กล่าวถึงความเห็นที่แตกต่างกันของนักวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธองค์ไว้ในหนังสือ “Buddha His life, His Doctrine, His Order” ว่า ซีนาร์ต (Senart) นักวิชาการชาวฝรั่งเศสเชื่อว่า พระพุทธเจ้านั้นมีตัวตนจริง แต่ชีวประวัติของพระองค์ไม่เหมือนมนุษย์ทั่วไป กล่าวคือ พระองค์เป็นวีรบุรุษแห่งสุริยะ (sun-hero) ที่กำเนิดออกมาจากพระครรภ์อันมีตสนิทของพระนางสิริมหามายา ซึ่งเปรียบเหมือนกับพระอาทิตย์ที่ออกมาจากกลุ่มเมฆในยามค่ำคืน และในขณะที่ประสูติ จะมีแสงรัศมีแผ่ออกมาสาตส่องไปทั่วรูปพิ ส่วนการทิวงคตไปของพระเทวีมหามายาก็เหมือนกับเมฆในรุ่งอรุณที่อันตรธานหายไปก่อนการปรากฏของ

<sup>12</sup> Narada, *The Buddha and His Teachings* (Kuala Lumpur: Syarikat Chip Seng Trading Sdn. Bhd., 1988), 36-42.

<sup>13</sup> Oldenberg, Hermann, *Buddha His life, His Doctrine, His Order*, translated from German by William Hoey (Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 2006), 71-73, 83.

แสงอาทิตย์ และการพิชิตมารของพระพุทธองค์ได้ต้นมหาโพธิ์ ก็เปรียบเสมือนการชนะอสูรแห่งสายฟ้าของสุริยเทพ หลังจากชนะมารแล้ว พระองค์ก็เสด็จไปทั่วทุกหนแห่งเพื่อสั่งสอนธรรมอันประเสริฐแก่ชาวโลก อันเป็นการขับเคลื่อนวงล้อแห่งธรรมให้หมุนไป ดังนั้น พระพุทธองค์จึงเปรียบเหมือนเทพแห่งสุริยะที่หมุนวงล้อแห่งความสว่างไสวให้วนไปทั่วท้องนภา ซึ่งซินาร์ตได้แนวคิดนี้มาจากพุทธประวัติแบบตำนานในคัมภีร์ลิลิตวิสตรระของฝ่ายมหายาน

สำหรับโอลเดนเบิร์กเองกลับมีความเห็นที่ตรงกันข้ามกับซินาร์ต โดยเขากล่าวว่า สิ่งที่ทำให้ศากยมุณีพุทธเจ้าเป็นพระพุทธเจ้านั้น ก็คือ ความรู้ที่ได้มาจากการฝึกฝนตนเองด้วยความวิริยะและอุตสาหะ ไม่ใช่ความรู้ที่ได้มาโดยอาศัยพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ

**ริส เดวิดส์ (Rhys Davids)**<sup>14</sup> ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “Buddhist Indian” จากการบอกเล่าของท่านพุทธโฆษาจารย์ว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระญาติฝ่ายพระบิดาอยู่แปดหมื่นครอบครัว และฝ่ายพระมารดาอีกแปดหมื่นครอบครัว หากครอบครัวหนึ่งมีสมาชิกประมาณ 6-7 คน นับรวมกันแล้วจะมีประชากรร่วมล้านคนในแคว้นของพวกเขา ซึ่งถือว่า เป็นดินแดนที่ใหญ่พอสมควร

**อนูชา เฟอร์นันโด (Anusha Fernando)**<sup>15</sup> ในวิทยานิพนธ์ “Buddhaghosa’s Padyacūḍāmaṇi as a Biography of the Buddha” เฟอร์นันโดได้ศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลทางพุทธประวัติใน “ปัทมจตุตถชาดกของพุทธโฆษาจารย์” กับวรรณกรรมพุทธศาสนาเล่มอื่นๆ และพบว่า มีความใกล้เคียงกับ “นิทานกถา” ตอนที่สอง (อวิหุเร) มากที่สุด จึงเชื่อว่า ผู้แต่งกวีนิพนธ์นี้น่าจะมี “นิทานกถา” อยู่ในมือขณะประพันธ์งานนี้ นอกจากนี้ เฟอร์นันโดยังได้แสดงความคิดเห็นว่า พุทธโฆษาจารย์ที่ประพันธ์ “ปัทมจตุตถชาดก” ไม่น่าจะเป็นคนเดียวกันกับพระพุทธโฆษาจารย์ผู้มีชื่อเสียงทางด้านงานเขียนประเภทอรรถกถาภาษาบาลี จึงเป็นไปได้ที่ท่านจะแต่งบทกวี “ปัทมจตุตถชาดก” ที่เป็นภาษาสันสกฤตเพียงฉบับเดียว อีกทั้งการนำเสนอเรื่องราวในหนังสือ “ปัทมจตุตถชาดก” จะเป็นลักษณะของการประพันธ์บทกวีมากกว่าการเสนองานทางพุทธศาสนา ดังนั้น จึงเป็นมูลเหตุให้เกิดความสงสัยว่าจริงหรือที่ท่านพุทธโฆษาจารย์นักปราชญ์ทางบาลีเป็นผู้แต่งหนังสือ “ปัทมจตุตถชาดก”

**มาร์โค ฟรันเชสชินี (Marco Franceschini)**<sup>16</sup> ผู้แปล “ปัทมจตุตถชาดกของพุทธโฆษาจารย์” เป็นภาษาอิตาเลียนได้ตั้งข้อสงสัยไว้ในหนังสือ “Buddhaghosa Padyacūḍāmaṇi Il Diadema Dei Versi” ว่าเพราะเหตุใด “ปัทมจตุตถชาดกของพุทธโฆษาจารย์” ซึ่งเป็นกวีนิพนธ์ประเภทวรรณศิลป์ที่เกี่ยวกับพระพุทธประวัติเช่นเดียวกับ มหาภาพยพุทธจริต มหาวัสตุ ลิลิตวิสตรระ และนิทานกถา จึงไม่

<sup>14</sup> Rhys Davids, T.W., **Buddhist India** (New York: G.P. Putnam’s Sons, 1911), 18.

<sup>15</sup> Fernando, A, “Buddhaghosa’s Padyacūḍāmaṇi as a Biography of the Buddha”, 104.

<sup>16</sup> Franceschini, M., **Buddhaghosa Padyacūḍāmaṇi Il Diadema Dei Versi** (Milan: Edizioni Ariete, 2010), 13-14.

มีชื่อปรากฏในประวัติวรรณกรรมของอินเดียและแม้กระทั่งในวรรณกรรมของทางพระพุทธศาสนาเลย นับเป็นเวลากว่าพันปี และหนังสือ “Buddhaghosa Padyacūḍāmaṇi Il Diadema Dei Versi” ที่แปล “ปัทมจตุตถนิของพุทธโฆษาจารย์” จากภาษาสันสกฤตมาเป็นภาษาอิตาเลียน ก็เป็นหนังสือแปลฉบับแรกในรอบ 89 ปี หลังจากที่มีการจัดพิมพ์ “ปัทมจตุตถนิของพุทธโฆษาจารย์” ขึ้นเป็นครั้งแรก โดยมีรังคะ อาจารย์ยะ และกุปปุสวามิ ศาสตรี (Ranga Acharya and Kuppuswami Sastri) เป็นผู้ตรวจชำระ เมื่อปี ค.ศ. 1921

**เอ เค วอร์เดอร์ (A. K. Warder)**<sup>17</sup> ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับ “ปัทมจตุตถนิของพุทธโฆษาจารย์” ในตอนหนึ่งของหนังสือ “Indian Kavya Literature, vol. V” ว่า เป็นกวีนิพนธ์ที่อ่านง่าย มีความสั้นไหล มีจินตนาการที่แปลกประหลาดทำให้เวลาอ่านรู้สึกสดชื่นและเพลิดเพลิน จะไม่ใช่คำที่มีสองความหมาย หรือสำนวนที่ยากเกินไปจนผู้อ่านต้องหยุดชะงักลง แม้ว่าจะพบคำสมาสยาวๆ อยู่หลายแห่ง แต่จะเป็นคำที่มีความหมายง่ายๆ ไม่ได้ใช้เพื่ออธิบายในเชิงอุปมาอุปไมยแต่อย่างใด ดังนั้น “ปัทมจตุตถนิของพุทธโฆษาจารย์” จึงเป็นการเล่าเรื่องที่ไม่มีการกล่าวถึงรายละเอียดมากนัก ต่างจากบทกวีของอศฺวโฆษที่เน้นในรายละเอียดและปรัชญา ภาษาที่ใช้ก็จะแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง

**เอส. เค. เด (S. K. De)**<sup>18</sup> ได้กล่าวถึง “ปัทมจตุตถนิของพุทธโฆษาจารย์” ในหนังสือ “A History of Sanskrit Literature” ว่าเป็นกวีนิพนธ์พุทธประวัติที่มีรายละเอียดบางประการ แตกต่างจากลิลิตวิสูตรและพุทธจรีต และแม้จะมีการเลียนแบบงานเขียนของกาลิทาสและอศฺวโฆษ แต่ก็ถือว่าเป็นบทกวีที่แต่งได้ดีฉบับหนึ่ง

**กุปปุสวามิ ศาสตรี (Kuppuswami Sastri)**<sup>19</sup> ได้ศึกษาเนื้อหาใน “ปัทมจตุตถนิของพุทธโฆษาจารย์” “รฆวงศ์” และ “พุทธจรีต” พบว่าทั้ง 3 วรรณกรรมนี้มีการพรรณนาภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ในขณะที่ขบวนแห่ของเจ้าชายหนุ่มกับพระชายาได้เคลื่อนตัวไปตามท้องถนนในเมืองหลวง กล่าวคือ ใน “รฆวงศ์” สรรคที่ 7 โศลกที่ 5 กล่าวว่า พวกหญิงสาวต่างละทิ้งงานที่ตนทำอยู่แล้วไปรวมตัวกันบนดาดฟ้าของบ้านเพื่อจ้องมองเจ้าชาย ซึ่งการแสดงความรักหรือรันทรมองเจ้าชายมีรายละเอียดอยู่ในโศลกที่ 6-10 ของสรรคที่ 7 ส่วนใน “พุทธจรีต” สรรคที่ 3 โศลกที่ 13 กล่าวว่า หญิงทั้งหลายพากันไปที่ระเบียงบ้านเพราะความต้องการที่จะมองดูเจ้าชาย และต่างคนต่างก็รีบร้อนเพราะไม่อยากพลาดโอกาสนี้ (โศลกที่ 14-17) เมื่อมารวมตัวกัน ก็เกิดเป็นฝูงชนที่มีการเบียดเสียด

<sup>17</sup> Warder, A. K., *Indian Kāvya Literature, Vol. V* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1988), 681-682.

<sup>18</sup> De S.K. & Dasgupta, S. N., *A History of Sanskrit Literature, Classical Period, vol. I* (Calcutta: Calcutta University Press, 1947), 345.

<sup>19</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppuswami Sastri, S., edited, *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosaṣācārya*, Preface 4.

กัน (โคลกที่ 18-22) และหลังจากได้เห็นเจ้าชาย ก็มีการแสดงความเห็นเกี่ยวกับความงามของเจ้าชาย (โคลกที่ 23 และ 24) สำหรับ สรรคที่ 4 โคลกที่ 55 ของ “ปัทมจตุตถกถา” เกือบจะถอดความมาจาก สรรคที่ 7 โคลกที่ 5 ของ “รฆวงศ์” แต่โคลกที่ 56-62 ของ “ปัทมจตุตถกถา” ที่กล่าวถึงความริบร้อน และความกระตือรือร้นของเหล่าหญิงสาวจะพรรณนามาจะมีละเอียดมากกว่าใน “รฆวงศ์”

**ปราณี พาทานิช**<sup>20</sup> จากตำราฉันท “สุวฤตติลล” ของเกษเมन्द्र (Ksemendra) ที่แปลเป็นไทย มีการกล่าวว่าการใช้ฉันทอย่างเหมาะสมย่อมทำให้บทประพันธ์ที่งามด้วยเสียงและความหมายดีมีคุณค่า ดังนั้น จึงควรมีหลักเกณฑ์ในการใช้แบบฉันทชนิดต่างๆ เช่นอุปมาฉันทที่ใช้พรรณนาความงามของนางเอกและธรรมชาติในวสันตฤดู รโถกธดาฉันทที่ใช้พรรณนาธรรมชาติยามพระจันทร์ขึ้น วมศัสดฉันทที่ใช้พรรณนานโยบายที่ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย วสันตติลลฉันทที่ใช้ในการพรรณนาารสกล้าหาญร่วมกับสรโหดร้าย ส่วนมาลินีฉันทมีจังหวะเร็ว ควรใช้ในช่วงสุดท้ายของสรรค ศารทูลวิกรีติฉันทที่ใช้ในการสดุดีความกล้าหาญของพระเจ้าแผ่นดิน เป็นต้น

**วรลักษณ์ พับบรจ**<sup>21</sup> ได้กล่าวไว้ในคำนำของหนังสือ “ฤตสังหารของกาลิทาส” ที่แปลเป็นไทยว่าบทนำเรื่องฤตสังหารหรือบทรวบรวมเรื่องราวอันเกี่ยวกับฤตฤกาลเป็นผลงานของกาลิทาส ซึ่งแต่งด้วยฉันทชนิดต่างๆ มีความยาวเพียง 144 บท ดังนั้น จึงจัดเป็นวรรณคดีประเภทขมกภาพย คือเป็นบทประพันธ์ร้อยกรองขนาดสั้น เนื้อเรื่องจะกล่าวถึงสภาพธรรมชาติในแต่ละฤตฤของอินเดียทางภาคเหนือผสมผสานไปกับการพรรณนาถึงความรักระหว่างชายหนุ่มและหญิงสาว และเนื่องจากฤตฤกาลในแต่ละปีของอินเดียตอนเหนือมี 6 ฤต เนื้อเรื่องของฤตสังหารจึงแบ่งออกเป็น 6 สรรค ได้แก่ สรรคที่ 1 ฤตร้อน สรรคที่ 2 ฤตฝน สรรคที่ 3 ฤตใบไม้ร่วง สรรคที่ 4 ฤตหนาว สรรคที่ 5 ฤตเย็น และสรรคที่ 6 ฤตใบไม้ผลิ

<sup>20</sup> ปราณี พาทานิช (แปลและให้คำอธิบาย), **สุวฤตติลล ยอดแห่งฉันทวรรณพดที่งดงาม** (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), 95-96.

<sup>21</sup> วรลักษณ์ พับบรจ, **ฤตสังหาร พิมพ์ครั้งที่ 2** (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2534), ก.

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เห็นได้ว่า นักวิชาการส่วนใหญ่ที่ศึกษาวรรณกรรมพุทธประวัติภาษาสันสกฤตจะให้ความสนใจในเรื่องตัวบุคคลของพระพุทธรองค์และเนื้อหาทางชีวประวัติมากกว่า แต่เมื่อมีการกล่าวถึง “ปัทมจตุตถของพุทธโฆษาจารย์” ซึ่งก็เป็นกวีนิพนธ์ภาษาสันสกฤตที่เกี่ยวกับพุทธประวัติเช่นกัน นักวิชาการกลับเน้นเรื่องงานเขียนและลักษณะการประพันธ์ที่เป็นกาพย์ประเภทร้อยกรอง ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษา “ปัทมจตุตถของพุทธโฆษาจารย์” โดยเริ่มปริวรรตอักษรเทวนาครีเป็นอักษรไทยและแปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทย จากนั้น ก็ศึกษาประวัติความเป็นมาและข้อมูลทั่วไปของ “ปัทมจตุตถของพุทธโฆษาจารย์” และศึกษาวิเคราะห์ลักษณะการประพันธ์ของปัทมจตุตถของพุทธโฆษาจารย์เป็นลำดับสุดท้าย



## บทที่ 2

### การปริวรรตและการแปล “ปัทมจตุตถกถาของพุทธโฆษาจารย์”

ในการปริวรรตและแปล “ปัทมจตุตถกถาของพุทธโฆษาจารย์” ผู้วิจัยจะใช้หนังสือ “The Padyacūdamṇi of Buddhaghōṣa” เป็นหลัก ซึ่งหนังสือต้นฉบับภาษาสันสกฤตอักษรเทวนาครีเล่มนี้ The Superintendent, Government Press, Madras เป็นผู้จัดพิมพ์ขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1921 โดยมีรังคะ อาจารย์ยะ และกุปปุสวามี ศาสตรี (Ranga Acharya and Kuppuswami Sastri) เป็นผู้ตรวจชำระพร้อมคำอธิบายโดย เวงกภูศวาระ ศาสตรี และสตโกปะ อาจารย์ยะ (Venkatesvara Sastri and Satakopa Acharya) และเพื่อให้การปริวรรตมีความสมบูรณ์ที่สุด ผู้วิจัยจะใช้หนังสือ “Buddhaghōṣa Padyacūdamṇi Il Diadema Dei Versi” ของมาร์โค ฟรันเชสคินี (Marco Franceschini) ที่ทำเล่มมีการปริวรรต “ปัทมจตุตถกถาของพุทธโฆษาจารย์” จากอักษรเทวนาครีเป็นอักษรโรมันมาเป็นเอกสารเทียบเคียง ส่วนในการแปลนั้น ผู้วิจัยไม่สามารถหาหนังสือที่จะนำมาเทียบเคียงได้ เพราะยังไม่มีผู้ใดแปล “ปัทมจตุตถกถาของพุทธโฆษาจารย์” เป็นภาษาอังกฤษแต่อย่างใด สำหรับหลักเกณฑ์ในการปริวรรตและแปล ผู้วิจัยจะนำมาเสนอในหัวข้อต่อไป

#### 2.1 หลักการปริวรรตเป็นอักษรไทยของ “ปัทมจตุตถกถาของพุทธโฆษาจารย์”

ในการปริวรรตอักษรเทวนาครีเป็นอักษรไทย ผู้วิจัยจะนำหลักการปริวรรตที่ปรากฏอยู่ในหนังสือพุทธจริตที่แปลเป็นไทยโดย รศ.ดร. สำเนียง เลื่อมใส<sup>22</sup> มาใช้เป็นบรรทัดฐาน ดังนี้

1. พยัญชนะเทวนาครีที่มีเครื่องหมายวิรามอยู่ได้ เมื่อปริวรรตเป็นอักษรไทยให้ใส่เครื่องหมายพิณฑุ ( . ) ใต้พยัญชนะนั้น เช่น

क् च् छ् ञ् ปริวรรตเป็น ก จ ช ฉ ค

2. พยัญชนะเทวนาครีที่มีเครื่องหมายวิรามอยู่ได้ ถ้าตามหลังสระใดให้ถือว่าเป็นตัวสะกดของสระนั้น เช่น

मालाम् ปริวรรตเป็น มาลาม

आसीत् ปริวรรตเป็น อาสีต

3. พยัญชนะเทวนาครีที่ไม่มีเครื่องหมายวิรามอยู่ได้ และไม่มีรูปสระใดๆ กำกับ ให้ถือว่าเป็นพยัญชนะนั้นมีสระ อะ ผสมอยู่ เช่น

<sup>22</sup> สำเนียง เลื่อมใส (แปล), พุทธจริต (นนทบุรี : นิตยธรรมการพิมพ์, 2564), หน้า 28-29.



ตมร      ปริวรรตเป็น      ตมร

धवल      ปริวรรตเป็น      ธวล

4. พยัญชนะเทวนาครีครึ่งตัวไม่ว่าจะตามหลังสระใดก็ตามให้ถือว่าเป็นตัวสะกดของสระนั้น เมื่อปริวรรตเป็นอักษรไทยให้ใส่เครื่องหมายพิณฑุ ( . ) ได้พยัญชนะนั้น เช่น

अन्य      ปริวรรตเป็น      อนย

बिन्दु      ปริวรรตเป็น      พินทุ

5. พยัญชนะเทวนาครีครึ่งตัวที่เขียนควบคู่กับพยัญชนะอื่น เมื่อปริวรรตเป็นอักษรไทยให้ใส่เครื่องหมายพิณฑุ ( . ) ได้พยัญชนะนั้น เช่น

रत्न      ปริวรรตเป็น      รตน

प्रजापति      ปริวรรตเป็น      ปรชาปติ

6. พยัญชนะเทวนาครีที่ควบคู่กับ ย ร ล ว และผสมกับสระ เอ โอ โเอ เอา เมื่อปริวรรตเป็นอักษรไทยให้เขียนสระดังกล่าวไว้หน้าพยัญชนะทั้งสองที่ควบคู่กัน เช่น

क्रोध      ปริวรรตเป็น      โกธร

श्रुष्ठ      ปริวรรตเป็น      ศรูษฐ

त्रैत      ปริวรรตเป็น      ไตรต

अश्वौ      ปริวรรตเป็น      อศฺวอ

व्योष      ปริวรรตเป็น      วโยษ

श्लेषा      ปริวรรตเป็น      ศฺลศฺษา

7. พยัญชนะเทวนาครีที่ผสมกับสระ ฤ เมื่อปริวรรตเป็นอักษรไทยให้ใส่เครื่องหมายพิณฑุ ( . ) ได้พยัญชนะหน้าสระ ฤ เพื่อแสดงว่าพยัญชนะกับสระนั้นมีการออกเสียงควบคู่กัน เช่น

कृशता      ปริวรรตเป็น      กฤศตา

दृष्टि      ปริวรรตเป็น      ดฤษฏิ

8. พยัญชนะเทวนาครีที่เป็น ร (เรมะ) ซึ่งจะเขียนซ้อนอยู่บนพยัญชนะตัวอื่นเสมอ เมื่อปริวรรตเป็นอักษรไทยให้ใส่เครื่องหมายพิณฑุ ( . ) ได้ตัว ร เช่น

पूर्णा      ปริวรรตเป็น      ปฺรณ

स्पर्श      ปริวรรตเป็น      สฺปรศ

9. เครื่องหมาย “อวครุห” ( ऽ ) ที่ใช้ในการสนธิเพื่อแสดงว่าสระ อะ มีการย่อหรือตัดออก เมื่อปริวรรตเป็นอักษรไทยให้ใช้เครื่องหมาย ( ’ ) แทน เช่น

अन्योऽन्य      ปริวรรตเป็น      อนโย’นย

तेऽपि      ปริวรรตเป็น      เต’ปิ

10. เครื่องหมายจประโยคหรือโคลกใช้เครื่องหมายเหมือนกับต้นฉบับเทวนาครี ดังนี้  
 เครื่องหมาย I ใช้ปิดท้ายบาทที่สองของโคลก  
 เครื่องหมาย II ใช้ปิดท้ายบาทที่สี่ของโคลก หรือจบโคลก

## 2.2 หลักการแปล “ปัทยจุทามณิของพุทโธฆษาจารย์” เป็นภาษาไทย

เนื่องจากมหากาพย์ “ปัทยจุทามณิของพุทโธฆษาจารย์” เป็นกวีนิพนธ์ที่เป็นบทร้อยกรองทั้งหมด การแปลในครั้งนี้จึงไม่ใช่เป็นเพียงแค่ถ่ายถอดข้อความจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทยเท่านั้น แต่ยังต้องแปลโดยรักษารูปแบบ คุณค่า และความหมายในข้อความเดิมไว้อย่างครบถ้วนซึ่งรวมถึงความหมายแฝงที่เป็นความหมายทางวัฒนธรรม ปรัชญา ความรู้สึก และอื่นๆ อีกด้วย<sup>23</sup> ทว่าหลักการในการแปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทยนั้น ยังไม่พบว่ามีนักวิชาการท่านใดสามารถกำหนดกฎเกณฑ์ที่แน่นอนได้ ดังนั้น ผู้แปลจึงได้นำเอาวิธีการแปลที่สำคัญ เลื่อมใสได้รวบรวมไว้ใน “ภาคผนวก คัมภีร์มหาวีสตอวทาน เล่ม 1-2-3”<sup>24</sup> มาศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการแปล “ปัทยจุทามณิของพุทโธฆษาจารย์” ซึ่งหลักการที่ผู้แปลจะใช้จะขอกกล่าวโดยสังเขปดังนี้

1. แปลทุกคำที่ปรากฏอยู่ในโคลก แล้วเรียบเรียงประโยคให้ได้ใจความตรงตามต้นฉบับทุกประการ โดยไม่มีการเสริมเติมแต่งทั้งสิ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ยทงคณาเสาสมีปลคณา-

มาทาย หลไตรมฤตาคุเลขาม I

นิเวศยนตโย นิชกุนตเลขุ

วิทมพยนติ ศรียมมพิทากายะ || 1.12 ||

(คำแปล) หญิงสาวทั้งหลายของเมืองนั้นจะเลียนแบบความงามของพระแม่อั้มพิกาจึงได้คว่ำพระจันทร์เสี้ยวที่ขึ้นมาใกล้กับตัวอาคารด้วยมือแล้วนำมาเสียบไว้ที่ผมของตน

2. หากโคลกใดที่แปลทุกคำแล้ว ยังไม่สามารถสื่อความหมายที่ชัดเจนได้ ผู้แปลก็จะเสริมคำหรือข้อความเข้าไปในประโยคนั้นๆ เพื่อเชื่อมความให้ต่อเนื่องกันโดยใส่ข้อความที่แปลเสริมไว้ในวงเล็บ ซึ่งในการแปล “ปัทยจุทามณิของพุทโธฆษาจารย์” ผู้แปลจะใช้วิธีการนี้เป็นส่วนใหญ่ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

<sup>23</sup> สิทธา พินิจภูวดล, *คู่มือนักแปลอาชีพ* (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์, 2542), 13.

<sup>24</sup> สำเนียง เลื่อมใส, *ภาคผนวก คัมภีร์มหาวีสตอวทาน เล่ม 1-2-3* (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2564), 15-25.

สหัสศสนตวประ'ปี ฎปา-

สเตรไนว เสาราชชวตี ธริตรี |

อเนกรตนปรภโว'ปยุททวน

รตนากรโ'ภูนณู เกาสตุเกณ || 1.47 ||

(คำแปล) แม้จะมีพระราชารองคอื่น ๆ นับพันก็ตาม แต่แผ่นดินมีการปกครองที่ดี ก็เพราะพระราชารองคอื่นนี้แหละ (ในทำนองเดียวกัน) แม้มหาสมุทรจะเป็นแหล่งกำเนิดของอัญมณีจำนวนมากมาย แต่ที่ได้ชื่อว่าเป็นเหมืองแห่งอัญมณี ก็เพราะแก้วเกาสตุกะมิใช่หรือ

3. ใช้ศัพท์พจน์หรือคำที่เลียนเสียงธรรมชาติเพื่อให้เกิดภาพพจน์ว่าได้ยินเสียงนั้นจริงๆ<sup>25</sup> เช่น เสียงนกกาเหว่าตัวผู้ “กาเหว่า...กาเหว่า” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ปสุโกกิลละ ปุณรงคชยาปทาน-

คาถาสทฤทษกลปณจมภูชิตานิ |

เประ ประสนนมธูโรชชวลเปศลานิ

ปรตยครจตุทกลิกาสุ วณสกลีษุ || 6.12 ||

(คำแปล) ในบริเวณป่า (ที่เต็มไปด้วย) หนองใหม่ๆ ของต้นมะม่วง เหล่านกกาเหว่าตัวผู้ได้เปล่งเสียงร้อง “กาเหว่า...กาเหว่า” ซ้ำแล้วซ้ำอีกด้วยเสียงโน้ตดนตรีตัวที่ห้า (ปณจมะ) ซึ่งใส หวาน น่าหลงใหลและนุ่มนวลเหมือนกับ (กำลังร้อง) เพลงเฉลิมพระเกียรติชัยชนะของกามเทพ

4. ชื่อที่เป็นนามแฝงของกามเทพซึ่งมีอยู่ 33 ชื่อ จะแปลทับศัพท์แล้วใส่คำว่ากามเทพไว้ในวงเล็บ ส่วนความหมายของนามแฝงนั้นจะอธิบายไว้ที่เชิงอรรถ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

มโนภโว มณฑลิตาสตรเมารวิกา-

คกรวิษผารวิราวิตามพรม |

อเศษสำสาริกเศมุชี่มิโซ

ววรรษ จูตางุรศตสยگان || 6.33 ||

(คำแปล) มโนภวะ<sup>26</sup> (กามเทพ) ผู้ทำให้ห้องฟ้าตึงก้องด้วยเสียงตีอันลุ่มลึกของสายธนูที่มีคันศรโค้งงอได้สาตลูกศรที่มีปลายแหลมคือดอกตูมของต้นมะม่วงลงมาเพื่อครอบงำจิตใจของสรรพสัตว์

<sup>25</sup> สำเนียง เสียงใส, ภาคผนวก คัมภีร์มหาวีรสูตอวทาน เล่ม 1-2-3, 25.

<sup>26</sup> มโนภวะ (manobhava) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้เกิดจากใจ

5. ข้อความใดที่แปลแล้วยังไม่มีความชัดเจน ตัวอย่างเช่นความเป็นเลิศในการทหารหกประการ และความเป็นเลิศในคุณสมบัติของอัญมณีหกประการ ผู้แปลก็จะอธิบายขยายความไว้ที่เชิงอรรถ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

สุวรรณรูป สุมโนนิเชวย

ตุงค์ สุธรรมาสปทมทิวติยม ।

ต้ ฎฎฤต้ เมรุมิว ปรปนา-

ศจกาตีเร ษทคุณรัตนสารถา ॥ 1.45 ॥

(คำแปล) หลังจาก (ที่กษัตริย์ฝ่ายศัตรู) ยอมสวามิภักดิ์แล้ว ความเป็นเลิศในการทหารหกประการ<sup>27</sup>ก็ได้ฉายแสง (แห่งความรุ่งโรจน์) ไปที่พระราชอาสน์ที่นั่นผู้สูงส่งด้วยชาติตระกูลและความฉลาดปราดเปรื่องอัน (บัณฑิตทั้งหลาย) ให้การเคารพบูชา และยังเป็นผู้ที่ตั้งมั่นอยู่ในความยุติธรรมอันไม่มีผู้ใดเสมอเหมือน เช่นเดียวกับความเป็นเลิศในคุณสมบัติของอัญมณีหกประการ<sup>28</sup>ได้เปล่งรัศมีไปบนยอดเขาพระสุเมรุที่มีสีทองอร่ามดงามตระการตาซึ่งจะนำมาใช้เป็นเทวสภาของเหล่าทวยเทพอันหาที่เปรียบมิได้

ดังนั้น ในการแปล “ปัญจทามณีของพุทธโฆษาจารย์” ผู้แปลจึงอาศัยหลักการแปลดังกล่าวข้างต้นเพื่อถ่ายทอดความหมายและความรู้สึกนึกคิดที่กวีต้องการสื่อไปถึงผู้อ่านให้มากที่สุด โดยผู้อ่านจะได้รับทั้งอรรถรสและอรรถบทรจกวรรณกรรมชิ้นนี้



<sup>27</sup> ความเป็นเลิศในการทหารหกประการ (ṣaḍgūṇaratnasārtha) คือ หลักการทางการทหารของพระราชอาสน์ตาม Manu 6 ประการ ได้แก่ (1) สนธิ (พันธมิตร) (2) วิครหะ (สงคราม) (3) ยานะ (กรีธาทัพ) (4) อาสนะ (ตั้งค่าย) (5) ทิวธิภาวะ (การแบ่งกองทัพเป็นหน่วยย่อยเพื่อเผชิญหน้าศัตรู) (6) สมาศระยะ (แสวงหาความคุ้มครองจากผู้ปกครองที่มีอำนาจมากกว่า) cited in Franceschini, Marco, *Buddhaghōṣa Padyacūḍāmaṇi II Diadema Dei Versi* (Milan: Edizioni Ariele, 2010), 66.

<sup>28</sup> คุณสมบัติแห่งความเป็นเลิศของอัญมณี 6 ประการ (ṣaḍgūṇaratnasārtha) ได้แก่ (1) ทิปตี (ความวาว) (2) กานติ (ความสวยงาม) (3) อนุชชวลยม (ความประกาย) (4) อภิภูพิทตวม (ความแข็ง) (5) มางคฺลยม (ความเป็นมงคล) (6) มหารชฺตา (มูลค่าสูง) loc. cit.

## 2.3 บทปริวรรตและบทแปลของ “ปัทมจัทมณีของพุทธโฆษาจารย์”

“ปัทมจัทมณีของพุทธโฆษาจารย์” เป็นกวีนิพนธ์ภาษาสันสกฤตประเภทร้อยกรองที่มีทั้งหมด 641 โศลก ใน 10 สรรค ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการปริวรรตและแปลดังต่อไปนี้

ปัทมจัทมณี  
พุทธโฆษาจารย์วิโรจิตะ  
ปัทมจัทมณี  
รจนาโดยพุทธโฆษาจารย์

ปรธมะ สรรค

สรรคที่ 1

การุณยกุลโลลิตทฤชฎิปาตี

กนุทรูปทรปานลกาลเมฆม ।

ไกวลยกุลปทุมมุลกนที

วณเท มหะกนทลมรภพนฐม ॥ 1.1 ॥

(1.1) ขอนอบน้อมแด่ (พระพุทธรองค์) ผู้ทรงเป็นต้นกล้าอันรุ่งโรจน์แห่งเชื้อสายของพระอาทิตย์ ทรงมีสายพระเนตรที่เปี่ยมด้วยความกรุณา ทรงเป็นเมฆดำ (ที่ดับ) ไฟแห่งความทระนงของกัณฑ์ระปะ<sup>29</sup> (กามเทพ) (และ) ทรงเป็นรากเหง้าของต้นกล้วยกฤษ์ซึ่งจะให้ความสุขอันนิรันดร์

ยสโยกเทศ์ ยตโย’ปี วกตุ

นาลิ พญูรณลินาสนาทยะ ।

ศาสตุสตุเตตจจริตาปทานิ

วกตุ มนึชา มม เมาคฤยเมวะ ॥ 1.2 ॥

(1.2) ความตั้งใจของข้าพเจ้าที่จะกล่าวถึงพระประวัติและพระจริยาวัตรของพระศาสดานั้นเป็นความโง่เขลาโดยแท้ แม้แต่มนิผู้เคร่งครัดทั้งหลายอันมีพระผู้มีดอกบัวเป็นอาสนะ (พระพรหม) เป็นต้น ยังไม่อาจที่จะเอื้อนเอ่ยแม้เพียงส่วนเดียวของพระประวัตินั้นเลย

<sup>29</sup> กัณฑ์ระปะ (kandarpa) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้ทำให้เกิดความรุ่มร้อนในกามารมณ์

ตถาปิ ตตฺราหิตภกตฺติศกฺตยา

ตตฺเตททาขยาตุมหํ ปฺรวิณฺจะ |

ตถาหิ ตตฺปาทสมาศฺรเยณฺจะ

รโฆ'ปิ ลภฺษมิ' กฺรุเต หิ ปุสฺสาม || 1.3 ||

(1.3) แต่ข้าพเจ้าสามารถเล่าเรื่องราว (พระพุทธรูปประวัติ) นั้นได้ ก็โดยอาศัยพลังแห่งความศรัทธาที่ (ข้าพเจ้า) ได้ปฏิญาณไว้ต่อพระพุทธรองค์ เฉกเช่นเดียวกัน แม้แต่ผู้ไม่รู้ก็ยังสามารถเป็นมงคลให้แก่มวลมนุษย์ได้เพียงแค่ไปเกาะอยู่บนพระบาทของพระพุทธรองค์

สปรตฺวิศตฺยา ปทฺโยจะ กปิลา' นคฺรี' วรฺณยติ<sup>30</sup> ----

จะพรรณนาถึงเมืองกบิลาดด้วย 27 โศลกดังต่อไปนี้

อสุติ ปฺรศศฺตา กปิเลติ นามนา

กาจิตฺปุรี กามทฺฐา ปฺรชานาม |

ยํ วิภฺษย ศกฺโร นิชราชชานายา

ศลาฆาภิสฺนฺธิ' คิถิสฺสิโรติ || 1.4 ||

(1.4) มีเมือง (หนึ่ง) ที่รุ่งเรืองกว่าเมืองใดๆ ชื่อว่า กบิลา<sup>31</sup> ซึ่งเป็นกามธนู<sup>32</sup> ของชาวประชา(แม้แต่) พระอินทร์ เมื่อได้เห็นความมั่งคั่งที่ไม่เสื่อมสลายเหล่านั้นแล้ว ก็ยังต้องลดละความตั้งใจที่จะเฝ้า (เมืองของพระองค์) ไป

สํภาวฺยเต ยตฺร สุธามริจฺจะ

เสารชฺวชฺสตมฺภนิสินฺพิมพะ |

มุขารวิณฑฺยฺตุตีโมษโรชา-

ทาโรปิเต ศุสมิวางคฺนาภิฯ || 1.5 ||

(1.5) เพราะความโกรธที่ (พระจันทร์) แย่งชิงความงามบนใบหน้า (ตั้ง) ดอกบัว (ของตน) ไป หญิงสาวทั้งหลายจึงจินตนาการว่า พระจันทร์ที่มีเงาสะทอนรอบๆ เสารชของพระราชาวัง ดูประหนึ่งว่า กำลังถูกเหล็กแหลมเสียบตรึงไว้ ณ ที่นั้น

<sup>30</sup> เป็นข้อความที่ผู้ตรวจชำระอธิบายเสริมเข้ามาซึ่งจะปรากฏในหลายแห่งของบทกวีนี้

<sup>31</sup> กบิลา (กบิลวัสต) หรือกบิลพัสดุ์ เป็นชื่อราชธานีของชนเผ่าแคว้นศากยะ มีพระเจ้าสุทโธทนะเป็นผู้ปกครอง ปัจจุบันอยู่ในประเทศเนปาลซึ่งติดชายแดนตอนเหนือของประเทศอินเดีย

<sup>32</sup> แม่โคกามธนู คือแม่โคที่ให้สิ่งที่ปราชญ์นามฤชิวศิษย์เป็นเจ้าของ กำเนิดมาเมื่อกวนน้ำอ่อมฤตอำนาจของแม่โคตัวนี้มีมากมาย เช่นการรวบรวมน้กรบเป็นกองทัพของฤชิวศิษย์เพื่อสู้รบกับภรรตวิริยะ กามธนูมีชื่ออื่นๆ เช่น กามทู่ห์ ศวลา และสุรณี (ทองสุก เกตุโรจน์, ศัพทานุกรมวรรณคดีสันสกฤต (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว, 2559, 58)

วิธีษุ มาณิกยมยี่ษุ ยสย่ำ

ชโยติมิชึ ภานติ ปฺรติพิมพิตานิ ।

อนงฺคจาปาทปกฤษฺยมาณา-

นฺมุกตาผลานิว ปฺริจยุตานิ ॥ 1.6 ॥

(1.6) หมู่ดวงดาวส่องแสงลงมาสะท้อนบนถนนของเมืองนั้นที่เรียงรายด้วยอัญมณีทับทิม รวากับไข่มุกที่ร่วงหล่นลงมาจากคันธนูของอนังคะ<sup>33</sup> (กามเทพ)

อุตฺเสธิโน ยตฺร คฤหาเส ปฺรภูณฺา-

มฺุทสฺตไซตฺรธฺวชทฺนทพาหะ ।

อาโลลฆณฺฎากวณฺิไตรชฺสร-

มภยฺริโน ทาตุมิวาทฺวยนฺติ ॥ 1.7 ॥

(1.7) ในเมืองนั้น คฤหาสน์อันสูงตระหง่านของเหล่าคหบดีมีเสาธงแห่งชัยชนะคือแขนที่ชู ขึ้นประหนึ่งว่ากำลังร้องเรียกพวกขอทานเพื่อจะแจกทานด้วยเสียงระฆังที่ตีอย่างไม่หยุดหย่อน

รยาสฺสุ รตฺโนปหิตาสฺสุ ยสย่ำ

พิมฺพปฺรวิษฺฎาเส กริณฺเฬ วิภานฺติ ।

กุลาทฺริภูณฺา อิว กุณฺทลฺินทฺร-

สาหายกัํ กรตฺมธฺระ ปฺรวฤตฺตาทะ ॥ 1.8 ॥

(1.8) ข้างทั้งหลายมีเสาสะท้อนปรากฏอยู่บนถนนของเมืองนั้นซึ่งปูด้วยอัญมณีล้ำค่านั้น ดูราวกับยอดของเทือกเขาที่เคลื่อนตัวลงมา (ยังบริเวณพื้นราบ) เพื่อทำการช่วยเหลือนาคราช

ปาลฺยจาลิกา ยทคฤหปฺลยชเรษุ

ปฺรปฺลยจิตาเส กาลฺยจนฺสยฺจเยน ।

ภฺูมาภฺิภูตาริปฺุราหฺฤตฺตานำ

ปฺุษฺยนฺติ โสภำ ปฺุรทฺเวตฺตานาม ॥ 1.9 ॥

(1.9) ตึกตา (ที่อยู่) ในกรง ณ คฤหาสน์ (ของเมืองกบิล) นั้น ประดับตกแต่งด้วยทองคำ จำนวนมากกำลังเปล่งรัศมีความรุ่งโรจน์ (ประหนึ่งว่า) เป็น (รูปจำลอง) เทพผู้พิทักษ์เมืองซึ่งส่วนใหญ่ ยึดมาจากเมืองของศัตรูที่พ่ายแพ้สงคราม

<sup>33</sup> อนังคะ (anaṅga) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้ไม่มีรูปกาย

อารุหฺย เสอาธานติเมฆมารุคาน

วฺรชานุชกาเรชวปี วาสเรชฺ ॥

กถานภิชญา ฆนครชิตานำ

วสนติ ยสฺยำ วนิตา วียุกตะ ॥ 1.10 ॥

(1.10) แม้ในวันที่ (ท้องฟ้า) มีดครึ้มด้วยเมฆฝน เหล่าหญิงสาวที่พราวจากสามิต่างขึ้นไป อาศัยอยู่บนอาคารที่สูงกว่าเส้นทางเดินของเมฆ โดยไม่รู้ว่เสียงดังก็ก้องของเมฆนั้นเป็นเช่นไร

ยตรลยาะ กาลญจนเกตุทญไท-

รุทญจิติโรทฺโรภิริวาทิตฺโรฆะ ॥

อปาทรนตีว กฤตภยสุยาะ

โคภำ คุนาสิรปุรลยำนาม ॥ 1.11 ॥

(1.11) บ้านเรือนในเมืองนั้น มีเสาธงสีทองที่สูงมาก (ตั้งอยู่) (ประหนึ่ง) เป็นแขนที่ชูขึ้น รวากั้จะไปถอดความงามของวิมานในเมือง (อมราวตี) ของพระอินทร์ออกเพราะเกิดความริษยา

ยทงคณาะ เสอาธสมี่ปลคณา-

มาทาย หสฺไตรมฤตำสุเลชาม ॥

นิเวศยนตโย นิชกุนตเลช

วิทมพยนติ ศรียมมพิภยาะ ॥ 1.12 ॥

(1.12) หญิงสาวทั้งหลายของเมืองนั้นจะเลียนแบบความงามของพระแม่อัมพิกา<sup>34</sup> จึงได้ คว่พระจันทร์เสี้ยวที่ขึ้นมาใกล้กับตัวอาคารด้วยมือแล้วนำมาเสียบไว้ที่ผมของตน

ยนมณฑปะ ปรោตมนิทาชตปตา-

ศฺจญจตปตาการสนาญจเลน ॥

อาสวาทยนตีว ทุชารรศมี

สุธารเสน สฺวทมานพิมพม ॥ 1.13 ॥

(1.13) มณฑปของเมืองนั้นที่ร้อนระอุจากความร้อนจัดมีปลายลิ้นคือธงปตาคะที่สะบัด พลัว้ไปมาดูประหนึ่งว่กำลังลิ้มรสเงาของพระจันทร์อันโอชะที่มีรสชาติของน้ำทิพย์และความเย็นของ แสงจันทร์

<sup>34</sup> พระแม่อัมพิกา หรือพระแม่เกาศิกี เป็นอวตารของพระแม่ปารวตี



วิโลกย ใจตยธวชสีหุมุฑรา

ภยากุเล กวาปี คเต กรุงเค I

นิศากโร ยตร นิตมพินีนา

สาธรมยมภยติ สหानนาฟไซะ || 1.14 ||

(1.14) หลังจากทีกวาง (จุดต่างบนพระจันทร์) มองเห็นตราสัญลักษณ์สิงโตบนธงของเจดีย์ได้ตกใจกลัวแล้วเตลิดหนีไปอยู่ที่อื่น ในเมืองนั้น พระจันทร์จึงมีความคล้ายคลึงกับดอกบัวคือใบหน้าของหญิงสาวที่มีสะโพกกลมกลิ้ง

ยจจนุฑรศาลาสวพลาชานานา

วิตนวัตา วิกรมมณพนาณี I

อาทรศตามาศรยเต นิศาสุ

ปุโรคต ปุรณสุธาสุพิมพม || 1.15 ||

(1.15) ในตอนกลางคืน บนดาดฟ้าของบ้านเรือนในเมืองนั้น วงของพระจันทร์เต็มดวงที่ปรากฏอยู่ตรงหน้า (ดูประหนึ่ง) เป็นกระจกเงาให้แก่บรรดาหญิงสาวที่เสริมแต่งด้วยเครื่องประดับอันหรูหรา

ยเตรนุฑรนีโลปลโคปุราณา

วิชถมภมาณะ กิรณปรณาลาละ I

จณทำศุพิมเพ'ปี สนิทภาชิ

ภษณ วิตนวนติ กลงกศงกาม || 1.16 ||

(1.16) ในเมืองนั้น ลำแสงที่แผ่ออกมาอย่างต่อเนื่องจากประตูเมือง (ที่ประดับตกแต่งด้วย) อัญมณีไฟลินสร้างความสงสัยว่า (อาจทำให้เกิด) รอยต่างชั่วขณะขึ้นแม้ในดวงอาทิตย์ที่มีรังสีความร้อนใกล้เคียงกัน

ยตราปคาะ สวจจชลานุตราล-

สงกรานตติรสติตเกลิไศลาละ I

มโทษมณา มคนสุรทวิปายา

มเหนทุรลินโระะ ศรียมาศรยนเต || 1.17 ||

(1.17) ในเมืองนั้น แม่น้ำทั้งหลายมีภูเขาอันน่ารื่นรมย์อยู่บนฝั่งที่สะท้อนภาพในน้ำ (ใสดุจ) แก้วผลึก บ่งบอกถึงความงามของแม่น้ำแห่งพระอินทร์ (แม่น้ำคงคาบนสวรรค์) ซึ่งข้างของพระอินทร์ได้กระโจนลงไปเพราะเกิดอาการตกมัน

ยเตรากสำ รตนวินิรมิตานา-

มัจจาวใจรุจจลิตรมยุไชะ ।

วรชวสานะ'ปี มเหนทฺรจาไป-

ราภาติ สนนทฺรมิวานตริกษม ॥ 1.18 ॥

(1.18) ในเมืองนั้น มีรังสีแสงอันหลากหลายพุ่งขึ้นจากบ้านที่สร้างด้วยอัญมณีล้ำค่า ดูประหนึ่งว่า ท้องฟ้ากำลังเตรียมพร้อมที่จะจรัสแสงด้วยรุ่งกีนน้ำ แม้ในช่วงปลายฤดูฝน

ปราสารทมาลาสุ หิรณมยิษุ

ปรารพธลีละ ประมทา ยทิยาะ ।

สุเมรุศฤงเคษุ วิหารินินำ

สุรางคนำ ทยุติมากษิปนติ ॥ 1.19 ॥

(1.19) หญิงสาวทั้งหลายของเมืองนั้นที่เริ่มเล่นสนุกสนานกันบนดาดฟ้าของคฤหาสน์สีทองอันสูงตระหง่าน (ดูราวกับ) กำลังทำทายกับความงามของบรรดานางอัปสรที่ท่องเที่ยวหาความสุขอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ

ยตราลยานำ ปรวิชฎมกมาณะ

ปรภาปรโรหะ สมนิกาจิตานาม ।

อาสนนภาชำ หริตฺมา หยานำ

ยานตีว กรณกษณจามรตวม ॥ 1.20 ॥

(1.20) ในเมืองนั้น แสงอัญมณีที่แผ่กระจายออกมาจากบ้านเรือนซึ่งตกแต่งด้วยแก้วผลึก ดูประหนึ่งว่า กำลังรุดหน้าไปที่ (ฟูประดับบนหัว) เหมือนขนหางจามรีซึ่งอยู่กึ่งกลางหูสองข้างของม้าสีน้ำตาลอ่อน (ของสุรียเทพ) ผู้ทำหน้าที่อยู่ในช่วงพระอาทิตย์ตกดิน

มริจิกิริยนมาณิตโรณำ

วิสุตฺวไรรวิจฉุริตปรวาหา ।

มธเณโก ภาติ มเหนทฺรสินฺธูระ

กลินทชากรพฺริตานตเรว ॥ 1.21 ॥

(1.21) แม่น้ำคงคาบนสวรรค์ซึ่งมีกระแสน้ำสะท้อนระยิบระยับด้วยแสงที่แผ่ออกมาจากอัญมณีที่ประตูลใหญ่ของเมืองนั้น ปรากฏอยู่ในท้องนภา ราวกับมีแม่น้ำมุนาแต่งแต้มสีอยู่ภายใน

สมุจฉริไตะ เสารถเลขุ ยสฺยํ

มตสยธวไชรมารุตกมปมาไนะ ।

สารธํ วิคฤทฺถนตติ สปตนพุทฺธยา

มรุตฺสตนตติมกราะ สโรษม ॥ 1.22 ॥

(1.22) มกร<sup>35</sup> ที่อยู่ในแม่น้ำของพระวายุเข้าปะทะอย่างดุเดือดกับสัญลักษณ์รูปปลาบนธงที่ตั้งตระหง่านอยู่บนดาดฟ้าของคฤหาสน์ในเมืองนั้นด้วยแรงสั่นสะเทือนของลมเพราะเข้าใจว่า (ปลาบนธงนั้น) เป็นศัตรู

รติศโรโม ยตร วิลาสินีน้ำ

ปราสาทมกรงกษมาศริตานาม ।

วินียเต คนธวเหน มนทํ

มนทากินีวีจิวิหารภาษา ॥ 1.23 ॥

(1.23) ความเหนียวล้าที่เกิดจากความรักของบรรดาหญิงสาวที่อยู่บนปราสาทสูงเทียมเมฆในเมืองนั้นถูกลมที่ไซยะระรินอยู่บนคลื่นของแม่น้ำคงคาบนสวรรค์พัดพาไปอย่างซ้าๆ

สุธาสนาเยน สุธามยฺยูชะ

กลาสมคระ กรปลลเวณ ।

วิลิมปตีว กษณทาสฺย ยสฺยํ

กริททาคุหาณามุปริสถลानी ॥ 1.24 ॥

(1.24) ในตอนกลางคืนของเมืองนั้น พระจันทร์เต็มดวงจะสาดส่องหลังคาของรมณีสถานด้วยลำแสงสีขาวที่เต็มไปด้วยน้ำอมฤต ดูประหนึ่งเป็นช่างฝีมือกำลังฉาบหลังคาของรมณีสถานด้วยนิ้วมือที่เต็มไปด้วยปูนขาว

ยเตรนทฺหรนีโลปลกฺฎฺฐิเมษุ

ปรวิษฐุพิมพํ ปฺรถเมนฺทฺเลขาม ।

มถฺณาลขณฺชสฺปฤทฺทยา มรลลา-

ศจฺณจฺบุปฺฏฺศจฺรวิตฺมุตฺสหนเต ॥ 1.25 ॥

<sup>35</sup> มกร (makara) เป็นสัตว์ประหลาดในทะเลชนิดหนึ่ง ที่มีรูปของสัตว์ผสม คือ ครึ่งตัว (ส่วนหน้า) เป็นรูปสัตว์บก เช่น ช้าง จระเข้ หรือกวาง อีกครึ่งตัว (ส่วนหลัง) เป็นรูปสัตว์น้ำ เช่น หางเป็นปลา หรือท่อนหลังของแมวน้ำ

(1.25) เพราะความอยาก (กิน) เศษรากบัว ห่านป่าทั้งหลายจึงพยายามอยู่หลายครั้งแต่ไร้ผลที่จะขบเคี้ยวพระจันทร์เสี้ยวแรกที่ปรากฏเป็นเงาสะท้อนบนพื้นซึ่งปูด้วยอัฏฐิโพลินของเมืองนั้นด้วยจะงอยปาก (ของตน)

อภยทุกต์ ยทฤทธรูปราศิ-

มกานทธาฎิฎุราหุทศม ।

ปศยน ภเยเนว ปตริทินานา-

มนตรทธาตยมพุทธราฎิวีษุ ॥ 1.26 ॥

(1.26) เมื่อเห็นกลุ่มควันไฟลอยขึ้นจากบ้านเรือนของเมืองนั้นมีลักษณะ (เหมือน) ราหูผู้เชี่ยวชาญในการจู่โจมอย่างกะทันหัน พระอาทิตย์ ดูประหนึ่งว่า เกิดความหวาดกลัว จึงไปหลบซ่อนตัวอยู่ท่ามกลางป่าคือกลุ่มเมฆ

พิมพปริษฎาฐะ สฬฎิกสถลิสุ

วฤตฺรศฺริโย ยทวรวรณินีนาม ।

วิกาลินำ วโยมนทิลเลษุ

สโรรุหณำ วิตรนติ ศงกาม ॥ 1.27 ॥

(1.27) ใบหน้าอันเปล่งปลั่งของสาวงามในเมืองนั้นที่มีเงาสะท้อนบนพื้นแก้วพลิกก่อให้เกิดความสงสัยว่าเป็นดอกบัวที่แบ่งบานบนผืนน้ำของแม่น้ำแห่งสวรรค์

สาล์ ยทียี สมิติตย คนตุ-

มปารยณ อิกฤตจกรวาลม ।

ปติสฺตวิษามตฺตรทกษิณาร-

วยาเชน ตตปารศฺวฎวา ปฺรยาติ ॥ 1.28 ॥

(1.28) หลังจากผ่านกำแพงเมืองนั้นที่ (สูงแม้กระทั่ง) เทือกเขาจักรวาล<sup>36</sup> ยังถูกเยาะเย้ย พระอาทิตย์ก็ไม่สามารถไปต่อได้ จึงเคลื่อนแสงอาทิตย์ไปตามพื้นดินข้างๆ กำแพงเมืองนั้น โดยเสแสร้งว่าจะไปเส้นทางทิศเหนือและทางทิศใต้

<sup>36</sup> เทือกเขาจักรวาล (cakravāla) คือชื่อของเทือกเขาในตำนานซึ่งโอบล้อมลูกโลกและเป็นเขตกำหนดความสว่างและความมืด (Monier-Williams Sanskrit-English Dictionary, 1899, accessed March 4, 2022, available from <http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/scans/MWScan/2020/web/webtc/indexcaller.php>).

ปรภณชนกโษภวิชฎมกิตาภิ-

รวิจิภิรุลงฆิตติรเทศม ।

ชาติ ยหิย กกลศามพุราศิ

เขตุ สมุทโยคมิวาทโนติ ॥ 1.29 ॥

(1.29) คูเมืองของเมืองนั้นซึ่งมีริมตลิ่งถูกซัดด้วยคลื่นที่เกิดจากลมพายุพัดกระหน่ำอย่างรุนแรง ก็กระทำราวกับเตรียมพร้อมเพื่อจะเอาชนะทะเลน่านม

กนนติ กาลาครฐุปมิศรา

ยตเสารจันธวชไวชยนตยะ ।

กกลโลภินนาสตปนาตมชายา

สวรโลกสินโธริวิ วิจิมาลา ॥ 1.30 ॥

(1.30) ธงผ้าไหมบนพระราชวังของเมืองนั้นปลิวไหวไปกับควันหอมจากไม้กฤษณา ประดุจดั่งเกลียวคลื่นของแม่น้ำคงคาบนสวรรค์ผสมกลมกลืนไปกับคลื่นของแม่น้ำมุนา

วิศตยา ปทโยรถ กปิลาริบัติ วรณยติ---

ต่อไปจะพรรณนาถึงพระราชานั่งเมืองกปิลาด้วยบพร้อยกรอง 20 โศลกดังต่อไปนี้

มหิปัตติสตร พภูว มานยะ

ศากยานวยะ ศาศวตราชลักษมิ 。

ธรมานุโรธารชนศุทรวฤตติ

ศุทโธโหน นาม ยถารณามา ॥ 1.31 ॥

(1.31) ในเมืองกปิลานั้น มีพระราชอาภรณ์หนึ่งผู้ทรงเป็นที่เคารพนับถือ ทรงเป็นเชื้อสายแห่งศากยวงศ์ที่มีพระราชอำนาจอย่างสมบูรณ์ และทรงมีพระจริยาวัตรอันบริสุทธิ์ที่มาจาก การปฏิบัติตามหลักธรรม ทรงมีพระนามว่า ศุทโธโหน ซึ่งเป็นพระนามที่สอดคล้องกับคุณลักษณะของพระองค์

วิภู ปรตอปานลเมว วิธริ

วิวาหสาเกษเย วิรจย วิระ 。

ยะ ปรยไณษิทธิราชลักษมิ°

กฤปาณธราชลปาดปุรวม ॥ 1.32 ॥

(1.32) หลังจากทรงเตรียมไฟคือพระราชอำนาจอันบริสุทธิ์ (ประหนึ่งว่า) ให้เป็นสักขีพยานในพระราชพิธีสมรส พระราชาผู้กล้าหาญและเกรียงไกรพระองค์นั้น ก็เสด็จไปอภิเษกสมรสกับพระลักษมิ (ลาภและความเจริญ) ของกษัตริย์ฝ่ายศัตรูเป็นอันดับแรกด้วยพิธีรดน้ำคือคมดาบ (ของพระองค์)

ยะ ปุรวมาธาย มหาภิเชกข์  
 กฤตเตภกมุไกรคทสรปุระ I  
 ปศจาทรินำ หฤทยารวินโทะ  
 ปุโปษ ปุชำ รณเทวตายะ II 1.33 II

(1.33) พระราชาพระองค์นั้น เมื่อเริ่มแรกทรงได้รับการบรมราชาภิเษกด้วยเหยือกคือ หัวกะโหลกข้างที่ถูกตัดออกอันเต็มไปด้วยหยดเลือด จากนั้น จึงทรงประกอบพิธีบูชาเทพแห่งสงคราม ด้วยดอกบัวคือหัวใจของเหล่าศัตรู

ปาณา กฤปาณี จิรราช ยสย  
 วิภูษิตางคิ ปุลาภาษเรน I  
 อาการณาย ทวิชตำ ยเมน  
 สंपเรชิตา ศาสนปตริเกว II 1.34 II

(1.34) กริชในพระหัตถ์ของพระราชาพระองค์นั้นมีใบมีดประดับด้วยตัวอักษรคือขนที่ตั้งชัน เปล่งประกายราวกับเป็นใบสังที่พระยมส่งออกมาเพื่อเรียกตัวเหล่าศัตรู (ของพระองค์)

นิรุทรภูณณมหิมาติเรโก  
 นิศเศษปีตาหิตวาหिनคิ I  
 ยจจนทรหาโส ภูวนปรสาท  
 ปราสูยตาคสตุย อิวทเยน II 1.35 II

(1.35) มีดสั้นของพระราชาเล่มนั้นที่หยุดยั้งอำนาจอันมากเกินไปของกษัตริย์คู่อริและดื่ม (เลือดของ) แม่ทัพฝ่ายศัตรูจนหมดสิ้น ได้นำสันติสุขมาสู่ชาวประชา เหมือนกับฤช็อคัสตยะ<sup>37</sup>ที่ยับยั้ง ความสูงเทียมฟ้าของภูเขา (วินธัย) และดื่มน้ำในมหาสมุทรจนหมด ได้นำความสงบสุขแก่มวลมนุษย์ และ (ยังเหมือนกับ) ดาวอค์สตุย<sup>38</sup> เมื่อปรากฏตัวขึ้นมา ได้ทำให้น้ำ (ในมหาสมุทร) ไสสะอาดขึ้น

<sup>37</sup> อค์สตุย (agastya) เป็นฤชผู้มีชื่อเสียงกรีกโบราณที่สุดในอดีตกาลว่าเป็นผู้มีอำนาจน่าสะพรึงกลัวที่สุด อันทวยเทพและอสูรแม้ร้ายกาจเพียงใด ก็ไม่อาจจะต้านทานได้ ดูรายละเอียดในภาคผนวก ก

<sup>38</sup> ดาวอค์สตุย (agastya) เป็นชื่อดาวที่สุกใสที่สุดในท้องฟ้าทางทิศใต้ มีชื่อในทางดาราศาสตร์ว่า ดาว Canopus ดูรายละเอียดในภาคผนวก ก

โย วาหินี° เมฆ อิวาตตธนา  
 วิภษภูฏตกฏกปรภูตาม I  
 อาสารยนากุลราชหส์ำ

จกเร สมุจเจลกพนธฤตตาม II 1.36 II

(1.36) พระราชาผู้ติดอาวุธด้วยธนูพระองค์นั้นทรงเข้าโจมตีกองทหารที่รวมตัวกันอยู่ในราชธานีของกษัตริย์คู่อริ ทำให้กษัตริย์ (คู่อริพระองค์นั้น) ออกสิ้นขวัญหนีจมนอนออกมากระโดดโลดเต้นเหมือนคนขาดสติ ประคุดตั้งเมฆที่มีสายรุ้งปล่อยธารน้ำฝนจำนวนมากให้ไหลลงมาจากสันเขาที่ปราศจากปีก ทำให้ราชหงส์ตื่นตระหนกจนออกมาเต้นระบำในน้ำที่ไหลมารวมกันเป็นจำนวนมาก

อลงกฤตางคาะ สุกฎานตรมาไล-  
 ราชาย ศฤงคานิว นาคหสถาน I  
 ยทุไวริฤตามพุตริงคณิษุ

วยาตยุกษิลลา วิหระ ปิศาจะ II 1.37 II

(1.37) ปีศาจทั้งหลายที่ประดับกายด้วยพวงมาลัยคือลำไส้ของทหาร (ฝ่ายศัตรู) ได้เอากะบอกฉีดน้ำคืองวงข้างมาเตรียมเล่นฉีดน้ำใส่กันในแม่น้ำที่มีน้ำคือเลือดของศัตรูของพระราชาราชพระองค์นั้น

ปรศสตีวธวา ปรวรสย ยสย  
 ปรตปาทีปายชนสงครหาย I  
 อาสถापिदं पात्रमिवाणुत्थनिल-

มกรั ฆนศยามลมาพภาเส II 1.38 II

(1.38) ท้องฟ้ามีเมฆดำทะมึนปรากฏเหมือนกับภาชนะทำจากไพลินซึ่งพระมหะเสีคือพระเกียรติของพระราชารู้ยิ่งใหญ่พระองค์นั้นได้ทรงวางไว้เพื่อสะสมอัญชนะ<sup>39</sup> คือเขม่าจากแสงประทีปคือพระราชอำนาจ (ของพระองค์)

อาปุริเต นิรุกรมนตริกเซ  
 ยสยานทกุกษิมกริกรियโคธิะ I  
 ปฤถวีปตีนำ ยศสะ ปรสรตุ-  
 มาสีตปเรชามิว นาวากศะ II 1.39 II

<sup>39</sup> อัญชนะ (añjana) คือผงสีดำที่ใช้เป็นเครื่องสำอางสำหรับทาขนตาหรือรอบดวงตา

(1.39) ในเมื่อท้องฟ้าอึมครึมเต็มที่แล้วกับความยิ่งใหญ่ของพระราชอาภรณ์ที่แผ่ซ่าน อยู่ภายในไข<sup>40</sup> (จักรวาล) จึงดูราวกับว่าไม่มีช่องว่าง (เหลืออยู่) สำหรับการแพร่กระจายกิตติศัพท์ของ กษัตริย์องค์อื่นๆ เลย

**ยศสูตที่ยี่ ยทิ นามวิษุ-**

**จฉิตำศุศุภร์ คิสิโรปจาระ ।**

**โสฒม์ ปรตูปานลมปรสหาย-**

**มปารยิษยตถกเมษ โลกะ ॥ 1.40 ॥**

(1.40) ถ้าหากพระยศของพระราชอาภรณ์ไม่ได้มีลักษณะภายนอกที่เยือกเย็นและ สว่างไสวเหมือนพระจันทร์ แล้วโลกนี้จะสามารถทนต่อไฟแห่งอำนาจที่ร้อนแรงได้อย่างไร

**ภูเชน โภคินทรฐรณเรณ**

**ยสมินิ ฤฤฒม์ ภูวลย์ ทธานะ ।**

**ปรตยรฎิกานตานุชวลลริภยะ**

**ปปาท ภูษาวลย์ วิจิตรม ॥ 1.41 ॥**

(1.41) ในขณะที่พระราชอาภรณ์นั้นทรงโอบอุ้มลูกโลกอย่างเหนียวแน่นด้วยพระพาหา (ราวกับ) นาคราชแบกรับน้ำหนัก (ของโลก) ไว้ เครื่องประดับกำไลอันวิจิตรก็ได้หลุดร่วงลงมาจาก แขนตั้งแถววัลย์ของมเหสีฝ่ายศัตรูอย่างน่าพิศวง

**ทยาลูมาศริตย ตมตยุทาร์**

**วนีปกา นามปรมภยคจจน ।**

**อาสาทย วรารกรรมพวหาหะ**

**กาสารมณย์ กิมุ กามยนเต ॥ 1.42 ॥**

(1.42) หลังจากเข้าไปอาศัยพระราชอาภรณ์ที่มีความกรุณาและโอบอ้อมอารีอย่างยิ่ง พวก ขอทานก็ไม่ได้เข้าหากษัตริย์องค์อื่นๆ อีกเลย (เช่นเดียวกับ) เมฆทั้งหลายเมื่อไปถึงมหาสมุทรแล้ว ยัง จะปรารณาสระน้ำอื่นอีกหรือ

<sup>40</sup> ไข (anḍa) ในที่นี้ หมายถึงไขของพระพรหมา (พรหมานูตะ) ซึ่งทั้งจักรวาลเกิดขึ้นมาจากไขนี้



**ตสยัสถาราสทเน'วตัส-**

**มาลยาสวสยนทนิทานตศีเต ।**

**พหิះ ปรตปาชวรวิหฺวเลว**

**วิมุกตเลลลยา วิชหาร ลกษฺมีะ ॥ 1.43 ॥**

(1.43) พระลักษมีซึ่งดูราวกับอ่อนเพลียเพราะความร้อนที่คุกรุ่นอยู่ภายนอก ได้ทรงประทับอย่างสำราญพระหฤทัย โดยปราศจากความโลเล ณ ที่สร่งน้ำคือพระอังสะของ (พระราชา) พระองค์นั้น ซึ่งมีความเย็นอย่างยิ่ง เพราะน้ำหวานที่ไหลออกมาจากพวงมาลัยดอกไม้ที่เป็นเครื่องประดับพระกรรณ

**ตสยาภิเชเก สจิวามุกไต-**

**รคฺงคาคทิตฺรโถปนโตะ ปโยภิះ ।**

**ศตฺรปรตปาปนลศกฺติราลล**

**สโหว ปุสฺสา หฤทฺยชวเรณ ॥ 1.44 ॥**

(1.44) พลังแห่งไฟคืออำนาจของกษัตริย์ฝ่ายศัตรูได้ถูกดับไปพร้อมๆ กับความปวดร้าวในใจของผู้คน โดยน้ำที่นำมาจากแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์มีแม่น้ำคงคาเป็นต้นซึ่งมุขมนตรีใช้สำหรับถวายในพิธีบรมราชาภิเษกของพระราชาพระองค์นั้น

**สุวฺรณรูปุํ สุมโนนิเชวยุํ**

**ตฺงคฺ สุวฺรมาสปทมทฺวิติยม ।**

**ตฺ ภูภุถตฺ เมรุมิว ปรปฺนนา-**

**ศจกาคิเร ชทฺคุณฺรตนสารถาะ ॥ 1.45 ॥**

(1.45) หลังจาก (ที่กษัตริย์ฝ่ายศัตรู) ยอมสวามิภักดิ์แล้ว ความเป็นเลิศในการทหารหกประการ<sup>41</sup>ก็ได้ฉายแสง (แห่งความรุ่งโรจน์) ไปที่พระราชาพระองค์นั้นผู้สูงส่งด้วยชาติตระกูลและความฉลาดปราดเปรื่องอัน (บัณฑิตทั้งหลาย) ให้การเคารพบูชา และยังเป็นผู้ที่ตั้งมั่นอยู่ในความ

<sup>41</sup> ความเป็นเลิศในการทหารหกประการ (ṣaḍguṇaratnasārtha) คือ หลักการทางการทหารของพระราชาตาม Manu 6 ประการ ได้แก่ (1) สนธิ (พันธมิตร) (2) วิครหะ (สงคราม) (3) ยานะ (กรีธาทัพ) (4) อาสนะ (ตั้งค่าย) (5) ทวีธิภาวะ (การแบ่งกองทัพเป็นหน่วยย่อยเพื่อเผชิญหน้าศัตรู) (6) สมารุยะ (แสวงหาความคุ้มครองจากผู้ปกครองที่มีอำนาจมากกว่า) cited in Franceschini, Marco, *Buddhaghōṣa Padyacūḍāmaṇi II Diadema Dei Versi* (Milan: Edizioni Arielle, 2010), 66.

ยุคธรรมอันไม่มีผู้ใดเสมอเหมือน เช่นเดียวกับ คุณสมบัติแห่งความเป็นเลิศของอัญมณีหกประการ<sup>42</sup> ได้เปล่งรัศมีไปบนยอดเขาพระสุเมรุที่มีสีทองอร่ามงดงามตระการตาซึ่งจะนำมาใช้เป็นทิวทัศน์ของเหล่าทวยเทพอันหาที่เปรียบมิได้

**อนนยตร กรณะ สุธิยามสกุต-**

**สตุสยาปทานศรวณ สสชช I**

**อปาสุย ปิยุษรส์ สุรานำ**

**รसानุเตร ก็ รมเต รสชญา II 1.46 II**

(1.46) หูของเหล่าบัณฑิตได้แต่จดจ่ออยู่กับการฟังชีวประวัติของพระราชอาชงศ์นั้น โดยไม่สนใจใยดีในเรื่องอื่นๆ เลย (เช่นเดียวกับ) ลิ้นของเหล่าเทวดา เมื่อได้ลิ้มรสชาติของอาหารที่เป็นทิพย์แล้ว ยังจะยินดีในรสชาติอื่นอีกหรือ

**สสตุสสนตุวเร'ปิ ฎปา-**

**สเตรโนว เสธาราชวตี ธรตีรี I**

**อเนกรตนปรภโว'บุยุทวน**

**รตนากโร'ภูณนุ เกาสตุเกณ II 1.47 II**

(1.47) แม้จะมีพระราชอาชงศ์อื่นๆ นับพันก็ตาม แต่แผ่นดินที่มีการปกครองที่ดี ก็เพราะพระราชอาชงศ์นั้นแหละ (ในทำนองเดียวกัน) แม้มหาสมุทรจะเป็นแหล่งกำเนิดของอัญมณีจำนวนมากมาย แต่ที่ได้ชื่อว่าเป็นเหมืองแห่งอัญมณี ก็เพราะแก้วเกาสตุกะ (เครื่องประดับที่หน้าอกของพระวิษณุ) มีไขหรือ

**มหาตมนา เตน มไชรสตุ-**

**มาหุยมาเนษุมฤตาตเนษุ I**

**ปริษกรียาชายต ปารีชาตะ**

**ปรี สุราธิศวรรราชธานายะ II 1.48 II**

(1.48) ตั้งแต่ (เหล่าทวยเทพ) ได้รับการถวายเครื่องเซ่นไหว้อย่างไม่หยุดหย่อนจากพระราชอาชงศ์อ้อมอารีพระอาชงศ์นั้น ต้นปารีชาตก็ได้กลายเป็นเพียงเครื่องประดับที่ตกแต่งราชธานีของพระอินทร์เท่านั้น

<sup>42</sup> คุณสมบัติแห่งความเป็นเลิศของอัญมณี 6 ประการ (ṣaḍgūṇaratnasārtha) ได้แก่ (1) ทีปตี (ความวาว) (2) กานติ (ความสวยงาม) (3) อนุชชวลยม (ความประกาย) (4) อภิภูพิทตวม (ความแข็ง) (5) มางคลยม (ความเป็นมงคล) (6) มหารชตา (มูลค่าสูง) loc. cit.

ตสยาปทานานิ ตฎสถิตาภิ

สงคียมานานิ สุรางคนาภิ ।

อากรณย หรษาททรวตีว เมรุ-

รทยาปิ นิษยนทขลาปเทศาต ॥ 1.49 ॥

(1.49) หลังจากได้ยินนางอัปสรที่อาศัยอยู่เชิงเขาด้วยกันร้องเพลงสดุดีพระจริยาวัตรของพระราชอาพระองค์นั้น เขาพระสุเมรุ แม้กระทั่งทุกวันนี้ ดูราวกับว่ายังลนลานหาความปีตินั้นอยู่ในลักษณะของน้ำที่ไหลหลั่งลงมา (จากเขา)

ตสมิน นฤเป ตนวติ ทานวรัช

ไนโก'ปยสมปุรณมโนรโ'ภูต ।

มหาขเน วรัชติ พุทธธาร-

มลพฐปุรตยสตี สระ กิมุรยาม ॥ 1.50 ॥

(1.50) เมื่อพระราชอาพระองค์นั้นทรงแจกจ่ายทาน (อย่างพรั่งพรุดั่ง) สายฝน ไม่มีประชาชนแม้แต่คนเดียวที่จะไม่สมปรารถนา (แจกเช่นเดียวกัน) เมื่อก้อนเมฆขนาดใหญ่มีน้ำฝนตกลงมาติดต่อกันอย่างไม่ขาดสาย จะมีสระน้ำบนโลกที่ไม่ได้รับน้ำอย่างเต็มที่กระนั้นหรือ

นทีว สินุโรรณลินีว ภาโนะ

กเลว เจนุโทะ กมเลว วิษโณะ ।

เสาทามินีวามพุธรสย ตสย

มาเยติ นามนา มหิชิ พภูว ॥ 1.51 ॥

(1.51) เหมือนมหาสมุทรมีแม่น้ำ เหมือนพระอาทิตย์มีดอกบัว เหมือนพระจันทร์มีเดือนเสี้ยว เหมือนพระวิษณุมีพระแม่กมล<sup>43</sup> และเหมือนเมฆมีสายฟ้า (เป็นคู่ฉันใด) พระราชอาพระองค์นั้น ก็ทรงมีพระมเหสี ที่ทรงพระนามว่ามายา (เป็นคู่ฉันนั้น)

อถ มหิชิ° มายาเทวี° ปถจวีศตยา ปทไยรรุณยติ ---

ต่อไปจะพรรณนาถึงพระมเหสีมายาเทวี ด้วยบทร้อยกรอง 25 โสลกดังต่อไปนี้

<sup>43</sup> พระแม่กมล (kamalā) คือพระแม่ลักษมี ดูรายละเอียดในภาคผนวก ข (พระแม่ทศมหาวิทยา)

ตสยะ ปรวาโลทรโสทรากัม

ยุคมัม ปทามโภทรโทยรพการ ।

สามนตกานตาลกवलลรีณัม

ปุชปายมาณานนขปุรณจนทราน ॥ 1.52 ॥

(1.52) บนพระบาท (ตั้ง) ดอกบัวของพระนางมายาเทวีซึ่งงดงาม (เหมือน) ดอกตูมคู่แฝด มีพระนขา (ตั้ง) พระจันทร์เต็มดวงที่ (ดูเหมือน) ดอกเกววัลย์คือลอนบนปอยผมของภรรยาอุปราชา

วิชฎมภมาณานนขรตนทีปติชะ

ปทสย ตสยะ ปติเทเวตายะ ।

จการ ศงกัม ศรณาคตายะ

สวรภานุภิตยา ศคิจนทริกายะ ॥ 1.53 ॥

(1.53) แสงแวววาวที่แผ่ออกมาจากอัญมณีคือพระนขาบนพระบาทของพระนางมายาผู้ทรงปฏิบัติต่อพระสวามีตั้งเทวดา ทำให้เกิดความสงสัยว่าอาจเป็นแสงของพระจันทร์ที่ลงมาหลบภัยเพราะหวาดกลัวต่อสวรภานุ (พระราหู)

อาการมตยทุทตสนนิเวศ์

ทธานโยทรุศิตเสากุมารยม ।

ตชชงมโยสตาทฤศกานติมตโย-

รณ จาธิกัม นาปี สมัม พภูว ॥ 1.54 ॥

(1.54) ไม่มี (สิ่งใด) ที่จะเล็กลงหรือแม้แต่เท่าเทียมกันกับพระอูรุ (ต้นขา) ที่ข้างงดงามเหลือเกินของพระนางมายาซึ่งรองรับโครงสร้างอันแสนวิเศษของพระวรกายที่มีความนุ่มนวลละเอียดอ่อนอย่างเห็นได้ชัด

เย ทรศนียา ทวีปราชหสตา

เย จาภิชาตอะ กทลิวีเศชะ ।

ตทุรูกาณทพวยชฎมภมาณ-

เสานทรยรัตนกรพินทวสเด ॥ 1.55 ॥

(1.55) วงของพญาช้างอันสง่างามและ (ลำต้นของ) กล้วยที่เกิดจากพันธุ์ที่ดีที่สุดนั้น (เป็น) เพียงหยดน้ำเล็กๆ ในมหาสมุทรแห่งความงามซึ่งฟุ้งกระจายออกมาจากลำตัวคือพระอูรุ (ต้นขา) คู่หนึ่งของพระนางมายา

มานิกยกาลยวีลยานูวิทฺ-

ศโรณักรากษมาปติธรมปตนิ ।

วสุนฺธเรวารณวรัตนครภ-

เวลาสมาลิงคิตโสภกตานตา ॥ 1.56 ॥

(1.56) อัศรมเหสีของพระเจ้าแผ่นดิน (พระนางมายา) ทรงมีพระโสณิ (สะโพก) อันกลมกลิ้งที่ล้อมรอบด้วยสายคาดประดับทับทิม เปรียบเสมือนโลกที่มีหาดทรายสวยงามซึ่งถูกโอบล้อมด้วยชายฝั่งของมหาสมุทรที่เต็มไปด้วยแก้วมณี

สุรารณวาวรตมโนชลโคภ

นตภุโว'ลภษยต นาภรินฺธรม ।

ภุจาทริกานติทรวนินฺธรมสย

นิมนิกฤตํ สฺถานมิว ปฺรปาไตะ ॥ 1.57 ॥

(1.57) โพรงพระนาภี (สะดือ) ได้ปรากฏเหมือนพระขนงอันโค้งโค้ง (ของพระนางมายา) มีความงามอันเย้ายวนใจ (ดูจ) นำนวนในสุราสมุท<sup>44</sup> และที่เป็นโพรงเช่นนั้น ก็เพราะการถาโถมของน้ำตกที่ไหลหลั่งลงมาจากภูเขาคือพระถันอันเต่งตึง (ของพระองค์นั่นเอง)

ตสฺยา วปุเกษตรมนงคฺศาลิ

เสานทรยนิษยนทชโลรฺนิเชกตุม ।

อาสุตริตา เยววนหาสิเกน

ตฺรียิว ภูลยา ตฺริวลิ จกาเศ ॥ 1.58 ॥

(1.58) ตริวลิ<sup>45</sup> ได้ปรากฏชัดราวกับคูน้ำสามสายที่ขาวนาคือความอ่อนเยาว์ได้ทำขึ้นเพื่อทดน้ำที่ไหลพรั่งพรูคือความงาม (เข้าสู่) ทุ่งนาคือพระวรกายของพระนางมายาซึ่ง (ในทุ่งนานั้น) มีเมล็ดข้าวคืออนงค์ (กามเทพ)

<sup>44</sup> สุราสมุท (surāsmudra) เป็นหนึ่งใน 7 มหาสมุทตามระบบจักรวาลของฮินดู อีก 6 มหาสมุทที่เหลือ ได้แก่ ลวณสมุท (ทะเลน้ำเค็ม) อิกษุสมุท (ทะเลน้ำจืด) สรรปิสสมุท (ทะเลเนย) กษีรสมุท (ทะเลนม) ทธิสมุท (ทะเลนมเปรี้ยว) และชลสมุท (ทะเลน้ำจืด)

<sup>45</sup> ตริวลิ (trivali) คือรอยพับแบนวนอนสามทบเหนือสะดือ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความงามและความอ่อนเยาว์ของหญิงสาวที่พรรณนาในบทกวีภาษาสันสกฤต

**วิไลคุณมาลคุณวลิตุรยีกัม**

**ทริทิตาชนุมคฤห์ ตทียม I**

**อมรตยคคงคาชลเวณิกากิ-**

**ราศลิษฏุมากาศมิวาพภาเส II 1.59 II**

(1.59) เรือนชะตาที่อยู่ในสภาพว่างเปล่าคือพระกฤษณี (เอว) อันบอบบางของพระนางมายามีรอยพับสามเส้น (ตริวลี) พาดผ่านอยู่ ดูราวกับท้องฟ้าที่มีน้ำของแม่น้ำคงคาบนสวรรค์ไหลผ่านอย่างไม่ขาดสาย

**ตมालนีลา นวโรมราชิ-**

**สตุสยา พเนา ตามรเสกษณายะ I**

**วิวฤณวตี พาลยทศาวินาศ-**

**มุตปาตฐุมาวลิตุติเตว II 1.60 II**

(1.60) แนวขนอ่อน (เหนือพระนาภี) ของพระนางมายาผู้มีพระเนตร (ตั้ง) ดอกบัวมีสีเข้ม (เหมือน) ต้นตมาละ<sup>46</sup> ปรากฏราวกับกลุ่มควันที่อุบัติขึ้นเพื่อประกาศว่าความเป็นเด็ก (ของพระองค์) ได้สิ้นสุดลงแล้ว

**อาตนวตศุเจตาสิ โกมลังคฺยาะ**

**โกทณฺทติภษา กุสุมายฺธสฺย I**

**เมารวี พหิรพิมพคเตว มานยา**

**ตนวฺยาศจกาเศ ตนุโรมเรชา II 1.61 II**

(1.61) แนวขนที่ละเอียดอ่อนได้ปรากฏบนพระวรกายของพระนางมายาผู้มีรูปร่างงดงาม อันน่ายกย่อง ดูราวกับ สายคันธนูของกุสุมายฺธะ<sup>47</sup> (กามเทพ) ใช้ในการฝึกซ้อม ได้สะท้อนเงาออกมา กระทบที่พระหทัยของพระนางผู้มีพระวรกายอันบอบบาง

**วิชฎมมาณเณน วิลงฆย เวล้า**

**ตสุยาสตุรฺณยาะ สฺตนมณฺทเลน I**

**วิศเศษมากรานตนิชาวากาศ-**

**மாகศมาสีทวลคนเศษม II 1.62 II**

<sup>46</sup> ต้นตมาละ (tamāla) (ชื่อวิทยาศาสตร์: Acacia catechu (L.f.) Willd ชื่อสามัญ: black catechu, black cutch tree ชื่อไทย: สีเสียดแก่น) เป็นต้นไม้ผลัดใบ สูง 10-15 เมตร เปลือกต้นมีสีเทาล้ำถึงสีน้ำตาลเข้ม ขรุขระ หนาประมาณ 1.3 ซม. ผิวเปลือกลอกออกเป็นแผ่นยาว เปลือกในเป็นสีแดง

<sup>47</sup> กุสุมายฺธะ (kusumāyudha) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้มีอาวุธเป็นดอกไม้

(1.62) เพราะความอวบอดของพระถันที่ขยายใหญ่ขึ้นจนเกินขอบเขตของพระนางมายา ผู้อ่อนวัยพระองค์นั้น พื้นที่ว่างเปล่าซึ่งอยู่ติดกันจึงถูกรอบครองไปทั้งหมด มี (เพียง) พระกฤษฏี (เอว) ที่ยังคงเหลืออยู่

**มฤณาลิกา วิภรมทีรชฌิกายา**

**วิฑูยลลตา เขาวนเมฆปงกเตะ ।**

**มางคฺลยมาลา มกรธวชฺสย**

**พาหา พภา วามวิโลจนายะ ॥ 1.63 ॥**

(1.63) พระพาหาของพระนางมายาผู้มีพระเนตรตรงงาม ได้ปรากฏเหมือนสายบัวในสระ น้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าอันสง่างาม (เหมือน) สายฟ้าแลบจากแถวของเมฆใหม่ (และเหมือน) พวงมาลัย มงคล (ที่คอ) ของมกรธวช<sup>48</sup> (กามเทพ)

**อามุกตมุกตาสตรทศนีย-**

**มาพิภรตี กณฺฐมตีว เรเช ।**

**นิษฺชยฺตมุกตานิกราภีราม-**

**ศงฺโขชชวลา สาครวีจิกเว ॥ 1.64 ॥**

(1.64) (พระนางมายา) ผู้มีพระศออันสง่างามล้อมรอบด้วยสร้อยประดับมุก ได้เปล่งรัศมี โชติช่วงราวกับคลื่นในทะเลที่ตรงงามด้วยแสงแพรวพราวของหยอสังข์ซึ่งมีไข่มุกจำนวนมากที่มันคาย ออกมา (ล้อมรอบอยู่)

**ตทานเนนทุ ภฺวิ นิสฺสปตฺนั**

**นิรมาทุกาเมน ปิตามเหเน ।**

**อการี ปทมํ ธฺรุมมาตตคฺนธ-**

**มนตะกลงกํ จ สุธําศุพิมพม ॥ 1.65 ॥**

(1.65) เพราะพระพรหมาทรงมีพระประสงค์จะนฤมิตรพระจันทร์คือพระพักตร์ของ พระนางมายา (ให้มีความงดงาม) อย่างไม่มีใครเสมอเหมือนในโลก (พระองค์) จึงทรงทำให้ดอกบัว ปราศจากกลิ่นหอมอย่างถาวรและดวงจันทร์มีรอยเปื้อนอยู่ภายใน

**ตฺรฺปรวาลาศจลเสากุมารฺยาด**

**สินฺธฺรฺปรวาลาเส สติกรรฺกศตฺวาท ।**

**น ชคฺมฺรฺสุยา นลินเษณายา**

**พิมพาธเรापมยฺกถาปฺรสงคฺม ॥ 1.66 ॥**

<sup>48</sup> มกรธวช (makaradhvaja) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้มีธงเป็นรูปมกร

(1.66) เพราะความอ่อนนุ่มอันไม่จีรังและเพราะความแข็งอันคงที่ หน่อใหม่ของต้นไม้ และปะการังในมหาสมุทรจึงไม่ได้มีการกล่าวเปรียบเทียบกับพระโอษฐ์ (ที่มีสีแดง) (เหมือน) ลูกตำลึง สุก<sup>49</sup> ของพระนางมายาผู้มีพระเนตรตั้งดอกบัว

**พิมพาธโรษุททุติยรายตากษยา-**

**สตุสยา วิลาสสมิตวิปริกรณา ।**

**สนุชเยว พนุชกรูจิจกาเศ**

**จนุทราตไปปะ ศาริตสนุนิเวศา ॥ 1.67 ॥**

(1.67) ความสดใสของพระโอษฐ์ (ที่มีสีแดง) ดุจลูกตำลึงสุกที่แผ่ชานไปด้วยรอยยิ้มอัน ละมุนของพระนางมายาผู้มีพระเนตรเรียวยาวนานนั้น ดูราวกับความงามของแสงอรุณ (ที่มีสีแดง) (ตั้ง) ดอกพันธุกะ<sup>50</sup> ที่อบอวลไปด้วยสี (ขาวนวล) ของแสงจันทร์

**นิตานตกานตาลีกจนุทเลขา-**

**นิษยนทเสานทรยมหาปรณาตี ।**

**สีมานตเรขา นยนานตนทโย-**

**รนาสา พภาเส นวเยวนายายะ ॥ 1.68 ॥**

(1.68) พระนาสิก (จมูก) ของพระนางมายาผู้อยู่ในวัยแรกรุ่น ดูประหนึ่งว่าเป็นร่องน้ำ ใหญ่สำหรับสายธารแห่งความงามของเดือนเสี้ยวคือพระนลาฏ (หน้าผาก) ที่สวยสดงดงามอย่างยิ่ง (และยังดูราวกับ) เส้นแบ่งเขตระหว่างแม่น้ำสองสาย คือพระเนตรทั้งคู่ (ของพระนาง)

**กสตุริกากลิปตปตรเลข-**

**สตุสยาะ กโปละ ศคิมณทลศรีระ ।**

**อากรมย ตสเถา มุกรสย โศภา-**

**มมโภทวาไตรมลินทรสย ॥ 1.69 ॥**

(1.69) พระปรางของพระนางมายาที่งดงาม (ตั้ง) ดวงเดือนถูกตกแต่งเป็นลายเส้นด้วยผง หอมซึ่งสกัดจากตัวชะมด ยังมีความกระจ่างใสอยู่ (เหมือน) กระจกเงาที่ด้านในมีรอยเปื้อนหลังจากถูก ชัดสาดด้วยลมฝน

<sup>49</sup> ลูกตำลึง (bimba) คือผลของต้นตำลึง (สันสกฤต: พิมพา อังกฤษ: Ivy Gourd) มีรูปร่างคล้าย แดงกว่าแต่มีขนาดเล็กกว่า เวลาสุกผลจะกลายเป็นสีแดงสด

<sup>50</sup> ดอกพันธุกะ (bandhūka) (อังกฤษ: noon flower, ชื่อวิทยาศาสตร์: Pentapetes phoenicea) เป็นพืชในวงศ์ชบา ดอกออกตามซอกใบเป็นดอกเดี่ยวสีแดงเลือดนกเข้ม



พญา ตสยา นยโนตปลสย

นีโลตปลสยาปี มทาน วิเศษะ ।

อโหมมสตร์ กุสุมายุธสย

ปุรวุ ทวิทีย์ ตุ ตปสสุ' ศีรณม ॥ 1.70 ॥

(1.70) ได้มีความแตกต่างกันอย่างมาก ระหว่างดอกบัวคือพระเนตรของพระนางมายา กับดอกนีโลตปละ<sup>51</sup> (กล่าวคือ) ดอกบัวประเภทแรก (หมายถึง) ลูกศรอันมีประสิทธิภาพของกุสุมา ยุธะ (กามเทพ) ส่วนประเภทที่สอง (หมายถึง) ดอกบัวที่เหี่ยวเฉาในช่วงฤดูร้อน

ตสยา วิศาลเน วิโลจนเน

วิลาศครเณณ วิชัยมานาะ ।

อทยาปี วาส์ วนกนุทเรช

ทริเยว กุรวุนติ กรุงศวาวะ ॥ 1.71 ॥

(1.71) ลูกกวาททั้งหลายที่พ่ายแพ้ต่อดวงพระเนตรอันโตที่เต็มไปด้วยเสน่ห์ของพระนาง มายา รวากับเพราะอับอาย จึงพากันไปอาศัยอยู่ในถ้ำกลางป่าจวบจนกระทั่งทุกวันนี้

เสภาคยวารากรวิจิภาภยา

ตารุณยกลปทรมศาชิกาภยาม ।

ภราวลลริภยา วหนุ ตทีย์

พภาวิวาพหุ ภรมราวลลภยาม ॥ 1.72 ॥

(1.72) พระพักตร์ของพระนางมายามีพระขนง (คิ้ว) ตุงเถาวัลย์ ได้ปรากฏเหมือนกับ ดอกบัวที่มีแถวของผึ้ง (สีดำ) เรียงรายกันอยู่ (เหมือนกับ) ทะเลที่งดงามไปด้วยระลอกคลื่น (และ เหมือนกับ) ต้นกล้วยพฤษ์ที่อ่อนเยาว์แตกกิ่งก้านสาขา

รราช ราชีวีวิโลจนายา

ลลาภุเรชา รจิตาลกานตา ।

อาลภษยนามากษรพินทุปงกติ

รนงคไชตรธวชปทภูฏิกเว ॥ 1.73 ॥

(1.73) พระนลาฏ (ของพระนางมายา) ที่มีปลายผมเป็นลอนขดเป็นลวดลายรูปนัยน์ตา (เหมือน) ดอกราชีวะ (ดอกบัวสีน้ำเงิน) ได้ปรากฏประหนึ่งว่าเป็นผืนธงแห่งชัยชนะของอนันังคะ (กามเทพ) ที่มีวงกลมเล็กๆ เรียงรายกันเป็นตัวอักษรชื่ออย่างชัดเจน

<sup>51</sup> นีโลตปละ (nilopala) คือ ดอกบัวสีม่วงครามที่มีชื่อว่า บัวขาบ มีกลิ่นหอม บานตลอด ช่วงเวลากลางวัน

วิไลทฤษฎีทวยโลกนีย์

ตสยา มุขํ สามยมุปาจการ ।

ปรีปลุทานตะ ปวีรุตมาน-

ปาจिनยุคมสย ปโยรหสย ॥ 1.74 ॥

(1.74) พระพักตร์ของพระนางมายามีเสน่ห์น่าหลงใหลด้วยดวงพระเนตรที่หลุกหลิกคู่หนึ่งดูคล้ายกับดอกบัวที่มีปลาปาถินะ<sup>52</sup>คู่หนึ่งแหวกว่ายไปมาอยู่ข้างในที่เต็มไปด้วยน้ำ

โคโรจนาเคารุจิจกาเศ

ส ษฎุพทศยามลเกศปาศา ।

ฐโหมทศไมรฐุสริตา'ครภาคา

มานโยทยา มงคททีปีเกว ॥ 1.75 ॥

(1.75) พระนางมายาผู้มี (พระฉวี) งดงามเหลืออร่ามตั้งโคโรจนา<sup>53</sup> และมีพระเกศาตกดำดั่งผึ้ง ได้ปรากฏเหมือนกับตะเกียงมงคลสำหรับบูชาเพื่อความรุ่งเรือง ซึ่งมีคว้นไฟสีเทาดำพวยพุ่งอยู่ด้านบน

อรธาลีกา ภารตุนนยลภยา

ภทราสเน ไสว ปรี ปรีเปเท ।

อนนยาะ กิมรหนตยปหาย ลกษมี'

วกโซนิวาส มธุสุทนสย ॥ 1.76 ॥

(1.76) ครั้นแล้ว พระนางมายาเพียงพระองค์เดียวเท่านั้นทรงได้รับอนุญาตให้ไปประทับนั่งบนบัลลังก์อันรุ่งโรจน์ของพระสวามี (ในทำนองเดียวกัน) นอกจากพระนางลักษมีแล้ว คนอื่นๆ จะสามารถอยู่บนพระอูระของพระวิษณุได้หรือ

มทีปติรมานยคุโณชชวลายา

ตสยา มหิษยา ตนยาภิลาซี ।

ปรีทีปฐปรมุระไวะ ปทารุไถะ

ส เทวตาราธนตตปโร'ภูต ॥ 1.77 ॥

<sup>52</sup> ปาถินะ (pāṭhīna) เป็นปลาตุกชนิดหนึ่งที่อยู่ในกลุ่มปลาน้ำจืด (Nādeya-matsya).

<sup>53</sup> โคโรจนา (gorocanā) คือเมื่อดีสีเหลืองสดจากนิ้วในถุงน้ำดีของวัวที่เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องสำอาง และยังคงนำมาตกแต่งบนร่างกายของคนในแคชเมียร์โบราณ

(1.77) พระราชาผู้ปรารถนาพระโอรสที่ประสูติจากพระมเหสีผู้รุ่งโรจน์ด้วยคุณธรรมอัน  
น่ายกย่องพระองค์นั้น ได้ทรงอุทิศพระองค์อย่างเต็มที่ในการบูชาเทวดาด้วยเครื่องสักการะอันมี  
ตะเกียงและธูปเป็นต้น

**มมชช ตีรเกษุ ชซาป มนตรี**

**ตตาน ทานานิ ตปศุการ ।**

**ศุศราว ธรรม์ สุขนํ สีเขเว**

**ส ปุตรเหโตะ สห ธรรมปตฺนยา ॥ 1.78 ॥**

(1.78) เพราะทรงปรารถนาพระโอรส พระราชาพร้อมด้วยพระมเหสีผู้ทรงธรรม จึงทรง  
สنانพระวรกายที่ทำน้ำศักดิ์สิทธิ์ ทรงสวดมนต์ ทรงบริจาคตาน ทรงบำเพ็ญตบะ ทรงสดับพระธรรม  
(และ) ทรงยกย่องนับถือคนที่มีคุณธรรม

**อิติ คตวติ ปุณฺโณโยริทฺรขทฺริเม’ปี กาลे**

**ปติรวนิปตีนา ปุตรรัตนํ น เกเช ।**

**ตทปี จ ววฤเช ตตปรารธนา ตสย ปุสํ**

**วิรมติ น หิ ยตฺนะ การยสิทธิธะะ ปุรสฺตาด ॥ 1.79 ॥**

(1.79) แม้ด้วยบุญกุศลที่ได้ทรงบำเพ็ญมาเป็นเวลานานเช่นนี้ ผู้เป็นใหญ่แห่ง  
พระราชาทั้งหลายก็ยังไม่ได้รับพระโอรสเลย แต่ถึงอย่างไร ความปรารถนา (ในพระโอรส) ของ  
พระองค์นั้นมีแต่เพิ่มมากขึ้น เพราะว่าความพยายามของคนทั้งหลายมักจะไม่ล้มเหลวก่อนบรรลุ  
เป้าหมาย

**อิติ พุทฺธโฆษาจารย์วิริจิตะ ปทฺยจฺจทามณินามนิ มหากาเวเย สิทธารุจฺจริเต ปฺรถมะ สรุคคะ ॥**

สรรคที่ 1 ว่าด้วยพระประวัติของเจ้าชายสิทธารถะในมหากาพย์ชื่อปทฺยจฺจทามณิ ธิรณา  
โดยพุทฺธโฆษาจารย์ จบเพียงเท่านี้

## ทิวติยะ สรรค

## สรรคที่ 2

ตตฺรานตเร ชคติ ปุรวนิตตมาสีท

ทฤษฏวา ตททภูตมมรตยคณาะ สเมตาะ |

สรวชวลดาวสร เอษ ตเวติ วกตุ

ชคฺมุระ ปุริ° สุรคฺโรสตุชิตาภิธานาม || 2.1 ||

(2.1) ครั้งนั้น บุพนิมิตได้ปรากฏขึ้นในโลก หมู่เทพยดาเมื่อได้เห็นความมหัศจรรย์นั้นก็ได้พร้อมใจกันมาประชุมแล้วพากันไปสู่เมืองที่ชื่อว่าตฺชิตา<sup>54</sup> อันเป็นที่ประทับของจอมเทพ (ตฺชิตเทวราช) เพื่อจะทูลอาราธนาว่า “(ข้าแต่เทวราช) บัดนี้เป็นกาลอันสมควรของพระองค์ (ที่จะจุติลงไปบังเกิดในมนุษยโลก) เพื่อบรรลุความเป็นพระสัพพัญญู”

ษทฺทฤษะ ปทโยะ กุลเกน ตฺชิตาชยนคฺริ° วรณยติ ---

จะพรรณนาถึงเมืองที่ชื่อว่าตฺชิตา ด้วยกุลกะที่มีทั้งหมด 6 โศลกดังต่อไปนี้

อุตตุงคณิลมณิมนทฺริชฎมภมาณ-

โรจิตฺตภาจจฺรณศาทวลิตานตฺริชาม |

ปรกฺริชมานมถคศาทวิโลลทฤษฏ-

จฉายาสมฺมจจนจนทฺริกิตฺโตปกณฺชาม || 2.2 ||

(2.2) (เมืองตฺชิตา) มีท้องฟ้าถูกปกคลุมด้วยหม้อและโพรยปรายด้วยลำแสงซึ่งแผ่กระจายออกมาจากปราสาทอันสูงตระหง่านที่ประดับประดาด้วยอัญมณีสีน้ำเงิน<sup>55</sup> (และ) มีบริเวณโดยรอบแต่งแต้มเป็นวงๆ เหมือนดวงจันทร์ซึ่งเกิดขึ้นเพราะเงาสะท้อนจากดวงตาหลุกหลิกของลูกกวางที่กำลังเล่นชนกันอยู่

ลีลาจโกรรสนาณจลลิตฺหยมาน-

ปราสาททนต์วลกฺิริณฺปรโรหาม |

ตฺริยกฺปรวฤตตมณิโตรณทฺริชรมคฺมิ-

มาลาวลิตฺคณิตฺวณทณมาลิกากาม || 2.3 ||

<sup>54</sup> ตฺชิตา (tuṣitā) คือสวรรค์ชั้นตฺชิตซึ่งเป็นสวรรค์ชั้นที่ 4 ในจำนวนสวรรค์ทั้งหมด 6 ชั้น

<sup>55</sup> อัญมณีสีน้ำเงิน (nilamaṇi) คือพลอยชนิดหนึ่ง ปัจจุบันเรียกว่า ไพลิน (Blue Sapphire)

(2.3) (เมืองตุงชิตา) มีลำแสงพุ่งออกมาจากหลังคาของปราสาทข้าง ซึ่งนกกโจระ<sup>56</sup> กำลังลิ้มรสด้วยปลายลิ้นอย่างสนุกสนาน (และ) มีความวิจิตรตระการตาของเฟืองระย้าทวีเพิ่มขึ้น เพราะห้อมล้อมด้วยแสงที่ทอดยาวเป็นแถวส่องผ่านไปที่ประตูเมืองซึ่งประดับประดาด้วยอัญมณี

**ศิโยชานปญจศรจกริตการมุขยา-**

**ณงการเวคจิตาธวความเนตราม |**

**ทรปานรทคคชกโปลมทปรวาท-**

**กลโลลินีสลิลกรทมิตปรโตลิม || 2.4 ||**

(2.4) (เมืองตุงชิตา) มีหญิงสาวดวงตางามของนักเดินทางสะดุ้งตกใจเพราะแรงจากการง้างสายคันธนูของปญจศระ<sup>57</sup> (กามเทพ) ทำให้เกิดเสียงดังสนั่น (และ) มีถนนเฉอะแฉะไปด้วยโคลน เพราะกระแสน้ำจากฝนได้ชะเอาน้ำมัน (ที่หลัง) จากขมับของข้างประจำทิศ<sup>58</sup> ซึ่งบ่าค้ำจากอาการติดสัดลงมาด้วย

**ศมปาสทสรจตุรศรสรโรรุหากษี-**

**เททปรภาปุณรทิตทีปมาลาม |**

**เสารสถโลปรีสมุจจริตไวชยนตี-**

**จินาศูกากลิตทิกวนิตวารคุณสาม || 2.5 ||**

(2.5) (เมืองตุงชิตา) มีแสงประทีปเปล่งประกายขึ้นอีกครั้งจากความรุ่งโรจน์ของเรือนร่าง (ของหญิงสาว) ผู้มีนัยน์ตา (ดั่ง) ดอกบัว (ที่สว่างไสว) พอๆ กับสายฟ้าันบัพัน (และ) มีผ้าคลุมหน้าของหญิงสาวประจำทิศตกแต่งด้วยผ้าไหมเป็นผืนธงที่ชูตระหง่านอยู่บนหลังคาของพระราชวัง

**ปุชปาวจายวلمانปุณรทริวรค-**

**ปีนสตนนุนตีวิกลิปตเกลิไศลาม |**

**มากนทโกรกคณมกรนทปุร-**

**ธารานุพทรปุณรุตตฎากโตยาม || 2.6 ||**

<sup>56</sup> นกกโจระ (cakora) เป็นนกกกระทาดชนิดหนึ่งซึ่งเชื่อว่ามีชีวิตอยู่ด้วยแสงเดือน

<sup>57</sup> ปญจศระ (pañcaśara) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้มีลูกศร 5 ชนิด

<sup>58</sup> ข้างประจำทิศ (digga) เป็นข้างสวรรค์ที่มีหน้าที่ปกปักรักษาโลกจักรวาล จะอยู่ประจำทิศทั้ง 8 โดยมีชื่อดังนี้ (1) ไอราวตะ (Airāvata) ประจำทิศตะวันออก (2) บุณฑริกะ (Punḍarīka) ประจำทิศตะวันออกเฉียงใต้ (3) วามนะ (Vāmana) ประจำทิศใต้ (4) กุมุทะ (Kumuda) ประจำทิศตะวันตกเฉียงใต้ (5) อัญชนะ (Añjana) ประจำทิศตะวันตก (6) บุชปทันตะ (Puṣpadanta) ประจำทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (7) สรรพเกษามะ (Sārvabhauma) ประจำทิศเหนือ (8) สุประตีกะ (Supratika) ประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

(2.6) (เมืองตุมขิดา) มีเนินเขาอันน่าอัศจรรย์ที่สงสัยว่าเป็นเนินนอกอันอิมเอิบของกลุ่มหญิงสาวที่กำลังป็นขึ้นไปเก็บดอกไม้กัน (และ) มีน้ำในสระเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เพราะการไหลอย่างต่อเนื่องของสายธารอันเต็มไปด้วยน้ำหวานซึ่งไหลรินจากดอกตูมของต้นมะม่วง

**ศฤงคารมณฑปศิโรนวรรตนะ-**

**สังขารสังขิตศฤงคารตุมขิดาปโตภาม I**

**มณฑปกรลพหริจันทนปารีชาติ-**

**สถานสังขิตหริทฤกธาปรัสสงคาม II 2.7 II**

(2.7) (เมืองตุมขิดา) มีความรุ่งโรจน์ของสายรุ้งซึ่งมีอนุภาพเป็นร้อยเท่าอัน (เกิดจาก) การรวมตัวของแสงที่แผ่ออกมาจากนพรัตน์<sup>59</sup> (ซึ่งประดับอยู่) บนยอดของมณฑปอันวิจิตรตระการตา และโอกาสในการพุดคุยเกี่ยวกับความยากจนจะถูกระงับไปโดยต้นมณฑารพ ต้นกัลปพฤกษ์ ต้นหริจันทน์ ต้นปารีชาติ และต้นสันตानะ<sup>60</sup>

**ตตร สฤติ สฤคณา ทฤกษุสตุเมนี**

**ลีหาสเน วิวิธรัตนคิลานิปทเธ I**

**วิภราชมานพหุธาตวิจิตรวระणे**

**เมโรรมฤเคนทรมิว สานตุฎฐาปฐเต II 2.8 II**

(2.8) ณ ที่นั้น หมู่ทวยเทพได้เห็นจอมเทพพระองค์นั้น ทรงประทับนั่งอยู่บนสิงหาคัน (บัลลังก์สิงห์) ที่ประดับตกแต่งด้วยหินล้ำค่านานาชนิดและเป็นประกายแวววาวด้วยสีสังฆาหลายของโลหะจำนวนมาก รวากับเจ้าแห่งสัตว์ (ราชสีห์) (ยืนตระหง่าน) บนบริเวณทางลาดของยอดเขาพระสุเมรุ

**ตโรยวีศตยา ปทโยะ ตุมขิดาธิปี วรณยติ ---**

จะพรรณนาถึงตุมขิดาเทวราชด้วยบทร้อยกรองยี่สิบสามโคลงดังต่อไปนี้

<sup>59</sup> นพรัตน์ (navarātna) คือแก้ว 9 อย่าง ได้แก่ ทับทิม (māṇikyam) มุกดา (muktāphalam) พทาย (vidrumam) มรกต (maratakam) บุษราคัม (puṣparājam) เพชร (vajram) นิล (nīlam) โกเมน (gomedā) ไทชูรย์ (vaidūryam)

<sup>60</sup> ต้นมณฑารพ (mandāra) ต้นกัลปพฤกษ์ (kalpa vrkṣa) ต้นหริจันทน์ (haricandana) ต้นปารีชาติ (pārijāta) และต้นสันตानะ (santāna) คือต้นไม้สวรรค์ซึ่งมีคุณวิเศษสามารถบันดาลสิ่งต่างๆ ที่เทวดาปรารถนาได้ จึงทำให้เมืองตุมขิดาที่มีต้นไม้เหล่านี้ปราศจากความยากจน

มานิกยเมาลิวลกีสวีสถิติน

มานุเยน มงคลลิตาตปวารณน I

ปุรวาจลสย สุขมำ มณิตุงคศฤงค-

สัถกษยปุรณคคินะ ปรีติปักษยนตม II 2.9 II

(2.9) (ตุษิตเทวราช) ทรงมีฉัตรสีขาว (เศวตฉัตร) อันเป็นมงคลและเป็นที่เคารพบูชา ตั้งอยู่ใกล้กับยอดหลังคาที่ประดับด้วยอัญมณีทับทิม (ดูราวกับ) เป็นคู่แข่งด้านความงามของเทือกเขาทางทิศตะวันออก<sup>61</sup> ซึ่งมีพระจันทร์เต็มดวงมาปรากฏอยู่บนยอดเขาอันสูงตระหง่านที่ประดับด้วยอัญมณี

ปรตยครหาฎกคิลามลกายตสย

ผาลสฤถสย ปรีตะ ปรีสฤไตรมยู่ไชะ I

อาศาวิศาลนยนานนมนตนา (ลา)นา-

มากลปยนตมิว กานตีสฐาวีภาคม II 2.10 II

(2.10) (ตุษิตเทวราช) มีรัศมีของแสงโดยรอบพระนลาฎที่กว้าง (เหมือน) แผ่นหินทองคำ (ซึ่งหลอมละลาย) ใหม่ ๆ ราวกับว่า ทรงแบ่งส่วนหนึ่งของน้ำทิพย์คือความงามไปที่บริเวณใบหน้าของ (เหล่าหญิงสาว) ประจำทิศผู้มีนัยน์ตาโต

อายามศาลิกรมนททยาสมุทร-

เวลาชเลขุ วิทรทกริปางคปาไตะ I

อาปาทยนตมมราธิปราชยลกษมยาะ

กริทาสโรรุหตตีริว ทิงมุเชษุ II 2.11 II

(2.11) โดยการชำเลืองมอง (ตุษิตเทวราช) ทรงแผ่ความกรุณาเป็นล้นพ้นของพระองค์ไปอย่างกว้างไกลให้แก่สัตว์โลกทั้งหลายที่ยังท่องเที่ยวไปมาอยู่ในมหาสมุทรซึ่งเต็มไปด้วยกระแสนคลื่น (ความทุกข์) แต่ในแดนสวรรค์ ดูราวกับว่า พระองค์จะทรงเนรมิตเหล่าดอกบัวอันนำรื่นรมย์ให้เป็นพระลักษมี (ความรุ่งโรจน์) ของพระราชาแห่งทวยเทพ

อากาศนุทรทริษุ วิตายมาไน-

รานนทมนทลสิไตรธิกปรีสนไนะ I

สัถุกษณาย นิชกิริติปยะปโยระะ

สัปาทยนตมิว ศาสวตมินทุโลกม II 2.12 II

<sup>61</sup> เทือกเขาทางทิศตะวันออก (Purvanchal Range or the Eastern Mountain Range) เป็นเทือกเขาย่อยของเทือกเขาหิมาลัย ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 98,000 ตร.กม. ประกอบด้วย อรุณาจัลประเทศ นาคาแลนด์ มณีปุระ มิโซรัม ตริปุระ และ รัฐอัสสัมตะวันออก

(2.12) (ตุษิตเทวราช) ทรงมีรอยยิ้มอันอ่อนโยนและบริสุทธิ์ยิ่งที่เกิดจากความปิติยินดี ซึ่งแผ่ซ่านไปทั่ว (แม่) ในโพรงถ้ำของท้องฟ้า ดูราวกับว่า พระองค์จะทรงทำรูปทรงกลมของพระจันทร์ให้เต็มอยู่เสมอจาก (น้ำ) ในทะเลน่านม เพื่อเป็นการแสดงความรุ่งโรจน์ของพระองค์ให้ปรากฏ

**อภยรณวฤติภิกฤตฤมภกติโคไภ-**

**ราตมียพิมพสทฤไสะ สห มิตรวรุโคะ ।**

**อภาษณษวรววิทุรมราคลกษยา-**

**ทนต์สสุรนต์มนุรคามิโวทศิรนต์ม ॥ 2.13 ॥**

(2.13) ในขณะที่ (ตุษิตเทวราช) ทรงสนทนาอยู่กับกลุ่มพระสหายซึ่งเป็นผู้ที่เปลี่ยนแปลงด้วยรัศมีแห่งความจงรักภักดีโดยธรรมชาติและผู้ที่เมื่อยืนอยู่ใกล้จะเสมือนหนึ่งเป็นเงาสะท้อนของพระองค์ ดูราวกับว่า พระองค์จะทรงเปิดเผยความรักความผูกพัน (ต่อกลุ่มพระสหาย) ที่สิ้นเครืออยู่ภายในออกมาให้เห็นจากพระโอษฐ์ที่มีสีแดงเหมือนปะการัง

**อานนทพาษปชลชรรทฤฐฎิปาด-**

**มภยลสสตุปลกฤชิตคณทเรชม ।**

**อากรณยนต์มภิชาตนิชาปทาน-**

**มคเร กุศลวคไณรภิกิยามานม ॥ 2.14 ॥**

(2.14) (ตุษิตเทวราช) ผู้ทรงมีพระปราง (แก้วม) ที่ตกแต่งด้วยขนอันแวววับตั้งชันขึ้น (และ) ทรงมีการมองด้วยสายตาที่พร่ามัวเพราะน้ำตาแห่งความปลื้มปิติ (ปิดกั้นไว้) เมื่อทรงสดับฟังชีวประวัติอันสูงส่งของพระองค์ซึ่งขณะนั้นกำลังสวดสรรเสริญอยู่ข้างหน้า

**กल्पทุรมปรสวกลปิตรณปุร-**

**ริยโณลิกาวคิลิตรัมกรนทปูโระ ।**

**พาหุทวยสย มหนิยปรากรมสย**

**วีราภิเชกมหิमानมิว اجرนต์ม ॥ 2.15 ॥**

(2.15) (ตุษิตเทวราช) ดูราวกับว่าทรงกำลังประกอบพิธีอภิเษกอันยิ่งใหญ่ (เพื่อเฉลิมฉลอง) ความกล้าหาญอันน่าสรรเสริญของพระองค์ผู้มีพระพาหาทั้งสองอันแข็งแกร่งด้วยน้ำจากเกสรดอกไม้ที่หยดลงมาจากแถวของต่างหูที่ทำด้วยดอกของต้นกัลปพฤกษ์

**อุตตุงคพาหุคุโลทยไสลชาต-**

**เตโชทิวากรยโคทิมรศมิตงกาม ।**

**อาตนวนตารุณลีโตปลนริมิตน**

**มงคลยภุณทลยเคน มโนชยคณทม ॥ 2.16 ॥**



(2.16) (ตฺชุติเตวราชา) ผู้ทรงมีพระปราง (แก้ว) อันงดงามด้วยคุณทล (ต่างหู) อันเป็นมงคลคู่หนึ่งที่ทำด้วยอัญมณีสีแดงและสีขาว ซึ่งทำให้เกิดข้อสันนิษฐานว่า พระจันทร์ (ที่มีแสงสีขาว) คือ เกียรติของพระองค์ และพระอาทิตย์ (ที่มีแสงสีแดง) คือความรุ่งโรจน์ของพระองค์ ได้ปรากฏขึ้น (พร้อมกัน) แล้วที่ภูเขาทางทิศตะวันออก ซึ่งก็คือพระพาหา (แขน) ทั้งสอง (ของพระองค์) ที่ยกสูงขึ้นนั่นเอง

### มนุทการปุษุปลกิกาปริกลปิเตน

มาลเยน มานยมุขมธยวิลมพิเตน I

กณฐปฺรณาลิมุขตวรฤตธาร-

มาทรศยณตมิว ไมตรพลาวตารม ॥ 2.17 ॥

(2.17) (ตฺชุติเตวราชา) ผู้ทรงมีพวงมาลัยที่ร้อยด้วยดอกตูม (สีแดง) ของต้นมันทาระ (มันทารพ) ซึ่งแขวนอยู่ที่พระอุระอันสูงส่ง ดูราวกับว่ากำลังสะท้อนภาพ (ของพระองค์) ซึ่งลงมาเกิดในชาติของพระราชาไมตรพละ<sup>62</sup>ผู้มีเลือดไหลเป็นสายธารออกมาจากปากแผลของเส้นเลือดในพระศอ

อภยทุคไตรรฐนราคมโน ภิราไม-

รามุทตรตนวलयงุรรคมิชาไละ I

นิรภิตยมานนิชเศารยมหะปรวาล-

สํฉาทิตาวิว ภูเขา วิฐุเปา ทธานม ॥ 2.18 ॥

(2.18) (ตฺชุติเตวราชา) ผู้ทรงมีกำไลอัญมณีที่แม่ตาข่ายรัศมีออกไปเพื่อปิดบังหน่อ คือ พระอาทิตย์ที่กำลังขึ้นซึ่งมีรัศมีสีแดงอันงดงาม ดูราวกับว่า พระองค์ทรงมีพระพาหาคือกิ่งก้านที่แตกสาขาออกไปเพื่อปกคลุมต้นอ่อนคือความกล้าหาญอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ซึ่งกำลังจะแตกหน่อ

องไครมนทหริจหนทนปงกลิปไต-

รภยนตเรษุ กฤตกุงกุมปตรเลไชะ I

ปกษินทรจณจุปฏุปาฏนชรชรางคํ

ชิมุตวาทนทศามิว ทรศยณตม ॥ 2.19 ॥

<sup>62</sup> พระราชาไมตรพละ (ไมตรีพละ) ในชาตกมาลา เรื่องพระเจ้าไมตรีพละ ทรงบำเพ็ญบารมีด้วยการสละเลือดเนื้อของพระองค์แก่เหล่ายักษ์ผู้ตอยาก พระองค์ทรงสั่งให้แพทย์ในราชสำนักตัดเส้นโลหิตและเอ็นเนื้อของพระองค์เพื่อให้ยักษ์เหล่านั้นได้ดื่มและกินกัน

(2.19) (ตฺชุติเตวราชา) ผู้ทรงมีพระวรกายที่ชโลมแล้วด้วยน้ำมันหอมทำจากไม้จันทน์สีเหลืองสดใสและมีแก้วของใบไม้ (สีแดง) ของหญ้าฝรั่นแนบติดอยู่ ดูราวกับว่า (พระองค์) กำลังสะท้อนสภาพของซีมุตวาหนะผู้ซึ่งมีร่างกายถูกฉีกออกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยด้วยจะงอยปากของเจ้าแห่งนก (ครุฑ)

**นानาวิธภณณรัตนมริจิตไท-**

**รทิงมณฑลเลขุ ปรีตะ ปรีชฎมกมาไณะ ।**

**อาคามิโพธิปทไวภวจิหนฤตา-**

**มฤทธิทรทศนฐรามิว คิกษยนตม ॥ 2.20 ॥**

(2.20) (ตฺชุติเตวราชา) ผู้ทรงมีเครื่องประดับอัญมณีนานาชนิดที่มีรัศมีของลำแสงแผ่ซ่านไปขอบฟ้า จึงดูราวกับว่า (พระองค์) ทรงกำลังแสดงแก่นของพระธรรมคำสอน คือความจริงอันสูงสุด (แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย) ซึ่งได้กลายเป็นบุพนิมิตอันยิ่งใหญ่แห่งการบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ (ของพระองค์) ในเวลาต่อมา

**อาปาทปทมมกิตะ ปรีชฎมกิตากิ-**

**รมโกชราคปตภณณปรภาภะ ।**

**ตสฺมาตปฺรภฤตยฺุปรภาวิมุณิตวมุฑฺร่า**

**กาษายธารณกลามิว คีลยนตม ॥ 2.21 ॥**

(2.21) (ตฺชุติเตวราชา) ผู้ทรงสวมใส่เครื่องประดับที่มีรัศมีสี (แดง) ของอัญมณีทับทิมแผ่กระจายลงไปรอบๆ พระบาท (เหมือน) ดอกบัว (ของพระองค์) ดูราวกับว่า ตั้งแต่นั้นมา (พระองค์) ได้ทรงครองผ้ากาษายะ<sup>63</sup> (สีน้ำตาลแดง) เป็นกิจวัตร ซึ่งในเวลาต่อมาก็กลายเป็นสัญลักษณ์ของความ เป็นมุณี (ความเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา)

**สักรานตเสารวลภิปณิปุตรีเกณ**

**วษะกวางฺกุผลเกณ มโนหเรณ ।**

**สาภษาทุระสฺสถลวิทฺหาริสฺมทุราชา-**

**กนยสฺย ไภฏฺฐกริโปะ กลยนตมาภาม ॥ 2.22 ॥**

(2.22) (ตฺชุติเตวราชา) ผู้ทรงมีพระอุระอันสง่างาม (เหมือน) บานประตู่ที่สะท้อนเงาของตุ๊กตาแก้วมณีซึ่งตั้งอยู่บนหอคอยของพระราชวังซึ่งมองดูคล้ายกับพระอุระของพระวิษณุที่พระลักษมี (ธิดาของราชาแห่งมหาสมุทร) ทรงมีความเพลิดเพลินเป็นการส่วนพระองค์

<sup>63</sup> ผ้ากาษายะ (บาลี : ผ้ากาสาวะหรือกาสาวพัสดุ์) คือผ้าที่ย้อมด้วยน้ำฝาด

**นิษยนทมานมกรนทนิรัตนเรน**

**รฤโตตปเลน กรปงกขลาลิเตน ।**

**สทโย วิปาณนคทฤธิรารุณน**

**เนโตรตปเลน คิพิราชมิโวปลกษยม ॥ 2.23 ॥**

(2.23) (ตฺชิตเทวราช) ผู้ทรงมีพระหัตถ์ (ตั้ง) ดอกบัวเคล้าคสังด้วยน้ำหวานที่ไหลซึม ออกมาอยู่ตลอดเวลาจากดอกบัวสีแดง ซึ่งอนุมานได้ว่า (พระองค์) เหมือนกับพระราชาคิพผู้มีเลือดสีแดงไหลออกจากพระเนตร (ตั้ง) ดอกบัวที่สูญเสียไปเพราะการควักออกอย่างกะทันหัน

**อาเลปนทวิสฤตวรคณโธโลกา-**

**ทาลิยมานมลินามภิต นิกายม ।**

**อชวานคาคตมิเรวมิวานตรสฤ**

**เตเนา ทิกษุ นิตรามปสารยณตม ॥ 2.24 ॥**

(2.24) (ตฺชิตเทวราช) ผู้ถูกฝูงผึ้งทั้งหลาย (บิน) เข้ามาใกล้แล้วห้อมล้อม เพราะต้องการ (จะดม) กลิ่นหอมที่ฟุ้งกระจายออกมาจากพงท้าวที่ทำจากไม้จันทน์ โดย (พระองค์) นั้นแหละที่ทำให้ (ฝูงผึ้งเหล่านั้น) ทั้งหมดกระจัดกระจายไปในทุกทิศ ดูราวกับว่ากลุ่มของความมีตสนิทคืออวิชชา (อวิชโชฆะ)<sup>64</sup> (ที่ทับถมกัน) อยู่ภายใน (จิตใจของมนุษย์) ได้ถูกขจัดไปอย่างสิ้นเชิง (ฉับนั้น)

**อาศามุขปรสฤมไรรณินทนีโย-**

**ราศจรายสั่นนทานติสฐาปรวาโหะ ।**

**อาปลาวยณตมิว นิรชราชโลก-**

**มาตมปรตปตปนาตฺรมนตคสฤม ॥ 2.25 ॥**

(2.25) (ตฺชิตเทวราช) ผู้ทรงมีพระวรกายอันมหัศจรรย์ที่คู่ควรแก่การสรรเสริญ (ดุจดัง) สายธารแห่งน้ำทิพย์อันงดงามที่หลั่งไหลไปทั่วทุกทิศบนแดนสวรรค์ ประหนึ่งว่าจะไปสร้งน้ำให้แก่ ชาวโลกของราชาแห่งทวยเทพที่อยู่ใกล้เคียงซึ่งทุกข์ทรมานจากดวงอาทิตย์คือพลังอำนาจของพระองค์

**อาโลลพาหุวลยสขลนารวาร-**

**วาจาลิตาขิลหรินมุขมณทลิกะ ।**

**อาราทมรตยปรวารวิลาลินีภิ-**

**ราชูยมานลิตจามรจกรวาลม ॥ 2.26 ॥**

<sup>64</sup> โอฆะ หมายถึง กิเลสที่ท่วมทับจิตใจของหมู่สัตว์มี 4 อย่าง คือ (1) กาโมฆะ=โอฆะคือ กาม (2) ภโวฆะ=โอฆะ คือ ภพ (3) ทิฏฐโฆฆะ=โอฆะ คือ ทิฏฐิ (4) อวิชโชฆะ=โอฆะ คือ อวิชชา

(2.26) ในขณะที่หญิงงามเมืองทั้งหลายในทเวนครกำลังโบกพัดจามร<sup>65</sup> รูปทรงกลมสีขาวไปมาอยู่นั้น เสียงกระทบกันของกำไลข้อมือที่แกว่งไปมาของพวกนางก็ได้ดังกังวานไปทั่วทั้งมณฑลที่มีพระหริ (พระอินทร์) เป็นหัวหน้า

**วักษะสถเลน วลมานมโนชลหาร-**

**ตาราวลิวลินา คคโนปเมน ।**

**อากาศลินรุลหรีปริรภยมาณ-**

**มาภาสยนตมมราทริตฎาวเลปม ॥ 2.27 ॥**

(2.27) (ตุษิตเทวราช) ผู้ทรงมีสร้อยมุกดาอันงดงามห้อยอยู่ที่พระอุระเสมือนหนึ่งท้องฟ้าที่ล้อมรอบด้วยแถวของดวงดาว (ที่ส่องแสงระยิบระยับ) ซึ่งทำให้ภูเขาแห่งทวยเทพ (เขาพระสุเมรุ) ที่หยิ่งยโสเพราะมีเนินเขาซึ่งโอบล้อมด้วยคลื่นของแม่น้ำแห่งสวรรค์ต้องอับอายขายหน้าไป

**อมโภรุหากฤติมภคุรปทมาราค-**

**ภงคีภีรารจิตมทฤตปาทปีภม ।**

**ทานาภิกูตตนตปทมนิธิปรกาศ**

**สวเขตเรณ จรณน ปรามฤตสนตม ॥ 2.28 ॥**

(2.28) (ตุษิตเทวราช) ผู้ทรงใช้พระบาทข้างขวาสัมผัสที่พักเท้าอันยอดเยี่ยมรูปทรงคล้ายดอกบัวที่ตกแต่งลวดลายด้วยอัญมณีทับทิมอันทนทาน ซึ่งละม้ายคล้ายคลึงกับปัทมนิธิ<sup>66</sup> (ชุมทรัพย์ดอกบัวของท้าวกุเวร) กำลังหมอบลง เพราะสยบต่อทานบารมีของพระองค์ (ตุษิตเทวราช)

**องเมรลฤตกรสทฤตติหาริณีภ-**

**รภฤตคตากรรณางคูลิทธิติภิเ ।**

**วนทารุเทวทนามพุชโพธนาย**

**วาลาตปปรสรวษมิว اجرนตม ॥ 2.29 ॥**

(2.29) (ตุษิตเทวราช) ผู้ทรงมีรัศมีสีแดง (เหมือนสีของ) พระอาทิตย์ยามเช้าปรากฏขึ้นที่พระองค์ลิบตาทั้งหลาย (นิ้วเท้า) (ซึ่งมีความรุ่งโรจน์) เหนือกว่าแสงประกายสีแดงของครึ่ง (ที่ทา) อยู่บนพระบาทดูราวกับว่า (พระองค์) ทรงกำลังทำการโปรยปรายแสงแดดยามเช้าให้กระจายไปเพื่อทำให้ดอกบัวเบ่งบาน (เหมือนกัน) หน้าของเทพผู้ได้รับการเคารพบูชา

<sup>65</sup> พัดจามร คือเครื่องโบกที่ทำมาจากขนของหางจามรีเส้ด้ามยาวทำด้วยขนจามรี

<sup>66</sup> ปัทมนิธิ เป็นหนึ่งในชุมทรัพย์ 9 อย่างของท้าวกุเวร ชุมทรัพย์ 9 อย่างได้แก่ มหาปัทมะ (ดอกบัวใหญ่) ปัทมะ (ดอกบัว) คังชะ (หอยสังข์) มกระ (จระเข้) กัจฉปะ (เต่า) กุมุทะ (a particular precious stone) กุนทะ (jasmine) นิล (sapphire) ขวระ (dwarf)

**นฤขัตราถกรกนทลมาสเลน**

**นวเยน ปาพนขีธิติขาลเกน ।**

**นิษยนทมานสุรนิรมริณีมรณท-**

**ธารากิรามจรณาพชมิวาพชนาภม ॥ 2.30 ॥**

(2.30) (ตฺษิตเทวราช) ผู้ทรงมีพระนขาบาท (เล็บเท้า) อันรุ่งโรจน์ด้วยตาข่ายแห่งแสงที่มี  
อานุภาพ (มากกว่า) รังสีแสงที่แผ่ออกมาจากพระจันทร์ ซึ่ง (พระองค์) เหมือนกับ พระวิษณุ (พระผู้มี  
ดอกบัวผุดออกมาจากสะดือ) ผู้มีพระบาทจุดดอกบัวอันงดงามด้วยสายธารแห่งน้ำอมฤตคือแม่น้ำคง  
คา (แม่น้ำศักดิ์สิทธิ์) ที่หลังไหลออกมา

**สํสารโฆรปริตาปชฺชา ชนานํ**

**สํรุษณาย กิมยํ สมโย น เวติ ।**

**ชิชลาस्या กุณมิวาวตริตุกามํ**

**มาณิกยกุลฺลิมิตลปรตฺติมานิเกน ॥ 2.31 ॥**

(2.31) (ตฺษิตเทวราช) ผู้ทรงมีภาพสะท้อนปรากฏบนพื้นผิวนอนที่ประดับด้วยอัญมณี  
ทับทิม ซึ่งดูราวกับ (พระองค์) ทรงปรารถนาที่จะเสด็จลงมา (บนโลก) เพียงชั่วขณะ เพื่อตรวจดูว่า นี่  
คือเวลาอันเหมาะสมหรือไม่ที่จะ (เสด็จลงมา) โปรด (ปกป้องดูแล) สรรพสัตว์ผู้ได้รับความทุกข์อัน  
แสนสาหัส (จากการเวียนว่ายตายเกิด) ในสังสารวัฏ

**ทฤษณฺว ชคตฺตฺรยคฺคํ คิรสา ปฺรณฺมุ-**

**รทฺุรานเตน ตฺษิตาลยปาริชาตม ।**

**วาจามตีตย ปทวิมภิวรตฺมาน-**

**มาเรภิเร สตุตฺติภิรฺรจยิตุํ จ เทวาะ ॥ 2.32 ॥**

(2.32) เหล่าทวยเทพ เมื่อได้เห็นผู้เป็นใหญ่แห่งโลกทั้งสามซึ่งเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้น  
ตฺษิต ก็ได้ถวายบังคมด้วยการน้อมศีรษะลงมาแต่ไกลและได้เริ่มเทิดพระเกียรติพระองค์ด้วยคำ  
สรรเสริญซึ่งเหนือกว่าคำพูด (ใดๆ) (ว่า)

**ทีนาวโลกนทศานตรชฎมภมาณ-**

**การุณยปฺรปริวาทมहाปรณาไละ ।**

**อสมานปางคย วินิตฺสโรชมฺุทรา-**

**กรณฺชไปสฺตว สฺุเรนทฺร กฺุฎากฺุชปาไตะ ॥ 2.33 ॥**

(2.33) “ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นใหญ่แห่งทวยเทพ ขอจงทอดมองพวกเรา ด้วยการรำลึกถึงพระเนตรของพระองค์เถิด เพราะ (การเหลือบมองนั้น) เป็นช่องทางสำคัญสำหรับสายธารแห่งความกรุณาอันเต็มเปี่ยม (ของพระองค์) ที่มักจะแผ่ขยายออกไปเมื่อทรงเห็นคนที่ตกอยู่ในความทุกข์ (และยัง) เป็นผู้สวดแนม (เพื่อเปิดเผย) คุณลักษณะของดอกบัวที่แบ่งบานแล้ว”

### ไสวโรชชิวานสุษมากรทศลินธุ-

#### กลโกลกนทลกรมพิตคาตรยษฏุ I

#### จตุทนต์ ตูชิตาลยเวตตนา

#### ตุภยั นมะ ปรมการุณิกวรตย II 2.34 II

(2.34) “ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเครื่องประดับบนมวยผม (ศิวารัณ) ของหมู่ทวยเทพแห่งเมืองตูลิตา ผู้มีพระวรกายสมส่วนที่เรียงรายด้วยหน่อคือคลื่นแห่งทะเลน้ำนมซึ่งรองรับความรู้โรจน์ของพระองค์ที่เพิ่มขึ้นอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระองค์ผู้บำเพ็ญเพียรเพื่อความกรุณาอันสูงสุด” (แก่สรรพสัตว์ที่ยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ)

### ปรัชณาปรธานมทิจิปทปฏุกุพนุ-

#### สัภวานาติศยสมภุตนิรวฤตย I

#### สรุเวตตราศรมกถามฤตปานลิตา-

#### โคษธิปราย คุณวาริธเย นมสเต II 2.35 II

(2.35) “ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระองค์ผู้เป็นมหาสมุทรแห่งคุณธรรม ผู้ทรงยินดีที่จะประดับความเป็นเลิศแห่งเกียรติยศคือปัญญาด้วยการสวมมงกุฎสำหรับตำแหน่งมเหสีเอก (และ) ผู้ทรงพบปะสังสรรค์ครั้งสุดท้ายด้วยการดื่มน้ำอมฤตซึ่งกล่าวได้ว่า (เป็นหลักการปฏิบัติ) ที่เหนือกว่าระบบอาศรมทั้งปวง” (อาศรม 4)<sup>67</sup>

### ไมตรีกลตรกุงการปฏิรปงก-

#### ปตราวสิมกริกางกรมณชิตย I

#### เตชสตรงคิตทิกนตรกนทราย

#### ไตรโลกยภคยปริปากภูเว นมสเต II 2.36 II

<sup>67</sup> อาศรม 4 หมายถึง ขั้นตอนของชีวิตตามหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์แบ่งออกเป็น 4 วัย ได้แก่ (1) พรหมจาริน หรือวัยเรียน (2) คฤหัสถ์ หรือวัยครองเรือน (3) วานปรัสต์ หรือวัยอยู่ป่า (4) สันยาสิน หรือวัยแสวงหาความสงบ

(2.36) “ขอความนอบน้อมจงมีแต่พระองค์ผู้มีพระชยาคือความกรุณา ซึ่งบนเนินถันมี  
กระแจะจันทน์และแถวของใบไม้เรียงรายเป็นรูปมกระน้อยประดับประดาอยู่ (แต่พระองค์) ผู้มีความ  
รุ่งโรจน์เอ่อล้นไปทั่วถิ่นแห่งท้องนภา (แต่พระองค์) ผู้เป็นแผ่นดินที่ (จะยัง) ผลแห่งความสุข (ให้เกิด)  
แก่ชาวโลกทั้งสาม”

#### มารปรตাপพพานลกลีลา-

#### ชาขวลยมานชนนารณวธรมนาเว I

#### ทิกपालเศขริตศาสนปตริกาย

#### ทิวยานูภาว ชคเททคุโร นมสฺเต II 2.37 II

(2.37) “ข้าแต่พระผู้ยิ่งใหญ่แห่งสวรรค์ผู้เป็นครูเพียงหนึ่งเดียวของชาวโลก ขอความนอบ  
น้อมจงมีแต่พระองค์ผู้เป็นธรรมนาเว (ที่แล่นข้าม) มหาสมุทรแห่งการเกิดแก่เจ็บตาย (มหาสมุทรแห่ง  
สังสารวัฏฏ์) ที่มีกลุ่มเปลวไฟจากไฟใต้น้ำคือความร้อนของมารกำลังลุกโชนขึ้นมา (แต่พระองค์) ผู้มี  
ใบประกาศพระราชโองการถูกทำเป็นมงกุฏของเทพผู้พิทักษ์ทิศ”

#### นิษยนทมานนिरपायगुपाप्रवाह-

#### วิจิวิฏ्णกวลมานวิศาลทฤษฏเฐ I

#### ธยานามฤตทรวตตรงจิตจิตตวฤตเต

#### เทวาทีเทว ชคเทททฤเศ นมสฺเต II 2.38 II

(2.38) “ข้าแต่พระผู้เป็นเทพสูงสุดในบรรดาเทพทั้งหลาย ขอความนอบน้อมจงมีแต่  
พระองค์ผู้เป็นดวงตาเพียงหนึ่งเดียวของชาวโลก (แต่พระองค์) ผู้มีสายตาค้นกว้างไกลที่เข้าไปเลียบ  
เคียงอยู่บนยอดคลื่นของสายธารแห่งความกรุณาที่กำลังหลั่งไหลอย่างไม่สิ้นสุด (แต่พระองค์) ผู้ทำ  
สภาวะจิตใจที่กระสับกระส่ายให้สงบลงได้ด้วยน้ำอมฤตคือการทำสมาธิ”

#### นिरुयाชगुदुत्तलनिरुत्तलसुरार-

#### นिरुวาปิตกษุธิตรากษสชาธาคุเน I

#### นिरูวณเกลิกฤตินิรมิติสูตธธาร

#### เนตราภิราม สุรราช นโม นมสฺเต II 2.39 II

(2.39) “ข้าแต่พระราชาแห่งทวยเทพ ผู้มีพระเนตรอันงดงาม (พระองค์) ทรงเป็นผู้กำกับ  
เวทีที่เนรมิตการแสดงละครอันรื่นเริงสนุกสนาน (ซึ่งจบลงด้วย) ความสุขอันสูงสุด ขอความนอบน้อม  
จงมีแต่พระองค์ผู้ดับไฟในกระเพาะอาหารของรากษสที่หิวโหยด้วยเลือดที่ไหลออกมาเป็นสายธารจาก  
พระศอ (ของพระองค์) ที่เชือดอย่างสุจริตใจ”

คณธรรวาชมทิลาชนคิยามาน-

กิริติปรวาหปรีวาหิตทิงมุขาย ।

ภวยานุรุษณปราย ผโลนมุขิน-

ภาคยาริกาย ภควนุ ภวเต ปฺรณามะ ॥ 2.40 ॥

(2.40) “ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ ขอความนอบน้อมจงมีแต่พระองค์ ผู้ซึ่งหญิงสาวชาวพสกนิกรของราชาแห่งหมู่คนธรรพ์กำลังร้องเพลงสดุดีเกียรติคุณ (ของพระองค์) ที่แพร่กระจายไปทั่วแดนสวรรค์ (แต่พระองค์) ผู้เป็นเลิศในการสั่งสมบารมี (แต่พระองค์) ผู้มีบารมีเต็มเปี่ยมที่ใกล้จะบรรลุมรรคผล”

นิตยปรวฤตตนิรวทุมหาปรทาน-

โศกาปราชิตสุรทรมกามธโน ।

ศุทธาศยาย สุจริตรวิภูษณาย

ตฤภยํ นมสตุชิตโลกธูร์ธราย ॥ 2.41 ॥

(2.41) “ขอความนอบน้อมจงมีแต่พระองค์ผู้เป็นเจ้าของแห่งดุสิตเทวโลก ผู้มีจิตอันบริสุทธิ์ที่ตกแต่งด้วยจริยาวัตรอันงดงาม (แต่พระองค์) ผู้มีความรุ่งโรจน์เหนือกว่าต้นไม้แห่งเทวดาและแมโคसारพัตติกเพราะมหาทานอันไร้ที่ติ (ซึ่งพระองค์ทรงทำ) อย่างต่อเนื่อง”

รากาสุธาภิรมพิมพมโน'ภิราม-

วกตราวฐตวรวาริชไวภวาย ।

ศานตาศยาย ศฝรธวชพาหุวีรย-

มุขภูริธยาย มุนิมานยธิเย นมสเด ॥ 2.42 ॥

(2.42) “ข้าแต่พระผู้มีปัญญาอันเป็นที่เคารพนับถือของเหล่าบัณฑิต ขอความนอบน้อมจงมีแต่พระองค์ผู้ทำให้ความสง่างามของดอกบัวที่งดงามที่สุดต้องหม่นหมองลง เพราะพระพักตร์อันมีเสน่ห์ (ของพระองค์) (ซึ่งเหมือนกับ) พระจันทร์เต็มดวงที่มีวงเดือนเปล่งรัศมีสีนวล (แต่พระองค์) ผู้มีพระทัยสงบ ซึ่งทำให้พลังแขนของศฝรธวชะ<sup>68</sup> (กามเทพ) อ่อนกำลังลง”

ศฤงคาริตายตทิกนตมทาวเลนทฺร-

ศุณฺหารกานฺชปรีภาวุกพาหุทณฺทม ।

เสานทรยกนฺทลิตจารุมุขารวินทํ

วณฺทามเห วรทราช ภวณฺตเมว ॥ 2.43 ॥

<sup>68</sup> ศฝรธวชะ (śapharadhva) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้มีธงเป็นรูปปลาคราฟ



(2.43) “ข้าแต่พระราชาแห่งความเอื้ออาทร พวกเราทั้งหลายขอสดุดีพระองค์ด้วยความจริงใจ (พระองค์) ผู้ซึ่งมีไม้เท้าคือพระพาหาที่เลิศล้ำกว่าวงที่ยาวซึ่งตกแต่งแล้วด้วยเครื่องประดับของช่างตัวประเสริฐสุดที่มีน้ำมันจากการตม้นไหลออกมาจนสุดขอบฟ้า (ช่างประจำทิศ) (และพระองค์) ผู้ซึ่งมีดอกบัวคือพระพักตร์ที่อิมเอบเบิกบานเพราะความเป็นผู้มีกรุณาคุณ”

**วีร ตวเมว วิชิตาขิลทิงมุขสย**

**มินธวชสย วินิปาตวิเฮา วิทคะ I**

**สีหาทุเต ชคติ กะ ขลุ ธีรเจตา**

**ทนต์าวลั ชยติ ชุชริตาทริภูม ॥ 2.44 ॥**

(2.44) “ข้าแต่พระผู้กล้าหาญ พระองค์เท่านั้นเป็นผู้ชาญฉลาดในการทำให้ชะตากรรมของมินธวชะ<sup>69</sup> (กามเทพ) ที่พิชิตดินแดนแห่งสวรรค์ทั้งหมดต้องถึงความวิบัติ ตามความเป็นจริง นอกจากสิ่งโตที่มีจิตใจเด็ดเดี่ยวแล้ว จะมีใครในโลกนี้เล่าที่สามารถเอาชนะช่างผู้ซึ่งทำให้ยอดของภูเขาพังทลายลง”

**วิทเวชตาปมาขิล ชคตำ วินตุ**

**ศกตสทวเมว ศรณาคตปญฺยราเศ I**

**ธารารั ทรลวิทฺยุตมนตเรณ**

**ทาวานลั สมยิตุ ภูวิ กะ กษเมต ॥ 2.45 ॥**

(2.45) “ข้าแต่พระผู้เป็นกองแห่งบุญสำหรับผู้มาขอความคุ้มครอง พระองค์เป็นผู้เดียวเท่านั้นที่สามารถจะขจัดปัดเป่าความทุกข์ร้อนทั้งหมด (ที่เกิดจาก) ความเกลียดชัง (ซึ่งกันและกัน) ของมวลมนุษย์ (เหมือนกัน) ในโลกนี้ นอกจากเมฆที่มีสายฟ้าแลบแปลบปลาบแล้ว จะมีสิ่งใดเล่าที่สามารถดับไฟ (ที่กำลังลุกไหม้อยู่) ในป่าได้”

**โมหานุทธการมุชิตานิ ชคตฺตฺรยาณิ**

**ปฺญฺยาธิก ตวมาสิ โพรยิตุ ปรวิณะ I**

**โก วา วิกาสิยิตุมรหติ โภกพนฺธุ**

**ภานู วินา ศรติ ปงกชกานนานิ ॥ 2.46 ॥**

<sup>69</sup> มินธวชะ (mī nadhvaja) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้มีธงเป็นรูปปลา

(2.46) “ข้าแต่พระเจ้าผู้เปี่ยมด้วยคุณธรรม พระองค์ (เท่านั้น) เป็นผู้ที่สามารถปลุกชาวโลก ทั้งสามให้ตื่นขึ้นจากการถูกครอบงำด้วยความมืดคือความหลง (ในทำนองเดียวกัน) นอกจากพระอาทิตย์ซึ่งเป็นสหายของนกจักรพากแล้ว จะมีใครเล่าที่สามารถทำให้หน้า (กลีบดอก) ของบัวทั้งหลาย (ที่หุบอยู่) ได้แบ่งบานออกมาในฤดูใบไม้ร่วง”

**ตฤณณาปรวาหมาโศษยิตุ์ ชนานำ**

**เตชสวินามธิป ทฤษตรสทวเมว ।**

**กลปาวสานพทพานลมนตเรณ**

**กะ ปารเยชชคติ ปาตุมปามธิศม ॥ 2.47 ॥**

(2.47) “ข้าแต่พระราชาแห่งเดชานูภาพทั้งหลาย พระองค์เท่านั้นเป็นผู้มีความสามารถ ทำสายธารแห่งความอยาก (ค้นหา) ของมวลมนุษยให้เหือดแห้งไป (เช่นเดียวกัน) นอกจากไฟใต้น้ำ ณ วันสิ้นโลก (ไฟบรรลัยกัลป์) แล้ว ในโลกนี้ จะมีใครเล่าที่สามารถดื่ม (น้ำใน) มหาสมุทรให้หมดไปได้”

**อิร ทวเมว ชนนามพุนิเรสตริโลกิ**

**ปาร์ ปรี คมยิตุ์ ปฏตามุไปชิ ।**

**โก วา วิหยา ภวเน กุหนาวราห**

**โกษณีสมุตฤตติวิธา กุศลปะ โปโยเธะ ॥ 2.48 ॥**

(2.48) “ข้าแต่พระเจ้าผู้มีพระหฤทัยเด็ดเดี่ยว (มีแต่) พระองค์เท่านั้นทรงมีความสามารถ นำพาเอาสรรพสัตว์ในสามโลกให้ข้ามไปอีกฝั่งหนึ่งของมหาสมุทรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด หรือว่า ในโลกนี้ นอกจากหมีป่าซึ่งเป็นร่างอวตาร (ของพระวิษณุ)<sup>70</sup> แล้ว จะมีใครเล่าที่มีศักยภาพในการกัดเอา แผ่นดินขึ้นมาจากทะเลได้”

**อิตฺยํ สุปฺรวิหิตา สตุติมาหเรณ**

**ศฺรุตวา ปฺรสนนหฤทฺยสตุชิตาธิราชะ ।**

**คมภีรวาริธรครุชิตมนทเรณ**

**ตานุ ปฺรตฺยวาจ วจสา มฐฺรภาษเรณ ॥ 2.49 ॥**

(2.49) ดังนั้น เมื่อได้ฟังเหล่าทวยเทพถวายคำสรรเสริญด้วยความสุขุมแล้ว พระราชาผู้ เป็นใหญ่แห่งเมืองตุชิตา (สวรรคตชั้นดุสิต) ที่มีพระทัยเบิกบาน จึงตรัสตอบทวยเทพเหล่านั้นด้วยคำพูด ที่อ่อนหวาน (แต่มั่นเสียง) หนักแน่น (ราวกับ) เสียงคำรามของเมฆที่ท่วมกังวาน

<sup>70</sup> พระวิษณุอวตารลงมาเป็นหมีป่า (วราหะ) เพื่อปราบพญายักษ์ชื่อว่า “หิรัณยาคษะ” ซึ่งเป็นอสูรชั่วร้ายที่ใช้อิทธิฤทธิ์มีวนแผ่นดินทั้งโลกแล้วหนีลงไปอยู่ในโลกบาดาล หลังจากสังหารหิรัณยาคษะ หมีป่าก็ใช้เขี้ยวของตนกัดเอาแผ่นดินขึ้นมาจากน้ำแล้วคลี่แผ่นดินออกให้โลกกลับไปอยู่สภาพเดิม

โก โกะ ปุรณทรมุขา หริทนต์ปาละ

สมถุย ยูยมิท สาทรมาคตาะ กิม I

การุยมยา กิมปี เจทภวตามภิชญ-

มาเวทยตามลมิท สตุติสมปเทติ II 2.50 II

(2.50) (ตรัสตอบ) ดังนี้ “แนะนำท่านผู้เจริญ ผู้พิทักษ์แห่งสวรรค์ทั้งหลายซึ่งมีพระอินทร์เป็นหัวหน้า เพราะ (เหตุ) อะไร พวกท่านจึงได้รวมตัวกัน แล้วพากันมา (ที่นี่) ด้วยความเคารพ ถ้าท่านทั้งหลายมีความประสงค์จะให้ข้าพเจ้าทำสิ่งใด ขอจงบอก (ข้าพเจ้า) ให้รู้สิ่งเหล่านั้นเถิด พอแล้ว (สำหรับ) คำสรรเสริญอันมากมายนี้”

เต’ปี ปุรสนนมนสะ ปุรณิปตย ตสฺไม

วูยชลาปยณ วินยณมริตปุรวกายาะ I

เทวาริเทว ชคตามวโพธนาย

สตีชชเต สมุจิติ’วสสรสเวติ II 2.51 II

(2.51) เหล่าทวยเทพผู้มีจิตใจเบิกบานเช่นกันก็ได้ถวายความเคารพต่อพระองค์ด้วยกายส่วนบนที่โน้มลงอย่างนอบน้อมแล้ว จึงกราบทูลให้ทรงทราบว่า “ข้าแต่เทพผู้เป็นใหญ่แห่งเทพทั้งหลาย โอกาสอันเหมาะสมเพื่อชี้แนะชาวโลกทั้งหลายของพระองค์ได้มาถึงแล้วพระเจ้าข้า”

อากรณย ตทวจนมศรุตปุรวเมษำ

กาลาทิจินตนประ ฤษณเมษ ภูตวา I

นิศุจิตย ตตสกลเมว นิธิรฺคุณำ

ปรตยพรวิตปุณรมุณ ปุรติตาปทานะ II 2.52 II

(2.52) หลังจากได้ฟังคำพูดที่ไม่เคยได้ยินมาก่อนของเหล่าทวยเทพ ในทันใดนั้น (ตฤชิตเทวราช) พระองค์นั้น ก็ได้เกิดความคิด (ที่จะต้องไตร่ตรอง) อีกอย่างหนึ่งขึ้นมา ซึ่งมีกาลเวลาเป็นต้น (และ) หลังจากได้พิจารณาในเรื่องทั้งหมดนั้นอย่างถี่ถ้วนแล้ว (พระองค์) ผู้เป็นขุมทรัพย์แห่งคุณทั้งหลายและเป็นผู้มีพระราชกรณียกิจในอดีตอันเลื่องลือ จึงได้ตรัสตอบทวยเทพเหล่านั้นอีกครั้ง

ศุทโธทนสย สุตตามหมตย สตย

สโพนํ ตริชคตำ นิยตํ กริชเย I

องโครธไนรสุภีรปยหมตเทว

สปรารถย ปุณยนิจย ฤถตวาน ปุเรติ II 2.53 II

(2.53) (พระองค์ทรงตรัส) ว่า “เมื่อได้ไป (เกิด) เป็นพระโอรสของพระเจ้าศุทโธทนะแล้ว ข้าพเจ้าก็จะทำการเผยแพร่พระธรรมคำสอนแก่สรรพสัตว์ในสามโลกอย่างแน่นอน ในอดีตชาติ ข้าพเจ้าเป็นผู้ได้ทำ (การสั่งสม) บุญจำนวนมาก ก็เคยถูกรังขอด้วยสิ่งต่อไปนี้ (คือ) ร่างกาย ทรัพย์ แม้กระทั่งชีวิตมาแล้ว

**อิติ กฤตวติ ตสมิน สตยสนฺธเ ปฺรติชฺญา**

**ปรหิตปรภาเว ปารมีปารนิษฺเส |**

**ปรมุทิตมนสฺสเต สฺสึตโรมาณฺจทณฺช-**

**ปรจยนิจุลิตางคาะ ปฺรตยคจฺจนฺ ยถจฺจนฺ || 2.54 ||**

(2.54) เมื่อตฤชิตเทวราชได้ให้คำสัตย์ปฏิญาณว่า (พระองค์) จะทุ่มเทอย่างเต็มที่กับการบรรลุธรรมอันสูงสุด (พระสัมมาสัมโพธิญาณ) เพื่อประโยชน์และความสุขของผู้อื่น (สรรพสัตว์ในโลกอื่น) เหล่าทวยเทพผู้มีใจปิติยินดีและมีแขนขาที่ปกคลุมไปด้วยทองคำไม่ใช่คนอันดกที่ลูกชูชัน ก็ได้เดินทางกลับ (สู่ภูมิลำเนาของตน) โดยพร้อมเพรียงกัน

**อถ กานิจิเทว วาสฺราณิ**

**กษปยิตฺวา ตฺริทิวเ ส เทวราชะ |**

**วิทเธ วิวิธวฺรโตชชวลายำ**

**ปรตีสนฺธิ ปฺฤถิวีปฺเตรมหิษฺยาม || 2.55 ||**

(2.55) จากนั้น ตฤชิตเทวราช ผู้เป็นราชาแห่งทวยเทพก็ได้ใช้เวลาสองสามวันอยู่บนสวรรค์(ดุสิตาเทวโลก) แล้วจึงเสด็จเข้าไปปฏิสนธิในพระครรภ์ของมเหสีของพระเจ้าศุทโธทนะ ซึ่งดูแปลกปลั่งสดใสจากการประกอบพิธีกรรมต่างๆ

**อิติ พุทฺธโฆษวิริจิตปฺทยจฺฐามณินามฺนิ มหากาวเย ทฺวิติยะ สฺรคะ ||**

สรรคที่ 2 ในมหากาพย์ชื่อปถยจฐามณิรจนาโดยพุทธโฆษะได้จบเพียงเท่านี้

ตฤติยะ สรรค

สรรคที่ 3

-----

อโถยํ ศากยมหิปตีนา-

มานนทมาลีชนโลจนานาม ।

อาศวาสนํ สชชนมานसानา-

มารตต สาทาทหฤทลึงคมารุยา ॥ 3.1 ॥

(3.1) ครั้งนั้น พระมเหสีผู้สูงส่งทรงมีสัญญาณของการตั้งพระครรภ์ ซึ่งเป็นความรุ่งเรืองของพระราชาทรงหลายแห่งราชวงศ์ศากยะ เป็นความปิติยินดีในสายตาของเหล่าพระสหาย และเป็นขวัญกำลังใจของคนทั้งหลายที่มีจิตใจดีงาม

อถ สปัตถิ ปทโยรุมายาทเวยา ครภลภษณานิ วรณยติ ----

ต่อจากนี้ จะพรรณนาถึงลักษณะครรภ์ของพระนางมาयाด้วยบทคาถา 7 โศลก----

วิวรธมานน จ มธยเมน

ศยามายมานน จ จุจเคน ।

ครภทโย'ภูทลเสกษณายา-

สตุสยาะ สชินามนุमानคมยะ ॥ 3.2 ॥

(3.2) จากพระอุทรที่กำลังขยายใหญ่ขึ้นและยอดพระถันก็มีสีที่เข้มขึ้น เหล่าพระสหายของพระนางมาयाผู้ดูเหนียวล้าก็อนุমানกัน (ว่าพระนาง) ได้ทรงตั้งพระครรภ์แล้ว

มหามูนีนามปิ มานนีเย

ครภตวมาตสฤชิ โพรธิตเตว ।

มธยสตุทโย มนโส'ปิ สุกษมะ

ปริยาทิว สฝิตโร พภูว ॥ 3.3 ॥

(3.3) เมื่อพระโพธิสัตว์ผู้สมควรได้รับการเคารพนับถือแม้จากนักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลายได้ประทับอยู่ในพระครรภ์ (ของพระนางมาया) พระภุชฌี (เอว) ของพระนางซึ่ง (เคย) ผอมบางกว่าที่คิด ก็ได้ขยายใหญ่ขึ้นอย่างรวดเร็ว ราวกับว่า (เกิด) จากความสุข (ที่ได้ทรงตั้งพระครรภ์)

ยถา ยถา วฤทธิมวป ตสยา  
 มธย์ มหิษยา มหนิยมูรเตะ ।  
 ตถา ตถา วฤทธิมวป คাত্র-  
 มปุตราโศกฤคสย ภรตุะ ॥ 3.4 ॥

(3.4) ยิ่งพระอุทรของพระมเหสีผู้มีรูปโฉมอันน่ายกย่องนั้นขยายใหญ่ขึ้น (เท่าใด) พระวรกายของพระสวามี ซึ่งซบผอมเพราะทนทุกข์กับความเศร้าโศกจากการไม่มีพระโอรส ก็ยิ่งมีมากขึ้น (เท่านั้น)

สตนทวยสยาครมภูทิวรณิ  
 สากิ สปัตนิวทนเน ตสยาะ ।  
 กิจานนั ครภกราลสยาะ  
 กิรตุยา สมั ปาณทุรมาส ภรตุะ ॥ 3.5 ॥

(3.5) ยอดพระถันทั้งสองของพระนางมายามีสีคล้ำปรากฏขึ้นมาพร้อมๆ กับ ใบหน้าของนางสนม (ที่มีสีหมองคล้ำเพราะความริษยา) ยิ่งไปกว่านั้น พระพักตร์ (ของพระนาง) ผู้เหนือยล้าจากการทรงพระครรภ์ ก็มีสีขาวซีดเช่นเดียวกับพระเกียรติของพระสวามี

อนตรคตสยาทฤทิวกรมสย  
 วิศวตริยวิสมยนิยมูรเตะ ।  
 ปรัตตาวทเนริว ฐุมชาไล-  
 สตสยาะ สตนะ ศยามมุโข พภูว ॥ 3.6 ॥

(3.6) ยอดพระถันของพระนางมายาได้กลายเป็นสีคล้ำราวกับ (มา) จากกลุ่มควันของไฟแห่งอำนาจของ (พระโพธิสัตว์) ผู้เสด็จลงสู่ปฏิสนธิอย่างน้อมหัตถ์จรรยในพระครรภ์ของพระนาง ผู้ซึ่งการปรากฏกายเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่สำหรับโลกทั้งปวง

ตสยาะ สตนทวนทวมินิทิต่างคยาะ  
 ศยามิ ศิขายามวเศษปาณตุ ।  
 ตฎาภิษาตาทิตปงมูทรา-  
 มารตต นาคาธิปุมภลภษมิ ॥ 3.7 ॥

(3.7) คู่แห่งพระถันของพระนางมายาผู้มีพระวรกายอันไร้ที่ติมีสีคล้ำที่ยอด (พระถัน) ส่วนบริเวณที่เหลือเป็นสีขาว (ซึ่งดูราวกับ) รอยนูน (ที่ขมับ) ของพญาช้าง (เอราวัณ) ที่มีคราบโคลนติดอยู่ซึ่งเกิดจากการไปกระแทกกับสันเขา

วฤทธา วิเตนุรุวิวิเฮาษธีภิ

ปุตรสย รักษามุทรสถิตสย ।

ไสว สมโรปทรวปีจิตานำ

พภูว รักษา ภูวนตฺรยาณาม ॥ 3.8 ॥

(3.8) หญิงสูงอายุทั้งหลายได้ร่วมกันถวายการดูแลพระโอรสผู้ประทับอยู่ในพระครรภ์ (ของพระนางมายา) ด้วยสมุนไพรรานาชนิด ซึ่งโดยแท้จริงแล้ว (ก็เหมือนกับ) การปกป้องคุ้มครองได้เกิดขึ้นแล้วแก่สรรพสัตว์ของทั้งสามโลกผู้ได้รับความทุกข์ทรมานจากความชั่วร้ายของสมระ<sup>71</sup> (กามเทพ)

ปุณเเย มุหฺรเต ปุรุหฺตลภษมิ

กุลานูรูปี คุรุครภวตยาะ ।

ยถากุรมิ ปุสฺวนาติ กฤตฺย

นิรฺวตฺยามาส นฤโป มหิษยาะ ॥ 3.9 ॥

(3.9) ในช่วงเวลาอันเป็นมงคล พระราชาผู้รุ่งเรืองดุจพระอินทร์ ได้ทรงประกอบพิธีอันเป็นธรรมเนียมปฏิบัติแห่งวงศ์ตระกูล (ของพระองค์) ที่สืบเนื่องกันมาโดยลำดับ มีพิธีปวงสวนะ (พิธีการขอบุตรชาย)<sup>72</sup> เป็นต้น แก่พระมเหสีผู้ทรงมีพระครรภ์อันประเสริฐ

ปรภาทเวเลว สหฺสรภานู

ปรโทษลภษมิริว คีตฺรศฺมิมิ ।

ภทฺเร มุหฺรเต นฤปฺรรมปตฺนิ

ปราสูต ปุตฺริ ภูวไนกเนตฺรม ॥ 3.10 ॥

(3.10) ในช่วงเวลาอันเป็นมงคล พระมเหสีผู้ทรงคุณธรรมของพระราชาได้ทรงให้กำเนิดพระโอรสผู้เป็นดวงตาหนึ่งเดียวของชาวโลก ผู้เป็นเหมือนกับยามเช้าที่มีแสงนบพัน (ของพระอาทิตย์) และผู้เป็นเหมือนกับความงามในยามเย็นที่มีรัศมีเย็น (ของพระจันทร์)

ตตฺรานตฺเร ตามรไสฺรทาไร-

รฺทลฺยจิไตฺรลฺยจิตฺพลฺยจวฺรไณะ ।

สํฉาทิตา ตสฺย วิหารเหไตะ

กฤโตปทาเรว พภูว ปฤถวี ॥ 3.11 ॥

<sup>71</sup> สมระ (smara) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้รักความทรงจำ

<sup>72</sup> พิธีปวงสวนะ เป็นพิธีเพื่อขอให้ได้บุตรชาย ซึ่งเป็นหนึ่งใน 16 สังสการของศาสนาฮินดู

(3.11) ในช่วงเวลานั้น แผ่นดินซึ่งถูกปกคลุมไปด้วยดอกบัวห้าสีที่แบ่งบานชูช่ออย่างงดงามเป็นเหมือนกับบรรณาการที่ถูกทำขึ้น (สำหรับพระโอรส) เพื่อเป็นที่เล่นสนุกสนานของพระองค์

ศาขาสู ศาขาสู สมุทภวทมิ-

รวิจิตรปไตรระ ศตปตรชาโตะ ।

จกาคิเร ตสย วิโลกนย

สัชาตเนตรา อิว ศาชิน’ปี ॥ 3.12 ॥

(3.12) แม้ต้นไม้ทั้งหลายก็เปล่งประกายแวววาวไปด้วยฝูงนกยูงที่มีขนหลากสีเกาะกันอยู่บนกิ่งไม้แต่ละกิ่ง ราวกับ (ต้นไม้เหล่านั้น) มีนัยน์ตาที่สามารถเฝ้าชม (การประสูติ) ของพระโอรส

อสมากมุตตติริวাত্র ภูเมา

พุทธางกูรณามาปี ทุรลเกติ ।

สัทรศนาเยว ศรีรภาชา

นาลิกมาสินนภสสะ สลล’ปี ॥ 3.13 ॥

(3.13) (คำกล่าวที่) ว่า “การอุบัติขึ้นของหน่อพระพุทธรูเจ้าทั้งหลาย (พุทธางกูร)<sup>73</sup> บนโลกเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยากโดยแท้ เช่นเดียวกับการปรากฏขึ้นของเรา (ดอกบัว) ที่นี่ (บนท้องฟ้า)” เป็นราวกับเพื่อบ่งบอกแก่ชาวโลกว่า ดอกบัวได้ปรากฏขึ้นเป็นรูปเป็นร่างแล้วแม้บนพื้นผิวของท้องฟ้า

อสุโยปะเทศาพิโล’ปี สตยั

นิรวาณมภเยษยติ ชิวโลกะ ।

กิมสมทภยชชวลไนริตีว

นิรวาณมียุรนิรยาคนโย’ปี ॥ 3.14 ॥

(3.14) “แม้ชาวโลกทั้งมวลจะเข้าถึงนิพพานโดยอาศัยคำสอนเรื่องความจริง (อันประเสริฐ) ของพระพุทธรูเจ้า (แต่) ด้วยการบำเพ็ญตบะจะมีประโยชน์อะไรแก่พวกเราเล่า?” ราวกับ (มีความคิดเกิดขึ้นมา) อย่างนี้ว่า “แม้ไฟนรกทั้งหลาย (ไฟกิเลส) ก็ควรจะดับไปด้วย”

มหาดมณสตุสย มหิธรรปาด-

คुरुณิ ปาทากุรมณานิ โสตุม ।

อปารยณตีว ภฤศั จกมเป

วิศุวภรา วิศลลไศลพนธา ॥ 3.15 ॥

<sup>73</sup> พุทธางกูร หมายถึง ผู้ที่จะได้เป็นพระพุทธรูเจ้าในภวภาคหน้า



(3.15) แผ่นดินซึ่งติดอยู่กับภูเขา ดูราวกับว่าไม่สามารถจะทนต่อการดำเนินพระบาทของพระกুমารผู้สูงส่งซึ่งมีน้ำหนักมากจนทำให้ภูเขาถล่มได้ ได้คลายตัวออกแล้วก็สิ้นสะเทือนอย่างรุนแรง

तालप्रमाणाः सहस्रा ऋत्वि०  
 गित्वा समुत्तस्रुरुत्प्रवाहाः ।  
 पुण्यात्मनस्तस्य नमस्तुतियारु०  
 गृक्ष्णलोकान् अथैश्वर्याः ॥ 3.16 ॥

(3.16) กระแสน้ำที่สูงเท่ากับต้นตาลได้พวยพุ่งขึ้นมาหลังจากทำให้แผ่นดินแยกออกจากกันอย่างฉับพลัน ราวกับว่า เป็นเหล่าพญานาคผู้อยู่ใต้การปกครองของพญาเศษนาคราชที่ปรารถนา จะทำการน้อมไหว้พระกุมารนั้นด้วยใจอันบริสุทธิ์

अमुष्य स्रवत्र वितายमान-  
 रागात्सकास्तिलาวतातेः ।  
 यत्प्रवाहैर्व लिप्यमाना  
 तिस्रः समस्ता वित्तिष्णुः ॥ 3.17 ॥

(3.17) อาณาบริเวณทั้งหมดได้เกิดแสงสว่างไสวขึ้นราวกับถูกปกคลุมไปด้วยสายธารคือ ความรุ่งโรจน์ของพระกุมารพระองค์นั้นที่ชาวบริสุทธ์ (ดูจ) น้ำในแม่น้ำคงคาบนสวรรค์ซึ่งกำลังแผ่ซ่านไปทั่วทุกหนทุกแห่ง

खातः पृथिव्यामधिपो मुनीना-  
 मिति पुराणा अथैश्वर्याः ।  
 मंगलयस्तान्मรुत्प्रवाहा-  
 वात्प्रवेहाः स्वयमेव रेणुः ॥ 3.18 ॥

(3.18) เครื่องดนตรีอันเป็นมงคลหลากหลายชนิด มีสังข์ กลองอานกะ<sup>74</sup> และกลองมรทละ<sup>75</sup> เป็นต้น ได้เกิดเสียง (บรรเลง) ขึ้นมาโดยลำพังเอง (ปราศจากผู้เล่น) ราวกับ เป็นการประโคมข่าวแก่ชาวโลกทั้งหลายว่า “พระผู้เป็นใหญ่แห่งนักปราชญ์ทั้งหลายได้ประสูติแล้วบนโลก!”

<sup>74</sup> กลองอานกะ (ānaka) คือกลองขนาดใหญ่ใช้ในทางการทหาร

<sup>75</sup> มรทละ (mardala) คือกลองทรงกระบอกประเภทที่หุ้มหน้าด้วยหนังทั้งสองด้าน โยงเร้งเสียงด้วยหนัง ใช้มือตีด้านหนึ่ง และใช้ไม้ตีอีกด้านหนึ่ง

มหานุกาวยสย มหาภิเชก-

สัภาวนา กรตุมิว ปรวฤตตะตาะ ।

วยตติย เวล้า สกลาสะ สมุทระ

ปรเจลฤภยจฤตวิจิหสตะตาะ ॥ 3.19 ॥

(3.19) หลังจากได้ซัดข้ามชายฝั่งมา ทั้งมหาสมุทรก็รูดไปข้างหน้าด้วยคลื่น (คล้าย) มือที่ยกขึ้นราวกับกำลังจะทำการเทิดทูนพระกุมารผู้สูงส่งด้วยพิธีอภิเชก (รดน้ำ) อันยิ่งใหญ่

จจาล เมโรจลาภิธานั

จสขาล สินโรลวโณทวารตะตาะ ।

อาขยา สรวนตติยคตสรวนตยา-

สฤเรติ ภูเมรภิธา วยรสิต ॥ 3.20 ॥

(3.20) สมัญญาของเขาพระสุเมรุที่ว่า “ไม่เคลื่อนที่ (อจละ)” ได้สั่นคลอนแล้ว ข้อมูลของทะเลที่ว่า “น้ำ (ทะเล) มีรสเค็ม” ได้ผิดพลาดไปเสียแล้ว สมญานามของแม่น้ำที่ว่า “มีน้ำไหล (สรวนติ)” ได้อันตรธานไปแล้ว ขนานนามของผืนดินที่ว่า “มันคงเป็นปึกแผ่น” ก็ได้สั่นสุดลงแล้ว

ววรรษ วรษาสมย์ วินาปี

วลาหโก วาริธิโรโฆชะ ।

อาศจรรยกรมาณี พกฺวูริตถั

ชาเต สตามครสเร กุมारे ॥ 3.21 ॥

(3.21) แม้จะพันฤดูผ่านไปแล้วก็ตาม เมฆฝนที่มีเสียงคำรามอย่างลุ่มลึก (ดุจ) มหาสมุทรก็ได้โปรยปรายน้ำฝนลงมา เหตุการณ์อันมหัศจรรย์เช่นนี้ได้ปรากฏขึ้นเมื่อพระกุมารผู้ประเสริฐสุดแห่งโลกได้ประสูติแล้ว

ชนโนตสวศริยั วิเศษเกณาท ---

(ผู้รจนา) ได้สาธยายงานเฉลิมฉลองการประสูติของพระกุมารด้วยกugelกะประเภทพิเศษกะ (โคลกสามบทในหนึ่งประโยค) (3.22-3.24)

อาสผาลิตาเนกมฤทงคโฆชะ-

วาจาลิตาसानตทริมุขานาม ।

อานนทนฤตตฤมิชฺฐรณมาน-

วสุธรานุโทธิตฤธรานาม ॥ 3.22 ॥

อนโยนยสมรทวิสิธนหาร-

มุกตาวลิตารกิตสถสินาม ।

ปรกษิปตปิษฎาตกป้าสุมุษฎิ-

ศฤงคาริตาเศษทิกนตฺรานาม ॥ 3.23 ॥

**ประสปรากษิปติวิภูษณานำ**

**ปรยสตุจตามณิเศขรณาม ।**

**เอกาลยสเยว ชคตตฺรยณำ**

**พภูว ตชชนมมโหดสวศรีะ ॥ 3.24 ॥**

(3.22-3.24) งานสมโภชอันเป็นมหามงคลเพื่อเฉลิมฉลองการประสูติของพระกุมารได้มีขึ้นในโลกทั้งสามซึ่งดูประหนึ่งเป็นบ้านหนึ่งหลัง (ดังนี้) มีประตูทางเข้าของสวรรค์ที่ดังกระหึ่มไปด้วยเสียงร่ำของกลองจำนวนมาก มีภูเขาแกว่งไกวไปมาเพราะพื้นโลกที่สั่นสะเทือนจากการหมุนตัวเต็นรำอย่างสนุกสนานเหวี่ยง มีพื้นดินที่แพรวพราวไปด้วยแถวของไข่มุกซึ่งร่วงหล่นจากสร้อยคอเพราะการเบียดเสียดกัน (ของฝูงชน) มีผืนฟ้าทั้งหมดที่แต่งแต้มไปด้วยละอองของผงหอมจำนวนกำมือหนึ่งซึ่งถูกโปรยไป (ในอากาศ) มีเครื่องประดับที่ถูกกระชากหลุดออกจากกัน (ในฝูงชน) (และ) มงกุฎที่ประดับด้วยยอดอัญมณีตกเกลื่อนกลาดไปทั่ว (ทุกหนแห่ง)

**ปรตยครครภจฉวิปาฏเลน**

**สุเตน มาตา สุตรำ จกาเศ ।**

**นวยทยาโลหิตวิครเณ**

**เวเลว พาเลน สุธากรเณ ॥ 3.25 ॥**

(3.25) เพราะพระโอรสผู้มีพระฉวีสีแดงอมชมพู (ซึ่งประสูติ) จากพระครรภ์ใหม่ๆ พระมารดาจึงทรงเปล่งปลั่งสดใสมากยิ่งขึ้น เหมือนกับกระแสน้ำที่เพิ่มสูงขึ้นเพราะพระจันทร์ข้างขึ้นที่มีวงเดือน (กลายเป็น) สีแดงจากการปรากฏขึ้นมาใหม่

**ปรตปตจามีกรภาสวเรณ**

**ปรสรปตา ตสย ศรีรภาสา ।**

**ปรสูติกาครภคฤหปรที่ปาะ**

**ปรตยษตาราปรติมา พภูวะ ॥ 3.26 ॥**

(3.26) เพราะความรุ่งโรจน์แห่งพระวรกายของพระกุมารที่แผ่รัศมีโชติช่วง (ดัง) ทองคำบริสุทธิ์ โคมไฟทั้งหลายในห้องประสูติจึงมีความคล้ายคลึงกับดาวประกายพรึก (ดาวรุ่ง)

**อตยทฤตามาตมชชนมวารตำ**

**ศฤณวน ส ศุทธานตชานนเรนทรระ ।**

**อานนทมูรจฉากุลจิตตวฤตติะ**

**กรตวยมูณะ สติมิโต พภูว ॥ 3.27 ॥**

(3.27) เมื่อได้สดับข่าวการประสูติอันมหัศจรรย์ยิ่งของพระโอรสจากเหล่าหญิงรับใช้ในพระราชวัง พระราชาพระองค์นั้น (พระเจ้าศุทโธทนะ) ผู้มีสภาพจิตใจที่สับสนมึนงงเพราะความปีติยินดี ก็ได้ทรงนั่งงั้นด้วยความงงงวยกับสิ่งที่ต้องทำ

**ปทารถเมตตปริยทานโยคย-**

**ปทฤษฏวานุ ส ตริษุ วิษณุเปษุ ।**

**สรวสวทานเนน ตถาปี ราชา**

**สัถายามาส ตมตฺยทาระ ॥ 3.28 ॥**

(3.28) พระราชาพระองค์นั้น (พระเจ้าศุทโธทนะ) ทรงไม่เห็นสิ่งใดในโลกทั้งสามที่มีคุณสมบัติเหมาะสมสำหรับเป็นของขวัญแก่พระโอรสผู้เป็นที่รักพระองค์นี้ได้เลย ดังนั้น พระองค์ผู้มิพระทัยอันโอบอ้อมอารี จึงได้ทรงเฉลิมฉลองการประสูตินั้นด้วยการพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ทั้งหมด

**ภทเร มุหฺรเต ส ปติะ ปฺรชานำ**

**ททรศ เทเวยา สติมิตายตากษะ ।**

**กุมารมุตสงคตเล ศยานั**

**ตถุ ตถุณฺยา อิว หัสศอพม ॥ 3.29 ॥**

(3.29) ในช่วงเวลาอันเป็นมงคล พระราชาพระองค์นั้น ผู้มีพระเนตรโตอันสงบนิ่งได้ทรงเห็นพระกุมารบรรทมอยู่บนพระเพลา (ตัก) ของพระเทวี รวากับลูกหงส์น้อย (นอนหลับอยู่) บนริมฝั่งแม่น้ำ

**อศฺรานตตฤษเณน วิโลจเนน**

**มุเขนทุมาสุวาทยตะ สฺวสุโนะ ।**

**อาสีต ปิตุะ กณฺฎกิตางคยษเณ-**

**รานนทพาษปฺรสรโร นิโรธะ ॥ 3.30 ॥**

(3.30) ในขณะที่ทรงเพลิดเพลिनอยู่กับพระพักตร์ตั้งพระจันทร์ของพระโอรสด้วยสายพระเนตรที่มีความปรารถนาอันแรงกล้า พระบิดาผู้มีพระโลมาลุกชูชันบนพระวรกาย ได้ทรงกลืนน้ำตาแห่งความสุข (ไม่ให้) หลั่งไหลออกมา

**สตนัธยสฺยานนจนฺทรพิมพ-**

**มมนทเสานทฺรยสุธานิธานม ।**

**นิปีย เนตฺรธาณฺชลินา นิตานตั**

**นฤปาริโป นิริวฤติมาสสารท ॥ 3.31 ॥**

(3.31) หลังจากได้ทรงดื่มน้ำอมฤตซึ่งเป็นแหล่งสะสมความงามอันยิ่งยวดบนพระพักตร์เหมือนดวงจันทร์ของพระกุมารด้วยมือที่พนมไว้คือพระเนตร พระราชาก็ได้บรรลุถึงความสุขอย่างยิ่ง

**ส ชาตกรมาทิกมตฺยทาร์**

**สุโนะ สมาเป็นย ปุโรหิตเณ ।**

**สิทธารถ อิตยสย ชคตปรศสยา-**

**มนนโยคฺยยามกโรทกิชยาม ॥ 3.32 ॥**

(3.32) หลังจากให้ปุโรหิตประกอบ (พิธีสังสการ) อย่างยิ่งใหญ่มีชาตกรรม<sup>76</sup>เป็นต้นแต่พระกุมาร พระราชาก็ทรงพระราชทานพระนามของพระโอรสว่า สิทธารถะ (ซึ่งเป็นพระนาม) ที่ได้รับการสรรเสริญในโลก โดยไม่มีผู้อื่นเสมอเหมือน

**นวามพฺวาเหณ นภสฺสกลีว**

**นเวน ตาราปตินา นิเศว ।**

**มฤเคนุทฺรศานเณ มหาภูวีสว**

**วิภูษิตา สัตติรส เณ ॥ 3.33 ॥**

(3.33) เหมือนท้องนภา (แต่งแต้ม) ด้วยก้อนเมฆน้อย เหมือนราตรี (ประดับ) ด้วยดวงจันทร์ใหม่ (ข้างขึ้น) เหมือนป่าใหญ่ (มีชีวิตชีวา) ด้วยสิงโตน้อย (ฉนไค) ราชวงศ์ (ศากยวงศ์) ได้มีความรุ่งเรืองก็เพราะพระกุมารน้อย (เจ้าชายสิทธารถะ) (ฉนนัน)

**อวยกตวรณาภิรมฺษย วาคภิ-**

**รยถา นฤปะ ปรีตมนา พฺภูว ।**

**ตถา น คาไนรปิ คายกานา**

**มหากวินามปิ วาคีลาไสะ ॥ 3.34 ॥**

(3.34) พระราชาได้ทรงปลื้มพระทัยกับคำพูดของพระโอรสที่ออกเสียงไม่ขัด โดยที่พระองค์ไม่เคยเป็นมาก่อนแม้กับท่วงทำนองเพลงของเหล่านักร้อง หรือกับสำนวนโวหารของมหากวีทั้งหลาย

<sup>76</sup> ชาตกรรม คือพิธีคลอดบุตร ซึ่งเป็นหนึ่งในพิธีสังสการที่คนในวรรณะกษัตริย์ วรรณะพราหมณ์และวรรณะไวศยะจะต้องทำโดยมีพราหมณ์เป็นผู้ทำพิธี นอกจากนั้น ยังมีพิธีอื่นที่เกี่ยวข้องกับเด็กอีก ได้แก่ นามกรรม (พิธีตั้งชื่อเด็ก ในวันที่ 12 หรือ 14 ถัดจากวันคลอด) นิษกรรมณ (พิธีนำเด็กออกไปดูแสงอาทิตย์ยามเช้า เมื่ออายุได้ 4 เดือน) อันนปราศัน (พิธีบ้วนข้าวเด็ก เมื่ออายุได้ 7 เดือนหรือ 8 เดือน) และจุฑากกรรม (พิธีโกนผมไว้จุก เมื่ออายุได้ 3 ขวบ)

นิสรุคเสารภยนิทานตฤทย์

ตสยานนํ ตาตฤศเสากุมารยมํ ।

พภูว สามานยมยาตยามํ

ลีลาพขมนตะปุรสุทริณาม ॥ 3.35 ॥

(3.35) พระพักตร์ของพระกุมารน่ารักน่าทะนุถนอมมาก มีกลิ่นหอมตามธรรมชาติและอ่อนนุ่มละมุนละไมอย่างยิ่ง เปรียบเหมือนดอกบัวแห่งความสุขที่สดใหม่ของเหล่าสตรีในพระตำหนักใน

นโม'ภีราไมรมณิกิงกัณินา

มาตุรมุทํ มาสลยณินินาโทะ ।

อาตมียพิมพานุนยาภิมาน-

ศจิกริท สุนุรมณิเมทินิษุ ॥ 3.36 ॥

(3.36) พระกุมารชอบเล่นไล่ตามเงาของตนเองบนพื้น (ปราสาท) ที่ปูลาดด้วยหินมีค่า (และ) เพราะเสียงกรังกริ่งสุดน่ารักของกระพรวนอัญมณี (ที่ประดับข้อเท้าของพระองค์) ทำให้พระมารดามีความสุขมากยิ่งขึ้น

อาตนวตา ปาสุวิหารมาปไต-

รมาตยปุตโรระ สท พาลเกน ।

สัครามภูฏลิษุ ภาวินิษุ

สไวริ วิหตุ วิหิตเว โยคยา ॥ 3.37 ॥

(3.37) พระกุมารผู้ทรงเล่นกระจายทรายอย่างสนุกสนานกับบุตรของเหล่ามนตรีที่เป็นพระสหาย ดูราวกับจะเตรียมฝึกฝนการเคลื่อนไหวให้คล่องแคล่วท่ามกลางฝุ่นของสนามรบในอนาคต

ส อีรมนตะปุรลีททาโพะ

สักริตมานะ สท ราชสุษุ ।

อตยทฤตสยาตมปรากรมสย

คิกษามิไวษุ จิรมนวัติชุต ॥ 3.38 ॥

(3.38) พระโอรสของพระราชาทรงเล่นอย่างสนิทสนมอยู่กับลูกสิงโตทั้งหลาย (ที่เลี้ยงอยู่ในเขตฝ่ายในของพระราชวัง) ดูราวกับว่าได้ทรงให้บทเรียนเกี่ยวกับความกล้าหาญอันมหัศจรรย์ยิ่งของพระองค์แก่ลูกสิงโตเหล่านี้เป็นเวลานานแล้ว

อนุปรวฤตตานมณิฆณิกานา-

มาราวหราชอาณาจักรราชหีสาน ।

ตตาฏ ปาเทน ตทียราช-

ศพทาสหิษุณุ กิล ตานู กุมาระ ॥ 3.39 ॥

(3.39) พระกุมารผู้ไม่สามารถทนต่อคำดั่งเช่น “ราชะ” ตามที่ใช้กับราชหงส์ทั้งหลายของ พระราชวังที่คอยติดตาม (พระองค์อยู่ตลอด) เพราะยินดีกับเสียงของกระพรวนอัญมณี (ที่ประดับข้อเท้าของพระองค์) จึงทรงเขี่ย (ราชหงส์เหล่านั้น) ด้วยพระบาทของพระองค์

**นขางุศาวาตวิฐตมูธา**

**มุขารวปรสตุตพทิตศรีะ |**

**มงคลยนิรฎตตมทามพุเรโซ**

**ฟาโล วิเตเน มทสดีลีลาม || 3.40 ||**

(3.40) พระกุมารได้ทรงเล่นสนุกกับการเลียนแบบช้างตกมัน (โดย) มีศีรษะสั้นคลอน เพราะถูกเกี่ยวด้วยตะขอคือเล็บมือ (ของพระองค์) มีเสียงข้างร้องแปร้นแปร้อันทรงพลังเปล่งออกมา คือเสียงคำรามจากปาก (ของพระองค์) (และ) มีของเหลวจากการตกมัน (คือเหงื่อของพระองค์) ไหล เป็นสายลงมา (จากขมับ) อันเป็นนิมิตที่เป็นมงคล

**อภยกุลสจจมปทามทีปติ-**

**ราโลกส์ภาวิตชีวโลกะ |**

**ส ทารโก ทีป อิว ปรีตีปะตะ**

**โศกานธการี วินินาย ปิตโระ || 3.41 ||**

(3.41) พระกุมารผู้ทรงรุ่งโรจน์ (ดูจ) มาลัยดอกจัมปกะอันเรืองอร่าม ผู้ทรงเปล่งประกาย ด้วยรัศมีอันชาวโลกต่างให้การสรรเสริญ และผู้ทรงโชติช่วงเหมือนดวงประทีป ได้ทรงขจัดความมืดคือ ความทุกข์ของพระบิดาและพระมารดาให้หมดสิ้นไป

**กฤโตปวีตี คลิตาติพาลย์**

**สมสตีวิทยาปริศีลนาย |**

**ตมรปยามาส กุมารวรย-**

**มาจารย์หสตะชฺ ปติะ ปฤถิวายะ || 3.42 ||**

(3.42) หลังจากที่พระกุมารผู้สูงส่งได้รับการประกอบพิธีอุปนยณะในช่วงปลายของวัยเด็ก พระราชาที่ทรงมอบพระองค์ให้อยู่ในมือ (ความดูแล) ของอาจารย์ทั้งหลายเพื่อศึกษาวิชาความรู้ ทั้งหมด

**ส เทติเกนทุไรรูปทิตยมานา**

**วิทฺยาเย สมสตาเย สกลาเย กลาศฺจ |**

**ชคราห เมธาวิทฺยาจิเรณ**

**วรฺษาฆโน วารินิเธริวาปะ || 3.43 ||**

(3.43) เพราะทรงเป็นผู้มีปัญญา ในช่วงเวลาอันสั้น พระกุมารก็สามารถศึกษาวิชาการทั้งมวลและศิลปวิทยาทั้งหมดที่สอนโดยอาจารย์ที่ดีที่สุด ดังเช่นก้อนเมฆ (ดูดซับ) น้ำในมหาสมุทร

อนนยสามานยธีย์ กุมาร-

มาสาทย วิฑยาะ สุตรำ วิเรชชะ ।

ศรตฺปรสนนํ คคนาวกาคํ

ตาราริปลเสว มยฺขมาลาละ ॥ 3.44 ॥

(3.44) หลังจากที่พระกุมารผู้มีปัญญาอันไม่มีผู้อื่นเสมอเหมือนได้สำเร็จ (การศึกษา) แล้ว วิชาความรู้ทั้งหลาย (ที่ได้เล่าเรียนมา) ก็ได้เปล่งประกายมากยิ่งขึ้น เหมือนกับแสงของพระจันทร์ที่เรียงร้อยเป็นมาลัยอยู่บนท้องนภาลัยอันแจ่มใสในฤดูใบไม้ร่วง

นิตานตมานนทยตา ปฺรชานำ

มนำสิ สทฺโย หรตา ตมำสิ ।

จนฺทโรทยเเนว มหาสมุทฺระ

ศากยานวยสฺเตน สมฺลลลลส ॥ 3.45 ॥

(3.45) เชื้อสายของศากยวงศ์พระองค์นั้น ผู้ทำให้จิตใจของมวลมนุษย์ยินดีปรีดาเป็นอย่างยิ่ง และเป็นผู้ที่สามารถจัดความมืด (อวิชชา) ได้อย่างเฉียบพลัน ทรงรุ่งโรจน์เหมือนมหาสมุทรในยามที่พระจันทร์ปรากฏขึ้นเหนือขอบฟ้า

ปฺรเถว ภาโนะ ปฺรติเถว สฺสุระ

คิเชว ทิปสฺย ทเยว สำโรชะ ।

ชโยตฺสเนว จนฺทรสฺย สฺสุเรว สนิโธ-

สฺตสฺโยทิตาสินฺนวยาวนศฺริชะ ॥ 3.46 ॥

(3.46) วิทยมนุอันสดใสของพระกุมารได้ปรากฏขึ้นแล้วเหมือนแสง (อันเจิดจ้า) ของพระอาทิตย์เหมือนความอัจฉริยะของนักปราชญ์ เหมือนเปลวไฟของดวงประทีป เหมือนความเมตตาของมุนี เหมือนแสง (ขาวนวล) ของพระจันทร์ (และ) เหมือนน้ำอมฤตแห่งทะเลน่านม

อาโรปย ตารุณฺยวิเศษศานำ

โร (เรา) ชาณิตานิว มโนภเวณ ।

องคานฺยภิวลฺยชิตลกษณานิ

วิกฤตสนธิณี พญูรฺสย ॥ 3.47 ॥



(3.47) หลังจากได้เข้าสู่วัยหนุ่ม แขนขาของพระกุมารซึ่งมีข้อต่อที่ได้สัดส่วนสมดุลกันนั้น ก็มีเครื่องหมาย (อันเป็นมงคล) ปรากฏขึ้นมาอย่างชัดเจน ราวกับอุกมโนภาวะ<sup>77</sup> (กามเทพ) นำไปอยู่กับ หินสำหรับทดสอบความบริสุทธิ์ของทองคำอันยอดเยี่ยม

**ตสยางษฺริยุคฺมํ สหชาภิรุပ္ยํ**

**เรชาสทสรารรณางคจิหฺนมํ ।**

**นวยานิ นาลิกวานานิ นูนํ**

**นขปรภาจนทฺริกยา ขหาส ॥ 3.48 ॥**

(3.48) พระบาททั้งคู่ของพระกุมารซึ่งมีความงดงามโดยธรรมชาติ และ (ใต้ฝ่าพระบาท) ปรากฏสัญลักษณ์รูปจักรที่มีซี่ล้อนับพัน ได้หัวเราะเยาะเหล่าดอกบัวใหม่ที่บานสะพรั่งเพราะแสงจันทร์คือความแวววาวของพระนขา (เล็บที่พระบาท) นั้นเอง

**วลิตฺรยาลํกฤตฺติทฺรศนีย-**

**วิลคนภาโค นรปาลสูนุระ ।**

**มนถาจโล วาสุกิโกคเวษฺฐะ**

**เลโขลลสนมฺรย อิวาลูโลเก ॥ 3.49 ॥**

(3.49) เจ้าชาย (สีหธารณะ) ผู้มีพระกษัตริย์ (เอา) ที่สะตูดตาเพราะถูกตกแต่งด้วยตรีวิลี (รอยริ้วสามเส้น) มองดูคล้ายกับภูเขามันตระ (ไม้กวานเกษียรสมุทฺร) ซึ่งมีด้านข้างที่ปรากฏรอยเป็น แนวยาวเพราะถูกรัดด้วยเชือกคือवासुकिनाคราช

**คุโณระ สมสฺโตระ สห ราชสูโน-**

**รนิตมพพิมพะ ปรถิมานมาป ।**

**โทไซเรเศไชระ สมเมว ตสย**

**มรยปรเทคะ กฤตตามยาสีต ॥ 3.50 ॥**

(3.50) พระโสณิ (สะโปก) อันกลมกลิ้งของเจ้าชาย (สีหธารณะ) ได้ขยายใหญ่ขึ้นพร้อมกับ คุณงามความดีทั้งปวง เช่นเดียวกับ พระกษัตริย์ (เอา) ของพระองค์ก็ได้เล็กลง (พร้อมกับ) ข้อบกพร่อง ทั้งหมดไม่มีเหลือ

**นาภิทฺรทสฺตสย นเรนทฺรสูโนระ**

**โรมาวลีเกตนนิลยษฺฎิมํ ।**

**นิชาตุกาเมน มโนภเวณ**

**นิรฺวฺรติโต ครต อิวาพภาเส ॥ 3.51 ॥**

<sup>77</sup> มโนภาวะ (manobhava) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้เกิดจากใจ

(3.51) โพรงลึกของพระนาภีของเจ้าชาย (สีหธารณะ) มองดูเหมือนกับหลุมที่ถูกขุดโดย  
 กามเทพผู้ปรารถนาที่จะปักเสารงสีดาคือเส้นขนที่อยู่เหนือพระนาภี

ศรียะ สโรชานตรทุสสถิตายา  
 วิศฤงขลั ทาตุมิวาวากาสม ।  
 ปุณฺยาตมนสฺตสย ภูชานตราลั

พภูว วินฺธยาทุริติลาวิศาลม ॥ 3.52 ॥

(3.52) พระอูระของเจ้าชายผู้ทรงคุณธรรมพระองค์นั้น มีความกว้างใหญ่ (พอๆ กับ)  
 ก้อนหินของภูเขาวินธัย ราวกับเป็นพื้นที่อันไม่มีขอบเขตที่จะประทานให้แก่พระลักษมีผู้ประทับอยู่  
 อย่างยากลำบากที่ฐานของดอกบัว

ศุรสย ตสย ภูษิติปาลสูโน-  
 รวฤษะกวางฺเฏ สติ วชรสาเร ।  
 จกรุระ กวางฺภู สทเนษุ สจฺวา

วิภูษณารถั น ตุ รกษณารถม ॥ 3.53 ॥

(3.53) ครั้นเมื่อบานประตูคือพระอูระของเจ้าชาย (สีหธารณะ) ผู้กล้าหาญพระองค์นั้น มี  
 ความแข็งแกร่ง (เหมือน) เพชร มนุษย์จึงได้ทำการติดตั้งบานประตูในบ้านเพื่อการประดับตกแต่ง  
 มากกว่าเพื่อการป้องกัน

ภูโซ ภูชงคาธิปโภคทิม-  
 สตสย ปรชาपालนปณฺทิตสย ।  
 อุกเชปณียะ ปฺรติภูปตินา

ไตรโลกยรฤษาปรีโฆ พภูว ॥ 3.54 ॥

(3.54) พระพาหาของเจ้าชาย (สีหธารณะ) ผู้เปรี๊ยะปราดในการพิทักษ์มวลมนุษย์ มีความ  
 ยาวพอๆ กับลำตัวของพญานาคได้เป็น (เหมือนกับ) ดาลประตูดันนั้นคงที่จะปกป้องรักษาสามโลก  
 จากพระราชาของฝ่ายศัตรู

เรชากริตยนตปรีสสุภูภาภี-  
 สุตตกนฺธรา พนฺธุรสฺนินเวศา ।  
 คาฒาทราลิ่งคิตกานตลฤษมี-

เกยฺรูมฺหุทรากริวาพภาเส ॥ 3.55 ॥

(3.55) พระศอ (ของเจ้าชายสิทธารถะ) ซึ่งเป็นบริเวณที่มีเส้นผ่าเพราะมีรอยเป็นเส้นยาวปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด จึงมองดูคล้ายกับ (พระศอนั้น) มีรอยกดทับของกำไลจากการโอบกอดด้วยความรักอย่างสุดซึ้งของพระลักษมีผู้เลอโฉม

**มุคุตสย ตสยาส มุขามพุชสย**

**มโหดปลสยาปิ มหาน วิเศษะ ।**

**วานิมิลอลำ วหติ สม ปุรว**

**สวภาวโลลามิตรตตุ ลกษมิม ॥ 3.56 ॥**

(3.56) ความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงระหว่างดอกบัวคือพระโอษฐ์อันน่ารักของเจ้าชายสิทธารถะกับดอกบัว (คือดอกไม้) มีดังนี้ ชนิดแรก (ดอกบัวคือพระโอษฐ์) มีคำพูด (วาณี)<sup>78</sup> ที่หนักแน่น ส่วนอีกชนิด (ดอกบัวคือดอกไม้) มีความงาม (ลกษมิ)<sup>79</sup> ที่ไม่มั่นคงโดยธรรมชาติ

**วานยา วเรนยสย มุখে วสนุตยา**

**มณชิรคิณชานมิवास สุกตม ।**

**นขปรภาว สมิติจนทริกาลี-**

**นมุกตากษมาเลว จ ทนตปงกติะ ॥ 3.57 ॥**

(3.57) พระสุรเสียงของพระผู้ประเสริฐ (เจ้าชายสิทธารถะ) เป็นราวกับเสียงกริ่งกรังของกำไลข้อเท้าของพระวาณี (พระสรีสวตี) ผู้ประทับอยู่ในพระโอษฐ์ (ของเจ้าชายสิทธารถะ) แสงจันทร์คือรอยยิ้ม (ของเจ้าชายสิทธารถะ) เป็นราวกับแสงแวววาวของพระนขา (ของพระสรีสวตี) และพระทนต์ที่เรียงกันเป็นแถว (ของเจ้าชายสิทธารถะ) ก็เหมือนกับสร้อยลูกประคำไข่มุก (ของพระสรีสวตี)

**ตทานนามโกรุทกานติลกษมยา-**

**สตุทคณทภิตติรมณิทรปณศรีะ ।**

**ตตกรณปาศศจ วิลาสโฆลา**

**ตทีกษณ วิกรมทิมิกาสิต ॥ 3.58 ॥**

(3.58) พระปราง (แก้ว) อันสดใสของเจ้าชายสิทธารถะ คือกระจกกงา (ที่ประดับด้วย) อัญมณีของพระลักษมีผู้เป็นความงาม (ที่ประทับอยู่) ในดอกบัวคือพระพัคร์ของเจ้าชายสิทธารถะ พระกรรม (หู) อันสวยงามของเจ้าชายสิทธารถะ คือขิงข้าที่ไกวเล่น (ของพระลักษมี) และพระเนตรของเจ้าชายสิทธารถะ คือสระน้ำยาวสำหรับว่ายน้ำเล่น (ของพระลักษมี)

<sup>78</sup> วาณี เป็นอีกชื่อหนึ่งของพระสรีสวตี (สรีสวตี) ผู้เป็นเทพีแห่งคำพูด และปัญญา

<sup>79</sup> ลกษมิ หมายถึง พระลักษมี ผู้เป็นเทพีแห่งความงาม

ภราวาลลี ตสย มโนชฌมฺมฺเร-  
 สตาราคุสิโธมภยโกฏฐาคา ।  
 โภทณฺทลีสฺว วิชิตย มารา-

ทาตมิกฤตาโรปิตภฏจคเมารวี ॥ 3.59 ॥

(3.59) พระชนง (คิ้ว) ดุจเถาว์ลย์ของเจ้าชายสิทธารถะผู้ทรงเสน่หั้นั้น ที่ปลายทั้งสองมีแสงของพระเนตรดำห่อหุ้มอยู่ จึงมองดูคล้ายกับคันศรที่มีสายธนูเรียงรายด้วยฝิ่งสีด้าซึ่งทรงนำมาครอบครองไว้หลังจากได้ชัยชนะจากมาระ<sup>80</sup> (กามเทพ)

ปรสนนฺมฺรณาวลายาภิรามํ  
 ชโยติรมย์ ตสย มุขารวินทม ।  
 ภูยิษฺมนตรคตจนฺทรเลขา

พาลารุกพิมพศฺริยมาตตาน ॥ 3.60 ॥

(3.60) พระพักตร์ (ตั้ง) ดอกบัวของเจ้าชายสิทธารถะนั้นเปล่งประกายและงดงามด้วยขนอันบริสุทธิ์ซึ่งเป็นจุดวงกลม (ที่อยู่ระหว่างคิ้ว) ได้แผ่ความรุ่งโรจน์ไปทั่ว (เหมือน) ดวงอาทิตย์ยามเช้า ซึ่งมีเสี้ยวของพระจันทร์ซ่อนอยู่ภายในเป็นจำนวนมาก

อุรณภิรามมา นรปาลสูโน-  
 รนิฎฐาลภูมิรินฺตรา จกาเศ ।  
 วปรกฺริยาภคณนินฺนทนต์-  
 ทนฺตางฺกูรา เมรุคฺลิตาตภูว ॥ 3.61 ॥

(3.61) บริเวณพระนลาฏ (หน้าผาก) ของพระโอรสของพระราชา (เจ้าชายสิทธารถะ) มีขน (รูปทรงกลม) อันสง่างาม ได้ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดเหมือนกับไหล่เขาที่เป็นหินของเขา พระสุเมรุมีปลายของงาช้างหักคางอยู่จากการอาละวาดไล่แทงหินด้วยงา (ของช้างตกมัน)

วินางฺคราเคน วินางฺคเทน  
 วินาวตฺเสน วินา สุรชาปี ।  
 อาวิษฺกฤตาเสจนกาลมาสี-  
 ทงคฺ ตทียํ นวเยาวเนน ॥ 3.62 ॥

<sup>80</sup> มาระ (māra) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้ผลาญ

(3.62) พระวรกายของเจ้าชายสิทธารถะนั้น แม้จะปราศจากเครื่องหอม ปราศจากกำไล ปราศจากเครื่องประดับหู และปราศจากพวงมาลัยก็ตาม แต่เพราะทรงเข้าสู่วัยหนุ่ม จึงเป็นที่ประจักษ์ว่า เวลาของการทำพิธีรดน้ำศักดิ์สิทธิ์ (พิธีอภิเษก) ของพระองค์ได้มาถึงแล้ว

**อานนทยัตริ หริณกษณานา-**

**มทฤษฎปุรวา ปุรุชานตเรชु ।**

**นิรฺวยาชภูษา นิชิลางคยษณ-**

**สฺตสโยทิตาสิตสมุทายโสภา ॥ 3.63 ॥**

(3.63) ความงาม (ของอวัยวะ) ทั้งหมด (ของเจ้าชายสิทธารถะ) ที่ทำความเปลิดเปล็นให้แก่เหล่าหญิงสาวผู้มีนัยน์ตาเหมือนลูกกวาดซึ่งไม่เคยปรากฏในบุรุษอื่นมาก่อน ได้บ่งชี้ให้เห็นว่า พระสรีระอันสะอาดสะอ้านทั้งหมดของพระองค์นั้นตกแต่งด้วยเครื่องประดับตามธรรมชาติ

**วิศฺวกราวลยธารณโยคฺยพาโห-**

**สุโนรณฺปะ สฺรปติปรติมปรภาว- ।**

**มาณิกฺยกุมภกริไตรมณินฺตรปฺโต-**

**สฺตริโลกจการ ยฺวราชปทาภิเชกม ॥ 3.64 ॥**

(3.64) พระราชา ผู้มีพระราชอำนาจเสมอกับเจ้าแห่งทวีป ได้ทรงประกอบพิธีอภิเษกสถาปนาตำแหน่งรัชทายาทแก่พระราชโอรสผู้มีพระพาหาอันเหมาะแก่การสวมใส่กำไลคือวงแหวนแห่งโลก ด้วยน้ำจากแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ซึ่งได้ทำให้บริสุทธิ์ด้วยแก้วมณีและการท่องมนต์แล้วบรรจุไว้ในคนโทที่ทำด้วยอัญมณีทับทิม

**อิติ พุทฺธโฆษวิริจิต ปทฺยจฺจทามณินามนิ มหาทวเย ตฤตีเย สฺรค- ॥**

สรรคที่ 3 ในมหากาพย์ชื่อบัณฑิตจตุรทนต์โดยพุทธโฆษะได้จบเพียงเท่านี้

จตุรณะ สรรคะ

สรรคที่ 4

อโถ กุมารสย กุโลทวทสย

กรครหิ การยิตุ นเรนทระ ।

กาสาสย โยคยา ภุวิ กนยเกติ

ส จินตยามาส สเมตพนฐะ ॥ 4.1 ॥

(4.1) ครั้งนั้น พระราชาพระองค์นั้นผู้ทรงสโมสรอยู่กับพระประยูรญาติ ได้ทรงดำริว่า “ในแผ่นดินนี้จะมีพระธิดาของผู้ใดหนอซึ่งเหมาะสมที่จะทำการอภิเษกสมรสกับพระกุมารผู้เป็นรัชทายาทของวงศ์ตระกูล”

ตตฺรานตเร โกลิยภูมิपालะ

กุมาริกำ เม กุสรตฺนทีปาม ।

ทาสยามิ สฺโนสฺตว สรวเถติ

สนเทศปตฺริ วิสสฺรช ตสฺไม ॥ 4.2 ॥

(4.2) ในขณะเดียวกัน กษัตริย์แห่งแคว้นโกลิยะได้ทรงส่งพระราชสาส์นถึงพระเจ้าศุทโธทนะ ซึ่งมีข้อความดังนี้ “ด้วยประการทั้งปวง ข้าพระพุทธเจ้าจะให้พระธิดาของข้าพระพุทธเจ้าผู้เป็นแสงแห่งอัญมณีของ (โกลิยะ) วงศ์ได้อภิเษกสมรสกับพระโอรสของฝ่าพระบาท พะยะคะ”

อากรณฺย สนเทสมฺขาทุทฺนต-

มตีว สนตฺษณฺนนะ กุชิตีศะ ।

ตไถว สขุชฺชีกฺริยตฺมา ตวเยติ

สนเทสมสฺไม ปฺรชฺชียมาย ภูยะ ॥ 4.3 ॥

(4.3) หลังจากได้สดับข้อความจากสาส์นนั้นแล้ว พระราชา (พระเจ้าศุทโธทนะ) ผู้ทรงมีพระทัยปิตินดียิ่งนัก ก็ได้ทรงส่งพระราชสาส์นถึงกษัตริย์แห่งแคว้นโกลิยะอีกครั้ง (มีใจความ) ว่า “ขอท่านจงเตรียมการ (อภิเษกสมรส) ตามความประสงค์นั้นเถิด”

ตเถติ โส'ปี ปรัตติคฤหุย ตสย

สนเทศปตรี สมุทิตฺรณหฺรุษะ ।

ปรจกรเม การยิตฺ กุมารยา

วิวาทิกโขตสวตยุตารม ॥ 4.4 ॥

(4.4) กษัตริย์แห่งแคว้นโกลิยะเองก็เช่นเดียวกัน เมื่อทรงได้รับพระราชสาส์นของพระเจ้าสุทโธทนะ ก็ทรงตื่นเต้นยินดีเป็นอย่างยิ่ง จึงได้ทรงเริ่มดำเนินการจัดงานเฉลิมฉลองพิธีอภิเษกสมรสอย่างมโหฬารให้แก่พระธิดา

อาโรปีตากรักษเกตุมาล-

มาพททกาเศยวิตานโศภม ।

อภยจจฺริเตนทฺรยยูธโตรณางก-

มภยนตรสฺถาปีตปุรณกุมภม ॥ 4.5 ॥

อาสฺติรณมุกตาลีกตากราม-

มากรณนานากุสุมปหารม ।

อารพฺทไววาทิกสฺวิธาน-

มนตะปุรี ภูมิปเตรพภูว ॥ 4.6 ॥

(4.5-4.6) หลังจากได้เริ่มเตรียมการสำหรับงานอภิเษกสมรส พระตำหนักฝ่ายในของกษัตริย์แห่งแคว้นโกลิยะก็มีการประดับด้วยมาลัยคือธงที่ถูกยกขึ้นสูงเทียมฟ้า มีความงดงามของหลังคาที่บุด้วยผ้าไหม มีการตกแต่งประตูกิ่งเหมือนสายรุ้งที่มีสีสดใสสดุดตา มีคนโทที่เต็มไปด้วยน้ำศักดิ์สิทธิ์สำหรับใช้ในพิธีอภิเษกวางไว้อยู่ภายใน (ตำหนัก) มีความแพรวพราวของพื่นที่ปูด้วยเม็ดทรายคือไข่มุก (และ) มีของบูชาคือดอกไม้บานาชนิดเต็มไปทั่วบริเวณ (ตำหนัก)

อภยกตคาตรีมิธิวาสิตเน

ไตเลน คนธามลโกปลิปตาม ।

วรางคนาสตา มณิกุมภมุกไต-

รมโภภโรระ สาทรมภยษิณจน ॥ 4.7 ॥

(4.7) เหล่าหญิงรับใช้หลังจากที่ใช้น้ำมันหอมชโลมพระวรกาย (ของเจ้าหญิงแห่งแคว้นโกลิยะ) ที่อบวนด้วยกลิ่นของอามลกะ (มะขามป้อม) แล้ว ก็ได้รับพระวรกายนั้นอย่างนอบน้อมด้วยน้ำปริมาณมากที่ไหลรินออกมาจากคนโท (ประดับด้วย) อัญมณี

สนานาวสาน นรเทวกนยา

ปาโถภรารุหิ ปริมฺจย วาสะ ।

สมาทเท จารุตรี ทุกฺลํ

จนฺทราตปี ศารทิกเวว ราตรีะ ॥ 4.8 ॥

(4.8) เมื่อการสนาน (พระวรกาย) สิ้นสุดลง พระธิดาของกษัตริย์ (แห่งแคว้นโกลิยะ) ก็ทรงถอดผ้าทรงที่เปียกชุ่มด้วยน้ำออกแล้วทรงสวมชุดที่ทำด้วยผ้าลินินเนื้อละเอียด (ทูกุละ) เนื้อดี ดุจราตรีแห่งฤดูใบไม้ร่วง (ที่สว่างไสวไปด้วย) แสงจันทร์

ตตะ ปริกัรณานิวนปรสฺฐเน

จตุษฺกมธเย วินิเวศย สขเย ।

นนานาวิโรธรากรโณรณเรนทร-

กนฺยามลํจกรุติปรีวีนะ ॥ 4.9 ॥

(4.9) ครั้งนั้น หลังจากให้ (พระธิดา) ประทับนั่งอยู่ที่กลางศาลาซึ่งมีเสา 4 ต้น และเต็มไปด้วยดอกไม้สด เหล่าพระสหาย (ของพระธิดา) ผู้มีความชำนาญอย่างยิ่ง ก็ได้ทำการตกแต่งพระธิดาของกษัตริย์แห่งแคว้นโกลิยะให้งดงามด้วยเครื่องประดับนานาชนิด

อนตะสมาเวชิตพุลลมลลิต-

ธมมิลลพนธฺสตรเลกฺษณายะ ।

ตตาน ตาราคณศาริตฺสย

คาตฺมานุการสฺตพกฺสย กานฺติม ॥ 4.10 ॥

(4.10) เป็ยที่มีดเป็นมวยผมของพระธิดาผู้มีนัยน์ตาไม่อยู่หนึ่งมีดอกมะลิที่บานเต็มที่เสียบอยู่ ได้เปล่งรัศมีความงามของความมีตสนิทซึ่งถูกแต่งแต้มสีเส้นด้วยกลุ่มดาวจำนวนมากมาย

อาภุญจิตาคโรรลโกะ ปฺรศฺสไต-

สฺตสฺยา มุขามโอรุหฺมาพภาเส ।

ตทียเสารภยสมฤทธิโลภา-

ทาลียมาไนริว จญฺจรีโกะ ॥ 4.11 ॥

(4.11) พระพักตร์ (ดุจ) ดอกบัวของพระธิดาเปล่งปลั่งสดใสด้วยปอยผมที่มีปลายเป็นลอนน่ารัก ดูราวกับมีฝูงผึ้งมาไต่ตอมอยู่เพราะหลงใหลในกลิ่นอันหอมหวานของพระพักตร์นั้น



สินธุรกุลปตะ กษิติपालบุตรยา

วิวาหที่กษัตริโก วิเรเซ ।

ปราปตาริปตยสย มโนภวสย

ปรตปาพาลารก อิวอชชานะ ॥ 4.12 ॥

(4.12) ตีลกะสีแดงชาติที่เจิมบน (พระนลาฏของ) พระธิดาในพิธีอภิเษกสมรส ได้สว่างรุ่งโรจน์เหมือนดวงอาทิตย์ที่ขึ้นใหม่ซึ่งก็คือความยิ่งใหญ่ของกามเทพผู้มีอำนาจสูงสุด

กรณาวสกตาะ กมเลขณายา

ยวางกูระ สะตศย์ วิเรชเย ।

ตรีโลกชีษณะ กุสุมาบุตรสย

กิริติปรโรหา อิว ชฎมภมาณะ ॥ 4.13 ॥

(4.13) ใบอ่อนของข้าวบาเลย์ซึ่งห้อยลงมาจากรวงข้าวที่ดู (เหมือน) ดอกบัวได้เจริญงอกงามอย่างเต็มที่ ราวกับหน่อแห่งความรุ่งเรืองของกุสุมาบุตร (กามเทพ) ผู้มีชัยชนะในสามโลกที่กำลังผลิดอกออกผลอยู่

กสตุริกากลปิตรเลข-

สตุสยะ กโปละ ศติมณฑลศรีระ ।

อากรมย ตสเถา มุกรสย โศภา-

มมโภทวาไตรมลินทรสย ॥ 4.14 ॥

(4.14) พระปรางของพระธิดาทั้งดงาม (ตั้ง) ดวงเดือนถูกตกแต่งเป็นลายเส้นด้วยผงหอมซึ่งสกัดจากตัวชะมด ยังมีความกระจ่างใสอยู่ (เหมือน) กระจกเงาที่ด้านในมีรอยเปื้อนหลังจากถูกขัดสาดด้วยลมฝน

วินยสตุกาลาณชนทรศนีย

วิโลจน์ มินวิโลจนายะ ।

อตยคุรหาลาหลปงกทิตธา-

มนงคพาณศรียมนวยาสีต ॥ 4.15 ॥

(4.15) พระเนตร (ของพระธิดา) (เหมือน) ตาของปลา มีเสน่ห์น่ามองเพราะแต่งแต้มด้วยสีดำของดอกอัญชัน เชื่อมโยงได้กับความมั่งคั่งแห่งลูกศรของอนังคะ (กามเทพ) ที่ฉาบด้วยขี้ผึ้งสกัดจากพืชหาลาหละซึ่งเป็นยาพิษที่ร้ายแรง

อนนยสาธารณปาณลิมน

สตุสยา มโนชยสย รทจตสย ।

อากลปิตา ยาวกปงกภูติ-

รภูตปุรว่า น จการ โศภาม ॥ 4.16 ॥

(4.16) ซึ้งจากยาวกะ (ครึ่งสีแดง) ที่ทำอยู่บนริมฝีปากอันน่ารักของพระธิดาซึ่งมีสีแดงที่ไม่มีสิ่งใดเสมอเหมือนนั้น ไม่ได้ทำให้ (ริมฝีปากของพระองค์) สวยงามขึ้นกว่าที่เคยเป็น

อลักฤตฺ เมากติกคุณขลภยา-

มมโภรุหาภษา มุขมารุทธาสม ।

ปารศวทวยาวสติดปณทริก-

โกศฺ ศรตโกกนทํ ชิคาย ॥ 4.17 ॥

(4.17) พระพักตร์ที่มีรอยยิ้มอันอ่อนโยนของพระธิดาผู้มีพระเนตรเหมือนดอกบัวถูกตกแต่งอย่างอลังการด้วยตุ้มหูไข่มุกคู่หนึ่ง ได้มีความโดดเด่นเหนือดอกบัวแดงในฤดูใบไม้ร่วงซึ่งขนานข้างทั้งสองด้วยดอกบัวตูมสีขาว

อามุกตมุกตาสรทศนีย-

มาพิภรตี กณจมตีว เรเช ।

นิษชยุตมุกตานิกราภิราม-

ศงโขชชวลา สาครวีจิเกว ॥ 4.18 ॥

(4.18) พระคออันสง่างาม (ของพระธิดา) ซึ่งล้อมรอบด้วยสร้อยคอประดับมุกได้เปล่งรัศมีโชติช่วง เหมือนกับคลื่นในทะเลที่ดงามด้วยแสงแพรวพราวของไข่มุกจำนวนมากที่หอยสังข์ได้คายออกมา

ตสยา วปุศจนทนปงกลิปต-

มาโมทิกาลาครุกฤติจิตรม ।

กลินทชากรุพริตานตรายา

โศภามปุษยตสุรไศวลินยา ॥ 4.19 ॥

(4.19) พระวรกายของพระธิดาที่ประพรมด้วยแป้งกระแจะจันทร์ (สีขาว) มีคราบเป็นริ้วของน้ำมันหอมจากไม้กฤษณา (อครู) สีดำ ได้แสดงให้เห็น (ว่า) ความงดงามของแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ (แม่น้ำคงคา) ซึ่งภายในก็ยังปนเปื้อนด้วยน้ำจากแม่น้ำยมนา

ปโยธรวนทวมินิทิตางคฺยาะ

ปรีสุพฺรณนิสฺตลตารหารม ।

อาภิรณตารานิกฺราริราม-

มสฺตาทริศฺฤงคฺศฺริยมนฺวคฺจจต ॥ 4.20 ॥

(4.20) คู่พระถันของพระธิดาผู้มีแขนขาอันไร้ที่ติซึ่งประดับประดาด้วยสร้อยไข่มุกทรงกลมสีขาวันแฉวาวว ได้เลียนแบบความงามของยอดภูเขาในยามพระอาทิตย์อัสดงซึ่งเต็มไปด้วยแสงระยิบระยับของดวงดาวจำนวนมาก

วลิตฺรยาลํกฤตมธฺยเทศา

ตณฺวี วิโลสฺตนภารหารา ।

ตรงคิตา ศีกรขาลิตางค-

จกราทฺหยา ไสวลินีว เรเซ ॥ 4.21 ॥

(4.21) พระวรกายอันสะอาดสะอ้าน (ของพระธิดา) ซึ่งมีตรีวลี (รอยริ้ว 3 เส้น) ประดับอยู่บริเวณ (เหนือ) พระนาภีและมีสร้อยไข่มุกที่แกว่งไปมาบนพระถันอันอวบอ้อม มองดูเหมือนกับ แม่น้ำที่สิ้นกระเพื่อมเป็นระลอกมี (ฟองคลื่นแตกกระจายเป็น) ละอองแผ่ปกคลุมนภจักรวาล (สองตัว)

มาณิกฺยกาลญฺฉิวลยานูวิทฺธ-

ศโรณีนฺภรา กุโชนิปเตสฺตณฺฐา ।

วสุธฺรา วาริธฺรตฺนคฺรฺม-

เวลาสมาลิงคิตโสภเตว ॥ 4.22 ॥

(4.22) พระธิดาของพระเจ้าแผ่นดินผู้มีพระโสณี (สะโพก) อันกลมกลิ้งที่ล้อมรอบด้วยสายคาดประดับทับทิม ดูราวกับโลกที่มีหาดทราย (สวยงาม) ซึ่งถูกโอบล้อมด้วยชายฝั่งของมหาสมุทรที่เต็มไปด้วยแก้วมณี

รราช ตสฺยา นวโรมฺรราชิ-

ราโรทสฺตฺจคฺปโยธฺราทฺริม ।

ศฤงคฺรโยเนรวลมพฺนารฺถ-

มอลมพิเตนทิวรมาลิเกว ॥ 4.23 ॥

(4.23) แนวขนอ่อนของพระธิดา (เหนือพระนาภี) ดูเหมือนกับพวงมาลัยดอกบัวสีน้ำเงิน ที่แขวนไว้เพื่อเป็นราวจับของศฤงคารโยนิ<sup>81</sup> (กามเทพ) สำหรับปีนขึ้นภูเขาสูงคือพระถัน (ของพระธิดา)

**อนรฆจามีกรกลปีตาทิ-**

**รลักริยาภิะ สุตนุศจกาเศ I**

**สมุชชวลา นุตนมณชรีภิะ**

**สัจาริณี จมปกवलลวีว II 4.24 II**

(4.24) พระวรกายอันเพริยวบาง (ของพระธิดา) ซึ่งตกแต่งด้วยเครื่องประดับที่ทำด้วยทองคำอันล้ำค่า ได้เปล่งประกายเหมือนกับเกวาลย์ของต้นจำปา (จมปกะ) ซึ่งพลิวไหวไปมาอย่างสดใสร่วมกับกลุ่มดอกไม้สด (สีเหลือง)

**อลกตกาสงควิวฤทธราด**

**มงฆริทวยั โภมลมายตาทกษยะ I**

**นวัตปสปรศวิเศษทฤศย้า**

**นาลิกโคภ่า นมย้าจการ II 4.25 II**

(4.25) พระบาททั้งสองอันอ่อนนุ่มของ (พระธิดา) ผู้มีพระเนตรยาว ซึ่งถูกเสริมแต่งให้มีสีแดงมากขึ้นด้วยผงที่สกัดจากครั้งสีแดง ได้สยบความรุ่งโรจน์ของดอกบัวที่มีความงดงามมากยิ่งขึ้นเมื่อได้สัมผัสกับแสงอาทิตย์ยามเช้า

**อากรุปเสานทรยทิตฤกษเย-**

**มาพิภรตี สุผาฏิกมาตมทรศม I**

**วิทิตยเต ปุรณศตางกพิมพ-**

**สัปรุกิณี ศาตมซี ทิเศว II 4.26 II**

(4.26) (พระธิดา) พระองค์นี้ทรงถือกระจกเงาที่ทำจากแก้วพลีด้วยพระประสงค์ที่จะส่องดูความสว่างของเครื่องประดับ (ที่ทรงสวมใส่) ได้เปล่งประกายเหมือนกับท้องฟ้าทางทิศตะวันออก (ทิศของพระอินทร์) ที่สว่างไสวด้วยรัศมีของพระจันทร์เต็มดวง

<sup>81</sup> ศฤงคารโยนิ (śṛṅgārayoni) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้เป็นบ่อเกิดแห่งความรัก

อนนตรี พนรุรคาตฤษษเฐะ

ปุโรธสะ ปุรณมโนรถายะ ।

น เกวลี เกาตุกมาพพนรุะ

กรามพุเช กิจ หฤทพพุเช'ปี ॥ 4.27 ॥

(4.27) หลังจากนั้น พรหมณ์ก็ได้ผูกด้ายมงคล (เกาตุกะ) ที่ข้อพระหัตถ์ตั้งดอกบัวของ (พระธิดา) ผู้มีพระวรกายเพรียวบางและสง่างาม และไม่เพียงเท่านั้น ยัง (ได้ผูกด้ายมงคลนั้นไว้) ที่พระกมล (หัวใจ) ดุจดอกบัวของ (พระธิดา) ผู้มีพระทัยที่เต็มเปี่ยมด้วยความหวังอีกด้วย

เอวี่ สมาเป็นย กุมาริกายา

ไววาทิกั มณชนส์วีธานม ।

กุตุหลี โกลียภูมิपाल-

สตุสเถา วรสุยาคมมิเกษมานะ ॥ 4.28 ॥

(4.28) ดังนั้น หลังจากเสร็จสิ้นการจัดเตรียมเครื่องประดับสำหรับงานอภิเชกสมรสของ พระธิดาแล้ว พระราชาแห่งแคว้นโกลิยะได้ทรงตั้งหน้าตั้งตารอคอยการเสด็จมาของเจ้าบ่าว (เจ้าชาย สิทธารถะ)

อด สวเวศมนยธिरาชสูนะ

สนาตานูลิปโต นวธะตวาสาะ ।

อุลลาลีกา โลกวิโลจนานา-

มุตวาทฤษษามุรริการ ॥ 4.29 ॥

(4.29) ครั้งนั้น ในพระราชวัง พระโอรสของพระราชา (เจ้าชายสิทธารถะ) หลังจากที่ได้ ทรงสนานพระวรกาย เฝิมด้วยแป้งหอม และฉลองพระองค์ด้วยชุดใหม่อันขาวบริสุทธิ์แล้ว ก็ทรงสวม เครื่องประดับสำหรับงานอภิเชกสมรสซึ่งสร้างความปลาบปลื้มยินดีแก่สายตาของเหล่าอาณา ประชากรราษฎร

สุวรนสูตรครถิตานตเรณ

กเชาโมตตรีเยณ ส ราชสูนะ ।

วิทฺยตุปินทฺเรณ สรทฺชเนน

วียตฺตลาโกค อิว วุยราชต ॥ 4.30 ॥

(4.30) พระโอรสของพระราชาพระองค์นั้น ผู้มีเสื้อคลุมผ้าลินินที่ทอด้วยด้ายสีทองได้ เปล่งแสงประกายราวกับบริเวณท้องฟ้ามีเมฆในฤดูใบไม้ร่วงที่ถูกห่อหุ้มด้วยยอสนีบาต

วิศาลวฤษะสถลสมพิเตน

มุกตากลาเปน พเภภา กุมาระ I

วิราชมานเนน ตัญญูปกณเส

ฉายาปถเนว สุวรรณไศลละ || 4.31 ||

(4.31) พระโอรส (เจ้าชายสิทธารถะ) ทรงมีสร้อยมุกดาห้อยอยู่บนพระอุระอันฝั่งผาย จึงดูคล้ายกับภูเขาสีทอง (เขาพระสุเมรุ) ที่มีทางช้างเผือกกำลังเปล่งแสงระยิบระยับอยู่ในบริเวณใกล้กับไหล่เขา

ปรสนนคณภีรวปุระ กุมาระ

ปรวาลมุกตามยคุณทลาภยาม I

จณทำศุตาราธิปมณฑลภยา-

มลกฤโต เมรุวิราลูโลกะ || 4.32 ||

(4.32) พระโอรสทรงมีพระวรกายอันบริสุทธิ์และสง่างามด้วยพระคุณทลที่ประดับมุกและปะการัง (สีแดง) มองดูแล้วเหมือนกับเขาพระสุเมรุที่ประดับตกแต่งด้วยรัศมีโดยรอบของพระอาทิตย์และพระจันทร์

วรศจกาเศ หริจันทนารุโร

พาลาตปาทามร อิวทยาหริะ I

ธาตจจฎาวิจจริตะ กริว

สัธยามหะสานุทระ อิวามฤตาศะ || 4.33 ||

(4.33) เจ้าบ่าว (เจ้าชายสิทธารถะ) ผู้ชโลม (พระวรกาย) ด้วยแป้งกระแจะจันทน์สีเหลืองได้เปล่งแสงเรืองรองเหมือนกับภูเขาทางทิศตะวันออกที่มีสีเหลืองแดงของแสงอาทิตย์ยามเช้า เหมือนกับช้างที่ถูกโปรยด้วยปูนแดงจำนวนมาก เหมือนกับพระจันทร์ที่เต็มไปด้วยแสงในยามสนธยา

อาทรศพิมเพ ปรตติมาศรี-

มามุกตรัตนภรณสย ยูนะ I

ไวกรตน์ มณฑลมาสถิตสย

ปุสะ ปุราณสย ปุโปษ ลกษณิม || 4.34 ||

(4.34) ภาพพระวรกายของเจ้าชายหนุ่มผู้ทรงสวมใส่เครื่องประดับอัญมณีซึ่งสะท้อนอยู่ในกระจกเงาทรงกลมได้เปล่งรัศมีรุ่งโรจน์ (เหมือนกับ) พระวิษณุผู้ทรงประทับอยู่ในสุริยมณฑล

อลังกริยาชายต เทหกานติ-  
 รุโนสรคิกิ ตสย นเรนทรสุโนะ I  
 ไอศวรัยจิหนานิ ปรี พญา-  
 รนยานิ มาณิกยวิภูษณานิ || 4.35 ||

(4.35) ความงามของพระวรกายโดยกำเนิดได้กลายเป็นเครื่องประดับของพระโอรส (เจ้าชายสิทธารถะ) แต่เครื่องตกแต่งอย่างอื่นที่ทำด้วยอัญมณีทับทิม (หินมีค่า) เป็นเพียงสัญลักษณ์แห่งความเป็นกษัตริย์ของพระองค์

อุตกษิปตมุกตตปวารณศรี-  
 รุทธวาลวยชโนปะจาระ I  
 อารุหุย ไววาทิกเมापวาทย์  
 ชคาม สัพพนธิตถหิ กุมาระ || 4.36 ||

(4.36) หลังจากได้ทรงขึ้นประทับบนหลังช้างสำหรับพิธีอภิเษกสมรส พระกุมารซึ่งพร้อมด้วย (ริ้วขบวน) อังนงงามของฉัตรทรงสูงประดับมุกและเครื่องโบกจามร<sup>82</sup>อันสูงส่งก็ได้เสด็จพระราชดำเนินไปที่พระราชวังของพระสัสสุระ (พ่อตา)

ตมาคต ศากยกุลปรีทีปี  
 กโชนิปติะ โกลิยจกรวรรตี I  
 สุยั ปทาภยามภิคมย ทูริ  
 ไววาทิก มณฑลปมานินาย || 4.37 ||

(4.37) หลังจากทรงพระดำเนินด้วยพระองค์เองไปต้อนรับพระกุมารผู้เป็นประทีปแห่งศากยวงศ์ซึ่งเสด็จมาจากแดนไกล พระราชาผู้เป็นจักรพรรดิแห่งแคว้นโกลิยะก็ได้ทรงนำ (พระกุมาร) เสด็จไปยังพลับพลาสำหรับงานอภิเษกสมรส

ททรศ ธีระ กุชิติปาลปุตรี°  
 ตตร สลิตำ ตารกราชวฤตราม I  
 ลีลารวิเนน กรสลิติน  
 ปโยธิกนยามิว ภาสมานาม || 4.38 ||

(4.38) (พระกุมาร) ผู้มีพระทัยมั่นคง ได้ทอดพระเนตรเห็นพระธิดาของพระราชามีพระพักตร์เหมือนพระจันทร์ทรงยืนอยู่ ณ ที่นั้นโดยมีดอกบัวประดับอยู่ที่พระหัตถ์ ซึ่งดูเหมือนกับพระลักษมีผู้เป็นพระธิดาของ (เจ้าแห่ง) มหาสมุทร

<sup>82</sup> จามร คือ แส้ขจามรี ดำยาว ปรกติสอดอยู่ในฝักแบนรูปคล้ายน้ำเต้า จัดเป็นเครื่องสูงชนิดหนึ่ง

โสตถุณฐมาโลกยตะ กุมารี°

สุธำศุโศภาปริภาวูกางคิม ।

อติตย เวลามธิราชสูโน-

รานนทลินฐะ ปุสสาร ทูรม ॥ 4.39 ॥

(4.39) สายธารแห่งความสุขของเจ้าชายสิทธารถะ ซึ่งหลังจากที่ทรงมองดูด้วยความปรารถนาอย่างแรงกล้าไปที่พระธิดา (ของพระราชอาแห่งแคว้นโกลิยะ) ผู้มีพระโฉมที่ทำให้ความมั่งคั่งของพระจันทร์ต้องอับอาย ก็ได้เอ่อล้นขึ้นมาและแผ่กระจายไปในระยะไกล

ยตุการยเต ตตร ปติวรตาทิ

กฤตวา ตเทตตสกล กุมาระ ।

ตยา สมนํ ตามรสายตาทุชยา

ชคาม ไวตานิกเวทิมธยม ॥ 4.40 ॥

(4.40) จากนั้น เมื่อได้ทรงทำทุกสิ่งทั้งหมดที่เหล่าหญิงรับใช้ในพระราชวังต้องการให้พระองค์ทำแล้ว พระกุมารพร้อมด้วยเจ้าสาวผู้มีพระเนตรยาวดั่งดอกบัวได้เสด็จไปที่กลางศาลาที่ใช้ประกอบพิธีอภิเษกสมรส

อุทรจิชตสย หุตาศนสย

หวิริกรูจโจรชวลตะ ปุสตาต ।

กริยาคลาเป กฤตธิะ ปุโรธะ

สโยชยามาส วฐุกุมารา ॥ 4.41 ॥

(4.41) หัวหน้าพราหมณ์ของพระราชอาผู้รอบรู้ในศาสตร์ทั้งหมดของพิธีกรรมได้ให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวจูงมือกันต่อหน้ากองไฟที่มีเปลวไฟลุกโชติช่วงสำหรับเครื่องสังเว

อาสีตุกุมาระ ปุลกปรโรโห-

รุตถจิติตะ กณจุกิตางคยษฎิ

ไวเกษมลายจยุตเกสราส-

ทคุปไตโย พญูรคุณรัตนราเศ ॥ 4.42 ॥

(4.42) พระกุมารทรงมีพระวรกายอันสมส่วนซึ่งปกคลุมด้วยขนอ่อนที่ลุกชูชัน (เพราะความปลาบปลื้มพระทัย) (แต่) เส้นใยของดอกไม้ที่หล่นลงมาจากพวงมาลัยซึ่งพาดอยู่ที่พระองค์จะได้ไปปิดบัง (ขนที่ลุกชูชัน) นั้นของพระองค์ผู้เป็นขุมทรัพย์แห่งอัญมณีคือความเป็นเลิศแห่งคุณทั้งหลาย



อาวิธวาทุภะ ศรมวาริเลไศ-

รารุทรางคูลิะ โกลิยกนยกาสิต ।

วิวาหาราราชลศิกราสต-

ทวยาศีพภูวรุวิบุเลขณายะ ॥ 4.43 ॥

(4.43) เจ้าหญิงแห่งแคว้นโกลิยะทรงมีนิ้วพระหัตถ์ที่เปียกชุ่มด้วยหยดเหงื่อซึ่งปรากฏอย่างชัดเจน (แต่) ละอองของน้ำที่หลั่งลง (บนฝ่าพระหัตถ์) ในพิธีอภิเษกสมรสได้ไปอำพราง (หยดเหงื่อที่นิ้วพระหัตถ์) นั้นของพระองค์ผู้มีพระเนตรเบิกกว้าง

อาโลกโลกาภิวรตมานา

นิวรตมานาสตรปยา จ ศศวัต ।

ตโยรปางคปรสราสทานิ°

โพลาวิหารศริยมนวภูวน ॥ 4.44 ॥

(4.44) การชำเลื่องมองซึ่งกันและกันของทั้งสองพระองค์ในขณะนั้น (คือ) จะส่งสายตาไป เพราะต้องการจะมองดูอีกฝ่าย แต่ด้วยความเขินอาย ก็จะไม่ส่งสายตานั้นเสีย และ (เป็นเช่นนี้) ซ้ำแล้วซ้ำเล่า จึงดูน่าเพลิดเพลีนพอกๆ กับการแกว่งชิงเข้าไปมา

อภยสตุยา สัวรรณามพุราเศ-

รารุทจกรภรมลิลเยว ।

วระ สม่ วามทุศคา กฤศานิระ

ปรทกษิณปรกรรมนวัติชจตุ ॥ 4.45 ॥

(4.45) เจ้าบ่าวได้ทรงเดินประทักษิณ (เวียนขวา) รอบกองไฟไปพร้อมกับเจ้าสาวผู้มีพระเนตรอันงดงาม ดูราวกับการเคลื่อนที่เป็นวงกลมซ้ำกันหลายๆ รอบอย่างสง่างามของกระแสน้ำวนที่ล้อมรอบมหาสมุทรไว้

กนยากูมาเรา กมนิยรูปา-

วาโลกย โหมาคนิรทฤษฏปุรวา ।

ปรทกษิณารุจิสสุรณจฉเลน

ศลาฆาติระกมปมิวาจจาร ॥ 4.46 ॥

(4.46) หลังจากได้มองดูพระธิดาและพระกุมารซึ่ง (ทั้งคู่) มีรูปร่างงดงามอย่างที่ไม่เคยพบเห็นมาก่อน ไฟศักดิ์สิทธิ์ (ที่ใช้ประกอบพิธีอภิเษกสมรส) ก็ได้ทำเหมือนกับผงศิระเพื่อแสดงความยินดีโดยมีลักษณะของเปลวไฟลุกโชนไปทางด้านขวา

**ครุปรยูกตา กุลपालิกา सा**

**ลาโภปหารี วิสสรช วหเนา ।**

**มรฺทวิธูตา ลติเกว ปุષฺปิ**

**จฺตุทฺรฺเม สฺยฺตฺนฺวปรฺวเล ॥ 4.47 ॥**

(4.47) พระธิดาผู้มีคุณธรรมสูงส่ง หลังจากถูกพราหมณ์ปุโรหิตกระตุ้นเตือน ก็ทรงโปรยเครื่องสังเวทที่เป็นข้าวเปลือกคั่วเข้าไปในกองไฟ ซึ่งดูราวกับเถาววัลย์ขนาดเล็กที่เคลื่อนไหวไปมา เพราะลมพัดจนดอกไม้ (ของมัน) ร่วงหล่นลงมาบนต้นมะม่วงซึ่งปกคลุมไปด้วยหน่อที่งอกใหม่

**สมฺหฺตฺตา ฐฺมตฺติฉะ กฤศฺาโนฉะ**

**สมฺปิปลคฺนา มุขสฺารสฺสย ।**

**อมฺลานนฺีลายตฺนาลงฺคี-**

**มงฺคิจการามพฺุชโลจฺนายายะ ॥ 4.48 ॥**

(4.48) แถวของควันที่ลอยขึ้นจากกองไฟแล้วมาหยุดอยู่ที่ใกล้ดอกบัวคือพระพักตร์ของพระธิดาผู้มีพระเนตรตั้งดอกบัวได้มีรูปลักษณะคล้ายกับก้านที่ยาวและมีสีเข้มสด (ของพระพักตร์นั้น)

**ตฺสฺมาทฺที่รฺณา นวฐฺมราชี-**

**สฺตสฺยา มุเช ตทฺครฺทณปรฺสนเน ।**

**กษณฺ์ สฺมาลกฺษยต สํจฺรณฺตี**

**สโรรฺุเห ษฺญฺปทฺมาลิกเว ॥ 4.49 ॥**

(4.49) กลุ่มควันใหม่จากกองไฟที่ลอยขึ้นมาอยู่ที่พระพักตร์อันสดใสจากการอภิเษกสมรสกับพระกุมารของพระธิดาในช่วงขณะหนึ่ง ได้มองดูเหมือนกับฝั่งสีดำเรียงกันเป็นแถวมาใต้ตอมอยู่บนดอกบัว

**วทฺตรารวินฺท์ ปรีตฉะ ปฺรกีรฺณา**

**วามภฺรุโว มงฺคลฐฺมราชีฉะ ।**

**อนฺยามภฺตฺตฺาศุภฺรฺมตฉะ ปฺรยฺาตา-**

**มธตฺต สากฺษาตฺปรีเวษลกฺษมฺิม ॥ 4.50 ॥**

(4.50) กลุ่มควีนจากไฟมงคลซึ่งกระจายอยู่รอบๆ ดอกบัวคือพระพักตร์ของพระธิดาผู้มีพระชนงอันน่ามอง ได้ปรากฏรัศมีเป็นวงกลมอันงดงามขึ้นมาซึ่งดูประหนึ่งว่ามีพระจันทร์อีกดวงหนึ่งมาโคจรอยู่ (ที่นั่น)

วฤตรามพุษิ วามฤตะ ปรีตา

ไววาทิกิ มงคธรมปงกติะ ।

พถาร นิลำศุกนิรมิตสย

มูหุรตวฤตราวรณสย โศภาม ॥ 4.51 ॥

(4.51) แถวของควีนจากไฟมงคลสำหรับงานอภิเชกสมรสที่โอบล้อมพระพักตร์ดุจดอกบัวของ (พระธิดา) ผู้มีพระเนตรสวยงามได้สาดแสงความงดงาม (ราวกับ) เป็นผ้าคลุมหน้าชั่วคราวที่ทำจากผ้าสีน้ำเงินเข้ม

กาลาณชโนจฉวาสวิภูณิตากษิ

ฆุโรมทกกลิษฏโกปปลปตรม ।

วิวรณกรโณตปลมานนาพษิ

พภูว ธูมครหนานมฤคากษยาะ ॥ 4.52 ॥

(4.52) เพราะควีนจากไฟในงานพิธีอภิเชกสมรส พระพักตร์ดั่งดอกบัวของพระธิดาผู้มีพระเนตรดุจดวงสาวจึงมีเปลือกตาปิดลงบางส่วนเพราะการเพิ่มขึ้นของผงทาทาสีดำ ลวดลายที่แต่งแต้มบนพระปรางมีสีจางลงเพราะเหงื่อ (และ) ดอกบัวประดับที่พระกรรณก็เหี่ยวเฉา

อิติ กรเมณาทิตปาณิปิต-

สตุยา สไหว ศวศุเรา กุมาระ ।

นนาม ตาวปยุโมทมานา-

วาสิริเรตาวนุรุธเยตาม ॥ 4.53 ॥

(4.53) หลังจากทรงประกอบพิธีอภิเชกสมรสตามลำดับแล้ว พระกุมารพร้อมด้วยพระชายาได้ถวายบังคม (เพื่อลา) พระสัสสุ (แม่ยาย) และ พระสสุระ (พ่อตา) ซึ่งทั้งสองพระองค์ก็ได้แสดงความยินดีด้วยการอวยพรว่า “ขอให้ลูกทั้งสองจงมีแต่ความเจริญรุ่งเรืองเถิด”

อนยาศจ สรวานปี พนุรุคานุ

สัถวาย ชายาสหิตะ กุมาระ ।

นิรคตย ตสมานนิชราชธานี-

ปรทกษิณาย ปุรวโร ชคาม ॥ 4.54 ॥

(4.54) หลังจากได้ทรงปฏิสันถารอย่างนอบน้อมและกล่าวอำลากับเหล่าพระญาติต่างเผ่า โดยครบถ้วนแล้ว พระกุมารผู้สูงส่งพร้อมด้วยพระชายา ก็ทรงออกเดินทางไปสู่ราชธานีของพระองค์ เพื่อทำการประทักษิณารอบเมือง (กปีลา)

**ตสมิน มุหุรเต กปีลาจนานำ**

**กุมารนิรยานปรายณานาม ।**

**เสาเชษุ เสาเชษุ สมุทพภูวู**

**ศฤงคารเจษุภา มทโนปทฤษฏา ॥ 4.55 ॥**

(4.55) ในขณะนั้น เหล่าหญิงสาวของนครกปีลาซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะไปมองดูพระกุมาร ในทุกๆ พระตำหนัก ต่างก็ได้แสดงท่าทางของความรักที่เกิดจากความหลงใหล

**สปลตริปะ ปทไยะ กปีลาสุตริณำ กุมารทศเนาตสุกฤษ์ วรณยติ ----**

จะพรรณนาถึงความกระตือรือร้นของเหล่าหญิงสาวชาวนครกปีลาในการเฝ้ามอง พระกุมารด้วยบทกวี 7 บทดังต่อไปนี้

**ตถาหิ กาจิตกรปลลเวน**

**กฤษหารมาลามาฬมพมานา ।**

**สวฤษ์ วฤษ์ตุ กิล ราชธานี-**

**โสปานมารคฺ ตวฤษยา ชคาม ॥ 4.56 ॥**

(4.56) ตัวอย่างเช่น หญิงสาวบางคนถือพวงมาลัยดอกบัวสีขาวอยู่ที่มือ (นุ่ม) เหมือนดอกตูม ได้ป็นขึ้นบันไดของพระตำหนักอย่างรีบเร่ง ดูราวกับว่าเพื่อจะอำพรางตัวเธอเอง (หรือ) เพื่อจะแสวงหา (พระกุมารให้มาเป็นคู่) ของตน

**เนตรสย ตททฤษคนนิศจลสย**

**มา ภูทิตฺ ไรธ อิติว มตวา ।**

**อปาสย กาลาณชนมายตากฤษี**

**วาตายนํ สตวรมาบ กาจิต ॥ 4.57 ॥**

(4.57) หญิงสาวอีกคนหนึ่งผู้มีดวงตาเรียวยาว หลังจากเลิก (ใช้) พงทาสีดำ ราวกับได้ไตร่ตรองแล้วว่า “(ผงสีดำ) นี้อาจเป็นอุปสรรคต่อตาในการจับจ้องไปที่พระกุมาร” จึงได้รับไปที่หน้าตาอย่างรวดเร็ว

วิภูษโณรณตรีเต มทงเค

โนสรุคิกิ° กานติมเสาน ปศเยต I

อิติว โนปถยมกถปยนต์

กาจิตปรเปเท สหสา ความุขม II 4.58 II

(4.58) “ในเมื่อร่างกายของฉันถูกเครื่องประดับปกปิดอยู่ พระกุมารอาจจะมองไม่เห็นความงามโดยธรรมชาติ (ของร่างกาย) นี้” (คิด) ตั้งนั้นแล้ว หญิงสาวคนนี้ได้สวมใส่เครื่องประดับใดๆ ก็ได้ไปปรากฏตัวที่หน้าต่างทันที

วยาโกศเมตทยทิ กรณปาเศ

นิเวศเยยฺ สुरुภิ ทวิเรพะ I

มา ปิจเยทิตยวธิริย มนเย

กรโณตปลฺ กاپิ ชคาม ชาลม II 4.59 II

(4.59) “ถ้าหากที่ตัดดอกไม้บานที่มีกลิ่นหอมนั้นไว้ที่หูอันงดงาม (ของฉัน) ผึ้งดำตัวใหญ่อาจจะมารังควานฉันได้” เมื่อคิดกับตัวเองดังนี้ หญิงคนนั้นหลังจากที่ไม่สนใจกับดอกบัวที่จะมาประดับหู (ของเธอ) แล้ว ก็ได้เดินไปที่หน้าต่าง

ตทานนาโลกนหรัชชาตะ

สตนสย โรโมทคม เอว ภูษา I

อิติว ปตราวลิมุตสุขนต์

วาตายนภยรณมวป กาจิต II 4.60 II

(4.60) “ชนหน้าอกที่ลูกชูขึ้นซึ่งเกิดจากความตื่นเต้นที่ได้เห็นพระพักตร์ของพระกุมารจะเป็นเครื่องประดับเพียงชิ้นเดียว (ของฉัน)” (เมื่อคิด) ตั้งนี้แล้ว หญิงสาวคนนั้นก็ได้อุ้มเล็กการวาดลวดลาย (ที่หน้าอก) แล้วเดินไปใกล้หน้าต่าง

ปติวรตายาเย พรทศนาย

ยาตรา น ยุกเตติ นิรุณฐิติว I

นิตมพพิมพาทรศนา คลนตี

กสยาศุจิทงขริ กलयํการ II 4.61 II

(4.61) “การไปเที่ยวจ้องมองชายอื่นเป็นการไม่สมควรสำหรับหญิงผู้ซื่อสัตย์ต่อสามี” (คิด) ตั้งนี้แล้ว สายคาดเอวของหญิงสาวคนนั้นก็หลุดออกจากสะโพกอันกลมกลิ้ง (ของเธอ) แล้วไปพันรอบเท้า รวากับเพื่อจะรั้งเธอไว้

เอกาวลี° กาจิทนรูปยิตวา

กณโฆปกณเจ กรปงกเซน ।

สมุทวหนตี ตวรมานเจตา-

สตุสโยปหารารถมิว ปรัตสเถ ॥ 4.62 ॥

(4.62) หญิงสาวบางคนหลังจากที่ถอดสร้อยไข่มุกที่สวมใส่อยู่รอบๆ คอ (ของเธอ) ด้วยมือ (ตั้ง) ดอกบัวแล้ว ก็ได้รูดไปข้างหน้าอย่างรวดเร็วราวกับเพื่อจะนำไปถวายเป็นของขวัญแด่พระกุมาร

ตาสิตตททุวิเกษตตปรภา-

รนิรัตนราช เสาธตลปรเทศาเ ।

ชคชชิตีโษรมกรธวชสย

เสนานิเวศปรติมา พญูระ ॥ 4.63 ॥

(4.63) คาดฟ้าทั้งหลายของพระตำหนักที่แอดไปด้วยเหล่าหญิงสาวซึ่งต่างเบียดเสียดกันเพื่อต้องการเฝ้ามองพระกุมาร ได้มีความคล้ายกับที่พีกองทหารของมกรธวชะ (กามเทพ) ผู้มีความมุ่งมั่นในการพิชิตโลก

วิธิษุ วิธิษุ วิลาสินินา

ตสมินนิเปตสตรลาละ กฏากษาะ ।

ปราสาทซาลานตริตางคยษณะ

ปรสุนเกโตริว ปุษุปพาณะ ॥ 4.64 ॥

(4.64) ในทุกๆ ถนน สายตาที่อยู่ไม่นิ่งของหญิงเจ้าชู้ทั้งหลายซึ่งเหมือนกับลูกศรดอกไม้ของกามเทพได้พุ่งไปที่พระกุมารผู้มีรูปร่างสะอิดสะเออง ซึ่งถูกกรงเหล็กหน้าต่างของพระตำหนักซ่อนเร้นอยู่

ตมายตากษยะ สปุถถณียมงคา-

ทงคานตริ คนตุมศกนุวาไนะ ।

อากรณปุรปรสตุไตรปางไค-

ราโลกยามาสูรตฤปติภาชะ ॥ 4.65 ॥

(4.65) หญิงสาวที่มีดวงตาโตทั้งหลายต่างรู้สึกไม่พอใจกับการได้มองดูพระกุมารผู้เป็นที่ปรารถนาพระองค์นั้นด้วยการชำเลื่องตาที่ทอดยาวถึงหู เพราะไม่สามารถเคลื่อน (สายตานั้น) ไปที่ส่วนต่างๆ ของพระวรกายได้

ตาสำ กุมาระ ศตปตฺรมิตไโร-

รวิโลจโนรวิสมยนิรมิเมโษะ ।

องเคษุ สรวตฺร นิษกตฺพิมโฬะ

สาภษาด สหสฺรภษ อิวาภภาเส ॥ 4.66 ॥

(4.66) เพราะดวงตาเหมือนดอกบัวของหญิงสาวทั้งหลายที่เบิกกว้างด้วยความประหลาดใจมีภาพสะท้อนอยู่ทั่วทุกแห่งบนพระวรกาย พระกุมารจึงดูราวกับ (พระอินทร์) ผู้มีพันตาที่มาปรากฏต่อหน้า

ยตฺไรว ยตฺไรว กุมารคตฺเร

วยาปาริตฺ โลจนมฺงคณาภิเ ।

ตตฺไรว ตตฺไรว พภูว กานติ-

นิรยาสนิเสสฺยตฺมิวานุชกตฺม ॥ 4.67 ॥

(4.67) สายตาที่หญิงทั้งหลายไปจับจ้องไม่ว่าที่ใดก็ตามบนพระวรกายของพระกุมารได้ถูกตรึงตราไว้ ณ ที่นั้นๆ ราวกับติดแน่นด้วยยางสนคือความงาม (ของพระองค์)

ตาสำ กุมารากฤติราตุราณา-

มสฺปนทวิสฬาริตฺโลจนานาม ।

วิเนตฺกามาเว มโนภวารุติ

ปรตฺเยกมนตฺรหุทฺย วิเวศ ॥ 4.68 ॥

(4.68) ภาพของพระกุมารได้เข้าไปแทรกซึมภายในจิตใจของผู้หญิงที่ระทมทุกข์ซึ่งมีดวงตานิ้งและเบิกกว้างเป็นรายบุคคล ราวกับเพื่อประสงค์จะปลดเปลื้องความเจ็บปวดที่เกิดจากความรักของพวกผู้หญิงเหล่านั้น

กาจิตตทา กณฺฏกิตางคยษฺภิ-

สฺตทานนามโภรุหฺนริวิเสษม ।

อาชิฆฺรทานนทนิมิลิตากษิ

กรสฺถิตฺ วิภฺรณฺปนุทฺริกม ॥ 4.69 ॥

(4.69) ครั้งนั้น ผู้หญิงบางคนผู้มีขนตั้งชันบนร่างอันอรชร (จากความตื่นเต้น) ได้สูดดม (กลิ่นหอมของ) ดอกบัวซึ่งถือเล่นอยู่ในมือด้วยดวงตาทั้งสองที่ปิดลงอย่างมีความสุขซึ่งไม่แตกต่างจาก (การจุ่มพิต) พระพักตร์ (ตั้ง) ดอกบัวของพระกุมาร

กาจิตตทาภษณสิทฺธมนฺตรํ

กาโมปทิสฺสํ กิล ชปฺตุกามา ।

กเรณ มนฺทํ ภฺรณยํจการ

มุกฺตาทภษณามิว ทารยชฺชํ ॥ 4.70 ॥

(4.70) หญิงบางคนที่ต้องการจะสวดเวทมนต์คาถาเพื่อดึงดูดพระกุมารให้เกิดความหลงใหล (ในตัวเธอ) จริงๆ ได้หมั้นสร้อยคอด้วยมืออย่างซ้ำๆ รวากับ เป็นสร้อยประจำไข่มุก

ศุกาวจณฺจูปฺปฏฺฐาณ

นเชน กาจิทฺทิลิเชน นวยม ।

ปาณิสฺสทิตฺถํ เกตฺทกฺครภฺตฺร-

มนงฺคสฺสเทสฺมิवासฺย กรตุม ॥ 4.71 ॥

(4.71) หญิงบางคนได้ใช้เล็บสีชมพู (เหมือน) จะงอยปากของนกแก้วกรีดลงที่กลางใบอ่อนของต้นเกตกะ (ต้นเตย) ซึ่ง (เธอ) ถืออยู่ในมือรวากับเพื่อเขียนถ้อยคำแห่งความรักแต่พระกุมาร

อาเลชยลิลลาผลกํ สตุล-

เมกํ ทธานา กรปลลเวเน ।

อาตมานมาลิสฺย วราย ตสฺไม

ทาตุํ สมฺพุโยควตีว ตสฺเสหา ॥ 4.72 ॥

(4.72) (หญิงบางคน) ซึ่งถือจานสำหรับรับระบายสีกับพู่กันหนึ่งอันไว้ที่มีมือเหมือนดอกตูมหลังจากวาดภาพของตัวเองแล้วก็ได้ยื่นคอยอยู่ (ที่นั่น) รวากับมีความพยายามที่จะถวาย (รูปภาพนั้น) แต่พระกุมารผู้เป็นเจ้าของ

เจโตภูวะ ปุชฺสปคิลิสฺสุขานํ

ปราควรุชฺเช ปตตามชฺสรณ 。

กสฺยาศฺจิทาสิตฺถ กฺลฺษีภฺตเว

ทฤชฺชํ สมนุทฺยทพฺพุลาศฺรุปฺปรา ॥ 4.73 ॥

(4.73) ดวงตาของหญิงบางคนได้มีน้ำตาเอ่อล้นขึ้นมาเป็นจำนวนมากรวากับว่าถูกบดบังด้วยฝนของละอองเกสรจากดอกไม้คือลูกศรของเจโตภู<sup>83</sup> (กามเทพ) ซึ่งตกลงมาอย่างไม่หยุดหย่อน

<sup>83</sup> เจโตภู (cetobhū) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้เกิดจากใจ



อุทภินนโรโมทคมโลภนียา

รราช กสยาศจน คณทपालิเ ।

ธฤตางกูรา จิตร (ตต) คฤทปรเวเศ

มโนภูโว มงคลपालิเกว ॥ 4.74 ॥

(4.74) บริเวณแก้มของหญิงบางคนดูมีเสน่ห์ด้วยขนที่ตั้งชันขึ้น (เพราะความปลาบปลื้มใจ) ได้ปรากฏเหมือนกับเถาตมวงคล (पालिका) ที่มีธัญพืชงอกใหม่บรรจุอยู่สำหรับพิธีคฤทประเวศ (พิธีต้อนรับเจ้าสาวเข้าเรือนหอ) คือการเข้าบ้านแห่งจิตนาการของ มโนภู<sup>84</sup> (กามเทพ)

อากรณมากฤษฏศราสนสย

กามสย กาทมพกทมพกานาม ।

ปกษานิเลเนว วิธูยมานา

กาจิจจกมเป สขลทุดตริยา ॥ 4.75 ॥

(4.75) หญิงบางคนตัวสั้นเทาเพราะผ้าคลุมไหล่ (ของเธอ) หลุดลอยไปราวกับถูกเป่าล่องออกโดยลม (ที่เกิดจากการกระพือ) ปีกขนนกของลูกศรจำนวนมาก (ซึ่งยิงออก) จากคันธนูของกามะ<sup>85</sup> (กามเทพ) ที่ถูกดึงไปถึงหู

ขรุโมทพินทุปรกไรรุทริเณะ

กรมพิตา กาจน ราชเต สม ।

โกทณทวาลสิว ทฤฒาวกฤษฏา

นิษชยุตมุกตางกูริตา สมรสย ॥ 4.76 ॥

(4.76) หญิงบางคน (ที่ร่างอันอรชร) เต็มไปด้วยหยาดเหงื่อที่ผุดขึ้นมาอย่างมากมาย มองดูคล้ายกับเถาวัลย์คือคันธนูของสมระ (กามเทพ) ที่ถูกยัดออกอย่างเต็มที่โดยมิไข่มุกแท้ประดับอยู่

มนะปรโตลิ° วิศตะ ปรกิรุเณ-

รมโนภูวะ ปาทปราคชาไละ ।

กาจิทฤคค์ กรพुरुวิครเหว

วิวรรณภาว์ ปรติปทยเต สม ॥ 4.77 ॥

<sup>84</sup> มโนภู (manobhū) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้เกิดจากใจ

<sup>85</sup> กามะ (kāma) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้ทำให้เกิดความใคร่ปรารถนา

(4.77) หญิงบางคนได้หวนกลับมาในสภาพที่หม่นหมองราวกับว่า ร่างกาย (ของเธอ) ที่ดูมอมแมมอย่างมาก ก็เพราะกองฝุ่นที่ฟุ้งกระจายจากเท้าของมโนภู (กามเทพ) ในขณะที่ (เธอ) เข้าไปสู่วิถีแห่งจิต (ของกามเทพ)

**ปลยจกั ปทไยะ ตัม วิภษมาณานำ สตรีนำ ปรสปรมาลาปานาห---**

จะกล่าวถึงการสนทนากันเกี่ยวกับพระกุมารของเหล่าสตรีด้วยบทกวี 5 โศลกดังนี้

**กุมารเมณั กุลไศลธูรยั**

**ภรตารมาปตุ้ ปรมาริฐูปยม |**

**พิมพารเรยั ชนนานุตเรษุ**

**กั วากโรตปุณยมคณฺยรูปม || 4.78 ||**

(4.78) “ในชาติปางก่อน (เจ้าหญิง) พระองค์นี้ซึ่งมีริมฝีปาก (สีแดงเหมือน) ลูกตำลึงสุก ได้ทำบุญกุศลอันมากมายอะไรหนอ จึงจะได้พระกุมารที่มีรูปร่างยิ่งนักนี้มาเป็นพระสวามีผู้สามารถค้าจุน (โลก) (เหมือนกับ) เทือกเขา (แบกรับแผ่นดินไว้)?”

**สุธานิธานั ตุทินำศุพิมพิ**

**ลักษมีวิมานานิ จ ปงกขานิ |**

**อาตนวตา ปูรวมมุขย วกตร-**

**นิรมานโยคเยว กฤตา วิธাত্রา || 4.79 ||**

(4.79) “เพราะพระผู้สร้าง (โลก) ได้ทรงประทานดวงจันทร์ให้เป็นที่รองรับของน้ำอมฤต และดอกบัวเป็นที่ประทับของพระลักษมีมาก่อน จึงดูราวกับว่า ทรงทำการฝึกซ้อมเพื่อที่จะมานะรมิตพระพักตร์ของ (พระกุมาร) พระองค์นั้น”

**นิรมานกาเล ภวนตรยสย**

**สัภฤตย สัภฤตย สมารูปิตน |**

**เสานทรยสาเรณ สโรชชนมา**

**ปราเยณ จกเร ยูวราชเมนม || 4.80 ||**

(4.80) “พระพรหมอาจจะสร้างยุวราชาพระองค์นี้โดยการแบ่งน้ำทิพย์แห่งความงามซึ่งได้เก็บรวบรวมครั้งแล้วครั้งเล่าในช่วงเวลาแห่งการสร้างโลกทั้งสาม”

ยิวานเมณฺ์ ยุคทีรฆพาหุํ

ทฤษฏี ตรีโลกสฤทณียโสภณ I

อสมากมกษณามยุตํ วิริยจ-

สตรึโลกเวที น จการ กสมาด ॥ 4.81 ॥

(4.81) “เพราะเหตุใด (หนอ) พระพรหมผู้รอบรู้ในสามโลกจึงไม่ทรงทำดวงตาของพวกเขาให้มีจำนวนหมื่นดวงเพื่อจะได้มองดูพระกุมารหนุ่มนี้ผู้มีพระพาหยาวยาวพอๆ กับแอก (และ) มีความงามอันเป็นที่ปรารถนาของชาวโลกทั้งสาม”

อมุขย วกตรามฤตภาณูพิมพ-

สฤตเสานทฤษฏีโอบโยคาคต I

อาปทยเต ทฤษฏียุกุํ น เกษา-

มตไรว ชนมุนยนิเมษภาวม ॥ 4.82 ॥

(4.82) “จากความสุข (ที่ได้เห็น) ความงามแห่งน้ำอมฤตซึ่งปรากฏอยู่บนจันทรมณฑลอันสว่างามคือพระพักตร์ของพระกุมารพระองค์นั้น ดวงตาของใครเล่าในโลกนี้จะไม่ตกอยู่ในสภาพที่ไม่กะพริบเลย (เพราะความอัศจรรย์ที่ไม่เคยเห็นมาก่อน) ในชีวิต?”

อิตยาทีมาส่า คิรมตยพารา-

มากรณยน กรณสุชายมานาม I

ปรทกษณีกฤตย ปุริํ กุมาระ

ปราวิษทนตรภวนํ นฤปลย ॥ 4.83 ॥

(4.83) พระกุมารผู้ได้ยินคำพูดอันสูงส่งและน่าประทับใจดังที่กล่าวแล้วตอนต้นของเหล่าหญิงสาว ได้ทรงทำประทักษิณรอบพระนครแล้ว จึงเสด็จเข้าไปภายในพระราชวังของพระราช

ปราวิศย ทูรวานเตน มูรธนา

พทฐปรณามาลุชลิกุทมเลน I

ตยา สเมตตะ สกวํศทีปะ

ปรีโยตตรงคํ ปิตริํ ววนเท ॥ 4.84 ॥

(4.84) เมื่อเสด็จเข้าไป (ในพระราชวัง) (พระกุมาร) ผู้เป็นประทีปแห่งศากยวงศ์พร้อมด้วยพระชายาได้ถวายบังคมพระบิดาผู้เปี่ยมไปด้วยความสุขโดยการก้มพระเศียรลงจากระยะไกลและประนมพระกร (ในลักษณะคล้าย) ดอกบัวตูม

อุตถาปย พุรานตมฺมถารย-

มฺถลจิตถากฺยํ กฺขปณฺชราภยํ ।

โรโมทคฺมาธยาสิตคาคฺตรยษฺฏี-

รฺรวิปติสฺส สาทรมาลิลิงค ॥ 4.85 ॥

(4.85) หลังจากทรงประครองเจ้าบ่าว (พระโอรส) ผู้โค้งคำนับมาแต่ไกลให้ลุกขึ้นแล้ว พระราชาผู้มีพระวรกายปกคลุมด้วยขนที่ตั้งชันก็ได้ทรงเข้าสวมกอด (พระโอรสนั้น) อย่างรักใคร่ด้วย พระพาหาที่ยกขึ้น (เหมือนโอบล้อมด้วย) กรง

อนนฺตรํ กาลญจนปาตฺรลฺลสฺสเถ

กรปฺรูทึเปสฺส ปริวารนารยสฺส ।

อมุขย ภาทราสนมาสถิตสย

นึรราชนํ มงฺคลมณฺวติษฺฐน ॥ 4.86 ॥

(4.86) หลังจากนั้น สาวใช้ทั้งหลายได้ทำพิธีมงคล “นึรราชนะ”<sup>86</sup> แต่ (พระโอรสของ พระราชา) พระองค์นั้นผู้ทรงนั่งอยู่บนพระแท่นที่ประทับอันสง่างามด้วยตะเกียงการบูรที่วางอยู่บน ภาชนะสี่ทอง

อิติ วิหิตวิวาทํ วิศฺววิศฺรานตฺกิริตี

ตฺริชคทวนทึกษาพทฺธกฺษํ กุมารมฺ ।

นรปติรวโลกย ปฺริยมาณสฺส เมเน

นิชฺกุลมตฺตุงคํ นิหฺนุตาราทิตฺรุม ॥ 4.87 ॥

(4.87) เมื่อทรงเห็นพระกุมารผู้พร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อปกป้องโลกทั้งสามและมีชื่อเสียงไป ทัวสากลโลกได้สมรสแล้ว พระราชาพระองค์นั้นทรงมีความพอใจ จึงได้ดำริว่า “วงศ์ตระกูลที่สูงส่งยิ่ง ของเราได้ดับบังความมโหฬารของศัตรูแล้ว”

อิติ พุทฺธโฆษวิริจิตฺต ปทฺยจฺฐาทมณินามนึ มหาภาวเย จตฺรฺลสฺส สฺรคฺส ॥

สฺรคฺสที 4 ในมหาภาวพฺยชื้อปทฺยจฺฐาทมณินาโดยพุทฺธโฆษได้จบเพียงเท่านี้

<sup>86</sup> นึรราชนะ (nīrājana) หรือ อารตี (ārātrika) เป็นพิธีโบทตะเกียงต่อหน้าเทวรูปหรือบุคคลที่เคารพ บูชา โดยจะเวียนตะเกียงสามครั้งในทิศตามเข็มนาฬิกา

ปณจมะ สรรค

สรรคที่ 5

ตตะ กุมารสย สมครไวโก

นราธินาโก นวเยาวนศรียะ ।

กตุตสวานามุปเสวนกษมา-

นการยตตรีนตุลาน มหาลยาน ॥ 5.1 ॥

(5.1) จากนั้น (พระเจ้าศุทโธทนะ) ผู้เป็นใหญ่แห่งปวงชนซึ่งมีพระราชอำนาจสูงสุด ได้ทรงให้สร้างมหาปราสาทสามหลังอันหาที่เปรียบมิได้ซึ่งเหมาะสำหรับการรื่นเริงสนุกสนานใน (แต่ละ) กตุของพระกุมารผู้ทรงรุ่งโรจน์ด้วยความเป็นหนุ่มน้อย

ส เตษุ สทมสวธิราชนนุทโน

วิจิตรวินยาสพิเศษศาลิกะ ।

วิโนทยมาโน วรवारโยชิตำ

วิลาสนฤตไทรวิหาร หาริกะ ॥ 5.2 ॥

(5.2) พระกุมารผู้ได้รับการบำรุงบำเรออยู่ในมหาปราสาทนั้นได้ทรงสำราญพระหฤทัยอยู่กับการเรีงระบำที่เฝ้ายวน (และ) ดึงดูดใจของเหล่าหญิงงามเมืองชั้นนำซึ่งมีความหลากหลายในลีลาท่าร้ายรำอันวิจิตรงดงาม

พภูว วรชาสมโย'ถ เมทินี-

กโธรมรมชวรศานติกรมชะ ।

อเศษกานตารคิณฑิมณฑล-

วิลาสลาสยกรมเทคิเกศวะระ ॥ 5.3 ॥

(5.3) ครั้นแล้ว กตุฝนก็มาถึง ซึ่ง (กตุนี้) สามารถทำให้ใช้คือความร้อนอันระอุของแผ่นดินบรรเทาลงได้ (และยัง) เป็นครุที่ประเสริฐสุดซึ่งกำหนดชนบประเพณีของการเดินอย่างสนุกสนานแก่ฝูงนกยูง (ที่อาศัยอยู่) ในป่าทั้งหมด

ปโยธระ เกจน กาจเมจกาะ

ศจกาศิเร จณทสมิเรณริตาะ ।

ศโนะ ศโนรมพรกฤษณโกคินา

วิมุจยมานา อิว ชีรณกณจุกาะ ॥ 5.4 ॥

(5.4) เมฆบางส่วนดำคล้ำ (เหมือน) แก้วผลึกซึ่งเคลื่อนไหวไปตามกระแสลมแรงมองดูราวกับผิวหนังอันเหี่ยวยุบที่งูสีดำคือท้องฟ้าค่อยๆ ลอกคราบออกมา

ตทา สมารุหุย วิหารมณขป

สไหว วฐวา สรสิรุเทษณะ ।

ปรทรศยณ มินทฤตะ ปโยธราน

ปรจกรเม วรณยิตุ ตปาตยยม ॥ 5.5 ॥

(5.5) ในขณะนั้น หลังจากที่เสด็จเข้าไปในพลับพลาสำหรับพักผ่อนหย่อนใจพร้อมกับพระชายาเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น (พระกุมาร) ที่มีพระเนตร (ตั้ง) ดอกบัวทรงชี้ไปที่เมฆ (และ) ได้เริ่มอธิบายเกี่ยวกับฤดูฝนแก่ (พระชายา) ผู้มีดวงตา (เหมือน) ปลา

อิตะ สโรชากุชิ วิโลกยามพุทา-

นุทนวทมิโภกรปศยโตหราน ।

วียตตลาโกควิลาสทรปณ-

ปรวิษณุกมณชลพิมพสนิธาน ॥ 5.6 ॥

(5.6) “นี่แน่ะ (น้องหญิง) ผู้มีนัยน์ตา (ดู) ดอกบัว จากที่นี่เธอก็จงมองไปที่กลุ่มเมฆซึ่งฉกชิงน้ำที่มีปริมาณมากมายของมหาสมุทรไป เหมือนกับภาพสะท้อนของลูกโลกที่ปรากฏอยู่ในกระจกเงาซึ่งแผ่อำนาจเขตไปทั่วบริเวณท้องฟ้า”

ฤตุศรียา ทิปตตภูติปรทีปิกา-

สมารชิไตรณชนสังโยริว ।

นตกรุ นวโยะ ศกโละ ปโยมจ่า

นกะสถลี ปาตรมียั วิภาวยเต ॥ 5.7 ॥

(5.7) “นี่แน่ะ (น้องหญิง) ผู้มีคิ้วโก่ง ท้องฟ้าที่ (ปกคลุม) ด้วยก้อนเมฆ (ที่ก่อตัว) ใหม่ๆ มองดูเหมือนกับถาดที่มีกองเขม่าซึ่งเกิดจากการจุดตะเกียงคือสายฟ้าโดยฤดูกาลอันงดงามนี้ (ฤดูฝน)”

ปโยทกาเลน จิรปุรวาสินา

สมาคเตนาภินวํ ปริเย ทิศาม ।

วิมฺยุจฺมานา อิว เกศเวณโย

วิภานติ กามํ นวเมฆปงฺกตยะ ॥ 5.8 ॥

(5.8) “นี่แน่ะ ที่รัก กลุ่มเมฆใหม่ปรากฏตัวขึ้นมาอย่างอิสระราวกับผมที่ถักเป็นเปียของ (หญิงสาวประจำ) ทิศทั้งหลายถูกคลายออก เพราะการกลับมาเมื่อเร็วๆ นี้ของฤดูฝนซึ่งได้จากไปเป็นเวลานาน”

ตปาดยยาภยาคมเนน สามยโต

นิทาขรูปสย กฤปฺภฺนฺนมนะ ।

วิษฺฏมฺภมาณา อิว ฐุมฺวิจโย

วิศฺนติ เมฆาวลโย วิยตฺตลม ॥ 5.9 ॥

(5.9) “กลุ่มเมฆเคลื่อนตัวเข้าสู่ท้องฟ้าราวกับคลื่นของควันทึ่ฟุ้งกระจายจากไฟ (ที่คุกรุ่นขึ้น) ในช่วงฤดูร้อนซึ่งดับลงโดยการมาถึงของฤดูฝน”

ปุรฺนทฺรากลฺรณฺติภเยน เย ปุรา

ปโยนิธึ ปฺราปุรฺลฺนปฺกษกาะ ।

สมฺตฺตปฺตนตีว ต เอว ภูรฺรา-

สฺตตะ สมฺทฺยนฺนววาริทจฺฉลาต ॥ 5.10 ॥

(5.10) “ภูเขาชุดเดียวกันนั้นที่แต่ก่อนปียังไม่ได้ถูกตัดออกได้มา (หลบภัย) ที่มหาสมุทร เพราะหวาดกลัวต่อการโจมตีของพระอินทร์ (แต่ตอนนี้) ดูราวกับว่า จะโผล่ขึ้นมาจากที่นั่น ในลักษณะคล้ายกับเมฆใหม่ที่ปรากฏขึ้น (บนท้องฟ้า)”

มฤคากษิ วิษฺยลฺลตฺติกากรมฺพีไต-

รฺนโภ'วกาโส ชลทฺรวิราขเต ।

ปโยนิธึวิษฺรุมวลฺลิเวลฺลิไต-

รฺยฺคฺษเย กรฺทมโกลไกริว ॥ 5.11 ॥

(5.11) “นี่แน่ะ (น้องหญิง) ผู้มีดวงตา (เหมือน) กวางสาว บริเวณท้องฟ้าที่มีก้อนเมฆเคละเคล้าด้วยไม้เลื้อยคือสายฟ้า มองดูราวกับ (พื้น) มหาสมุทรที่มีก้อนโคลนโอบรอบด้วยเครื่องเอาคือปะการังในช่วงอวสานของโลกยุค”

ศิขณทินามทฤตตามทวศรียา-

มรณยรงค์ มธูรปรณาทินาม ।

วิโลกย วิทูนนยเนน วิกรมาน

ปรศส์ตีว สตนิเตน โดยทะ ॥ 5.12 ॥

(5.12) “หลังจากมองด้วยตาคือสายฟ้าแลบไปที่ท่งท่าอันน่าหลงใหลของฝูงนกยูงในการฟ้อนรำ (แพนหาง) ที่งดงามอย่างเหลือเชื่อ (และ) ส่งเสียงร้องอันไพเราะจับใจอยู่บนเวทีคือป่า เมฆฝนดูราวกับจะปรบมือให้ด้วยเสียงฟ้าร้อง”

กลาปินะ กาณจนกาทโลปมาน

ผณินทรโลลา (กา)น ปรีคฤหย จณจุภะ ।

คภีรเกกามุขริกฤตามพรา

นฏนติ จกรีกฤตพรมณทละ ॥ 5.13 ॥

(5.13) “หลังจากจับพวงงูที่เหมือนแตงยาวสีทองด้วยจะงอยปาก ฝูงนกยูงก็รำรำโดยการแพนขนที่คลุมหางออกเป็นรูปทรงกลม (เหมือนพัดขนาดใหญ่) แล้วท่งฟ้าก็ดังก้องด้วยเสียงร้องอันลุ่มลึก (ของฝูงนกยูง)”

สุวรรณกาเรณ ตปาตยยาตมนา

บโยทปาสนิกโษปลานตเร ।

นิฆฤษยมาณา อิว เหมราชย-

สตฏิลลตา ภานติ จโกรโลจเน ॥ 5.14 ॥

(5.14) “นี่แน่ะ (น้องหญิง) ผู้มีนัยน์ตา (เหมือน) นกจิ้งจอก สายฟ้าแลบเปล่งประกายราวกับแถบของทองคำที่ช่างทองคือฤดูฝนได้ถูกลงบนหินทัชสโตน<sup>87</sup> ซึ่งก็คือกลุ่มก้อนของเมฆ (ดำ)”

มลิสมส์ เกวลมจคมนตรี

วิศุทมนตะกรรม์ ตู มามกม ।

อิติ สฬุรจจณจลทีอิติจฉลา-

ทวิภิตย ตั ทรศยตีว วาริตะ ॥ 5.15 ॥

<sup>87</sup> ทัชสโตน คือ หินควอตซ์สีดำที่ใช้ในการกำหนดค่าของทองและเงินโดยการเอาทองหรือเงินถูกับหินชนิดนี้ เพื่อดูความบริสุทธิ์ของทองหรือเงินนั้น



(5.15) “เมฆเมื่อแยกตัวเองออกมาโดยใช้กลไกของสายฟ้าที่มีแสงแปลบปลาบจึงดูราวกับจะพิสูจนคำพูดที่ว่า ‘(แม่) ร่างกายภายนอกทั้งหมดของฉันจะเป็นสีดำ แต่หัวใจที่อยู่ภายในกลับเป็นสีขาวบริสุทธิ์’”

**สมุทรเนมิวหนสย ภาริน-**

**ศจตุรมหาสาครมธยวรุติเนะ I**

**กฺลาทริภูเป (ณฺเฏ) ษุ ตมฺพิทคณาวฤตา**

**วิภานติ สีตา อิว เมฆปงกฺตยะ II 5.16 II**

(5.16) “ริ้วคลื่นของเมฆที่ห่อหุ้มด้วยสายฟ้าจำนวนมากบนยอดของเทือกเขา ปราภฏประหนึ่งว่าเป็นรอยไถ (ด้วยปลายเขี้ยว) ที่อยู่กลางมหาสมุทรทั้งสี่ของ (วราหะ-หมุปา)<sup>88</sup> ซึ่งจัดเอาแผ่นดินขึ้นมาจากน้ำ”

**วิชิตย วิศวตฺรยมทฺฤตศฺรียา**

**ปฺรทานศฺเรยณ ปโยมฺจามฺนา I**

**สมฺจจฺริตานิ ตฺรลาคฺชิ วิทฺยุโต**

**ชยธฺวชานํ ชนยฺนติ สํศยม II 5.17 II**

(5.17) “นี่แน่ะ (น้องหญิง) ผู้มีนัยน์ตาหลุกหลิก เหล่าสายฟ้าจะสร้างภาพลวงตาของธงแห่งชัยชนะซึ่งเมฆที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นพิเศษนี้ได้ชูขึ้นหลังจากพิชิตโลกทั้งสามด้วยการเป็นวีรบุรุษแห่งการให้”

**ลิตจจฺโทตสฺารณเวตฺรยษฺญโย**

**วิโลทฤษฺณ วิลสนฺติ วิทฺยุตฺะ I**

**ณฺนาชไนะ ปโรชิตตฺรชนกฺรียา-**

**วิษฺฐณฺยมานาะ กรศฺาชิกา อิว II 5.18 II**

(5.18) “นี่แน่ะ (น้องหญิง) ผู้มีนัยน์ตาไม่นิ่ง สายฟ้า (ที่เหมือน) ก้านไม้เรียวสำหรับขับไล่ฝูงห่าน ส่งประกายราวกับนิ้วมือที่กำลังถูกเมฆฝนทำให้เคลื่อนไหวไปมาเพื่อเป็นการเตือนภัยล่วงหน้าแก่ผู้ที่เดินทางจากบ้านไปอยู่ที่อื่น”

**ศตฺหฺรทาปาทิตจฺารุเมารฺวิกิ**

**สลิลมาทาย มเหฺนทฺรการฺมุกม I**

**ปโยทกาละ ศฺพระ ศฺรวฺไร-**

**รฺปฺณทฺริกา วิทฺธาติ เมทินิม II 5.19 II**

<sup>88</sup> วราหะ เป็นอวตารปางที่สามของพระวิษณุที่มีร่างเป็นหมุปา

(5.19) “หลังจากเอาคันธนูของพระอินทร์ (รูงกินน้ำ) ซึ่งมีสายธนูอันงดงามที่แปลงสภาพเป็นสายฟ้ามาถือไว้อย่างสง่างาม ฤๅษณ์ก็ทำให้ผืนดินปราศจากดอกบัวสีขาวด้วยน้ำ (จากฝนที่ตกลงมา) เป็นจำนวนมาก (เช่นเดียวกับ) ชนเผ่าศพระ<sup>89</sup> ทำให้ผืนป่าปลอดจากเสียดด้วยลูกศร (ที่ยิงออกจากคันธนู) เป็นจำนวนมาก”

**ภุชงคภุคความตพณามณิศริยะ**

**สสุรนต์ ภูมณา ปุรุหุตโคปกาะ I**

**ปรจณทธาราหตรตนสุทร-**

**ปรกิรณรตโนปลขณตทานตยะ II 5.20 II**

(5.20) “โดยทั่วไป หิ้งห้อยจะเปล่งประกายแสงที่ระยิบระยับ (เหมือน) แก้วมณีบนพังพานของงูที่ถูกนกยูงกินแล้วสำรอกออกมา (และ) มีสีเรืองแสงทั้งดงาม (เหมือน) ชิ้นส่วนของหินมีค่านานาชนิดจาก (ใต้พื้น) โลกที่แตกเป็นเสี่ยงๆ เพราะฝนที่ตกลงมาอย่างหนัก”

**ศรณนิศาภาศตโลทรปรภา-**

**สโททเร นูตนาศาทวลสถเล I**

**ปตนต์ วัชรายุโรโคปกิฏากะ**

**สมครสนธยารุณตารโกปมาะ II 5.21 II**

(5.21) “ฝูงหิ้งห้อยซึ่งเหมือนกับกลุ่มดวงดาวสีแดงในตอนพลบค่ำจะบินว่อนอยู่ในบริเวณทุ่งหญ้าอันเขียวชอุ่มที่สว่างไสวพอๆ กับท้องฟ้ายามค่ำคืนในฤดูใบไม้ร่วง”

**วียตปฤถิวโยะ กิยทนต์ร ภาเว-**

**ทิตติ ปรมาตุ์ ปรถเมน เวธสา I**

**ปรสารยมาณา อิว มานรชชวะ**

**ปตนต์ ธาราอะ ปริตะ ปโยมุจาม II 5.22 II**

(5.22) “สายฝนจากกลุ่มเมฆโปรยปรายลงมาทั่วทุกทิศ รวากับเชือกวัดที่พระเจ้าผู้สร้างโลกในยุคแรก (พระพรหม) ชั่งไว้เพื่อวัดว่า ระยะทางระหว่างสวรรค์กับโลกเป็นเท่าไร”

<sup>89</sup> ชนเผ่าศพระ เป็นหนึ่งในชนเผ่าที่ตั้งรกรากอยู่ในภูเขาเดคันซึ่งมีความชำนาญในการล่าสัตว์ ชนเผ่าอื่นๆ ได้แก่ กิราตตะและปูลินทะ

อภัย จโกรากษิ ปโยทมาลิกา

ปรกามาจาฎพโกฏมณฑลิตี ।

อุปาทตตงขา สฎฐมิกษุณวณะ

ปรยานมทุโฆษยตีว ทิงมุเข ॥ 5.23 ॥

(5.23) “แน่ะ (น้องหญิง) ผู้มีนัยน์ตา (เหมือน) นกจโกระ แถวของเมฆนี้ซึ่งห้อมล้อมด้วยฝูงนกกระเรียนที่ส่งเสียงร้องดังมาก รวากับได้เอาสิ่งขมาปาวประกาศการเคลื่อนทัพมาของอิกษุณวณะ<sup>90</sup> (กามเทพ) อย่างก็กก้องไปทั่วทุกภาคส่วนของท้องฟ้า”

พกาวลีวิกรมกณจกมพโว

วิติรมศกรายุชิตกรมพลาละ ।

นมมตติ ไศเลษุ นวากรกฤษรา-

สตุฎฐาภิฆาตารณมิโวตมครชิตาละ ॥ 5.24 ॥

(5.24) “เมฆใหม่คือช้างที่แผดเสียงร้องขึ้นแล้วโน้มตัวลงไปที่ภูเขารวากับเตรียมจะปะทะกับสันเขา (ดังนี้) ประดับด้วยสร้อยคอเปลือกหอย (คือ) ฝูงนกกระเรียนที่บินกันเป็นแถว และปูลาดด้วยผ้ากำพลสีสดใส (คือ) รุ่งกินน้ำที่พาดผ่าน”

กษณปรภาจมปทามกฤษณา

ทิตะ สุเรนทรายุชจารุเศขระละ ।

ปโยทศถุจโครนวาริครภิตะ

ปรสุปรากษุกษมิว ปรกรูวเต ॥ 5.25 ॥

(5.25) “(หญิงสาวประจำ) ทิศทั้งหลายที่ประดับตกแต่งด้วยพวงมาลัยที่ร้อยด้วยดอกจำปา (campaka)<sup>91</sup> คือ สายฟ้าแลบ (และมี) เครื่องประดับบนศีรษะอันงดงามคือรุ่งกินน้ำ ดูราวกับกำลังฉีบน้ำเล่นใส่กันด้วยกระบอกฉีตคือเมฆที่เต็มไปด้วยน้ำบริสุทธิ์”

วิคามาณสย นกะสถลิตคฤหิ

นิทาษชิชโณรตุจกรวรวตินะ ।

ขเนน พทธา อิว โตรณสรชะ

สุเรนทรจาปาละ สุตร่า จกาสติ ॥ 5.26 ॥

<sup>90</sup> อิกษุณวณะ (ikṣudhava) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้มีคันทรงทำจากลำอ้อย

<sup>91</sup> จำปา (campaka) (ชื่อทางวิทยาศาสตร์: Magnolia champaca) เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ดอกเริ่มแย้มจะมีกลิ่นหอมในช่วงพลบค่ำ ออกดอกเกือบตลอดปี แต่จะมีดอกมากในช่วงฤดูฝน

(5.26) “สายรุ้งเปล่งประกายเจิดจรัสราวกับพวงระย้าที่เมฆได้แขวนไว้ที่ประตูทางเข้า  
สำหรับจักรพรรดิแห่งฤดูกาลผู้ได้พิชิตฤดูร้อนแล้วกำลังจะเสด็จกลับมาที่พระราชวังแห่งสวรรค์”

ปรกมปีตายำ กุฎกาชลีลยา

ทิตนตภิตเตา สตนยิตนุทนต์ินา ।

วิศิรยมาณา อิว ตารกาคณา

ปลาณฑุภาสะ กรกาะ ปตนตยมุะ ॥ 5.27 ॥

(5.27) “ลูกเห็บที่แวววาว (เหมือน) หัวหอมสีขาวต่างตกลงมาราวกับกลุ่มดวงดาวที่แตก  
เป็นเสี้ยวๆ โดยสายฟ้าคือช้างซึ่งเล่นอยู่กับการถูขมับ (ตนเอง) ที่กำแพงคือปลายขอบฟ้าอย่างสนั่น  
หวั่นไหว”

ปะยะปรวาไหะ สมเมว วาริไทะ

ปรี สมหาทาย มหาปโยนิธะ ।

ปุนรวิมุกตา อิว เมากติโกตกราะ

สสุรนต์ิ วรโฆปลศรกราะ กุชิตะ ॥ 5.28 ॥

(5.28) “ลูกเห็บขนาดเท่าก้อนกรวดเปล่งประกายบนพื้นดินเหมือนกับกองไข่มุกที่ถูกคาย  
ออกมาอีกครั้งโดยเมฆฝนหลังจากได้อาไข่มุกพร้อมด้วยน้ำปริมาณมากไปจากมหาสมุทร”

ยถา ยถา วุฤษฏีภีรภรมณตเล

วิษฏมภเต ไวทยุตทวยวาหนะ ।

ตถา ตถา ปานถมถติทฤค้ำ ฐรุวั

วิษฏมภเต เจตสิ มนมถานละ ॥ 5.29 ॥

(5.29) “ยิ่งแสงของสายฟ้าแลบแปลบปลาบบนท้องฟ้าพร้อมกับสายฝน (ที่ไปรยปรายลงมา)  
ไฟแห่งความรักก็ยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นในจิตใจของ (หญิงคู่รัก) ผู้มีนัยน์ตาเหมือนกวางสาวของนัก  
เดินทาง (ไกล)”

นิทาขตาปชวลิตา วนสถลี

ปรัสารยนต์ิ สสุฏกนทสิภรม ।

มยुरเกกาวิรุไตรรมโนทไระ

ปโยทมภยรฤยตีว ชีวนม ॥ 5.30 ॥

(5.30) “ป่าซึ่งถูกความร้อนในฤดูร้อนแผดเผา กำลังยื่นแขนคือดอกกันทลี<sup>92</sup>ที่แบ่งบาน ออกไปราวกับจะขอน้ำจากเมฆด้วยเสียงร้องวิงวอนของนกยูง”

วินิทรกานตารกทมพวภูทิกา-

ปรสฺนภิกฺษุชลกปราคฺวาหิเนฯ I

หฺรณฺติ มนฺทาทะ ปวมาณกนฺทลาคะ

คิชนฺจิทฺนํ ตาณฺจวชฺชํ ปรีศฺรम्मํ II 5.31 II

(5.31) “ขณะที่พัดเอาละอองเกสรจากก้านเกสรของดอกไม้บานที่สวนของต้นกระท่อม (กทมพะ) ในป่าไป ลมอ่อนๆ ที่เคลื่อนตัวไปอย่างช้าๆ ได้ปลดเปลื้องความเหนียวล้าที่เกิดจากการรำแพนของฝูงนกยูงไปด้วย”

วิศงฺกภูมมพฺรราชวิถิกํ

วลาหกานามภูตํ มิตฺสฺตตํ I

ปรตายนานา อิว ปาทปํสวระ

ปตฺนติ มนฺทํ ปรีตํ ปยะกณาคะ II 5.32 II

(5.32) “หยดน้ำค่อยๆ ตกลงมาโดยรอบ ราวกับฝุ่นละอองที่ฟุ้งกระจายจากเท้าของเมฆที่ท่องเที่ยวไปที่นั่นที่นั่นบนถนนหลักคือท้องนภาอันกว้างใหญ่”

วิษุขฺยมาเน ตมฺมิตาภฺรณฺนทเล

วิธาย สากฺษเย นวไวทฺยตฺนลมฺ I

ฤตฺตะ ปุโรธาสฺตมฺมิตฺสุมฺทโร-

ปรวฺรตฺตยฺยุมฺมิกฺรคฺรโหตฺสวมฺ II 5.33 II

(5.33) “ในขณะที่ท้องฟ้าเกิดเสียงดังกึกก้องจากสายฟ้า ฤดู (ฝน) คือพราหมณ์ก็ได้เตรียมไฟ (แสงแลบ) ของสายฟ้าที่เพิ่งเกิดขึ้นมาเพื่อเป็นสักขีพยานแล้วจึงทำพิธีแต่งงานคือจับมือที่เป็นเกลียวคลื่นของแม่น้ำและมหาสมุทร”

<sup>92</sup> กันทลี (plantain) เป็นผลไม้ตระกูลกล้วยชนิดหนึ่ง (Musa paradisiaca) มีผลขนาดใหญ่ ลักษณะคล้ายกล้วยหอม เนื้อแข็ง ผลดิบมีรสชาติดกคล้ายมันฝรั่ง ผลสุกมีรสหวาน

อนเนน กาเลน วินามฤตทรวไ-

รณิกามมาปาทิตสรวสัปาทา ।

อเศชโต ฎุรปี สรวธา ภาเซ

ทปุตฺตริณีนามริเทวตาปทม ॥ 5.34 ॥

(5.34) “(ถ้า) ปราศจากฤดูนี้ซึ่งพรั่งพร้อมด้วยน้ำอมฤต (น้ำฝน) ที่นำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ทั้งปวงตามที่ปรารถนา แม้โลกทั้งใบก็จะกลายเป็นที่สิ่งสถิตของเทพผู้ดูแลรักษาหญิงที่ไม่มีบุตร (เป็นหมัน) อย่างแน่นอน”

อิติ ปรัศัสามุขเร สเกาตุกั

สรวฤตตมฤททิศย นเรนทรนนทเน ।

อุโปฒลชชา อิว ทิงมุขานตเร

ติโรพภูวะ สกลาเซ ปโยธระ ॥ 5.35 ॥

(5.35) เมื่อเจ้าชาย (สิทธารถะ) ทรงกล่าวคำสรรเสริญอย่างชื่นชมยินดีต่อการกระทำตนที่เต็มไปด้วยความกระตือรือร้น (ของกลุ่มเมฆ) ตั้งนั้นแล้ว เมฆทั้งหลายทั้งปวงก็ได้หลบซ่อน (ตัวเอง) ที่ปลายสุดขอบฟ้า ราวกับเกิดความรู้สึกเขินอาย

ทิดงคนาวรณฆฤตานุเลปนั

ลิตจจทสไวรววิหารวิถิกา ।

สโรชนีเยวานวิภรโมทยะ

สมาจิราลิต สมโย’ถ ศารทะ ॥ 5.36 ॥

(5.36) ครั้นแล้ว บุพนิมิตแห่งฤดูใบไม้ร่วงก็ได้ปรากฏขึ้น (ดังนี้) การทาน้ำมันเนยใสที่ให้ความแวววาวแก่ผิวของเหล่าหญิงสาวประจำทิศ ทางสำหรับเดินเล่นอย่างเสรีของฝูงท่อนป่า (และ) การเพิ่มขึ้นอย่างมากมายของต้นอ่อนในสระที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยดอกบัว

ตฤติปฺรียายะ สวิลาสสัปโท

พลาภิกายาศจ วิสุทฺตชนมนะ ।

วิโยคทะชาทิว เมานมฺหุริตาะ

ปรเปทิวเร ปาณทรตัม ปโยธระ ॥ 5.37 ॥

(5.37) เมฆซึ่งปิดตัวเงียบได้ตกอยู่ในสภาพที่ซีดเซียวราวกับมีความทุกข์เพราะต้องพลัดพรากจากคนรักคือสายฟ้าแลบที่เต็มไปด้วยความครึกครื้นและฝูงนกกระเรียนที่มีธรรมชาติแห่งความขาวบริสุทธิ์

กทรธิตาตมียคุณประกาศเน

กษย์ ปรปเน สติ วาริทาคม I

ปรโหมทหาสา อิว ทิงมฤคิตุคคำ

สมทุพภูวระ กลห้สมณชลาละ II 5.38 II

(5.38) เมื่อฤดูฝนที่ทำให้การแสดงลักษณะเฉพาะของตนไร้ประโยชน์ได้สิ้นสุดลง ผุ่งห่าน ป่าก็มีชีวิตชีวาขึ้นมาราวกับรอยยิ้มที่มีความสุขของเหล่าหญิงสาวประจำทิศ

ลิตจฉทานำ ศรวณารติการณ

นิศมย โกลาหลมุดกเจตสาม I

วิโยคภาชสุตรฐณินา ฤคค

นินินทุรนตะกรณน ภารควม II 5.39 II

(5.39) หลังจากได้ยินเสียงร้องเอะอะไว้วายของผุ่งห่านป่าที่ตื่นตระหนกจนทำให้แสบ (แก้ว) หู เหล่าหญิงสาวที่มีความทุกข์เพราะพลัดพราก (จากคู่รัก) ก็ได้ประณามปรศุราม<sup>93</sup>อย่างรุนแรง ภายในใจ (ของพวกเธอ)

อนนตรตนากรเณมณทไล-

รงคกิริตีสตพภกรมาวโหะ I

มรลวณุไทรวลมานปักษโก-

รปุริ สรวุ หริทนต์กนทรม II 5.40 II

(5.40) ทั้งเวียงในท้องนภาเต็มไปด้วยผุ่งห่านป่าที่กำลังกระพือปีก (ดูราวกับ) กลุ่มดอกไม้ คือเกียรตยศ (สีขา) ของอนังคะ (กามเทพ) ที่กระจัดกระจายไปทั่ว (และ) กองกระดูกของปลาหมึก (ทะเลโฟมสีขา) จากมหาสมุทรอันกว้างใหญ่

วิกาลินำ สปตปลาศภูรห่า

วิชฤมภมาณะ ปรีโต รโฆภระ I

หริณมุขานามธิวาสจฺรณก-

ภรม วิเตนะ ปรถมานเสารภาะ II 5.41 II

<sup>93</sup> ปรศุราม หรือปรศุรามาวตาร เป็นอวตารปางที่ 6 ของพระวิษณุ ปรศุรามเป็นพราหมณ์และเป็น บุตรคนที่ 5 ของขมทัคินีกับนางเรณุกา ซึ่งทางฝ่ายบิดาสืบเชื้อสายภฤค ปรศุรามจึงเป็นบุคคลในตระกูลภารควะ ดังนั้น ภารควะที่กล่าวถึงในโคลงจึงหมายถึง ปรศุราม

(5.41) กลุ่มละอองเกสรอันหอมฟุ้ง (จากดอก) ของต้นสัตบรรณ (สप्तปลาตะ) <sup>94</sup> ที่บานสะพรั่งกำลังแพร่กระจายไปทั่วทุกหนแห่ง ทำให้เกิดการเข้าใจผิด (ว่าเป็น) แป้งหอมที่ใช้ทาบนใบหน้า (ของหญิงสาว) ประจำทิศ

**ปรวรุตยมาเน ปรมไทรุมทาวไละ**

**สมุคฺคฺพนฺ ทานชลาภิวรุษเณ ।**

**คเต'ปี วรฺชาสมเย มหาปคา**

**พฏวรุตยณตวิวฤทฺทชีวนาะ ॥ 5.42 ॥**

(5.42) ถึงแม้ฤดูฝนได้ผ่านพ้นไปแล้ว (แต่) เพราะฝนที่ตกลงมาคือน้ำมันจำนวนมากกำลังถูกขับออกมาจาก (ขมับของ) ช้างตกมัน แม่น้ำสายใหญ่ๆ จึงมีปริมาณน้ำเพิ่มขึ้นอย่างล้นหลาม

**กลาธินาถะ กรชาลมุชชวล**

**ปฺรสารยามาส หริตฺสุ นิรฺกรม ।**

**จิโรตฺสุกานำ กุมฺพาทกรศฺรียำ**

**ทฤตฺตนาถปาสิมิว กรตฺมุนฺนนาะ ॥ 5.43 ॥**

(5.43) พระจันทร์ได้แผ่กระจายแสงอันเจิดจ้าอย่างยิ่งไปในทุกทิศราวกับร้อนรนที่จะไปโอบรัดเหล่าดอกบัวอันงดงามซึ่งเป็นที่ปรารถนา (ของพระจันทร์) มานานแล้ว

**วิตายมาไนะ สิตจฺนฺทริกภาโร-**

**รตฺรงคิตาะ กุเชาเมวิเศษปาณทโระ ।**

**วิลชฆมานา ทฺวิชราชทฺรศนา-**

**ทฺฤตฺตาวคฺคฺณฺธา อิว ทิควรฺฐฎิกาะ ॥ 5.44 ॥**

(5.44) เหล่าหญิงสาวประจำทิศซึ่งอาบเอิบไปด้วยแสงจันทร์สีขาวนวลที่แผ่ออกมา (ตั้ง) ผ้าลินินสีขาวบริสุทธิ์ เป็นราวกับผ้าคลุมที่ใช้สวมเมื่อ (รู้สึก) เหนื่อยจากการจ้องมองของพระจันทร์

**ปตฺงคทาวานลลงฆิตาตฺมना**

**ตมสฺตมาลทฺรุมษณฺทสฺปทาม ।**

**มรฺตฺปฺรกีรฺณา อิว ฤษฺมรฺฐลยะ**

**ศศฺงกิเร ศารทเมฆปงฺกตยะ ॥ 5.45 ॥**

<sup>94</sup> สัตบรรณ (สप्तปลาตะ) ชื่ออังกฤษ: the devil's tree ชื่อวิทยาศาสตร์: Alstonia scholaris



(5.45) กลุ่มเมฆในฤดูใบไม้ร่วงมองดูแล้วเหมือนกับฝุ่นขี้เถ้าที่ฟุ้งกระจายไปโดยลม (ที่พัด) จาก (ป่า) ที่เต็มไปด้วยหมอกไม้ของต้นตมาละ (ตมาละ) สีดำที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติซึ่งถูกแผดเผาจนมอดไหม้โดยไฟป่าคือดวงอาทิตย์

**วิสุตวไรระ ศารทิกะ ปโยธไร-**

**รวิทมพยามาส วิกีรณมมพรม ।**

**ตรงคกงโคะ กลศามภล่ำ นิเช-**

**รยคานตภินไนรลวโณทเธรทุยติม ॥ 5.46 ॥**

(5.46) ท้องฟ้าซึ่งกระจัดกระจายไปด้วยเมฆในฤดูใบไม้ร่วง (ที่มีลักษณะ) เป็นลอนคลื่นได้เลียนแบบความงามของทะเลน้ำเค็มที่มีระลอกคลื่นของมหาสมุทรน้ำนจากการผสมผสาน (เป็นผืนเดียวกัน) ของทะเลทั้งหลายในวันจุดจบของโลก

**กฤตาทิเชกาะ ปรมณ์ ฆนามพุภิ-**

**รฤตโตตตริยยะ ศรทภรลัจโยะ ।**

**วิลิปตคตฺรยะ ศศิรศมิจนทไน-**

**รทิตไศ ทฤตสตารภหารยษฏิกาม ॥ 5.47 ॥**

(5.47) (หญิงสาว)ประจำทิศทั้งหลายซึ่งเริ่มแรกได้ทำการชำระล้างด้วยน้ำจากเมฆ (ต่อมา) ใส่เสื้อคลุม (อุตตริยยะ) ด้วยกลุ่มเมฆในฤดูใบไม้ร่วง และลูบไล้ร่างกายด้วยกระแจะจันทร์คือแสงจันทร์ (สุดท้าย) ก็ได้สวมสร้อยคอทำด้วยไข่มุกคือดวงดาวทั้งหลาย

**กฤตاپุลวานามจิเรณ วาริไท-**

**รทิสาวฐน่ำ รุจิรามพรตวิษาม ।**

**ศรึรลคณา อิว โตยวิปฺรุษ-**

**ศจกาศิเร สาทิสเณน ตารกาะ ॥ 5.48 ॥**

(5.48) กลุ่มดวงดาวได้เปล่งแสงสว่างไสวอย่างเห็นได้ชัดราวกับหยดน้ำที่เกาะตามร่างกายของหญิงสาวประจำทิศซึ่งเพิ่งได้ทำการชำระล้างด้วย (น้ำจาก) เมฆ แล้วสวมใส่ (เสื้อคลุม) ที่สวยงามของท้องฟ้าอันสดใส

**วิกาลินศจนทรกโรปลาลนา-**

**ทวิเรชิเร ไกรวโกศราศยะ ।**

**ศรตฺปรสนเนษุ ตฎากวาริชุ**

**ปรวิษฎุพิมพา อิว ตารกาคณะ ॥ 5.49 ॥**

(5.49) กลุ่มดอกบัวตูมสีขาวที่บ้านสะพรั่งจากการประเล้าประโลมของแสงจันทร์ได้เปล่งประกายเหมือนกับหมู่ของดวงดาวที่มีภาพสะท้อนปรากฏอยู่ในน้ำของสระที่ใสบริสุทธิ์ในฤดูใบไม้ร่วง

วิกสวรา วยณชิตกณฏกางกูรา

วิมุกตมาธวิกรมุทศรุพิณฑะ ।

สโรชชณทาะ ครท สภาคตา

วิโลกย วิสเมรมุขา อิวาพณะ ॥ 5.50 ॥

(5.50) เหล่าดอกบัวที่เบ่งบานเผยให้เห็นขนที่ลุกชูชันคือก้านดอกที่มีหนาม (และ) หยดน้ำตาแห่งความสุขคือน้ำหวานซึ่งหลังไหลออกมามองดูแล้วเหมือนกับใบหน้าที่แสดงความประหลาดใจเมื่อได้เห็นการมาถึงของฤดูใบไม้ร่วง

วิกาสภามภิตะ สโรรุทา

วิลียมาไนรมกรนทนิรมไระ ।

อคารตา ปราปฐตีว ปฐิตา

ครตฤตา อปยชิลาะ สโรวระ ॥ 5.51 ॥

(5.51) ทะเลสาบทั้งปวง ถึงแม้จะเหือดแห้งไปในฤดูใบไม้ร่วง (แต่) ดูราวกับได้ถูกเติมเต็มอย่างสมบูรณ์โดยน้ำตกคือน้ำหวานของดอกบัวบานที่หลังไหลออกไปทั่วทุกทิศ

วิกภาวปฐนทเรกษุปรุมุขจยไตะ-

รนิรมตรา เมากติกสารสังโยะ ।

อุทาร์โกทาร์กกุลยกาตฎา

ปรเปทิวเร ตามรณทีตโฏปมาม ॥ 5.52 ॥

(5.52) ริมฝั่งของคูน้าในทุ่งนาอันกว้างใหญ่จำนวนมากซึ่งเต็มไปด้วยกองไข่มุกอันล้ำค่าที่หล่นลงมาจากส่วนบนของปล้องอ้อยที่สุกแล้วมองดูแล้วคล้ายกับริมฝั่งของแม่น้ำตามร (ตามระ)<sup>95</sup>

วิกปากท (ภู) มนานิ (ภี) วิทีรณทาทิมิ-

ผลปรกีร์ไณรนวพิชชาลโกะ ।

กรมพิตาะ กานนณมโย พณะ

ปุณะ สมุทยตสุร์โคปกา อิว ॥ 5.53 ॥

<sup>95</sup> แม่น้ำตามระ (tāmra or tāmraparṇī) เป็นแม่น้ำที่อยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดียซึ่งมีชื่อเสียงทางด้านไข่มุก

(5.53) ฟืนป่าที่เคลื่อนกลาตไปด้วยเมล็ดพืชสดมากมายซึ่งกระจัดกระจายไปทั่วจากผลทับทิมที่โดยปกติ (เปลือก) จะแตกออกเมื่อสุกเต็มที่ ดูประหนึ่งว่าพวกหึ่งห้อยกำลังจะมาปรากฏตัวอีกครั้ง

อมนทปาโกทยศาลิเกะ ฝไล-

รวางมุขินาะ กลมา ลลฤษิเร ।

อุปสทธิตามาตมวินาศวิกิริยา

วิจิณตย โศกาวนตา อิวาริกม ॥ 5.54 ॥

(5.54) ต้นข้าวกลมะ (กลมะ)<sup>96</sup> ที่โน้มลงเพราะรวงข้าวมีเมล็ดข้าวที่สุกเต็มที่ มองดูราวกับงอตัวลงด้วยความเจ็บปวดอย่างมาก เมื่อคิดถึงการเปลี่ยนแปลงคือความพินาศของตนที่กำลังจะมาถึง

วิกิรณปงกังกิตศฤงคโกฏยะ

ชुरารุจจนทรฤษตฤลลุมยะ ।

มุหุรณทนต์ วฤษภา มโหทรตา

สตฎาภิฆาตํ สริตํ วิเตนิเร ॥ 5.55 ॥

(5.55) รวงข้าวผู้ทั้งหลายที่คลุ้มคลั่งจากการติดสัดได้ไปทำลายตลิ่ง (คันดินตามริมฝั่ง) ของแม่น้ำ ซึ่ง (รวงเหล่านี้) ต่างส่งเสียงร้องอย่างไม่หยุดหย่อน (และ) ที่ปลายเขาของรวงก็เปื้อนโคลนที่กระเด็นมาจากดินของตลิ่งที่พังลงเพราะกบที่ (เหมือน) พระจันทร์เสี้ยว (ของรวงเหล่านั้น)

อตรานตเร ราชกุมารเมน-

มาหุย ปฤถวีปติราพภาเซ ।

อัย ชนะ ปุตร ตวาสุตริศึกษา-

วิโลกนํ ปฺรตยภิวาณฉตีติ ॥ 5.56 ॥

(5.56) ครั้งนั้น พระราชาได้ทรงรับสั่งให้พระกุมารพระองค์นั้นมาพบ แล้วตรัสว่า “แน่ะ บุตรชาย ปวงชน (ของเรา) นี้ปรารถนาที่จะเห็นทักษะในการใช้ศัสตราวุธของเจ้า”

ศรุตวา ตุ ตตสุรยกุลาวตัสสะ

ปรตยชชคาท ปฺรถมํ นฤปาณาม ।

อาโลกยตํ ตาต มมาสุตริศึกษา

ปราปเต ทิเน สปตมสฺสขยเยติ ॥ 5.57 ॥

<sup>96</sup> กลมะ เป็นข้าวชนิดหนึ่งที่หว่านในเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน และสุกในเดือนธันวาคม-มกราคม

(5.57) และหลังจากทรงสดับ (พระดำรัสของพระบิดา) นั้นแล้ว (พระกุมาร) ผู้เป็นมงกุฎ แห่งสุริยวงศ์ได้ตรัสตอบ (พระราชชา) ผู้ยอดเยี่ยมที่สุดในบรรดากษัตริย์ทั้งหลายว่า “ข้าแต่พระบิดา เมื่อครบเจ็ดวัน พระองค์โปรดทอดพระเนตรทักษะในการใช้ศัสตราวุธของหม่อมฉันเถิด”

**อถาคเต สप्तมวสาธนาเต**

**ปราชชาติรพณฐชนเนน สารธมฺ ।**

**ตสยาสูตรศึกษาปรวีโลกนารถ-**

**มธยาสุต ภาทราสนมาทเธณ ॥ 5.58 ॥**

(5.58) จากนั้นเมื่อสิ้นสุดวันที่เจ็ด พระราชาพร้อมด้วยเหล่าพระประยูรญาติผู้เป็นที่เคารพได้ประทับนั่งบนบัลลังก์อันรุ่งโรจน์เพื่อทอดพระเนตรทักษะในการใช้ศัสตราวุธของ (พระกุมาร) พระองค์นั้น

**เอเกน พาณาสนมาตตชย-**

**มนเยน หสตามพुरुເณ พาณมฺ ।**

**สมาททานะ ส ปินทุธมฺรูตี-**

**รคเร คุโรราวิรภูตกุมาระ ॥ 5.59 ॥**

(5.59) พระกุมารพระองค์นั้นได้ทรงปรากฏตัวต่อหน้าพระบิดาในชุดป้องกันตัว โดยพระหัตถ์ ตั้งดอกบัวข้างหนึ่ง (ของพระองค์) ถือคันศรที่ขึ้นสายธนูแล้ว และอีกข้างหนึ่ง (ถือ) ลูกศร

**กั ปุษปธนะว ปฺรติลพทุธมฺรูตี-**

**กั วาวตีโรเณ ปฆวานุ สธนฺว ।**

**เอววิธา ปฺราทุธมฺรูตปฺรชานำ**

**วิกฺลปนา วิสฺมิตมานसानาม ॥ 5.60 ॥**

(5.60) ปุษปธนะ<sup>97</sup> (กามเทพ) ได้ร่างกายกลับคืนมาแล้วหรือ? หรือว่าพระอินทร์พร้อม ธนู (วิชัย) ได้เสด็จลงมา (สู่โลก)?” มโนภาพในลักษณะเช่นนี้ได้ปรากฏขึ้นแล้วในหมู่คนที่มีความพิศวงงงงวยในใจ

**อทุษฏฐปุรวามติโลกคิลปา-**

**มตยทุฏตามปฺรติมปฺรภาวะ ।**

**พหุปฺรการำ ปิตฺรสุตฺรคิกฺษำ**

**สํทรศยามาส ส วีรวฺรยะ ॥ 5.61 ॥**

<sup>97</sup> ปุษปธนะ (puṣpadhanva) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้มีคันศรทำจากดอกไม้อัน

(5.61) พระกุมารพระองค์นั้นผู้เป็นวีรบุรุษที่ประเสริฐที่สุด ทรงมีพลังกำลังอันหาที่เปรียบมิได้ ได้ทรงแสดงทักษะในการใช้ศัสตราวุธหลากหลายชนิดแก่พระบิดาซึ่งเป็นความยอดเยี่ยมแห่งศิลปะที่เหนือธรรมชาติอันไม่มี (ผู้ใด) เคยเห็นมาก่อน

**ทฤษฎาวาสตรศึกษา ชคเทกพนโร-**

**รภูตปุรวามานิตเลขุ ।**

**อาตมานมาฆณฑลตลยธามา**

**วิสามธีโศ พหุมนยเต สม ॥ 5.62 ॥**

(5.62) หลังจากได้ทอดพระเนตรทักษะในการใช้ศัสตราวุธที่ไม่เคยปรากฏ (เช่นนั้น) มาก่อนบนโลกของ (พระกุมาร) ผู้เป็นสหายเพียงหนึ่งเดียวของมवलมนุษย พระราชาผู้ทรงรุ่งโรจน์เปรียบเสมือนพระอินทร์ก็ได้ทรงมีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง

**อิถถิ ธีโร ทรศยิตวาสตรศึกษา**

**ธานุชกาณามครคณยสตรสวี่ ।**

**อาโคปาล์ สตุยมานาปทาโน**

**โลไกรจุใจราสสาทาตามเคหม ॥ 5.63 ॥**

(5.63) หลังจากทรงแสดงทักษะการใช้ศัสตราวุธดังกล่าวแล้ว พระกุมารผู้ฉลาดปราดเปรื่องและมีพลังกำลังมากจนได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ประเสริฐสุดในบรรดานักยิงธนูทั้งหลายก็ได้เสด็จกลับสู่ที่ประทับส่วนพระองค์ ในขณะที่ผลงานอันยอดเยี่ยม (ของพระองค์) ได้รับการสรรเสริญอย่างแข็งแรงแจกประชาชน (ทุกหมู่เหล่า) รวมถึงกลุ่มคนเลี้ยงสัตว์

**สคีตมมงคลมโหดสวสงคินิภะ**

**สากั วฐุภีรนุราคตรงคิตาภะ ।**

**กฐีธาคุฤหะช วิหรน กษติปาลสุนุ-**

**รวรรษานิ กานิจิตเสสา กษปยัจการ ॥ 5.64 ॥**

(5.64) พระกุมารพระองค์นั้นทรงใช้เวลาหลายปีประทับอย่างสุขสำราญอยู่ในปราสาท (3 ฤดู) พร้อมกับเหล่าหญิงสาวผู้เต็มไปด้วยตัณหาราคะซึ่งหลงใหลอยู่กับงานรื่นเริงที่ให้ความสุขด้วยการร้องรำทำเพลง

**อิติ พุทฺธโฆษวิริจิตเต ปทฺยจุฑามณินามนิ มหาากาเว ปณจมะ สรคะ ॥**

สรรคที่ 5 ในมหากาพย์ชื่อปทฺยจุฑามณิรจนาโดยพุทฺธโฆษะได้จบเพียงเท่านี้

ษษระ สรคะ

สรรคที่ 6

ปราหุรพภูว สมยะ สุกโค วสนตะ

ปรสตาวันนาลิกุลโกกิลกุชิตานาม ।

พาณาศโย มกรเกตนสายกานำ

เมหาหุรติโก มลยมารุตนิรคมานาม ॥ 6.1 ॥

(6.1) ฤดูใบไม้ผลิที่เป็นฤดูแห่งความรุ่งเรืองได้ปรากฏขึ้นแล้ว ซึ่งประเดิมด้วยเสียงร้องของนกกาเหว่า เสียงบินหึ่งๆ ของฝูงผึ้ง (และ) เสียงกระพือของปีกขนนกที่ปลายลูกธนูของมกรเกตนะ<sup>98</sup> (กามเทพ) ผู้เป็นโหราจารย์ (ที่สามารถพยากรณ์เวลา) ของลมที่พัดออกจากเทือกเขามลยะ<sup>99</sup>

อุจจนททณทธรกาสรสารวเถาม-

สนำหภิต อิว จณทมยุมมาลี ।

สทโย วิวรัตติหโย ยมทิงมูขานตา-

ทยาตรามธตต หิมภูธรสมุขินาม ॥ 6.2 ॥

(6.2) ทันใดนั้น พระอาทิตย์ที่มีแสงร้อนแรงได้ให้มา (ของตน) เบี่ยงออกจากทิศใต้แล้วตั้งต้นเดินทางมุ่งหน้าสู่เทือกเขาหิมาลัย ราวกับหวาดกลัวต่ออาวุธ (สำหรับต่อสู้) ของเจ้าแห่งกระบือคือ ยมราชผู้เกรี้ยวกราด

จนทโรทยชชวลมูเขน ฌษรฐชาชญา

วยาгурวตา วิมลสุภษมตรามพเรณ ।

วนยา วสนตสมเยน ปริครหตว-

สภำวิตา สปทิ ปุษปวตี พภูว ॥ 6.3 ॥

(6.3) หลังจากได้รับการยอมรับให้เข้ามาสู่อ้อมกอดของฤดูใบไม้ผลิโดยใช้การส่องแสงสว่างไสวของพระจันทร์และอากาศที่ปลอดโปร่งและเบาบาง เพื่อสำแดงอำนาจอันไร้ขีดจำกัด

<sup>98</sup> มกรเกตนะ (makaraketana) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้มีมกรเป็นสัญลักษณ์

<sup>99</sup> เทือกเขามลยะเป็นเทือกเขาที่มีการกล่าวถึงในคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาฮินดู อาทิเช่น มัตสยาปุราณะ กุรมาปุราณะ พระวิษณุปุราณะ รามายณะ และมหาภารตะ โดยมีความเชื่อว่า เทือกเขามลยะนี้เป็นเทือกเขาที่อยู่ตอนใต้สุดของประเทศอินเดีย

ของฉษวชชะ<sup>100</sup> (กามเทพ) ป่าใหญ่ (นั่น) ก็ถูกปกคลุมไปด้วยดอกไม้ (นานาชนิด) ทันทิ (เหมือน) หญิงสาวที่หลังจากได้รับเกียรติให้แต่งงานกับหนุ่มคนรักที่มีใบหน้าสดใส (ดั่ง) ช่วงเวลาพระจันทร์ขึ้น และที่แต่งกายด้วยอาภรณ์ที่ประณีตและสะอาดไร้มลทินเพื่อแสดงเจตจำนงแห่งความรัก ได้ถูกแต่งแต้มประดับประดาไปด้วยดอกไม้ทันที

กาเลน คาคมตรมานปริศรหณำ

ปราณานิธานุ รสยิตุ์ ปรมทาชานานาม ।

อุลลาลีเตว รสนา กุสมทฐุมานา-

มุกทาสเต สุม นวโกมลปลลวศุริะ ॥ 6.4 ॥

(6.4) ความงดงามของหน่อใหม่ที่อ่อนละมุนของต้นไม้ที่มีดอกไม้เต็มต้นมองดูแล้วเหมือน ลิ่นที่ถูไปไม้ผลิแลบออกมาเพื่อเลีย (ตุ๊กลิ้น) ลมปราณของเหล่าหญิงสาวที่ยึดมั่นถือมั่นอย่างเหนียวแน่นอยู่กับความอิจฉาริษยา

อุณโมจยณุ ปริณตจจทกญจุลีกา-

มุกทาวยณุ มุกุลชาลกโรมทรชม ।

อุลโลลยณุ ภารมรเกศกริ ลตานา-

มุกทยานญชุ วิชหาร วสนตกาละ ॥ 6.5 ॥

(6.5) ถูไปไม้ผลิ (วสันต์) ได้ท่องเที่ยวไปอย่างสุขสำราญในบริเวณอุทยาน ซึ่งทำให้เสื่อ รดอกของหญิงสาวคือไปไม้แกของเถาวัลย์ร่วงหล่น ทำให้ชนคือดอกตูมตั้งชันชู (และ) ทำให้ปอยผม คือฝูงผึ้งสีดำกระเจิดกระเจิง

อารุหย มนุทมลยานิสมปาหาหย-

มาศาชยปรจลิตสย มโนภวสย ।

สุนปรสูติรภวนนเวลาชวฤชฎี

ปุลโกกิลชวนิรฎทวรศงชโฆษะ ॥ 6.6 ॥

(6.6) เมื่อลมจาก (หุบเขา) มลยะพัดขึ้นมาอย่างซำๆ (เหมือน) มโนภวะ (กามเทพ) ที่ ขับเคลื่อนราชรถเพื่อไปยึดครองดินแดนต่างๆ (ของโลก) การเบ่งบานของหมู่มวลดอกไม้ได้กลายเป็น การโปรยข้าวเปลือกคั่วใหม่ (และ) เสียงร้องของนกกาเหว่าตัวผู้ก็กลายเป็นเสียงของหอยสังข์มงคล<sup>101</sup>

<sup>100</sup> ฉษวชชะ (Jhaṣadhva) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้มีธงเป็นรูปปลา

<sup>101</sup> การโปรยเมล็ดแห่งและการเป่าหอยสังข์เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นเพื่อเป็นสิริมงคลแก่กษัตริย์ที่กำลังเตรียมตัวจะไปทำสงคราม

มนทานิเลน วหตา วรราชิมธยา-

ทุดถาปีตะ กุสุมโกกรเรณรุจโจละ I

เสนาปราศ อิว ทิควิชโยทยตสย

เจโตฎวะ ปรสรติ สม ทิคนตเรษุ II 6.7 II

(6.7) ละอองเกสรของดอกไม้ตูมและดอกไม้บานที่ฟุ้งขึ้นอย่างมากมายจากต้นไม้ที่เรียงรายกันอยู่กลางป่าซึ่งถูกลมอ่อนๆ พัดพาไป ได้แผ่กระจายไปทั่วท้องฟ้าราวกับผงธุลีแห่งกองทัพของเจโตฎ (กามเทพ) ที่อุบัติขึ้นเพื่อพิชิตโลก

ปุษฺปายุธสย นฤปะตะ ปรปุษฺฎวระคะ

สัครามสักรมสทาน สหการพาดาน I

สัเจตุกาม อิว สัจิจารุปรตราน

พกราม วิกรมวเนษุ นวางุเรษุ II 6.8 II

(6.8) ผุ้จนกกาเหว่า (ปรปุษฺฎวะ)<sup>102</sup> ได้บินวนเวียนอยู่ในป่าละเมาะ (ซึ่งเต็มไปด้วย) ต้นอ่อนที่เพิ่งผลิดอกออกใบใหม่ๆ ราวกับต้องการจะไปเก็บลูกศรคือดอกมะม่วงที่มีกลีบดอก (คือขนนก) อันงดงามของเจ้านายคือ ปุษฺปายุธะ<sup>103</sup> (กามเทพ) ซึ่ง (ลูกศรเหล่านี้) สามารถทนทานต่อความซุ่มนุ่นวุ่นวายจากการสู้รบ

วีเรณ มารสุภเฏต วิภิตย พาไณ-

รพทธา มหาวิภูปีนัา วิภูปานตเรษุ I

วยาภิรณเกศนิจยา อิว ศตรุมนขา

วยาโลลภถคณิวหะ สตพกา วีเรษุ II 6.9 II

(6.9) มวลดอกไม้ซึ่งมีฝูงผึ้งบินส่ายไปมา (ได้ตอมอยู่) มองดูคล้ายกับศีรษะของศัตรูที่มีผมเผ้ายุ่งเหยิงถูกรบผู้ยิ่งใหญ่คือ มาระ (กามเทพ) ผู้กล้าหาญตัดด้วยลูกศรแล้วนำไปแขวนไว้ที่กิ่งต่างๆ ของต้นไม้ใหญ่ทั้งหลาย

ภถคานิมุทริตมุขา มกรนทปุไระ

ปุรุโณทธา รุรุจิเร สุมโนคูลุฉฉะ I

วีรสย มารนฤปะเตรวิชยาภิเชกั

กาเลน กรตุมิว รตนฆฎาะ ปรณิตาะ II 6.10 II

<sup>102</sup> ปรปุษฺฎวะ แปลว่า “เลี้ยงดูโดยคนอื่น” ในที่นี้หมายถึง นกกาเหว่าซึ่งแม่นกจะวางไข่ในรังของนกชนิดอื่นและให้แม่นกเจ้าของรังช่วยยกไข่ให้แทน ลูกนกกาเหว่าจึงได้รับการเลี้ยงดูโดยแม่นกอื่น

<sup>103</sup> ปุษฺปายุธะ (puspāyudha) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้มีอาวุธเป็นดอกไม้



(6.10) กลุ่มดอกไม้ที่อุดมไปด้วยน้ำหวานซึ่งด้านบนถูกปกคลุมด้วยฝูงผึ้งเจ็ดจรัสราวกับคนโทอัญมณีที่ฤดูใบไม้ผลิได้นำมาเพื่อประกอบพิธีเฉลิมฉลองชัยชนะของพระราชาคือมาระ (กามเทพ) ผู้เป็นวีรบุรุษ

**โอมীগฤตา มลยมารุตกนุทเลน**

**ปุตฺโผโร ปุควนนูตฺนปฺษุปฺปาละโ** ।

**เจโตภวสย นฤปเตรมรฺฐนา สลิล-**

**มานุโทธิลิตา สลิตจามรมาลีเกว ॥ 6.11 ॥**

(6.11) ช่อดอกออกใหม่ของต้นหมาก<sup>104</sup> ในป่าละเมาะที่ถูกกระแสดมจากเทือกเขามลยะ (พัตกระพือ) ทำให้เป็นริ้วได้พลิ้วไหวไปมาเหมือนกับเส้นขนจามรีอันสง่างามของกษัตริย์คือเจโตภวะ<sup>105</sup> (กามเทพ) ที่ฤดูใบไม้ผลิ (มธุ) ใช้โบกไปมาอย่างสนุกสนาน

**ปุตฺโถกิลละ ปุณฺรนงฺคชยาปทาน-**

**คาสทฤกษกลปญจมภูชิตานิ ।**

**เปจฺจะ ปฺรสนนมธฺโรชชวลเปศลานิ**

**ปรตยฺครจฺจตฺกิลิกาสู วนสฺถลิสฺสุ ॥ 6.12 ॥**

(6.12) ในบริเวณป่า (ที่เต็มไปด้วย) หน่อใหม่ๆ ของต้นมะม่วง เหล่านกกาเหว่าตัวผู้ได้เปล่งเสียงร้อง “กาเหว่า...กาเหว่า” ซ้ำแล้วซ้ำอีกด้วยเสียงโน้ตดนตรีตัวที่ห้า (ปญจมะ)<sup>106</sup> ซึ่งใสหวาน น่าหลงใหลและนุ่มนวลประหนึ่งว่า (กำลังร้อง) เพลงเฉลิมพระเกียรติชัยชนะของอนันังคะ (กามเทพ)

**อุทฺเวลลสฺมฤตมธฺวฺรตทานราชิ-**

**รฺจฺจณฺจขโล มลยมารุตคฺนุทสฺตี ।**

**มานครหาทฺริกฺกุเกษุ มนสฺวินินำ**

**วปรฺกริยาวิหฺฤติมาจฺรติ สฺม มนฺทม ॥ 6.13 ॥**

<sup>104</sup> ดอกของต้นหมาก จะออกรวมกันเป็นช่อขนาดใหญ่ ก้านช่อดอกเป็นเส้นยาวแตกออกโดยรอบแกนกลาง มีกลีบหุ้มช่อขนาดใหญ่ยาวประมาณ 40 เซนติเมตร เป็นมันเงา มีใบประดับหุ้มอยู่

<sup>105</sup> เจโตภวะ (cetobhava) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้เกิดจากใจ

<sup>106</sup> ปญจมะ (5<sup>th</sup> note of gamut) หมายถึง โน้ตดนตรีตัวที่ 5 ของเสียงดนตรีทั้งหมดที่ไล่จากต่ำไปหาสูง นักบวชชาวอิตาลีชื่อ Guido d'Arezzo ซึ่งมีชีวิตอยู่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 11 เป็นผู้คิดค้นทฤษฎีดนตรีที่ใช้คำว่า “gamut”

(6.13) ช้างตักมัน (ที่ถูกปล่อย) ตามธรรมชาติและมีน้ำมันหลังไหลออกมาเป็นทาง (จากขมับ) ได้เข้าไปเที่ยวทำลายเนินดินที่สันเขาเพราะความคลุ้มคลั่ง (เหมือนกับ) ลมจากเทือกเขามลยะ(ที่พัดโฉบมา) อย่างไม่ขาดสายและมีผึ้ง (ตัวผู้) บินมารวมกลุ่มกัน (บนท้องฟ้า) เป็นจำนวนมาก<sup>107</sup> ได้ค่อยๆ เข้าไปคลายความขุ่นเคืองของเหล่าหญิงสาวที่มีหน้าตาบึ้งตึงเพราะความโกรธ (ต่อคนรัก)

### มนทานิลกษิติปมงคลปาธกานำ

มากนุทนครคชมณฑนทิตินทิมานาม I

อุททามกามวิชโยตสวโฆษณานา-

มุขชอุมกเต สม รุตมุนมทษฎูปทานาม II 6.14 II

(6.14) เสียง (หึ่งๆ) ของผึ้งที่กำลังบินมา (ในน้ำหวานของดอกไม้) ได้ดังกระหึ่มไปทั่ว (เหมือนกับเสียง) ของกวีผู้ท่องบทสรรเสริญพระราชคือสายลมอ่อน (ที่พัดมาจากทางใต้) (เหมือนกับเสียง) ของกลองเล็กที่ประดับ (บนหลัง) ช้างตักมันคือต้นมะม่วง (และเหมือนกับเสียง) ของผู้ประกาศงานเฉลิมฉลองชัยชนะของกามะ (กามเทพ) คือความหึงผยอง

### อามูลจุมภิตะ ปรวิชอุมภมาโณ

พาลปรวาลนิวโห วนปาทปานาม I

มานานุทธการทรณาย มนสวินินำ

พาลาตปปรสรวีกรมมาลลมเพ II 6.15 II

(6.15) หน่อใหม่จำนวนมากที่งอกออกมาจากทุกหนทุกแห่งตั้งแต่รากจนถึงยอดของต้นไม้ทั้งหลายในป่าได้รับแสงแดดยามเช้าที่สาดส่องออกมาอย่างมากมาย (ราวกับ) เพื่อกำจัดความมืดคือความยโสของเหล่าหญิงสาวที่แสนงอน

### นิรัตนสุเมรมณีจกานำ

นิษยนทมานาภिरโนกทานาม I

มฐูลกาसारมทานทีภิ-

รวรณั นทิมาตฤกตามยาสีต II 6.16 II

(6.16) ป่าไม้ได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยน้ำจากแม่น้ำใหญ่คือท่าฝนแห่งน้ำผึ้งที่หลังไหลลงมา จากต้นไม้ซึ่งมีดอกไม้บานสะพรั่งอยู่อย่างหนาแน่น

<sup>107</sup> ในวันที่อากาศดี ท้องฟ้าแจ่มใส ผึ้งตัวผู้จากรังผึ้งต่างๆ จะบินไปรวมกลุ่มกันเพื่อผสมพันธุ์กับผึ้งนางพญา

ตโณปกณฺเฐ มกรนทสินฺโระ  
 ปรสฺสูณฐลีปฺลินาภีราเม ।  
 อาพทฺธจฺจฺราเช สท กามินีภี-  
 ราเรภีเร ปาตุมลิตฺตวิโรเช ॥ 6.17 ॥

(6.17) ผู้กล้าแห่งฝั่งดำซึ่งล้อมวงอยู่กับเหล่าฝั่งสาว ณ ริมฝั่งของสายธารแห่งน้ำหวานบน  
 สันทรายอันน่ารื่นรมย์ที่ทำด้วยละอองเกสรดอกไม้ได้เริ่มดื่ม (น้ำหวาน) กันแล้ว

วีรฺุณมยฺิ วิภฺรณมยฺนตฺรโฑลา-  
 มาโรปย ภูณฺจฺคิมวีกิตฺตคิตฺตาม ।  
 สมิโรไนราตมฺครุตฺสมุตฺโระ  
 สานนทมานโฑลยติ สม ภูณฺจฺคะ ॥ 6.18 ॥

(6.18) หลังจากทำให้ฝั่งสาวที่ (อยู่ท่ามกลาง) เสียงเพลงอันไพเราะ<sup>108</sup> ป็นขึ้นบนชิงช้าซึ่ง  
 เป็นเครื่องแกว่งไกวทำจากเถาวัลย์ ฝั่งตัวผู้สีดำก็ได้ (ชิงช้านั้น) อย่างครึกครื้นด้วยลมที่เกิดจากการ  
 กระพือปีกของมัน

อโศกยชฺชภูยฺาเช สตพโกปนีต-  
 มาทาย ปุชฺปาสมานเนน ।  
 สโภคชินฺนํ ตฺรณทฺวิโรเช  
 สจฺจภูกํ ปายยติ สม กานตาม ॥ 6.19 ॥

(6.19) หลังจากได้ไปรวบรวมน้ำหวานจากหมู่มวลดอกไม้บนกิ่งของต้นโอศกด้วยปาก ฝั่ง  
 หนุ่มสีดำก็ให้สาวคนรัก (ของตน) ที่เหนื่อยล้าจากการร่วมรักได้ดื่ม (น้ำหวานนั้น) พร้อมกับ (กระซิบ)  
 คำพูดหวานๆ (ที่ข้างหูของเธอ)

องคฺ์ สมาสาทฺย ลตางคฺนํ  
 ชชงฺขริชฺมิภาเช สตพกฺสฺตเนชฺุ ।  
 ปรตฺยครฺปุชฺปาสมทฺุครฺพานํ  
 ปรเปทฺิเร วิสมฤตฺโกลลภาวฺาเช ॥ 6.20 ॥

(6.20) เหล่าตัวอ่อนของฝั่งเมื่อได้ฟักออกมาเป็นตัวบนหน้าอกคือมวลดอกไม้ของเถาวัลย์  
 แล้ว ก็ได้เข้าไปดื่มนมคือน้ำหวานของดอกไม้สดจนลืมนิยามชาติที่อยู่ไม่นิ่งของมัน

<sup>108</sup> เสียงหึ่งของฝั่งที่กลมกลืนกัน

**อเนกศีลธรรมวิมรุตศีรณำ**

**ปุราณเมารวิมปนีย มาระ I**

**โกทณทยชฌฎรมกรนทยชฌ-**

**รปุรวเมารวิมกโรท ทวีเรโผะ II 6.21 II**

(6.21) หลังจากได้ทิ้งสายธนูเส้นเก่าซึ่งชำรุดเพราะแรงเสียดทาน (กับลูกศร) ในการต่อสู้มากมาย มาระ (กามเทพ) ได้ทำสายธนู (เส้นใหม่) ที่ไม่เคยมีมาก่อนด้วยตัวผึ้ง (ที่นำมาร้อยต่อๆ กัน) สำหรับคันธนูคือต้นอ้อย (ที่เต็มไปด้วย) ด้วยน้ำหวาน

**อนนโยเนรปทานคาลำ**

**มโระ สกาศาทิว ศิกษยนตะ I**

**ศาสาสู ศาสาสู มหิรุธาณำ**

**ศโนะ ศิศิณชุะ กลกณฐศาวะ II 6.22 II**

(6.22) เหล่าลูกนกกาเหว่าได้ส่งเสียงร้องเบาๆ อยู่บนทุกๆ กิ่งก้านของต้นสักทั้งหลาย รวากับกำลังฝึกฝนบทกลอนเกี่ยวกับบุรพกรรมของอนันโยนิ<sup>109</sup> (กามเทพ) ต่อหน้าฤดูใบไม้ผลิ

**อุตถกษิปตศาสาจนลพาทุทณทา-**

**ศจุตทุรุมะ สุรปคศาสนาชลาม I**

**กรณำภีราไมะ กลกณฐนาไท-**

**รุทโธษยามาสูริวาวคานาม II 6.23 II**

(6.23) ต้นมะม่วงซึ่งมีกิ่งก้านสาขาล้ำแขนยาวที่ยกขึ้นดูราวกับจะทำการประกาศคำสั่งของศูรปคศาสนะ<sup>110</sup> (กามเทพ) แก่นักเดินทาง (ให้รีบกลับไปหาผู้รัก) ด้วยเสียงร้องของนกกาเหว่าอันเสนาะหู

**วิเนตุกามสย วิลานีนินำ**

**มานทวิเปนุฑริ มกรธวชสย I**

**เหมางกุศานามวหนนภิชยา-**

**มคเร นตาะ เปราตมปลาคโกศาะ II 6.24 II**

(6.24) ดอกตูมที่แบ่งบานเต็มที่ของต้นปลาสะ<sup>111</sup>ซึ่งมีปลายโค้งงอ ดูงามสง่า (ราวกับ) ตะขอสีทองของมกรธวชะ (กามเทพ) ที่ใช้ฝึกพญาช้างคือความหยิ่งยโสของเหล่าหญิงสาว

<sup>109</sup> อนันโยนิ (ananyayoni) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้ที่ไม่ได้เกิดจากใคร

<sup>110</sup> ศูรปคศาสนะ (śūrpakāśāsana) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้สั่งสอนศูรปกะ

ปริภมตขภูปทกรพุรณำ

ปงกติะ ปลาศทรมมณชรีณาม ।

เททิปยมานสย สีขาวลสย

ทีปตี ยเยา ทรศิตฐมราเศะ ॥ 6.25 ॥

(6.25) แถวของมวลดอกไม้บนต้นปลาสะที่เป็นกระด้ากระต่างเพราะมีฝูงผึ้งสีดำมาได้  
ตอมได้เปล่งแสง (ราวกับ) เปลวไฟที่กำลังลุกโชติช่วงจนทำให้เกิดกลุ่มควันดำขึ้นมา

อาโมทลพุไรเรลินำ กทมไฟ-

รากฤษยมาณะ สุมโนคูลุจณะ ।

คราสีกฤโต ราหุมุเขน รากา-

กลานิเรรพิมพ อิวาพาสเ ॥ 6.26 ॥

(6.26) กลุ่มดอกไม้บานที่กำลังถูกรุมตอมโดยฝูงผึ้งที่ละโมภในกลิ่นหอม มองดูคล้ายกับ  
ดวงจันทร์ในวันเพ็ญที่ถูกกลืนกินด้วยปากของราหู (อสูร)

ตฎิปฎีรทรมสงคภาขำ

สรีสฎปาณามิว สาหจรรยาท ।

วิโยคินศจนทนไศลชนมา

วิมูรณยามาส มุหะ สมีระ ॥ 6.27 ॥

(6.27) ลมที่พัดมาจากเทือกเขามลยะครั้งแล้วครั้งเล่า ได้ทำให้พวกผู้ชายที่พลัดพรากจาก  
คนรักหมดสติไปราวกับเพราะไปคบหาสมาคมกับพวกงูที่รวมตัวกันอยู่ใต้ต้นจันทน์บนเนินลาดของ  
ภูเขา<sup>112</sup> (เหล่านั้น)

มรุตีกรทุรทินานธกาเร

วนลกษมীরติทุติโกปนิตาม ।

ภมรริมภิสถตวรี° ปรมตตะ

สจมตการมรีรมท ทวีเรพะ ॥ 6.28 ॥

<sup>111</sup> ต้นปลาสะ คือต้นทองกวาว ชื่อทางวิทยาศาสตร์ : Butea Frondosa (flame of the forest)

<sup>112</sup> เทือกเขามลยะ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า จันทน์ไศล หรือจันทน์คิริ คือภูเขาที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วย

(6.28) ผึ้งขึ้นมาได้อิมเอมอย่างเหลือเชื่อกับผึ้งสาวซึ่งถูกนำมาที่นัดพบโดยแม่สื่อคือความสวยงามของป่าไม้ท่ามกลางความมืดมิดกลางสายฝนแห่งหยาดน้ำหวาน

**วฤทธุรุมวาทิกา วรสตรี-**

**मुखकण्ठुषमरुतरवागिषेगम ।**

**อนุกูญ นวางุรปเทศา-**

**त्वहननवजित्रोमहरोत्सोगम ॥ 6.29 ॥**

(6.29) หลังจากได้ผ่านการรดด้วยหยดเหล้าที่ใช้ล้างปากของเหล่าหญิงงาม หมูไม้ของต้นวุกละ<sup>113</sup> ก็ปรากฏความงดงามอันน่าตื่นตื่นใจเพราะการผุดขึ้นมาของหน่อใหม่ๆ

**สทการวณิษุ สัจรนตยา**

**मरुलकषमया ओव नुपुरप्रणातः ।**

**गलगण्डगुवः गलप्रलापः**

**स्वरुसः पारणमातरुชनानाम ॥ 6.30 ॥**

(6.30) เสียงกระซิบเบาๆ ของเหล่านกกาเหว่าได้นำความรื่นรมย์แก่หูของผู้คน รวากับเสียงกำไลข้อเท้าของเทพธิดาแห่งฤดูใบไม้ผลิผู้เดินเล่นในป่ามะม่วง

**องคนาวทนปทมปุรณี-**

**मातरण परिपिय वारुณिम ।**

**อุทววม ปุนเรว เกสระ**

**सुनथमानमरुनทโกตवाद ॥ 6.31 ॥**

(6.31) หลังจากได้ดื่มเหล้าที่เป็นน้ำล้างปาก (ดูจ) ดอกบัวของเหล่าหญิงสาวอย่างขะมักเขม้นแล้ว ต้นเกสระ (บุนนาค) ก็ดูราวกับปฏิเสธ (ที่จะดื่ม) อีก โดยสร้างทำให้น้ำหวานไหลซึมออกมา

**ปริมลลหริษุ ปาทพานำ**

**गरितसमस्ततिकनตราपकासु ।**

**ชลวิทรณมาจจาร ทิรุณ**

**मलयमथिरुมนทคนรวาหः ॥ 6.32 ॥**

<sup>113</sup> ต้นวุกละ คือต้นพิกุล ชื่อทางวิทยาศาสตร์ : mimusops elengi (bullet wood tree or Spanish Cherry)

(6.32) สายลมอ่อนๆ จากเทือกเขามลยะได้ปลิวไหวบนผืนน้ำเป็นเวลานาน ท่ามกลางเกลียวคลื่นคือกลิ่นหอมของต้นไม้บนแม่น้ำทั้งหลายที่ฟุ้งกระจายไปทั่วภาค

**มโนภโว มณฑลิตาสตรเมารุวิกา-**

**คภริวิษณารวิราวิตามพรม ।**

**อเศษสำสาริกเศมุชิมุโษ**

**ววรรษ จูตางุรศาศตสายกาน ॥ 6.33 ॥**

(6.33) มโนภวะ (กามเทพ) ผู้ทำให้ห้องฟ้าดังกึกก้องด้วยเสียงตีอันลุ่มลึกของสายธนูที่มี คันศรโค้งงอได้สอดลูกศรที่มีปลายแหลมคือยอดอ่อนของต้นมะม่วง<sup>114</sup> ลงมาเพื่อครอบงำจิตใจของ สรรพสัตว์

**อิติ ปรวฤตเต มธูมาสไวภเว**

**วิชาตุมุทยานวิหารมุตสุกะ ।**

**รถิ สมารุหย นเรนทรนทนะ**

**สทวารโรเรน วินิรชคาม สะ ॥ 6.34 ॥**

(6.34) เมื่อความมั่งคั่งของฤดูใบไม้ผลิเริ่มต้นขึ้นในลักษณะนี้ พระกุมารผู้ทรงปรารถนา ที่จะไปเดินเที่ยวในสวนอุทยาน หลังจากเสด็จขึ้นราชรถแล้ว ก็ได้ออกเดินทางไปด้วยพร้อมเหล่าหญิง สาวของราชสำนักฝ่ายใน

**ตตะ กุมารสยปุรนทรศริยะ**

**ปรโพธกาโล'ยมิติ ปรโพธิตุม ।**

**กรเมณ วฤทธาตุรลุปตชีวิตาน**

**ปรทรศยามาสุมุขย เทวตาะ ॥ 6.35 ॥**

(6.35) ครั้งนั้น เหล่าเทพเทวาได้ปรากฏกายเป็นคนแก่ คนเจ็บ และคนตาย ตามลำดับ ต่อหน้าพระกุมารพระองค์นั้นผู้ทรงสง่างาม (ตั้ง) พระอินทร์ เพื่อกระตุ้นเตือนว่า “นี่คือเวลาแห่งการ ตรีสรู้อุตรสัมมาสัมโพธิญาณ”

<sup>114</sup> ลูกศรของกามเทพทำด้วยดอกไม้ 5 ชนิด ได้แก่ ดอกบัวสายสีขาว ดอกบัวสีน้ำเงิน ดอกมะม่วง ดอกมะลิ และดอกอโศก

กรเมณ ปศุยน ปุระตะ สุธิตานมุน

นิตานตมทวิคณมนา นฤปาตมชะ ।

กิเมตทิตยาหิตวิกรมะ สวयी

ปุโรคตानุ ปยุณยุณกต สารถิน ॥ 6.36 ॥

(6.36) เมื่อได้ทอดพระเนตรคนเหล่านั้น (เทวดาทูตทั้ง 3) ซึ่งปรากฏอยู่เบื้องพระพักตร์เป็นรายบุคคลแล้ว พระกุมารทรงรู้สึกสับสนงงง จึงได้ตรัสถามสารถินที่ (ข้าบราชรถ) อยู่ข้างหน้าพระองค์ ด้วยพระทัยที่เศร้าหมองยิ่งนักว่า “นี่คืออะไร”

สวิสูตรี เต'ปี สุโรริชชุตตา

นเรนทรปุตรสย วิรฤติการณม ।

กรเมณ เตชามติมาตรทุสท

ชราวิการาทิกมาจกษิเร ॥ 6.37 ॥

(6.37) บรรดาสารถินที่มีเทวดาเข้าสิงอยู่ด้วย ได้ค่อยๆ อธิบายอย่างละเอียดถึงความชรา ความเจ็บป่วย เป็นต้น (ซึ่งเป็นความทุกข์) ที่ทนได้ยากของคนเหล่านั้น อันเป็นสาเหตุแห่งการละทิ้งความสุขทางโลก (ออกบวช) ของพระกุมาร

นิศมย เตช่า วจัน นฤปาตมโช

นิกามนิรเวทวิภาวิตาศยะ ।

นินนตรีโตทยานวิหารเกาทุโก

นิวรตยาศวานิติ สุตมพรวีต ॥ 6.38 ॥

(6.38) หลังจากได้สดับคำพูดของเหล่าสารถิน พระกุมารทรงเกิดความคิดที่จะละความสุขทางโลกอย่างสิ้นเชิง (และยับยั้ง) ความปรารถนาที่จะเสด็จไปเที่ยวสนุกสนานในสวนอุทยาน จึงได้ตรัสกับสารถินว่า “เจ้าจงซักมักลับ (พระราชาวัง)”

อนนตรี ตสย ปุระ สุราธิไป-

รทริศิ ศานตานุศยสุตโปธนะ ।

วิฤทฐการณสมุทรวิจิก-

วิฏฐกวิศรานตวิศาลโลจนะ ॥ 6.39 ॥

ปรตปตจามีกรเคารวิครหะ

ปรวาลภงการณจาร์จิวระ ।

ปรสนนปุระณนทูนิกานนทยุติชะ

ปรภูตไมตรีปริวาหิตาศยะ ॥ 6.40 ॥



(6.39-6.40) หลังจากนั้น เหล่าราชาแห่งทวยเทพได้นำเอานักบวชผู้ระงับโทสะแล้วมาปรากฏอยู่เบื้องพระพักตร์ของพระกุมาร ซึ่ง (นักบวชผู้นี้) มีสายตาทอดยาวไปสิ้นสุดที่ยอดคลื่นของมหาสมุทรคือความกรุณาอันล้นหลาม มีร่างกายเปล่งประกาย (ตั้ง) ทองคำสุกปลั่ง (ครองด้วย) จีวรสีแดงสวยงาม (ตั้ง) ขึ้นส่วนปะการัง มีใบหน้าผ่องใสเหมือนพระจันทร์เต็มดวงอันสว่างไสว (และ) มีจิตเปี่ยมด้วยกุศลธรรมอันบริบูรณ์

**ตเมนมาโลกย จ ศากยณนท-**

**สฺตปสฺวินามครสฺรํ สฺวิสมยะ ।**

**ก เอษ กา วาสย จริตฺรจาตุรี-**

**ตฺยปฺถจฺฉทฺภยาศชฺษะ สฺวสฺสารถินฺ ॥ 6.41 ॥**

(6.41) เมื่อทรงเห็นนักบวชนั้นเป็นเลิศในบรรดานักบวชทั้งหลาย พระกุมารผู้เป็นองค์รัชทายาทแห่งวงศ์ศากยะทรงเกิดความสงสัยจึงได้ตรัสถามสารถิผู้อยู่ใกล้พระองค์ว่า “(นักบวช) ผู้นี้คือใคร และพฤติกรรมอันสุภาพอ่อนโยนของเขาคืออะไร”

**อโย มหาคาค วิศฺทุทฺมานสะ**

**ปฺวิตฺรศึละ ปรมารฺถเทตฺติกะ ।**

**สฺวาสนโนนฺมุติสฺสรวักขิ-**

**สฺตโปธนะ กคฺจิทฺปคฺจิมะ สตาม ॥ 6.42 ॥**

(6.42) “นี่คือนักบวชคนหนึ่งที่น่าเคารพนับถือมาก (เพราะ) เป็นผู้มียจิตผ่องใส มีศีลบริสุทธิ์เป็นผู้บอกทางไปสู่ปรมัตถะ<sup>115</sup> (ปรมารถะ) เป็นผู้สามารถขจัดกิเลสทั้งปวงพร้อมवासนาให้หมดสิ้นไปได้ จึงเป็นผู้ประเสริฐสุดในบรรดามุนีทั้งหลาย”

**อมุชย ยะ ศาสนมาศฺริโต ชโน**

**ชฺรเวการาติตฺรคฺงคฺรม ।**

**กรเมณ นิสฺตีรย ส ชนมสาครํ**

**ปฺรยาติ นิริวณปํ นิจฺตุตฺตรม ॥ 6.43 ॥**

<sup>115</sup> ปรมัตถะ หมายถึง ประโยชน์อย่างยิ่ง, จุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน แหล่งอ้างอิง : พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), 201.

(6.43) “บุคคลที่ปฏิบัติตามคำสอนของนักบวชผู้นี้ หลังจากค่อยๆ ข้ามมหาสมุทรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด (สังสารวัฏ) ที่มีระลอกคลื่นคือความชราและความเจ็บป่วยเป็นต้น ก็จะเข้าสู่สภาวะแห่งโลกุตระคือนิพพาน (นิรวาณ)”

**อิติ ปรวีระ ฤทธิปาณนุท-**

**ปรโพรณารุถ วิพุธานุภาวตะ |**

**วิเตนิเร วาฆมนสาตีโคจร**

**ตโปนิเรตสย จริตรวณนม || 6.44 ||**

(6.44) ดังนั้น เหล่าสารีผู้กล้าหาญซึ่งถูกเทวดาเข้าสิงอยู่ก็ได้ทำการพรรณนาจริยาวัตรของนักบวชผู้อยู่เหนือวาทะและความคิดเพื่อที่จะปลุกเร้าพระกุมาร

**อิถถึ ศรุตวา สารธินา วจส-**

**ลลพโธปายะ สัสตฺเรนิษกรมาย |**

**สัสตฺฆานตรมานโส ราชสู-**

**รภูโย'ปโยจจตกรตุมุทธานลีลาม || 6.45 ||**

(6.45) เมื่อได้สดับคำพูดนั้นของเหล่าสารีเช่นนี้แล้ว พระกุมารก็ทรงรับทราบอุบายเพื่อออกจากสังสารวัฏ (และ) ด้วยพระทัยที่เบิกบาน จึงทรงประสงค์ที่จะเสด็จประพาสเพื่อสำราญพระหฤทัยในอุทยานอีกครั้ง

**อิติ พุทธโฆษวิริจิตะ ปทยจฺฐามณินามนิ มหาภาวเย ษษุระ สรฺคะ ||**

สรรคที่ 6 ในมหาภาพยชื่อปทยจฐามณิรจนาโดยพุทธโฆษะจบเพียงเท่านี้

สप्तมะ สรคะ

สรรคที่ 7

ปรโจทิตาศวะ ปุนเรว สุโตะ

ปรโตททสไตรนรโลกวีระ ।

อาขณทโลทยานมโน'ภิราม-

มารามมตยทฤตมาสสาท ॥ 7.1 ॥

(7.1) (เมื่อ) ม้าถูกขับเคลื่อนด้วยแส้ในมือของเหล่าสารถีอีกครั้ง (พระกุมาร) ผู้ทรงเป็น วีรบุรุษแห่งมนุษยโลกก็เสด็จไปที่สวนอุทยานอันแสนวิเศษและน่ารื่นรมย์ (ตั้ง) อุทยานของพระอินทร์ (สวนนันทวัน)<sup>116</sup>

วิทยาคุทท์ ปณจมปาธกานำ

วิกุลปตุณิรมนโยโยนะ ।

คณชาคุทท์ ษฎุปทกามินีนำ

กฤษทาคุทท์ กิจ วสนตลกษมยะ ॥ 7.2 ॥

(7.2) (อุทยานนี้) เป็นโรงเรียนสำหรับนักเรียนที่มีโทนเสียงของโน้ตดนตรีตัวที่ห้า<sup>117</sup> (นกกาเหว่า) เป็นแล่ง (ที่เก็บลูกศร) อีกแห่งหนึ่งสำหรับ มนัณโยโยนิ<sup>118</sup> (กามเทพ) เป็นเรือนรับรอง สำหรับฝั่งสาวทั้งหลาย นอกจากนี้ ยังเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจสำหรับเทพธิดาแห่งฤดูใบไม้ผลิอีกด้วย

จราชรามามภิวนทนิย-

มาคนตุมุทยานมทิริุสตุตม ।

มรุตวศาทานมิโตะ ศิโรภี-

รพทธรปรวาลาณชลยะ ปฺรณมุะ ॥ 7.3 ॥

(7.3) พวกต้นไม้ในสวนอุทยานที่ประนมมือไว้ (ในรูปของ) ดอกตูม และมีศีรษะก้มลงจาก แรงลม ได้แสดงความเคารพอาคันตุกะพระองค์นั้นผู้ทรงเป็นที่เคารพนับถือของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่ เคลื่อนไหวได้และเคลื่อนไหวไม่ได้

<sup>116</sup> สวนนันทวัน หรือนันทวนอุทยาน (สวนอันเป็นที่ยินดีมีทั้งไม้ดอกไม้ผล) เป็นหนึ่งในสี่สวนอุทยานของพระอินทร์ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ สวนอุทยานอีก 3 แห่ง ได้แก่ ผรุสวงวัน หรือปารุสวงวัน (ป่าลีนจี) ตั้งอยู่ทางทิศใต้ จิตรลดาวัน (ป่ามีเถาวัลย์หลากสีสวยงาม) ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก และสักกวัน หรือมิสกวัน (ป่าไม้ระคน) ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ

<sup>117</sup> ดูเชิงอรรถใน 6.12

<sup>118</sup> มนัณโยโยนิ (mananyayoni) เป็นฉายาของกามาเทพ หมายถึง ผู้มีที่กำเนิดสมควรแก่การยกย่อง

ปราศส์ปตลิกตาวกัรเณ

ปรยุกษิตะ ปุษฺปรุสเส ปตทภิกะ ।

กถโตปหาระ คลิตะะ ปรุสฺโน-

รุตฺยานมรฺเย วิชหาร วิระ ॥ 7.4 ॥

(7.4) พระกุมารผู้กล้าหาญได้ทรงเดินเที่ยวภายในอุทยานซึ่งฟุ้งกระจายไปด้วยละอองเกสรดอกไม้เป็นจำนวนมาก โปรยปรายไปทั่วด้วยน้ำหวานของดอกไม้ที่ไหลซึมออกมา (และ) ถวายสักการะด้วยมวลดอกไม้ที่ร่วงหล่นลงมา (จากต้นไม้ม)

ลตางคหาไรรุรลิตาลิตีโต-

รวนปริยามณฺชฺรไวศฺจ วาทุโยะ ।

อารามภูมึ ส วิโลกย เมเน

สงคิตศาลามิว คมพราระะ ॥ 7.5 ॥

(7.5) เมื่อทรงเห็นบริเวณอุทยานมีเหล่าเถาวัลย์โอบกัลวไปมา มีฝูงผึ้งฮัมเพลงกันอย่างสนุกสนาน และมีดนตรีบรรเลงที่เป็นเสียงอันไพเราะของนกกาเหว่า พระกุมารจึงทรงดำริว่า“(อุทยานแห่งนี้) ดูราวกับโรงแสดงดนตรีของคัมภรารี<sup>119</sup> (กามเทพ)”

ตรุปรุสนานนฺยปะเจตฺกามา

วามาลกา มนทปทึ จรฺนุตฺยะ ।

กุมารเสวารุณฺมุสฺสติดานำ

ศงกำ วิเตนฺสุตรฺเทวดานาม ॥ 7.6 ॥

(7.6) หญิงงามทั้งหลายที่มีผมเป็นลอนซึ่งเดินเที่ยวไปอย่างเชื่องช้าเพื่อจะเก็บดอกไม้จากต้นไม้ม (ในอุทยานนั้น) ทำให้เกิดความสงสัยว่าเป็นเหล่ารุกขเทวดาที่มาปรากฏตัวเพื่อแสดงความเคารพพระกุมาร

อาลาปมารามวิทริณินา-

มารุณฺยนโต ทริณฺกษณนาม ।

วิลชฺฆมานา อิว พทฺธเมนา-

สฺตสฺสฤะ กษณฺณํ ตตร วสนฺตโมฆาชะ ॥ 7.7 ॥

<sup>119</sup> คัมภรารี (sambārī) เป็นฉายาของกามเทพ หมายถึง ผู้เป็นศัตรูของพระศิวะ

(7.7) เหล่ากาเหว่ายืนนิ่งอยู่ที่นั่นครู่หนึ่งราวกับรู้สึกอับอาย เมื่อได้ยินการสนทนาของพวกหญิงสาวผู้มีนัยน์ตา (เหมือน) กวางสาวที่ชอบเดินเที่ยวในอุทยาน

**มณชิรนาทจลโต มมารตี**

**น สุภุ ภุยา อติ นาถเตว ।**

**ปเทน ปงเกรทโกมเลน**

**ปสปรศ กาจิจจนไกรโศกม ॥ 7.8 ॥**

(7.8) หญิงสาวคนหนึ่งได้สัมผัสต้นโศกอย่างเบาๆ ด้วยเท้าอันอ่อนนุ่ม (เหมือน) ดอกบัวซึ่งราวกับ (เท่านั้น) กำลังอ้อนวอนโดยอำพรางเป็นเสียงของกำไลข้อเท้าว่า “แน่ะ (น้องหญิง) ผู้มีคิ้วงามโปรดอย่าทำร้ายฉัน”

**อโศกยษฏิสตรุณิชนสย**

**ปาทามพุชสปรศมิवासหิษณะ ।**

**นวาปรวาลปรสวาปเทศาค**

**โกปานลขวาลมิโวตสสรุช ॥ 7.9 ॥**

(7.9) ต้นโศกที่ประหนึ่งว่าจะไม่อดทนต่อการสัมผัสด้วยเท้า (ตั้ง) ดอกบัวของหญิงสาวดูราวกับได้พ่นเปลวไฟแห่งความโกรธออกมาในรูปของการแตกหน่อใหม่

**สุธามริจิตยุดิตีตเลน**

**กรามพุชสปรศสุเขน กาจิต ।**

**อุทภิตยมานางกรโรมหรัษ**

**ปุนาคตำ ปราปยติ สม จุตม ॥ 7.10 ॥**

(7.10) โดยการสัมผัสอย่างมีความสุขด้วยมือ (ดู) ดอกบัวที่อ่อนละมุน (ตั้ง) แสงจันทร์หญิงสาวคนหนึ่งได้ทำให้ต้นมะม่วงมีขนตั้งขึ้นคือมีหน่อแตกออก ซึ่ง (เหมือน) ต้นปุนาคะ (หรือ) ความเป็นบุรุษที่ประเสริฐสุด<sup>120</sup>

**อสูต สหะ สหการศาซี**

**นวางุราน ปุงชิตจารุปรตราน ।**

**อนนโยเนรภิมานเหตุ-**

**นรุตุทาน ปานถวฐชานนาม ॥ 7.11 ॥**

<sup>120</sup> ปุนาคะ ในโคลกนี้อาจหมายถึง ต้นกระทิง ที่มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า Calophyllum inophyllum หรืออาจหมายถึง บุรุษผู้ประเสริฐสุด

(7.11) ทันใดนั้นต้นมะม่วงก็แตกหน่อใหม่ออกมาพร้อมก้านที่มีใบอันสวยงาม (เหมือน) ลูกศรที่มีขนนกอันสละสลวย อันเป็นต้นเหตุแห่งความหึงผยองของอนันยโยนิ (กามเทพ) ที่สร้างความเจ็บปวดให้แก่หญิงสาวผู้มีคู่รักเดินทางไปที่อื่น

เสาศนธิเกนทีวรวาสิตน

สลิลมนตรมุขสัฎุเตน ।

ปุราณมาธวีกรเสน กาจิ-

ทโศกตำ เกสรมานินาย ॥ 7.12 ॥

(7.12) เพราะสุราโบราณที่อบวลไปด้วยกลิ่นหอมของดอกบัวสีน้ำเงินซึ่งเก็บสะสมไว้เล่นๆ ภายในปาก หญิงสาวคนหนึ่งได้ทำให้ต้นเกสร (บุณนาค) เป็นดั่งต้นโศกคือนำมาซึ่งความสุข

มโนชลคนไธรวกุลทรมานำ

สวย์ วิกีร์โณะ สุมโนนิกาโยะ ।

ลตาปรตานิเนน วิจิตรเมกา

สักุลปยามาส วิกุลปกาลจิม ॥ 7.13 ॥

(7.13) หญิงสาวคนหนึ่งได้ประดิษฐ์สายคาดเส้นหนึ่งที่มีผัดแพกแตกต่างอย่างน่าอัศจรรย์ โดย (การมัด) กิ่งของเถาวัลย์กับมวลดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมของต้นวกุละ (พิกุล) ซึ่ง (ร่วงหล่น) กระจายไปตามธรรมชาติ

อุปาหฤไตะ กาลณจนปุษปะชาไล-

รุตารคนไธรนวมาลิกายาะ ।

อาปุรยณตี นิชเกศปาศ-

มนงคตถณีรมิวาพพนธ ॥ 7.14 ॥

(7.14) (หญิงสาวอีกคนหนึ่ง) ได้เกล้าผมของตัวเองเป็นมวยแล้วทำให้มันฟูราวกับเป็นแหล่งใส่ลูกธนูของอนันคะ (กามเทพ) ด้วยดอกมะลิที่มีกลิ่นหอมละมุนซึ่งเป็นมวลดอกไม้สีทองที่เธอได้เก็บมา

อวารุชย ศาขำ กรปลลเวณ

ปรสทย ปุษปะปาปัจโยนมุขายาะ ।

รุเชว กสยาศจิทโศกยษฎิ-

สตุริสกุโรติ สุม ทฤคั ปราโคะ ॥ 7.15 ॥

(7.15) เมื่อหญิงสาวคนหนึ่งโน้มกิ่งไม้ลงมาด้วยมือ (ตั้ง) ดอกตูมอย่างแรงแล้วแหงนหน้าขึ้นเพื่อเด็ดดอกไม้ ต้นอโศกราวกับมีโทสะก็ได้บังคับงายดา (ของหญิงสาวนั้น) ด้วยละอองเกสรดอกไม้

**ภเรณ สากั มม โภมเลน**

**สุปรามิที กี ปรุซ์ ภเขต ।**

**อิตยาตตโรเชว สลิลเมกา**

**จुตปฺรวาฬสฺย จการ ภงคฺม ॥ 7.16 ॥**

(7.16) “ดอกไม้อันแข็งกระด้างนี้ จะมาแข่งอะไรกับมือนุ่มๆ ของฉัน?” หญิงสาวคนหนึ่ง (พูดขึ้น) รวากับเกิดโทสะ จึงได้เด็ดดอกตูมของต้นมะม่วงทิ้งไปอย่างสะใจ

**สินฺทุรเสานฺทุรยสฺโทเทรณ**

**เศพาลิกาปุชฺชปรชกณฺณ ।**

**จการ สขยาะ สวิลาสมเกกา**

**ผาลสฺสเล จารุ ตมาลปฺตรม ॥ 7.17 ॥**

(7.17) หญิงสาวคนหนึ่งได้เล่นสนุกกับการแต้มจุดแดง (ติลกะ) อันสละสลวยบนบริเวณหน้าผากของเพื่อนสาวด้วยละอองเกสรดอกไม้ของต้นเศพาลิกา (กรรณิการ์) ซึ่ง (มีสีที่) งดงามใกล้เคียงกับ (สีแดงสดของ) ชาด<sup>121</sup>

**อากฤษฺย ศาชาฆะ สหฺยํ ลตนา-**

**มาลฺยู หสฺเตน นวปฺรวาฬม ।**

**มาณิกฺยภูษามปฺสารถ**

**นิเวศยามาส ปติะ ปรสฺยาะ ॥ 7.18 ॥**

(7.18) พระกุมารหลังจากทรงดึงกิ่งก้านของเถาวัลย์ลงมาอย่างนุ่มนวล แล้วทรงตัดหน่อใหม่ออกด้วยพระหัตถ์ (ราวกับ) ทรงถอดเครื่องประดับทับทิมออก (จากคอของหญิงสาวคนหนึ่ง) แล้วไปสวมไว้ที่คอของหญิงสาวอีกคน

<sup>121</sup> ชาดเป็นวัตถุสีแดงสดชนิดหนึ่ง เป็นผงก็มี เป็นก้อนก็มี ใช้ทำยาไทยหรือประสมกับน้ำมันสำหรับประคบหรือทาสิ่งของ

กาจิต ปรคตภา รมณสย กรณเ

นิเวศยนตี กิล กรณปุรม ।

อาเวษุญย กณฐ ฤษพนธเนน

กโปลกานตี ปริจุมพติ สุม ॥ 7.19 ॥

(7.19) หญิงสาวใจถึงคนหนึ่งได้เข้าไปกอดคอแล้วจุมพิตที่แก้มอันมีเสน่ห์ (ของคนรักนั้น) โดยเสแสร้งว่าจะเอาเครื่องประดับดอกไม้ไปทัดที่หูของคนรัก

นวาปรสูไนะ สกลางคนทุไธ-

รมโนหระ ภาศจน วาริษาฤษเย ।

อยุคมพานายูธเทวดานา-

มาวิษุกถตานามวหนนฤษยาม ॥ 7.20 ॥

(7.20) หญิงสาวผู้มีนัยน์ตา (ตั้ง) ดอกบัวบางพวกดูมีเสน่ห์ที่น่ามองเพราะมีดอกไม้สดประดับประดาอยู่ทั่วทั้งตัว (ราวกับ) ได้นำเอาความสง่างามของเทวดาผู้พิทักษ์อาวุธ (ลูกศร) ของอยุคมพานะ<sup>122</sup> (กามเทพ) มาเปิดเผย

สตนาริรามสตุพโกชชวลานำ

ทนต์จณฑาปาฏลปลลวานาม ।

มธเย ลตานำ นิภถตุ วสนตี

สซี วิเวกตุ น ศศาก กาจิต ॥ 7.21 ॥

(7.21) หญิงสาวคนหนึ่งไม่สามารถที่จะแยกแยะเพื่อนสาวที่ยืนนั่งอยู่ท่ามกลางเถาว์วัลย์ทั้งหลายจากความแพรวพราวของหมู่ดอกไม้กับความอิมเอบของหน้าอกและดอกตูมที่มีสีแดงกับริมฝีปาก (ของเพื่อนสาว)

อิถถิ กุมารสย สหาวโรไระ

สลิลมารามวิหารภาชะ ।

อาโลกนาเยว สหสรณาน-

รากาสมธยั ปรมธยรุษต ॥ 7.22 ॥

<sup>122</sup> อยุคมพานะ (ayugmabāṇa) เป็นฉายาของกามเทพ หมายถึง ผู้มีลูกศรเป็นเลขสี่



(7.22) ครั้งนั้น พระอาทิตย์ได้ขึ้นสูงสุดไปอยู่กลางท้องฟ้าราวกับเพื่อจะเฝ้ามองพระกุมาร ผู้ทรงเดินเล่นในสวนอุทยานพร้อมกับเหล่านางกำนัล

จณฑาตปสฺสปฺรศฺวิวธฺมาน-

มฺริจิกาวาปิวิหารทกฺษะ |

สํฤกฺษยํสฺตาปมตีว ตาลํ

มธฺยาหฺนคํสี มรฺทาชคฺาม || 7.23 ||

(7.23) ลมตอนเที่ยงวันที่สามารถเริงร่าอยู่บนสระน้ำคือภาพลวงตาซึ่งเกิดขึ้นจากการ สัมผัสกับแสงอาทิตย์อันร้อนระอุได้มาทำให้ความเร่าร้อนของเหล่าหญิงสาวเพิ่มขึ้นอย่างมาก

ฉฺายาสฺตรฐฺนามภิตะ ปฺรวฤตฺตา-

ศจฺณฑาตเป กฺษนฺตุมิวาสฺมรเถะ |

มูลาลวาลํ มุหฺรุมพฺเสก-

สํชาตสฺไตยํ สฺนไกรฺเปยฺชะ || 7.24 ||

(7.24) ร่มเงาของเหล่าต้นไม้ที่แผ่ออกไปทั่วทุกทิศราวกับไม่สามารถจะทนต่อความร้อน ระอุของแสงอาทิตย์ ได้ค่อยๆ ถอยร่นกลับมาที่บริเวณลุ่มน้ำรอบๆ ราก (ของพวกมัน) ซึ่งมีความเย็น จากน้ำที่หยดลงมาอย่างต่อเนื่อง

วิหารสํชาตปฺริศฺรมาณํ

วิลาลินีนามลิกสฺถลิสฺสุ |

ปฺราทฺุรพฺภูวฺชะ สฺรมวาริเลศอะ

ปฺรทฺุยมฺนกีรฺตฺยงฺกฺรนิรฺวิเศชะ || 7.25 ||

(7.25) หยาดเหงื่อได้ปรากฏขึ้นบนบริเวณหน้าผากของเหล่าหญิงสาวที่เหนื่อยล้าจาก การเดินเล่น (ในอุทยาน) ซึ่งไม่แตกต่างจากหน่อแห่งความรุ่งโรจน์ของปรีทฺุยมฺนะ<sup>123</sup> (กามเทพ)

ฉฺรโมทพินฺทฺุปรกฺรา วิเรชะ

กโปลปาลิสฺสุ นิตฺมพินินาม |

สฺนानารุธฺมานเณตฺมมฺชะ ปฺรสฺตาต

ตฺฎากทฺูตา อิว สํปฺรยาศะ || 7.26 ||

<sup>123</sup> ปรีทฺุยมฺนะ (pradyumna) เป็นฉายาของกามเทพ หมายถึง ผู้ทรงอำนาจอย่างเด่นชัด

(7.26) หยาดเหงื่อจำนวนมากได้เปล่งประกายบนบริเวณแก้มของหญิงสาวผู้มีสะโพกงาม ทั้งหลายราวกับพวกเทวดาจากสระน้ำ (ในอุทยาน) ที่มารวมตัวกันอย่างพร้อมหน้าเพื่อพาหญิงสาว เหล่านั้นไปอาบน้ำ

**อารามภูมาวติวาหุย ตาปี**

**มารยาหนิกั มธยมโลกปาละ I**

**อาเสวยมาโน วรรรณินีกิ-**

**รมโกวิหารารถมวป วาปีม II 7.27 II**

(7.27) เมื่อความร้อนในช่วงเที่ยงได้ผ่านพ้นไปบนลานอุทยาน พระกุมารผู้ทรงมีเหล่า หญิงงามมากคอยรับใช้ก็ได้เสด็จไปที่สระน้ำเพื่อเล่นสนุกสนานทางน้ำ

**ตาเมว วาปี° จตุรภิกิ ปทโยริวคินษฎิ ---**

จะกล่าวโดยละเอียดถึงสระน้ำนั้น ด้วยโคลก 4 บท ดังนี้

**มนทานิลานโทธิตวีจิมาลา-**

**โทยลายมาโนนมทราชหสิม I**

**สัฝุสกลลหารวิษฎมภมาณ-**

**เสารภยปุรบลวามานภถจคิม II 7.28 II**

(7.28) (สระน้ำนั้น) ซึ่งมีฝูงห่านที่ตีนตระหนกกำลังโยกไปโยกมาอยู่บนเกลียวคลื่นที่ กระเพื่อมขึ้นๆ ลงๆ โดยสายลมอ่อนๆ และมีฝูงผึ้งที่ถูกอบรำด้วยกลิ่นหอมซึ่งฟุ้งกระจายมาจาก ดอกบัวสีขาวที่กำลังบานสะพรั่ง

**กุมุทวตีโกศปุฎาวตีสณ-**

**มารฐวีการามฐรปุรวาหาม I**

**อุตตุจคกกลโลลวิตานรตน-**

**รงคสฤถสิจจกรมมาณมตสยาม II 7.29 II**

(7.29) (สระน้ำนั้น) ซึ่งมีกระแสน้ำไหลอ่อนๆ คือสายธารน้ำหวานที่ไหลซึมลงมาจาก ฐานรองดอกตูมของกลุ่มดอกบัว และมีฝูงปลาแหวกว่ายไปมาอยู่บนพื้นเวที่อัณุมณีซึ่งมีคลื่นสูงเป็น หลังกา

เอกตร ผลไทรนวปฺณตรีโก-

รคฺจนุชกตํมิว ทุศฺยมานาม ।

รกตารวินทฺริตรตร ฆฺนินะ

โศโณปคฺคตํมิว โศภมานาม ॥ 7.30 ॥

(7.30) (สระน้ำนั้น) ซึ่งด้านหนึ่งมีดอกบัวสีขาวเบ่งบานใหม่ๆ ที่มองดูเหมือนกับเชื่อมต่อกับแม่น้ำคงคา ส่วนอีกด้านหนึ่งมีดอกบัวสีแดงบานสะพรั่งที่ดูงดงามราวกับปกคลุมด้วยแม่น้ำโศณะ

ปตฺตริปกฺษปรวิภีรณปทฺม-

ปราศลินทฺริตทิกฺวิภาตํ ।

ส ศีกราสฺตฺริตทฺรทฺทินาภา-

มาโลกฺย วาปีมธิกํ นนฺนท ॥ 7.31 ॥

(7.31) พระกุมารทรงยินดียิ่งนักเมื่อได้เห็นสระน้ำซึ่งทำให้บริเวณท้องฟ้าเป็นสีแดงด้วยละอองเกสรของดอกบัวที่ฟุ้งกระจายออกมาจากปีกของนกและสร้างบรรยากาศของวันฝนตกด้วยละอองน้ำ (ที่แตกกระจายออกจากยอดคลื่น)

ทฤตฺตวพทฺรยตเกศปาไศะ

ศฤงคานุชงโคชชวลปาณิปทฺไมะ ।

สหาโรโระ ส วิหารวาปี-

มวตฺรต ปาศฺรปรภาวะ ॥ 7.32 ॥

(7.32) (จากนั้น) พระกุมารผู้มีอำนาจ (ตั้ง) เทพเจ้าผู้ถือบ่วง (พระวรุณ)<sup>124</sup> ได้เสด็จลงไปที่สระน้ำอันรื่นรมย์พร้อมกับเหล่านางกำนัลผู้มีผมยาวที่มัดไว้อย่างแน่นอนหนาและมีมือ (ตั้ง) ดอกบัวที่เปล่งประกายระยิบระยับจากกระบอกพ่นน้ำ (ที่ถือไว้)

ตตฺปุรวมภฺยาคตมาทเรณ

ตมฺรุมิทฺสไตะ ปริรภฺย วาปี ।

กรณภีราไมะ กลทฺสนาไท-

รวารฺตานุโยคํ มธฺรุ จการ ॥ 7.33 ॥

(7.33) หลังจากโอบกอดแขกผู้มาเยือนครั้งแรกพระองค์นั้นด้วยมือคือเกลียวคลื่นอย่างนอบน้อมแล้ว สระน้ำก็ได้ทำการทักทายอย่างสุภาพด้วยเสียงร้องอันเสนาะหูของท่าน

<sup>124</sup> ดูพระวรุณในภาคผนวก ค

อนตรวิคาฒ สติ สุนทรภิก-

รุตเวลดำ ปราบ มหาตฎากะ ।

ชลาศยะ สตรีษุ กฤตานุชงคะ

กถ์ นุ เวล่ำ น วิลงษยนิติ ॥ 7.34 ॥

(7.34) ครั้นหญิงงามเหล่านั้นกระโจนเข้าไป (พระกุมาร) สระน้ำใหญ่ถึงกับน้ำล้นฝั่ง (แต่) ด้วยเหตุใดหนอ สระน้ำหรือคนเฝ้าเวลาที่ติดพันในสตรีเพศจึงไม่สามารถข้ามฝั่ง (วิภูสงสาร) ได้

กโธรگانตากุจมนชลานา-

มาฆาตภิตา อิว เวปมานาะ ।

กลุโลมลาละ กณิกापเทศา-

นมุกโตปหารานูปนินยุราสาม ॥ 7.35 ॥

(7.35) ระลอกคลื่นที่สั่นคลอนราวกับสะพรั่งกล้วต่อการระเบิดออกของหน้าอกอันกลมกลิ้งและเต่งตึงของเหล่าหญิงงาม ได้มอบเครื่องบรรณาการเป็นไข่มุกในรูปของหยดน้ำให้แก่หญิงสาวเหล่านั้น

ปทมาเกร ปงกชโลจนากิ-

รณเรนทรสูริวิหาร สารธม ।

สลิลมนตะปุริกาจนากิ

สาก์ ปฺรเจตา อิว วาริราเศา ॥ 7.36 ॥

(7.36) พระโอรสของพระราชาทรงสนุกสนานเปล็ดเปล็นอยู่กับเหล่าหญิงงามผู้มีนัยน์ตา (ตั้ง) ดอกบัวในสระน้ำ เหมือนกับพระวรุณทรงสำราญพระหฤทัยอยู่กับเหล่านางกำนัลในมหาสมุทร

กานตากโรทญจิตวาริธาราะ

กานตสย พาหุโวรूपริ ปฺรกีรณะ ।

อยตนวาลวยชโนปจาร-

จาทูรยจฺรยาะ กุษณมาตรมาสน ॥ 7.37 ॥

(7.37) สายน้ำที่ถูกสาดขึ้นด้วยมือของพวกหญิงสาวได้กระจัดกระจายไปบนพระอังสา (บ่า) ของ (พระกุมาร) ผู้เป็นที่รักยิ่ง ช่วงขณะหนึ่ง ก็ได้ทำหน้าที่เป็นพัตจามรที่มีความชำนาญอันยอดเยี่ยม (ในการโบก) โดยไม่ต้องใช้ความพยายาม

**ปริศนุรจฉีกรทนุราราค์**

**ปรยายวลคตฤจกฤมหารม I**

**กาศจิต กไระ กานุตมิวาปรารท-**

**มาศผาลยามาสุรมนทมมะ ॥ 7.38 ॥**

(7.38) หญิงสาวบางคนได้ตบน้ำด้วยมืออย่างแรง รวากับ (ตบ) คนรักที่สำนึกผิด ซึ่งทำให้ร่างกาย (ของพวกเธอ) ตะปุมตะป่าไปด้วยหยดน้ำที่ส่องประกายระยิบระยับและสร้อยคอไข่มุกกวัดแกว่งไปมาระหว่างถันทั้งสอง

**ตรงครุเค สห ภฤจคคาไนะ**

**สโรรุเห ตาณทวมาทธานะ I**

**หสตามพุไซราตตมฤณาลทไน-**

**รวาทยน วาริมฤททคณนยะ ॥ 7.39 ॥**

(7.39) ขณะที่ดอกบัวทำการรายรำพร้อม กับฝูงผึ้งที่ขบร้องอยู่บนเวทีคือเกลียวคลื่นหญิงสาวคนอื่นๆ ได้ตักกลองคือน้ำด้วยไม้คือก้านบัวซึ่งถืออยู่ในมือ (ตั้ง) ดอกบัว (ของหญิงสาวเหล่านั้น)

**นิมชชโนนมชชนราคณิก-**

**รนิตมพินิกรนิพิทสฎากะ I**

**อศุมภทมิโกนิธรินทรานต-**

**ราวิรฎานติกริราปสโรภะ ॥ 7.40 ॥**

(7.40) สระน้ำที่แฉกไปด้วยเหล่าหญิงสาวซึ่งมีสะโพกงามกำลังหลงระเรีงอยู่กับการดำนน้ำผลุบๆ โผล่ๆ ดุงดงามรวกับมหาสมุทรที่มีเหล่านางอัปสรไปปรากฏตัวที่นั่นและที่นั่น

**กริธาตฎากั กษติปาลสุณะ**

**เกยรโกคินทรวฤเตน โทษณา I**

**มมนถ ภฎารฐุรธเรน**

**มณฑาทริณา สินธุมิวาพชนากะ ॥ 7.41 ॥**

(7.41) พระกุมารทรงเล่นน้ำในสระด้วยพระพาหาที่ล้อมรอบด้วยกำไลคือนาคราชซึ่ง (ทรงใช้เพื่อ) พิทักษ์ชาวโลก เหมือนกับพระวิษณุทรงกวนทะเล (น้ำนม) ด้วยไม้กวนคือเขามันพระซึ่งยึดแกนที่ค้ำจุนโลกไว้

กุโษณีกุชา กุญฺญุมวาริธารา

ยนฺตรปรยุกฺตา รมณฺีมุเชษุ ।

ปฺปาต ปงฺเกรฺหฺกานเนษุ

ปรเถว ภาโนะ ปรถมวาทารา ॥ 7.42 ॥

(7.42) สายน้ำผสมหญ้าฝรั่นที่พระกุมารทรงฉีตออกจากกระบอกฉีตได้ตกลงไปบนใบหน้าของเหล่าหญิงงาม รวากับแสงแดดยามเช้าที่สาดส่องไปที่กอดอกบัว

วามภฺรฺวสุตฺ มณฺิสถฺกมฺกไต-

รฺวากิรฺนุ กุญฺญุมวาริปุโระ ।

ตถาคตะ โส'ยมตีว เรเช

สปลลวศฺรีริว ปาริชาตะ ॥ 7.43 ॥

(7.43) (หญิงสาวผู้มี) คิ้วงามได้โปรยปรายพระกุมารด้วยสายน้ำผสมหญ้าฝรั่นซึ่งปล่อยออกมาจากกระบอกฉีตที่ประดับด้วยอัญมณีล้ำค่า (และ) ในสภาพเช่นนั้นเอง พระกุมารพระองค์นี้จึงทรงรุ่งโรจน์อย่างยิ่งราวกับต้นปาริชาติที่เปล่งประกายไปด้วยดอกตูม

กสฺยาศฺจิทาวิษฺกถฺจฺนฺทริกายา

กรฺวพฺชยนฺตรปรฺทิตามพุธฺรารา ।

ปฺปาต ปตฺยฺรุมณฺิมาลีพนฺธ

คฺงคฺเว เทวสฺย ชฺฎากฺลาเป ॥ 7.44 ॥

(7.44) สายน้ำที่พวยพุ่งออกจากกระบอกฉีต (ที่ถืออยู่) ในมือ (ตั้ง) ดอกบัวของหญิงสาวผู้มีความงามดงามอย่างเห็นได้ชัดได้ตกลงมาที่มงกุฎประดับอัญมณีบนพระเศียรของพระกุมารราวกับแม่น้ำคงคาบนมวยผมของเทพเจ้า (พระศิวะ)

สฺวสฺตยนฺตรปรฺทิตาภิรฺทฺธิ

ปิธาย กสฺยาศฺจฺน เนตรยฺคุมฺม ।

วิญฺเฐ ปรสฺยา วินิมฺลิตากฺษฺยา-

ศฺจฺจุมฺพ พิมฺพาธรมฺาพฺเรณ ॥ 7.45 ॥

(7.45) หลังจากได้ทำให้หญิงสาวคนหนึ่งต้องปิดตาทั้งคู่ลงด้วยน้ำที่ฉีตออกจากกระบอกฉีตที่ (ทรงถือ) ไว้ในพระหัตถ์ของพระองค์ (พระกุมาร) ผู้เป็นหนุ่มเจ้าสำราญ ก็ค่อยๆ จุ่มพิตลงบนริมฝีปากของหญิงสาวอีกคนหนึ่งที่กำลังตาอยู่

กยาจิทภยรณชุษะ สลิลล์

กานตสย กณเจ ปรีตามพุธารา ।

เจโตภวา จิตตมฤคฺ ครหิตุํ

วยาปาริตา วาคุริเกว เรเซ ॥ 7.46 ॥

(7.46) สายน้ำที่หญิงสาวคนหนึ่งฉีตเล่นไปที่พระศอกของพระกุมารผู้เป็นที่รักซึ่งอยู่ใกล้ (เธอ) มองดูราวกับตาข่ายที่กามเทพใช้เหวี่ยงเพื่อจับกวางคือพระทัย (ของพระกุมาร)

วกตเร มโนชวลสมิตจนทริกาภู-

ทวกุโษรุเห นิรมรگانตริลิต ।

มธเย พญวามรสรทวิลาโส

วามกรูว่า มชชนวาริธารา ॥ 7.47 ॥

(7.47) สายน้ำที่เกิดจากการจุ่มตัวของเหล่าหญิงสาวได้กลายเป็นแสงจันทร์คือรอยยิ้มอันมีเสน่ห์บนใบหน้า ได้กลายเป็นน้ำตกที่สวยงามบนหน้าอก และได้กลายเป็นแม่น้ำคางคาแห่งสรวงสวรรค์อันสง่างามบนเอว (ของหญิงสาวเหล่านั้น)

อาปลาวยามาส กโรทเกน

วกตรี ส กสยาตจน มานวตยาะ ।

ตเทว ตนมานปรีครหสย

ชลาณชลิปรกรรมมาลลมเพ ॥ 7.48 ॥

(7.48) พระกุมารได้ทรงใช้น้ำในมือล้างใบหน้าของหญิงสาวคนหนึ่งที่โกรธซึ่งเพราะความอิจฉาก็ราวกับว่า พระองค์ทรงยึดแนวปฏิบัติการถวายน้ำให้แก่บรรพบุรุษ (ชลาณชลิ) (เพื่อชำระล้าง) ความหยิ่งที่ครอบงำเธออยู่

นิมชชย กาสัจจุทถยจิตานำ

วกุโษรุหะ ปรีกษรทมพุธาราเะ ।

จกาสิเร จณจุปฏาปกฤษฏ-

มฤณาลนาลา อิว จกรวากะ ॥ 7.49 ॥

(7.49) หน้าอกของเหล่าหญิงสาวที่ยกตัวขึ้นหลังจากได้ดำน้ำลงไปมีสายน้ำไหลลงมา มองดูราวกับนกจักรพาก (คู่หนึ่ง) มีก้านของต้นบัว (สายบัว) ห้อยลงมาจากจอยปากของมัน

นिरากฤเต กาศิ ตรงควาไตะ

สตโนตตรีเย สติ ลชชมานา ।

กฤษถล นวณชวรณางัง

ทินทริปิณเฑน ทิศศการ ॥ 7.50 ॥

(7.50) หญิงสาวคนหนึ่ง เมื่อเสื่อคลุมอก (ของเธอ) ถูกคลื่นลมพัดไป ก็รู้สึกอับอาย จึงได้ปิดบังเนินอกที่มีรอยขีดข่วนใหม่ๆ ของเล็บด้วยฟองคลื่นที่แตกเป็นฝอย

กสยาศิจินตสสลิเล นิมชชย

สมุจจนตยาะ สรส์ มุชาพชม ।

สมุชชีหानสย สมุทรมธยา-

ตตาราปเตรพิมพมิวาพาส ॥ 7.51 ॥

(7.51) ใบหน้า (ดูจ) ดอกบัวสดของหญิงสาวคนหนึ่งซึ่งหลังจากดำลงไปใต้น้ำแล้วโผล่ขึ้นมาได้ส่องประกายราวกับเงาสะท้อนของดวงจันทร์ที่ปรากฏขึ้นมาจากกลางมหาสมุทร

อมโภาหารากูลิไตะ ปโยภิ

รปากฤเตชวณชนมณชเนษุ ।

โรชาทิวานตะปฺรสนุทริณำ

เนตฺรารวินทานยฺรฐณีพฺภวูระ ॥ 7.52 ॥

(7.52) เมื่อเครื่องสำอางที่ใช้ตกแต่งดวงตาถูกน้ำที่กระเพื่อมไปมาจากการเล่นกีฬาทางน้ำลบออกไป นัยน์ตา (ตั้ง) ดอกบัวของเหล่าหญิงงามจากพระราชวังฝ่ายในก็กลายเป็นสีแดงราวกับว่าเพราะเกิดจากความโกรธ

ปโยธระ ปงกชโลจนานำ

ปาโภาวิหาเร ปตมพุฑธาระ ।

นาเคนทรกุมภา อิว นทธหาราระ

สนิรมเราฆา อิว ไสลศฤงคาะ ॥ 7.53 ॥

(7.53) ในขณะที่เล่นสนุกสนานกันใต้น้ำ หน้าอกที่มีสายน้ำไหลลงมาของเหล่าหญิงสาวผู้มีนัยน์ตา (ดูจ) ดอกบัว ดูเหมือนกับต่อมน้ำมันที่ขมับของพญาช้างที่มีสร้อยไข่มุกห้อยลงมาและดูเหมือนกับยอดเขาที่มีน้ำตกหลังไหลลงมา



อนงคสามราชยมหาภิเศก-

กมุภาวิวามโภทรุโจนายาะ ।

วกุโษรุเหา มงคคตฤงคสส์ไถ-

รวากิริน วาริภไระ ปรสยะะ ॥ 7.54 ॥

(7.54) (หญิงสาวบางพวก) ได้เห็นว่าบรรจอยู่ใกระบอภิตอันเรื่องรองลงไปบนหน้าอก ทั้งสองของ (หญิงสาว) อีกคนผู้มีนัยน์ตา (ดูจ) ดอกบัวราวกับเป็นคนโหน้ำสองใบที่ใช้สำหรับประกอบ พิธีอภิเษก (เพื่อเฉลิมฉลอง) การมีอำนาจอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ของอนังคะ (กามเทพ)

วิภูษไณรวิทรุมบุษยราคะ-

ไวทุรยคารุตมตปทมราโคะ ।

องคจยุไตรมพุขโจนานำ

รตนากรโ'ภูตกมลากโร'ปี ॥ 7.55 ॥

(7.55) เพราะเครื่องประดับปะการัง บุษราคัม ไพฑูรย์ มรกต และทับทิมที่ร่วงหล่นลงมา จากร่างกายของเหล่าหญิงสาวผู้มีนัยน์ตา (ดูจ) ดอกบัว สระน้ำที่เต็มไปด้วยดอกบัวนั้นก็กลับ กลายเป็นมหาสมุทรซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดแห่งอัญมณีล้ำค่า

เอว้ ส กฤตวา สรสีวิหารี

สหาวิโรโระ สรสีรูกาษะ ।

อุตตริย ตสยาตฏฐัสนิวิษฏ์

พทโรปะจารี สทน์ วิเวค ॥ 7.56 ॥

(7.56) หลังจากทรงเล่นอย่างสนุกสนานในสระน้ำกับบรรดาสตรีจากพระราชวังฝ่ายใน เช่นนั้นแล้ว พระกุมารผู้มีพระเนตร (ตั้ง) ดอกบัวก็ทรงขึ้นจากน้ำ แล้วเสด็จเข้าไปยังเรือนที่ประทับที่ตั้งอยู่ริมสระน้ำนั้นซึ่งได้จัดเตรียมสำหรับการเสด็จมา (ของพระองค์)

ตตรานูรุกโตะ สท มิตรวรุโคะ

สักลปิตากลปวิกल्पเวชะ ।

สโสตรวยณชนปากหฤทย-

มาหารมารยะ ปรมภยณนทต ॥ 7.57 ॥

(7.57) ณ ที่นั้น พระกุมารผู้สูงศักดิ์ซึ่งสวมเครื่องทรงที่ประดับด้วยเครื่องตกแต่งมากมาย พร้อมด้วยกลุ่มพระสหายคนสนิทได้ลิ้มรสอาหารอันโอชะที่สุดซึ่งปรุงด้วยเครื่องปรุงที่มีรสชาติเป็นเลิศ

วิจิตรปทภูฏาสตรโณปพนัน

วิกิรณปุષุปกร์ กุมาระ ।

อภยบุตรสถาปิตภทรปีธ-

มาศถานิกั มณฑปมธยวาทสิต ॥ 7.58 ॥

(7.58) (จากนั้น) พระกุมารได้เสด็จเข้าไปยังศาลาที่ประชุมซึ่งปูด้วยพรมที่ทำจากไหมพรมหลากสี ประดับประดาด้วยดอกไม้จำนวนมาก และมีพระที่นั่งทองคำตั้งอยู่ด้านใน

ตตร กโษณิรมณตโย มณฑเป วาณินินา

นฤตตารมไกรนิรูปมรโสรวาทยโฆไชรมโนชโยะ ।

วิณานาโทะ ศรวณสุภโครเวณนาไทศจ หฤทโยะ

ศรีมานहनสตริภวนครุระ เศษเมษ วยโนชิต ॥ 7.59 ॥

(7.59) ในศาลานั้น พระกุมารผู้เป็นปรมาจารย์ที่เลื่องลือแห่งสามโลกได้ทรงใช้เวลาที่เหลือของวันนั้น (เพลิดเพลินไป) กับทำทางอันเร้าอารมณ์ซึ่งหาที่เปรียบมิได้ของเหล่านางรำ กับเสียงอันไพเราะของเครื่องดนตรี กับเสียงตีพิณวิณานอันเสนาะหู และกับเสียงเป่าขลุ่ยอันจับใจ

อติ พุทธโฆษวิริจเต ปทยจุฑามณินามนิ มหาทวเย สप्तมะ สรคะ ॥

สรรคที่ 7 ในมหากาพย์ชื่อปทยจุฑามณิรจนาโดยพุทธโฆษจะจบเพียงเท่านี้



อษฏมະ สรรค  
 สรรคที่ 8

ตตฺรานุตเร พิมพมมทฺราคํ  
 ปปาท ภาโนรฺทิติ ปศฺจิมายาม ।  
 อากาศโกศาทุคฺคิตฺตสย นีลา-  
 ทากุชฺชฎิลลํ มณิทรฺปนฺนสย ॥ 8.1 ॥

(8.1) ในขณะนั้น ดวงอาทิตย์สีแดงสดได้เคลื่อนตัวลงมาทางทิศตะวันตก (ดูราวกับ) กระเจ๊กเงาอันสง่างามตกลงมาจากกล่องสี่เหลี่ยมของท้องฟ้า

อากาศสินฺโหรฺปฺราหฺมณกรฺณ-  
 ธาราทิปะ สํหฤตฺรศฺมิชਾਲะ ।  
 ปฺรกฺษะปณฺนิภีชะ สฺมฏฺฐิกาทฺมิกากิ-  
 รฺทิกนตฺตีร์ ตฺรณฺนี นินาย ॥ 8.2 ॥

(8.2) หลังจากที่ดึงเอาตาข่ายคือแสงออกจากมหาสมุทรแห่งท้องฟ้าแล้ว ก็ปัดน้ำเรือคือสายัณห์ก็ได้นำเรือคือพระอาทิตย์ (กลับไป) ที่ชายฝั่งแห่งภากาศด้วยกรรเชียงเรือซึ่งทำจากศิลาผณี

อโศกปุชฺชปฺสฺตพกาภิตามฺร-  
 มสฺตจาละ มณฺทลมฺมุชฺชนภาโนชะ ।  
 พภาเร สินฺโหรฺมถเต วิชุกฺต-  
 ปฺรวาราลลฺลิวลยสย โศภาม ॥ 8.3 ॥

(8.3) รัศมีรอบดวงอาทิตย์เหนือภูเขาทางทิศตะวันตกมีสีแดงสด (ดู) พวงดอกไม้ของต้นอโศกได้มีความวิจิตรตระการตา (ราวกับ) กิ่งไม้เถาวัลย์คือปะการังที่ติดอยู่ (บนยอดเขา) ในระหว่างการกวนมหาสมุทร (น้ำนม)

ภาสฺวานภิปฺสุชะ ปฺรโลภยาดฺรํ  
 ปทฺมากเรชฺช ปฺรติพิมพลภฺษาท ।  
 อาปฺรจฺจนารุถํ ปฺรียพานุชฺชวานา-  
 มฺมโฆชินฺนินามิว สํปฺรวิชฺชฎะ ॥ 8.4 ॥

(8.4) เมื่อปรารถนาที่จะเดินทางไปยังโลกอื่น พระอาทิตย์จึงเข้าไปในสระบัวจากการปรากฏเงาสะท้อนของตัวเองราวกับเพื่อจะอำลากลุ่มดอกบัวที่เป็นเพื่อนรัก

**กรเมณ มธย์ จรมามพุราเศ-**

**ปราภากร์ พิมพมลัจการ ।**

**หรินมณิศยามมิวาจยุตสย**

**วฤษะสถลั เกาสตุณนาม รตนม ॥ 8.5 ॥**

(8.5) วงแหวนรอบดวงอาทิตย์ได้ค่อยๆ คืบคลานเข้าไปประดับอยู่ที่ใจกลางมหาสมุทรทางทิศตะวันตก ซึ่งมีสีเขียวเข้มของมรกตเหมือนกับแก้วมณีที่ชื่อว่า เกาสตุณะ<sup>125</sup> (ที่ประดับอยู่) บนพระอุระของพระวิษณุ

**อวารุตเวคาทปรามพุราเศ-**

**ราวฤตตพิมพ์ หริทศวพิมพม ।**

**ภูโย'ปี จกรภรมมุนมถซารถ-**

**มาโรปีตฺ วิศวสฤเชว เรเช ॥ 8.6 ॥**

(8.6) รัศมีรอบดวงอาทิตย์ที่มีเงาสะท้อนหมุนไปตามกระแสน้ำวนของมหาสมุทรทางทิศตะวันตกดูประหนึ่งว่าถูกพระวิศวกรรมา<sup>126</sup> (นำมา) วางไว้บนล้อเจียรเพื่อปรับแต่งให้มีความมั่งคั่งยิ่งขึ้น

**มยาวินาพธิะ ปรลยปรสงค์**

**เวลากทาจิณน วิลงฉิเตติ ।**

**สตุยฺ จกาเรว ตรงคหสไต-**

**ราทาย ตปตารุณโลหภูม ॥ 8.7 ॥**

(8.7) หลังจากถือลูกโลหะ (คือดวงอาทิตย์) ที่ร้อนจัดไว้ในมือคือเกลียวคลื่นแล้วมหาสมุทรก็ได้ทำราวกับปฏิญาณตนว่า “ข้าพเจ้าจะไม่มีวันรุกร้าชายฝั่งทะเลเว้นแต่ในช่วงเวลาที่โลกแตกสลาย”

<sup>125</sup> เกาสตุณะ คือแก้วมณี 1 ใน 4 อย่างแห่งสรวงสวรรค์ อันได้แก่ เกาสตุณมณี จินตามณี ศยามันตมณี และรุทรมณี และยังเป็น 1 ในสิ่งวิเศษ 14 อย่างที่เกิดจากการกวนเกษียรสมุทร ที่เหล่าเทพได้ถวายแด่พระวิษณุซึ่งพระองค์ได้ทรงนำมาประดับไว้ที่พระอุระ

<sup>126</sup> ตูภาคผนวก ง พระวิศวกรรมา

ทินาวสานเนน ปรีกษเกษ

มนทปรทีปติรทุมณิรมหารหะ ।

เอารวาคินินา เตชยิตุ์ กิลานต-

รทนทวงคารภเร นิรสตะ ॥ 8.8 ॥

(8.8) อัญมณีล้ำค่าแห่งท้องนภา (พระอาทิตย์) ที่มีแสงสลัวๆในตอนเย็นถูกผู้ทดสอบ (ทองคำ) โยนลงไปบนกองถ่านหินที่อยู่ในมหาสมุทรราวกับเพื่อต้องการทำให้มันเปล่งประกายด้วยไฟใต้บาดาล

อสุต คเต ภรตริ ภฤงคมาลา-

มงคลยสุตริ์ ทิวสานตธาตริ์ ।

อมโกชินนามปเสารภานา-

มปากโรทมพुरुโหปถนฐาต ॥ 8.9 ॥

(8.9) เมื่อพระอาทิตย์ตกดิน สุนัขาก็ได้ขับไล่ฝูงผึ้งให้ออกจากกลุ่มดอกบัวที่ปราศจากกลิ่นหอมแล้ว (เหมือนกับ) เมื่อสามีจากไป แม่สามีก็ได้ถอดตัวยมงคลออกจากคอ (ตั้ง) ดอกบัว (ของ ภรรยาหม้าย) ที่ปราศจากหญ้าฝรั่น

วิศเลขทุชะขาทิว ติคุมภานะ

สโกจภากำ นลินีวฐนาม ।

โศกาคณิฐุมาลิริโวชชฎมเก

ภฤงคาวลี ปงกรุหานเนภยะ ॥ 8.10 ॥

(8.10) ฝูงผึ้งได้บินขึ้นจากใบหน้า (ตุจ) ดอกบัวของหญิงสาวคือ (ดอก) บัวหลวงที่หุบลงราวกับระทมทุกข์เพราะการจากไปอย่างรวดเร็วของพระอาทิตย์ (มองดู) เหมือนกับกลุ่มควันที่พวยพุ่งขึ้นจากไฟแห่งความโศกเศร้า

เสารภยโลภาท สวิเช จรนต์

ภฤงคาวลี ปทุมวเนษุ रेเซ ।

วิโยคินีกรนลินีวฐภิ-

รฎยาปาริตทพนฐนวาคูเรว ॥ 8.11 ॥

(8.11) ฝูงผึ้งที่บินวนเวียนอยู่ใกล้พุ่มดอกบัวเพราะความลุ่มหลงในกลิ่นหอม มองดูราวกับบ่วงซึ่งเหล่าหญิงสาวคือดอกบัวทั้งหลายที่ต้องพลัดพรากจากคนรัก (พระอาทิตย์) ได้จัดเตรียมไว้สำหรับแขวน (คอตัวเอง)

วิหાય ภาสวาน นลินี° สราคา-

มสฺตํ คโต'กฺนุมนม พาลยมิตรม |

อิตยารฺติโยคาทิว จกรวาก-

สฺตยกฺตฺวา ปริยํ ทินฺตรํ รราส || 8.12 ||

(8.12) “พระอาทิตย์! เพื่อนสมัยเด็กของฉัน (ทำไมเธอ) จึงทิ้งดอกบัวที่แสนน่ารักไว้ข้างหลังแล้วอวดงอไปละ” ว่าดังนั้นแล้ว นักจักรพาก็ได้กรี๊ดร้องอย่างทุกข์ทรมานยิ่งกว่าเมื่อพราวจากคนรัก รวากับเกิดจากความเศร้าโศก (ที่ต้องจากเพื่อนรักไป)

ปรตายนานา ปรถเมตรสมิน

กาษจฺานตราเล กนฺติ สมฺ สนฺธยา |

ทิวานิศานโย'นฺยนิปีจเนน

ชาชวลยมานา ชวลนปรเถว || 8.13 ||

(8.13) แสงสนธยาที่ยังกระจัดกระจายอยู่ได้สาดส่องไปทั่วท้องฟ้าทางทิศตะวันตกราวกับแสงของไฟที่ลุกโชนจากการเสียดสีกันของกลางวันและกลางคืน (ในขณะที่สับเปลี่ยนกัน)

อสฺตํ คตํ ภาสกรมมพฺรศฺรี-

ราโลกฺย โศกาทิศยาถูเลว |

นภษตรมุกตาทฺกษวภู ทธานา

สนฺธยาตปี จิวรมาลลฺมเพ || 8.14 ||

(8.14) เมื่อเห็นพระอาทิตย์อวดงอไปแล้ว สาวงามแห่งนภลัยซึ่งดูราวกับว่าเต็มไปด้วยความทุกข์ระทมอย่างมาก ก็ได้เอาสายประคำที่มีลูกประคำคือหมู่ดวงดาวมาถ้อยไว้ แล้วห่มด้วยจีวรคือแสงอาทิตย์ยามสนธยา

รฺุฑฺรภาษมาลาวัลโยชชวลานิ

ตโปธนานํ กรปลลวานิ |

สนฺธยาปรณามาย สภฺฤจฺจจกโรระ

สโิจจมาปุะ สห ปทฺมษณฺไตะ || 8.15 ||

(8.15) มือ (ดูจ) ดอกบัวตูมของเหล่านักบวชที่เปล่งประกายด้วยสร้อยข้อมือลูกประคำได้ประนมขึ้นพร้อมกับกลุ่มดอกบัวตูม (ที่ประดับประดา) ด้วยฝูงผึ้งเพื่อแสดงความเคารพต่อสนธยา

อากาศนีโลตปลงคองคิ-

ราศาวฐนีลปโฏตตริยม ।

วิศักรากุมิตฤทพรเวโต

‘ปยชฎมกตานธักรณิ ตมิสรา ॥ 8.16 ॥

(8.16) คำคืนที่ทำให้ความมืดมิดแผ่ซ่านอย่างกว้างไกลไปถึงฝูงผึ้งดำบนดอกบัวสีน้ำเงิน คือณภาลัย ถึงผ้าคลุมสีดำของหญิงสาวแห่งสรวงสวรรค์ (และ) ถึงทางเข้าสู่ห้องใต้ดินแห่งโลกา

นิษยนทมาไนริว จนทรกานไต-

รนิรวาปีตานิ ตปโนปลานาม ।

สมิโรนตธา อิว ฐุมสธา-

สตโมกราสตสตรุนตริกษม ॥ 8.17 ॥

(8.17) ความมืดได้แผ่ปกคลุมท้องฟ้าราวกับกลุ่มหมอกควันที่เกิดขึ้นจากไอร้อนของหิน คือพระอาทิตย์ซึ่งถูกดับลงโดยหินคือพระจันทร์ที่ดูเหมือนว่ามีความเย็นหลังไหลออกมาอยู่

ปรโทษเวธาะ ปรวรสย ตารา-

ปรศสตีวธาน ลิชิตู หิม่าโตะ ।

ปโยทวิถิผลกั ตมิสร-

มชึปรกาไรรมลินิกการ ॥ 8.18 ॥

(8.18) กวีแห่งราตรีกาลได้ทำให้แผ่นฟ้ามืดสนิทด้วยธรรมชาติของหมึกคือความดำเพื่อเขียนคำสรรเสริญคือกลุ่มดวงดาวแก่ (หญิงงาม) ผู้สูงส่งคือพระจันทร์

ศรวสย สนธยารฤตตาดานทวสย

กณฐปรภาปุณช อิวานธการะ ।

ชวลิชยตาโมชธิปาทพาน่า

กิจาวฤโณทฐุม อิวานตริกษม ॥ 8.19 ॥

(8.19) ความมืดได้ปกคลุมท้องฟ้าเหมือนกับกลุ่มแสง (สีดำ) บนพระศอกของพระศิวะผู้ฝึกซ้อมเต้นรำในยามพลบค่ำ นอกจากนี้ ก็ยังเหมือนกับ ควันจากต้นไม้เรืองแสงที่กำลังจะลุกโชติช่วง (ในยามคำคืน)

อาวรรุรกาสมติปรภฏตา

อาศานตปรยสตุตมะสมุหะ ।

กุลักษะะ ปราวฤชชี วาริราศี

กลินทปุตฺรยา อิว วาริปุระะ ॥ 8.20 ॥

(8.20) มวลแห่งความมีตมิตที่แผ่กระจายไปไกลจนสุดขอบฟ้าได้เข้าครอบคลุมทั้งนภลัย เหมือนกับน้ำหลากของแม่น้ำยมุนาในช่วงฤดูฝนที่ไปทำลายตลิ่งริมฝั่งแม่น้ำแล้ว (เข้าปกคลุมทั้ง) มหาสมุทร

วิภาวริจมปกกรณปุรา

พภาสิเร เวศฺมสุ ติปเลหะะ ।

ปลายมานสย รเวะ ปฏฺิษฺเจ-

รพฺนทิกฤตฺตา ภาส อิวานฺธกาไระ ॥ 8.21 ॥

(8.21) โคมไฟที่เรียงกันเป็นแถวในบ้าน (จุด) ดอกจำปาที่ประดับรอบหูกุญแจในยามราตรีได้ส่องสว่างราวกับแสงของพระอาทิตย์ที่กำลังหลบหนีอยู่ถูกความมืดที่ซาญฉลาดจับไปขังไว้

ชิขณาสมานาสติมิรปรวฤตฺติ-

มรฺกสย จาร่า อิว สฺจฺรณตะะ ।

สนฺธยาฤทฺศาโนริว วิษฺมุลฺิงคา-

สตุโมมณีนํ วยฺรจฺจน นิกายะะ ॥ 8.22 ॥

(8.22) หิ้งห้อยจำนวนมากมายสว่างไสวราวกับแสงประกายจากไฟในยามพลบค่ำจุดเหล่าสายลับของพระอาทิตย์ที่เที่ยวตระเวนไปทั่วเพื่ออยากรู้พฤติกรรมของความมืด

นิศานธการปรุกรามพฺวาท-

นิษฺรยฺตุธารากรกาภิราไมะะ ।

ตาราคไณรพฺนตฺรมนฺตริกฺษ

กานฺตี ทธา ไกรวกานนสย ॥ 8.23 ॥

(8.23) ท้องฟ้าที่ตาชดขึ้นไปด้วยกลุ่มดวงดาวพริ้มพราย (จุด) ฝนลูกเห็บที่ตกลงมาจากกลุ่มเมฆคือความมืดมิดในยามค่ำคืน ได้มีความมั่งคั่งทัดเทียมกับทุ่งดอกบัวขาว



นิรังกุศานำ ทิมิรทวิพานำ  
 ศุณฑทวีกิริโณริว สึกเรไเฆะ ।  
 อุททามไศโณริกโรรุชุนำ  
 ตาราระปะะ สรรกิริโล พฐว ॥ 8.24 ॥

(8.24) เส้นทางแห่งดวงดาว (ท้องฟ้า) โยด้วยกรวดที่มีแสงประกายระยิบระยับคือ  
 ดวงดาวจำนวนนับไม่ถ้วน ราวกับดาซขึ้นไปด้วยละอองน้ำที่วงของข้างป่าคือความมืดได้สาครกระเซ็น  
 ออกไปทั่ว

ตมालนีลั ตคราวทาไต-  
 สดาราคโณรทนตุรมนตรีภษม ।  
 อคสตุยปีตลย ขหาร ลินโร-  
 รากิรณมุกทานิกรลย โศภาม ॥ 8.25 ॥

(8.25) ท้องฟ้าที่มีดครีม (ตั้ง) ดอกต้นตมาละ (และ) ประดับประดาด้วยหมู่ดวงดาวสีขาว  
 (ตั้ง) ดอกตครกะ<sup>127</sup> ได้ฉกชิงความงามของมหาสมุทรที่เคลื่อนไปด้วยกองไข่มุกซึ่งถูกผูกชื่อคัสตยะตีมี  
 (น้ำในมหาสมุทรนั้น) จนหมด

สมุทรรถานตราครยนต์  
 ตโม'ปหิ จนุทรมลั ตนุชม ।  
 สมุทวหนตี ศตมณยุกาชจา  
 ศโนรมุเช ปาณุทรรตามยาสิต ॥ 8.26 ॥

(8.26) ทางทิศตะวันออกของท้องฟ้าได้ค่อยๆ สว่างขึ้นที่ขอบฟ้า (ราวกับ) ไบหน้าอันซีด  
 เชียว (ของผู้หญิง) ที่ได้คลอบุตรคือพระจันทร์ให้พ้นจากความมืดคือความทุกข์ยากขณะอยู่ในครรภ์  
 คือมหาสมุทร

จกาศิเร จนุทรมลสะ สมุตถา  
 สมุทรรคตลย มยูชมาลาละ ।  
 ปีตวา ปรวาหิ ติมิภิ สรรนธโร  
 ศิโรกิริรุรรพริทา อิวาปะ ॥ 8.27 ॥

<sup>127</sup> ตครกะหรือนันทยาวรรตตะ (ไทย: พุดจีบ อังกฤษ: Crape Jasmine ข วิทยาศาสตร์ :  
 Tabernaemontana divaricata) มีถิ่นกำเนิดในประเทศอินเดีย ในไทยพบขึ้นตามป่าดิบทางภาคเหนือ ออกดอก  
 ตลอดปี ดอกสีขาวมีกลิ่นหอม

(8.27) ลำแสงที่เปล่งออกมาจากพระจันทร์ซึ่งซ่อนตัวอยู่ในมหาสมุทรมองดูแล้ว เหมือนกับน้ำที่พุ่งออกมาจากรูบนศีรษะของเหล่าปลาพหลังจากที่ (พวกมัน) ได้ดื่ม (น้ำเข้าไป) อย่างต่อเนื่อง

**อรุโหิตะ ศีตกรสย พิมพะ**

**กิลจิตสมาวิษุกตลาณฉริยะ ।**

**ศฤงคารโยเนสตริชคชชิตีโย-**

**รวิฆางกิโต พาณ อิวารุจนะทระ ॥ 8.28 ॥**

(8.28) วงเดือนครึ่งเสี้ยวของพระจันทร์ที่มีรอยต่างอันวิจิตรปรากฏให้เห็นเพียงเล็กน้อย เป็นราวกับลูกศร (ที่มีหัว) รูปพระจันทร์เสี้ยวอบายาพิษของศฤงคารโยนิ (กามเทพ) ผู้ต้องการจะพิชิต สามโลก

**ตมालนีลสย สมุทรวิชโณ-**

**สตาราริถุมณฑลปุลนพริกม ।**

**อวารุตนาภีวราพุทธธา-**

**ทาลกษยจิหนมรมาริรามม ॥ 8.29 ॥**

(8.29) ดอกบัวขาวอันน่าชวนมองมีผิวดัวใหญ่สีดำ (ใต้ตอมอยู่) (ดจ) ดวงจันทร์ที่มีเสน่ห์ ด้วยรอยต่างดำอันเด่นชัดได้ปรากฏขึ้นมาจากโพรงพระนาภีของพระวิษณุ (ตั้ง) รั้งน้ำวนของ มหาสมุทรที่มีสีคล้ำ (เหมือน) ต้นตมालะ

**สมุชชีหันธ์ ลวงนาพริมธยา-**

**ตตาราปเตรมณฑลมุตตรงคต ।**

**อุวาท ตสฺมาทมิถยมานา-**

**ทุนมุชชไทราวตกุมภลีลาม ॥ 8.30 ॥**

(8.30) ดวงจันทร์ที่ปรากฏขึ้นมาจากใจกลางมหาสมุทรน้ำเค็มขณะมีคลื่นสูงได้มีลักษณะ คล้ายคลึงกับโหนดกลมบนหน้าผากของช้างเอราวัณที่โผล่ขึ้นมาจาก (มหาสมุทรน้ำนม) ขณะกำลัง กววมหาสมุทรนั้น

**อุทยจณมานสตุหิหน้าศุมาลี**

**ยตะ ปรวาลารุณมณฑโล'ภูต ।**

**ตทพาทเพนารณวมูชีกายา-**

**มารุชชีไทราทิต เอว รตโนะ ॥ 8.31 ॥**

(8.31) (พระจันทร์) ที่กำลังขึ้นมา (เหนือขอบฟ้า) มีรัศมีโดยรอบ (เป็นสีขาวยิ่ง) หิมะได้กลายเป็นดวงเดือนสีแดง (ดูจ) หินปะการัง ก็เพราะว่าพระจันทร์ดวงนั้นเพิ่งจะถูกไฟได้นำน้ำหลอมรวมกับอัญมณีเหลวในเบ้าหลอมของมหาสมุทร

**สโรชมาธาย ตัญญู ปาท**

**ปุรวาทริมาโรหติ ราชสีเท ।**

**ภิตา อิว ธวานตมตงคเชนทรา**

**มทีภฤตดำ คหุรมาศรยนเต ॥ 8.32 ॥**

(8.32) เมื่อราชสิงห์ (คือพระจันทร์) ปีนขึ้นไปบนภูเขาทางทิศตะวันออก หลังจากได้เอาเท้า (คือแสงจันทร์) ไปเหยียบบนสันเขาอย่างมั่นคง เหล่าพญาช้างคือความมืดราวกับหวาดกลัวก็ได้พากันไปหลบภัยในถ้ำของภูเขาทั้งหลาย

**อस्ताทริศฤงคสุลิตาครปาทะ**

**ปปาต ภาสวานปรามุพราเสา ।**

**อิติว ภิตะ กฏากานุ กรณ**

**สปลฤษฏาวารุโรห ปรธมาทริมินุทะ ॥ 8.33 ॥**

(8.33) พระจันทร์ราวกับเกิดหวาดผวา (กับความคิดนี้) ว่า “ปลายเท้า (ของแสงอาทิตย์) ไปสะกดขยอของภูเขาทางทิศตะวันตก และพระอาทิตย์ก็ตกลงไปในมหาสมุทรทางทิศตะวันตก!” จึงได้เอามือ (คือแสงจันทร์) ไปจับสันเขาไว้แล้วป็นขึ้นไปบนภูเขาทางทิศตะวันออก

**นโวทยาโลहितมินุทุมิมพ์**

**วิทิตุเต ปารวณมมพรานเต ।**

**สยาหนมุทราธิกฤเตน ธาตุ-**

**ทรวณ ส่นยสตมิไวกจิหนม ॥ 8.34 ॥**

(8.34) พระจันทร์เต็มดวงมีสีแดงขณะปรากฏขึ้นมาใหม่ๆ ได้เปล่งประกายบนขอบฟ้า (ดูจ) ดวงตราเพียงอันเดียวที่ผู้ควบคุมตราประทับคือยามราตรีได้ฝืนนี้ไว้ด้วยชาติละลายน้ำมัน

**วิภาวรีศะ กรปลลเวณ**

**ภฤงควาลิมงคสุตรมาลาม ।**

**กมุทวตินำ กุมุโทปกณฺเฐ**

**สโยชยามาส สเกาตุกานาม ॥ 8.35 ॥**

(8.35) พระจันทร์ได้ใช้มือ (ตั้ง) ดอกตูมคือแสงเดือนผูกด้วยมวงคลสมรสคือฝูงผึ้งไรรอบๆ คอคือ (ก้าน) ดอกของเหล่าดอกบัวโกมุทอย่างใจจดใจจ่อ

อากรณุช คานัน มรุปางคนานา  
 กรณามฤตม์ ปรีต อิวามฤตดำสุะ ।  
 ทิเทศ ตาภโย มกรนุทครุภ-  
 มามุหริตัม ไกรวโกศชาตม ॥ 8.36 ॥

(8.36) เมื่อได้ฟังเสียงขับขานอันเสนาะหูของฝูงผึ้งสาว พระจันทร์ราวกับมีความพึงพอใจ ก็ได้ให้ (รางวัล) แก่ผึ้งสาวเหล่านั้นเป็นคลังที่มีสมบัติมากมายคือดอกบัวสีขาวที่เพ่งเบ่งบานซึ่งภายใน ครรภ์เต็มไปด้วยน้ำหวาน

ปตยูะ กรสปรศปรีศลสย  
 ตมิสเรศสย นิตางคนายาะ ।  
 นวปรสูไนริว วิปรกิโรเ-  
 รนฤษตราชไละ ศุศุเภา นกะศรีระ ॥ 8.37 ॥

(8.37) ท้องฟ้าอันสวยงามมีดวงดาวมากมายนับไม่ถ้วนได้เปล่งแสงระยิบระยับราวกับ ดอกตูมสดที่ร่วงหล่นลงมาจากผมของหญิงสาวแห่งราตรีคือความมืดซึ่งคลายออกโดยการสัมผัสด้วย มือของสามีคือแสงจันทร์

วิกฤวตาราทิ ปพิมพตงข-  
 วิมุกตมุกตาผลทนต์เรว ।  
 วโยมาปคาศีกรราชิตเว  
 วิทิตยูเต ตารกิตา นกะศรีระ ॥ 8.38 ॥

(8.38) ท้องฟ้าที่งามแพรวพราวด้วยดวงดาว ได้ส่องประกายราวกับถูกโรยด้วยไข่มุกซึ่ง หลุดออกมาจากเปลือกของดวงจันทร์ที่เต็มดวง (หรือ) ราวกับถูกประดับด้วยหยดน้ำจากแม่น้ำคงคา บนสวรรค์

อากาศศยยาตลมนศนูวาเน  
 สุธากเร ภรตริ สานูราเค ।  
 ศยามางคนายาสติมิรานุตริย-  
 มากาศมรยาทปยาตมาสีต ॥ 8.39 ॥

(8.39) เมื่อพระจันทร์สีแดง (ดูจ) สามีผู้เร้าร้อนได้ขึ้นไปบนเตียงคืออนภาลัย ชุดของหญิงสาวแห่งราตรีคือความมืด ก็ได้เลื่อนหลุดออกจากเอวคือท้องฟ้าไป

ปัตตะ ปศุณามิว กาลกภู

ปตี นทีนามิว กุมภโยนิะ ।

อาทาย จนุทระ กรปลลเวณ

คาฆานธการํ กพลิจการ ॥ 8.40 ॥

(8.40) หลังจากเข้าครอบงำความมืดมิดด้วยมือ (ตั้ง) ดอกตูมคือแสงเดือนแล้ว พระจันทร์ก็ได้กลืน (ความมืดมิดนั้น) เข้าไป เหมือนกับพระศิวะดื่มยาพิษ (และ) เหมือนกับฤๅษีอัสติยะดื่มมหาสมุทรา

วิโยคหุขาทิว ปาณขรางตี

วิลมพมานภรมราลกานตาม ।

กุ่มทวตีมาสวปุษปะทิตธา-

มาศวาสยามาส กเรณ จนุทระ ॥ 8.41 ॥

(8.41) พระจันทร์ได้ใช้มือคือแสงเดือนปลอบประโลมเหล่าบ่าวชาวโกมุตซึ่งมี (ร่างกายคือ) ดอกที่ขลิบด้วยน้ำหวาน มีปลายผมหยิกงอคือฝูงผึ้งดำที่ห้อยรุ่มรุ่ม และมีแขนขาคือกิ่งก้านที่ชิดชิดเขี้ยวราวกับเพราะโศกเศร้าจากการพลัดพราก

เวลาชเลษุ มณิทรปณวิกรเมษุ

จฉายาคเตน ศศลาณณมณขเลน ।

วารากโร วรุณภูปตินา มณีน-

เมกากรโร รจิตมูทริ อิวาศศงเก ॥ 8.42 ॥

(8.42) เพราะรัศมีรอบดวงจันทร์ที่มีสัญลักษณ์รูปกระต่ายได้สะท้อนเงาในกระแสน้ำขึ้นซึ่งงดงาม (ตั้ง) กระจกเงาประดับอัญมณี มหาสมุทราจึงดูราวกับเหมือนแระอัญมณีเพียงแห่งเดียวเท่านั้นที่พระวรุณได้ทรงประทับตราไว้

อนตะปริสุสุริตพาลตมาลกานติ-

ราลกษยเต สม รชนีกรมณทลศรีะ ।

อาสฤกวภาควิฤตตานนโสทธิเกย-

ทัษฏฐาราลครลทรวมูทริเตว ॥ 8.43 ॥

(8.43) รัศมีรอบดวงจันทร์อันวิจิตรงดงามได้ปรากฏให้เห็นภายในที่มีการตกแต่งด้วยต้นอ่อนของตมาละ (สีดำ) ซึ่งแผ่กระจายไปทั่ว ราวกับถูกแปดเปื้อนด้วยหยดของยาพิษที่ร้ายแรงจากเขี้ยวของราหู (ขณะ) อ้าปากกว้างถึงมุม (เพื่ออมพระจันทร์)

พิมพ์ ปุทธารศิตกรุงคกลางกรเรข

วยกต์ พภา กุมุทีนีกุลไทวดศย I

อวารตมณฑลมิวาจลสารวเภาม-

กนยากลินทตนยามิลโนปชาตม II 8.44 II

(8.44) จันทรมณฑลที่มีรอยเส้นเป็นรูปละมั่งซึ่งปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนได้ส่องแสงเจิดจ้าราวกับคลื่นวงกลมของน้ำวนที่เกิดจากการไหลมาบรรจบกันของแม่น้ำคงคาและแม่น้ำยมนา

อนตตะสุพรรณมฤคคกลางกมภงครุภ-

มตยรุธเมว ศุศุเก ทวีชราชพิมพ์ม I

ตาฏจกกรมิว ทนตมย์ ตมิศรา-

วามภรุโว มรกตางกิตมธยเทศม II 8.45 II

(8.45) ดวงจันทร์ที่มีความงามเป็นอมตะมีรอยของละมั่งโดดเด่นอยู่ภายในได้เปล่งประกายเจิดจ้ามาราวกับตุ้มหูช้างรูปทรงกลมของหญิงสาวแห่งราตรีซึ่งตรงกลางประดับด้วยมรกต

อนตรมลิสมภทมฤตาศุพิมพ์-

มมโกทวาทมลินทรทรปณภม I

กณฐปรภาปรสรกรุพริตานุตราล

ภิกษากपालมิว กิจ กपालปาณะ II 8.46 II

(8.46) ดวงจันทร์ที่มีรอยเปื้อนอยู่ภายใน (มองดู) คล้ายกับกระจกเงาที่ข้างในมีคราบสกปรกที่เกิดจากลมและฝน นอกจากนั้นยัง (มองดู) ราวกับห้วงทะเลขอบทานของพระศิวะซึ่งด้านในมีสีกระดำกระด่างจากแสงที่แผ่ชานจากพระศอ (ของพระองค์)

สพษณู ปรัโทษสมเย นรपालสูน-

สตุวษฏุรา สมารจิตมมงคลมณฑนศรีะ I

วารางคณาภริภิต มณิทีปิกากิ-

ราเสวิตะ สุภวาน์ ปุณราชคาม II 8.47 II

(8.47) เมื่อราตรีปรากฏให้เห็นชัดเจนแล้ว เจ้าชาย (สิทธารถะ) ผู้งดงามด้วยเครื่องประดับอันเป็นมงคลซึ่งพระวิษณุกรรมทรงหล่อขึ้น ก็ได้เสด็จกลับมายังวังของพระองค์อีกครั้ง พร้อมด้วยเหล่าหญิงงามเมือง (สื่อ) ตะเกียงอัณมณีน้อยรอบๆ พระองค์

อิติ พุทธโฆษวิริจิตเต ปทญจุทามณินามนิ มหาภาวเย'ษฏุมะ สรคะ II

สรรคที 8 ในมหาภากพยี่ชื่อปทญจุทามณิรจนาโดยพุทธโฆษะจบเพียงเท่านี้

นวมะ สรรค

สรรคที่ 9

อาคตย เคหมธยาสย กุมาโร ภทรปิธิกาม ।

อารพธั มาตฤธาตรีภีราราตริกมฺปาทเท ॥ 9.1 ॥

(9.1) หลังจากเสด็จกลับมาที่วังของพระองค์ พระกุมารก็ทรงเข้ารับการถวายพิธีอารตี<sup>128</sup> (อาราตริกะ) ซึ่งเหล่าหญิงรับใช้ผู้ทำหน้าที่แทนพระมารดาได้ดำเนินการ ณ บัลลังก์ที่ประทับ

มหาราชาธิราชสย ตนโย มณฑปสฤติตะ ।

สีหาสนมียาโยษ สีหลั่นนสฤตตะ ॥ 9.2 ॥

(9.2) จากนั้น พระโอรสของพระราชาผู้ยิ่งใหญ่ซึ่งมีพลังกำลังตั้งราชสีห์พระองค์นั้น ขณะประทับ ณ พลับพลา ได้เสด็จไปที่พระที่นั่งสิงหาสน์

วารวามาลกาตสย มธฺรากฤตยะ ปุระ ।

อาเรภีเร ทศยิตุมทฤตฺ นฤตตวิ ภฺรมม ॥ 9.3 ॥

(9.3) เหล่าหญิงงามเมืองผู้มีทรวดทรงงามหยดย้อยได้เริ่มแสดงท่าร้ายรำอันเข้ายวนต่อหน้าพระพักตร์ของพระองค์

อสุกตฤทยสตาสามงคหฺรณโนหเร ।

สฤตีเต นวคฤเต'ปี ส จินตามนฺตราทเท ॥ 9.4 ॥

(9.4) พระกุมารทรงมีพระทัยที่ครุ่นคิดอยู่ในใจ โดยไม่แยแสต่อหญิงงามเมืองเหล่านั้น ซึ่งแม้จะออกท่าทางการเต้นที่ยั่ววนพร้อมกับการขับร้องประกอบดนตรีสด

ตทา พภา กุมาโร'เสา จามไรรมโรจฺฉริไตะ ।

สมิรณสมฺพุทฺธไตสตรงฺคริว สาคระ ॥ 9.5 ॥

(9.5) ขณะนั้น พระกุมารพระองค์นั้นทรงมีเหล่าเทวดายกพัดจามรขึ้นมาโบก มองดูแล้ว เหมือนกับมหาสมุทรที่มีคลื่นซัดขึ้นมาโดยลม

<sup>128</sup> อารตี หรือนีราชนะ ได้อธิบายแล้วในโคลกที่ 4.86

**ฉวชรกตปตาทากาภะ ศุศุเส กโษณินมณฑลม ।**

**อนตริกษมิวาเนกวิทญทวลลักราวฤตม ॥ 9.6 ॥**

(9.6) โลกรูปทรงกลมที่มีธงสีแดง (โบกสะบัดอยู่) บนเสาตรงดูเหมือนกับท้องนภาที่มีสายฟ้าดุจแถววัลย์จำนวนมากแผ่กระจายไปทั่ว

**กาลาครุมหารฐมวลลิวลิตมมพรม ।**

**กฤษโณรคตตาทิรณั รสาตลมิวาพเภา ॥ 9.7 ॥**

(9.7) ท้องฟ้ามีกลุ่มควันจาก (การเผา) ไม้กฤษณาที่เลื้อยคดเคี้ยวไปมาเหมือนแถววัลย์ดูละม้ายคล้ายคลึงกับโลกใต้พิภพที่เต็มไปด้วยงูสีดำหลายร้อยตัว

**พรมมาณทกุกษิกริกรพิริฤตทิงมุไซะ ।**

**อเนกปฐุทฐวาไนราธมาตมภวนนกะ ॥ 9.8 ॥**

(9.8) ท้องนภาที่ตั้งกึกก้องไปด้วยเสียงของกลองอันนับไม่ถ้วนซึ่งทำความอีกทีกไปทั่วทุกทิศจนเต็มช่องว่างของจักรวาล (พรมมาณฑะ)<sup>129</sup>

**ไอรราวตย อิวากาสรงเคษมรอยชิตะ ।**

**ฉนวนาทยรวาสจกรูรชณทึ ตาณทวกรมม ॥ 9.9 ॥**

(9.9) เหล่านางสวรรค์ครั้นได้ยินเสียงกลองซึ่งเหมือนกับสายฟ้าแลบ (ไดยิน) เสียงฟ้าคะนองของเมฆก็ได้ขับเท้าออกเดินแบบสุดเหวี่ยงอย่างไม่หยุดหย่อนบนเวทีคือท้องนภา

**ตาส้า ตรลลัจารทฤษฏิกรมุขมณฑลเไละ ।**

**ตาราปถสถลมภูตสทสมฤคลาณฉนม ॥ 9.10 ॥**

(9.10) เพราะใบหน้ากลมๆ ของเหล่านางสวรรค์ที่มีดวงตาหลุกหลิก บริเวณท้องฟ้าจึงมีพระจันทร์พันดวงที่มีรอยต่างเป็นรูปกวางสา

<sup>129</sup> “พรมมาณฑะ” ดูคำอธิบายใน 1.39.



**วิทยากรคจ คนธรรวา วิชาครภิตปาณยะ ।**

**ปุรวาปทานมุขระะ ปุรสตสย ปุรสติเร ॥ 9.11 ॥**

(9.11) วิทยากร<sup>130</sup> และคนธรรพ (คนธรรวะ)<sup>131</sup> ผู้มีพิณวิณายูในมือ ได้ออกเดินทางมา อยู่ต่อหน้าพระพักตร์ของเจ้าชายสิทธารถะเพื่อสาธยายประวัติในอดีต (ของพระองค์)

**มเหษุทรกรวิกชิปะตะ มนุทธารสมโนภระะ ।**

**ภวนกโษภคคิตะะ ปุสสุรุตตารกา อิว ॥ 9.12 ॥**

(9.12) มวลดอกไม้ของต้นมันทาระที่ถูกโปรยปรายโดยพระหัตถ์ของพระอินทร์ได้เปล่งประกายดุจดวงดาวที่ร่วงหล่นจากแรงสั่นสะเทือนของโลก

**อิตถมาราธิโต เทไวรทศตริตยโยชนม ।**

**อติตย ปนถานมสาวคาทนวมำ นทิม ॥ 9.13 ॥**

(9.13) พระกุมารเมื่อได้รับการปลอบโยนจากเหล่าทวยเทพเช่นนั้น ก็ทรงเดินทางไปบนเส้นทาง 30 โยชน์ แล้วจึงเสด็จมาถึงแม่น้ำโนมา (อนวมา)

**มราลมหิตลาลิมถณาลทลเมทุราม ।**

**คภิมกรารวมุขริกถตทิงมุขาม ॥ 9.14 ॥**

(9.14) (แม่น้ำโนมา) ที่ซึ่งหนาแน่นไปด้วยเศษก้านบัวที่ผู้หญิงสาวได้ลิ้มรสไปแล้วและทั้งนภลัยก็ก้องกังวานไปด้วยเสียงคำรามของมกร (มกระ)<sup>132</sup>

**ตรงคคิกราสารตาราทนตุริตามพราม ।**

**สรสิรุทเสารภยสุรภิกถตมารุตตาม ॥ 9.15 ॥**

(9.15) (แม่น้ำโนมา) ที่ซึ่งท้องฟ้าเต็มไปด้วยหมู่ดาวถูกหยาดฝนจากคลื่น (ในแม่น้ำ) โหมกระหน่ำ และสายลมที่อบอวลไปด้วยกลิ่นหอมของดอกบัว

<sup>130</sup> วิทยากร หรือ พิทยากร คือ อมนุษย์พวกหนึ่ง อยู่เชิงเขาพระสุเมรุ เป็นพวกมีวิชาอาคม จำแลงตัว เหาะเหินเดินอากาศได้

<sup>131</sup> คนธรรพ (คนธรรว) คือชาวสวรรค์พวกหนึ่ง เป็นบริวารท้าวธตรฐ มีความชำนาญในวิชาคนตรีและ ขั้บร้อง

<sup>132</sup> มกร (มกระ) เป็นสัตว์ทะเลในตำนานที่อยู่ในรูปของสัตว์ผสม คือข้างกับปลา หรือจระเข้กับปลา



**อถาวโลกย โลเกศ์ ทิกษิต์ ศกรทิงมุขม ।**

**อานนทมนทลิตริว ปาณทรตามยาต ॥ 9.22 ॥**

(9.22) ครั้นแลเห็นพระผู้เป็นใหญ่แห่งโลกบำเพ็ญตน (เป็นนักบวช) แล้ว ขอบฟ้าทางด้านตะวันออกก็ขาวโพลนขึ้นมาเหมือนกับมีรอยยิ้มอันอ่อนโยนของความปิติยินดี

**สมสตุโลกนาถสย ตสย ศาสตุริวาชฌยา ।**

**ศตมณยุทิสารตต สนธยาปาฏลมมพรม ॥ 9.23 ॥**

(9.23) ประหนึ่งว่าเพราะอาณาภาพของพระศาสดาผู้พิทักษ์โลกทั้งปวงพระองค์นั้น ขอบฟ้าทางด้านตะวันออก จึงมีท้องฟ้าเป็นสีเหลืองแดงในตอนรุ่งอรุณ (ราวกับ) สวมใส่ผ้ากาสาหวัดสตรี

**ตสยวโลกนาเยว ศากยวตติชามเณะ ।**

**อธยาสต กุลกุฏสเถะ ปรมมาทรี คสสติมาน ॥ 9.24 ॥**

(9.24) ราวกับว่าเพื่อต้องการมอญอดมณีแห่งศากยวงศ์พระองค์นั้น พระอาทิตย์ผู้เป็นบรรพบุรุษของวงศ์ตระกูลจึงได้ไปประทับอยู่บนภูเขาทางด้านตะวันออก

**อชฌานเมว ชคตามปสาร์ยํ ตวเยตยปี ।**

**อสุยาทิสุนิว รวิรณการมปากโรต ॥ 9.25 ॥**

(9.25) พระอาทิตย์ซึ่งราวกับจะขึ้นนำพระกุมารก็ได้ขับไล่ความมืดออกไป พร้อมกับกล่าวว่า “พระองค์ต้องขจัดอวิชชาของชาวโลกด้วยเหมือนกัน”

**ชฌานาโลกสตุริชคตาเมวเมว ตวเยติ จ ।**

**อสุยาทิสุนิวาโลกมาวิศจกเร วิกรตนะ ॥ 9.26 ॥**

(9.26) พระอาทิตย์ซึ่งราวกับจะสอนพระกุมาร ได้เปล่งแสงอันสว่างไสวออกมาพร้อมกับกล่าวว่า “และในทำนองเดียวกัน พระองค์ก็ต้องให้ความรู้แจ้งเห็นจริงแก่ชาวโลกทั้งสามด้วย”

**ทิกษิตะ ภูฤตตำ นาเถ นิริวณณา อิว ภูฤตตะ ।**

**อรุณาตปลกษณณ จกริเร วลกธารณม ॥ 9.27 ॥**

(9.27) เมื่อ (เจ้าชายสิทธารถะ) ผู้พิทักษ์แห่งขุนเขาทรงออกผนวช ภูเขาทั้งหลายราวกับว่าเบื้องหน้า (กับทางโลก) จึงได้ทำการครองผ้ากาสาหวัดสตรีโดยปรากฏเป็นแสงตะวันแห่งรุ่งอรุณ

**อาทิตยพจนโรโรไฟโวกลินโระ สมุทยาทิว I**

**ปรโพธมทุรามภชน สกลาะ กมลการะ II 9.28 II**

(9.28) รวากับว่าเพราะการอุบัติขึ้นของเชื้อสายแห่งพระอาทิตย์ผู้ดุจดั่งมหาสมุทรแห่งการรู้แจ้งเพียงหนึ่งเดียว ดอกบัวทั้งหลายทั้งปวง จึงได้ปฏิบัติวิปัสสนา (จนตื่นรู้คือเบ่งบาน)

**กฤตกฤตย์ ตมทุทศย กฤตถาณชลิปฎา อิว I**

**อาพทุธมกุลาตสสุรเศษาะ กุมทาการะ II 9.29 II**

(9.29) (ส่วน) กลุ่มดอกบัวบานยามราตรีทั้งหมดก็ยังคงอยู่ในสภาพของดอกบัวตูม ดูราวกับกำลังประนมมือเพื่อแสดงความเคารพแด่พระองค์ผู้ได้บรรลุตามพระประสงค์แล้ว

**สนมารุคเทคิกสยาสย ตีรฎิกะ อิว เตชสา I**

**ตปนสย สมารุณตาสตารกา นิสติโษ'ภวน II 9.30 II**

(9.30) ดวงดาวทั้งหลายได้อับแสงลงเพราะมีแสงอันเจิดจ้าของพระอาทิตย์มาบดบัง เฉกเช่น เหล่าเดียรฉัตร (ตีรฎิกะ)<sup>133</sup>ทั้งหมดความสำคัญลงเพราะคำสอนของพระพุทธองค์ที่จะนำไปสู่ทางอันประเสริฐ (อันเป็นทางแห่งการดับทุกข์)

**อวกาศปรทานารุณมิว ตตกีรติสัหเตะ I**

**อเศษมาศาวีรมานเศ'ตีวิศาลตาม II 9.31 II**

(9.31) บริเวณท้องฟ้าทั้งหมดได้กลายเป็นเวียงอันกว้างใหญ่ไพศาลราวกับเพื่อจะกลายเป็นพื้นที่สำหรับ (รองรับ) ความรุ่งโรจน์อันมากมายของพระองค์

**สิทธารุณมุขีตาคู์ ทุฤษฎา ทิปตํ ทิวาปี จ I**

**วรีทาวศาทิว วิรุรพฎาว วิคตจฉวิระ II 9.32 II**

(9.32) นอกจากนี้ พระจันทร์ก็ได้สูญเสียความงามอีกด้วยราวกับละอายใจ เมื่อเห็นดวงจันทร์บนพระพักตร์ของเจ้าชายสิทธารถะยังสว่างไสวแม้ในเวลากลางวัน

**ชคเทกคุโรสตุสย ทรศนาทิว ทิปติมาน I**

**วิคโตทยราศศรีรุวิเวศากาศมาศรมม II 9.33 II**

<sup>133</sup> เดียรฉัตร คือ นักบวชนอกพระพุทธศาสนาในอินเดียสมัยพุทธกาล

(9.33) พระอาทิตย์ที่ส่องแสงเรืองรองได้เข้าไปสู่อาศรมคือท้องนภาโดยปราศจากแสงสีแดงแห่งรุ่งอรุณ รวากับกำลังมองดูพระบรมครูเพียงหนึ่งเดียวของโลกพระองค์นั้นผู้ทรงหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลสตัณหา

**มโนรศตปราชิตปวรชยารสนิรวฤตะ ।**

**ทินานิ กานิจิตตสยาสุตีเร จิกฺษเป เทคิเก ॥ 9.34 ॥**

(9.34) พระบรมครูผู้ทรงพอพระทัยกับความเป็นนักบวชที่ได้รับจากการตั้งปณิธานนับร้อยได้ทรงใช้เวลาสองสามวันประทับอยู่บนฝั่งของแม่น้ำ (อโนมา)

**อนเยทยุทธ ภิกษารถมาทิกษุรพุกุชิตะ ।**

**วฺยตีตฺย ทูรมธฺวานํ พิมพฺสาร์ปฺริมคาคต ॥ 9.35 ॥**

(9.35) ครั้นแล้ว ในวันต่อมา หลังจากผ่านการเดินทางอันยาวนาน นักบวชผู้ประเสริฐสุด ทรงรู้สึกหิวขึ้นมา จึงได้เสด็จไปยังเมืองของพระเจ้าพิมพิสารเพื่อภิกขาจาร

**วิสงฺกภูคิลาสาละวิชิตาวธิญฺฐราม ।**

**ปาตาลาคารปรีชาปลวสีกฺฤตสาคราม ॥ 9.36 ॥**

(9.36) (เมืองของพระเจ้าพิมพิสาร) ซึ่งมีกำแพงหินสูงตระหง่านเหนือขุนเขาที่กั้นเขต (จักรวาล) และมีคูน้ำลึกถึงโลกบาดาล (ปาตาสะ) ทำให้มหาสมุทรดูเหมือนแอ่งน้ำขนาดเล็ก

**โฆฏฺฐิขุรปฺภูโกฏฺฐิโรทิกฤตธฺรตลาม ।**

**มาทฺยณฺมทาวลาธิตฺมทปงฺกิลวิถิกาม ॥ 9.37 ॥**

(9.37) (เมืองของพระเจ้าพิมพิสาร) ซึ่งบนพื้นดินมีรอยกีบของม้าเป็นจำนวนนับไม่ถ้วน และบนท้องถนนก็เฉอะแฉะไปด้วยน้ำมันของพญาช้างที่ตกมัน

**มาณิกฺยเสาธวลภิวลมานมฺรลิกาม ।**

**วาทายณฺมุโขทฺธิธณฺฐมฺรราชิวราชิตาม ॥ 9.38 ॥**

(9.38) (เมืองของพระเจ้าพิมพิสาร) ซึ่งมีห่านป่าเดินเล่นอยู่บนหลังคาของอาคารที่ตกแต่งด้วยอัญมณีทับทิมและคูวิจิตรงามตาด้วยกลุ่มควันที่ลอยขึ้นจากช่องหน้าต่าง

**พาลาจลตฺสุลาโกฏฺฐิวาจาลหริทฺยจลาม ।**

**มนฺทานิสมาธฺตธฺวชฺจุทาลมนฺทิตราม ॥ 9.39 ॥**

(9.39) (เมืองของพระเจ้าพิมพิสาร) ซึ่งปลายสุดขอบฟ้าก้องกังวานไปด้วยเสียงกริ่งกริ่งของกำไลข้อเท้าของเหล่าหญิงสาวและบนอาคารบ้านเรือนทั้งหลายประดับประดาด้วยธงที่พลิ้วไหวไปตามสายลมอ่อนๆ

**วลาธิการมุกสมรณนิโตรณมัสลาม I**

**วสุลิกิสถยารพชรถยาวนทนามาลิกาม II 9.40 II**

(9.40) (เมืองของพระเจ้าพิมพิสาร) ซึ่งตกแต่งงดงามด้วยซุ้มประตูอัญมณีที่โดดเด่นราวกับสายรุ้ง และมีการประดับประดาเพ็องระย้าที่อยู่บนถนนด้วยยอดอ่อนของไม้เลื้อย

**วิศาลวิศิชาโกคเมขโลชชวลมธมาม I**

**วิหารวาปกาวิจิสมิฉินปศาศิกาม II 9.41 II**

(9.41) (เมืองของพระเจ้าพิมพิสาร) ซึ่งมีศูนย์กลางอันรุ่งโรจน์รายล้อมไปด้วยถนนที่กว้างใหญ่ไพศาล และมีกิ่งก้านสาขา (ของต้นไม้) ถูกคลื่นของสระน้ำที่ใช้สำหรับพักผ่อนหย่อนใจทำลายจนหมดสิ้น

**ตตร ภิกษำ สมาทาตุ ตโปธนศิขามณิ I**

**วิถิษุ วิถิษุ ศโนธวิขหาร วินายกะ II 9.42 II**

(9.42) ณ ที่นั่น พระวินายกะ (เจ้าชายสิทธารถะ) ผู้ประเสริฐสุดในหมู่นักบวช ได้ทรงเดินอย่างช้าๆ จากถนนหนึ่งไปอีกถนนหนึ่งเพื่อรับบิณฑบาต

**โหมหาปโนทมปเยนั มุณินุทรมภิกวิภิชิตา I**

**มุคธา วิทธธา สกลา โหมนิตุรา ปธเปทิเร II 9.43 II**

(9.43) เหล่าหญิงสาวทั้งไร่เดียวสาและชาญฉลาดทั้งหมด ครั้นเห็นนักปราชญ์ที่ประเสริฐสุดพระองค์นั้นผู้จะขจัดความเขลา (อวิชชา) ให้หมดสิ้นไป ก็ได้ตักอยู่ในห้วงแห่งการกลับใจคือได้เข้าสู่ความลุ่มหลง

**วิคโตนเมษลัเมษวิษฬารีกฤตจกษุชาม I**

**มโนถวาริรปยาสำ มโนถวมชีชนต II 9.44 II**

(9.44) (พระมุณีพระองค์นั้น) ได้ทำให้บรรดาหญิงสาวที่มีดวงตาเบิกกว้างโดยปราศจากการกระพริบตาเกิดความรักขึ้นมา แม้ (พระองค์) จะเป็นศัตรูกับมโนถวะ (กามเทพ) ก็ตาม

**ตตร ภิกษุ สามาย ศึกษาปาหวิจฺจนะ ।**

**ตทภยรณคตฺ ตุรณํ ศิโวจจยมคิศฺริยต ॥ 9.45 ॥**

(9.45) เมื่อรับบิณฑบาตในเมืองนั้นแล้ว พระมุนีผู้แกร่งกล้าในการบำเพ็ญตบะ ก็ได้ขึ้นไปอาศัยอยู่บนภูเขาที่ใกล้กับเมืองนั้นทันที

**อุปกณฺชกลาลาปกาลกณฺจมนโหรม ॥**

**กณฺจิวรกราฆาตจฺรูณิกฤตคชากุลม ॥ 9.46 ॥**

(9.46) (ภูเขา) ซึ่งดูน่ารื่นรมย์ด้วยฝูงนกยูงที่ส่งเสียงร้องอย่างไร้พละในบริเวณใกล้เคียง (แต่) ก็เคลื่อนกลาตไปด้วยช่างที่ถูกอุ้งเท้าของสิงโตตะปบแล้วฉีกออกเป็นชิ้นๆ

**เวตณฺหศุณฺหาทณฺหาภกฺกณฺทลิสฺวารมณฺทิตม ॥**

**คิชนฺจิมณฺทลารพฺธตาณฺทวิ ปาณฺทวาหฺวยม ॥ 9.47 ॥**

(9.47) (ภูเขา) ที่มีชื่อว่า ปาณทวะ ถูกประดับประดาด้วยงูตัวประเสริฐสุดคล้ายวงช้าง และมีฝูงนกยูงที่เริ่มร้ายรำ (ด้วยการรำแพนหาง)

**วิศาลคิขโรทเทควิศฺรานตชลทาธวคฺม ॥**

**วิหฺรณฺมตฺตมาตงคปฺนรฺกตฺมโหปฺลม ॥ 9.48 ॥**

(9.48) (ภูเขา) ซึ่งมีนักเดินทางที่เป็นกลุ่มเมฆมาหยุดพักอยู่บนบริเวณยอดเขาอันกว้างใหญ่ และมีก้อนหินขนาดใหญ่ถูกฝูงช้างตม้น (ขึ้นมา) เทียวทำลายซ้ำแล้วซ้ำเล่า

**วิศงฺกุศฺสิลาโกภฺปิปาณฺฑิตามพฺรโกณฺฐรม ॥**

**ปณฺจาสยปาณิปรยสฺตคชเมากตฺกวิสฺตฤตฺตม ॥ 9.49 ॥**

(9.49) (ภูเขา) ซึ่งมียอดเขาที่เต็มไปด้วยหินสูงตระหง่านทะลุโพรงกลางแห่งท้องฟ้าและกระจัดกระจายไปด้วยไข่มุกคือช่างเผือกที่ถูกอุ้งเล็บทั้งห้าของสิงโตฉีกขาดเป็นชิ้นๆ

**นิรมฺริปฺรนิรมฺเรตคฺลเรตคิลาตลม ॥**

**เมขโลปานตฺวิสฺตปฺลินฺทปฺฤตนาปตฺม ॥ 9.50 ॥**

(9.50) (ภูเขา) ซึ่งมีพื้นผิวของหินเป็นทองถูกทำให้บริสุทธิ์โดยกระแสเชี่ยวกรากของน้ำตกและมีผู้นำทัพของชนเผ่าปุลินทะ<sup>134</sup>ปรากฏขึ้นที่ชายขอบของเนินเขา

<sup>134</sup> คูอธิบายชนเผ่าปุลินทะในเชิงอรรถ 5.19

**ตฎาเก ตสย สิทธารุณะ สนาตวา นิกฆวรรตนิ ।**

**สฤตวา ตฎคิลาปฎฐ ภิษานนรสมนวภูต ॥ 9.51 ॥**

(9.51) หลังจากสร้งน้ำในทะเลสาบเล็กๆ ใกล้ภูเขา (ป่าฉวะ) นั้น แล้วประทับบนแผ่นหินริมฝั่งทะเลสาบ พระมุนีสัทธาณะก็ได้เสวยอาหารที่ได้รับจากการบิณฑบาต

**อปเรทยุรวินิรคตย ตสมาเทษ ปุราณตเร ।**

**ปิณฑปาตวิธี กฤตวา ปราปทภยรณกานนม ॥ 9.52 ॥**

(9.52) วันรุ่งขึ้น พระมุนีพระองค์นั้นเมื่อเสด็จออกจากที่นั่นไปยังอีกเมืองหนึ่ง หลังจากทรงรับบิณฑบาตแล้วก็เสด็จไปที่ป่าใกล้ๆ (ภูเขานั้น)

**ตฎากนิกฆุ นทยาสตฎุ ไศเล จ กานเน ।**

**นิวสน ทิวสานेष นินเย มานโย พหุนปี ॥ 9.53 ॥**

(9.53) ครั้งนั้น พระผู้เป็นที่เคารพพระองค์นั้นก็ได้ทรงใช้เวลาหลายวันอาศัยอยู่ใกล้ๆ ทะเลสาบบนฝั่งแม่น้ำบนภูเขาและในป่า

**ตโปวเนษุ ธนเยษุ ทุสะธาณี ตป่าสยปี ।**

**จจาร ชีรททยะ สัสสารกเลศคานตเย ॥ 9.54 ॥**

(9.54) (พระมุนีสัทธาณะ) ผู้มีพระทัยอันแน่วแน่ได้ทรงบำเพ็ญแม้กระทั่งความเพียรที่ทำให้ได้โดยยากในป่าที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญตบะเพื่อทำการดับทุกข์ในสังสารวัฏ

**อปราปย นิรวาณปทึ ทุคจโรคจรีไตรปี ।**

**โก วาภยุพายสตุสยารเถ ภเวทิตยากุลโภาวต ॥ 9.55 ॥**

(9.55) เมื่อไม่ทรงบรรลุพระนิพพาน แม้จะบำเพ็ญเพียรด้วยกิจที่ทำได้โดยยากก็ตาม พระองค์จึงเกิดความสับสน (สงสัย) ว่า “วิธีการเพื่อบรรลุพระนิพพานนั้นควรเป็นอะไรหนอ”

**เอกทา ปารมีภาคยปริปากปรกาศนม ।**

**สวปนปณจกมทราภษิตสุจรีตรนิธะ ปุรเค ॥ 9.56 ॥**

(9.56) ครั้งหนึ่ง ยามใกล้รุ่ง พระองค์ผู้เป็นขุมทรัพย์แห่งคุณธรรมได้ทรงมีพระสุบินนิมิต 5 ประการ<sup>135</sup> ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการบำเพ็ญบารมี (ของพระองค์) กำลังจะบรรลุผลแล้ว

<sup>135</sup> ดูรายละเอียดพระสุบินนิมิต 5 ประการในภาคผนวก จ



**ทฤษฎาวารพุษย สวปนารถ์ ปรัตยเวตย วิภษณะ ।**

**นิจิกายาหมทไยว นิริวฤติ ปราปนยามิติ ॥ 9.57 ॥**

(9.57) เมื่อทรงเห็นนิมิตแล้วตื่นจากบรรทม และทรงประจักษ์แจ้งถึงความหมายของพระสุบิน พระมุนีผู้ปราดเปรื่องจึงได้ตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ว่า “เราจะต้องบรรลุนิพพานในวันนี้”

**กฤตวา ทินมุขาจารย์ ภิกษาเวล่ำ ปรัตักษย สะ ।**

**อาสำจกเร วฏสยาระ ปุชาวิทิตสฤเตตะ ॥ 9.58 ॥**

(9.58) หลังจากที่ทำวัตรเช้าแล้วรอเวลารับบิณฑบาต พระองค์ได้ทรงประทับนั่งอยู่ใต้ต้นไทรซึ่งเป็นที่สักการบูชา (ของปวงชน)

**อด กาจพิศาลากษี เทวตำ ตุนิวาสินิม ।**

**อธิฤตย ตทา นินเย ปายส์ ปรรธนาปรา ॥ 9.59 ॥**

(9.59) ครั้งนั้น หญิงสาวคนหนึ่งผู้มีนัยน์ตาโต เมื่อปักใจเชื่อว่า พระองค์เป็นเทวดาซึ่งสิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้ นั้น จึงได้นำมธุปายาสมาถวายเพื่อตั้งใจจะบนบานศาลกล่าว

**ตจจงกไยว สา ตสฺไม ททา ปาตเรณ ปายสม ।**

**ตทาทย มหาสตโตโว ยเยา ไนรณชราตฎุม ॥ 9.60 ॥**

(9.60) ด้วยความเชื่อดังกล่าว หญิงสาวคนนั้นจึงได้ถวายข้าวมธุปายาสที่ใสในภาตแต่พระมุนีสัทธาธระ จากนั้น พระมหาโพธิสัตว์ เมื่อทรงรับ (ข้าวมธุปายาส) แล้ว ก็ได้เสด็จไปยังริมฝั่งแม่น้ำไนรัฐชรา<sup>136</sup>

**ตสยาะ ครนนิศากาศวิมเล สลิลเ มุนิเ ।**

**สนาตวา สุวรมปาตรสถิ พุกุเช ปายส์ พุระ ॥ 9.61 ॥**

(9.61) หลังจากได้สร่งน้ำในแม่น้ำไนรัฐชรานั้นซึ่งใสกระจ่างดุจทองคำในคืนฤดูใบไม้ร่วง พระมุนีผู้เปรีื่องปราด (พระองค์นั้น) ก็ทรงเสวยข้าวมธุปายาสที่บรรจุกอยู่ในภาตทองคำ

<sup>136</sup> แม่น้ำไนรัฐชราเป็นชื่อภาษาสันสกฤตของแม่น้ำเนรัญชรา

**ตตะ กิสลยาโลกพาลาตปวิลาสินี ।**

**มโนชลโกกิลาลาปวาจาลหริทณฺจเล ॥ 9.62 ॥**

(9.62) จากนั้น (พระองค์เสด็จไปประทับยังควงไม้สาละ) ที่ซึ่งแพรวพราวไปด้วยความงามของหน่อที่งอกใหม่ดูแสงอาทิตย์ยามเช้าและที่ซึ่งทำให้สุดขอบฟ้าก้องกังวานไปด้วยเสียงร้องอันไพเราะของนกกาเหว่า

**มนทานิลารุตลตาโฆลาทุรลิตาลินี ।**

**พาลจตุตงุราสวาทโมทมานวนปริเย ॥ 9.63 ॥**

(9.63) (ควงไม้สาละ) ที่ซึ่งมีผึ้ง (เล่น) ชุกชนบนชิงช้าคือเถาว์ลัยที่แกว่งไปตามสายลมอ่อนๆ และมีนกกาเหว่ากำลังเพ็ดเพลินอยู่กับรสชาติอันเอร็ดอร่อยของใบอ่อนของต้นมะม่วง

**มนุทารโกรกสยุนทิมกรนทสุคนธินี ।**

**มทคนธวหสฺปนทกนทลิกฤตเกาตุเก ॥ 9.64 ॥**

(9.64) (ควงไม้สาละ) ที่ซึ่งมีกลิ่นหอมของน้ำหวานที่ไหลรินลงมาจากดอกตูมของต้นมณฑารพ (มณฑาระ) และที่ซึ่งทำให้ความปรารถนา (ของบุคคล) เพิ่มทวีขึ้นเมื่อสัมผัสกับลมที่มีกลิ่นน้ำมันของช้างตกมัน

**อุตุผลลมยชรีปฺลูชปิณชรีกฤตสฺตปเถ ।**

**ภรมทฺุรรมณฺงการหุงการจกิตารวเค ॥ 9.65 ॥**

(9.65) (ควงไม้สาละ) ที่ซึ่งมีทางเดินอันงดงามแต่งแต้มด้วยสีเหลืองแดงของช่อดอกตูมที่กำลังแบ่งบานและมีนักเดินทางที่ตระหนกตกใจกับเสียงพึมพำและเสียงหึ่งของฝูงผึ้งที่บินวนเวียนไปมา

**วิหงคปักษวิกษิปตปราคภรปาสุเล ।**

**มากนทมรฺฐลีทหชมพาลิตมทิตเล ॥ 9.66 ॥**

(9.66) (ควงไม้สาละ) ที่ซึ่งมีฝูงนกลบจากละอองเรณูที่กระจัดกระจายไปตามปีกนก และมีพื้นดินเปียกแฉะไปด้วยน้ำหวานที่ไหลรินจาก (ดอกของ) ต้นมะม่วง

**ปรผลลสมฺโนวลลิมตลลียุตมารุเต ।**

**วสนตกาลสามนตสามราชยมณิมนุทเป ॥ 9.67 ॥**

(9.67) (ควงไม้สาละ) ที่ซึ่งสายลมโชนมาบรรจบกับเถาว์ลัยซึ่งมีดอกไม้แบ่งบานที่งดงามที่สุดและที่ซึ่ง (เหมือนกับ) พลับพลาประดับด้วยเพชรพลอยของจักรพรรดิผู้มีข้าราชการบริพารคือฤดูใบไม้ผลิ

**ตาสีตมालหิन्दาลพหุเล सालगानने ।**

**สฤติวาท มาธยัทธิ นิตาปี นินาย นรนายกะ ॥ 9.68 ॥**

(9.68) เมื่อได้มาประทับอยู่ ณ ควงไม้สาละซึ่งหนาทึบไปด้วยต้นตาสี ต้นตมาละ และต้นหิन्दาละ (พระมุนีสัทธาธนะ) ผู้บอกทางแก่ชาวโลก ก็ทรงใช้เวลา (ในทีนั้น) จนล่วงเลยเพียงวันอันร้อนระอุไป

**ทินาวสานะ สัปราปะเต ยามมาตราวธา ตตะ ।**

**อุตถาย ภควาน โโพธิ ปุระเปเต ปุราชยวิกรมะ ॥ 9.69 ॥**

(9.69) จากนั้น เมื่อถึงยามสนธยา พระผู้มีพระภาคผู้มีอำนาจอันยิ่งใหญ่ก็ทรงลุกขึ้น (จากที่ประทับ) แล้วเสด็จไปยังต้นโพธิ์

**พฺรหมโณปะหิตาน ทฺรภานาทาย นิชปาณินา ।**

**จิกษะปะ เทตีกวระ ปฺราจเย โโพธิมิตฺเต ॥ 9.70 ॥**

(9.70) ปรมจารย์ผู้ประเสริฐสุด เมื่อทรงรับญาทรภะ (หยั่งากุสะ) ที่พระพรหมนำมา ถวายด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เองแล้ว ก็ทรงปูลาดบนพื้นดินใต้ต้นโพธิ์ทางทิศตะวันออก

**ตตฺร กนทรปฺทรปาณามเกทยมตีโกมลม ।**

**อปรายิตปรยงกมาวิราสีนมหาสนม ॥ 9.71 ॥**

(9.71) ครั้นแล้ว ที่รองนั่งอันพิเศษ (นี้) ก็ได้กลายเป็นพระที่นั่งอันหาที่เปรียบไม่ได้ (คือ) ทั้งอ่อนนุ่มและ (สามารถ) ทนทานต่อความอหังการของกัณทรระปะ (กามเทพ) ได้

**อารุโรหาสนั ตุงคณนงคริปุมทฤตม ।**

**อัสุมานิว ปุรวาทริมเศษชนโพธกะ ॥ 9.72 ॥**

(9.72) (พระมุนีสัทธาธนะ) ผู้ปลุกชาวโลกทั้งปวงให้ตื่นขึ้น (จากการหลับใหล) ดุจดวงตะวันบนขุนเขาทางทิศตะวันออก ได้เสด็จขึ้นไปประทับบนบัลลังก์ที่สูงตระหง่านซึ่งทำความประหลาดใจแก่นางคะ (กามเทพ) ผู้เป็นศัตรู

**อารุตมโโพธิปรยงกมภงคุรคุณั สุราระ ।**

**อมุมาระภีเร สโตตุมวางมนสโคจรม ॥ 9.73 ॥**

(9.73) เหล่าทวยเทพได้เริ่มสรรเสริญพระองค์ผู้ไม่มีคำพูดและความคิดใดๆ สามารถหยั่งถึงได้ ผู้เสด็จขึ้นประทับนั่งบนโพธิ์บัลลังก์อันคงทนถาวร

**นมะ สุกุมมาณิกยสินธเว รวิพนธเว ।**

**นมะ สัมสารปาโถธิสเตเว มุนิเกตเว ॥ 9.74 ॥**

(9.74) “ขอนอบน้อมแด่พระองค์ผู้ทรงเป็นมหาสมุทรแห่งอัญมณีทับทิมอันล้ำค่า และผู้ทรงเป็นเชื้อสายแห่งพระอาทิตย์ ขอนอบน้อมแด่พระองค์ผู้ทรงเป็นสะพานข้ามมหาสมุทรแห่งสังสารวัฏ และผู้ทรงเป็นธงแห่งนักปราชญ์”

**นมะ สกตส์กุเลศหริเณ คุณหริเณ ।**

**นมะ สมสตุตตวารุถเวทิน’ทวยวาทีเน ॥ 9.75 ॥**

(9.75) “ขอนอบน้อมแด่พระองค์ผู้ทรงขจัดกิเลสทั้งปวง และผู้ทรงงดงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย ขอนอบน้อมแด่พระพุทธรองค์ผู้ทรงรู้ความจริงแห่งสรรพสิ่ง”

**กรุณาปุรลหรีปริวาหิตจกษุเช ।**

**ภาคเธยนิธานาย ภควนุ ภวเต นมะ ॥ 9.76 ॥**

(9.76) “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า (ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย) ขอนอบน้อมแด่พระองค์ผู้มีพระเนตรเปี่ยมด้วยคลื่นแห่งความกรุณาอันล้นพ้น ผู้เป็นขุมทรัพย์แห่งความเจริญรุ่งเรือง (ของชาวโลก)”

**กนทรูปทรูปนิรเกทกรมจสตุवं จาประ ।**

**ปญจานนั วินา โภ ทิ กุณขริ์ ศาสิตุ กษมะ ॥ 9.77 ॥**

(9.77) “ไม่มีคนอื่น นอกจากพระองค์ที่สามารถทำลายความอหังการของกัณทรูปะ (กามเทพ) ได้ (เฉกเช่นเดียวกัน) นอกจากสิ่งใดแล้ว ใครเล่าจะสามารถปราบช้างได้จริงๆ”

**ศุรสตุวเมว ทุรवारครวตีริถิมรทเน ।**

**มนทเรณ วินา สินธุ มถิตุ เกน ปารยเต ॥ 9.78 ॥**

(9.78) “พระองค์เท่านั้นที่ เป็นผู้กล้าหาญในการสลายความหยิ่งโสอันยากที่จะยับยั้งได้ของเหล่าเดียวลี (เฉกเช่นเดียวกัน) ถ้าปราศจากภูเขามันทระ จะมีอะไรเล่าที่สามารถนำมาควนมหาสมุทร (น้ำนม) ได้”

**จลุกิกรเณ ศุรสตุวเมว ภววาริเธะ ।**

**กุมภโยนิ วินา โภ ทิ โภวิทะ สินธุจฺชเณ ॥ 9.79 ॥**

(9.79) “พระองค์เท่านั้นที่มีความกล้าในการทำให้มหาสมุทรแห่งการเกิดสิ้นสลายไป (เฉกเช่นเดียวกัน) ถ้าไม่ใช่ฤๅษีชื่อคัสตยะ<sup>137</sup> แท้จริงแล้ว ใครเล่าจะสามารถดูดน้ำในมหาสมุทรจนเหือดแห้งได้”

<sup>137</sup> กุมภโยนิ เป็นอีกชื่อหนึ่งของฤๅษีชื่อคัสตยะ

กุศล'ตร ภาวนา กุโณณวโยโพเน ।

โก วา วิภววินา จนุฑริ กุมทาทรทาสเน ॥ 9.80 ॥

(9.80) “พระองค์ท่านเท่านั้นที่มีความสามารถในการปลูกสิ่งมีชีวิตบนโลกให้ต้นขึ้นมาได้ (เฉกเช่นเดียวกัน) ถ้าไม่ใช่พระจันทร์แล้ว ใครเล่าจะสามารถทำให้ดอกบัวจำนวนมากบานสะพรั่ง (ในตอนกลางคืน)”

ภวกุเลศึ ตวเมเวศ นิเศษยิตุมิเศ ।

ทรตุมนยะ กิมิเศิต ทรทศวาทุเต ตมะ ॥ 9.81 ॥

(9.81) “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์เท่านั้นทรงมีความเชี่ยวชาญในการดับทุกข์ในสังสารวัฏได้อย่างสิ้นเชิง (เฉกเช่นเดียวกัน) นอกจากพระอาทิตย์แล้ว จะมีสิ่งอื่นอีกหรือที่สามารถขจัดความมืดได้”

เอตาภิเรษำ สตุติภิเรธมานคุโณทยม ।

โพธิมุลตลารุฒิ พุฑริ ศุศราว มนมณะ ॥ 9.82 ॥

(9.82) มัณณะ<sup>138</sup> (กามเทพ) ได้ทราบจากคำสรรเสริญของเหล่าทวยเทพว่าพระพุทธรองค์ได้เสด็จขึ้นไป (ประทับ) ที่โคนต้นโพธิ์เพื่อเผยแผ่พระธรรมให้เป็นที่ประจักษ์ (แก่ชาวโลก)

ศรุตวา มโนภูชะ กษุภิตานตราตมา

วิรกตพุฑธาปศทำ วิเชตุม ।

โก วา ภูยาโย ภูวเน มม สยา-

ทิตยาสุ จินตาชวรนิรุกโต ภูต ॥ 9.83 ॥

(9.83) หลังจากสดับฟัง (ดั่งนั้น) แล้ว มโนภู (กามเทพ) ที่มีจิตใจริษยาได้เกิดอาการร้อนรนกระวนกระวายและครุ่นคิดขึ้นมาทันทีว่า “วิธีการใดบ้างที่เป็นไปได้ในโลกซึ่งฉันจะเอาชนะมุณีผู้ต่ำต้อยและไร้อารมณ์นี้ได้”

อิติ ศรีพุฑโฆษวิริจิตะ ปทยจุฑามณินามนิ มหาภาวเย นวมะ สรคชะ ॥

สรคชะที่ 9 ในมหาภายีชื่อปทยจุฑามณิรจนาโดยพุฑโฆษะจบเพียงเท่านี้

<sup>138</sup> มัณณะ (manmatha) เป็นฉายาของกามเทพ หมายถึง ผู้ก่อกวนหัวใจให้เกิดรัก

ทศมะ สรรค

สรรคที่ 10

อตุรานตเร นิพิทมาสถิตโพธิมุล-

มาเวควานภิชิเชณยิษุรมุณีนุทรมุ ।

อธยาสุย มตตกริณั คิริเมขลาขย-

มาหุตไสนยนิวโห นิรคาทนงคะ ॥ 10.1 ॥

(10.1) ในระหว่างนั้น อนังคะ (กามเทพ) ซึ่งถนถนที่จะยกทัพไปต่อสู้กับไล่พระมุณีผู้ประเสริฐสุดที่ประทับอยู่อย่างมั่นคง ณ โคนต้นโพธิ์ หลังจากขึ้นไปบนหลังช้างตกมันที่ชื่อว่าคิริเมขลาแล้วเรียกเหล่าพยุหเสนา (มารรวมตัวกัน) ก็ได้เคลื่อนทัพออกไป

นิรคตย นิหุตติคินตรกนทเรณ

นิรฆาตภิมขยทุนทุภินิสวเนน ।

สัตุราลิตาขิลชเนน มหาพเลน

สากั ศโนรวตตาร ธรรมนงคะ ॥ 10.2 ॥

(10.2) หลังจากเดินทางออกมา อนังคะ (กามเทพ) ได้เคลื่อนขบวนลงมาสู่โลกอย่างช้าๆ พร้อมกับกองทัพอันเกรียงไกรซึ่งครอบคลุมไปทั่วโพรงของนภากาศ (และยัง) ทำให้ชนทั้งปวงออกสั่นขวัญหนีด้วยเสียงของกลองแห่งชัยชนะอันน่าสะพรึงกลัวราวกับพายุที่มีกำลัง (พัดกระหน่ำ)

สักรานตศางขิกศตานนปุรยมาโณ

มารสุย สำนหนิโก วรตงขโฆชะ ।

สัครามศศวทุปลาติตปาณจขนย-

นาทสย น วยสนมพิศยสย จกเร ॥ 10.3 ॥

(10.3) เสียงสังข์อันยอดเยี่ยมของกองทัพแห่งมาระ (กามเทพ) ดังกึกก้องกังวานไปทั่วด้วยร่ำปากของนักเป่าที่อยู่ในความตื่นเต้นได้ทำให้ (พระวิษณุ) ที่บรรทมอยู่ในมหาสมุทรไม่สะทกสะท้านต่อเสียงของปัญญาชั้นสูงซึ่งเป็นที่เคารพยำเกรงในทุกศึกสงคราม (อีกต่อไป)

นิสสานโฆรนิโท นิขิลานตริกษ-

กุกชีภริระ ปรสถุมโร มกรธวชสย I

ทมโกลิโฆษชนิดศรวโณตสวสย

เทวสย เกวลมชายต ทตตหระษะ II 10.4 II

(10.4) เสียงกลองอันน่าสะพรึงกลัวของมกรธวช (กามเทพ) ดังกระหึ่มไปทั่วทั้งท้องฟ้า ได้สร้างความระทึกขวัญแก่พระอินทร์ผู้เป็นเทพพระองค์เดียวเท่านั้นที่เสียงฟ้าร้องบันดาลความรื่นรมย์แก่หู

เวตณวมณทลวิทิมพิตจณทวายุ-

เวคาวชนชิตกุลาจลคณชไศลม I

สัวรตสาครสุมทตตงคตุงค-

ตวงคตตุงคตุงคตุงคตุงคตุงค II 10.5 II

(10.5) (จตุรงคพล)<sup>139</sup> ซึ่งมีพยุหเสนาข้างไปทำลายก้อนหินขนาดใหญ่ของเทือกเขาทั้งหลายแตกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยเหมือนลมพายุที่พัดมากระหน่ำอย่างรุนแรง และมี (พยุหเสนา) ม้าบุกตะลุยไปทั่วทุกทิศ (เหมือน) คลื่นที่ฟุ้งทะยานขึ้นมาจากมหาสมุทรอย่างรวดเร็วในวันสิ้นโลก

อาเตมากมานรณมทลจกรเนมิ-

ธาราวิทริตธราตลสนิเวศม I

ปาทตปาทปตนาศนิปาฏยมาน-

ปาตลสัตมสสานทรรโซ'นุธการม II 10.6 II

(10.6) (จตุรงคพล) ซึ่งทำให้ผิวดินบริเวณที่จัดกระบวนทัพแตกออกเป็นแนวยาวด้วยขอบของวงล้อรถม้าศึกที่กำลังขับเคลื่อนไปข้างหน้าและทำให้ (บริเวณที่จัดกระบวนทัพ) มีดมัวไปด้วยฝุ่นละอองอันหนาที่บจากการย่ำเท้าของเหล่าทหารราบ (ราวกับ) ความมืดมิดจากเมฆบดาดที่ถูกลายฟ้าผ่า

อาธูยมานกรวาลกราลกาล-

จฉายาสมุจจนศาทวลิตานตริกษม I

เหลลาวกฤษทลิตการมุگانนชยา-

วิสุฬารเวคพธิริฤตวิศวโลกม II 10.7 II

<sup>139</sup> จตุรงคพล (จตุรงคพละ) คือ กองทัพมีกำลัง 4 เหล่า ได้แก่ เหล่าช้าง เหล่ารถ เหล่าม้าและเหล่า

(10.7) (จตุรงคพล) ซึ่งปกคลุมท้องฟ้าด้วยหมอกที่มีเงาดำอันน่าสะพรึงกลัวของดาบที่กำลังกวัดแกว่งไปมาและทำให้หูของคนทั้งโลกหนวกไปด้วยเสียงดีดอย่างต่อเนื่องของสายคันธนูจำนวนมากที่โค้งงอได้ง่าย

**อาสาฬหิตาปรตมิไกรวณริโฆร-**

**โกลาหลธวณิยถารณโภ'ภิธานม ।**

**ศุณฑาทกรณขวิวรปริวิตนุยมาน-**

**ศุตุการศึกรกราลิตเมฆมารคุม ॥ 10.8 ॥**

(10.8) (จตุรงคพล) ซึ่งทำให้คำจำกัดความของ “ท้องฟ้า” สอดคล้องกับความเป็นจริงด้วยเสียงดังสนั่นอันน่าสะพรึงกลัวของกลองที่ตีอย่างระทึกใจอันหาที่เปรียบไม่ได้ และ (ด้วย) เส้นทางแห่งเมฆที่เต็มไปด้วยละอองน้ำ (ผสมเสียงลม) ดังฟูๆ ซึ่งพ่นออกมาจากรู (จมูก) ที่เป็นช่องในวงช้าง

**กโษณิตลานตรนิรนตรชฎมภมาณ-**

**ฐลินิกายจุลุกิถุตสินธุปุรม ।**

**นาสิรวีสมุทิตสิหนาท-**

**สันาทรชิตสมสตุคหानตราลม ॥ 10.9 ॥**

(10.9) (จตุรงคพล) ซึ่งทำให้น่านน้ำอันกว้างใหญ่ของมหาสมุทรเหือดแห้งไปด้วยกลุ่มก้อนของฝุ่นละอองที่ฟุ้งกระจายไปทั่วโลกอย่างไม่หยุดหย่อนและทำให้ช่องว่างทั้งหมดบนท้องฟ้า (ตั้งก้องไป) ด้วยเสียงตะเบ็งให้เตรียมการรบ (ดูจ) ราชสีห์คำรามของผู้นำที่กล้าหาญแห่งทหารกองหน้า

**โทฐุยมานลิตจามริกานิกาย-**

**ลัปาทิตาทุภุตศรตสมยาวตารม ।**

**สิรพฐปุชุปศรศาสนโจทยมาน-**

**จกรั กรเมณ จตุรงคพลั จจาล ॥ 10.10 ॥**

(10.10) จตุรงคพลซึ่งมีกองกำลังที่ขับเคลื่อนไปโดยการบังคับบัญชาของปุชุปศระ<sup>140</sup> (กามเทพ) ผู้เกรดเกรี้ยวได้กรีธาทัพไปตามลำดับโดยนำเอาความมหัศจรรย์ของฤดูใบไม้ร่วงลงมา (พร้อมกับ) จามรสีขาวจำนวนมากที่โบกพัดอย่างรุนแรง

<sup>140</sup> ปุชุปศระ (puspasara) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้มีลูกศรเป็นดอกไม้



กลปานตกาลขณฺณมานขนานเนาฆ-

คฺมกัรโฆรฆนคฺรชิตนัรวิเศไยะ ।

อาปาทีไตรมกรเกตนวาทฺยกาไร-

ราชฺมาตมณฺฑมภาวต ปฏฺทพฺรณฺทาเ ॥ 10.11 ॥

(10.11) พรหมานตะได้ตั้งกึกก้องด้วยเสียงร่ำของกลองรบที่เกิดจากมือกลองของมกร  
เกตนะ (กามเทพ) ซึ่งเหมือนกับเสียงฟ้าร้องอันน่าสะพรึงกลัวที่ตั้งกระหึ่มอย่างไม่หยุดหย่อนของกลุ่ม  
เมฆดำทะมึนซึ่งมารวมตัวกันในวันสิ้นโลก

อภฺยทุคไตรมิตไสนฺยปราคชาไล-

รณฺธีกฤตาทฺกฤตฺทศามหิปุญฺจวานาม ।

อาวิศฺจการ ภูวเนชฺ ปรํ นิปีทา-

มาทฺมพระ ปฏฺทโช มทฺนปฺรยาเน ॥ 10.12 ॥

(10.12) เสียงอึกทึกที่เกิดจากกลองรบในระหว่างกรีธาทัพของมทนะ<sup>141</sup> (กามเทพ) ได้ก่อ  
ความทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัสแก่สิ่งมีชีวิตทั้งหลายในสามโลกมีพญานาคเป็นต้นซึ่งมีดวงตาอันตื่น  
ตระหนกถูกทำให้มีตบอดเพราะฝุ่นควันที่ฟุ้งกระจายขึ้นมาจาก (การรวมพล) ของกองทัพจำนวน  
นับไม่ถ้วน

อตฺยนตฺมณฺยติ ทิงฺมุขมฺพฺวาหา-

สัโทโรจิชฺชิ จมฺรชลา สฺมุเห ।

เนากา อิวทฺรฺรสรสฺวติ นชฺฌมารฺคา

ภเรมฺรภฤคฺ สฺรปเถ สฺมโนวิมานาเ ॥ 10.13 ॥

(10.13) เมื่อมวลหมู่ชูลีของกองทัพซึ่งรุ่งโรจน์ดุจกลุ่มเมฆได้ทำให้ฟากฟ้ามืดสนิทโดย  
สิ้นเชิง วิมานของเหล่าทวยเทพได้โอบบินไปมาบนท้องฟ้าอย่างดุเดือดราวกับเรือที่หลงทางในทะเลที่มี  
คลื่นสูง

วาโตตฺถิตเ มหติ ไสนิกธฺฐลิมชฺเย

สัจาริณะ สฺมณฺสา วฺยรฺจฺน วิมานาเ ।

สัหารตาณฺทวิทฺสาคฺรวาริปฺุเร

ปารีปลฺวา (อิว มุหฺ) ชคทฺณชฺทณฺชทาเ ॥ 10.14 ॥

<sup>141</sup> มทนะ (madana) เป็นฉายาของกามเทพ หมายถึง ผู้ทำให้ลุ่มหลงจนมัวเมา

(10.14) วิมานของเหล่าทวยเทพซึ่งระหกระเหินอยู่ท่ามกลางฝุ่นธุลีชานาตมที่มาจากกองทหารที่ถูกกระแสนลมพัดขึ้นมา ได้เปล่งประกายระยิบระยับราวกับเศษพรหมณตะที่แกว่งไกวไปมาอย่างไม่หยุดหย่อนบนกระแสน้ำของมหาสมุทรที่มีพายุกโหมกระหน่ำในวันสิ้นโลก

**กल्पกษยกษุภิตมารุตเวคิม**

**กนทรุปไสนยกพลิกฤตฤตภิตาธา I**

**อภยกุลสทพหลเรณูกราปเทศา-**

**ทมโภธโย คคนมุตปติตา อิวาสน II 10.15 II**

(10.15) มหาสมุทรดูประหนึ่งว่าได้ปรากฏขึ้นบนท้องฟ้าในลักษณะของมวลฝุ่นละอองอันหนาที่บดที่ลอยขึ้นมา เพราะหวาดกลัวอย่างมากต่อการถูกกองทัพของกัณทรปะ (กามเทพ) กลืนกินซึ่งมีความน่ากลัว (พอๆ กับ) ความรุนแรงของลมพายุที่ก่อตัวขึ้นในวันสิ้นโลก

**ปรตยฤติทนต์ยสินธุรทนต์ทิน-**

**กษมาภฤตคหันทรรคตา อิว จานธการาธา I**

**อาวารุรัมพรมภงครชฎมภมาณาะ**

**เสนาปราคนิกรา ภรมราภิรามาะ II 10.16 II**

(10.16) มวลธุลีของกองทัพที่ฟุ้งกระจายไปอย่างไม่สิ้นสุด (ดจ) ผุ้งผิ้งดำ (ที่บินไปมา) อย่างระรื่น ได้ปกคลุมทั่วท้องฟ้าราวกับความมืดมืดที่แผ่ซ่านไปในโพรงของภูเขาที่แตกออกเพราะงาของช้างที่ได้รับชัยชนะเหนือช้างที่เป็นศัตรู

**อตยกุลไพณรมิตไสนยปราคปูไร-**

**ราปูริตี คคนกนทรมาพภาเส I**

**อาปลาวิตาขิลปไถรอยมุนาปรวาไห-**

**ราศลิษยมาณมิว ลาวณสินธุรมธยม II 10.17 II**

(10.17) โพรงของท้องฟ้าซึ่งเต็มไปด้วยฝุ่นธุลีเป็นจำนวนมากจากกองทหารอันใหญ่โตมโหฬาร ดูเหมือนกับจุดศูนย์กลางของมหาสมุทรน้ำเค็มถูกโอบล้อมด้วยกระแสน้ำของแม่น้ำยมุนาที่ได้ท่วมถนนทุกสายไปหมดแล้ว

อภยจุลริไทรวินีมาสป่าสุชาโล-

รตยลพณ์ คคนมณฑลมาสตฤณาไนะ ।

อาศางคณา มทนสายกปาตภีเต-

รามุกตนิลชนกญจุลิกา อิวาสน ॥ 10.18 ॥

(10.18) เพราะมวลฝุ่นธุลีอันหนาที่บที่ฟุ้งกระจายขึ้นมาจากพื้นดินได้ปกคลุมไปทั่วบริเวณท้องฟ้า เหล่านางฟ้าบนสวรรค์จึงดูราวกับสวมชุดรัดทรงตัวหนาสีเข้มเพราะกลัวถูกโจมตีด้วยลูกศรของมทนะ (กามเทพ)

ฐลิภเร จุลกิตารุณวโตยปุเร

สไวรปรजारมกิตะ ปรตปิทยมาเน ।

กลปกษโย'ยมิติ ไกฏกชิตกรเมณ

ภูโย'ปิ วิศวมุทเร ปริทรตุไมจจต ॥ 10.19 ॥

(10.19) เมื่อกลุ่มฝุ่นละอองที่ลอยละล่องอย่างอิสระไปทุกหนทุกแห่งได้เข้าไปกลืนกินน้ำในมหาสมุทรทั้งหมด (พระวิษณุ) ผู้พิชิตอสูรทรงเข้าใจผิดคิดว่าเป็นเวลาแห่งการสิ้นสุดของโลกจึงทรงปรารถนาจะดูดกลืนจักรวาลกลับเข้าไปในพระอุทร (ท้อง) ของพระองค์อีกครั้ง

ปรยาปตตตฺรคณชิตฏสมุตเถ

ปาโถธยะ กวลิตาะ ปรุไซะ ปราคะ ।

มตเตภคณทลิตไทรมทวาริปุไร-

รภูโย พภูวรุธิกั ปุณรุทโตยาะ ॥ 10.20 ॥

(10.20) มหาสมุทรที่ถูกกลืนกินโดยฝุ่นธุลีหยาบซึ่งฟุ้งกระจายขึ้นมาจากดินที่พังทลายเพราะฝูงม้าที่ตะบึงมา (จากทั่วทุกทิศ) ได้มีน้ำเพิ่มเป็นทวีคูณขึ้นมาอีกครั้งโดยธารน้ำซึ่งเป็นของเหลวที่ไหลออกมาจากขมับของช้างตกมัน

อมโภธิสมปทวลุณจนกุมภโยนิ-

รภยทุคโต มกรเกตนโสณยเรณูะ ।

อมโภชินีปติรเสา มม ไวรพนรุ-

ริตยนตราหิตรุเชว ติรสจการ ॥ 10.21 ॥

(10.21) โดย (เลียนแบบ) พระฤๅษีชื่อคัสตยะที่ไปชิงทรัพย์สมบัติ (คือน้ำ) ของมหาสมุทร ฝุ่นธุลีของกองทัพแห่งมกรเกตนะ (กามเทพ) จึงลอยขึ้นไปแล้วแผ่ปกคลุม (พระอาทิตย์) ทันทีด้วยความโกรธที่เก็บไว้ในใจว่า “พระอาทิตย์นั้นและประยูรญาติคือศัตรูของฉัน”

อภยทุคตฺ ปริภวํ นิชวศเกโต-  
 รตยุครมีกษิตุมศกต อิวาศุมาลี ।  
 กนทรูปไสนยชนฐลิปรมปราสุ

คาฆมานธการิตทิสาสู ตโรพภูว ॥ 10.22 ॥

(10.22) ดวงอาทิตย์ได้หลบซ่อนอยู่ท่ามกลางมวลฝุ่นละอองอันหนาที่บของกองทัพแห่ง  
 กันทรระปะ (กามเทพ) ได้ทำให้บริเวณท้องฟ้ามืดมิดโดยสิ้นเชิง รวากับไม่อาจมองดูการดูหมิ่นเหยียด  
 หยามอย่างร้ายกาจที่กำลังจะเกิดขึ้นแก่ (พระมุนีสีหธารณะ) ผู้เป็นลูกหลานคนสำคัญแห่งวงศ์ตระกูล  
 ของตน

อาตนยฆมานพลเรณูฆนนานธกาไร-  
 รากมปฆมานกริเกตุศตหฐาทากิฆ ।  
 อศวิยแผนกณิกากรากทฆมไพ-

รวรฐาวตาร อิว หฐษกโร พภูว ॥ 10.23 ॥

(10.23) (การเดินทัพของกองทัพนั้น) ได้ทำให้เกิดความตื่นเต้นเร้าใจเหมือนกับต้นฤดู  
 ฝนที่มีเมฆดำคือฝุ่นของกองทัพที่แผ่กระจายไปทั่ว มีสายฟ้าคือธงที่โบกสะบัดอยู่บนหลังช้าง และมี  
 กองลูกเห็บคือหยดน้ำลาย (จากปาก) ของม้า

เปราตฆานธการิตทิสาวลเย ปฐสรูป-  
 ตยุจฉณฺฆล รฐลลิล รุฐฐนโก วกาเศ ।  
 ปาตาลโลก อิว ภูวลโย พภูว

ภูสฺนิเวศ อิว ปุณฺนยภฏตฺตา นิวาสะ ॥ 10.24 ॥

(10.24) เมื่อฝุ่นธุลีที่บดบังขอบฟ้าจนมืดมิดแล้วเคลื่อนตัวอย่างไม่หยุดยั้งไปปกคลุมทั่ว  
 บริเวณท้องฟ้า โลกมนุษย์ได้กลายเป็นเหมือนนรก (และสวรรค์) ซึ่งเป็นที่อยู่ของผู้ที่ทำบุญกุศลก็ได้  
 กลายเป็นเหมือนที่อยู่ของโลกมนุษย์

อศวิยปาททลิตาทฆนิตลानตา-  
 ทภยจุฉริเต จ นิตรํ นิฆิเล ปธาเศ ।  
 ภูมิธระฆะ ปรมภูมิธระ พภูวูฆะ

เศโฆ'ปี เกวลฆภูตฆณฆาลภาริ ॥ 10.25 ॥

(10.25) เมื่อฝุ่นธุลีทั้งหมดทั้งมวลฟุ้งกระจายขึ้นไปจากพื้นดินที่ถูกกีบม้าเหยียบย่ำจนปนปี้ ภูเขาที่ค้ำจุนแผ่นดินกลับกลายเป็นไร้หน้าที่ค้ำจุนปฐพี และแม้แต่นาคเศษะก็เป็นผู้สวมมงกุฏบนพังพานเท่านั้น

**ทิตทนต์ินำ มุขปฏุปกรโฏปเมเย**

**เสนาปราคนิกเร สติ ชฤมภมาณเ I**

**ปาโถธยะ สปทิ ปงกรยสทธาสน**

**ปาโถธธา นภสิ ปงกรธา พฏูวะ || 10.26 ||**

(10.26) เมื่อมวลฝุ่นธุลีจากกองทัพที่แผ่ขยายออกไปปรากฏเด่นชัดเหมือนผ้าคลุมกระหม่อมของช้างแห่งสรวงสวรรค์ มหาสมุทรซึ่งเป็นที่รองรับน้ำก็กลายเป็นที่รองรับโคลนทันที (และ) เมฆซึ่งอุ้มน้ำไว้บนท้องฟ้าก็กลับกลายเป็น (เมฆ) ที่อุ้มโคลนไว้

**อาปีตสรวมกรากรวาริราเศ-**

**ราศาวากาศคคเนชวมิตสย เรโณะ I**

**จกราจเล พหิริว ปุรสราย จกรู-**

**ราศาคชา วิวรมาทฤตวปฆาตาะ || 10.27 ||**

(10.27) ช้างแห่งสรวงสวรรค์ที่กระแทกกำแพงหินอย่างแข็งขันได้เปิดโพรงในภูเขาจักรวาลที่ล้อมรอบโลกไว้ราวกับเพื่อปล่อยฝุ่นธุลีอันมหิมาที่ติดกลิ่นน้ำของมหาสมุทรทั้งหมดออกไปสู่ท้องฟ้าซึ่งเป็นดินแดนแห่งสวรรค์

**เสนามพุเธา ชยิปทาติมหาปรวาทะ**

**มคฺนาะ กุลกษิตฺธา อิว วารณนฺทฺระะ I**

**ตวงคตฺตรงคฺนิวหา อิว ตุงควาหา**

**เนามณฺฑลา อิว ฤถาะ สุตฺร่า วิเรชฺชะ || 10.28 ||**

(10.28) ในมหาสมุทรของกองทัพซึ่งมีสายน้ำไหลผ่านคือขบวนอันยิ่งใหญ่ของทหารราบที่ได้รับชัยชนะ พญาช้างดูราวกับเทือกเขาที่จมอยู่ในน้ำ ม้าตัวสูงส่งดูราวกับคลื่นสูงที่โหมพัดเข้ามา และรถม้าศึกดูราวกับกองเรือ ได้ (ทำให้ขบวนทหารราบ) เปล่งประกายมากยิ่งขึ้น

**มธเย ลสนมกรลาณฉนทฺรศฺนียา**

**มารสฺย เรชฺชรฺมลา ชยเกตุปฏฺฐาเะ I**

**อมโณนิธิ นิชพลฺลธินา วิชิตฺย**

**พนฺทิกฤตา อิว ตฺทียปฺรณฺธฺริวฺรคฺชะ || 10.29 ||**

(10.29) ผ้าไหมของธงชัยอันไร้ที่ติของมาระ (กามเทพ) ดุงดงามด้วยสัญลักษณ์รูปมกรที่ปรากฏชัดอยู่ในท่ามกลางกองทัพได้ส่องประกายราวกับกลุ่มอัสตรีของทะเลที่ถูกจับเป็นเชลยโดยมหาสมุทรคือกองทัพของพญามารเอง หลังจากได้พิชิตทะเลแล้ว

**อนตะสมุททวทมรุษมหาคุนิชาติ-**

**ฐุมารลิมลินกณจุกส์จิตางคม |**

**อตยนต์ภิษณมเนกสทรพาทุ-**

**มาตมานมาตตวิวิธาสตรมสาวการุชิต || 10.30 ||**

(10.30) (กามเทพ) องค์นั้นมีแขนจำนวนหลายพันอันน่าสะพรึงกลัวยิ่งนัก มีร่างกายปกคลุมด้วยชุดเกราะสีดำคล้ำที่เกิดจากเขม่าควันของไฟแห่งโทสะซึ่งลุกโชนอยู่ในจิตใจ และมีอาวุธนานาชนิดพกติดตัว

**อาปลาวิตาขิลทิตนตมทิตรรนุธร-**

**มากฤษฏกลปวิลยภุภิตารณวากม |**

**อาการิต์ มกรเกตุรทฤษฏปาร-**

**มาการภิษณมการยทาทมไสนยม || 10.31 ||**

(10.31) มกรเกตุ<sup>142</sup> (กามเทพ) ได้จัดตั้งกองทัพของตนให้มีขนาดที่ดูน่ากลัวชนิดมองไม่เห็นปลายแถว ซึ่ง (กองทัพเหล่านี้) จะอยู่กันเต็มไปหมดตั้งแต่ในถ้ำของภูเขาทุกแห่งจนถึงทั่วทั้งท้องนภา จึงมองดูคล้ายกับมหาสมุทรซึ่งอยู่ในสภาพปั่นป่วนในวันสิ้นโลก

**อาศามเศษมวณิตลมนศนูวาโน-**

**ราเวษฏิตะ ปริกโรรมิตปฐภาไวะ |**

**อารุฒโพธิตลเวทิมภินนโรธยุ-**

**มภยาสสาท มุณีปุงควมาตมโยนิะ || 10.32 ||**

(10.32) อาตมโยนิ<sup>143</sup> (กามเทพ) ผู้ถูกห้อมล้อมด้วยบริวาร (ที่เป็นกองทัพ) อันทรงพลังซึ่งแผ่ปกคลุมไปทั่วพื้นพิภพและห้วงอวกาศทั้งหมดได้เข้าโจมตีพระมุณีองค์ประเสริฐสุดผู้เสด็จขึ้นไปประทับบนที่นั่งไต้ต้นโพธิ์ด้วยพระทัยที่แน่วแน่ไม่สั่นคลอน

<sup>142</sup> มกรเกตุ (makaraketu) เป็นฉายาของกามเทพ หมายถึง ผู้มีมกรเป็นสัญลักษณ์

<sup>143</sup> อาตมโยนิ (ātmayoni) เป็นฉายาของกามเทพ หมายถึง ผู้เกิดเอง

อามฤตจารุตรจักรวรรวาม-

มารุตโยคคชพนธกรณฐราครม I

อารพธ โยทฐุมวิกมปีตเศารยราศี

ปุชปายุระ สปุรทมรชกษายิตากษะ || 10.33 ||

(10.33) ปุชปายุระ (กามเทพ) ผู้มีนัยน์ตาแดงกำสั่นระริกเพราะความร้อนรนที่จะเปิดฉากรบกับพระผู้เป็นยอดแห่งความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวที่สวมใส่ชุดเกราะคือจักรอันสง่างามยิ่งซึ่งประทับอยู่บนหลังช้างอันวิจิตรงดงามคือทรงอยู่ในอิริยาบถนั่งขัดสมาธิ

ตสยานติเก ศมทนามฤตวาริราเศ-

รุมฤตา พญูรัมลา วิศิขะ สุมรสย I

ศุทธาตมนามฤตทานผลอนนตินำ

กั กั น ลีธยติ ฤตตากษยปักษากานาม || 10.34 ||

(10.34) ลูกศรอันไร้ที่ติของสมระ (กามเทพ) ได้ถูกยิงออกไปอยู่ตรงหน้าพระพักตร์ของพระผู้เป็นมหาสมุทรแห่งน้ำอมฤตซึ่งมีทั้งความสงบ (ศมะ) และอินทรียสังวร (ทมะ) (แต่) ทำไม่จึงยังไม่ถูกเป้าหมาย (ทั้งๆ) ที่ติดปีกขนนกอันทนทาน หรือว่า (ปลายอันแหลมคมของลูกศร) ไม่สามารถทำ (อันตราย) แก่ (พระโพธิสัตว์) ผู้มีจิตใจบริสุทธิ์และสูงส่งจากผลแห่งการให้ทาน

ตสมิน ฤษมามยตณจทมาทธาน

ไรรุโยทธา ตปนจนทตมปรภาเว I

กฤษฏีกฤตตามคตยะ กุสุมาสตรพาวา

กฤตยา อิว ปรตินิกฤตย ตเมว ชษุระ || 10.35 ||

(10.35) เมื่อพระผู้เป็นมหาสมุทรแห่งชั้นดิธรรมซึ่งมีพลังความร้อนแรงยิ่งกว่าพระอาทิตย์ทรงสวมเกราะป้องกันคืออภัยทาน ลูกธนูของกุสุมาสตร<sup>144</sup> (กามเทพ) ที่อ่อนกำลังลง ราวกับถูกเวทมนต์ ได้ย้อนกลับมาแล้วเข้าทำร้าย (พญามาร) ตนนั้น

มารสย มารคณคณาะ สุนนายมานา

สตปักษสัฤตสมาตโย'ปยวาปุะ I

ต สฤตลฤษมุปคมย น ทานลาภ

โก วา ททาตุ คณทินวิเจษฏิตาย || 10.36 ||

<sup>144</sup> กุสุมาสตร (kusumāstra) เป็นฉายาของกามเทพ หมายถึง ผู้มีลูกศรเป็นดอกไม้

(10.36) เมื่อเข้าไปใกล้พระมุนีผู้เป็นเป้าหมายใหญ่ กลุ่มลูกศรของมาระ (กามเทพ) ที่มีลักษณะคล้ายดอกไม้ ก็ไม่ประสบความสำเร็จตามที่ต้องการ ถึงแม้จะติดปีกขนนกอย่างดีก็ตาม หรือใครเล่าจะให้ (ผลสัมฤทธิ์) แก่ (ลูกศร) ซึ่งยิง (จากคันศร) ที่ปราศจากสายธนู (กล่าวอีกนัยหนึ่ง) กลุ่มขอทานซึ่งมาอยู่ตรงหน้าคนที่มีจิตใจเอื้อเฟื้อเพื่อแม่ แต่ไม่ได้รับเงินบริจาค ถึงแม้จะมาพร้อมกับเพื่อนที่ซื่อสัตย์ก็ตาม หรือใครเล่าจะให้ทานแก่ผู้ที่ขาดคุณธรรม

### จกริกฤตตายตศราสนมาสถิติน

สัปรเรชิตาเส คิตศรา มกรธวเสน ।

อาสาทย พุทธรณภชน สุมโนมยตว

สตสงคตึะ สุรลเตว น กิ กโรติ ॥ 10.37 ॥

(10.37) ลูกศรอันแหลมคมที่ถูกมกรธวเซ (กามเทพ) ยิงออกไปโดยโค้งคั่นธนูยาวให้เป็นวงกลม เมื่อมาถึงพระพุทธรองค์ ได้นอบน้อมและอ่อนโยนเหมือนดอกไม้ ดังเช่นสุรลตา (พืชเถาไม้เลื้อยชนิดหนึ่ง) จะไม่ไปเลื้อยพัน (ต้นไม้ใหญ่) เพื่อการอยู่รอดหรือ

สัปราปย ศานตหฤทย มุณิสารวภาม

สัวิทวิเศษรทิตเศวปี สายเกษุ ।

สทโย คเตษุ มฤทุดำ ส ทิ สมพราริระ

วยาโรษทครทฤทยโย มฤทุดำ น เกเช ॥ 10.38 ॥

(10.38) ลูกศรแม้จะขาดคุณสมบัติพิเศษทางปัญญา ครั้นได้พบพระผู้เป็นเลิศในบรรดานักพรตซึ่งมีพระทัยสงบ ก็กลายเป็น (ผู้มี) ความอ่อนน้อมถ่อมตนไปทันที ส่วนศัมพราริ (กามเทพ) ที่มีจิตใจร้อนระอุด้วยความโกรธนั้น คงไม่มีส่วนในความอ่อนโยนนั่นอย่างแน่นอน

เจโตภวสย สผลา อปี สายกาสเต

ตัม ปราปย ศานตหฤทย วิมลา พภูวูระ ।

ไทเว สเมยูชิ ปรางมุขตำ ทิ สรว

หลโตปยาตมปี หนต วินาศเมติ ॥ 10.39 ॥

(10.39) เหล่าลูกธนูของเจโตภวะ (กามเทพ) ถึงแม้จะมีประสิทธิภาพ (มีความคมกริบ) แต่ครั้งไปถึงพระมุนีผู้มีพระทัยสงบกลับกลายเป็น (อาวุธ) ที่ไร้ประโยชน์ แท้จริงแล้ว เมื่อโชคชะตาเกิดการพลิกผัน ทุกสิ่งแม้จะอยู่ในกำมือ ก็อนิจจาอันตรธานหายไป



อิติ ชคตฺตฺรยตฺรสิกรณฺษเมษุ

สฺรเวษุ หนตฺ วิติเชษุ นิรฺรณฺษเษุ ।

ไวรฺครหนนฺธฤทฺโท มณฺนาย ตสฺย

มาโร มหฺาปฺรลยมาโรตฺมาทิตฺเตศ ॥ 10.40 ॥

(10.40) ดังนั้น เมื่อลูกศรเหล่านี้ซึ่งเคยเอาชนะทั้งสามโลกมาแล้ว แต่อัจจา (บัดนี้) กลับใช้การไม่ได้ทั้งสิ้น มาระ (กามเทพ) ผู้มีใจหม่นหมองเพราะความเกลียดชัง จึงได้สั่งการให้ลมที่ทำลายล้างโลกในเวลาสั้นกลับไปก่อวุ่นพระมุนีพระองค์นั้น

อามูลภาครุทฺทิวยนทิสฺมุตฺย-

ทมโภกราทิตยถาธฺยชิตาภิเชษเษุ ।

อภฺยรจนารุทฺมิมิ สํฤทฺตปฺุชปฺรณฺ-

รฺกโชภิตฺ มฺุณิมวาป มหฺาสฺมิระ ॥ 10.41 ॥

(10.41) หลังจากได้ทำพิธีชำระล้างตามประเพณีด้วยน้ำจำนวนมากที่พุ่งขึ้นมาจากแม่น้ำคงคาบนสวรรค์ซึ่งเกิดการสั่นสะเทือนไปถึงกันแม่น้ำ สมที่พัดมาอย่างแรงนั้นก็มาถึงพระมุนีผู้อยู่ในความสงบนิ่งและมีละอองเรณูดอกไม้ทั่วพระวรกาย รวากับเพื่อจุดประสงค์แห่งการสักการะบูชา

ตํ ปฺรฺาปฺย สฺรวคฺณภาารคฺุ มฺุณินทฺริ

น ปฺรภาวจฺจลยิตฺุ ส มหฺาชไวปิ ।

ไนตฺทวิจิตฺรมชิลานฺวิษตฺมรลฺย

ทวานลลฺย น ทิ มฺุรจฺจติ ศกฺติรปฺลฺุ ॥ 10.42 ॥

(10.42) ครั้นมาถึงแล้ว ลมพายุนั้นแม้จะมีความรุนแรงมาก แต่ก็ไม่อาจสั่นคลอนพระมุนีที่ประเสริฐสุดพระองค์นั้นผู้ทรงแบกน้ำหนักอันหนักอึ้งของคุณธรรมทั้งปวงไว้ นี่ไม่ใช่เรื่องแปลก เพราะไฟป่าที่เผาอดผืนป่าทั้งหมดยังไม่มีกำลังความสามารถพอที่จะเข้าไปแทรกซึมในน้ำได้

เอวิ มหฺापวนวาริธฺราทิกेषุ

วฺยรฺถิกวตฺสุ วิปฺุเลษฺวปิ จายุเธษุ ।

ปฺุชปฺายุระ ปฺุณริเยษ ปฺุมาสฺมาทฺยิ

วากฺสายไกรฺหฤทฺทยมรมตฺุทฺโรวิเชตฺุม ॥ 10.43 ॥

(10.43) ในเมื่ออาวุธยุทธโศปกรณ์กลายเป็นใช้การไม่ได้ดังนี้ แม้จะมีอย่างเหลือเฟือ เช่น ลมมหาประลัยและเมฆฝน เป็นต้น ปุชปายุระ (กามเทพ) ก็ยังคงพยายามที่จะเอาชนะมหาบุรุษด้วยคำพูดเหมือนลูกศรที่ทิ่มแทงไปถึงสุดซึ้งหัวใจ

ไฉว ตวทียมัทมาสมนสมทีย-

มุตถาย ตูรณมมุตตะ สหสาปยาหิ ।

อาปุริตา ปรมปารมิตา มไฉว

ตตสากุชฉินิ มม มหาปุตตเนตยโวจตุ ॥ 10.44 ॥

(10.44) (กามเทพ) ได้กล่าว (กับพระมุณี) ว่า “อาสนะนี้ไม่ใช่ของท่านเลย แต่เป็นของข้าพเจ้าต่างหาก ท่านจงลุกขึ้นจากอาสนะนั้นโดยเร็ว และจงออกไปเดี๋ยวนี้ ข้าพเจ้าเป็นเพียงผู้เดียวเท่านั้นที่บำเพ็ญบารมีขั้นสูงสุด โดยกองทัพอันยิ่งใหญ่ของข้าพเจ้านั้นเป็นสักขีพยาน”

องกาทปฺรสารุย กรปลลวมาทิกฤษุ-

รฺยวชชคาท คิริมิทตปะปรภาวะ ।

มาระ ปลายต ตโต มหตา พเลน

ภฺรุษฺฐาตปตฺรรถเกตุกฺุเถน ภิตะ ॥ 10.45 ॥

(10.45) พระมุณีผู้เป็นองค์ปฐมแห่งภิกษุทรงโชติช่วงด้วยอานุภาพแห่งการบำเพ็ญตบะ ซึ่งทันทีที่ยกพระหัตถ์ออกจากพระเพลา (ตัก) ก็ทรงเปล่งพระสุรเสียงออกมา ส่วนมาระ (กามเทพ) (เมื่อได้ยินดังนั้น) เกิดความกลัวจึงได้หนีออกไปจากที่นั่นพร้อมกับกองทัพที่ยิ่งใหญ่ของตน (และในระหว่างการหลบหนี) เสวตฉัตร ธงประจำรถศึก และผ้าคลุมหลังช้างก็ได้หลุดหายไปด้วย

มารางคนาสฺตทนุ มนฺถรทฤษฺฐิปาตา

วาจาลรตนปทฺนุปรปาริหารฺยาะ ।

สทยะ สเมตย จตุรศฺรวิศาลศฺรภุ

จกรุสฺตทศฺรภุวิ ตาณทวมตฺยทารม ॥ 10.46 ॥

(10.46) ครั้นแล้ว หญิงสาวทั้งหลายของมาระ (กามเทพ) ที่ชายตามองอย่างเฉื่อยชาและมีเสียงกริ่งกรังจากอัญมณีที่กำไลข้อเท้าและสร้อยข้อมือ หลังจากรวมตัวกันในพริบตา ก็ได้ทำการร่ายรำแบบหลากหลายซึ่งมีทั้งระบำหน้าท้องและท่าเต้นที่ใช้การเคลื่อนไหวของมือ (จตุรศระ) ต่อหน้าพระพักตร์ของพระมุณีพระองค์นั้น

อนตะสมาหิตสมาธิรसानุษฺกต-

มาโลกฺย ศากฺยกุลนทฺนทมปฺรกมปฺยม ।

กรณามถฺตานิ วจนานิ จ กาทฺรากฺษฺยะ

กามาจฺคนา วิทฺธิเร กรฺณาภฺษฺราณิ ॥ 10.47 ॥

(10.47) ครั้นมองไปที่ทายาทผู้ไม่หวั่นไหวของศากยวงศ์ผู้ซึ่มซบในรสแห่งสมาธิอันล้ำลึก ซึ่งตั้งมั่นอยู่ในพระทัยของพระองค์ เหล่าหญิงสาวของกามะ (กามเทพ) ผู้มีดวงตาทวาดกลัวก็ได้กล่าว วาจาอันไพเราะเสนาะหูซึ่งเป็นคำพูด (ที่ปลุกเร้า) ความเห็นอกเห็นใจอีกด้วย

**อสโย ปตนมทนสายกวิหุลาโย**

**ทฤษฏีปรทานมปิ กรตุมปารยนตม ।**

**อุตปาถุย โลจนยุคฺ ทวิชปุงควาย**

**ตฺวา ทตตวานิติ ถถํ พฺรุตเต ปฺรธาณะ ॥ 10.48 ॥**

(10.48) “พระองค์ทรงไร้ความสามารถที่จะทำแม้แต่ส่งสายตามายังคนที่ตกอยู่ในความทุกข์เพราะลูกศรของมทนะ (กามเทพ) แล้วตำนานโบราณกล่าวถึงพระองค์ได้อย่างไรว่าเป็นผู้ให้ทานที่ควักดวงตาทั้งสองของตัวเองออกแล้ว (มอบให้) แก่พราหมณ์ผู้ประเสริฐสุด”

**มคณา มหามกรเกตนวาริราเศา**

**มามีตถมาธิวิฐุรามวลมพศุณฺยาม ।**

**อุทฺตรตุมปยุคฺโล ชนนามพฺราเศ-**

**รุตตารยิชยสิ ถถํ ตวมเศษโลกม ॥ 10.49 ॥**

(10.49) “พระองค์ยังไม่สามารถแม้แต่จะช่วยหม่อมฉันที่จมลงในมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ของมกรเกตนะ (กามเทพ) ซึ่งมีแต่ความวิตกกังวล ความท้อแท้และขาดที่พึ่งเช่นนี้แล้ว พระองค์จะช่วยคนทั้งโลกจากมหาสมุทรแห่งการเกิด (สังสารวัฏ) ได้อย่างไรเล่า”

**ทฤษฏีวาสุมทียมนวยตมํ วิลาสิ**

**ศลาฆาติโรวิฐุติมปยุติทฺทรยนตม ।**

**อุจฺฉิทย มสฺตกมฺทสฺตริปฺปรภาวํ**

**ตฺวา ทตตวานิติ วทนฺติ ถถํ กวินฺทฺราเศ ॥ 10.50 ॥**

(10.50) “หลังจากได้เห็นลีลาอันเฝ้าชวนอย่างไร้ที่ติของพวกหม่อมฉันแล้ว พระองค์ยังไม่แยแสแม้แต่จะขยับพระเศียรของพระองค์มายกย่องชมเชย แล้วด้วยเหตุใดเล่า นักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลายจึงกล่าวถึงพระองค์ว่าเป็นผู้ให้ทานโดยหลังจากตัดพระเศียรแล้วสละให้ศัตรูเพื่อการประณีประนอม”

ปุณฺยาตมนามธิปเต ปุรุโชตมตว-

มาปตุํ ปทํ ตวมภิวาณฉลิ กิ ตโปภิเ I

อสมาสู กามปี วฐุมธิโรปย ตวํ

วภษสตณฺเ มหติ เมรุคิลาวิศาเล II 10.51 II

(10.51) “ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นราชาแห่งผู้มีคุณธรรม การบำเพ็ญภาวนาจะมีประโยชน์อะไรแก่พระองค์เล่า (หาก) พระองค์ทรงปรารถนาหนทางที่จะบรรลุความเป็นมหาบุรุษผู้ประเสริฐสุดแล้ว พระองค์ควรให้หญิงสาวคนใดคนหนึ่งในพวกหม่อมฉันขึ้นไปบนพระอุระอันใหญ่โตของพระองค์ ซึ่งกว้างใหญ่ไพศาล (ราวกับ) ก้อนหินบนเขาพระสุเมรุ”

ภทรานววายมถวา ปรมศฺวรวตว-

มากางภษเส สมฺปยาตุมลํ ตโปภิเ I

กามปฺยมุชฺชํ กมลายตทภษภฺปิปาตํ

วามาลกํ ตวมธิโรหย วามภาเค II 10.52 II

(10.52) “หรือ (ถ้า) พระองค์ทรงปรารถนาที่จะบรรลุความเป็นเทพเจ้าสูงสุดในวงศ์ตระกูลอันรุ่งเรือง ก็น่าจะพอแล้วสำหรับการบำเพ็ญตบะ พระองค์ควรให้หญิงสาวคนใดคนหนึ่งในพวกหม่อมฉันผู้มีตายาวเหมือนกลีบบัว และมีผมเป็นลอนสวยงามขึ้นไป (นั่งเคียงข้าง) ทางด้านซ้ายของพระองค์”

อาณนทกนฺทลิตโลจนวิภฺรมาณา-

มมฺโภรุหฺปรกรศรวคฺลศรหาณาม I

อาวิะสมิตานนฺรจามวโลกนํนํ

ปาตริภวนติ สุทฺถคํ นนุ ภาคยวนฺตะ II 10.53 II

(10.53) “ตามความเป็นจริง ผู้ชายที่โชคดีย่อมคู่ควรกับสาวสวยที่เผยให้เห็นความงดงามของใบหน้าที่ยิ้มแย้มและความไม่อยู่เนืองของดวงตาที่เปล่งประกายด้วยความปิติยินดีซึ่งสยบความเย่อหยิ่งของดอกบัวจำนวนมาก”

อาถรรพณ์รทปรปุษฎาโจวิลาสา-

ทาโลจนานตวิฤดาตฤตกรณเปยาต ।

อาศจรยภคิสฎคาทปโรกษเสาขยา-

ทาภาษณานมฤตฤตคามฤตํ กิมนยต ॥ 10.54 ॥

(10.54) “ไม่มีน้ำอมฤตอื่นใดนอกจากคำพูดของหญิงสาวผู้มีดวงตาดูจตากวางที่ทำให้ความสุขอย่างแท้จริง ซึ่ง (คำพูดเหล่านี้) สามารถทำให้เคลิบเคลิ้มได้ด้วยลีลาการพูดอันยอดเยี่ยมและทำให้ร่าเริงเบิกบานได้ด้วยเสียงเหมือนนกกาเหว่าร้องหาคู่ (ดังนั้น) ขอ (พระองค์) จงให้ความสนใจในการรับฟังด้วยหูที่เปิดกว้างถึงหางตาด้วยเถิด”

อศรานตปานสหาษรมาตมโยนิ-

ตาโปทเยชวรูปทศมโนภิรามม ।

อกษิยามณมธรามฤตมกนนานา-

มาสุวาทยตามยติ ปุณยวตา หิ ปุสาม ॥ 10.55 ॥

(10.55) “น้ำอมฤตที่ไม่มีวันหมดสิ้นบนริมฝีปากของหญิงสาวสมควรที่จะได้รับการลิ้มรสจากบุรุษผู้มีคุณธรรม เพราะเป็นยาครอบจักรวาลที่สามารถดื่มได้อย่างต่อเนื่องเมื่อเกิดความเจ็บปวดจากความรักซึ่งทำให้สุขใจและชวนให้หลงใหล”

อาณนทกุทมลิตเนตรมตีปรสกต-

สตีการมรธณตี มณิตานูวิทฺ- ।

มาวิรภาตปุลกมกฤตศรมามพุ

ธโยหิ นิรวิตติ โมหนมงคนานา ॥ 10.56 ॥<sup>145</sup>

(10.56) “ในความเป็นจริง บุรุษผู้โชคดีมักจะหลงใหลในมารยาของสตรีที่มีดวงตาเคลิบเคลิ้มอย่างมีความสุข หายใจถี่ พุดจากระชิบกระซาบผสมกับเสียงบ่นพึมพำ มีเหงื่อออกและขนลุกชูชันอย่างเห็นได้ชัด”

<sup>145</sup> เนื่องจาก โศลกที่ 10.56 ในฉบับมัทราส ปี 1921 ขาดหายไป ผู้วิจัยจึงนำโศลกที่ 10.57 ในฉบับของ Marco Franceschini, *Buddhaghōṣa Padyacūḍāmaṇi Il Diadema Dei Versi*, (Milan: Edizioni Ariete, 2010), 349 มาทำให้สมบูรณ์.

เอววิโรลลิตถาวรसानุวิโร-

รณฤตตกรไมรณิรูปไมรวจสำ วิลาโสะ ।

อาโลกย พุทธมวิกมปิดจิตตวฤตตี

ลชชาวศาคตปฺรตินิวฤตย ยยุสตรณยะ ॥ 10.57 ॥

(10.57) เมื่อเห็นว่าพระพุทธรูปเจ้าทรงมีสภาวะจิตที่ไม่หวั่นไหวต่อคำพูดที่แพรวพราวอันหาที่เปรียบมิได้และลีลาการร่ายรำ (ของพวกเธอ) ที่เต็มไปด้วยอารมณ์และความรู้สึกอันเข้ายวนใจ เช่นนี้ หญิงสาวเหล่านั้นจึงได้หันหลังกลับแล้วจากไปด้วยความละอาย

อิถถ ปุชฺสปฺรสาสนสย วิชยวยาปารศุภกสธิตำ

สโพรธิปฺรมาทำ นิเวศย สุกฤคํ ศรีโพธิมูเล วระ ।

สิทธารถศจิวาสนาปรีคตานุจฉิทย โทษทวิโษ-

มุกติกเชตรกฺกมฺพรภษณวิโร มูรธาภิษิกโต'ภาต ॥ 10.58 ॥

(10.58) ดังนั้น พระมุนีสีทธารถะผู้ประเสริฐสุด หลังจากทรงเข้าไปทำสมาธิที่โคนต้นพระศรีมหาโพธิ์แล้วทำให้เหล่าหญิงสาวมีความเห็นที่ถูกต้องอันทำให้ความพยายามเพื่อพิชิตชัยของปุชฺสปฺรสาสนะ<sup>146</sup> (กามเทพ) ผู้มีคันศรเป็นดอกไม้กลายเป็นหมัน เมื่อได้กำจัดศัตรูที่เป็นกิเลสทั้งหลาย มีราคะเป็นต้น และวาสนาซึ่งสั่งสมอยู่ในจิตเป็นเวลายาวนานจนหมดสิ้น จึงได้ทรงมูรธาภิษกเป็นผู้ปกป้องรักษาครอบครัว (ของผู้ที่อาศัยอยู่) ในดินแดนแห่งการหลุดพ้น

อิติ ศรีพุทฺธโฆษวิริจิตเต ปทฺยจฺฐาามาไณ ทศมะ สรคะ ॥

สรรคที่ 10 ในมหากาพย์ชื่อปทฺยจฺฐาามาณิรจนาโดยพุทฺธโฆษะจบเพียงเท่านี้

<sup>146</sup> ปุชฺสปฺรสาสนะ (puspasārāsana) เป็นฉายาของกามเทพ แปลว่า ผู้มีคันศรเป็นดอกไม้

### บทที่ 3

#### ประวัติความเป็นมาและข้อมูลทั่วไปของปัทมจารึกของพุทธโฆษาจารย์

“ปัทมจารึกของพุทธโฆษาจารย์” เป็นกวีนิพนธ์ภาษาสันสกฤตที่รจนาเป็นบทร้อยกรอง ประเภทมหากาพย์ และยังเป็นวรรณกรรมเกี่ยวกับพุทธประวัติเช่นเดียวกับพุทธจรีต มหาวิสต์ และ ลลิตวิสตระ แต่ไม่ได้เผยแพร่ให้เป็นที่รู้จัก จนกระทั่งผู้ปกครองนครมัธราส (Madras) ได้มีคำสั่งให้ The Superintendent, Government Press จัดพิมพ์ขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อปี ค.ศ.1921 แต่อย่างไรก็ตาม สถานที่และช่วงเวลาของการแต่งคัมภีร์นี้ก็ยังไม่สามารถกำหนดแน่นอนได้ แม้จะทราบชื่อผู้แต่งคือ พุทธโฆษาจารย์ แต่ก็ยังเป็นที่ยกเถียงกันว่าเป็นคนเดียวกันกับพุทธโฆษาจารย์ที่เป็นนักปราชญ์ทางบาลีหรือไม่ ดังนั้น ในบทนี้ ผู้วิจัยจะทำการศึกษาค้นคว้าประวัติความเป็นมาเป็นอันดับแรกและข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวกับ “ปัทมจารึกของพุทธโฆษาจารย์” เป็นลำดับต่อไป

#### 3.1 ประวัติความเป็นมา

ในหัวข้อนี้ จะแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ส่วน คือ แหล่งที่มาของคัมภีร์ “ปัทมจารึกของพุทธโฆษาจารย์” ผู้แต่งและช่วงเวลาในการแต่ง และแหล่งที่มาของงานเขียน

##### 3.1.1 แหล่งที่มาของคัมภีร์ “ปัทมจารึกของพุทธโฆษาจารย์”

จากคำนำของฉบับตีพิมพ์ในปีค.ศ. 1921 “ปัทมจารึกของพุทธโฆษาจารย์” เป็นกวีนิพนธ์ประเภทมหากาพย์ที่ประกอบด้วยบทร้อยกรองทั้งหมด 641 บท แบ่งออกเป็น 10 สรรค ซึ่งมีแหล่งกำเนิดจากต้นฉบับที่เขียนด้วยตัวอักษรต่างๆ ดังนี้

(C) เป็นฉบับที่คัดลอกบนกระดาษด้วยตัวอักษรเทวนาครี (Devanāgarī) จากต้นฉบับที่เขียนด้วยตัวอักษรมลายาลัม (Malayālam) บนใบลานศรีตาละ (The Śrī-tāla palm-leaf manuscript) ซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของ the Palace Library ที่ตรีปุนิตตुरะ (Tripunittura) ในรัฐโคชิน (Cochin) งานเขียนมีครบสิบสรรค แต่ (ฉบับนี้) มีการละเว้นในสรรคสุดท้าย

(M) เป็นต้นฉบับที่เขียนบนใบลานด้วยตัวอักษรกรันธา (Grantha) ซึ่งจัดซื้อในปี ค.ศ. 1906-1907 สำหรับห้องสมุดในเมืองมฑุรา (Madura) ฉบับนี้สรรคที่ 10 ขาดหายไป

(V) เป็นต้นฉบับที่เขียนบนกระดาษด้วยตัวอักษรเตลุกู (Telugu) ซึ่ง M.R.Ry. S. P. V. Ranganathaswami of Vizagapatam ได้ยืมมาจากห้องสมุดของผู้เป็นปู่ Mahamahopadhyaya Paravastu Venkaṭaraṅgāchārya ฉบับนี้มีครบทั้งสิบสรรค

(T) เป็นต้นฉบับที่เขียนบนกระดาษด้วยตัวอักษรเทวนาครี (Devanāgarī) ซึ่ง the Palace Library ที่ตรีวันดรัม (Trivandrum) เป็นเจ้าของ ฉบับนี้มีเพียงห้าสรรคแรกเท่านั้น

(P) เป็นฉบับพิมพ์ด้วยภาษาบาลีในหนังสือชุด “Buddhagranthamālā” เล่มที่ 2 ที่จัดพิมพ์ขึ้นในปี ค.ศ.1908 ที่เมืองโคลัมโบ ฉบับนี้มีอยู่ 46 หน้า ซึ่งครอบคลุมเนื้อหาถึงโคลกที่ 16 ของสรรคที่ 9 เท่านั้น<sup>147</sup>

นอกจากนี้ ในบทนำของหนังสือ “Buddhaghosa Padyacūḍāmaṇi, Il diadema dei versi” มาร์โคฟรันเชสคินี (Marco Franceschini)<sup>148</sup> ยังได้ให้รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับแหล่งที่มา 2 ฉบับข้างต้นคือ (M) และ (T) โดยจะนำหน้าแหล่งที่มาด้วยชื่อย่อต่างกัน ดังนี้

(C) (“M” ในฉบับมัทราส<sup>149</sup>) เป็นต้นฉบับที่เขียนด้วยตัวอักษรครันถะบนใบลานซึ่งเก็บรักษาไว้ใน Government Oriental Manuscript Library ที่เจนไน (ชื่อเดิม มัทราส) อาจมีอายุย้อนไปถึงศตวรรษที่ 18 ในปัจจุบันประกอบด้วย 32 แผ่น ยาว 380-385 มม. และสูง 36-38 มม. เกือบทั้งหมดเสียหายที่ขอบ (โดยเฉพาะแผ่นด้านข้าง) บางแผ่นด้านในมีแมลงด้วย ทำให้ข้อความหายไป เดิมจะต้องมี 39 แผ่น โดยเจ็ดแผ่นหายไปแล้ว ได้แก่ แผ่นที่สอง แผ่นที่เจ็ด ชุดสี่แผ่นหลังจากแผ่นที่สิบเจ็ดและแผ่นสุดท้าย สำหรับฉบับมัทราส ในขณะนั้นอาจหายไปเพียงใบสุดท้ายเท่านั้น

(T) (“T”ในฉบับมัทราส) เป็นต้นฉบับที่เขียนบนกระดาษด้วยอักษรเทวนาครีซึ่งเก็บรักษาไว้ที่ Oriental Research Institute และ Manuscript Library, University of Kerala (Kariavattom, Thiruvananthapuram) โดยจะเก็บข้อความของงานไว้ไม่เกินบทที่ 5.39 การตรวจสอบจากต้นฉบับโดยตรงไม่สามารถทำได้ จึงใช้ภาพถ่ายของเอกสาร 40 ฉบับที่ประกอบขึ้นใหม่ ซึ่งทั้งหมดมีหมายเลขทั้งสองด้านที่ด้านบนขวาเป็นเลขเทวนาครี; หมายเลข 17 ถูกกลบไว้ แต่ข้อความไหลต่อเนื่องกันจากหน้า 16 ถึงหน้า 18

จากข้อมูลข้างต้น เห็นได้ว่า ต้นฉบับที่เป็นแหล่งที่มาของ “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” จะเขียนด้วยตัวอักษรต่างๆ เช่นมลยาฬัม ครันถะ และเตลुकูซึ่งล้วนเป็นอักษรที่ใช้กันในอินเดียใต้

<sup>147</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya*, Preface 1.

<sup>148</sup> Franceschini, Marco (ed. Trans.), *Buddhaghosa Padyacūḍāmaṇi Il Diadema Dei Versi*, 31-36.

<sup>149</sup> ฉบับมัทราส คือฉบับที่จัดพิมพ์โดย The Superintendent, Government Press ในนครมัทราส ค.ศ. 1921.



ทั้งสันและสถานที่เก็บรักษาต้นฉบับเหล่านี้ก็อยู่ในเมืองทางทิศใต้ของอินเดียอีกด้วย เช่นฉบับ (C) อยู่ในเมืองตริปุนิตปุระแห่งรัฐโคชิน, ฉบับ (M) อยู่ในเมืองมทราแห่งรัฐทมิฬนาฑู, และฉบับ (T) อยู่ในเมืองตริวันดรัมแห่งรัฐเกรละ จึงสันนิษฐานได้ว่า แหล่งกำเนิดของคัมภีร์นี้น่าจะอยู่ที่อินเดียใต้

สำหรับต้นฉบับของ “ปัทยจุฑามณี” ที่ไม่ได้เก็บรักษาไว้ในห้องสมุดใดๆ ของชาวพุทธแต่กลับอยู่ในแวดวงของศาสนาพราหมณ์ในเกรละ ทมิฬนาฑูและอานธรประเทศนั้น วอร์เดอร์ได้ให้ความเห็นว่า คัมภีร์นี้ดูเหมือนจะมีต้นกำเนิดมาจากโรงเรียนพุทธศาสนาบางแห่งในอินเดียตอนใต้ ซึ่งต่อมาเกิดเหตุการณ์ที่ทำให้ชาวพุทธหายตัวไปจากที่นั่นนักอ่านของศาสนาพราหมณ์ที่ชื่นชอบเรื่องราวของวีรบุรุษที่พวกเขาคิดว่าเป็นอวตารของพระวิษณุก็ได้นำมาอ่านกันอย่างแพร่หลาย วอร์เดอร์ยังกล่าวต่อไปอีกว่า ไม่มีอะไรที่ขัดแย้งกันในบทกวี บางที่อาจมีการระงับบางโคลงหรือแม้กระทั่งมีการลบทั้งบทออกในตอนท้าย แล้วแทนที่ด้วยตำนานของศาสนาพราหมณ์ และในสรรคที่ 4 โคลงที่ 34 มีการกล่าวถึงพระวิษณุด้วยฉายา “ปุสะ ปุราณสย” ดูราวกับว่าพระองค์ได้รับการยอมรับแล้ว<sup>150</sup> ดังปรากฏในโคลงต่อไปนี้

อาทรศพิมเพ ปุติมาศรี-

มามุกตรตนาภรณสย ยูนะ ।

ไวกรตนิ มณฑลมาสถิตสย

**ปุสะ ปุราณสย** ปุโปช ลกษมิม ॥ 4.34 ॥<sup>151</sup>

(คำแปล) ภาพพระวรกายของเจ้าชายหนุ่มผู้ทรงสวมใส่เครื่องประดับอัญมณีซึ่งสะท้อนอยู่ในกระจกเงาทรงกลมได้เปล่งรัศมีรุ่งโรจน์ (เหมือนกับ) พระวิษณุผู้ทรงประทับอยู่ในสุริยมณฑล

### 3.1.2 ผู้ประพันธ์และระยะเวลาในการประพันธ์

ชื่อของผู้แต่งที่พิมพ์บนปกหน้าของหนังสือ “ปัทยจุฑามณี” ว่า “พุทธโฆษาจารย์” นั้นคือใครกันแน่ จะเป็นบุคคลเดียวกันกับพระพุทโฆษาจารย์ที่มีชื่อเสียงทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทหรือไม่ จึงมีประเด็นที่จะนำมาศึกษาคือ ประวัติของพระพุทโฆษาจารย์ฝ่ายบาลี และความเห็นของนักวิชาการต่างๆ เกี่ยวกับพุทโฆษาจารย์ที่เป็นผู้แต่ง “ปัทยจุฑามณี” และการกำหนดอายุของบทประพันธ์ ดังนี้

<sup>150</sup> Warder, A.K., *Indian Kāvya Literature*, vol. V (“The bold style”), 674.

<sup>151</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 105.

### 3.1.2.1 ประวัติของพระพุทธโฆษาจารย์: พระคันถรจนาจารย์เถรวาท

ในประวัติศาสตร์ของวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาบาลี ชื่อพระพุทธโฆษาจารย์ หรือพระพุทธโฆสะจะมีความโดดเด่นในฐานะอรรถกถาจารย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุด แต่ข้อมูลเกี่ยวกับพระอรรถกถาจารย์ท่านนี้ที่น่าเชื่อถือก็มีอยู่ไม่มาก นอกจากที่มีการกล่าวอ้างว่าพระพุทธโฆษาจารย์ได้พูดถึงชีวิตของตัวเองในอรรถกถาแล้ว ชีวประวัติของพระคันถรจนาจารย์ท่านนี้ยังปรากฏอยู่ในส่วนที่สองของบทที่ 37 ของคัมภีร์มหาวงศ์ซึ่งเป็นพงศาวดารและตำนานพุทธศาสนาของประเทศศรีลังกา โดยภิกษุชาวลังกาชื่อพระธรรมกิตติเป็นผู้เพิ่มส่วนนี้เข้ามาภายหลังในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 13<sup>152</sup> จากการศึกษาเนื้อหาที่แปลเป็นภาษาอังกฤษใน “The Life and Work of Buddhaghosa” ของ บี. ซี. ลอว์ (B. C. Law)<sup>153</sup> พบว่ามีข้อความทุกอย่างตรงกับนิพนธ์ภาษาบาลี “กถาว่าด้วยประวัติท่านพระพุทธโฆสะ” ของท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารีมหาเถระ) ที่แปลเป็นภาษาไทยโดย ธนิต อยุธยา<sup>154</sup> ซึ่งรายละเอียดทั้งหมดจะแสดงไว้ในภาคผนวก ฉ

สำหรับประวัติของพระพุทธโฆษาจารย์ที่ปรากฏในบทนำของ “ปัญจจุทามณี”<sup>155</sup> และ “History of Classical Sanskrit Literature”<sup>156</sup> จะเหมือนกันทุกประการเพราะมาจากแหล่งข้อมูลเดียวกัน คือ “buddhaghosuppatti” ที่ตรวจชำระและแปลโดย เจมส์ เกรย์ (James Gray) แต่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงจากของมหาวงศ์ เนื้อหาโดยสรุปมีดังนี้

“พุทธโฆสะเป็นพรหมณ์ที่เกิดในเมือง Thaton และพักอาศัยอยู่ในวัด Kelāsa ในปี ค.ศ. 387 เขาได้รับคำสั่งจาก King Thin-li-Gyaung (Dharmapala) ให้เป็นตัวแทนไปประเทศลังกา เพื่อนำเอาอรรถกถาพระไตรปิฎกกลับมา ณ เมือง Bassein พระพุทธโฆษาจารย์ได้โดยสารเรือไปที่ Tāmalitti ซึ่งเป็นท่าเรือของประเทศอินเดีย เริ่มแรกเขาได้ไปที่ Gaya โดยเส้นทาง Gangetic เพื่อรับภาพวาดของสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ จากนั้นก็เดินทางกลับโดยเส้นทางเดิม แล้วรุดหน้าต่อไปยังประเทศลังกา ซึ่ง ณ ที่นั่น เขาได้พำนักอยู่เป็นเวลา 3 ปี ขณะที่อยู่เมืองอนูราชปุระนั้น เขาได้แต่ง

<sup>152</sup> Law, B.C., *The Life and Work of Buddhaghosa* (Calcutta:Thacker, Spink & Co,1923), 1-3.

<sup>153</sup> Ibid, 3-8.

<sup>154</sup> สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, *คัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสเถระรจนานา* (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, 2551), (9-14). ดูรายละเอียดในภาคผนวก ฉ.

<sup>155</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppuswami Sastri, S., edited, *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosaśācārya*, Preface 3-4.

<sup>156</sup> Krishnamachariar, M., *History of Classical Sanskrit Literature* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1937), 129.

คัมภีร์วิสุทธิมรรค และเมื่อเดินทางกลับมาที่เมือง Thaton ก็ได้นำพระไตรปิฎกฉบับสมบูรณ์พร้อม อรรถกถาและผลงานอื่นๆ ที่เขียนด้วยตัวอักษร Talaing<sup>157</sup> มาด้วย”

จากการศึกษาชีวประวัติของพระพุทธโฆษาจารย์ข้างต้น เรื่องราวที่บันทึกไว้ใน คัมภีร์มหาวงศ์น่าจะมีความเป็นไปได้มากกว่า เพราะการที่พระธรรมกิตติสามารถเขียน ประวัติของ พระพุทธโฆษาจารย์ผู้ล่วงลับไปแล้วหลายศตวรรษ ท่านคงได้ข้อมูลจากเอกสารที่น่าเชื่อถือบางอย่าง ซึ่งอาจเป็นไปตามที่ ริส เดวิดส์ (Rhys Davids) กล่าวไว้ว่ามาจาก “เอกสารที่บันทึกเป็นลายลักษณ์ อักษรซึ่งตามจารีตประเพณีจะถูกเก็บรักษาไว้ที่มหาวิทยาลัยในเมืองอนูราชปุระ แต่ตอนนี้ไม่มีอะไร หลงเหลืออยู่”<sup>158</sup>

### 3.1.2.2 ความเห็นของนักวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธโฆษาจารย์ผู้ประพันธ์

หลังจากที่ “ปัทมจฺจฺทามณฺโณ” ตีพิมพ์ออกมาครั้งแรกในปี ค.ศ. 1921 นักวิชาการทางด้านวรรณกรรมสันสกฤตหลายๆ ท่านได้ออกมาแสดงทรรศนะเกี่ยวกับผู้แต่ง “ปัทมจฺจฺทามณฺโณ” ที่มีชื่อเดียวกันกับพระพุทธโฆษาจารย์ที่เป็นอรรถกถาจารย์ในนิกายเถรวาท ซึ่งกุปุ สวามี ศาสตรী (Kuppuswami Sastri) ผู้ตรวจชำระของ “ปัทมจฺจฺทามณฺโณ” ฉบับมัทราสเป็นคนแรกที่มีความเห็นว่า ผู้แต่ง “ปัทมจฺจฺทามณฺโณ” กับพระพุทธโฆษาจารย์นักปราชญ์ทางพุทธศาสนาน่าจะเป็น บุคคลเดียวกัน เพราะทั้งคู่มีชีวิตอยู่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 5 เหมือนกัน<sup>159</sup> และต่อมาในปี ค.ศ. 1937 กฤษณมาจารย์ (Krishnamachariar) ได้กล่าวไว้ใน “History of Classical Sanskrit Literature” ว่า “ปัทมจฺจฺทามณฺโณ” เป็นบทกวีของพระพุทธโฆษาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ “วิสุทธิมรรค”<sup>160</sup> ซึ่ง ความเห็นนี้ก็เป็นที่ศกทางเดียวกันกับของท่านกุปุสวามี ศาสตรী

สำหรับนักวิชาการฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยก็มีอยู่ไม่น้อย ซึ่งแต่ละท่านได้ให้เหตุผล แตกต่างกันไป ดังนี้

1. บี.ซี. ลอว์ (B.C. Law) ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ใน “The Life and Work of Buddhaghosa” ว่าเป็นไปไม่ได้ที่พุทธโฆษาจารย์ที่แต่ง “ปัทมจฺจฺทามณฺโณ” เป็นบุคคลเดียวกันกับอรรถกถา จารย์ฝ่ายบาลี เพราะถึงแม้อรรถกถาจารย์ผู้มีชื่อเสียงนี้จะมีความรู้กว้างขวางทางด้านวรรณคดี

<sup>157</sup> Talaing เป็นอีกชื่อหนึ่งของมอญ

<sup>158</sup> Law, B.C., *The Life and Work of Buddhaghosa*, 8-9.

<sup>159</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppuswami Sastri, S., edited, *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosaśācārya*, Preface 3-5.

<sup>160</sup> Krishnamachariar, M., *History of Classical Sanskrit Literature*, 129-131.

สันสกฤต แต่ก็ไม่มีข้อบ่งชี้ใดๆ แม้ในคัมภีร์มหาวงศ์หรือในศาสนวงศ์ว่าท่านมีความพยายามที่จะเขียนเป็นภาษาสันสกฤต<sup>161</sup>

2. เอ็ม. วินเตอร์นิตซ์ (M. Winternitz) ได้ให้ความเห็นใน “A History of Indian Literature, vol. II” ว่าผู้แต่งมหากาพย์ “ปัทมจูตามณี” ไม่ใช่อรรถกถาจารย์ผู้มีชื่อเสียงอย่างแน่นอน แต่เป็นบุคคลที่ชื่อพุทธโฆษาจารย์ซึ่งรู้เรื่องราวในมหากาพย์ของอัครโฆษาและกาลิทาสแล้วมาประพันธ์งานตัวเองหรืออาจเป็นนักเขียนนิรนามที่ใช้นามสมมติว่าพุทธโฆษา<sup>162</sup>

3. เอส. ลินฮาร์ด (S. Lienhard) ได้ระบุไว้ใน “A History of Classical Poetry Sanskrit-Pali-Prakrit” ว่า “ปัทมจูตามณี” เป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 9 จึงเป็นที่แน่นอนว่า ไม่ได้แต่งโดย (พระพุทธโฆษาจารย์) อรรถกถาจารย์ผู้มีชื่อเสียงในทางพุทธศาสนา แต่โดยคนอื่นที่มีชื่อเดียวกัน (พุทธโฆษา)<sup>163</sup>

4. เอ. เค. วอร์ดเดอร์ (A. K. Warder) ได้วิเคราะห์ “ปัทมจูตามณี” ก่อนข้างละเอียดโดยกล่าวใน “Indian Kāvya Literature, vol. V” ว่า ผู้แต่ง “ปัทมจูตามณี” ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับอรรถกถาจารย์บาลี (พระพุทธโฆษาจารย์) ที่อยู่ในยุคต้นของคริสต์ศตวรรษที่ 5 เพราะจากงานเขียนพบว่ามีการใช้สันตติลักษณ์ในโคลงที่ 2, 6 และ 10 ซึ่งฉันทลักษณ์นี้มีการใช้ครั้งแรกโดยมาฆะ (Māgha) ในคริสต์ศตวรรษที่ 7 จึงไม่น่าเป็นไปได้ที่ผู้ประพันธ์ท่านนี้จะมีชีวิตอยู่ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 7<sup>164</sup>

5. เอ.เฟอ์นันโด (A. Fernando) ได้สรุปไว้ในบทสุดท้ายของวิทยานิพนธ์ “Buddhaghosa’s Padyacūdāmaṇi as a Biography of the Buddha” ว่า “ปัทมจูตามณี” แตกต่างจากงานเขียนอื่นๆ ของพระพุทธโฆษาจารย์อรรถกถาจารย์ทางบาลี กล่าวคือ รูปแบบในการแต่งจะเป็นบทกวีไม่ใช่อรรถกถา ภาษาที่ใช้ก็เป็นสันสกฤตไม่ใช่บาลี ยิ่งกว่านั้น งานเขียนนี้ก็ไม่ได้ปรากฏอยู่ในรายชื่อผลงานของพระพุทธโฆษาจารย์ในคัมภีร์วงศ์ที่รวบรวมขึ้น โดยพระเถระชาวพม่าชื่อนันปัญญาเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 17<sup>165</sup> จึงทำให้เกิดคำถามขึ้นมาว่า จริงหรือที่นักปราชญ์ผู้มีชื่อเสียงทางบาลีเป็นผู้แต่ง “ปัทมจูตามณี”<sup>166</sup>

<sup>161</sup> Law, B.C., *The Life and Work of Buddhaghosa*, 90-91.

<sup>162</sup> Winternitz, M., *A History of Indian Literature, vol. II* (Calcutta: University of Calcutta, 1933), 276.

<sup>163</sup> Lienhard, S., *A History of Classical Poetry, Sanskrit-Pali-Prakrit* (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1984), 201.

<sup>164</sup> Warder, A.K., *Indian Kāvya Literature, vol. V* (“The bold style”), 672.

<sup>165</sup> Law, B.C., *The Life and Work of Buddhaghosa*, 55.

6. มาร์โก ฟรันเชสซินี (Marco Franceschini) ได้ตั้งข้อสันนิษฐานไว้ใน “Buddhaghosa Padyacūḍāmaṇi Il Diadema Dei Versi” ว่าการใช้ชื่อพุทธโฆษาจารย์มาเป็นนามของผู้แต่ง “ปัทม-จุฑามณี” นั้นอาจทำโดยเจตนาเพื่อแสดงความกตัญญูรู้คุณต่อปรมาจารย์ในสมัยโบราณหรืออาจมีจุดประสงค์ (อย่างอื่นคือ) เพื่อให้เป็นที่รู้จัก<sup>167</sup>

จากความเห็นของนักวิชาการข้างต้น ผู้วิจัยก็มีทรรศนะที่โน้มเอียงไปในทิศทางที่ว่าผู้แต่ง “ปัทม-จุฑามณี” ไม่น่าจะเป็นคนเดียวกันกับพระพุทธโฆษาจารย์ผู้เป็นปราชญ์ทางฝ่ายบาลี แต่จะทำการศึกษาข้อมูลเพื่อหาเหตุผลแห่งความไม่เชื่อนี้ในลำดับต่อไป

### 3.1.2.3 การกำหนดอายุของบทประพันธ์

มีเพียงวอร์ดอร์ (Warder) ที่ระบุช่วงเวลาที่แต่ง “ปัทม-จุฑามณี” ไว้คร่าวๆ คือ ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 9-10 ซึ่งเขาได้รวบรวมข้อมูลจากงานประพันธ์แล้วนำมาวิเคราะห์เป็นลำดับดังนี้<sup>168</sup>

1. วสันตติลกาฉันทที่พุทธโฆษาจารย์ใช้แต่ง ในสรรคที่ 2 (53 โสลก) สรรคที่ 6 (15 โสลก) และสรรคที่ 10 (57 โสลก) พบว่ามีการใช้ครั้งแรกโดย มาฆะ ในคริสต์ศตวรรษที่ 7
2. ในสรรคที่ 2 โสลกที่ 19 ของ “ปัทม-จุฑามณี” มีการกล่าวถึงขีมุตวาหนะแสดงว่าผู้แต่งต้องรู้จักบทละครสั้นสกฤต “นาคานันทะ” ของพระเจ้าหรรษวรรณะซึ่งแต่งขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 7 ข้อความในโสลกมีดังนี้

องโครมนทหริจันทนปงกลิปไต-

รภยนต์เรช กฤตกุงกุมปตรเลไชะ ।

ปกษินทรจลจุปฎาฎนชรรวงคำ

ขีมุตวาหนทศามิว ทรศยนต์ม ॥ 2.19 ॥<sup>169</sup>

<sup>166</sup> Fernando, A., “Buddhaghosa’s Padyacūḍāmaṇi as a Biography of the Buddha, A Thesis for Master of Arts, 104.

<sup>167</sup> Franceschini, M., *Buddhaghosa Padyacūḍāmaṇi Il Diadema Dei Versi*, 29.

<sup>168</sup> Warder, A.K., *Indian Kāvya Literature*, vol. V (“The bold style”), 672-675.

<sup>169</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosa*, 45-46.

(คำแปล) (ตฺชิตเทวราช) ผู้ทรงมีพระวรกายที่ชโลมแล้วด้วยน้ำมันหอมทำจากไม้จันทน์สีเหลืองสดใสและมีแก้วของใบไม้ (สีแดง) ของหญ้าฝรั่นแนบติดอยู่ ดูราวกับว่า (พระองค์) กำลังสะท้อนสภาพของขี้มูตวาหนะซึ่งมีร่างกายถูกฉีกออกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยด้วยจะงอยปากของเจ้าแห่งนก (ครุฑ)

3. “โคปุระ” ที่ปรากฏในสรรคที่ 1 โศลกที่ 16 เป็นคำที่นิยมใช้กันในงานประพันธ์ของเหล่ากวีทางอินเดียใต้ เช่นอัสคะ (Asaga)<sup>170</sup> ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 9 ข้อความในโศลกมีดังนี้

ยเตรนทรนีโลปลโคปุราณา

วิชฎมภมาณะะ กิรณปรณาลาละ ।

จณทำศุพิมเพ'ปี สนีทภาชิ

กษณํ วิตนนวนติ กลงกศงกาม ॥ 1.16 ॥<sup>171</sup>

(คำแปล) ในเมืองนั้น ลำแสงที่แผ่ออกมาอย่างต่อเนื่องจากประตูเมือง (ที่ประดับตกแต่งด้วย) อัญมณีไหลรินสร้างความสงสัยว่า (อาจทำให้เกิด) รอยต่างชั่วคราวขึ้นแม้ในดวงอาทิตย์ที่มีรังสีความร้อนใกล้เคียงกัน

4. “นิฎาละ” ที่พุทธโฆษาจารย์ใช้ในสรรคที่ 3 โศลกที่ 61 ก็เป็นคำที่ทัศนใช้ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 7 และยังพบว่ามีการใช้คำนี้ในภาษาอปภรัมสะ (apabhraṃśa) ซึ่งเป็นภาษาที่พูดกันในแถบอินเดียทางเหนือในช่วงศตวรรษที่ 6-13 ดังปรากฏในโศลกต่อไปนี้

อูรณาภิรามมา นรपालสูโน-

รนิฎาลภูมรินิตรา จกาเศ ।

วปรกริยาภคนินิลินทนติ-

ทนตางกูรา เมรุศิลาตภูว ॥ 3.61 ॥<sup>172</sup>

(คำแปล) บริเวณพระนลาฏ (หน้าผาก) ของพระโอรสของพระราชา (เจ้าชายสิทธิธารณะ) มีขน (รูปทรงกลม) อันสง่างาม ได้ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดเหมือนกับไหล่เขาที่เป็นหินของเขาพระสุเมรุมีปลายของงาช้างหักคาอยู่จากการอาละวาดไล่แทงหินด้วยงา (ของช้างตกมัน)

<sup>170</sup> อัสคะ (Asaga) คือกวีที่ขี้มพรจากอินเดียใต้ที่แต่งคัมภีร์ไชนะเป็นภาษาสันสกฤตชื่อ “Vardhaman Charitra” ในคริสต์ศตวรรษที่ 9

<sup>171</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 8-9.

<sup>172</sup> Ibid, 89.

5. ชื่อบทประพันธ์ของนักเขียนชาวไชนะหลายๆ ท่านที่อยู่ในอินเดียได้ จะมีคำว่า “จูทามณี” อยู่ด้วยเช่น “Culamani”<sup>173</sup> “Kshattrachudamani”<sup>174</sup> “Ascharyachudamani”<sup>175</sup> ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความนิยมในการใช้ชื่อที่มีคำว่า “จูทามณี” ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 9 ถึง 11

จากข้อมูลข้างต้น วอร์เตอร์จึงกำหนดช่วงเวลาที่ตั้ง “ปัทยจูทามณี” ว่าน่าจะอยู่ในสมัยราชวงศ์ราชกุฎคือประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 9-10 นอกจากนั้น ยังมีนักวิชาการอีกท่านหนึ่งคือ ลินฮาร์ด (Lienhard) ที่ระบุเวลาใกล้เคียงกันคือ ครึ่งหลังของศตวรรษที่ 9<sup>176</sup>

### 3.1.3 แหล่งที่มาของงานเขียน

“ปัทยจูทามณีของพุทธโฆษาจารย์” เป็นงานเขียนที่เป็นทั้งกวีนิพนธ์ประเภทมหากาพย์ และพุทธประวัติ ดังนั้น ในหัวข้อนี้ จะแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือแหล่งที่มาของข้อมูลทางพุทธประวัติ และแหล่งที่มาของข้อมูลทางบทกวี

#### 3.1.3.1 แหล่งที่มาของข้อมูลทางพุทธประวัติ

ตามที่ระบุไว้ในบทนำของ “ปัทยจูทามณีของพุทธโฆษาจารย์” ว่าข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของพระโคตมพุทธเจ้าในหนังสือเล่มนี้ น่าจะมีแหล่งที่มาจากพระไตรปิฎก<sup>177</sup> และคัมภีร์ภาษาสันสกฤต 2 ฉบับ คือลลิตวิสูตรสูตร และมหากาพย์พุทธจริตของท่านอศฺวโฆชะ<sup>178</sup>

เฟอร์นันโด (Fernando) ได้นำข้อมูลข้างต้นมาศึกษาและเสนอคัมภีร์อีก 2 ฉบับ คือ นิทานกถาและมหาวัสตฺอวทาน โดยมีความเห็นเกี่ยวกับแต่ละคัมภีร์ สรุปใจความดังนี้

#### พระไตรปิฎก

ถึงแม้พุทธประวัติที่เก่าแก่ที่สุดจะพบได้ในทีฆนิกาย อังคุตตรนิกาย และมัชฌิมนิกายของพระสุตตันตปิฎกและในมหาวรรคของพระวินัยปิฎก แต่เรื่องราวที่เกี่ยวกับพระพุทธองค์นั้น จะกระจัดกระจายไม่ต่อเนื่องกัน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากประเพณีในยุคแรกๆ ให้ความสำคัญกับคำสอน

<sup>173</sup> “Culamani” แต่งโดย Tolamolittevar

<sup>174</sup> “Kshattrachudamani” แต่งโดย Vadibhasimha

<sup>175</sup> “Ascharyachudamani” แต่งโดย Shaktibhadra

<sup>176</sup> Lienhard, S., *A History of Classical Poetry, Sanskrit-Pali-Prakrit*, 201.

<sup>177</sup> พระไตรปิฎก คือคัมภีร์ที่บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้า แบ่งเป็น 3 หมวดคือพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก

<sup>178</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, Preface 1.

ของพระพุทธเจ้ามากกว่าชีวประวัติของพระองค์ ซึ่งวอร์ดอร์ (Warder) และโอล์เดนเบอร์ก (Oldenberg) ก็ได้แสดงทรรศนะไปในทิศทางเดียวกัน<sup>179</sup>

### มหากาพย์พุทธจริตของอัสวีโฆษ

ปัญหาความฉงนคล้ำกับพุทธจริตของอัสวีโฆษตรงเนื้อหาที่เป็นพุทธประวัติและลักษณะการประพันธ์ที่เป็นมหากาพย์ แต่ต่างกันว่าปัญหาความฉงนจะเน้นการพรรณนาตัวบุคคลและธรรมชาติมากกว่าการเล่าพุทธประวัติที่สอดแทรกคำสอนของพระพุทธองค์เหมือนในพุทธจริต<sup>180</sup>

### คัมภีร์ลลิตวิสตระ

ลลิตวิสตระเป็นคัมภีร์มหายานภาษาสันสกฤตที่เล่าเรื่องราวของพระโคตมพุทธเจ้าในพุทธสมัยของพระองค์เริ่มตั้งแต่ทรงจุติลงมาจากสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงการเทศนาครั้งแรกแก่ปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันใกล้เมืองพาราณสี คัมภีร์นี้มีทั้งหมด 27 บทแต่งเป็นทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง คัมภีร์ลลิตวิสตระเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ไวปุลยสูตร (คัมภีร์ว่าด้วยคำสอนอย่างละเอียด) “ลลิต” แปลว่า “การเล่นสนุก สำราญหรือการกริธา” “วิสตระ” แปลว่า “กว้างขวาง พิศดาร” คำว่า “ลลิตวิสตระ” จึงหมายถึง “ชีวประวัติและงานของพระพุทธเจ้าอย่างกว้างขวางพิศดาร” ซึ่งตรงกับแนวคิดของฝ่ายมหายาน ดังนั้น คัมภีร์ลลิตวิสตระจึงเป็นพุทธประวัติที่เน้นถึงลักษณะพิเศษของพระพุทธเจ้า<sup>181</sup> ซึ่งต่างจากปัญหาความฉงนที่เป็นพุทธประวัติซึ่งเน้นการพรรณนาธรรมชาติตามหลักการประพันธ์ประเภทมหากาพย์

### นิทานกถา

นิทานกถาที่แปลว่า “เรื่องราวของต้นกำเนิด” เป็นการเล่าประวัติของพระพุทธเจ้าในช่วงเวลาต่างๆ (เริ่มตั้งแต่เหตุการณ์ในอดีตชาติที่ถือกำเนิดเป็นพระโพธิสัตว์ ในสมัยพระพุทธเจ้าที่ปรกกรเป็นต้นไปจนถึงพระชาติที่เป็นเจ้าชายสิทธารถะออกผนวช ตรัสรู้และปรินิพพาน) ชนิดของงานเขียนมี 3 ประเภท คือร้อยกรอง การอธิบายเป็นร้อยแก้ว และการอธิบายคำพูด นิทานกถาเป็นส่วนนำเรื่องก่อนเข้าสู่เรื่องราวชีวิตในอดีตชาติของพระโคตมพุทธเจ้าที่เรียกว่าชาดก และเป็นพระพุทธประวัติภาษาบาลีเพียงเล่มเดียวที่มีการเขียนเรื่องราวต่อเนื่องกัน<sup>182</sup>

<sup>179</sup> Fernando, A., “Buddhaghosa’s PadyaCūḍāmaṇi as a Biography of the Buddha, A Thesis for Master of Arts, 6-7.

<sup>180</sup> Ibid,10-11.

<sup>181</sup> Ibid, 11-12.

<sup>182</sup> Ibid, 12.



### มหาวัสตอวทาน

“มหาวัสตอวทาน” แปลว่า “เรื่องราวเกี่ยวกับการกระทำที่ยิ่งใหญ่หรือการกระทำที่สูงส่งน่ายกย่องอันเกิดจากการให้หรือการเสียสละที่ยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าและสาวกของพระองค์”<sup>183</sup> มีเนื้อหาซึ่งอาจถูกรวบรวมมาตั้งแต่ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 2 และแล้วเสร็จในประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 3 หรือ 4 คัมภีร์นี้ถือว่าเป็นพระวินัยปิฎกของนิกายโลโกตตรวาทสาขาของสำนักมหาสังฆิกะ แต่กลับมีเนื้อหาเกี่ยวกับพระวินัยน้อยมากและที่น่าสนใจกว่าคือเป็นการรวบรวมเรื่องย่อของตำนานต่างๆ<sup>184</sup>

นิทานกถาและมหาวัสตอวทานมีความเหมือนกันคือแบ่งพระพุทธประวัติออกเป็น 3 ตอน<sup>185</sup> ได้แก่ ทูเรนิทาน (นิทานกาลไกล) อวิทูเรนิทาน (นิทานกาลใกล้) และสันติเกนิทาน (นิทานใกล้)<sup>186</sup>

ทูเรนิทาน เริ่มเรื่องตั้งแต่พระมหาสัตว์บำเพ็ญบารมีแทบเปื่อยบาทของพระทศพลพระพุทธเจ้าพระนามว่า ทีปังกร จนกระทั่งละจากอภินิหารที่เป็นพระเวสสันดรแล้วไปภพดุสิต

อวิทูเรนิทาน เริ่มตั้งแต่พระโพธิสัตว์จุติจากภพดุสิตลงมาปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระมารดา และประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะจนกระทั่งบรรลุนิพพานเป็นพระพุทธเจ้าที่โพธิมณฑลสถาน

สันติเกนิทาน เป็นเรื่องราวตั้งแต่ทรงบรรลุนิพพานพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ มหาโพธิมณฑลสถาน จนถึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน

ตามความเห็นของเฟอร์นันโด พุทธโฆษาจารย์ผู้แต่ง “ปัทมจตุตถนิ” น่าจะมีความรู้เกี่ยวกับการแบ่งพระพุทธประวัติออกเป็น 3 ตอนดังกล่าว และเลือกแต่งพุทธประวัติในตอนที่สอง คือ อวิทูเรนิทาน แต่มีเนื้อหาเดียวที่พุทธโฆษาจารย์เพิ่มเข้ามาในสรรคสุดท้ายคือการช่วยวนโดยหญิงสาว (ลูกสาว) ของพญามาร ซึ่งไม่มีปรากฏในมหาวัสตอวทาน แต่ในนิทานกถาจะมีรายละเอียดดังกล่าวในตอนต้นของสันติเกนิทาน นอกจากนี้ “ปัทมจตุตถนิ” ยังสอดคล้องกับมหาวัสตอวทานและนิทานกถาที่มีการนำชาตกมาสอดแทรกในพุทธประวัติ ในมหาวัสตอวทานจะมี

<sup>183</sup> สำเนียง เลื่อมใส, *ภาคผนวก คัมภีร์มหาวัสตอวทาน เล่ม 1-2-3* (ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2564), 10.

<sup>184</sup> Fernando, A., “Buddhaghosa’s PadyaCūḍāmaṇi as a Biography of the Buddha, A Thesis for Master of Arts, 12.

<sup>185</sup> Winternitz, M., *History of Indian Literature, Vol.II*, 240.

<sup>186</sup> พระชุมพล พลบุญ, *พุทธวงศ์* (กรุงเทพมหานคร: หจก.ธรรมชาติการพิมพ์, 2560), 19-20.

ชาดกมากมาย ส่วนนิทานกถาจะอ้างอิงชาดกอยู่ 2 เรื่อง คือ สรังกษชาดก และ ปลาสดก ซึ่งพุทธโฆษาจารย์ก็ได้้นำรายละเอียดสำคัญของชาดกทั้งสองนี้มาสอดแทรกอยู่ในเรื่องที่ตั้งด้วย<sup>187</sup>

จากการศึกษาพุทธประวัติจากคัมภีร์ดังกล่าวข้างต้น เฟอร์นันโดได้สรุปว่า “ปัทมจัทมาณีของพุทธโฆษาจารย์” มีความคล้ายคลึงกันอย่างมากกับนิทานกถา (ตอนอวิหุเรนิทาน)<sup>188</sup> และเชื่อว่าพุทธโฆษาจารย์คงนำมาทำเป็นโครงเรื่องแล้วปรับเปลี่ยนเนื้อหาบางส่วนให้มีความแตกต่างกันออกไป ซึ่งโครงเรื่องและเนื้อหาของ “ปัทมจัทมาณีของพุทธโฆษาจารย์” โดยย่อมีดังนี้

### โครงเรื่องและเนื้อหาของ “ปัทมจัทมาณีของพุทธโฆษาจารย์”

“ปัทมจัทมาณีของพุทธโฆษาจารย์” เป็นกวีนิพนธ์ประเภทมหากาพย์ มี 641 โศลกใน 10 สรรค คำโครงของเรื่องจะดำเนินไปตามแนวพระพุทธประวัติช่วงที่สอง คืออวิหุเรนิทาน เนื้อหาในแต่ละสรรคมีดังนี้

**สรรคที่ 1** มีทั้งหมด 79 โศลก โดยเริ่มเรื่องด้วยการขอพร (āśis) การสักการะ (namaskriyā) และการเกริ่นนำเรื่องที่จะเขียน (vastunirdesa) ในโศลกที่ 1-3 จากนั้นเป็นการพรรณนาเมืองกปีลา (โศลกที่ 4-30) พระเจ้าศุทโธทนะกษัตริย์แห่งเมืองกปีลา (โศลกที่ 31-50) และพระนางมายาเทวีพระมเหสี (โศลกที่ 51-76) ส่วนสามโศลกสุดท้าย (โศลกที่ 77-79) จะกล่าวถึงการประกอบพิธีเพื่อขอพระโอรสของพระเจ้าศุทโธทนะ

**สรรคที่ 2** มีทั้งหมด 55 โศลก เริ่มโศลกที่ 1 ด้วยการรวมตัวกันไปที่เมืองตุมขิดาของเหล่าทวยเทพเพื่ออาราธนาตุมขิดเทวราชให้จุติลงไปยังเกิดในโลกมนุษย์ จากนั้น ในโศลกที่ 2-7 และ 8 ก็บรรยายสภาพเมืองตุมขิดาและการไปเห็นตุมขิดเทวราชทรงประทับนั่งอยู่บนสิงหาสน์ ส่วนการพรรณนาตุมขิดเทวราชและการเกิดพระเกียรติตุมขิดเทวราชด้วยคำสรรเสริญของเหล่าทวยเทพจะอยู่ในโศลกที่ 9-31 และโศลกที่ 32-48 ตามลำดับ และการตรัสถามของตุมขิดเทวราชและการกราบทูลสาเหตุที่ไปพบพระองค์ของเหล่าทวยเทพจะปรากฏในโศลกที่ 49-50 และ 51 เมื่อทรงใคร่ครวญแล้วตุมขิดเทวราชก็ตอบรับคำอาราธนาและให้คำสัตย์ปฏิญาณที่จะทุ่มเทอย่างเต็มที่กับการบรรลุธรรมอันสูงสุดเพื่อประโยชน์และความสุขของสรรพสัตว์ จากนั้น เหล่าทวยเทพก็ได้แยกย้ายกันแล้วกลับไปยังนิवासถานของตน (โศลกที่ 52, 53 และ 54) ปิดท้ายสรรคนี้ด้วยการจุติลงมาปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางมายาเทวี (โศลกที่ 55)

**สรรคที่ 3** มีทั้งหมด 64 โศลก เริ่มด้วยการปรากฏสัญญาณการตั้งพระครรภ์และการพรรณนาลักษณะครรภ์ของพระนางมายาเทวี (โศลกที่ 1-8) การประกอบพิธีปวงสวนะของ

<sup>187</sup> Fernando, A., “Buddhaghosa’s Padyacūḍāmaṇi as a Biography of the Buddha, A Thesis for Master of Arts, 13.

<sup>188</sup> Ibid, 91.

พระราชินีเพื่อขอให้บุตรในครรภ์เป็นพระโอรส (โคลกที่ 9) การประสูติของของพระโอรส (โคลกที่ 10) การพรรณนาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ประสูติ (โคลกที่ 11-26) เมื่อพระเจ้าศุทโธทนะทรงทราบข่าวการประสูติ ด้วยความปิติยินดีอย่างยิ่ง จึงได้เฉลิมฉลองการประสูตินั้นด้วยการพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ทั้งหมด (โคลกที่ 27-31) หลังจากประกอบพิธีสังเสการชาตกรรม พระราชาก็ทรงพระราชทานพระนามของพระโอรสว่า สิทธารถะ (โคลกที่ 32) ต่อมาก็มีการพรรณนาถึงการเจริญวัยของพระกุมารเป็นลำดับ คือในวัยเด็กทรงมีการเล่นต่างๆ (โคลกที่ 33-41) เมื่อผ่านวัยเด็กก็ได้รับการประกอบพิธีอุปนยนะเพื่อศึกษาวิชาความรู้ต่างๆ กับอาจารย์ทั้งหลาย (โคลกที่ 42-44) และการเข้าสู่วัยหนุ่มทำให้สรีระของพระกุมารได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก (โคลกที่ 45-63) จากนั้นพระราชาก็ได้ทรงประกอบพิธีอภิเษกสถาปนาตำแหน่งรัชทายาทแก่พระราชมโอรส (โคลกที่ 64)

**สรรคที่ 4** มีทั้งหมด 87 โคลก เริ่มต้นพระเจ้าศุทโธทนะได้ทรงดำริกับพระประยูรญาติถึงเรื่องการอภิเษกสมรสของพระกุมาร ต่อมากษัตริย์แห่งแคว้นโกลิยะได้ส่งพระราชสาสน์ที่จะให้พระธิดาของพระองค์อภิเษกสมรสกับพระกุมาร และพระเจ้าศุทโธทนะทรงส่งพระราชสาสน์ตอบรับ (โคลกที่ 1-3) มีการเตรียมงานอภิเษกสมรสโดยการประดับตกแต่งภายในตำหนักฝ่ายในของกษัตริย์แห่งโกลิยะ (โคลกที่ 4-6) พระธิดาแห่งแคว้นโกลิยะทรงसनานพระวรกายและตกแต่งด้วยเครื่องประดับนานาชนิดก่อนเข้าพิธีอภิเษกสมรสกับพระกุมาร (โคลกที่ 7-27) กษัตริย์แห่งแคว้นโกลิยะทรงรอคอยการเสด็จมาของพระกุมาร (โคลกที่ 28) ทางฝ่ายพระกุมารหลังจากทรงसनานพระวรกายและเจิมด้วยแป้งกระแจะจันทร์สีเหลืองก็ทรงฉลองพระองค์ชุดใหม่พร้อมด้วยเครื่องประดับสำหรับงานอภิเษกสมรส (โคลกที่ 29-35) พระกุมารได้เสด็จพระราชดำเนินไปที่พระราชวังของกษัตริย์แห่งแคว้นโกลิยะเพื่อประกอบพิธีอภิเษกสมรสมีการเดินประทักษิณ (เวียนขวา) รอบกองไฟเป็นต้น (โคลกที่ 36-53) หลังจากเสร็จพิธี พระกุมารพร้อมด้วยพระชายาก็เสด็จออกเดินทางไปยังราชธานีของพระองค์เพื่อทำการประทักษิณรอบเมืองกบิลวา (โคลกที่ 54) ภาพเหตุการณ์ต่างๆ ที่เหล่าหญิงสาวในเมืองกบิลวาพากันไปเฝ้ามองพระกุมารด้วยความกระตือรือร้นได้ถูกพรรณนาไว้ในโคลกที่ 55-82 หลังจากพระกุมารพร้อมพระชายาเสด็จเข้าไปถวายบังคมพระบิดาในพระราชวัง ก็ได้มีการทำพิธีมงคล “นীরานะ”<sup>189</sup> แก่พระกุมาร (โคลกที่ 83-87)

**สรรคที่ 5** มีทั้งหมด 64 โคลก เริ่มต้นของสรรคนี้ พระเจ้าศุทโธทนะได้รับสั่งให้มีการสร้างมหาปราสาทสามหลังเพื่อใช้เป็นที่พักสำหรับพระราชหฤทัยของพระโอรสในแต่ละฤดูกาล (โคลกที่ 1-2) เมื่อฤดูฝนมาถึง พระกุมารพร้อมพระชายาได้เสด็จไปที่ลับพลาสำหรับพักผ่อน

<sup>189</sup> นีราชนะ (nīrajanā) หรือ อารตี (ārātrika) เป็นพิธีโบทะเกียงต่อหน้าเทวรูปหรือบุคคลที่เคารพบูชา โดยจะเวียนตะเกียงสามครั้งในทิศตามเข็มนาฬิกา

หย่อนใจและพระองค์ก็ทรงพรรณนาสิ่งต่างๆ ตามธรรมชาติในช่วงฤดูฝน เช่น ปรากฏการณ์บนท้องฟ้า มีกลุ่มเมฆ สายฟ้าแลบ พายุร้อน ลูกเห็บ และรุ่งกินน้ำ บนพื้นโลกก็มีนกยูง งู หิ่งห้อย นกกระเรียน และในป่ามีดอกกันทลี และดอกกระทุ้ม เป็นต้น (โคลกที่ 3-35) ส่วนในฤดูใบไม้ร่วง บนท้องฟ้ากลุ่มเมฆจะกระจัดกระจายไป พระจันทร์ส่องแสงเจิดจ้าและดวงดาวเปล่งประกายระยิบระยับ ผุยนกกระเรียนจะถูกแทนที่ด้วยฝูงห่านป่าที่ส่งเสียงดังอีกทีก็ ละอองเกสรจากดอกของต้นสัตบรรณฟุ้งกระจายไปทั่ว ดอกบัวบานสะพรั่ง ในป่าเต็มไปด้วยหมอกไม้ของต้นตมาละ และต้นข้าวกลมจะมีเมล็ดข้าวที่สุกเต็มที่ (โคลกที่ 36-55) ต่อมา พระราชาทรงปรารภว่าปรารถนาที่จะทอดพระเนตรทักษะในการใช้ศัสตราวุธของพระกุมาร และหลังจาก 7 วัน พระกุมารก็ทรงแสดงทักษะในการใช้ศัสตราวุธหลากหลายชนิดแก่พระบิดาซึ่งเป็นความยอดเยี่ยมแห่งศิลปะที่เหนือธรรมชาติอันไม่มีใครเคยเห็นมาก่อน ซึ่งทำให้พระราชาทรงมีความปีติยินดีเป็นอย่างยิ่ง (โคลกที่ 56-62) จากนั้น พระกุมารพระองค์นั้นก็เสด็จกลับไปประทับอยู่อย่างสุขสำราญในปราสาททั้งสามนั้น (โคลกที่ 63, 64)

**สรรคที่ 6** มีทั้งหมด 45 โคลก โดยเริ่มกล่าวถึงฤดูใบไม้ผลิว่าเป็นช่วงเวลาแห่งความเบิกบาน มีชีวิตชีวาด้วยเสียงร้อง “กาเหว่า...กาเหว่า” ของนกกาเหว่าตัวผู้ เสียงบินทิ้งๆ ของฝูงผึ้ง และเสียงลมที่พัดออกจากเทือกเขามลละ นอกจากนี้ ในป่ายังมีหน่อใหม่ๆ งอกเงยออกมาจากส่วนต่างๆ ของต้นไม้และมวลดอกไม้บานาชนิดเริ่มแบ่งบาน ซึ่งทั้งหมดนี้ผู้แต่งได้นำไปเชื่อมโยงเกี่ยวพันกับกามเทพที่ต้องการจะครอบงำจิตใจของมวลมนุษย์ทั้งสิ้น (โคลกที่ 1-33) พระกุมารทรงปรารถนาที่จะไปเที่ยวในสวนอุทยาน ระหว่างทางมีเทวดามาปรากฏกายเป็นคนแก่ คนเจ็บ และคนตาย และเมื่อทรงทราบว่า ความแก่ ความเจ็บและความตายเป็นความทุกข์ที่มนุษย์ทั้งหลายไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ พระกุมารจึงเกิดความสลดพระทัย แล้วให้สารถึงหน่ม้ากลับพระราชวัง (โคลกที่ 34-38) ต่อมา เมื่อพระกุมารทรงปรารถนาจะประพาสสวนอุทยานอีกครั้ง เทวดาก็ได้นำนักบวชผู้เป็นเลิศในบรรดานักบวชทั้งหลายมาปรากฏอยู่เบื้องพระพักตร์ (โคลกที่ 39-41) หลังจากสดับคำบรรยายของเหล่าสารีซึ่งถูกเทวดาเข้าสิงอยู่ถึงจริยวัตรของนักบวชผู้อยู่เหนือวาจาและความคิด พระกุมารก็ทรงทราบกลอุบายที่จะออกจากสังสารวัฏ ทำให้พระทัยของพระองค์เบิกบานขึ้น จึงได้ให้สารถึงมุ่งหน้าไปยังสวนอุทยานต่อไป (โคลกที่ 42-45)

**สรรคที่ 7** มีทั้งหมด 59 โคลก เริ่มด้วยพระกุมารเสด็จไปที่สวนอุทยานอันน่ารื่นรมย์ดังสวนอุทยานของพระอินทร์ (สวนนันทวัน) และสวนอุทยานนี้เป็นโรงเรียนสำหรับนักเรียนที่มีโทนเสียงของโน้ตดนตรีตัวที่ห้าคือนกกาเหว่า เป็นแล่งที่เก็บลูกศรอีกแห่งหนึ่งสำหรับกามเทพ เป็นโรงเหล่าสำหรับเหล่าผิงสาว และยังเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจสำหรับเทพธิดาแห่งฤดูใบไม้ผลิ (โคลกที่ 1-2) ส่วนบรรยากาศในสวนอุทยานแห่งนี้ได้ถูกพรรณนาไว้ในโคลกที่ 3-26 และเมื่อความร้อนในช่วงเที่ยงเริ่มคลายลง พระกุมารก็เสด็จไปที่สระน้ำเพื่อเล่นสนุกสนานในน้ำกับเหล่าหญิงสาวที่คอยรับใช้พระองค์ (โคลกที่ 27) บรรยากาศที่สระน้ำนั้นมีความงดงามเป็นธรรมชาติ มีทั้งฝูงห่านลอยเล่นอยู่บนน้ำ

ฝูงผึ้งใต้ตอมอยู่บนดอกบัวที่บ้านสระพริ้ง และฝูงปลาแหวกว่ายไปมาในน้ำ (โคลกที่ 28-31) ภาพเหตุการณ์ของการเล่นอย่างสนุกสนานในสระน้ำของพระกุมารและเหล่าหญิงงามมีสาธยายไว้ในโคลกที่ 32-55 จากนั้น พระกุมารก็เสด็จขึ้นจากน้ำแล้วทรงเปลี่ยนฉลองพระองค์เพื่อไปเสวยอาหารกับพระสหายคนสนิท และทรงใช้เวลาที่เหลือของวันนั้นเพลิดเพลินอยู่กับการร่ำรำของเหล่านางรำและกับเสียงของเครื่องดนตรีนานาชนิด (โคลกที่ 56-59)

**สรรคที่ 8** มีทั้งหมด 47 โคลก โดย 15 โคลกแรกได้พรรณนาถึงบรรยากาศในยามอาทิตย์อัสดง เงาสะท้อนที่ปรากฏในสระบัวคือดวงอาทิตย์ที่เดินทางเข้าไปอำลากลุ่มเพื่อนรักที่เป็นดอกบัวเพื่อจะไปสู่โลกอื่น และนกจักรพากกริตร้องอย่างทุกซ์ทรमानยิ่งกว่าเมื่อพราวจากคนรักราวกับเกิดจากความเศร้าโศกที่ต้องจากเพื่อนรักไป เมื่อถึงยามราตรี ความมืดมิดค่อยๆ คืบคลานไปทั่วทุกหนแห่งบนท้องฟ้าแล้วแผ่กระจายลงไปถึงใต้สุดของโลก ซึ่งก็ได้พรรณนาการแผ่ซ่านของความมืดนี้ไว้ในโคลกที่ 16-20 และโคมไฟที่ส่องสว่างในบ้านดูเหมือนเป็นแสงอาทิตย์ที่ถูกความมืดกักขังไว้และฝูงหิ่งห้อยที่เรืองแสงเป็นสายลับของพระอาทิตย์ที่ตระเวนไปทั่วในยามค่ำคืน (โคลกที่ 21 และ 22) หมู่ดวงดาวบนท้องฟ้าที่มีดสนิทเปรียบเหมือนฝนลูกเห็บที่ตกลงมาจากกลุ่มเมฆสีดำ เหมือนก้อนกรวดที่มีแสงระยิบระยับถูกโรยไว้บนเส้นทางเดินของดวงดาวคือท้องนภา และงดงามเหมือนมหาสมุทรที่เคลื่อนไปด้วยกองไข่มุก (โคลกที่ 23-25) จากนั้น ก็พรรณนาถึงพระจันทร์ในเชิงอุปมาอุปไมยด้วยโคลกทั้งหมด 21 บท (โคลกที่ 26-46) เมื่อเห็นว่ามืดค่ำแล้ว พระกุมารพร้อมด้วยเหล่าหญิงงามผู้ติดตามก็เสด็จกลับพระราชวัง (โคลกที่ 47)

**สรรคที่ 9** มีทั้งหมด 83 โคลก โดยเริ่มแรกได้กล่าวถึงการเสด็จกลับวังของเจ้าชายสิทธารถะในครั้งหลังนี้ว่า แม้จะทรงได้รับการปรนเปรอด้วยการแสดงท่าร่ำรำที่ยั่ววนโดยเหล่าหญิงงาม แต่พระองค์กลับนั่งครุ่นคิดโดยไม่สนใจเหล่านางรำแต่อย่างใด (โคลกที่ 1-4) จากนั้นก็มีการพรรณนาถึงปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากเหล่าทวยเทพและนางฟ้าที่มาลอบโยนให้กำลังใจพระกุมาร (โคลกที่ 5-12) เมื่อได้ยินคำลอบโยนเหล่านั้นแล้ว พระองค์ก็เสด็จออกจากพระราชวังแล้วเดินทางไปบนเส้นทาง 30 โยชน์ จนมาถึงแม่น้ำอนา (โคลกที่ 13) และในสี่โคลกต่อจากนั้นก็เป็นการพรรณนาถึงสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของแม่น้ำอนา (โคลกที่ 14-17) ต่อจากนั้นพระกุมารก็ทรงม้า (กัณฐกะ) ลุยน้ำข้ามไปอีกฝั่งของแม่น้ำอนา เมื่อเสด็จถึงฝั่งตรงข้าม ก็ทรงมอบเครื่องประดับและม้า (กัณฐกะ) แก่นายฉันทะแล้วรับสั่งให้นำกลับไป (ยังกรุงกบิลวา) จากนั้นพระองค์ก็ทรงรับบริการของนักบวชที่ท้าวมหาพรหมได้นำมาถวายแล้วนำจีวรมาห่มไว้ จึงทรงดำรงตนอยู่ในการบำเพ็ญตบะตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา (โคลกที่ 18-23) ในระหว่างนี้ ก็เกิดปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ก็ได้พรรณนาไว้ในโคลกที่ 24-33 และหลังจากที่พระองค์ ทรงใช้เวลา 2-3 วันประทับอยู่บนฝั่งแม่น้ำอนาก็รู้สึกหิว จึงได้เสด็จไปยังเมืองของพระเจ้าพิมพิสารเพื่อบิณฑบาต (โคลกที่ 34-35) สำหรับสภาพเมืองของพระเจ้าพิมพิสารและการเดินบิณฑบาตของพระมุณีที่เป็นจุดสนใจของบรรดา

สาว ๆ ในเมืองนั้นมีการบรรยายอยู่ในโคลกที่ 36-44 จากนั้นพระองค์ก็เสด็จขึ้นไปพักอยู่บนภูเขาชื่อ ปาณทวะซึ่งชุกชุมไปด้วยสิ่งสาราสัตว์มากมาย (โคลกที่ 45-50) ณ ที่นั้น พระองค์ได้ทรงนำใน ทะเลสาบและเสวยอาหารที่ได้รับจากการบิณฑบาต ในวันรุ่งขึ้นหลังจากทรงรับบิณฑบาตที่อีกเมือง หนึ่ง พระองค์ก็เสด็จเข้าไปในป่าที่อยู่บริเวณใกล้เคียง และทรงกระทำเช่นนั้นอยู่หลายวัน (โคลกที่ 51-53) แม้พระองค์ทรงบำเพ็ญตบะในป่านั้นด้วยกิจที่ทำได้ยาก แต่ก็ยังไม่ทรงตรัสรู้ จึงเกิดความไม่ แน่ใจในวิธีการที่ทรงปฏิบัติอยู่ และในยามใกล้รุ่งของวันหนึ่ง พระองค์ทรงมีพระสุบินนิมิต 5 ประการ ที่แสดงให้เห็นว่าการบำเพ็ญบารมีของพระองค์ใกล้จะบรรลุผลแล้ว จึงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ใน วันรุ่งขึ้นว่า พระองค์จะต้องตรัสรู้ให้ได้ในวันนั้น (โคลกที่ 55-57) หลังจากทำวัตรเช้าแล้วทรงรอรับ บิณฑบาตอยู่ใต้ต้นไทร ณ ที่นั้น มีหญิงสาวคนหนึ่งเข้าใจว่าพระองค์เป็นเทพดาที่สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้ นั้น จึงนำข้าวมธุปายาสใส่ไว้ในถาดทองคำมาถวายเพื่อบนบานศาลกล่าว เมื่อทรงรับแล้ว ก็เสด็จไปที่ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชราเพื่อสงรับน้ำและเสวยข้าวมธุปายาสที่อยู่ในถาดนั้น (โคลกที่ 58-61) จากนั้น จึง เสด็จไปประทับที่ควงไม้สาละ ซึ่งเต็มไปด้วยต้นไม้อื่นและดอกไม้บานาชนิด มีกลิ่นหอมของน้ำหวานและ ฝุ่นตลบจากละอองเรณู มีเสียงร้องอันไพเราะของนกกาเหว่าและเสียงหึ่งของฝูงผึ้งที่บินวนเวียนไปมา และพระองค์ประทับอยู่ที่นั่นจนถึงยามสนธยา จึงทรงลุกขึ้นจากที่ประทับแล้วเสด็จไปยังต้นมหาโพธิ์ (โคลกที่ 62-69) ขณะนั้นมีพราหมณ์นำหญ้าทรงษะ (หญ้ากุงษะ) มาถวายซึ่งพระองค์ก็ทรงนำไปปูลาด บนพื้นใต้ต้นมหาโพธิ์แล้วเสด็จขึ้นไปประทับนั่งโดยผืนพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก (โคลกที่ 70-72) ในขณะนั้น เหล่าเทพดาก็เริ่มกล่าวสดุดีพระองค์ผู้ประทับนั่งอยู่บนโพธิ์บัลลังก์ (โคลกที่ 73-81) เมื่อ พญามารได้ยินคำสรรเสริญเหล่านั้น ก็เกิดความริษยา จิตใจร้อนรนกระวนกระวายเพื่อหาวิธีที่จะ เอาชนะพระโพธิสัตว์ (โคลกที่ 82-83)

**สรรคที่ 10** มีทั้งหมด 58 โคลก ในสรรคนี้ เมื่อพญามาร (กามเทพ) มีความริษยา เข้าครอบงำจิตใจ จึงได้เรียกเหล่าพยุหเสนาให้มาประชุมพร้อมกันแล้วเคลื่อนทัพลงไปยังโลกเพื่อจะ ขับไล่พระโพธิสัตว์ให้เสด็จออกจากรัตนบัลลังก์ที่ใต้ต้นมหาโพธิ์ เสียงกลองและแตรสังข์ของกองทัพ พญามารนี้ดังกึกก้องไปทั่วทั้งนภากาศและปฐพี (โคลกที่ 1-4) มีการสาธยายถึงกองทัพของพญามารซึ่ง ประกอบด้วย 4 เหล่าทัพที่เรียกว่า จตุรงค์พล ได้แก่ เหล่าช้าง เหล่ารถ เหล่าม้า และเหล่าราบ ใน โคลกที่ 5-11 ในการยกทัพมาของพญามาร ได้ทำให้ฝุ่นตลบไปทั่วทั้งสามโลกซึ่งแสดงถึงความน่า สะพรึงกลัวของเหล่าพยุหเสนาและตัวพญามารเองที่มีไฟแห่งโทสะเผาอยู่ภายใน (โคลกที่ 12-31) เมื่อ มาถึงบริเวณต้นมหาโพธิ์ พญามารก็เปิดฉากยิงธนูไปที่พระโพธิสัตว์ แต่ลูกศรเหล่านั้นกลับอ่อนกำลัง ลง ไม่สามารถทำอันตรายพระองค์ได้ พญามารจึงสั่งให้ลมที่ทำลายโลกในเวลาสิ้นกลับไปที่อกวน พระองค์แทน (โคลกที่ 32-42) เมื่อพญามารไม่สามารถเอาชนะพระโพธิสัตว์ด้วยลูกศรและลมมหา ประลัยได้ จึงเปลี่ยนเป็นใช้คำพูดที่เหมือนลูกศรที่มุ่งแทงไปถึงสุดหัวใจเพื่อขับไล่พระองค์ให้ออกจาก รัตนบัลลังก์นั้น แต่หลังจากพระองค์ยกพระหัตถ์ออกจากพระเพลา (ตัก) แล้วแปลงพระสุรเสียงออกมา

พญามารพร้อมกับกองทัพก็ตกใจกลัวต่างหนีออกจากที่นั่นไป (โคลกที่ 43-45) หลังจากนั้น ก็มีเหล่าหญิงสาวของพญามารมารวมตัวกันแล้วทำการเดินรำหลากหลายรูปแบบต่อหน้าพระโพธิสัตว์แต่ไม่เป็นผล จึงใช้การหว่านล้อมด้วยคำพูดแทน ในที่สุด พวกเธอก็ต้องจากไปด้วยความสิ้นหวัง (โคลกที่ 46-58) เมื่อศัตรูที่เป็นกิเลสทั้งหลายมีรากะเป็นต้น และวาสนาซึ่งสั่งสมอยู่ในจิตเป็นเวลายาวนานได้ถูกขจัดไปจนหมดสิ้น พระโพธิสัตว์จึงได้ทรงตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ (โคลกที่ 58)

ถึงแม้ “ปัทมจัทมณีของพุทธโฆษาจารย์” จะมีโครงเรื่องที่ดำเนินไปตามพุทธประวัติช่วงที่สอง (อวิทุเรนิทาน) แต่เนื้อหาบางส่วนที่ปรากฏในวรรณกรรมพุทธประวัติอื่นๆ ได้ขาดหายไปดังเช่น 2 เหตุการณ์ต่อไปนี้

- (1) พระสุบินของพระนางมายาก่อนทรงพระครรภ์ มีปรากฏในพุทธจรีตดังนี้<sup>190</sup>

**ปราศรัยครุธานามนุเชนทรปตนิ สิตํ ททศ ทวีปราชเมกม ।**

**สวปเน วิศนตํ วปุราตมณะ สา น ตนนิमितํ สมวาป ตาปม ॥ 4 ॥**

(คำแปล) ก่อนทรงพระครรภ์ พระมเหสีของพระราชาทรงพระสุบินเห็นพญาช้างขาวปลอดเชือกหนึ่งเดินเข้าสู่พระวรกายของพระองค์ พระนางไม่ทรงได้รับความเจ็บปวดกับพระนิมิตนั้นเลย

ในปัทมจัทมณี ตุชิตเทวราช (พระโพธิสัตว์) ได้เสด็จเข้าไปปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางมายา โดยไม่ได้มีการกล่าวถึงพระสุบินนั้นเลย ดังโคลกต่อไปนี้<sup>191</sup>

**อถ กานิจิเทว วาสราณิ**

**กษปยิตวา ตริทิวเ ส เทวราชะ ।**

**วิทเธ วิวิธวรโตชชวลาย่า**

**ปรตีสนธิ ปถุถิวปีเตรมหิษยาม ॥ 2.55 ॥**

(คำแปล) จากนั้น ตุชิตเทวราช ผู้เป็นราชาแห่งทวยเทพก็ได้ใช้เวลาสองสามวันอยู่บนสวรรค์ (ตฺชิตาเทวโลก) แล้วจึงเสด็จเข้าไปปฏิสนธิในพระครรภ์ของมเหสีของพระเจ้าศุทโธทนะซึ่งดูเปลี่ยนแปลงสดีจากการประกอบพิธีกรรมต่างๆ

<sup>190</sup> สำเนียง เลื่อมใส, พุทธจรีต มหาภาพยัมมหาศาสนาโลก (กรุงเทพฯ: ศูนย์สันสกฤตศึกษา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2564), 36.

<sup>191</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosa*, 62.

(2) อสิตดาบสได้เดินทางไปเข้าเฝ้าพระเจ้าศุทโธทนะทันทีที่ทราบข่าวการประสูติของพระราชโอรสของพระองค์ เมื่อไปถึงก็ได้พยากรณ์ว่า พระกุมารจะทรงออกบวชตั้งแต่อายุยังน้อย ดังปรากฏใน 2 โสลกต่อไปนี้<sup>192</sup>

**อโถ นิमितไตศจ ตโปปลาจจ ตชขนม ชนมานตกรสย พุทธวา ।**

**ศากยศวรสยามาชคาม สทธรรมตฺรษาทลิต มหฺริชึ ॥ 49 ॥**

(คำแปล) ครั้งนั้น มหาฤๅษีอสิตะ (อสิต) ครั้นทราบการประสูติของพระกุมารผู้จะทรงทำที่สุดแห่งการเกิด ด้วยนิमितทั้งหลายและด้านอำนาจแห่งตบะ จึงเดินทางมายังที่ประทับของพระเจ้าศากยะ (ศากย) เพราะความกระหายในพระสัทธรรม

**ปรโยชนํ ยตตุมโนปยานे तन्मे षठ्ठुं प्रतिमुपेहि ज त्वम ।**

**ทิวยา มยาทิตยปเล ศฺรุตวา วาคโพราย ชาตสตนยสฺตเวติ ॥ 57 ॥**

(คำแปล) “อนึ่ง ขอพระองค์จงสดับวัตถุประสงคฺในการมาของอาตมา และของจนถึงความปิติ ปราโมทย์ อาตมาได้ยินเสียงสวรคฺในทางเดินของพระอาทิตย์ (ท้องฟ้า) ว่า พระโอรสของพระองค์ประสูติแล้วเพื่อการตรัสรู้”

ส่วนในปัญจทามณี มีเพียงปุโรหิตมาประกอบพิธีสังสการก่อนที่พระราชานามให้แก่พระกุมารเท่านั้น ไม่มีการกล่าวถึงอสิตดาบสเลย ดังโคลกข้างล่างนี้<sup>193</sup>

**ส ชาตกรมาทิกมตฺยทาร์**

**สุโนะ สฺมาปยย ปุโรหิตเณ ।**

**สิทธารถ อิตยสย ชคตปรศฺสยา-**

**มนนยโยคฺยามกโรทกฺขิยาม ॥ 3.32 ॥**

(คำแปล) หลังจากให้ปุโรหิตประกอบ (พิธีสังสการ) อย่างยิ่งใหญ่มีชาตกรรมเป็นต้น แต่พระกุมาร พระราชาก็ทรงพระราชานามของพระโอรสว่า สิทธารถะ (ซึ่งเป็นพระนาม) ที่ได้รับการสรรเสริญในโลกโดยไม่มีผู้อื่นเสมอเหมือน

การที่พุทธโฆษาจารย์ไม่ได้นำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับพุทธประวัตินั้น วอร์เดอร์ให้ความเห็นว่าเป็นสิ่งที่ทำให้เขาสามารถแต่งเรื่องราวที่เต็มไปด้วยจินตนาการได้อย่างสบายๆ ซึ่งต่างกับอศฺวโฆษะที่ให้ความสนใจในเรื่องรายละเอียดและปรัชญา อีกทั้งภาษาที่ใช้ในการประพันธ์ก็แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง<sup>194</sup> ซึ่งความคิดสร้างสรรค์ของพุทธโฆษาจารย์ได้ปรากฏให้เห็นดังในหัวข้อต่อไปนี้

<sup>192</sup> สำนึง เลื่อมใส, พุทธจริต มหาภิกษุศาสตร์, 47,49.

<sup>193</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghōṣācārya*, 76.



### บทที่ว่าด้วยการผจญมารของพระโพธิสัตว์

ถึงแม้เนื้อหาทางพุทธประวัติบางส่วนใน “ปัทมจูตามณี” จะขาดหายไปดังที่กล่าวแล้วข้างต้น แต่สรรคสุดท้ายที่เกี่ยวกับการผจญมารของพระโพธิสัตว์ก็ยังคงเป็นจุดเด่นของเรื่อง โดยในสรรคนี้นี้ พุทธโฆษาจารย์ได้นำเอาแนวคิดจากวรรณกรรมภาษาสันสกฤตเล่มอื่นๆ มาหลอมรวมกับความคิดสร้างสรรค์ของตัวเองแล้วปรับเปลี่ยนให้เป็นการผจญมารของพระโพธิสัตว์ในรูปแบบใหม่ โดยให้กามเทพซึ่งเป็นเทพในตำนานฮินดูที่เป็นชายหนุ่มรูปงามมาแสดงบทบาทของพญามารที่มีความดุร้าย อันผิดแผกไปจากวรรณกรรมพุทธประวัติเล่มอื่นๆ

ตามคติความเชื่อของพราหมณ์ “กามเทพ” เป็นเทพเจ้าแห่งความรักซึ่งทำหน้าที่ช่วยวนหรือบันดาลให้ชายหญิงรักใคร่กันในทุกทางประเวณี มีอาวุธคือธนูทำด้วยต้นอ้อย มีสายเป็นตัวผึ้งต่อๆ กัน ลูกศรมีปลายเป็นดอกไม้แทนเหล็ก ตามรูปมักทำเป็นชายหนุ่มรูปงาม ชื่นกแก้ว มีอัปสรเป็นบริวาร มีธงพื้นแดงลายรูปมังกร<sup>195</sup> ส่วนวิลกินส์ (Wilkins) ได้กล่าวว่า กามเทพนั้นมักปรากฏภาพเป็นชายหนุ่มรูปงามที่ถือธนูและลูกศรดอกไม้ไว้ในมือ และท่องเที่ยวไปในสามโลกพร้อมกับนางรตีผู้เป็นชายา นกกาเหว่า ผึ้งตัวผู้ ฤดูใบไม้ผลิที่มีตัวตน (วสันต์) และสายลมอ่อนๆ กามเทพมีฉายามากมายซึ่งบ่งบอกถึงอิทธิพลที่เขามีต่อมวลมนุษย์ ดังเช่น มทนนะ (madana), มันทมะ (manmatha), มาระ (māra), ประทุมณะ (pradyumna) อนันตะ (anaṅga)<sup>196</sup> นอกจากนี้ ฉายาของกามเทพที่ปรากฏในตำนานฮินดูยังมีมากมายหลายชื่อด้วยกัน เช่น อภิรูป (งาม) ทรรปะหรือทีปะกะ (ผู้จุดไฟ) คัทยิตนุ, คฤชและคฤตส (มักมากหรือแหลมคม) กามนและขรุ (กำหนด) กันตุ (สบาย) กลาเกลี (สนุกและวุ่นวาย) มายี (ผู้ลวง) มธุทีปะ (ตะเกียงน้ำผึ้งปนหรือตะเกียงวสันต์) มุรัมรุ (ไฟลั่นเปรี๊ยะๆ) มุหิระ (ผู้ทำให้ฉงน) ราคพณฑ (ราควณฑ) คือก้านแห่งราคะ รูปัสตร (เครื่องประหารของความงาม) รัตนาจริจ (มักมากในราคะ) ศมานตค (ผู้ล้างความสงบ) เป็นต้น<sup>197</sup> และด้วยความคิดสร้างสรรค์ พุทธโฆษาจารย์ได้ใช้ความหลากหลายในฉายาของกามเทพนี้มาประพันธ์เรื่องราวต่างๆ ใน “ปัทมจูตามณี” ซึ่งพบว่า มีฉายาของกามเทพอยู่ 33 ชื่อใน 83 โศลก รายละเอียดทั้งหมดจะแสดงไว้ในตารางต่อไปนี้

<sup>194</sup> Warder, A.K., *Indian Kāvya Literature*, vol. V (“The bold style”), 681-682.

<sup>195</sup> ธนิต อยู่โพธิ์, **มาร** (ธนบุรี: โรงพิมพ์อักษรเพชรเกษม, 2513), 12-13

<sup>196</sup> Wilkins W.J., *Hindu Mythology, Vedic and Puranic* (Calcutta: Thacker, Spink & Co., 1900), 261.

<sup>197</sup> ธนิต อยู่โพธิ์, **มาร**, 14.

ตารางที่ 1 ตารางแสดงรายชื่อฉายาของกามเทพ ความหมายและโคลกที่ปรากฏในปัทมจินตนิ

ฉายาของกามเทพ	ความหมาย	สรรคและโคลกที่ปรากฏ
กันทรปะ (kandarpa)	ผู้ทำให้เกิดความร้อนลุ่มในกามารมณ	(1.1) (9.71) (9.77) (10.15) (10.22)
อนันงคะ (anaṅga)	ผู้ไม่มีรูปกาย	(1.6) (1.58) (1.73) (4.15) (5.40) (6.12) (7.14) (7.54) (9.72) (10.1) (10.2)
มาระ (māra)	ผู้ผลาญ	(3.59) (6.9) (6.10) (6.21) (10.3) (10.29) (10.36) (10.40) (10.45) (10.46)
กามะ (kāma)	ผู้ทำให้เกิดความใคร่ปรารถนา	(4.75) (6.14) (10.47)
ปรัฑยุมนะ (pradyumna)	ผู้ทรงอำนาจอย่างเด่นชัด	(7.25)
มันมถะ (manmatha)	ผู้ก่อความหัวใจให้เกิดรัก	(9.82)
มทนะ (madana)	ผู้ทำให้ลุ่มหลงจนมัวเมา	(10.12) (10.18) (10.48)
คัมพวาริ (śambarāri)	ผู้เป็นศัตรูของพระศิวะ	(7.5) (10.38)
ศูรปคาศาณะ (śūrpakaśāsana)	ผู้สั่งสอนศูรปะกะ	(6.23)
กุสุมายุดะ (kusumāyudha)	ผู้มีอาวุธเป็นดอกไม้	(1.61) (1.70) (4.13)
กุสุมาสตระ (kusumāstra)	ผู้มีลูกศรเป็นดอกไม้	(10.35)
ปุชปะศระ (puṣpaśara)	ผู้มีลูกศรเป็นดอกไม้	(10.10)
ปุชปะศราณะ (puṣpaśarāsana)	ผู้มีคันศรเป็นดอกไม้	(10.58)
ปุชปะยุดะ (puṣpāyudha)	ผู้มีอาวุธเป็นดอกไม้	(6.8) (10.33) (10.43)
เจโตภู (cetobhū)	ผู้เกิดจากใจ	(4.73) (6.7)
มกรธวชะ (makaradhvaja)	ผู้มีธงเป็นรูปมกร	(1.63) (4.63) (6.24) (10.4) (10.37)
ปัญจศระ (pañcaśara)	ผู้มีลูกศร 5 ชนิด	(2.4)
มินธวชะ (mīnadhvaja)	ผู้มีธงเป็นรูปปลา	(2.44)
ศพรธวชะ (śapharadhvaja)	ผู้มีธงเป็นรูปปลาการ์พ	(2.42)

ฉายาของกามเทพ	ความหมาย	สรรคและโคลงที่ปรากฏ
มกรเกตนะ (makaraketana)	ผู้มีมกรเป็นสัญลักษณ์	(6.1) (10.11) (10.21) (10.49)
ฉษชวชะ (jhaṣadhvaja)	ผู้มีธงเป็นรูปปลา	(6.3)
มกรเกตุ (makaraketu)	ผู้มีมกรเป็นสัญลักษณ์	(10.31)
สมระ (smara)	ผู้รักความทรงจำ	(3.8) (4.76) (10.34)
มโนภาวะ (manobhava)	ผู้เกิดจากใจ	(3.47) (6.6) (6.33) (9.44)
มโนภู (manobhū)	ผู้เกิดจากใจ	(4.74) (4.77) (9.83)
เจโตภาวะ (cetobhava)	ผู้เกิดจากใจ	(6.11) (10.39)
อิกษุฉนะ (ikṣudhava)	ผู้มีคันศรทำจากลำอ้อย	(5.23)
ปุชปฉนะ (puṣpadhanva)	ผู้มีคันศรทำจากดอกไม้	(5.60)
อยุคมพณะ (ayugmabāṇa)	ผู้มีลูกศรเป็นเลขคี่	(7.20)
อนันยโยนิ (ananyayoni)	ผู้ที่ไม่ได้เกิดจากใคร	(6.22) (7.11)
มนันยโยนิ (mananyayoni)	ผู้มีที่กำเนิดสมควรแก่การยกย่อง	(7.2)
อาตมโยนิ (ātmayoni)	ผู้เกิดเอง	(10.32)
ศฤงคารโยนิ (śṛṅgārayoni)	ผู้เป็นบ่อเกิดแห่งความรัก	(4.23) (8.28)

จากตารางข้างต้นนี้ เห็นได้ว่า สรรคที่ 10 มีฉายาของกามเทพมากที่สุดคือ 16 ชื่อ ใน 29 โคลง ซึ่งฉายาเหล่านี้จะถูกใช้ทุกครั้งเมื่อกล่าวถึงพญามาร จึงทำให้เข้าใจได้ว่า กามเทพที่เป็นเทพในตำนานฮินดูคือพญามาร แม้จะไม่ได้ระบุชัดเจนอย่างไรในพุทธจริตของอัสวโฆษะว่า คนทั้งหลายในโลกย่อมเรียกกามเทพผู้มีอาวุธอันวิจิตรงดงาม ผู้มีดอกไม้เป็นศร ผู้เป็นเจ้าของในเรื่องความรัก และผู้เป็นศัตรูแห่งความหลุดพ้นว่า “พญามาร”<sup>198</sup>

### ยุทธวิธีที่พญามารใช้ในการต่อสู้กับพระโพธิสัตว์

แม้พญามารในวรรณกรรมพุทธประวัติภาษาสันสกฤตแต่ละเรื่องจะมีจุดประสงค์เดียวกัน คือต้องการขัดขวางพระโพธิสัตว์ไม่ให้บรรลุพระสัมโพธิญาณ แต่วิธีการขับไล่พระองค์ให้ออกจากโพธิบัลลังก์นั้น จะแตกต่างกันออกไปตามจินตนาการของกวีแต่ละท่าน ดังเช่นยุทธวิธีในการต่อสู้ของพญามารที่ปรากฏใน “มหาเวสตุ” “พุทธจริต” และ “ปัทมจัทมณีของพุทธโฆษาจารย์”

<sup>198</sup> สำเนียง เลื่อมใส, พุทธจริต มหาภาพยัมมหาศาสตาโลก, 271.

### มหาวัสตุ

ในบทว่าด้วยความพ่ายแพ้ของมาร พญามารได้เหาะเข้าไปใกล้ต้นโพธิ์ที่พระโพธิสัตว์ประทับนั่งอยู่ก่อนจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แล้วกล่าวชักชวนพระองค์ให้กลับไปเป็นพระราชapakครองราชอาณาจักรว่า <sup>199</sup>

“ข้าแต่พระผู้กล้าหาญและมีพระเกียรติยศยิ่งใหญ่ ตราบใดที่พระองค์ยังหนุ่มแน่น และไม่มีโรคภัย ขอจงเสวยความสุขที่มนุษย์ทั้งหลายปรารถนา และจงประทับอยู่ในวังของพระบิดาเถิด” (3)

“ขอพระองค์จงอยู่ครองแผ่นดินอันนารี نرمย์กว้างใหญ่ที่มีทะเลเป็นขอบเขต ข้าแต่พระเคาตมะ ขอจงประกอบพิธีบูชาัญญอันยิ่งใหญ่แล้วปกครองราชอาณาจักรเถิด” (4)

“เพราะเมื่อพระองค์ทรงประกอบพิธีบูชาัญญเหล่านี้ เหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์พร้อมทั้งพระอินทร์ก็จะพากันยินดีในความสุกที่นำปรารถนา...” (6)

“เพื่อนเอ๋ย เมื่อเป็นเช่นนี้ ขอจงฟังและจงทำตามคำพูดของข้าพเจ้าเถิด ขอพระองค์อย่าทิ้งผล (ความสุข) ที่มีอยู่ในปัจจุบันแล้วได้พบความพินาศในอนาคตเลย” (7)

ครั้งไม่สามารถหว่านล้อมพระโพธิสัตว์ด้วยคำพูดได้ พญามารจึงสวมเสื้อเกราะถือธนูนำกองทัพหมู่สัตว์ที่นำกลวและดุร้ายส่งเสียงโห่ร้องดังกึกก้องสนั่นหวั่นไหว เหมือนกับกำลังจะยกกองทัพไปห้าหั้นศัตรูในสนามรบ ดังภาพเหตุการณ์ที่บรรยายในโคลงต่อไปนี้<sup>200</sup>

พญามารผู้ถือธนูอันวิจิตรก้าวขึ้นสู่พาหนะที่เทียมด้วยม้าหลายพันตัวแล้ว เปล่งเสียงดังกึกก้องว่า “จงฆ่าเขา จงฆ่าเขา จงรีบจับเขา” (2)

หมู่รากลษที่นำกลวผู้มีใบหน้าเป็นข้าง เป็นแพะ เป็นม้า เป็นอูฐ และมีมือถือสากเดินไปรอบๆ พระโพธิสัตว์ผู้ทรงกำจัดศัตรู ด้วยอาการที่น่าสะพรึงกลัว (3)

ฝูงงูพิษที่มีลำตัวใหญ่ๆพวกหนึ่งโผล่ขึ้นมาจากแผ่นดินแล้วขู่ด้วยเสียงอันน่ากลัวว่า “จงฆ่าเขา จงจับเขา” (4)

บางพวกคายงูออกจากปาก บางพวกพ่นไฟ บางพวกพ่นยาพิษ ..... หมู่ปีศาจบางพวกจูงช้างเดินตรงเข้าไปหาพระโพธิสัตว์ (5)

บางพวกแบกยอดภูเขามาทุ่มใส่พระมุณี หมู่ปีศาจบางพวกโปรยฝนถ่านเพลิงลงมาจากท้องฟ้า (6)

บางพวกหมุนกงจักรที่มีรอบวงเป็นใบมีดแหลมคมขณะยืนอยู่บนท้องฟ้า พร้อมกับนั้นในท้องฟ้าก็มีอสณิบาดฉายแสงปลาบแปลบและส่งเสียงดังน่ากลัว (7)

<sup>199</sup> สำเนียง เลื่อมใส, มหาวัสตุวาทาน เล่ม 2 (กรุงเทพฯ: นิติธรรมการพิมพ์, 2557), 304.

<sup>200</sup> เรื่องเดียวกัน, 308.

ในที่สุด ฝ่ายพญามารพร้อมทั้งไพร่พลและกองทัพต้องพ่ายแพ้อย่างราบคาบ เพราะเสียงกระแอม (ของพระผู้มีพระภาคเจ้า) ที่โคนต้นโพธิ์<sup>201</sup>

เห็นได้ว่า พญามารใน “มหาวีร” จะใช้ยุทธวิธี 2 อย่างคือ เริ่มด้วยการใช้คำพูดหวานล่อมให้พระโพธิสัตว์กลับไปเป็นพระราชชาติยิ่งใหญ่และประกอบพิธีบูชาัญญเพื่อเสวยสุขในปัจจุบัน เมื่อไม่สำเร็จก็ใช้การข่มขู่ด้วยกองทัพหมู่มืดที่นำกล้าวและดุร้ายส่งเสียงโห่ร้องดังกึกก้องสนั่นหวั่นไหว แต่ทั้งสองวิธีนี้ก็ไม่สามารถทำอะไรพระโพธิสัตว์ได้

### พุทธจรีต

ในพุทธจรีต พญามารถือธนูที่ทำด้วยดอกไม้และลูกศรทั้งห้าเดินทางพร้อมบุตรและธิดาไปที่โคนต้นโพธิ์ได้กล่าวกับพระมุนีผู้ประทับนั่งอยู่บนอาสนะอย่างสงบว่า<sup>202</sup>

“ดูก่อนนักรบผู้กลัวความตาย พระองค์จงลุกขึ้น จงทำหน้าที่ของตน จงละทิ้งโมกษธรรม จงชนะโลกนี้ด้วยลูกศรและด้วยการบูชาัญญ แล้วรับเอาโลกของพระอินทร์ต่อจากโลกนี้เถิด” (9)

“เพราะว่านี่เป็นทางดำเนินที่มีเกียรติ ซึ่งพระราชชาติทั้งหลายในปางก่อนได้ทรงดำเนินแล้ว การบำเพ็ญวัตรปฏิบัติของผู้ขอเช่นนี้นับว่าไม่เหมาะแก่ผู้เกิดในตระกูลแห่งราชฤๅษีที่ยิ่งใหญ่เลย” (10)

เมื่อพญามารไม่สามารถใช้คำพูดหวานล่อมพระโพธิสัตว์ได้ จึงใช้วิธียิงพระโพธิสัตว์ด้วยลูกศร ดังความในโคลงต่อไปนี้<sup>203</sup>

ถึงแม้พญามารจะกล่าวถ้อยคำต่างๆ ดังกล่าวมาขณะนี้ แต่พระศากยมุนีก็ไม่ทรงสนพระทัยและไม่ทรงละทิ้งการนั่งแต่อย่างใด จากนั้น พญามารครั้งจัดให้บุตรและธิดาอยู่ข้างหน้าแล้วจึงได้ยิงลูกศรเข้าใส่พระศากยมุนี (14)

การยิงลูกศรก็ยังไม่สามารถทำให้พระมุนีหวั่นไหวได้ พญามารจึงเปลี่ยนกลยุทธ์เป็นการใช้กองทัพของตนที่มีรูปร่างน่าเกลียดน่ากลัวเข้ามาหลอกหลอนพระองค์ ดังปรากฏในโคลงต่อไปนี้<sup>204</sup>

“เพราะฉะนั้นพระศากยมุนีจึงไม่เหมาะที่จะใช้ลูกศรแห่งดอกไม้ ไม่เหมาะที่จะใช้ความสนุกสนาน และไม่เหมาะที่จะใช้การโน้มน้าวให้ยินดีในกาม พระองค์เหมาะที่จะใช้การข่มขู่ การดูดาและการโจมตีด้วยเหล่าภูตผีที่น่ากลัว” (17)

<sup>201</sup> เรื่องเดียวกัน, 313.

<sup>202</sup> สำเนียง เลื่อมใส, พุทธจรีต มหาภาพยมหาศาสนาโลก, 273.

<sup>203</sup> เรื่องเดียวกัน, 274.

<sup>204</sup> เรื่องเดียวกัน, 275, 279.

จากนั้น พญามารจึงออกคำสั่งให้กองทัพภูตผีที่คึกคะนองไปหลอกหลอนพระมหาฤๅษีเพื่อให้ทรงสะดุ้งตัว ครั้งนั้น เหล่าเสนามารจึงพร้อมใจกันเพื่อจะทำลายความมั่นคงในพระทัยของพระมหาฤๅษีด้วยอำนาจของตนฯ (34)

แต่พระมุนีก็ไม่ทรงสะทกสะท้านต่อกองทัพมารเหล่านั้น ทำให้พญามารหดหู่และหมดความพยายามจึงหนีไปพร้อมกับกองทัพที่แตกกระเจิงไปคนละทิศคนละทาง

จากโคลกข้างต้น เห็นได้ว่า กลวิธีที่พญามารใช้ในพุทธจรีตจะเหมือนกับในมหาวัสตุ คือใช้การหว่านล้อมด้วยคำพูดก่อนแล้วใช้การข่มขู่ด้วยกองทัพที่น่ากลัว แต่ในระหว่างนั้น พญามารในมหาวัสตุไม่ได้ใช้การยิงลูกศรไปที่พระโพธิสัตว์เหมือนกับพญามารในพุทธจรีต

### ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์

ในปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์ กามเทพที่กลายเป็นพญามารได้ใช้ยุทธวิธีในการขับไล่พระโพธิสัตว์ให้เสด็จออกจากโพธิบัลลังก์ตามลำดับดังนี้

1. ใช้เสียงอึกทิกครึกโครมของกลองรบและฝุ่นละอองที่ฟุ้งกระจายไปทั่วท้องฟ้าจากการกรีธาทัพของกองกำลัง 4 เหล่า (จตุรงคพล) ได้แก่ เหล่าช้าง เหล่ารถ เหล่าม้า และเหล่าราบ ซึ่งมีขนาดใหญ่โตมโหฬารเพื่อทำลายสมาธิของพระโพธิสัตว์แต่กลับไปนำความทุกข์ร้อนแก่สรรพสัตว์ในสามโลก ดังความในโคลกต่อไปนี้<sup>205</sup>

อภยทุคไตรมิตไสนยปราคชาไล-

รณธิกฤตากลุทตคามหิบุงควานาม |

อวิศจการ ภูวเนช ปรี นิปีทา-

มาทมพระ ปญฺหโช มทนปฺรยาณ || 10.12 ||

(คำแปล) เสียงอึกทิกที่เกิดจากกลองรบในระหว่างกรีธาทัพของมทนะ (กามเทพ) ได้ก่อความทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัสแก่สิ่งมีชีวิตทั้งหลายในสามโลกมีพญานาคเป็นต้นซึ่งมีดวงตาอันตื่นตระหนกถูกทำให้มีตบอดเพราะฝุ่นควันที่ฟุ้งกระจายขึ้นมาจาก (การรวมพล) ของกองทหารจำนวนนับไม่ถ้วน

เปราตมานุทธการิตทิสาวลเย ปฺรสรฺป-

ตยจจฺจขเล รชลิ รุทฺธนโก'วกาเศ |

ปาตาลโลก อิว ภูวโลโย พญาว

ภูสนิเวศ อิว ปุณฺญกฤตํ นิवासะ || 10.24 ||

<sup>205</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya*, 253, 259-260.

(คำแปล) เมื่อฝุ่นธุลีที่บดบังขอบฟ้าจนมืดมิดแล้วเคลื่อนตัวอย่างไม่หยุดยั้งไปปกคลุมทั่วบริเวณท้องฟ้า โลกมนุษย์ได้กลายเป็นเหมือนนรก (และสวรรค์) ซึ่งเป็นที่อยู่ของผู้ที่ทำบุญกุศล ก็ได้กลายเป็นเหมือนที่อยู่ของโลกมนุษย์

2. โจมตีด้วยการยิงลูกศรใส่พระองค์ แต่ก็ไร้ผล ดังปรากฏในโคลงต่อไปนี้<sup>206</sup>

**ตสยานติเก สมทนามฤตวาริราเศ-**

**รมฤตา พญูรุมลา วิศิขะ สมรสย |**

**ศุทธาตมนามฤตทานผลอนนตินา**

**กี กิ น ลิชยติ กฤตาทุษยปฤษกาณาม || 10.34 ||**

(คำแปล) ลูกศรอันไร้ที่ตีของสมระ (กามเทพ) ได้ถูกยิงออกไปอยู่ตรงหน้าพระพักตร์ของพระผู้เป็นมหาสมุทรแห่งน้ำอมฤตซึ่งมีทั้งความสงบ (สมะ) และอินทริยสังวร (ทมะ) (แต่) ทำไมจึงยังไม่ถูกเป้าหมาย (ทั้งๆ) ที่ติดปีกขนนกอันทนทาน หรือว่า (ปลายอันแหลมคมของลูกศร) ไม่สามารถทำ(อันตราย) แก่ (พระโพธิสัตว์) ผู้มีจิตใจบริสุทธิ์และสูงส่งจากผลแห่งการให้ทาน

3. ใช้ลมมหาประลัยก่อกวนพระองค์ ดังในโคลงต่อไปนี้<sup>207</sup>

**อิถถิ ชคตตรยติรสกรณฤษเมษุ**

**สรเวษุ หนต วิศิเชษุ นิรรถเกษุ |**

**ไวรครทานธฤทโย มถนาย ตสย**

**มาโร มหาปรลยมารุตมาทิตเศ || 10.40 ||**

(คำแปล) ดังนั้น เมื่อลูกศรเหล่านี้ซึ่งเคยเอาชนะทั้งสามโลกมาแล้ว แต่อนิจจา (บัดนี้) กลับใช้การไม่ได้ทั้งสิ้น มาระ (กามเทพ) ผู้มีใจหม่นหมองเพราะความเกลียดชัง จึงได้สั่งการให้ลมที่ทำลายล้างโลกในเวลาสั้นกลับไปก่อกวนพระมุนีพระองค์นั้น

4. เมื่ออาวุธยุทโธปกรณ์ที่มีมากมายใช้การไม่ได้ พญามารก็พยายามใช้คำพูดขับไล่มหาบุรุษแทน แต่ก็ต้องพ่ายแพ้แตกทัพไปเพราะพระสุรเสียงที่เปล่งออกมา ดังนี้<sup>208</sup>

**ไนว ตวทียมิทมาสมนสมทีย-**

**มุตถาย ตูรณมมุตตะ สหสาปยาทิ |**

**อาปุริตา ปรมปารมิตา มไยว**

**ตตสาฤษณิ มม มหาปฤตเนตยโวจต || 10.44 ||**

<sup>206</sup> Ibid, 264.

<sup>207</sup> Ibid, 267.

<sup>208</sup> Ibid, 269.

(คำแปล) (กามเทพ) ได้กล่าว (กับพระมุนี) ว่า “อาสนะนี้ไม่ใช่ของท่านเลย แต่เป็นของข้าพเจ้าต่างหาก ท่านจงลุกขึ้นจากอาสนะนั้นโดยเร็ว และจงออกไปเดี๋ยวนี้ ข้าพเจ้าเป็นเพียงผู้เดียวเท่านั้นที่บำเพ็ญบารมีขั้นสูงสุด โดยกองทัพอันยิ่งใหญ่ของข้าพเจ้านั้นเป็นสักขีพยาน”

### องกาดปรสหาย กรปลลวมาทิกฤษ-

#### รยวชชคท คิรมิตตปะปรภาวะ |

#### มาระ ปลายต ตโต มหตา พเลน

#### ภษญาตปตรรถเกตุกเถณ ภัตะ || 10.45 ||

(คำแปล) พระมุนีผู้เป็นองค์ปฐมแห่งภิกษุทรงโชติช่วงด้วยอานุภาพแห่งการบำเพ็ญตบะ ซึ่งทันทีที่ยกพระหัตถ์ออกจากพระเพลา (ตัก) ก็ทรงเปล่งพระสุรเสียงออกมา ส่วนมาร (กามเทพ) (เมื่อได้ยินดังนั้น) เกิดความกลัวจึงได้หนีออกไปจากที่นั่นพร้อมกับกองทัพที่ยิ่งใหญ่ของตน (และในระหว่างการหลบหนี) ฉัตร ธงประจําธาตุ และผ้าคลุมหลังข้างก็ได้หลุดหายไปด้วย

จะเห็นได้ว่า ในปัทมจตามณีของพุทธโฆษาจารย์ กามเทพไม่ได้ใช้กองทัพของตนที่เป็นภูตผีรูปร่างหน้าตาน่าเกลียดน่ากลัวมาหลอกหลอนพระโพธิสัตว์อย่างในพุทธจรีตและมหาวัสตุ แต่จะใช้กองกำลัง 4 เหล่า ได้แก่ เหล่าช้าง เหล่ารถ เหล่าม้า และเหล่าราบ ที่มีขนาดใหญ่ก่อวนด้วยเสียงของกลองรบและแตรสังข์ที่ตั้งกึกก้องสนั่นหวั่นไหวและฝุ่นละอองที่ฟุ้งกระจายไปทั่วทั้งปฐพีและนภาลัย นอกจากนี้ การใช้คำพูดหวานล่อมให้พระโพธิสัตว์เสด็จออกจากโพธิบัลลังก์ก็จะมีลักษณะก้าวร้าวมากกว่าในสองคัมภีร์แรก

สรุปได้ว่า “ปัทมจตามณีของพุทธโฆษาจารย์” มีโครงเรื่องที่ดำเนินไปตามพุทธประวัติตอนที่สอง (อวิทุเรนิทาน) ของนิทานกถา ส่วนเนื้อเรื่องพุทธโฆษาจารย์ได้นำเอาแนวคิดจากวรรณกรรมพุทธประวัติเล่มอื่นๆ (พุทธจรีตและมหาวัสตุ) มาหลอมรวมกับความคิดสร้างสรรค์ของตนแล้วปรับเปลี่ยนอย่างชาญฉลาดให้เป็นบทประพันธ์พุทธประวัติในรูปแบบใหม่

### 3.1.3.2 แหล่งที่มาของข้อมูลทางบทกวี

สำหรับทางด้านบทกวี แรงบันดาลใจของพุทธโฆษาจารย์คือกาลิทาส<sup>209</sup> ซึ่งเห็นได้จากหลายๆ โศลกในปัทมจตามณี<sup>210</sup> จะมีคำศัพท์หรือแม้กระทั่งบางฉากที่คล้ายคลึงกับโศลกในฤตสังหาร ดังนั้นในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์เรื่องฤตสังหารในบทที่ว่าด้วยฤตผน (สรรคที่ 2) ฤตไปไม่ร่วง

<sup>209</sup> Franceschini, M., *Recasting Poetry: Words, Motifs And Scenes Borrowed From The Raghuvamśa And Reshaped In Buddhaghosha's Padyacūḍāmaṇi* (Indologica Taurinensia Volume XLIII-XLIV 2017-2018), 45.

<sup>210</sup> ต่อจากนี้ ผู้วิจัยจะใช้ปัทมจตามณี แทน “ปัทมจตามณีของพุทธโฆษาจารย์”



(สรรคที่ 3) และฤดูใบไม้ผลิ (สรรคที่ 6) ที่มีคำศัพท์และการพรรณนาสภาพธรรมชาติในแต่ละฤดูซึ่ง พุทธโฆษาจารย์ได้นำมาปรับให้เข้ากับบริบทในสรรคที่ 5 (ฤดูฝนและฤดูใบไม้ร่วง) และสรรคที่ 6 (ฤดูใบไม้ผลิ) ของปัทมจูฑามณี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

### บทที่ว่าด้วยฤดูฝน

ในบทนี้ โศลกที่จะนำมาศึกษาคือโศลกที่ 7, 12, 25 และ 31 ของสรรคที่ 5 ในปัทมจูฑามณี และโศลกที่ 2, 6, 17 และ 20 ของสรรคที่ 2 ในฤดูสังหาร

#### 1. ปัทมจูฑามณี (สรรคที่ 5 โศลกที่ 7)<sup>211</sup> และฤดูสังหาร (สรรคที่ 2 โศลกที่ 2)<sup>212</sup>

ในปัทมจูฑามณี พุทธโฆษาจารย์ได้ปรับเปลี่ยนสองข้อความในฤดูสังหารที่ว่า “ท้องฟ้าทั่วทุกด้านปกคลุมด้วยเมฆที่มีความงดงามราวกับใบของนิลublที่แผ่ขยายกว้างใหญ่” (นิตานต นิลตปตปตรกานตดิเก สมาจิต วโยม ฆโนะ สมนตตะ) และ “เมฆในท้องฟ้าบางแห่งมี ลักษณะคล้ายกับเครื่องสำอางซึ่งบดเป็นผงสำหรับทาขอบตา” (กวจิตปรภินนาณชนราศีสินีโงะ) มาเป็นข้อความเดียว คือ “ท้องฟ้าที่ปกคลุมด้วยก้อนเมฆใหม่มองดูเหมือนกับถาดที่มีก่องเขม่า” (นวุโยะ ศกโละ ปโยมุจำ นภะสถลี อณฺชนสัจโยริว ปาตรม วิภาวฺยเต) โดยมีการใช้คำว่า “ปาตร” (ถาด) แทนคำว่า “ปตร” (ใบไม้) และคำว่า “อณฺชนสัจโย” (ก่องเขม่า) แทนคำว่า “อณฺชนราศี” (ก่องเครื่องสำอางซึ่งบดเป็นผงสำหรับทาขอบตา) เพื่อให้ การบรรยายลักษณะของท้องฟ้าและเมฆมีความแตกต่างไปจากที่พรรณนาไว้ในฤดูสังหาร เนื้อความในโศลกที่ 5.7 ของปัทมจูฑามณี และโศลกที่ 2.2 ของฤดูสังหาร มีดังนี้

ฤดูศรียา ที่ปตตฤติปรทีปกา-

สมารชิไตร-อณฺชนสัจโยริว ।

นตกรุ นวุโยะ ศกโละ ปโยมุจำ

นภะสถลี ปาตรมมฺย วิภาวฺยเต ॥ 5.7 ॥ (ปัทมจูฑามณี)

(คำแปล) “นี่แน่ะ (น้องหญิง) ผู้มีคิ้วโค้ง ท้องฟ้าที่ (ปกคลุม) ด้วยก้อนเมฆ (ที่ก่อตัว) ใหม่ ๆ มองดูเหมือนกับถาดที่มีก่องเขม่าซึ่งเกิดจากการจุดตะเกียงคือสายฟ้าโดยฤดูกาลอันงดงามนี้ (ฤดูฝน)”

<sup>211</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya*, 127.

<sup>212</sup> วรลักษณ์ พับบรรจง, *ฤดูสังหาร พิมพ์ครั้งที่ 2* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2534), 15.

นิตานตนิโลตปลปตรกานติเก

กวจิตปรภินน-อณชนราศีสนิโอะ ।

กวจิตสครภปรมหาสตนปรโอะ

สมาจิต วโยม ฆโนะ สมณฑตะ ॥ 2.2 ॥ (ถตุสังหาร)

(คำแปล) ท้องฟ้าทั่วทุกด้านปกคลุมด้วยเมฆที่มีความงดงามราวกับใบของนิลบล (บัวขาว) ที่แผ่ขยายกว้างใหญ่ เมฆในท้องฟ้าบางแห่งมีลักษณะคล้ายกับกองเครื่องสำอางซึ่งบดเป็นผงสำหรับทาขอบตา (และ) ในท้องฟ้าบางแห่งก็มี (สีส้ม) เหมือน (สีของ) ทรวงอกหญิงสาวที่กำลังตั้งครรภ์

## 2. ปัทยจุฑามณี (สรรคที่ 5 โสลกที่ 12)<sup>213</sup> และถตุสังหาร (สรรคที่ 2 โสลกที่ 6)<sup>214</sup>

ในปัทยจุฑามณี ข้อความที่ว่า “ท่วงท่าอันน่าหลงใหลของฝูงนกยูงในการพ้อนรำ (แพนหาง) ที่งดงามอย่างเหลือเชื่อและส่งเสียงไพเราะจับใจ” (ศิขณทินามทฤตตามทวศรียามมธูรปรณาทินาม วิภรमान) ไปตรงกับข้อความในถตุสังหารที่ว่า “วันนี้ฝูงนกยูงได้เริ่มต้นพ้อนรำ และส่งเสียงร้องที่ไพเราะจับใจ” (มโนชล สวन्द ปรวถตตณถตุย กุลมทย พรหิณาม) โดยพุทธโฆษาจารย์ได้ใช้คำไวพจน์แทนคำศัพท์ที่ปรากฏในถตุสังหาร คือคำว่า “ศิขณทิน” แทนคำว่า “พรหิณะ” ที่แปลว่า “นกยูง” คำว่า “ตามทวอะ” แทนคำว่า “นถตุยอะ” ที่แปลว่า “การพ้อนรำ” และคำว่า “มธูรปรณาทะ” แทนคำว่า “มโนชล สวณะ” ที่แปลว่า “ส่งเสียงร้องไพเราะจับใจ” เนื้อความใน โสลกที่ 5.12 ของปัทยจุฑามณี และโสลกที่ 2.6 ของถตุสังหาร มีดังนี้

(ศิขณทินาม)ทฤตตามทวศรียา-

มธูรยรงเค มธูรปรณาทินาม ।

วิโลกย วิฑุณนยเนน วิภรमान

ปรศส์ตีว สตนิเตน โดยทะ ॥ 5.12 ॥ (ปัทยจุฑามณี)

(คำแปล) “หลังจากได้มองด้วยตาคือสายฟ้าแลบไปที่ท่วงท่าอันน่าหลงใหลของฝูงนกยูงในการพ้อนรำ (แพนหาง) ที่งดงามอย่างเหลือเชื่อ (และ) ส่งเสียงร้องอันไพเราะจับใจอยู่บนเวทีคือป่า เมฆฝนดูราวกับจะปรบมือให้ด้วยเสียงฟ้าร้อง”

<sup>213</sup> Ranga Acharya, M., and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosaśācārya*, 130.

<sup>214</sup> วรลักษณ์ พับบรรจง, *ถตุสังหาร พิมพ์ครั้งที่ 2*, 17.

สทา **มโนชล** สวณทุตสโวตสุกั

วิกิรณวิสตีรณกลาปโคภิตม ।

สสักรมาลึงคนจุมวนากุลั

ปรวฤตต**นฤตยั** กุลมทย (**พรัหิณาม**) ॥ 2.6 ॥ (ฤตฺสังหาร)

(คำแปล) วันนี้ (ในฤตฺผณนี้) ผุงนกยุงได้เริ่มต้นพ็อนรำ (และ) ส่งเสียงร้องไพเราะ จับใจตลอดเวลา พวกมันปรารภนาที่จะได้มีงานเฉลิมฉลอง (คือการจับคู่กัน) ต่างประดับประดาตนให้งดงามด้วยแพนหางอันแผ่ขยายกว้างใหญ่ (จากนั้น) มันก็อาละวนอยู่กับการคลอเคลียและการจุมพิตกันอย่างระเริงใจเป็นที่สุด

### 3. ปัทยจุมณณิ (สรรดคที่ 5 โสลกที่ 25)<sup>215</sup> และฤตฺสังหาร (สรรดคที่ 2 โสลกที่ 20)<sup>216</sup>

ในสองบาทแรกของปัทยจุมณณิ มีการพรรณนาว่า “ (หญิงสาวประจำ) ทิศทั้งหลายประดับตกแต่งด้วยพวงมาลัยที่ร้อยด้วยดอกจำปาคือสายฟ้าแลบ (และมี) เครื่องประดับบนศีรษะอันงดงามคือรุ่งกินน้ำ” (กษณปรภาจมปทามภุชณา ทิศะ สุเรนทรายุชารุเศชระ) ซึ่งมีใจความใกล้เคียงกับสองบาทแรกในฤตฺสังหารที่ว่า “ในช่วงฤตฺผณนี้ เหล่าหญิงสาวพากันสวมพวงมาลัยที่ร้อยด้วยดอกกระทุ่ม ดอกบุนนาคสด และดอกจำเริญบนศีรษะ” (มาลาละ กทมพนวนเกสรเกตกีภิราโยชิตาละ ศิริสิ พิภรติ โยชิตไ’ทยะ) โดยพุทธโฆษาจารย์ได้ปรับเปลี่ยนตัวละครจากหญิงสาว (โยชิตา) ในฤตฺสังหารมาเป็น (หญิงสาวประจำ) ทิศต่างๆ (ทิศะ) เพื่อให้สอดคล้องกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติในช่วงฤตฺผณ คือสายฟ้าแลบ (กษณปรภ) และรุ่งกินน้ำ (สุเรนทรายุช) นอกจากนี้พุทธโฆษาจารย์ยังใช้คำไวพจน์แทนคำศัพท์ที่ปรากฏในฤตฺสังหารคือ คำว่า “ทามะ” แทนคำว่า “มาลา” ซึ่งแปลว่า “พวงมาลัย” เนื้อความในโคลกที่ 5.25 ของปัทยจุมณณิ และโคลกที่ 2.20 ของฤตฺสังหาร มีดังนี้

กษณปรภาจมป**ทาม**ภุชณา

**ทิศะ** สุเรนทรายุชารุเศชระ ।

ปโยทศฤงไครนวาริครมิไตะ

ปรสปรภากุชมิว ปรกรูวเต ॥ 5.25 ॥ (ปัทยจุมณณิ)

<sup>215</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppuswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosaśācārya*, 136.

<sup>216</sup> วรลัษณั พับบรจง, ฤตฺสังหาร พิมพ์ครั้งที่ 2, 24.

(คำแปล) “(หญิงสาวประจำ) ทิศทั้งหลายที่ประดับตกแต่งด้วยพวงมาลัยที่ร้อยด้วยดอกจำปาคือสายฟ้าแลบ (และมี) เครื่องประดับบนศีรษะอันงดงามคือรุ่งกินน้ำ ดูราวกับกำลังฉีบน้ำเล่นใส่กันด้วยกระบอกลีคือเมฆที่เต็มไปด้วยน้ำบริสุทธิ์”

**มาตรา** กทมพนวเกสรเกตกีกิ-

ราโยชิตาเซ ศิรสสิ วิภรติ โยชิต'ทยะ ।

กรณานตเรช กกุภทรมมณชรีกิ-

ริจณานุภลจิดานวตส์ก่าศจ ॥ 2.20 ॥ (ถตุสังหาร)

(คำแปล) วันนี้ (ในฤดูฝนนี้) บรรดาหญิงสาวต่างสวมพวงมาลัยอันร้อยด้วยดอกกระทุ่ม ดอกบุณนาคสด และดอกลำเจียกบนศีรษะ นอกจากนั้น พวกนางยังใส่เครื่องประดับที่ทำขึ้นเองตามใจชอบดูงามสมด้วยช่อดอกไม้จากต้นกุ่มตรง (บริเวณ) หว่างหู (ตัดดอกไม้) ของนางด้วย

4. ปัทยจุทามณิ (สรรคที่ 5 โสลกที่ 31)<sup>217</sup> และถตุสังหาร (สรรคที่ 2 โสลกที่ 17)<sup>218</sup>

ในปัทยจุทามณิ ข้อความที่ว่า “สายลมอ่อนๆ ที่เคลื่อนตัวไปอย่างช้าๆ จะปลดเปลื้องความเหนียวล้าที่เกิดจากการรำพันของฝูงนกยูงไปด้วย” (หรณติ มนทาทะ ปวมานกนทลาคะ ศิชนชินา ตาณทวชั ปริศรมม) มีความหมายไปในทิศทางเดียวกับข้อความในถตุสังหารที่ว่า “สายลม (ที่เยือกเย็น) จะไม่ทำให้ผู้ใดบังเกิดความปั่นป่วนกระวนกระวายใจละหรือ?” (ศีตละ สมีระณะ กัง นกโรติโสตสุกม)

นอกจากนั้น ในสองโคลกนี้มีการใช้คำศัพท์ตัวเดียวกันคือ คำว่า “กทมพ” ที่แปลว่า “ต้นกระทุ่ม” และยังมีการใช้คำไวพจน์แทนคำศัพท์ที่ปรากฏในถตุสังหารคือ คำว่า “กานดาร” แทนคำว่า “วน” ที่แปลว่า “ป่า” คำว่า “ปรสูน” แทนคำว่า “กุสม” ที่แปลว่า “ดอกไม้” และ คำว่า “ปวมาน” แทนคำว่า “สมีระณะ” ที่แปลว่า “ลม” เนื้อความในโคลกที่ 5.31 ของปัทยจุทามณิ และ โสลกที่ 2.17 ของถตุสังหาร มีดังนี้

วินิทร(กานดาร)กทมพวาฎีกา-

ปรสูนกิลชลกปราควาทินะ ।

หรณติ มนทาทะ ปวมานกนทลาคะ

ศิชนชินา ตาณทวชั ปริศรมม ॥ 5.31 ॥ (ปัทยจุทามณิ)

<sup>217</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 139.

<sup>218</sup> วรลักษณ์ พับบรรจง, *ถตุสังหาร พิมพ์ครั้งที่ 2*, 23.

(คำแปล) “ขณะที่พัดเอาละอองเกสรจากก้านเกสรดอกไม้ที่สวนของต้นกระท่อมในป่าไป สายลมอ่อนๆ ที่เคลื่อนตัวไปอย่างช้าๆ ก็ปลดเปลื้องความเหนียวล้าที่เกิดจากการรำแพนของฝูงนกยูงไปด้วย”

**ภทมพสุรชาารุณเกตกิ(วน)**

วิกัมปยัสตตกุสุมาธิวาสิตะ ।

สตีกรามโภธรสงคคีตละ

**สมิระ** กั น กโรติ โสตสุกม ॥ 2.17 ॥ (ฤตสังหาร)

(คำแปล) สายลมกำลังพัดป่าของต้นกระท่อม รัง กุ่มและลำเจียกให้สิ้นไหวอยู่ มันเป็นสายลมที่หอมกรุ่นด้วยกลิ่นหอมของมวลดอกไม้ของเหล่าต้นไม้ที่มันได้พัดผ่าน (และยัง) เป็นสายลมที่เยือกเย็น เนื่องจากการได้สัมผัสผ่านเมฆที่เต็มไปด้วยละอองน้ำ สายลมเช่นนี้จะไม่ทำให้ผู้ใดบังเกิดความปั่นป่วนกระวนกระวายใจละหรือ?

**ตารางที่ 2 ตารางแสดงการเปรียบเทียบคำศัพท์ในปัทมจาทามณิและฤตสังหาร**

(บทที่ว่าด้วยฤตผณ)

หัวข้อ	ปัทมจาทามณิ (สรรคที่ 5 โสลกที่ 7)	ฤตสังหาร (สรรคที่ 2 โสลกที่ 2)
ข้อความที่ใช้เปรียบเทียบ	นวุโยะ ศกโละ ปโยมุจ่า นกะสลลี <b>อณฺชนสงฺโยริว ปาตรม</b> วิกาวุยเต (ท้องฟ้าที่ปกคลุมด้วยก้อนเมฆใหม่ มองดูเหมือนกับภาดที่มีกองเขม่า)	นิตานตนิโลตปล <b>ปตร</b> กานติภะ สมาจิติ ว โยม ฆโนะ สมฺนตตะ (ท้องฟ้าทั่วทุกด้านปกคลุมด้วยเมฆที่มี ความงดงามราวกับใบของนิลุบลที่แผ่ ขยายกว้างใหญ่) กวจิตฺปรภินน- <b>อณฺชนราคิ</b> สนิโภา (เมฆในท้องฟ้าบางแห่งมีลักษณะคล้ายกับ กองเครื่องสำอางซึ่งบดเป็นผงสำหรับทา ขอบตา)
คำศัพท์ที่ใช้แทนกัน	“ปาตร” (ภาด) “อณฺชนสงฺย” (กองเขม่า)	“ปตร” (ใบไม้) “อณฺชนราคิ” (กองเครื่องสำอางซึ่งบดเป็น ผงสำหรับทาขอบตา)

หัวข้อ	ปัทยจุฑามณี (สรรคที่ 5 โศลกที่ 12)	กตุสังหาร (สรรคที่ 2 โศลกที่ 6)
ข้อความที่ใช้ เปรียบเทียบ	(ศิขณทินาม)ทฤต <u>ตามทว</u> ศรियาม <u>มธูรปรณาทินาม</u> วิภรमान (ท้วงทำอันนำหลงไหลของฝูงนกยูง ในการพ้อนรำ (แพนหาง) ที่ตั้งงาม อย่างเหลือเชื่อและส่งเสียงไพเราะจับใจ)	<u>มโนชย สวนต์</u> ปรวฤตต <u>นฤตย</u> กุลมทย (พรหิณาม) (วันนี้ฝูงนกยูงได้เริ่มต้นพ้อนรำ และส่ง เสียงร้องที่ไพเราะจับใจ)
คำศัพท์ที่ใช้ แทนกัน	“ศิขณทิน” (นกยูง) “ตามทว” (การพ้อนรำ) “มธูรปรณาทะ” (ส่งเสียงร้องไพเราะจับใจ)	“พรหิณะ” (นกยูง) “นฤตยะ” (การพ้อนรำ) “มโนชย สวณะ” (ส่งเสียงร้องไพเราะจับใจ)
หัวข้อ	ปัทยจุฑามณี (สรรคที่ 5 โศลกที่ 25)	กตุสังหาร (สรรคที่ 2 โศลกที่ 20)
ข้อความที่ใช้ เปรียบเทียบ	กษณปรภาจมป <u>ทาม</u> ภูษณา <u>ทิสะ</u> สุเรนทรายุชจารุเศขระ “(หญิงสาวประจำ) ทิศทั้งหลาย ประดับ ตกแต่งด้วยพวงมาลัยที่ร้อยด้วยดอก จำปา คือสายฟ้าแลบ (และมี) เครื่องประดับบนศีรษะอันงดงามคือ รุ่งกินน้ำ”	<u>มาลา</u> กทมพนวเกสรเกตกีภิราโยชิตา ศิริสิ พิภรติ <u>โยชิโต</u> ทยะ (ในช่วงฤดูฝนนี้ เหล่าหญิงสาวพากันสวม พวงมาลัยที่ร้อยด้วยดอกกระพุ่ม ดอก บุณนาคสด และดอกลำเจียกบนศีรษะ)
คำศัพท์ที่ใช้ แทนกัน	“ทิสะ” (หญิงสาวประจำทิศต่างๆ) “ทามะ” (พวงมาลัย)	“โยชิตา” (หญิงสาว) “มาลา” (พวงมาลัย)

หัวข้อ	(สรรคที่ 5 โคลกที่ 31)	(สรรคที่ 2 โคลกที่ 17)
ข้อความที่ใช้เปรียบเทียบ	วินิทร(กานตาร)กทมพวากิภา- <b>ปรสูน</b> กฤษชลกปราควาหิณะ ทรนติ มนทาหะ <b>ปวมาน</b> กนทลหะ ศิขณชทิน ตาณทวชฺ ปริศฺรम्म (ขณะที่พัดเอาละอองเกสรจากก้าน เกสรดอกไม้ที่สวนของต้นกระทุ่มใน ป่าไป สายลมอ่อนๆ ที่เคลื่อนตัวไปอย่าง ช้าๆ จะปลดเปลื้องความเหนียวล้าที่ เกิดจากการรำแพนของฝูงนกยูงไป ด้วย)	<b>กทมพ</b> สรุซารชุนเกตกี(วน) วิกมปยฺสตุต <b>กุสุม</b> าธิวาสิตะ สตีกรามโกธรรสงค์ตีลละ <b>สมิรณะ</b> กํ น กโรติ โสตุสุกม (สายลมกำลังพัดป่าของต้นกระทุ่ม รัง กุ่ม และลำเจียกให้สั่นไหวอยู่ มันเป็นสายลมที่ หอมกรุ่นด้วยกลิ่นหอมของมวลดอกไม้ของ เหล่าต้นไม้ที่มันได้พัดผ่าน (และยัง) เป็น สายลมที่เยือกเย็น เนื่องจากการได้สัมผัส ผ่านเมฆที่เต็มไปด้วยละอองน้ำ สายลม เช่นนี้จะไม่ทำให้ผู้ใดบังเกิดความปั่นป่วน กระวนกระวายใจละหรือ?)
คำศัพท์ที่ใช้แทนกัน	“กทมพ” (ต้นกระทุ่ม) “กานตาร” (ป่า) “ปรสูน” (ดอกไม้) “ปวมาน” (ลม)	“กทมพ” (ต้นกระทุ่ม) “วน” (ป่า) “กุสุม” (ดอกไม้) “สมิรณะ” (ลม)

### บทที่ว่าด้วยฤดูใบไม้ร่วง

ในบทนี้ โคลกที่จะนำมาศึกษาคือ โคลกที่ 37, 47 และ 49 ของสรรคที่ 5 ในปัทยจุทามณิ และโคลกที่ 12, 7 และ 21 ของสรรคที่ 3 ในฤตฺสูฮาร

#### 1. ปัทยจุทามณิ (สรรคที่ 5 โคลกที่ 37)<sup>219</sup> และฤตฺสูฮาร (สรรคที่ 3 โคลกที่ 12)<sup>220</sup>

ในปัทยจุทามณิ พุทธโฆษาจารย์ได้ปรับเปลี่ยนข้อความในฤตฺสูฮารที่ว่า “วันนี้สายฟ้าแลบ อันเปรียบเสมือนธงแห่งท้องฟ้ามิได้ส่องแสงแวบวับให้เห็น” (เสาทามินี สุมฺรติ นาทยวียตฺปตาทกา) และ “นกระสาก็มิได้กระพือปีก อันทำให้เกิดลมรำแพนพัดท้องฟ้า” (ธฺนฺวนฺติ ปกษฺปวโนรฺนนโก พลาทากะ) มาเป็น “เมฆได้ตกอยู่ในสภาพที่ชิดเขี้ยวราวกับมีความทุกข์เพราะต้องพลัดพรากจาก

<sup>219</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosaśācārya*, 142.

<sup>220</sup> วรลักษณ์ พับบรรจง, *ฤตฺสูฮาร พิมพ์ครั้งที่ 2*, 34.

คนรักคือสายฟ้าแลบที่เต็มไปด้วยความครึกครื้น” (ตฤติปริยายะ สวิลาสส์ปโท วิโยคหุชาทิว พรเพทิวเร ปาณชรด้า ปโยธระ) และ “ผู้ปกครองเรียนที่มีธรรมชาติแห่งความขาวบริสุทธิ์” (พลาภิกายาศจ วิศุทชมนนะ) โดยใช้คำไวพจน์แทนคำศัพท์ในถตุสังหาร คือคำว่า “ตฤติ” แทนคำว่า “เสาทามินี” ที่แปลว่า “สายฟ้าแลบ” คำว่า “พลาภิกายา” แทนคำว่า “พลาภะ” ที่แปลว่า “นกรเรียนหรือนกรกระสา” และคำว่า “ปโยธระ” แทนคำว่า “ชลทะ” ที่แปลว่า “เมฆ” ดังรายละเอียดที่ปรากฏในสองโคลกต่อไปนี้

(ตฤติ)ปริยายะ สวิลาสส์ปโท

**พลาภิกายาศจ วิศุทชมนนะ** ।

วิโยคหุชาทิว เมานมุทิตา

พรเพทิวเร ปาณชรด้า **ปโยธระ** ॥ 5.37 ॥ (ปัทยจุทามณิ)

(คำแปล) เมฆซึ่งปิดตัวเงียบได้ตกอยู่ในสภาพที่ซัดเซียวราวกับมีความทุกข์เพราะต้องพลัดพรากจากคนรักคือสายฟ้าแลบที่เต็มไปด้วยความครึกครื้นและผู้ปกครองเรียนที่มีธรรมชาติแห่งความขาวบริสุทธิ์

นษฏุ ฐนุรพลภิต **ชลโท**เรษุ

(เสาทามินี) สมุติ นาทุย วิยตปตาคา ।

ฐนุนติ ปกษปวโนรณ นโภ **พลาภะ**

ปศยุนติ โนนนตมุขา คคณิ มยุระ ॥ 3.12 ॥ (ถตุสังหาร)

(คำแปล) วันนี้ (ในฤดูใบไม้ร่วงนี้) คันศรของพระอินทร์ (คือรุ่งกินน้ำ) ได้ลับหายเข้ากลีบเมฆไปแล้ว สายฟ้าแลบอันเปรียบเสมือนธงแห่งท้องฟ้าก็ได้ส่องแสงแวบวับให้เห็น (ทั้ง) นกรกระสาก็ได้กระพือปีก อันทำให้เกิดลมร่าแพนพัดท้องฟ้า (และ) นกยูงก็ได้ชะเง้อหางนดูท้องฟ้า (เหมือนเช่นที่เคยทำในฤดูฝน)

2. ปัทยจุทามณิ (สรรคที่ 5 โคลกที่ 47)<sup>221</sup> และถตุสังหาร (สรรคที่ 3 โคลกที่ 7)<sup>222</sup>

ในปัทยจุทามณิจะมีข้อความที่สอดคล้องกับข้อความในถตุสังหารดังนี้

(1) “เหล่าหญิงสาวประจำทิศสี่เส้าคลุมคือกลุ่มเมฆในฤดูใบไม้ร่วง” (ทีโค ฐฤโตตตริยายะ ศรทภุรสังโยชะ) กับ “ราตรีงามประดุจดั่งสาวแรกรุ่งผู้กำลังมีความรัก” (รชณี ปรมเทว พาลา)

<sup>221</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 147.

<sup>222</sup> วรลักษณณ์ พับบรรจง, *ถตุสังหาร พิมพ์ครั้งที่ 2*, 32.



ซึ่งทั้งสองประโยคมีการกล่าวถึง “หญิงสาว” แต่คำศัพท์ที่ใช้จะต่างกันคือ ในปัทมจินตนิใช้คำว่า “ทิสะ” (หญิงสาวประจำทิศ) ส่วนในฤตสังหารจะใช้คำว่า “พาลา” (สาวแรกรุ่ง)

(2) “ลูปไล้ร่างกายด้วยกระแจะจันทร์คือแสงจันทร์” (วิลิปตคาตริยะ ศศิรมจินทไนรุ) กับ “มีแสงจันทร์ที่ (นวลกระจ่าง) ปราศจากมลทินเสมือนหนึ่งเป็น (ชุด) ผ้าไหมของนาง” (ขุโยตสนา ทุกุลมมล) สิ่งที่ถูกกล่าวถึงในสองประโยคข้างต้นคือ “แสงจันทร์” ที่ใช้คำศัพท์ต่างกัน โดยในปัทมจินตนิใช้คำว่า “ศศิรม” ส่วนในฤตสังหารจะใช้คำว่า “ขุโยตสนา”

(3) “สวมสร้อยคอทำด้วยไข่มุกคือดวงดาวทั้งหลาย” (ทฐสตารกหารยชฎิกาม) กับ “มีหมู่ดาวเหมือนเสมือนหนึ่งเป็นเครื่องประดับสำหรับสวมใส่ที่สวยงามของนาง” (ตาราคณปรวร ภูษณมุกทวหนตี) คำว่า “ดวงดาว” เป็นคำที่ปรากฏในสองประโยคข้างต้น โดยใช้คำศัพท์ต่างกันคือ ในปัทมจินตนิจะใช้คำว่า “ตารกะ” ส่วนในฤตสังหารใช้คำว่า “ตารา”

นอกจากนั้น ยังพบว่ามีความหมายเดียวกันแต่ใช้คำศัพท์ต่างกันทั้งสอง โศลกคือคำว่า “ขณะ” และคำว่า “อภระ” ในปัทมจินตนิ กับคำว่า “เมฆะ” ในฤตสังหารที่แปลว่า “เมฆ” ซึ่งเนื้อความที่ปรากฏในโศลกที่ 5.47 ของปัทมจินตนิ และโศลกที่ 3.7 ของฤตสังหาร มีดังต่อไปนี้

กฤตาทิเชกาะ ปรมณ์ ขุนามพุกิ-

รฤโตตตริยยะ ศรทอภรส์จโยะ ।

วิลิปตคาตริยะ (ศศิรม)จินทไน-

รทิสท ทฐสตารกหารยชฎิกาม ॥ 5.47 ॥ (ปัทมจินตนิ)

(คำแปล) (หญิงสาว)ประจำทิศทั้งหลายซึ่งเริ่มแรกได้ทำการชำระล้างด้วยน้ำจากเมฆ (ต่อมา) ใส่เสื้อคลุม (อุตตริยยะ) ด้วยกลุ่มเมฆในฤดูใบไม้ร่วง และลูปไล้ร่างกายด้วยกระแจะจันทร์คือแสงจันทร์ (สุดท้าย) ก็ได้สวมสร้อยคอทำด้วยไข่มุกคือดวงดาวทั้งหลาย

ตาราคณปรวรภูษณมุกทวหนตี

เมฆาวโรธปริมุกตศางกวดตรา ।

(ขุโยตสนา)ทุกุลมมล รชนี ทธานา

วฤทธิ ปฺรยาตยณฺทินิ ปรมเทว พาลา ॥ 3.7 ॥ (ฤตสังหาร)

(คำแปล) ราตรีงามประดุจดั่งสาวแรกรุ่งผู้กำลังมีความรัก (โดย) มีหมู่ดาวเหมือนเสมือนหนึ่งเป็นเครื่องประดับสำหรับสวมใส่ที่สวยงามของนาง มีดวงจันทร์ที่ปราศจากเมฆบังเสมือนหนึ่งเป็นดวงหน้า (อันงามส่องใส) ของนาง (และ) มีแสงจันทร์ที่ (นวลกระจ่าง) ปราศจากมลทินเสมือนหนึ่งเป็น (ชุด) ผ้าไหมของนาง ราตรีนี้เริ่มไปสู่ความเจริญ (เริ่มยาวนาน) มากยิ่งขึ้นทุกทีในแต่ละวัน

### 3. ปัทมจูฑามณี (สรรคที่ 5 โศลกที่ 49)<sup>223</sup> และกตุสังหาร (สรรคที่ 3 โศลกที่ 21)<sup>224</sup>

ในปัทมจูฑามณี พรรณนาว่า “กลุ่มดอกบัวตูมสีขาวที่บ้านสะพรั่งในช่วงฤดูใบไม้ร่วง” (วิกาสินะ ไกรวโกศราศยะ) “มีความงดงามเหมือนกับหมู่ดวงดาวที่มีภาพสะท้อนอยู่ในน้ำอันใสบริสุทธิ์ของสระน้ำ” (วิเรชิเร ปรวิษณุพิมพา อิว ตารกาคณาะ) ซึ่งเป็นข้อความที่สอดคล้องกับข้อความบางตอนในกตุสังหารที่ว่า “ห้องฟ้าที่ดารดาษด้วยดวงจันทร์และหมู่ดาว” (วุโยม วหติ จนทร ตาราวกีรณม) “เผยให้เห็นถึงความงามที่บรรเจิดเพริศพร้งยิ่งนักของทะเลสาบที่เต็มไปด้วยดอกบัวขาวบ้านสะพรั่ง” (สพุกุมุทจิตานำ ศริยมติศยรูปา โตยาศยานำ) ซึ่งทั้งสองโศลกได้พรรณนาให้เห็นภาพความงามในช่วงฤดูใบไม้ร่วงที่ท้องฟ้าสว่างไสวด้วยแสงจันทร์และแสงระยิบระยับของหมู่ดวงดาว อีกทั้งสระน้ำก็งดงามไปด้วยดอกบัวสีขาวที่กำลังบานสะพรั่ง

นอกจากนั้น ในปัทมจูฑามณีและกตุสังหารยังมีคำศัพท์ที่ใช้ในความหมายเดียวกัน คือคำว่า “วิกาสินะ” กับคำว่า “สพุกุ” ที่แปลว่า “บ้านสะพรั่ง” คำว่า “ไกรวะ” กับคำว่า “กมุทะ” ที่แปลว่า “ดอกบัวขาว” คำว่า “ตฎากะ” กับคำว่า “โตยาศยะ” ที่แปลว่า “สระน้ำหรือทะเลสาบ” และคำว่า “ตารกา” กับคำว่า “ตารา” ที่แปลว่า “ดวงดาว” ซึ่งเนื้อความที่ปรากฏในโศลกที่ 5.49 ของปัทมจูฑามณีและโศลกที่ 3.21 ของกตุสังหารมีดังต่อไปนี้

(วิกาสิน)ศจนทรกโรปลาลนา-

ทวิเรชิเร ไกรวโกศราศยะ ।

ศรตปรสนเนษุ ตฎากวาริชุ

ปรวิษณุพิมพา อิว ตารกาคณาะ ॥ 5.49 ॥ (ปัทมจูฑามณี)

(คำแปล) กลุ่มดอกบัวตูมสีขาวที่บ้านสะพรั่งจากการประเล้าประโลมของแสงจันทร์ได้เปล่งประกายเหมือนกับหมู่ดวงดาวที่มีภาพสะท้อนปรากฏอยู่ในน้ำของสระที่ใสบริสุทธิ์ในฤดูใบไม้ร่วง

(สพุกุ)กมุทจิตานำ ราชหส์สาศริตานำ

มรทตมณิภาสา วารินา ภูษิตานาม ।

ศริยมติศยรูปา วุโยม โตยาศยานำ

วหติ วิคตเมฆัง จนทรตาราวกีรณม ॥ 3.21 ॥ (กตุสังหาร)

<sup>223</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppuswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosa*, 147-148.

<sup>224</sup> วรลักษณ์ พับบรรจง, *กตุสังหาร พิมพ์ครั้งที่ 2*, 39.

(คำแปล) ท้องฟ้าที่ปราศจากเมฆ ดารดาษด้วยดวงจันทร์และ (หมู่) ดาว (น้อยใหญ่) ย่อมเผยให้เห็นถึง (มีความงามในทำนองเดียวกันกับ) ความงามที่บรรเจิดเพริศพรั่งยิ่งนักของ ทะเลสาบที่เต็มไปด้วยดอกบัวขาวบานสะพรั่ง อันเป็นที่อยู่อาศัยของเหล่าราชหงส์ (และเป็น ทะเลสาบ) ที่ประดับด้วยพื้นน้ำอันเป็นประกาย (เขียว) ไสรวางกับแก้วมรกต

ตารางที่ 3 ตารางแสดงการเปรียบเทียบคำศัพท์ในปัญจทามณิและกตุสังหาร  
(บทที่ว่าด้วยกตุไปไม้ร่วง)

หัวข้อ	ปัญจทามณิ (สรรคที่ 5 โสลกที่ 37)	กตุสังหาร (สรรคที่ 3 โสลกที่ 12)
ข้อความที่ใช้ เปรียบเทียบ	(ตฤติ)ปริยายาะ สวิลาสสัโป วิโยคหุชาทิว พรเปทิเร ปาณชรด้า ปิโยธระ (เมฆได้ตกอยู่ในสภาพที่ซีดเซียวราว กับมีความทุกข์เพราะต้องพลัดพราก จากคนรักคือสายฟ้าแลบที่เต็มไปด้วย ด้วยความครึกครื้น)	(เสาทามินี) สสุรติ นาทย วิยตูปตাকা (วันนี้ สายฟ้าแลบอันเปรียบเสมือนธง แห่งท้องฟ้ามิได้ส่องแสงแวววับให้เห็น)
	<u>พลาภิกาย</u> ยาศจ วิศุทธชนมณะ (ผู้ชนะเรียนที่มีธรรมชาติแห่ง ความขาวบริสุทธิ์)	ธุนวนติ ปกษปวไนรุน นโภ <u>พลาภะ</u> (นกกระสาที่มีได้กระพือปีก อันทำให้เกิด ลมร่ำแพนพัดท้องฟ้า)
คำศัพท์ที่ใช้ แทนกัน	“ตฤติ” (สายฟ้าแลบ) “พลาภิกาย” (นกกระเรียน/นก กระสา)“ปิโยธระ” (เมฆ)	“เสาทามินี” (สายฟ้าแลบ) “พลาภะ” (นกกระเรียน/นกกระสา) “ชลทะ” (เมฆ)

หัวข้อ	ปัทมฉานามณี (สรรคที่ 5 โศลกที่ 47)	กตสังหาร (สรรคที่ 3 โศลกที่ 7)
ข้อความที่ใช้ เปรียบเทียบ	<b>ทีโศ</b> ธฤโตตตริยาะ ศรทภรสังโยะ (เหล่าหญิงสาวประจำทิศใส่เสื้อคลุม คือกลุ่มเมฆในฤดูใบไม้ร่วง)	รชนี ปรมเทว <b>พาลา</b> (ราตรีงามประดุจดังสาวแรกรุ่งผู้กำลังมี ความรัก)
	วิลิปตคาคตรยะ ( <b>ศศิรศมิ</b> )จนทโนะ (ลู่ปลั้ร่างกายด้วยกระแจะจันทร์คือ แสงจันทร์)	<b>(ชโยตสนา)</b> ทกุลมมลั (มีแสงจันทร์ที่ (นวลกระจ่าง)ปราศจาก มลทินเสมือนหนึ่งเป็น (ชุด) ผ้าไหมของนาง)
	ทฐุ <b>สตารก</b> หารยษฎิกาม (สวมสร้อยคอทำด้วยไข่มุกคือ ดวงดาวทั้งหลาย)	<b>ตารา</b> คณปรวรภูษณมุทวหนดี (มีหมุดดาวเหมือนเสมือนหนึ่งเป็เครื่อง ประดับสำหรับสวมใส่ที่สวยงามของนาง)
คำศัพท์ที่ใช้ แทนกัน	“ทีศะ” (หญิงสาวประจำทิศ) “ศศิรศมิ” (แสงจันทร์) “ตารกะ” (ดวงดาว)	“พาลา” (สาวแรกรุ่ง) “ชโยตสนา” (แสงจันทร์) “ตารา” (ดวงดาว)
หัวข้อ	ปัทมฉานามณี (สรรคที่ 5 โศลกที่ 49)	กตสังหาร (สรรคที่ 3 โศลกที่ 21)
ข้อความที่ใช้ เปรียบเทียบ	<b>(วิกาสินะ) ไกรว</b> โกศราศยะ (กลุ่มดอกบัวตูมสีขาวที่บ้านสระพริ้ง ในช่วงฤดูใบไม้ร่วง) วิเรชีเร ปรวิษฎุทิมพาอิ <b>ตารกา</b> คณาะ (มีความงดงามเหมือนกับหมู่ดวงดาวที่ มีภาพสะท้อนอยู่ในน้ำอันใสบริสุทธิ์ ของสระน้ำ)	วโยม วหติ จนทร <b>ตารา</b> วภิรมม (ท้องฟ้าที่ ดารดาษด้วยดวงจันทร์และหมู่ดาว) <b>(สพฎ)</b> กมุทจิตานำ ศรียมติศยรูปา โตยาศ ยานนำ (เผยให้เห็นถึงความงามที่บรรเจิดเพริศพริ้ง ยิ่งนักของทะเลสาบที่เต็มไปด้วยดอกบัวขาว บ้านสระพริ้ง)
คำศัพท์ที่ใช้ แทนกัน	“วิกาสินะ” (บ้านสระพริ้ง) “ไกรวะ” (ดอกบัวขาว) “ตฎากะ” (สระน้ำหรือทะเลสาบ) “ตารกา” (ดวงดาว)	“สพฎะ” (บ้านสระพริ้ง) “กมุทะ” (ดอกบัวขาว) “โตยาศยะ” (สระน้ำหรือทะเลสาบ) “ตารา” (ดวงดาว)

### บทที่ว่าด้วยฤดูใบไม้ผลิ

ในบทนี้ โศลกที่จะนำมาศึกษาคือ โศลกที่ 33, 12 และ 14 ของสรรคที่ 6 ในปัทมปุชามณี และโศลกที่ 1, 14 และ 28 ของสรรคที่ 6 ในฤตสังหาร

#### 1. ปัทมปุชามณี (สรรคที่ 6 โศลกที่ 33)<sup>225</sup> และฤตสังหาร (สรรคที่ 6 โศลกที่ 1)<sup>226</sup>

ใน “ปัทมปุชามณี” กวีได้อาข้อความในฤตสังหารที่ว่า “จตุตถกรตักษณสายโก” (ยอดอ่อนของต้นมะม่วงเป็นเสมือนหนึ่งลูกธนูอันแหลมคม) มาเปลี่ยนเป็น “จตุตถกรศาดสายกาน” (ลูกศรที่มีปลายแหลมคือยอดอ่อนของต้นมะม่วง) โดยใช้คำศัพท์ที่ต่างกันคือ “ศาดะ” ซึ่งเป็นคำไวพจน์ของ “ตักษณะ” ที่แปลว่า “แหลมคม”

นอกจากนั้น ยังพบว่า ในปัทมปุชามณีมีการใช้คำไวพจน์แทนคำในฤตสังหารอีกหลายคำ เช่น ใช้คำว่า “เมารวีกา” แทน “ธนูธนู” ที่แปลว่า “สายธนู” และใช้คำว่า “มโนภาวะ” แทน “วสนตโยทธา” ซึ่งทั้งคู่เป็นสมญานามของกามเทพ เนื้อความที่ปรากฏ ในโศลกที่ 6.33 ของปัทมปุชามณีและโศลกที่ 6.1 ของฤตสังหาร มีดังต่อไปนี้

**มโนภาโว มณฑลิตาสตรเมารวีกา-**

คกรวิษณารวีราวิทามพรม |

อเศษสำสาริกเศมุชมิโซ

ววรรษ (จตุตถกร)ศาดสายกาน || 6.33 || (ปัทมปุชามณี)

(คำแปล) มโนภาวะ (กามเทพ) ผู้ทำให้ท้องฟ้าดังก้องด้วยเสียงตีอันลุ่มลึกของสายธนูที่มีคันศรโค้งงอได้สาดลูกศรที่มีปลายแหลมคือยอดอ่อนของต้นมะม่วงลงมาเพื่อครอบงำจิตใจของสรรพสัตว์

**ปรมุลล(จตุตถกร)ตักษณสายโก**

ทวิเรพมกาลาวิลสทธนูธนู |

มนาลี เกตตุ สุตปรสงคินา

**วสนตโยทธา** สมุปากตะ ปรีเย || 6.1 || (ฤตสังหาร)

(คำแปล) นี่แน่ะนางที่รัก ฤดูใบไม้ผลิซึ่ง (ถือกันว่า) เป็นเพื่อนรักของกามเทพ (โดย) มียอดอ่อนของต้นมะม่วงที่กำลังผลิดอกบานสะพรั่ง เป็นเสมือนหนึ่งลูกธนูอันแหลมคม (ของพระองศ์) มีหมู่ผึ้งหลวงที่บินตามกันมาเป็นแถว เป็นเสมือนหนึ่งสายธนูที่ส่งประกายแวววาว (ของพระองศ์)

<sup>225</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 169.

<sup>226</sup> วรลักษณ์ พับบรรจง, *ฤตสังหาร พิมพ์ครั้งที่ 2*, 59.

เพื่อที่จะแย่งชิงจิตใจของบรรดาผู้ที่หมกมุ่นอยู่กับการร่วมภริมย์รักให้แตกสลายไป ฤดูใบไม้ผลิ (นี้) กำลังจะมาถึงแล้ว

## 2. ปัทมจัทมาณี (สรรคที่ 6 โศลกที่ 12)<sup>227</sup> และฤตสังหาร (สรรคที่ 6 โศลกที่ 14)<sup>228</sup>

ในปัทมจัทมาณี พุทธโฆษาจารย์ได้ปรับเปลี่ยนข้อความในฤตสังหารที่ว่า “ปุตฺโก กิลศฺจฺตรสฺสเวน มตฺตํ ปริยํ จุมฺวติ รากฺหุชฺชฺญะ” ซึ่งแปลว่า “นกคุดเหว่าผู้ที่กำลังมีนเมาเพราะเหล้า อันแปรสภาพมาจากน้ำหวานของ (เกสร) ดอกมะม่วง (และ) มีจิตใจร่าเริงเบิกบานด้วยความรัก กำลังจุมพิตคู่รักของมัน” มาเป็น “ปุตฺโกกิลละ ปุณฺร กุชิตานิ เปจฺจํ ปฺรตฺยครจฺจฺตฺกิลิกาสฺ วณฺสฺถลิสฺสุ” ซึ่งแปลว่า “ในบริเวณป่า (ที่เต็มไปด้วย) หน่อใหม่ของต้นมะม่วง เหล่านกกาเหว่าตัวผู้ได้เปล่งเสียงร้อง “กาเว้า...กาเว้า” ซ้ำแล้วซ้ำอีก” โดยมีคำศัพท์ที่ใช้เหมือนกันคือ คำว่า “ปุตฺโกกิลละ” ที่แปลว่า “นกกาเหว่าหรือนกคุดเหว่าตัวผู้” และคำว่า “จฺจฺตฺ” ที่แปลว่า “ต้นมะม่วงหรือดอกมะม่วง” และยังมีอีกสองคำที่ใช้ในความหมายเดียวกันคือ คำว่า “กุชิตะ” และคำว่า “กุชะ” ที่แปลว่า “เสียงนกร้อง” ซึ่งข้อความทั้งสองจะปรากฏในสองโศลกต่อไปนี้

(ปุตฺโกกิลละ) ปุณฺรนงคฺชยาปทาน-

คฺถาสทฺถกฺษกฺลปญฺจมกุชิตานิ ।

เปจฺจํ ปฺรสนนฺมรุโรชชวลเปศฺลानิ

ปฺรตฺยครจฺจฺตฺกิลิกาสฺ วณฺสฺถลิสฺสุ ॥ 6.12 ॥ (ปัทมจัทมาณี)

(คำแปล) ในบริเวณป่า (ที่เต็มไปด้วย) หน่อใหม่ของต้นมะม่วง เหล่านกกาเหว่าตัวผู้ได้เปล่งเสียงร้อง “กาเว้า...กาเว้า” ซ้ำแล้วซ้ำอีกด้วยเสียงโน้ตดนตรีตัวที่ห้า (pañcama) ซึ่งใสหวาน น่าหลงใหลและนุ่มนวลเหมือนกับ (กำลังร้อง) เพลงเฉลิมพระเกียรติชัยชนะของอนังคะ (กามเทพ)

(ปุตฺโกกิล)ศฺจฺจฺตรสฺสเวน

มตฺตํ ปริยํ จุมฺวติ รากฺหุชฺชฺญะ ।

กุชฺททฺวิเรโผ’ปฺยยมฺมพฺชสฺถ

ปฺรียํ ปฺรียายาจะ ปฺรกรโรติ จาญฺญ ॥ 6.14 ॥ (ฤตสังหาร)

<sup>227</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 160.

<sup>228</sup> วรลักษณ์ พับบรรจง, *ฤตสังหาร พิมพ์ครั้งที่ 2*, 65.

(คำแปล) นกดูเหว่าผู้ที่กำลังมีนเมาเพราะเหล้าอันแปรสภาพมาจากน้ำหวานของ (เกสร) ดอกมะม่วง (และ) มีจิตใจร่าเริงเบิกบานด้วยความรัก กำลังจุ่มพิตุคูรักของมัน ส่วนผึ้งหลวงที่กำลังส่งเสียงดังหึ่งๆ (ในขณะที่) เกาะอยู่บนดอกบัวนั้น ก็ทำกริยาอาการเกี่ยวพาราสีนางผึ้งหลวงคูรักของมันอย่างน่ารักน่าชม (เช่นเดียวกัน)

3. ปัทยจุทามณี (สรรคที่ 6 โศลกที่ 14)<sup>229</sup> และฤตสุंहาร (สรรคที่ 6 โศลกที่ 28)<sup>230</sup>  
ทั้งสองโศลกของปัทยจุทามณีและฤตสุंहารจะกล่าวถึง 5 สิ่งปรากฏขึ้นในช่วงฤดูใบไม้ผลิ ได้แก่ กามเทพ ผึ้ง ช้างตมมัน สายลม และต้นมะม่วง ดังในโศลกและคำอธิบายต่อไปนี้

- กามเทพ ในปัทยจุทามณีใช้คำว่า “กามะ” ส่วนในฤตสุंहารใช้คำว่า “วิตนุ” ซึ่งทั้งสองคำเป็นสมญานามของกามเทพ

- ผึ้ง ในปัทยจุทามณีใช้คำว่า “ชฎุปทา” ส่วนในฤตสุंहารใช้คำว่า “อาลี”

- ช้างตมมัน ในปัทยจุทามณี ใช้คำว่า “คนธคชะ” ส่วนในฤตสุंहารใช้คำว่า “มตเตโกะ”

- สายลม ใช้คำว่า “อนิละ” เหมือนกันทั้งสองโศลก

- ต้นมะม่วง ในปัทยจุทามณีใช้คำว่า “มากนทะ” ส่วนในฤตสุंहารใช้คำว่า “อามระ”

มนุทานิลกษิติปมงคปาดกานำ

(มากนทะ)คนธคชมนนชทนพิณชิติมานาม ।

อุททามกามวิชโยตสวโฆษณานา-

มุชชถมภเต สม รุตมุนมทชฎุปทานาม ॥ 6.14 ॥ (ปัทยจุทามณี)

(คำแปล) เสียง (หึ่งๆ) ของผึ้งที่กำลังมีนเมา (ในน้ำหวานของดอกไม้) ได้ดังกระหึ่มไปทั่ว (เหมือนกับเสียง) ของกวีผู้ท่องบทสรรเสริญพระราชาคือสายลมอ่อน (ที่พัดมาจากทางใต้) (เหมือนกับเสียง) ของกลองเล็กที่ประดับ (บนหลัง) ช้างตมมันคือต้นมะม่วง (และเหมือนกับเสียง) ของผู้ประกาศงานเฉลิมฉลองชัยชนะของกามะ (กามเทพ) คือความหยิ่งผยอง

(อามรี) มณชุลมณชรี วรศระ สดกีสุกั ยทธนุร

ชยา ยสย-อาลิกุลั กลงกรหิตั ฉตริ สิตำคชะ สิตม ।

มตเตโก มลยานิละ ปรมฤตดา ยทพนทินโน โลกชิต

โส'ยั โว วิตริตริตุ วิตนุรภทริ วสนตานวิตตะ ॥ 6.28 ॥ (ฤตสุंहาร)

<sup>229</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppuswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya*, 161.

<sup>230</sup> วรลักษณั พับบรรจง, ฤตสุंहาร พิมพ์ครั้งที่ 2, 72.

(คำแปล) กามเทพผู้มากับฤดูใบไม้ผลิ ทรงเป็น (เสมือนหนึ่งพระเจ้าจักรพรรดิราช) ผู้พิชิตโลก (โดย) มีช่อดอกมะม่วงอันสวยงามเป็นเสมือนหนึ่งลูกธนูที่ตีเลิศ มีดอกทองกวาวที่งดงามเป็นเสมือนหนึ่งคันธนู (ส่วน) ผึ้งผึ้งหลวง (ที่บินตามกันมาเป็นแฉวนั้น) เป็นเสมือนหนึ่งสายธนู ดวงจันทร์ (อันขาวนวลสว่างกระจ่างตา ไร้มฆหมอกบดบัง) เป็นเสมือนหนึ่งเศวตฉัตรที่ไร้รอยมลทิน สายลมที่พัดมาจากเทือกเขามัลละเป็นเสมือนหนึ่งช่างทรงที่กำลังตักมัน (และ) นกดูเหว่า (ที่ส่งเสียงร้องไพเราะเจื้อยแจ้ว) เป็นเสมือนหนึ่งกวีประจำราชสำนักของพระองค์ ขอให้กามเทพพระองค์นี้ จงอำนวยแต่ความสุขความเจริญอย่างเต็มที่แก่ท่านทั้งหลาย เทอญ

ตารางที่ 4 ตารางแสดงการเปรียบเทียบคำศัพท์ในปद्यุทนามนิและกตุสังหาร  
(บทที่ว่าด้วยฤดูใบไม้ผลิ)

หัวข้อ	ปद्यุทนามนิ (สรรคที่ 6 โศลกที่ 33)	กตุสังหาร (สรรคที่ 6 โศลกที่ 1)
ข้อความที่ใช้ เปรียบเทียบ	จุดางกูร <u>ศาค</u> สายกาน (ลูกศรที่มีปลายแหลมคือยอดอ่อนของ ต้นมะม่วง)	จุดางกูร <u>ตึกษณ</u> สายโก (ยอดอ่อนของต้นมะม่วงเป็นเสมือนหนึ่งลูก ธนูอันแหลมคม)
คำศัพท์ที่ใช้ แทนกัน	“ศาคะ” (แหลมคม) “เมารุวิกา” (สายธนู) “มโนภาวะ” (สมญานามของกามเทพ)	“ตึกษณะ” (แหลมคม) “ธนูรคุณะ” (สายธนู) “วสันตโยทุระ” (สมญานามของกามเทพ)
หัวข้อ	ปद्यุทนามนิ (สรรคที่ 6 โศลกที่ 12)	กตุสังหาร (สรรคที่ 6 โศลกที่ 14)
ข้อความที่ใช้ เปรียบเทียบ	( <u>ปุลโกกิลละ</u> ) ปุนร กุชิตานิ เปชะ ปรตยคร <u>จตุ</u> กติกาส วนสถลีษุ (ในบริเวณป่า (ที่เต็มไปด้วย) หน่อใหม่ ของต้นมะม่วง เหล่านกกาเหว่าตัวผู้ได้ เปล่งเสียงร้อง “กาเว้า...กาเว้า” ซ้ำ แล้วซ้ำอีก)	( <u>ปุลโกกิล</u> )ศ <u>จตุ</u> รสาสเวน มตตะ ปรียา จุมว ติ รากหฤษณะ (นกดูเหว่าผู้ที่กำลังมีนเมาเพราะเหล้าอัน แปรสภาพมาจากน้ำหวานของ (เกสร) ดอก มะม่วง (และ) มีจิตใจร่าเริงเบิกบานด้วย ความรัก กำลังจุมพิตคู่รักของมัน)
คำศัพท์ที่ใช้ แทนกัน	“ปุลโกกิลละ” (นกกาเหว่าตัวผู้) “จตุตะ” (ต้นมะม่วง/ดอกมะม่วง) “กุชิตะ”	“ปุลโกกิลละ” (นกดูเหว่าตัวผู้) “จตุตะ” (ต้นมะม่วง/ดอกมะม่วง) “กุชชะ” (เสียงนกร้อง)



หัวข้อ	ปัทมจตุคามฉนิ (สรรรคที่ 6 โศลคที่ 14)	ฤตุสังหาร (สรรรคที่ 6 โศลคที่ 28)
ข้อความที่ใช่ เปรียบเทียบ	มนนทานิลกษิตปมงคลปารกานำ <b>(มากนท)คนธคช</b> มณชนทินชิติมานาม อุททามกามวิชโยตสวโฆษณานา- มุชชฤมฤเต สม รุตมุนมท <b>ชฎปทานาม</b>	<b>(อามรี)</b> มณชูลมณชรี วรศระ สดกีสัก กยท ธนุรชยา ยสย <b>-อาลิก</b> ลล์ กลงกรหิตต์ ฉตริ สิตำสะ สิตม <b>มตเตโก</b> มลยานิละ ปรรฤตา ยทพททิโน โลกชิต โส'ย โว วิตรีตรีตุ วิตนุรภทริ วสนตานวิตะ
คำศัพท์ที่ใช้ แทนกัน	“กามะ” (สมณนามของกามเทพ) “ชฎปทา” (ผึ้ง) “คนธคช” (ช้างตกมัน) “อนิละ” (สายลม) “มากนทะ” (ต้นมะม่วง)	“วิตนุ” (สมณนามของกามเทพ) “อาลิก” (ผึ้ง) “มตเตกะ” (ช้างตกมัน) “อนิละ” (สายลม) “อามระ” (ต้นมะม่วง)

สรุปได้ว่า ปัทมจตุคามฉนินอกจากจะเป็นวรรณกรรมพุทธประวัติแล้ว ยังเป็นบทกวีที่มีการพรรณนาถึงปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่นฤตุต่างๆ เป็นต้น โดยพุทธโฆษาจารย์ได้นำแบบอย่างการประพันธ์จากฤตุสังหารของกาลิทาส โดยเฉพาะบทที่ว่าด้วยฤตุฝน ฤตุใบไม้ร่วง และฤตุใบไม้ผลิที่มีข้อความในปัทมจตุคามฉนิสอดคล้องกับข้อความในฤตุสังหาร ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น

### 3.2 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับ “ปัทมจตุคามฉนิของพุทธโฆษาจารย์”

บทประพันธ์ประเภทวรรณกรรมมักถูกเปรียบเทียบว่า เป็นกระจกเงาที่สะท้อนภาพของสังคมและวัฒนธรรมในยุคหนึ่งๆ ในปัทมจตุคามฉนิซึ่งเป็นวรรณกรรมพุทธประวัติ พุทธโฆษาจารย์ได้พรรณนาชีวิตสังคมที่เกิดขึ้นในยุคก่อนพุทธกาล ยุคพุทธกาลและแม้ในยุคของผู้แต่งเองในรูปแบบของระบบวรรณะและการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ดังนั้น ผู้วิจัยจะทำการศึกษาสภาพทางสังคมที่สะท้อนอยู่ในปัทมจตุคามฉนิ 2 ด้านด้วยกันคือระบบวรรณะและการประกอบพิธีสังสการตามลำดับดังนี้

#### 3.2.1 ระบบวรรณะ

วรรณะ หมายถึง ผิว, สี, ชนิด, พวก, เหล่า ตามหลักศาสนาพราหมณ์จะมีการจัดแบ่ง (สังคม) เป็นชนชั้นที่เรียกว่า วรรณะ 4<sup>231</sup> คือ กษัตริย์ (ชนชั้นเจ้า, ชนชั้นปกครองหรือนักรบ)

<sup>231</sup> พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), 356.

พราหมณ์ (ชนชั้นเจ้าตำราเจ้าพิธี, พวกพราหมณ์) แพศย์ (ชนชั้นพ่อค้าและกสิกร) ศูทร (ชนชั้นต่ำ พวกทาสกรรมกร)<sup>232</sup> นอกจากนั้น ในคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ มนุษย์ได้กำหนดไว้ว่า ภาระหน้าที่ของ พราหมณ์คือ ศึกษาเล่าเรียนและเทศนาสั่งสอน ทำพิธีบวงสรวง ให้และรับของกำนัล หน้าที่ของ กษัตริย์คือ ต้องปกป้องคุ้มครองประชาชน บวงสรวง และศึกษาเล่าเรียน ส่วนพวกไวศยะก็ต้อง บวงสรวงและศึกษาเล่าเรียนด้วยเช่นกัน แต่หน้าที่หลักของพวกเขาก็คือเลี้ยงสัตว์ หว่านไถ ทำการค้า และหาเงินมาปล่อยกู้ ภาระหน้าที่เพียงประการเดียวของศูทรคือรับใช้วรรณะชั้นบนทั้งสาม<sup>233</sup> ถึงแม้ ทางฝ่ายศาสนาพุทธจะไม่เห็นด้วยกับการแบ่งสังคมออกเป็นชนชั้นดังกล่าว แต่ในวรรณกรรม พุทธประวัติภาษาสันสกฤตมักจะพบคำศัพท์ต่างๆ เช่น วรรณ (varṇa) กุล (kula) ชาติ (jāti) โคตร (gotra)<sup>234</sup> สนต์ติ (santati) และอนวย (anvaya) โดยมีความหมายว่า เชื้อสาย ชาติตระกูล โคตร เผ่า และวงศ์วาน ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงสังคมที่มีการแบ่งเป็นก๊กเป็นเหล่าหรือแบบชนเผ่า แต่ไม่ถึงกับมีกฎระเบียบที่เข้มงวดแบบระบบวรรณะ 4 ใดๆก็ตาม มีการอ้างอิงจากแหล่งข้อมูลอื่นๆ ว่า ในยุคพุทธกาลนั้นมีการแบ่งสังคมออกเป็นสี่วรรณะคือ กษัตริย์ พราหมณ์ ไวศยะ และศูทร<sup>235</sup> ซึ่งใน คัมภีร์ของฝ่ายศาสนาพุทธจะยกให้วรรณะกษัตริย์อยู่เหนือวรรณะพราหมณ์<sup>236</sup> ดังปรากฏใน พระปฐมสมโพธิกถาที่เป็นวรรณกรรมฝ่ายบาลีตอนหนึ่งว่า “พระพุทธเจ้าทรงบังเกิดอยู่ในสอง ตระกูลเท่านั้น คือชัตตยตระกูลและพราหมณ์ตระกูล แต่ในเวลานี้โลกยอมรับว่าตระกูลกษัตริย์ ประเสริฐกว่าตระกูลพราหมณ์ จึงสมควรที่จะไปบังเกิดเป็นพระราชโอรสพระเจ้าสิริสุทโธทนมหาราช”<sup>237</sup> ด้วยเหตุนี้ เพื่อศึกษาวรรณะสี่ในปัทมจูฬามณี ผู้วิจัยจะเรียงลำดับจากวรรณะกษัตริย์ วรรณะ พราหมณ์ วรรณะไวศยะและวรรณะศูทร ดังนี้

<sup>232</sup> พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (กรุงเทพฯ: บริษัท เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, 2548), 175.

<sup>233</sup> กาญจณี ละอองศรี, *บรรณาธิการแปล, อินเดียมหัทศจรย* (สมุทรปราการ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2559), 232.

<sup>234</sup> Rahula, Bhikkhu Telwatte, *A Critical Study of The Mahāvastu* (Delhi: Shri Jainendra Press, 1978), 319.

<sup>235</sup> Ibid, 319.

<sup>236</sup> Ibid, 233.

<sup>237</sup> ยุพร แสงทักษิณ, *พระปฐมสมโพธิกถา ฉบับเล่าเรื่อง* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2560), 31.

### 3.2.1.1 วรรณกะษัตริย์

ในยุคพระเวทเรียกชนชั้นปกครองว่า ราชนย์ ต่อมาเรียกว่า กษัตริย์ ซึ่งในทางทฤษฎีจะทำหน้าที่ในการคุ้มครองป้องกัน คือสู้รบในยามศึกและปกครองในยามสงบ<sup>238</sup> ในวรรณกะษัตริย์นี้มีการแบ่งเป็นวงศ์เป็นตระกูล ดังเช่นในสรรคที่ 10 โศลกที่ 23 ของพุทธจรีตซึ่งเป็นวรรณกรรมภาษาสันสกฤต พระเจ้าเศรณยะ (พระเจ้าพิมพิสาร) ได้ตรัสกับพระกุมารโพธิสัตว์เกี่ยวกับวงศ์ตระกูลของพระพุทธองค์ ว่า “ราชวงศ์ของพระองค์สืบเชื้อสายมาจากพระอาทิตย์ (อาทิตย์บุรุวั) เป็นวงศ์ที่ยิ่งใหญ่”<sup>239</sup> ซึ่งสอดคล้องกับโศลกแรกในสรรคที่หนึ่งของปัทมจูตามณีที่เป็นบทสนทนาของพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นเชื้อสายของพระอาทิตย์<sup>240</sup>

การุณยกลโลลิตทฤษฎีปาต

กนุทรูปทรปานลกาลเมฆม |

ไกวลยกลปทุมมุลกนท

วณเท มหะกนทลมรกพนธุม || 1.1 ||

(คำแปล) ขอนอบน้อมแด่ (พระพุทธองค์) ผู้ทรงเป็นต้นกล้าอันรุ่งโรจน์แห่งเชื้อสายของพระอาทิตย์ ทรงมีสายพระเนตรที่เปี่ยมด้วยความกรุณา ทรงเป็นเมฆดำ (ที่ดับ) ไฟแห่งความตระหนงของกันทรระปะ(กามเทพ) (และ) ทรงเป็นรากเหง้าของต้นกัลปพฤกษ์ซึ่งจะให้ความสุขอันนิรันดร์ นอกจากนี้ ในสรรคที่ 9 โศลกที่ 24, 28<sup>241</sup> และสรรคที่ 10 โศลกที่ 21-22<sup>242</sup> ของปัทมจูตามณี ยังมีการพรรณนาถึงพระอาทิตย์ในลักษณะที่ว่าเป็นบรรพบุรุษของศากยวงศ์ ดังนี้

ตสยาวโลกนาเยว ศากยวศ์คิขามณะ |

อธยาสุต กุลกฏสุถะ ปรมมาทรี คภสติมาน || 9.24 ||

(คำแปล) ราวกับว่าเพื่อต้องการมองดูยอดมณีแห่งศากยวงศ์พระองค์นั้น พระอาทิตย์ผู้เป็นบรรพบุรุษของวงศ์ตระกูลจึงได้ไปประทับอยู่บนภูเขาทางด้านตะวันออก

<sup>238</sup> กาญจนี ละอองศรี, บรรณาธิการแปล, *อินเดียมหัทศวรรษ*, 236.

<sup>239</sup> สำเนียง เลื่อมใส, *พุทธจรีต มหาภาพยัมมหาศาสตาโลก*, 214.

<sup>240</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 1.

<sup>241</sup> Ibid, 227-228.

<sup>242</sup> Ibid, 258.

### อาทิตยพจนโรโรไฟโวกสิโนโระ สมุทยาทิว ।

#### ปรโพรหมุทราภษณ สกลาสะ กมลการาระ ॥ 9.28 ॥

(คำแปล) รวากับว่าเพราะการอุบัติขึ้นของเชื้อสายแห่งพระอาทิตย์ผู้ดุจดั่งมหาสมุทรแห่งการรู้แจ้งเพียงหนึ่งเดียว ดอกบัวทั้งหลายทั้งปวง จึงได้ปฏิบัติวิปัสสนา (จนตื่นรู้คือแบ่งบาน)

#### อมโภธิสมปทวลุณฐณกมุภโยนิ-

##### รภยทุคโต มกรเกตนโสณยเรณูสะ ।

#### อมโภชินีปีตรเสสา มม ไวรินพฐ-

#### ริตยนตราหิตฐเชว ตีรศจการ ॥ 10.21 ॥

(คำแปล) โดย (เลียนแบบ) พระฤๅษีองค์สุดท้ายที่ไปชิงทรัพย์สมบัติ (คือน้ำ) ของมหาสมุทรผู้หนุนฐานของกองทัพแห่งมกรเกตนะ (กามเทพ) จึงลอยขึ้นไปแล้วแผ่ปกคลุม (พระอาทิตย์) ทันทีด้วยความโกรธที่เก็บไว้ในใจว่า “พระอาทิตย์นั้นและประยูรญาติคือศัตรูของฉัน”

#### อภยทุคตํ ปริภวํ นิชวศเกโต-

##### รตยุครมีภษิตุมศกต อิวาศุมาลี ।

#### กนทรูปโสณยชนฐลิปรมปราสุ

#### คาฒานธการิตทิตาสู ตีโรพฐว ॥ 10.22 ॥

(คำแปล) ดวงอาทิตย์ได้หลบซ่อนอยู่ท่ามกลางมวลฝุ่นละอองอันหนาที่บของกองทัพแห่งกันทรระปะ (กามเทพ) ได้ทำให้บริเวณท้องฟ้ามืดมิดโดยสิ้นเชิง รวากับไม่อาจมองดูการดูหมิ่นเหยียดหยามอย่างร้ายกาจที่กำลังจะเกิดขึ้นแก่ (เจ้าชายสิทธารถะ) ผู้เป็นลูกหลานคนสำคัญแห่งวงศ์ตระกูลของตน

เห็นได้ว่า ในวรรณกรรมพุทธประวัติภาษาสันสกฤต เช่นพุทธจริตและปัทมจัทมาณิ ได้กล่าวไปในทิศทางเดียวกันว่า พระพุทธองค์ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าศุทโธทนะผู้เป็นเจ้าของราชวงศ์ศากยะที่สืบเชื้อสายมาจากพระอาทิตย์ (อรุณพฤษ) โดยถือว่าเป็นชาติตระกูลที่อยู่ในวรรณะกษัตริย์ ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์กล่าวไว้ว่า ผู้ใดผู้หนึ่งมีลักษณะ 11 ประการตามธรรมชาติดังต่อไปนี้ ผู้นั้นย่อมเป็นกษัตริย์ กล่าวคือผู้เป็นกษัตริย์ย่อมมีลักษณะ 11 ประการ ตามธรรมชาติได้แก่<sup>243</sup>

<sup>243</sup> อาชวภูริชญ์ น้อมเนียน, แนวคิดทางสังคมเรื่องอาชีพจากมุมมองเรื่องวรรณะในศาสนาฮินดูวารสารการบริหารปกครอง (Governance Journal) ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน, 2560). 44-45. ออนไลน์: <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/gjournal-ksu/article/view/88485> เข้าถึงเมื่อ 8 มีนาคม 2566.

1. ศุรตา แปลว่า ความกล้าหาญ ผู้เป็นวรรณะกษัตริย์ควรจะเป็นผู้มีความกล้าหาญและแข็งแรงเป็นวีรบุรุษในหมู่มนุษย์ ไม่รู้จักมีความขลาดกลัว
2. วีรย(ะ) แปลว่า แร่งหรือกำลัง หรืออำนาจ ความเพียร ความมั่นคงในการรู้เผชิญภัยตลอดจนความมั่นคงในการรบทัพจับศึก ผู้อยู่ในวรรณะกษัตริย์ควรมีลักษณะเช่นนี้ด้วย
3. ไชรย(ะ) แปลว่า ความมั่นคง ไม่รู้จักเบื่อง่ายหรือเหนื่อย มีแต่ความเพียรพยายามอย่างมั่นคงอยู่เสมอเป็นนิตย์
4. เตช(ะ) ตามศัพท์แปลว่า ความร้อนหรือร้อน แต่ในที่นี้หมายถึงความมียศและมีเกียรติ กล่าวคือ รู้จักใช้อำนาจเท่าที่มีอยู่แล้วในทางที่ถูกต้องและสุจริต เพราะฉะนั้น ผู้ที่จะได้ชื่อว่าเป็นกษัตริย์ควรจะเป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในความสุจริตทุกประการ
5. ทาน(ะ) แปลว่า การให้ หมายถึงความมีจิตใจที่เต็มไปด้วยอุภากรและชอบทำการอุปถัมภ์บำรุงแก่ผู้อื่นอยู่เสมอ เป็นนิตย์ คือชอบทำบุญ ฝึกฝนในการทำบุญนั่นเอง
6. ทม(ะ) สภาพจิตใจที่ได้รับการระงับไว้แล้ว รู้จักข่มจิตใจของตนด้วยความสำนึกในเมตตาและสติอยู่เสมอ รู้จักอดทนอดกลั้น ไม่ปล่อยจิตใจให้หวนไหวไปตามอารมณ์
7. กุขมา ความอดทนอดกลั้น อดโทษ พยายามอดทนโดยถือความเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง
8. พราหมณภักติ แปลว่า ความรักดีต่อพราหมณ์ เพราะขึ้นชื่อว่าวรรณะกษัตริย์แล้วควรนับถือวรรณะพราหมณ์ เพราะพราหมณ์เป็นผู้ปฏิบัติและรับใช้พระเป็นเจ้า อีกทั้งประกอบยัญพิธีสำคัญเพื่อให้เกิดขวัญและกำลังใจ
9. ปฺรสนนตา แปลว่า ความร่าเริงยินดี ก็คือความไม่รู้จักวิตก และยิ่งไปกว่านั้น ก็คือ แสดงความยินดีและก่อให้เกิดความปลื้มปิติให้แก่ผู้อื่นด้วย หรือทำให้ผู้อื่นบังเกิดความยินดีเปรมใจไปด้วย
10. รุกษาภาว(ะ) หมายถึง การเตรียมตัวพร้อมอยู่เสมอในอันที่จะปกป้องรักษาประเทศชาติและช่วยเหลือผู้ที่อ่อนแอ หรือเพื่อรักษาความยุติธรรม
11. สตย(ะ) แปลว่า ความจริง หมายถึง ความเห็นอันสุจริต บริสุทธิ์ใจ ซื่อสัตย์ต่อกันและกัน จนถึงทำให้เป็นที่ไว้วางใจกันและเชื่อใจกันได้

ในปีทฤษฎามณิ พระเจ้าศุทโธทนะผู้เป็นพระราชอาแห่งเมืองกบิลาทรมีคุณลักษณะประจำพระองค์ที่สอดคล้องกับคุณลักษณะตามธรรมชาติของกษัตริย์ดังกล่าวข้างต้น ซึ่งสรุปโดยย่อจากสรรคที่ 1 โศลกที่ 31-51 ได้ 5 ประการ ดังนี้

### 1. ความกล้าหาญ (śūratā)

ในโคลกที่ 32<sup>244</sup> ได้กล่าวถึงพระเจ้าศุทโธทนะว่าทรงเป็นพระราชผู้กล้าหาญ (vīra) และเกรียงไกร (vibhū) ซึ่งเป็นคุณลักษณะหนึ่งของความเป็นกษัตริย์ ดังความในโคลกข้างล่างนี้

วิภูะ ปรัตตปาลเมว วีระ

วิวาสากุชเย วิรจย วิระ ।

ยะ ปรัยไณษีทริราชลักษมี

กฤปามธราชลปตปุรวม ॥ 1.32 ॥

(คำแปล) หลังจากทรงเตรียมไฟคือพระราชอำนาจอันบริสุทธิ์ประหนึ่งว่าให้เป็นสักขีพยานในพระราชพิธีสมรส พระราชาผู้กล้าหาญและเกรียงไกรพระองค์นั้น ก็เสด็จไปอภิเษกสมรสกับพระลักษมี ของกษัตริย์ผู้เป็นศัตรูด้วยคมดาบซึ่งได้ผ่านพิธีรดน้ำมาก่อน

### 2. พละกำลังและความแข็งแกร่ง (vīrya, dhairya)

ในโคลกที่ 36<sup>245</sup> พระเจ้าศุทโธทนะทรงเข้าโจมตีกองทหารของฝ่ายศัตรูด้วยพระองค์เองแสดงให้เห็นถึงพละกำลังและความแข็งแกร่งของพระวรกายซึ่งเป็นคุณลักษณะหนึ่งของกษัตริย์ยอดนักรบ ดังปรากฏในโคลกต่อไปนี้

โย วาหิณี เมฆ อิวาตตธนวา

วิปกษภูกตฤกฏกปรภูตาม ।

อัสารยณุนากุลราชหส์

จกเร สมุจเจลกพนธฤตตาม ॥ 1.36 ॥

(คำแปล) พระราชาผู้ติดอาวุธด้วยธนูพระองค์นั้นทรงเข้าโจมตีกองทหารที่รวมตัวกันอยู่ในราชธานีของกษัตริย์คูริ ทำให้กษัตริย์ (คูริพระองค์นั้น) ออกสิ้นขวัญหนีจมนอกมากระโดดโลดเต้นเหมือนคนขาดสติประดุจดั่งเมฆที่มีสายรุ้งปล่อยธารน้ำฝนจำนวนมากให้ไหลลงมาจากสันเขาที่ปราศจากปีกทำให้นกฟลามิงโกตีนตระหนกจนออกมาเต้นระบำในน้ำที่ไหลมารวมกันเป็นจำนวนมาก

### 3. เกียรติยศ (tejas)

คุณลักษณะที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่ของพระเจ้าศุทโธทนะคือเกียรติยศชื่อเสียงของพระองค์ที่จรจรายไปทั่วจักรวาล ดังพรรณนาไว้ในโคลกที่ 39<sup>246</sup>

<sup>244</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosaśācārya*, 16.

<sup>245</sup> Ibid, 18.

อาปุริเต นิรกรมมนตรีเกษ

ยสยานทุกุณิภริกริยโสภิยะ ।

ปฤถวีปตีนำ ยศสะ ประสรต-

มาสีตปเรษามิว นาวากาศะ ॥ 1.39 ॥

(คำแปล) ในเมื่อท้องฟ้าอ้อมตัวเต็มที่แล้วกับความยิ่งใหญ่ (เกียรติยศ) ของพระราชารองคันั้นที่แผ่ซ่านอยู่ภายในไข้ (จักรวาล) จึงดูราวกับว่าไม่มีช่องว่าง (เหลืออยู่) สำหรับการแพร่กระจายกิตติศัพท์ของกษัตริย์องค์อื่นๆ เลย

#### 4. การให้ทาน (dāna)

พระเจ้าศุทโธทนะทรงเป็นกษัตริย์ที่มีน้ำพระทัยโอบอ้อมอารี ทรงคอยดูแลและจุนเจือชาวประชาให้อยู่ดีกินดีโดยการบริจาคทานอย่างไม่หยุดหย่อน ดังที่บรรยายไว้ในโคลกที่ 50<sup>247</sup>

ตสมิน นฤเป ตนวติ ทานวรัช

ไนโก'ปยสมปุรณมโนรโถ'ภูต ।

มหาขเน วรัชติ พทธธาร-

มลพฐปุรตยสติ มระ กิมูรยาม ॥ 1.50 ॥

(คำแปล) เมื่อพระราชารองคันั้นทรงแจกจ่ายทานอย่างพร้งพฐตั้งสายฝน ไม่มีประชาชนแม้แต่คนเดียวที่จะไม่สมปรารถนา (เฉจเช่นเดียวกัน) เมื่อก้อนเมฆขนาดใหญ่มีน้ำฝนตกลงมาติดต่อกันอย่างไม่ขาดสาย จะมีสระน้ำบนโลกที่ไม่ได้รับน้ำอย่างเต็มที่หรือ

#### 5. มีคุณธรรม (satya)

พระเจ้าศุทโธทนะเป็นกษัตริย์ที่ทรงไว้ซึ่งคุณธรรม โดยพระองค์จะทรงประพฤติปฏิบัติตามหลักความจริงในด้านความคิด คำพูดและการกระทำ จึงทำให้พระจริยาวัตรของพระองค์งดงามจนเป็นที่เคารพนับถือของชาวประชา ดังความในโคลกที่ 31<sup>248</sup>

มหิปติสตร พภูว มานยะ

ศากยานวยะ ศาศวตราชลภษมิยะ ।

ธรมานูโรธารช นศุทฐวฤตติชะ

ศุทโธทโน นาม ยถารุณามา ॥ 1.31 ॥

<sup>246</sup> Ibid, 20.

<sup>247</sup> Ibid, 24.

<sup>248</sup> Ibid, 16.

(คำแปล) ในเมืองกปิลานัน มีพระราชอาพระองค์หนึ่งผู้ทรงเป็นที่เคารพนับถือ ทรงเป็นเชื้อสายแห่งศากยวงศ์ที่มีพระราชอำนาจอย่างสมบูรณ์ และทรงมีพระจริยาวัตรอันบริสุทธิ์ที่มาจาก การปฏิบัติตามหลักธรรม ทรงมีพระนามว่า ศุทโธทนะ ซึ่งเป็นพระนามที่สอดคล้องกับคุณลักษณะของพระองค์

นอกจากจะกล่าวถึงความกล้าหาญและคุณลักษณะอื่นๆ ของกษัตริย์แล้ว ในพระธรรมศาสตร์ (manusmṛti VII, 160)<sup>249</sup> ยังมีการระบุหลักการทางการทหารของพระราชอา 6 ประการ ดังนี้

**สนธิ จ วิครห จ-เอว ยานม อาสนม เอว จ ।**

**ทวธีภาว สมศรย จ ษทคุณำศ จินตเยต สทา ॥ VII,160 ॥**

(คำแปล) ขอให้พระองค์ (กษัตริย์) จงพิจารณาไตร่ตรองเรื่องนโยบาย 6 ประการ อยู่เสมอ อันได้แก่ สนธิ (การเป็นพันธมิตร) วิครหะ (การทำสงคราม) (3) ยานะ (การกรีธาทัพ) (4) อาสนะ (การตั้งค่าย) ทวธีภาวะ (การแบ่งกองทัพเป็นหน่วยย่อยเพื่อเผชิญหน้าศัตรู) และสมศรยะ (การแสวงหาความคุ้มครองจากผู้ปกครองที่มีอำนาจมากกว่า)

ในปีพหุจตามณี พระเจ้าศุทโธทนะก็ได้ชื่อว่าเป็นพระราชอาที่มีความเป็นเลิศทางการทหาร 6 ประการดังกล่าว หลังจากพระองค์สามารถทำให้กษัตริย์ฝ่ายศัตรูยอมสวามิภักดิ์ ดังความในสรรคที่ 1 โศลกที่ 45<sup>250</sup>

**สุวรรณรูป สุมโนนิเชวย**

**ตุงคิ สุตฺรมาสพทวิทียม ।**

**ตี ภูฤฤตี เมรุมิว ปฺรปนา-**

**ศจกาตีเร ษทคุณรตนสารถา ॥ 1.45 ॥**

(คำแปล) หลังจาก (ที่กษัตริย์ฝ่ายศัตรู) ยอมสวามิภักดิ์แล้ว ความเป็นเลิศในการทหารหกประการ ก็ได้ฉายแสง (แห่งความรู้โรจน์) ไปที่พระราชอาพระองค์นั้นผู้สูงส่งด้วยชาติตระกูลและความฉลาดปราดเปรื่องอัน (บัณฑิตทั้งหลาย) ให้การเคารพบูชา และยังเป็นผู้ที่ตั้งมั่นอยู่ในความยุติธรรมอันไม่มีผู้ใดเสมอเหมือน เช่นเดียวกับ คุณสมบัติแห่งความเป็นเลิศของอัญมณีหกประการ ได้เปล่งรัศมีไปบนยอดเขาพระสุเมรุที่มีสีทองอร่ามงดงามตระการตาซึ่งจะนำมาใช้เป็นเทวสภาของเหล่าทวยเทพอันหาที่เปรียบมิได้

<sup>249</sup> Manu, Manusmṛiti in Sanskrit with English Translation คันเมื่อ 21 เมษายน 2566 จาก [https://archive.org/details/ManuSmṛiti\\_201601/page/n7/mode/2up](https://archive.org/details/ManuSmṛiti_201601/page/n7/mode/2up).

<sup>250</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 22.



สำหรับหน้าที่ของวรรณะกษัตริย์ ในคัมภีร์ภควัทคีตา (18.43) กล่าวไว้ว่า

**เศารยํ เตโช ธฤติรทาเกษมม ยูทเธ จาปยปลายนम् ।**

**ทานมีศฺวรภาวศจ กษาตรี กรม สวภาวชม ॥ 18.43 ॥**

(คำแปล) หน้าที่ของกษัตริย์ที่เกิดจากนิสสัยเดิมคือ ความกล้าหาญ ทรงเดช ความมั่นคง ความเข้มแข็ง ความไม่ครั่นคร้ามในสงคราม บริจาคทาน และความสามารถในการปกครอง<sup>251</sup>

ส่วนในพระธรรมศาสตร์ (manusmṛti I,89) ระบุว่า

**ปฺรชานํ รกษณํ ทานมิชฺยาธยยนเมว จ ।**

**วิษเยชฺวปฺรสกตฺติจ กษตฺริยสฺย สมาสตะ ॥ 1,89 ॥**

(คำแปล) กษัตริย์ต้องทำหน้าที่ในการปกป้องผู้คน ให้ทาน ทำพิธีบวงสรวง ศึกษาพระเวท และงดเว้นจากการยึดติดในกามสุข<sup>252</sup>

ในปัทมยจฺตามณิ พระเจ้าศุทโธทนะได้ทรงปฏิบัติหน้าที่ของกษัตริย์ตามคัมภีร์ข้างต้น สรุไปได้ 3 ข้อด้วยกัน คือทำการปกป้องคุ้มครองประชาชน แจกจ่ายทาน และทำพิธีบวงสรวง ดังรายละเอียดที่ปรากฏในหัวข้อต่อไปนี้

### 1. ปกป้องคุ้มครองประชาชน

กษัตริย์เป็นรักษกะคือผู้รักษาหรือผู้คุ้มครองป้องกัน เพราะฉะนั้นกษัตริย์จึงต้องเป็นผู้มีความมั่นใจในการคุ้มครองรักษาแผ่นดิน ป้องกันไม่ให้ผู้ที่อ่อนแอเป็นอันตรายได้ รู้จักใช้อาวุธต่างๆ รู้จักยุทธวิธีตามสมัย<sup>253</sup> ในรฆุวงศ์ (2.53) ก็มีการกล่าวในทำนองเดียวกันว่า “กษัตริย์เป็นผู้ปกป้อง (ประชาชน) จากภัยอันตราย”<sup>254</sup> ดังนั้น การต่อสู้กับศัตรูเพื่อปกป้องแผ่นดินและคุ้มครองประชาชนจึงเป็นหน้าที่หลักของกษัตริย์ ดังที่พุทธโฆษาจารย์ได้พรรณนาไว้ในสรรคที่ 1 โสลกที่ 35 ของปัทมยจฺตามณิ<sup>255</sup>

**นิริทุฏฺถณฺณมฺหิมาทิเรโก**

**นิศฺเศษปีตาทิตฺวาหินคิเ** ।

**ยจฺจนฺทฺรหาโส ภูวนปฺรสาทํ**

**ปฺราสุยตาคสฺตย อิวทฺเยน ॥ 1.35 ॥**

<sup>251</sup> แสง มนวิฑูร (แปล), *ศรีมัทภควัทคีตา* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2527), 267.

<sup>252</sup> Manu, *Manusmṛiti in Sanskrit with English Translation* คั่นเมื่อ 21 เมษายน 2566 จาก [https://archive.org/details/ManuSmṛiti\\_201601/page/n7/mode/2up](https://archive.org/details/ManuSmṛiti_201601/page/n7/mode/2up).

<sup>253</sup> แสง มนวิฑูร (แปล), *ศรีมัทภควัทคีตา*, 46.

<sup>254</sup> Kale, M. R.. *The Raghuvamsa of Kalidasa* (Bombay: Gopal Narayen & Co.,1922), 15.

<sup>255</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppuswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 18.

(คำแปล) มีดสั้นของพระราชาราชเลม้นั้นที่หยุดยั้งอำนาจอันมากเกินไปของกษัตริย์คูริและตีม (เลือดของ) แม่ทัพฝ่ายศัตรูจนหมดสิ้น ได้นำสันตีสุมาสู่ชาวประชา เหมือนกับฤๅษีคัสตยะที่ยับยั้งความสูงเทียมฟ้าของภูเขา (วินธัย) และตีมน้ำในมหาสมุทรจนหมด ได้นำความสงบสุขแก่มวลมนุษย์ และ (ยังเหมือนกับ) ดาวอคัสตยะ เมื่อปรากฏตัวขึ้นมาได้ทำให้น้ำ (ในมหาสมุทร) ไสสะอาดขึ้น

## 2. แจกจ่ายทาน

พระเจ้าศุทโททนะทรงเปรียบเหมือนพ่อของประชาชน โดยพระองค์จะทรงแจกจ่ายทานทั้งที่เป็นปัจจัยยังชีพ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ อย่างพร่างพรูจนไม่มีประชาชนคนใดที่จะไม่สมปรารถนา ดังที่ได้กล่าวแล้วในหัวข้อการให้ทานข้างต้น การแจกจ่ายทานของพระองค์นี้ไม่ใช่เพียงแค่ทำตามหน้าที่ของกษัตริย์เท่านั้น แต่ยังทำให้เมืองของพระองค์ (เมืองกปิล) เจริญรุ่งเรืองกว่าเมืองอื่นๆ ซึ่งกล่าวได้ว่าเมืองกปิลเป็นเหมือนแม่โคกามธนู (แม่โคที่ให้สิ่งที่ปรารถนา) ของประชาชน ดังปรากฏในโคลกต่อไปนี้<sup>256</sup>

อสติ ปรศस्ता กปิลติ นามนา

กาจิตปุรี กามทุฆา ปรชานาม |

ยัม วิภษย ศกโร นิชราชธานยยะ

ศลาฆากิสนธิ คิถิลิกโรติ || 1.4 ||

(คำแปล) มีเมือง (หนึ่ง) ที่รุ่งเรืองกว่าเมืองใดๆ ชื่อว่า กปิล ซึ่งเป็นกามธนูของชาวประชา(แม่แต่) พระอินทร์ เมื่อได้เห็นความมั่งคั่งที่ไม่เสื่อมสลายเหล่านั้นแล้ว ก็ยังต้องลดละความตั้งใจที่จะไ้อวด (เมืองของพระองค์) ไป

## 3. ทำพิธีบวงสรวง

หน้าที่ของกษัตริย์อีกอย่างคือ การทำพิธีบูชาต่างๆ เช่นพิธียัญกรรม และจัดพิธีการกุศลต่างๆด้วยตนเอง โดยเชิญพราหมณ์มาเป็นผู้ประกอบพิธี<sup>257</sup> ในปัทยจุทามณี พระเจ้าศุทโททนะได้ทรงทำหน้าที่ทางด้านนี้เช่นกัน ดังปรากฏในสรรคที่ 1 โคลกที่ 33 ของปัทยจุทามณี<sup>258</sup> ที่ว่าพระองค์ทรงทำการบูชาเทพแห่งสงครามหลังจากได้รับการบรมราชาภิเษกเป็นกษัตริย์ และในโคลกที่ 48 ของสรรคเดียวกัน<sup>259</sup> พระองค์ก็ยังทรงทำพิธีบวงสรวงเทวดาอย่างต่อเนื่องเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองและประชาชน ซึ่งใจความในทั้งสองโคลกมีดังนี้

<sup>256</sup> Ibid, 3.

<sup>257</sup> อาชว์ภูริชญ์ น้อมเนียน, แนวคิดทางสังคมเรื่องอาชีพจากมุมมองเรื่องวรรณคดีในศาสนาฮินดู, 46.

<sup>258</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya*, 18.

<sup>259</sup> Ibid, 24.

ยะ ปุรวมาธาย มหาภิเชกข์

กฤตเตภกมุไกรคตทสรปุระ |

ปศจาทรินำ หฤทยารวินโทยะ

ปุโปษ ปุช้ำ รณเวทตายะ || 1.33 ||

(คำแปล) พระราชาพระองค์นั้น เมื่อเริ่มแรกทรงได้รับการบรมราชาภิเษกด้วยเหยือกคือหัวกะโหลกข้างที่ถูกตัดออกอันเต็มไปด้วยหยดเลือด จากนั้น จึงทรงประกอบพิธีบูชาเทพแห่งสงครามด้วยดอกบัวคือหัวใจของเหล่าศัตรู

มหาดมณา เตน มรวไรชสตุ-

มาหุยมาเนชวมฤตาศเนชु |

ปริษกรียาชายต ปารีชาตะ

ปรี สุรารีศวรราชธานยะ || 1.48 ||

(คำแปล) ตั้งแต่ (เหล่าทวยเทพ) ได้รับการถวายเครื่องเซ่นไหว้อย่างไม่หยุดหย่อนจากพระราชาผู้โอบอ้อมอารีพระองค์นั้น ต้นปารีชาติก็ได้กลายเป็นเพียงเครื่องประดับที่ตกแต่งราชธานีของพระอินทร์เท่านั้น

เห็นได้ว่า พระเจ้าศุภโรทนะทรงทำหน้าที่ของกษัตริย์ได้ครบถ้วนทั้ง 3 ข้อดังกล่าวข้างต้น ซึ่งมีผลทำให้พระองค์ได้ชื่อว่าเป็นพระราชาที่มีการปกครองดี ดังที่พรรณนาไว้ในสรรคที่ 1 โศลกที่ 47<sup>260</sup>

สสตุศสสนตุวปเร'ปิ ฎปา-

สतेโนว เสาราชยวตี ธริตรี |

อเนกรตนปรภโว'ปยุทนวน

รตนากโร'ภูนนุ เกาสตุเกณ || 1.47 ||

(คำแปล) แม้จะมีพระราชาองค์อื่นๆ นับพันก็ตาม แต่แผ่นดินที่มีการปกครองดี ก็เพราะพระราชาพระองค์นี้แหละ (ในทำนองเดียวกัน) แม้มหาสมุทรจะเป็นแหล่งกำเนิดของอัญมณีจำนวนมากมาย แต่ที่ได้ชื่อว่าเป็นเหมืองแห่งอัญมณี ก็เพราะแก้วเกาสตุกะ (เครื่องประดับที่หน้าอกของพระวิษณุ) มีไขหรือ

สรุปได้ว่า ในปัทยจุทามณี พระเจ้าศุภโรทนะผู้เป็นพระราชาแห่งเมืองกปิลาทรงประกอบด้วยคุณลักษณะประจำพระองค์ที่สอดคล้องกับคุณลักษณะตามธรรมชาติของกษัตริย์ที่ระบุไว้ในพระธรรมศาสตร์ 5 ประการคือ มีความกล้าหาญ (śūratā) มีพลังกำลังและความแข็งแกร่ง

<sup>260</sup> Ibid, 23.

(vīrya, dhairya) มีเกียรติยศ (tejas) มีการให้ทาน (dāna) และมีคุณธรรม (satya) และทรงปฏิบัติหน้าที่ของกษัตริย์ตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์คือทำการปกป้องคุ้มครองประชาชน แจกจ่ายทาน และทำพิธีบวงสรวง

### 3.2.1.2 วรรณะพราหมณ์

ในพจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์ให้คำจำกัดความของ “พราหมณ์” ไว้ว่าเป็นวรรณะนักบวชและเป็นเจ้าพิธี ถือตนว่าเป็นวรรณะสูงสุด เกิดจากปากของพระพรหม<sup>261</sup> และอาชวฤทธิชัย น้อมเนียน ได้ขยายความเพิ่มเติมว่า พราหมณ์คือผู้สืบเชื้อสายมาจากพระพรหม เป็นผู้ให้ความสำคัญต่อพรหมัน พระเวทและอาตมัน<sup>262</sup> นอกจากนี้ ในหนังสือ “อินเดียมหัศจรรย์” ยังกล่าวอีกว่า ความหมายของคำว่า “พราหมณ์” แต่เดิมคือ ‘ผู้ทรงไว้ซึ่งพรหมัน’ โดยในตอนแรกจะใช้เรียกเฉพาะพระที่ถือบวชซึ่งเป็นผู้ดูแลเรื่องพิธีกรรมการบวงสรวงต่างๆ ที่พร้อมจะว่าคาถาจัดปัดเป่าอิทธิฤทธิ์ของผีร้าย แต่ครั้งถึงตอนปลายยุคคัมภีร์ฤคเวท คำว่าพราหมณ์นี้ก็นำมาใช้เรียกพวกพระนักบวชทั่วไปหมดทั้งวรรณะ<sup>263</sup> ส่วนใน “Monier-Williams Sanskrit-English Dictionary” ได้แบ่งนักบวชหรือฤตวิช (ṛtvij) ที่มีภาระหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ โหตฤ (Hotr) อธิวรรย (Adhvaryu) พรหมัน (Brahman) และอุทคตฤ (udgātr)<sup>264</sup> โดยแต่ละคนจะทำหน้าที่แตกต่างกันไป ดังนี้

- โหตฤ (Hotr) ทำหน้าที่บูชาเทพหรือสาธยายฤคเวท<sup>265</sup>
- อธิวรรย (Adhvaryu) ทำการวัดพื้นดิน สร้างแท่นบูชา เตรียมภาชนะสำหรับบูชาัญญ ขนไม้และน้ำ จุดไฟ นำสัตว์มาทำให้บริสุทธิ์ ในขณะที่ปฏิบัติหน้าที่เหล่านี้ พวกเขาที่จะต้องบสวดของยชुरเวทไปด้วย<sup>266</sup>
- พรหมัน (Brahman) เป็นผู้มีความรู้ในไตรเพท จึงทำหน้าที่กำกับดูแลการสังเวยและแก้ไขสิ่งผิดพลาดให้ถูกต้อง<sup>267</sup>
- อุทคตฤ (udgātr) ทำหน้าที่สวดบทสามเวท<sup>268</sup>

<sup>261</sup> พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์, 262.

<sup>262</sup> อาชวฤทธิชัย น้อมเนียน, แนวคิดทางสังคมเรื่องอาชีพอจากมุมมองเรื่องวรรณะในศาสนาฮินดู, 40.

<sup>263</sup> กาญจนี ละอองศรี, บรรณาธิการแปล, อินเดียมหัศจรรย์, 233.

<sup>264</sup> Monier Monier-Williams, Monier-Williams Sanskrit-English Dictionary (Oxford: The Clarendon Press. 1899), 224,

<sup>265</sup> Ibid, 1306.

<sup>266</sup> Ibid, 24.

<sup>267</sup> Ibid, 738.

<sup>268</sup> Ibid, 187.

ในสมัยพระเวท และอรรถพเวท มีการใช้คำศัพท์ต่างๆ สำหรับพราหมณ์ ดังนี้

- ปุโรธา (purodhā) หมายถึงสำนักของปุโรหิต หรือนักบวชประจำบ้าน มีการกล่าวถึงคำนี้ในช่วงต้นของอรรถพเวทและบ่อยครั้งในภายหลัง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ‘ปุโรธา’ เป็นคำที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย<sup>269</sup>

- ปุโรธะ (purodhas) หมายถึง หัวหน้านักบวชของพระราชชา หรืออนุศาสนาจารย์ในบ้าน<sup>270</sup>

- ปุโรหิต (purohita) เป็นชื่อนักบวชในสมัยพระเวทและในเวลาต่อมา มีหน้าที่หลักคือ ‘เป็นนักบวชในบ้าน’ ของกษัตริย์หรืออาจเป็นขุนนางผู้ใหญ่ ปุโรหิตจะทำหน้าที่ดูแลเรื่องศาสนาทั้งหมด โดยในพิธีกรรมระบุว่า กษัตริย์ต้องมีปุโรหิต มิฉะนั้นเทพเจ้าจะไม่ยอมรับเครื่องบูชาของพระองค์ นอกจากนั้น ปุโรหิตยังรับประกันความปลอดภัยและชัยชนะของกษัตริย์ในการต่อสู้ด้วยคำอธิษฐานของเขา ทำให้ฝนตกลงมาเพื่อพืชผล และเป็นเปลวไฟที่คอยปกป้องอาณาจักร ในสมัยประวัติศาสตร์ ปุโรหิตได้กลายเป็นผู้มีอำนาจแทนกษัตริย์ กล่าวคือ เป็นผู้มีอิทธิพลอย่างมากในกิจการสาธารณะทั้งหมด เช่นการบริหารความยุติธรรมและการดำเนินกิจการของกษัตริย์<sup>271</sup>

ในปัทมปุราณะซึ่งเป็นวรรณกรรมพุทธประวัติภาษาสันสกฤต พบว่ามีการใช้คำศัพท์ทั้งสามดังกล่าว คือ คำว่า “ปุโรธา” ในสรรคที่ 4 โศลกที่ 41<sup>272</sup> และสรรคที่ 5 โศลกที่ 33<sup>273</sup> ส่วนคำว่า “ปุโรธะ” ในสรรคที่ 4 โศลกที่ 27<sup>274</sup> และคำว่า “ปุโรหิต” ในสรรคที่ 3 โศลกที่ 32<sup>275</sup> ดังปรากฏในโคลงต่อไปนี้ตามลำดับ

อุทรจิษตสย ทูตาคนสย

หวิริกรูจใจรวลตะ ปุรสตาต ।

กรียากลาเป กฤตธีะ ปุโรธะ

สโยชยามาส วรูกุมารา ॥ 4.41 ॥

<sup>269</sup> Macdonell, A. A. & Keith, A. B., *Vedic Index of Names and Subjects* (London: John Murray, 1912), 4.

<sup>270</sup> Monier Monier-Williams, *Monier-Williams Sanskrit-English Dictionary* (Oxford: The Clarendon Press. 1899), 635.

<sup>271</sup> Macdonell, A. A. & Keith, A. B., *Vedic Index of Names and Subjects*, 5-6, 8.

<sup>272</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 107.

<sup>273</sup> Ibid, 140.

<sup>274</sup> Ibid, 102.

<sup>275</sup> Ibid, 76.

(คำแปล) หัวหน้าพราหมณ์ของพระราชารู้ในศาสตร์ทั้งหมดของพิธีกรรมได้ ให้เจ้าป่าเจ้าสาวจูงมือกันต่อหน้ากองไฟที่มีเปลวไฟลุกโชติช่วงสำหรับเครื่องสังเว

**วิษุขยมาเน ตฤตาภรมณฑล**

**วิธาย สากษเย นวไวทฺยตานลฺม ।**

**ฤตะ ปุโรธาสตฺวินีสฺมฺหฺรโย-**

**ปรวฺรตฺยตฺยุมฺกรฺครโหดสวฺม ॥ 5.33 ॥**

(คำแปล) “ในขณะที่ห้องฟ้าเกิดเสียงดังกึกก้องจากสายฟ้า ฤตฺ (ฝน) คือพราหมณ์ก็ได้เตรียมไฟ (แสงแลบ) ของสายฟ้าที่เพิ่งเกิดขึ้นมาเพื่อเป็นสักขีพยานแล้วจึงทำพิธีแต่งงานคือจับมือที่เป็นเกลียวคลื่นของแม่น้ำและมหาสมุทร”

**อนนฺตรํ พนฺธุรฺคาตฺรยษฺเณ**

**ปุโรธสํ ปุรฺณมโนรธาเย ।**

**น เกวลํ เกาตุกฺมาพพฺนฺธุ-**

**กรามพฺเช กิจฺ หฤทฺมพฺเช'ปี ॥ 4.27 ॥**

(คำแปล) หลังจากนั้น พราหมณ์ก็ได้ผูกด้ายมงคล (เกาตุกะ) ที่ขอพระหัตถ์ตั้งดอกบัวของ (พระธิดา) ผู้มีพระวรกายเพรียวบางและสง่างาม และไม่เพียงเท่านั้น ยังได้ผูกด้ายมงคลนั้นไว้ที่พระกมล (หัวใจ) ดูกดอกบัวของ (พระธิดา) ผู้มีพระทัยที่เต็มเปี่ยมด้วยความหวังอีกด้วย

**ส ชาตกรฺมาทิกมตฺยทารํ**

**สุโนะ สฺมาปยฺย ปุโรหิตฺเณ ।**

**สิทฺทธารถ อิตฺยสฺย ชคตฺปรศฺสุยา-**

**มนนฺยโยคฺยามกโรทฺภิกฺษยाम ॥ 3.32 ॥**

(คำแปล) หลังจากให้ปุโรหิตประกอบ (พิธีสังสการ) อย่างยิ่งใหญ่มีชาตกรรมเป็นต้นแต่พระกุมาร พระราชาก็ทรงพระราชทานพระนามของพระโอรสว่า สิทธารถ (ซึ่งเป็นพระนาม) ที่ได้รับการสรรเสริญในโลก โดยไม่มีผู้อื่นเสมอเหมือน

นอกจากคำที่ใช้เรียกพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ดังกล่าวแล้ว ในปัทยจฺทามณียังมีคำที่ใช้เรียกพราหมณ์ซึ่งทำหน้าที่อื่นๆ อีก เช่น

- อามาทย์ (āmātya) (สรรคที่ 3 โศลกที่ 37)<sup>276</sup>

- มุขมนตรี (saciva) (สรรคที่ 1 โศลกที่ 44)<sup>277</sup>

<sup>276</sup> Ibid, 78-79.

- กวี (kavi) (สรรคที่ 3 โศลกที่ 34)<sup>278</sup>
- โหราจารย์ (mauhūrtika) (สรรคที่ 6 โศลกที่ 1)<sup>279</sup>
- นักพรต (tapodhana) (สรรคที่ 6 โศลกที่ 39)<sup>280</sup> (สรรคที่ 6 โศลกที่ 42)<sup>281</sup>  
(tapasvin) (สรรคที่ 6 โศลกที่ 41)<sup>282</sup> (taponidhi) (สรรคที่ 6 โศลกที่ 44)<sup>283</sup>
- นักปราชญ์ (sudhī) (สรรคที่ 1 โศลกที่ 46)<sup>284</sup> (muni) (สรรคที่ 3 โศลกที่ 18)<sup>285</sup> (sūri) (sādhu) (สรรคที่ 3 โศลกที่ 46)<sup>286</sup>
- ครู (ācārya) (สรรคที่ 3 โศลกที่ 42)<sup>287</sup> (deśika) (สรรคที่ 3 โศลกที่ 43)<sup>288</sup>  
(สรรคที่ 5 โศลกที่ 3)<sup>289</sup> (สรรคที่ 6 โศลกที่ 47)<sup>290</sup> (guru) (สรรคที่ 4 โศลกที่ 47)<sup>291</sup>

### หน้าที่ของวรณะพราหมณ์

ด้านหน้าที่ของพราหมณ์ ในคัมภีร์ภควัทคีตา (18.42) กล่าวว่า

**ศโโม ทมสฺตปะ เคาจม กุษาณตฺรารชวเมว จ ।**

**ชฌานํ วิชฌานมสฺติกยม พุทฺหมกรม สฺวภาพชม ॥ 18.42 ॥**

(คำแปล) หน้าที่ของพราหมณ์ที่เกิดจากนิสัยเดิม คือการบังคับอินทรีย์ภายในใจ การบังคับอินทรีย์ภายนอก การบำเพ็ญพรต ความบริสุทธิ์ ความอดทน ความซื่อตรง ปัญญาและญาณ และความเลื่อมใสในพระเวท<sup>292</sup>

<sup>277</sup> Ibid, 22.

<sup>278</sup> Ibid, 77.

<sup>279</sup> Ibid, 155.

<sup>280</sup> Ibid, 171.

<sup>281</sup> Ibid, 173.

<sup>282</sup> Ibid, 172.

<sup>283</sup> Ibid, 173-174.

<sup>284</sup> Ibid, 23.

<sup>285</sup> Ibid, 70.

<sup>286</sup> Ibid, 82.

<sup>287</sup> Ibid, 81.

<sup>288</sup> Ibid, 81.

<sup>289</sup> Ibid, 125.

<sup>290</sup> Ibid, 173

<sup>291</sup> Ibid, 110.

<sup>292</sup> แสง มนวิฑูร (แปล), **ศรียัมภภควัทคีตา**, 267.

ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ (1,88) มีการกำหนดหน้าที่ของพราหมณ์ไว้ ดังนี้

**อธยาปนมรยณัน ยชนิ ยาชนิ ตถา ।**

**ทานิ ปฺรติครหฺสฺสจิว พฺราหมณานามกฺลปยต ॥ 1,88 ॥**

(คำแปล) ได้มอบหมายให้พราหมณ์ทำหน้าที่ด้านการศึกษาและการสอน (พระเวท) การประกอบพิธีบูชาัญญเพื่อประโยชน์ของตนเองและผู้อื่น ตลอดจนการให้ทานและการรับทาน<sup>293</sup> จากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ข้างต้นรายละเอียดเกี่ยวกับหน้าที่ของวรรณะพราหมณ์มีดังนี้

1. หน้าที่ด้านการศึกษา (ปฐฺนนะ) และการสอน (ปาฐฺนนะ)

- **ปฐฺนนะ (paṭhana)** ได้แก่ การรับการศึกษาชั้นสูง และพยายามแสวงหาความจริง<sup>294</sup>

ในวรรณกรรมพระเวทมีการกล่าวถึงจุดมุ่งหมายของนักบวชคือการบรรลุความเป็นเลิศในความรู้อันศักดิ์สิทธิ์ (brahma-varcasam) แม้พิธีกรรมหลายอย่างถูกระบุว่าสามารถนำไปสู่ความรู้อันศักดิ์สิทธิ์ได้ แต่จะให้ความสำคัญกับการศึกษาคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ (พระเวท) มากกว่า ส่วนใน Satapatha Brahmana ระบุว่าเป้าหมายของการศึกษาคือความรู้ในฤคเวท ยชุรเวท และสามเวท<sup>295</sup> ดังนั้นหน้าที่อันดับแรกของพราหมณ์คือศึกษาคัมภีร์พระเวทเพื่อจะได้นำความรู้ไปสอนผู้อื่น และประกอบพิธีบูชาัญญต่อไป

แม้ในวรรณกรรมพุทธประวัติภาษาสันสกฤต ก็ยังมีการกล่าวถึงพราหมณ์ว่าเป็นผู้ที่ศึกษาจนรอบรู้ในศาสตร์ทั้งหมดตลอดจนรู้แจ้งสิ่งสูงสุด ดังปรากฏในสรรคที่ 1 โศลกที่ 50 ของพุทธจรีต<sup>296</sup> และในสรรคที่ 4 โศลกที่ 41 ของปัทมยจฺจามณิ<sup>297</sup>

**ตํ พฺรหฺมวิทฺพรหฺมวิทํ ขวฺลนฺตํ พฺราหมฺยา ศฺรียา จิว ตปะศฺรียา จ ।**

**ราโชธ คฺรุรฺเควรสฺตฺกรียาภฺยา ปฺรเวศฺยามาส นเรนฺทฺรสฺทม ॥ 1.50 ॥**

(คำแปล) ราชนิโรหิตได้นิมนต์มหาฤชี่ผู้รู้แจ้งสิ่งสูงสุดในบรรดาผู้รู้แจ้งพรหมัน ผู้รุ่งเรืองด้วยศิริอันเหมาะสมแก่ความเป็นพรหมและความงามที่เกิดจากตบะ ให้เข้าใจไปยังประทับของพระราชาด้วยความเคารพและด้วยการต้อนรับอย่างดี

<sup>293</sup> Max Muller, F, (ed.) *The Sacred Books of the East: The Laws of Manu* (Oxford: At The Clarendon Press, 1886), 24.

<sup>294</sup> อาชวภูริชญฺ น้อมเนียน, แนวคิดทางสังคมเรื่องอาชีพอากมมมองเรื่องวรรณะในศาสนาฮินดู, 42.

<sup>295</sup> Macdonell, A. A. & Keith, A. B., *Vedic Index of Names and Subjects*, 86.

<sup>296</sup> สำเนียง เลื่อมใส, *พุทธจรีต มหาภาพยมหาศาสตาโลก*, 47.

<sup>297</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppuswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosaśācārya*, 107.



อุทฺทริชฺสตุสย หุตาศนสย

ทวิริกรฺจโจรชวลตะ ปุรฺสตาต ।

กริยาภาเป กฤตธีระ ปุโรธะ

สโยชยามาส วฐุมมาเร ॥ 4.41 ॥

(คำแปล) หัวหน้าพรหมณ์ของพระราชารู้รอบรู้ในศาสตร์ทั้งหมดของพิธีกรรมได้ ให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวจูงมือกันต่อหน้ากองไฟที่มีเปลวไฟลุกโชติช่วงสำหรับเครื่องสังเว

- ปาฐนะ (pāṭhana) ได้แก่ การให้การศึกษาแก่ผู้อื่น เช่นทำอาชีพ-หน้าที่เป็นครู เป็นอาจารย์ เป็นต้น<sup>298</sup>

ในการทำหน้าที่เป็นครู พรหมณ์คนหนึ่งอาจรับนักเรียนได้หลายคน แต่ผู้เป็นครู ต้องสอนพวกเขาอย่างเต็มที่ โดยถ่ายทอดความรู้ทุกอย่างให้ลูกศิษย์ใดก็ตามที่อาศัยอยู่กับเขาเป็น เวลาหนึ่งปี (samvatsara-vāsin)<sup>299</sup> ซึ่งระยะเวลาของการเป็นนักเรียนปกติจะกำหนดไว้ที่สิบสองปี โดยเริ่มตั้งแต่อายุ 12 เป็นต้นไป<sup>300</sup>

ในวรรณกรรมพุทธประวัติภาษาสันสกฤต มีการกล่าวถึงการฝากตัวเป็นศิษย์กับครู ที่เป็นพรหมณ์ของเจ้าชายสิทธารถะ ดังเช่นในสรรคที่ 2 โศลกที่ 24 ของพุทธจรีต<sup>301</sup>

วยสจฺจ เกามารมตฺตย สมยกฺ สंपฺราปย กาลे ปฺรติปตฺติกรมฺ ।

อโลปฺโรทฺทริพหุวฺชคมยา ชคฺราห วิทฺยาเย สวฺกุลานฺรูปาเย ॥ 2.24 ॥

(คำแปล) เมื่อทรงผ่านวัยเด็กและทรงได้รับการประกอบพิธีฝากตัวเป็นศิษย์อย่าง ถูกต้องในเวลาอันเหมาะสม พระกุมารก็ได้ทรงศึกษาวิชาการทั้งหลายที่เหมาะสมแก่ราชตระกูลของ พระองค์ซึ่ง (คนอื่น) จะต้องใช้เวลาศึกษาเป็นเวลาหลายปี ด้วยเวลาเพียงไม่กี่วัน

นอกจากนั้น ข้อความในลักษณะเดียวกันยังมีปรากฏในปัทมจูตามณี สรรคที่ 3 โศลกที่ 42<sup>302</sup> ดังนี้

กฤโตปฺริตํ คฺลิตาติพาลยํ

สมสฺตวิทฺยาปรีคฺลีนาย ।

ตมฺรฺปยามาส กุมารวฺรย-

มาจารย์หฺสฺเตชฺ ปติเย ปุถฺถิวฺยาเย ॥ 3.42 ॥

<sup>298</sup> อาชวีภริชฺญ น้อมเนียน, แนวคิดทางสังคมเรื่องอาชีพจากมุมมองเรื่องวรรณะในศาสนาฮินดู, 42.

<sup>299</sup> Macdonell, A. A. & Keith, A. B., *Vedic Index of Names and Subjects*, 88.

<sup>300</sup> Ibid, 75-76.

<sup>301</sup> สำเนียง เลื่อมใส, *พุทธจรีต มหาภาพยมหาศาสตาโลก*, 64.

<sup>302</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya*, 81.

(คำแปล) หลังจากที่พระกุมารผู้สูงส่งได้รับการประกอบพิธีอุปนยณะในช่วงปลายของวัยเด็กพระราชาก็ทรงมอบพระองค์ให้อยู่ในมือ (ความดูแล) ของอาจารย์ทั้งหลายเพื่อศึกษาวิชาความรู้ทั้งหมด

จากสองโคลกข้างต้น สะท้อนให้เห็นสังคมในสมัยพุทธกาลว่า พระกุมารซึ่งอยู่ในวรรณะกษัตริย์ทรงเข้าศึกษาวิชาการต่างๆ กับอาจารย์ซึ่งเป็นพราหมณ์ หลังจากที่ได้ทรงทำพิธีอุปนยณะแล้ว ซึ่งนักเรียนทุกๆ ไปจะใช้เวลาเรียนประมาณ 12 ปี แต่พระกุมารทรงใช้เวลาไม่ก็วันก็จบการศึกษา

2. การประกอบพิธีบูชาญเพื่อประโยชน์ของตนเองและผู้อื่น (ยัชญะ-ยาชญะ)<sup>303</sup>

- **ยัชญะ (yajña)** ได้แก่ การทำพิธีบูชาต่างๆ เช่นพิธีกรรมและจัดพิธีการกุศลต่างๆ ด้วยตนเอง แบ่งออกเป็น 5 ประเภทด้วยกัน คือ

(1) พรหมยัชญะ หมายถึงการบูชาพรหมซึ่งเป็นอันติมัสัจจะด้วยการศึกษาและสอนพระเวท วรรณะพราหมณ์ต้องผดุงรักษาวัฒนธรรมนี้และส่งผ่านไปยังอนุชนรุ่นต่อไป

(2) เทวยัชญะ หมายถึงการประกอบพิธีบูชาเทพเจ้าด้วยการใส่เครื่องสังเวกลงในกองเพลิง

(3) ปิตฤยัชญะ หมายถึงการบูชาบรรพบุรุษผู้ล่วงลับด้วยการประกอบพิธีศราท เป็นการแสดงกตัญญูตเวทีตารธรรมต่อท่านเหล่านั้น

(4) ฤตยัชญะ หมายถึงการให้ทานแก่คนป่วย คนขัดสนและสรรพสัตว์

(5) มนุษยยัชญะ หมายถึงการทำหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันได้แก่ การต้อนรับแขกที่มาสู่เรือนของตนอย่างจริงใจ การให้หรือสร้างที่พักแก่ผู้ยากไร้และการให้ทานแก่พรหมจารี

- **ยาชญะ (yajña)** ได้แก่ การทำพิธีบูชาต่างๆ เช่น พิธีกรรมและพิธีกุศลอื่นๆ ตามความประสงค์ผู้ใดผู้หนึ่งที่มีจิตศรัทธาให้ประกอบพิธีกรรมนั้นๆ การทำพิธีต้องอาศัยพราหมณ์นักบวชเป็นผู้ทำ

ในปัทมจูตามณี มุขมนตรีซึ่งเป็นพราหมณ์จะเป็นผู้ประกอบพิธีบรมราชาภิเษกให้แก่พระเจ้าศุทโธทนะ ดังปรากฏในสรรคที่ 1 โคลกที่ 44<sup>304</sup>

<sup>303</sup> อาชว์กูริชญ์ น้อมเนียน, แนวคิดทางสังคมเรื่องอาชีพจากมุมมองเรื่องวรรณะในศาสนาฮินดู, 42-43.

<sup>304</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūdāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 22.

ตสยาภิเชก สจิวามุกโต-

รคคาทิตริโถปนโตะ ปโยภะ ।

ศตฺรปรตปาปนลศกฺติราลี

สโหว ปุสฺสา หฤทยชวเรณ ॥ 1.44 ॥

(คำแปล) พลังแห่งไฟคืออำนาจของกษัตริย์ฝ่ายศัตรูได้ถูกดับไปพร้อมๆ กับความปวดร้าวในใจของผู้คน โดยน้ำที่นำมาจากแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์มีแม่น้ำคงคาเป็นต้นซึ่งมุขมนตรีใช้สำหรับถวายในพิธีบรมราชาภิเษกของพระราชารองคั่น

3. การให้ทานและการรับทาน (ทานะ-ประติครหะ)<sup>305</sup>

- **ทานะ** ได้แก่ การทำบุญให้ทานแก่คนอื่นตามกำลังเท่าที่พอจะทำได้

- **ประติครหะ** ได้แก่ การรับทักษิณาหรือของทำบุญจากผู้มีจิตศรัทธา

สรุปได้ว่า หน้าที่ของพรหมณ์ที่กล่าวถึงในปัญจชยามณิมีเพียงสองประการเท่านั้นคือ การให้การศึกษา (ปาฐนะ) และการประกอบพิธีกรรมต่างๆ (ยาชณะ) ซึ่งผู้วิจัยจะศึกษาการประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่า พิธีสังการ ในหัวข้อต่อไป

### 3.2.1.3 วรรณะไวศยะ

ไวศยะหรือแพศย์คือคนที่อยู่ในวรรณะที่สามซึ่งหมายถึงพวกชาวนาและพ่อค้า<sup>306</sup> สอดคล้องกับความตอนหนึ่งในอัยายที่ 18 โศลกที่ 44 ของคัมภีร์ภควัทคีตา<sup>307</sup> ที่กล่าวว่า

กฤชเการกษยวณิขยม ไวศยกรม สวภาวชม

(คำแปล) หน้าที่ของไวศยะที่เกิดจากนิสัยเดิมคือกสิกรรม ไครักขกรรม พาณิชยกรรม

นอกจากนี้ ไวศยะยังมีหน้าที่และความรู้ความชำนาญด้านอื่นๆ อีกซึ่งระบุไว้ใน

คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ (manusmṛti I,90)<sup>308</sup> และ (manusmṛti IX, 329)<sup>309</sup> ดังนี้

ปศุณา รกษณํ ทานม อิชยา-อธยณม เอว จ ।

วณิกปลํ กุสํทํ จ ไวศยสย กฤชิม เอว จ ॥ 1,90 ॥

(คำแปล) (หน้าที่) ของไวศยะ (คือ) เลี้ยงปศุสัตว์ แจกทาน บูชายัญ ศึกษา (พระเวท) ค้าขาย ปล่อยกัญ และทำนา

<sup>305</sup> อาชว์ภริชญ น้อมเนียน, แนวคิดทางสังคมเรื่องอาชีพจากมุมมองเรื่องวรรณะในศาสนาฮินดู, 43.

<sup>306</sup> พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, 277.

<sup>307</sup> แสง มนวิฑูร (แปล), ศรีมัทภควัทคีตา, 267.

<sup>308</sup> Manu, Manusmṛiti in Sanskrit with English Translation ค้นเมื่อ 21 เมษายน 2566 จาก [https://archive.org/details/ManuSmṛiti\\_201601/page/n7/mode/2up](https://archive.org/details/ManuSmṛiti_201601/page/n7/mode/2up).

<sup>309</sup> Ibid.

### มณี-มุกตา-ปรวาลานำ โลหานำ ตานตวสย จ ।

#### คนธำนำ จ รธำนำ จ วิทยาทุ อธม-พล-อพลม ॥ IX, 329 ॥

(คำแปล) (ไวศยะ) ต้องมีความรู้ทางด้านคุณค่าของอัญมณี ไช่มุก ปะการัง โลหะ ผ้าทอ เครื่องหอม และเครื่องเทศ

สำหรับลักษณะเฉพาะของไวศยะ ในคัมภีร์โอดเรยะพราหมณะ (Aitareya Brāhmaṇa) ได้สรุปไว้ว่า “พวกไวศยะต้องจ่ายส่วยให้ผู้อื่น (anyasya bali-kṛt) เป็นที่พึงพาของผู้อื่น (anyasyādya) และถูกกดขี่ได้ตามอำเภอใจ (yathākāma-jyeyah)” และผู้อื่นในที่นี้หมายถึงกษัตริย์นั่นเอง<sup>310</sup>

จากข้อมูลข้างต้น เห็นได้ว่า พวกไวศยะไม่ได้เป็นชาวนาและคนเลี้ยงสัตว์ที่ต่ำต้อยอย่างที่เข้าใจ แต่พวกเขายังเป็นพ่อค้าที่ประกอบธุรกิจอันหลากหลาย อย่างเช่น ธุรกิจด้านอัญมณี แร่ธาตุ สิ่งทอ และอื่นๆ ในวรรณกรรมพุทธศาสนา มีการกล่าวถึงบรรดาพ่อค้าจำนวนมากที่มั่งคั่ง มีความเป็นอยู่อย่างหรูหรา และรวมตัวกันเป็นสมาคมช่างฝีมือที่ทรงอำนาจ ซึ่งพวกไวศยะเหล่านี้ยังเป็นที่นับถือของพวกกษัตริย์ซึ่งให้การอนุเคราะห์และความไว้นับถือใจอีกด้วย<sup>311</sup>

ในวรรณกรรมพุทธประวัติเช่น คัมภีร์พุทธจรีต พบว่ามีการกล่าวถึงไวศยะที่มีอาชีพเป็นหัวหน้าคนเลี้ยงโค (12:109) เป็นเศรษฐีซื้อสุทตตะ (18:1) เป็นคหบดีชื่อเมณฑกะ (21:14) เป็นพ่อค้าชื่อสทวกรณิน (21:22)<sup>312</sup>

### อถ โคปาธิปสุตา ไทวไตรภิจิตตา ।

#### อุฏฐตทฤทธานนทา ตตร นนทพลาคุมต ॥ 12.109 ॥

(คำแปล) ครั้งนั้นนางนันทพลา (นันทพลา) ผู้เป็นธิดาของหัวหน้าคนเลี้ยงโค เมื่อถูกเทพยดาตลใจ และมีความปีติยินดีปรากฏขึ้นในใจจึงได้ไป ณ ที่นั้น

(18.1) ในเวลาต่อมา เศรษฐีผู้มีอุปนิสัยรักการให้ทานแก่คนอนาถา ซึ่งรู้จักกันในนามว่า สุทตตะ (สุทตต) ได้เดินทางจากตอนเหนือของแคว้นโกศล (โกศล) มาอยู่ที่นั่น (เมืองราชคฤห์)

(21.14) ในเมื่อภัทระ (ภัทร) บุตรของคหบดีคนหนึ่งชื่อเมณฑกะ (เมณฑกะ) ผู้ประกอบสัมมาอาชีพะ เป็นทนายที่มีน้ำใจและร่ำรวยด้วยทรัพย์เหมือนกับปุณณภัทระ (ปุณณภัทร) ก็ได้รับการโปรดจากพระพุทธองค์จนมีสัมมาทิฐิ

(21.22) จากนั้น พระพุทธองค์ได้เสด็จไปยังเมืองศุรปารกะ (ศุรปารก) ด้วยอิทธิฤทธิ์ และต่อมาได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพ่อค้าคนหนึ่งชื่อสทวกรณิน (สทวกรณิน)

<sup>310</sup> Macdonell, A. A. & Keith, A. B., *Vedic Index of Names and Subjects*, 333.

<sup>311</sup> กาญจนี ละอองศรี, *บรรณาธิการแปล, อินเดียมหัทศกรรย์*, 238.

<sup>312</sup> สำเนียง เลื่อมใส, *พุทธจรีต มหาภาพยัมมหาศาสตาโลก*, 266, 323, 344.

สำหรับไวยะในปัทมจัทมณี จะเป็นคหบดีทั้งหลายซึ่งมีคฤหาสน์ที่บ่งบอกถึงความมั่งคั่งคือเป็นสีทอง (1.19) สูงตระหง่านด้วยธง (1.7) สร้างด้วยอัญมณีล้ำค่า (1.18) ภายในมีตุ๊กตาที่ประดับตกแต่งด้วยทองคำ (1.9)<sup>313</sup>

**ปราสาทมณฑลสุ หิรัณมยี่ช**

**ปรารพธลีละ ปรมทา ยทียาะ ।**

**สุเมรุศฤงเกษุ วิหารินีน่า**

**สุรางคนาน่า ทยุติมากุชิปนติ ॥ 1.19 ॥**

(คำแปล) หญิงสาวทั้งหลายของเมืองนั้นที่เริ่มเล่นสนุกสนานกันบนดาดฟ้าของคฤหาสน์สีทองอันสูงตระหง่าน (ดูราวกับ) กำลังทำทากับความงามของบรรดานางอัปสรที่ห้องเที่ยวหาความสุขอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ

**อุตุเสธโน ยตฺร คฤหาะ ปฺรภูณ-**

**มุทสโตชิตฺรธวทณทพาหะ ।**

**อาโลลขณภูภาวณิไตรชสร-**

**มกุยจรีโน ทาตุมิวาทวนติ ॥ 1.7 ॥**

(คำแปล) ในเมืองนั้น คฤหาสน์ของเหล่าคหบดีที่สูงตระหง่านด้วยเสาธงแห่งชัยชนะ (เหมือน) แขนที่ชูขึ้นประหนึ่งว่ากำลังร้องเรียกพวกขอทานเพื่อจะแจกทานด้วยเสียงระฆังที่ดีอย่างไม่หยุดหย่อน

**ยเตรากล้า รตนวินิรมิตานา-**

**มูจจาวโจรจจลิตฺรมยุโรวะ ।**

**วรัชวสานเน'ปิ มเหนทฺรจาไป-**

**รภาติ สนนทรมิวานตฺริกษม ॥ 1.18 ॥**

(คำแปล) ในเมืองนั้น มีรังสีแสงอันหลากหลายพุ่งขึ้นจากบ้านที่สร้างด้วยอัญมณีล้ำค่า ดูประหนึ่งว่า ท้องฟ้ากำลังเตรียมพร้อมที่จะจรัสแสงด้วยรุ่งกินน้ำ แม้ในช่วงปลายฤดูฝน

**ปาณจาลิกา ยทคฤทพลชเรช**

**ปรปลยจิตาะ กาลยจนสสยเจยน ।**

**ภูมาภิกุตาริปุราหฤตาน่า**

**ปุษยนติ โสภ่า ปุระเทวตานาม ॥ 1.9 ॥**

<sup>313</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 4-5, 9-10.

(คำแปล) ตึกตา (ที่อยู่) ในกรง ณ คฤหาสน์ (ของเมืองกปิล) นั้น ประดับตกแต่งด้วยทองคำจำนวนมากกำลังเปล่งรัศมีความรุ่งโรจน์ (ประหนึ่งว่า) เป็น (รูปจำลอง) เทพผู้พิทักษ์เมือง ซึ่งส่วนใหญ่ยึดมาจากเมืองของศัตรูที่พ่ายแพ้สงคราม

สรุปได้ว่า ในปัทมปุระชาดก การพรรณนาถึงเมืองกปิลซึ่งมีอาคารบ้านเรือนสูงใหญ่ ตกแต่งทั้งภายนอกและภายในอย่างหรูหราด้วยเพชรนิลจินดา แสดงให้เห็นว่าในเมืองนี้มีบรรดาพ่อค้า เศรษฐีที่อยู่ในวรรณะไวศยะอยู่จำนวนไม่น้อยทีเดียว

### 3.2.1.4 วรรณะศูทร

คำว่า “ศูทร” เป็นศัพท์ที่กำกวมมาก มีปรากฏอยู่เพียงแห่งเดียวในคัมภีร์ฤคเวทเดิมที่ “ศูทร” อาจจะเป็นชื่อของชนเผ่าที่ไม่ใช่ชาวอารยันที่ตกเป็นเชลยศึก และนี่อาจเป็นที่มาของชั้นวรรณะนี้<sup>314</sup> แต่ต่อมา มีการกล่าวถึงวรรณะศูทรนี้ในคัมภีร์อื่นๆ มากขึ้น ดังนี้

1. คัมภีร์ภควัทคีตา (8.44) ได้ระบุหน้าที่ของศูทรไว้ตอนหนึ่งว่า<sup>315</sup>

**ปริจรยาตมภํ กรมฺ ศูทรสฺยาปิ สฺวภาวชม**

(คำแปล) ส่วนหน้าที่ของศูทร อันเกิดจากนิสัยเดิม คือการรับใช้

2. คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ (manusmṛti 1,91)<sup>316</sup> ได้กำหนดหน้าที่ของศูทรไว้ ดังนี้

**เอกมฺ เอว ตู ศูทรสฺย ปฺรภูจะ กรมฺ สมาทิสฺต ।**

**เอเตชามฺ เอว วรณานํ ศูศฺรชามฺ อนสุยยา ॥ 1,91 ॥**

(คำแปล) พระมनुได้กำหนดอาชีพเพียงอย่างเดียวแก่ศูทร คือทำหน้าที่รับใช้คน (ในวรรณะทั้งสาม) เหล่านั้นโดยไม่มีเจตนาร้าย

3. คัมภีร์ไอตะเรยพราหมณะกล่าวไว้ว่า “พวกศูทรนั้นเป็นข้าของคนอื่น (anyasya preṣya) ถูกขับไล่ได้ตามอำเภอใจ (kāmothāpya) และถูกฆ่าได้ตามใจชอบ (yathākāma-vadhya)”<sup>317</sup>

จากข้อมูลข้างต้น เห็นได้ว่าศูทรเป็นกลุ่มคนที่ทำหน้าที่รับใช้และให้บริการกลุ่มคนในสามวรรณะดังกล่าวข้างต้น คือพราหมณ์ กษัตริย์ และไวศยะ ดังนั้นพวกเขาจึงถูกมองว่าเป็นกลุ่มคนชั้นต่ำ

<sup>314</sup> กาญจนี ละอองศรี, บรรณารักษารแปล, **อินเดียมหัทศกรรย์**, 239.

<sup>315</sup> แสง มนวิฑูร (แปล), **ศรีมัทภควัทคีตา**, 267.

<sup>316</sup> Manu, **Manusmṛiti in Sanskrit with English Translation** ค้นเมื่อ 21 เมษายน 2566 จาก [https://archive.org/details/ManuSmṛiti\\_201601/page/n7/mode/2up](https://archive.org/details/ManuSmṛiti_201601/page/n7/mode/2up).

<sup>317</sup> Macdonell, A. A. & Keith, A. B., **Vedic Index of Names and Subjects**, 388-389.

ในปัทมปุชามณี จะพบคำที่คนในวรรณคดีนี้ถูกมองว่าต่ำต้อยคือ คำว่า “อภยธริน” และ “วณีปกะ” ที่แปลว่า “ขอทาน” ดังปรากฏในสรรคที่ 1 โศลกที่ 7 และ 42<sup>318</sup>

อุตเสธโน ยตร คฤหาเส ปรภุณา-

มุตสโตไซตรธวทณตพาทาหะ ।

อาโลลฆณฎากาณิไตรชสร-

ม-**อภยธริน** ทาตุมิวาหุยนติ ॥ 1.7 ॥

(คำแปล) ในเมืองนั้น คฤหาสน์ของเหล่าคหบดีที่สูงตระหง่านด้วยเสาธงแห่งชัยชนะ (เหมือน) แขนที่ชูขึ้นประหนึ่งว่ากำลังร้องเรียกพวกขอทานเพื่อจะแจกทานด้วยเสียงระฆังที่ดีอย่างไม่หยุดหย่อน

พยาอุมาศริตย ตมตยุทาร์

**วณีปกะ** นาปรมภยคจจน ।

อาสาทย วารากรมมพวาหะ

กาสารมณย์ กิมุ กามยนต์ ॥ 1.42 ॥

(คำแปล) หลังจากเข้าลิ้มกับพระราชามีความกรุณาและโอบอ้อมอารีอย่างยิ่ง พวกขอทานก็ไม่ได้เข้าหากษัตริย์องค์อื่นๆ อีกเลย (เช่นเดียวกับ) เมฆทั้งหลายเมื่อไปถึงมหาสมุทรแล้วยังจะปรารภนาสระน้ำอื่นอีกหรือ

นอกจากนั้น ยังมีคำที่บ่งบอกถึงอาชีพต่างๆ ของชนชั้นศูทรและชื่อของชนเผ่าต่างๆ ที่จัดอยู่ในชนชั้นนี้ด้วย ได้แก่

1. คำว่า “กลา-กระ” ที่แปลว่า “ช่างฝีมือ” ดังปรากฏใน สรรคที่ 1 โศลกที่ 24<sup>319</sup>

สุธาสนาเยน สุธามยุชะ

**กลา**สมกระ กรปลลเวณ ।

วิลิมปตีว กษณทาสู ยস্যำ

กริทาคุหาณามุปริสถลानी ॥ 1.24 ॥

(คำแปล) ในตอนกลางคืนของเมืองนั้น พระจันทร์เต็มดวงจะสาดส่องหลังคาของรมณีสถานด้วยลำแสงสีขาวที่เต็มไปด้วยน้ำอมฤต ดูประหนึ่งเป็นช่างฝีมือกำลังฉาบหลังคาของรมณีสถานด้วยน้ำมือที่เต็มไปด้วยปูนขาว

<sup>318</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 4, 21.

<sup>319</sup> Ibid, 12.

2. คำว่า “กุศลวะ” และ “คายนะ” ที่แปลว่า “นักร้อง” ดังปรากฏในสรรคที่ 2 โศลกที่ 14 และสรรคที่ 3 โศลกที่ 34<sup>320</sup>

อานนทพาษาปชลชรรทฤษฏีปาต-

มภยกุลสตุปลกฤษิตคณชเรชม |

อากรณยนมมิชาตนิชาปทาน-

มคร กุศลวะ ไณรภิกิยามานม || 2.14 ||

(คำแปล) (ตฤชิตเทวราช) ผู้ทรงมีพระปราง (แก้วม) ที่ตกแต่งด้วยขนอันแวววับตั้งชั้น ขึ้น (และ) ทรงมีการมองด้วยสายตาที่พราวแก้วเพราะน้ำตาแห่งความปลื้มปิติ (ปิดกั้นไว้) เมื่อทรงสดับ ฟังชีวประวัติอันสูงส่งของพระองค์ซึ่งขณะนักร้องกำลังสวดสรรเสริญอยู่ข้างหน้า

อวยกตวรณาภิรมุชย วาควิ-

รยถา นฤปะ ปริตมนา พฎว |

ตถา น คาไนรปิ คายนานา

มหากวีนามปิ วาควิลาโส || 3.34 ||

(คำแปล) พระราชาได้ทรงปลื้มพระทัยกับคำพูดของพระโอรสที่ออกเสียงไม่ขัด อย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน แม้กับท่วงทำนองเพลงของเหล่านักร้อง หรือกับสำนวนโวหารของมหากวี ทั้งหลาย

3. คำว่า “ศุทธานตชนะ” ที่แปลว่า “คนรับใช้ในพระราชวัง” และคำว่า “ปรีวาร นารี” ที่แปลว่า “สาวใช้” ดังปรากฏในสรรคที่ 3 โศลกที่ 27<sup>321</sup> และสรรคที่ 4 โศลกที่ 86<sup>322</sup>

อตยทฤตามาตมชชนมวารต่า

ศฤณวน ส ศุทธานตชนะ นเรนทระ |

อานนทมูรจฉากุลจิตตฤตติเต

กรตวยมูณะ สติมิโต พฎว || 3.27 ||

(คำแปล) เมื่อได้สดับข่าวการประสูติอันมหัศจรรย์ยิ่งของพระโอรสจากคนรับใช้ใน พระราชวัง พระราชาพระองค์นั้น (พระเจ้าศุทโธณะ) ผู้มีสภาพจิตใจที่สับสนมึนงงเพราะความปิติ ยินดี ก็ได้ทรงนั่งงันด้วยความงงงวยกับสิ่งที่ต้องทำ

<sup>320</sup> Ibid, 43, 77.

<sup>321</sup> Ibid, 74.

<sup>322</sup> Ibid, 124.



อนนตรี กาลยจนปาตรสสไถะ

กรปุรทีปะ ปริวารนารยะ ।

อมุชย ภัทราสนมาสถิตสย

นีราชนํ มงคลมนวติษจน ॥ 4.86 ॥

(คำแปล) หลังจากนั้น สาวใช้ทั้งหลายได้ทำพิธีมงคล “นีราชนะ” แต่ (พระโอรสของพระราชา) พระองค์นั้นผู้ทรงนั่งอยู่บนพระแท่นที่ประทับอันสง่างามด้วยตะเกียงการบูรที่วางอยู่บนภาชนะสีทอง

4. คำว่า “วารโยชิต” และ “วารางคณา” ที่แปลว่า “หญิงงามเมือง” ดังปรากฏใน สรรคที่ 5 โศลกที่ 2<sup>323</sup> และสรรคที่ 8 โศลกที่ 47<sup>324</sup>

ส เตชु สหมาสวอิราชนนทโน

วิจิตรวินยาสวพิเศษคาลิกะ ।

วิโนทยมาโน วรวารโยชิตำ

วิลาสนถตุไทรวิหหาร หาริกะ ॥ 5.2 ॥

(คำแปล) พระกุมารผู้ได้รับการบำรุงบำเรออยู่ในมหาปราสาทนั้นได้ทรงสำราญพระหฤทัยอยู่กับการเรียงระบำที่เข้ายวน (และ) ดึงดูจิตใจของเหล่าหญิงงามเมืองชั้นนำซึ่งมีความหลากหลายในลีลาท่าร่ายรำอันวิจิตรงดงาม

สุषฎเฑ ปุรโทษสมเย นรปาลสูนุ-

สตาชฎุรา สมารจิตมงคลมณฑนศุริะ ।

วารางคณากริกโต มณิทีปิกากิ-

ราเสวิตะ สวภวนํ ปุนราชคาม ॥ 8.47 ॥

(คำแปล) เมื่อราตรีปรากฏให้เห็นชัดเจนแล้ว เจ้าชาย (สีหธารณะ) ผู้ดงามด้วยเครื่องประดับอันเป็นมงคลซึ่งพระวิษณุกรรมทรงหล่อขึ้น ก็ได้เสด็จกลับมายังวังของพระองค์อีกครั้ง พร้อมด้วยเหล่าหญิงงามเมือง (ถือ) ตะเกียงอัญมณีอยู่รอบๆ พระองค์

<sup>323</sup> Ibid, 125.

<sup>324</sup> Ibid, 220.

5. คำว่า “สุวรรณการะ” ที่แปลว่า “ช่างทอง” ดังปรากฏในสรรพค 5 โศลกที่ 14<sup>325</sup>

**สุวรรณการะณ** ตปาศยยาตมณา

ปโยทปาลีนิโกชปลานตเร ।

นิฆฤษยมาณา อิว เหมราชย-

สตุลลิตตา ภาณติ จโกโรโลจเน ॥ 5.14 ॥

(คำแปล) “นี่แน่ะ (น้องหญิง) ผู้มีนัยน์ตาเหมือนนกกโจระ สายฟ้าแลบเปล่งประกายราวกับแถบสีของทองคำที่ช่างทอง คือถูกฝนชุตไว้บนแท่นหินฝนทอง (ทัชสโตน) ซึ่งก็คือกลุ่มก้อนของเมฆ(คำ)”

6. คำว่า “ปริกษกะ” ที่แปลว่า “ผู้ทดสอบ” ดังปรากฏในสรรพคที่ 8 โศลกที่ 8<sup>326</sup>

ทินาวสานเนน **ปริกษเกณ**

มนทปรทีปดิรทฤษุมณิรมหารหะ ।

เออรวาควินา เตชยิตู กิลานต-

รทนวทงคารภเร นิรสตะ ॥ 8.8 ॥

(คำแปล) อัญมณีล้ำค่าแห่งท้องนภา (พระอาทิตย์) ที่มีแสงสลัวๆ ในตอนเย็นถูกผู้ทดสอบ (ทองคำ) โยนลงไปบนกองถ่านหินที่อยู่ในมหาสมุทรราวกับเพื่อต้องการทำให้มันเปล่งประกายด้วยไฟใต้บาดาล

7. คำว่า “โคปาละ” ที่แปลว่า “คนเลี้ยงวัว” ดังปรากฏในสรรพคที่ 5 โศลกที่ 63<sup>327</sup>

อิตถึ อีโร ทรศยิตวาสตรศิกษา

ธานุชกาณามครคณยสตรสวี่ ।

อา**โคปาล** สตุยมานาปทาโน

โลโกจรูจโจราสสาทาตมเคหม ॥ 5.63 ॥

(คำแปล) หลังจากทรงแสดงทักษะการใช้ศัตราวุธดังกล่าวแล้ว พระกุมารผู้ฉลาดปราดเปรื่องและมีพลังกำลังมากจนได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ประเสริฐสุดในบรรดานักยิงธนูทั้งหลายก็ได้เสด็จกลับสู่ที่ประทับส่วนพระองค์ ในขณะที่ผลงานอันยอดเยี่ยม (ของพระองค์) ได้รับการสรรเสริญอย่างแข็งแรงแจกประชาชน (ทุกหมู่เหล่า) รวมถึงกลุ่มคนเลี้ยงสัตว์

<sup>325</sup> Ibid, 131.

<sup>326</sup> Ibid, 204.

<sup>327</sup> Ibid, 153.

8. คำว่า “สารถิ” และ “สุตะ” ที่แปลว่า “คนซบถ” ดังปรากฏในสรรคที่ 6 โศลกที่ 36 และโศลกที่ 38<sup>328</sup>

กรเมณ ปศฺยณ ปุระตะ สติตานมฺนุ

นิตานตมฺทวิคฺนมนฺนา นฤปาตมชะ ।

กิเมตทิตฺยาหิตฺวิกรมะ สุวํ

ปุโรคตฺวาน ปฺรยฺนฺยุงฺกต **สารถิน** ॥ 6.36 ॥

(คำแปล) เมื่อได้ทอดพระเนตรคนเหล่านั้น (เทวทูตทั้ง 3) ซึ่งปรากฏอยู่เบื้องพระพักตร์ เป็นรายบุคคลแล้ว พระกุมารทรงรู้สึกสับสนงุนงง จึงได้ตรัสถามสารถิที่ (ซบถาซรถ) อยู่ข้างหน้า พระองค์ด้วยพระทัยที่เศร้าหมองยิ่งนักว่า “นี่คืออะไร”

นิศฺมย เตชะ วจฺนํ นฤปาตมโช

นิกามนิริเวทวิภาวิตาศยะ ।

นินฺนตรีโตทฺยานวิหฺรเกทโก

นิวรตฺยาศฺวานติ **สุตฺมพรวิต** ॥ 6.38 ॥

(คำแปล) หลังจากได้สดับคำพูดของเหล่าสารถิ พระกุมารทรงเกิดความคิดที่จะละความสุขทางโลกอย่างสิ้นเชิง (และยับยั้ง) ความปรารถนาที่จะเสด็จไปเที่ยวสนุกสนานในสวนอุทยาน จึงได้ตรัสกับสารถิว่า “เจ้าจงหันมามากลับ (พระราชาวัง)”

9. คำว่า “กรณธราธิปะ” ที่แปลว่า “กัปตันเรือ” ดังปรากฏในสรรคที่ 8 โศลกที่ 2<sup>329</sup>

อากาศสิโนโรปรานุ**กรณ-**

**ธราธิปะ** สํหฤตฺรศฺมิชาละ ।

ปรกฺเชปณฺนีกะ สผฺภูิกาทมิกาภิ-

รทิกนฺตตีร์ ตรีณิ นินาย ॥ 8.2 ॥

(คำแปล) หลังจากที่ดึงเอาตาข่ายคือแสงออกจากมหาสมุทรแห่งท้องนภาแล้ว กัปตันเรือคือสายัณห์ก็ได้นำเรือคือพระอาทิตย์(กลับไป)ที่ชายฝั่งแห่งนภาอากาศด้วยกรรเชียงเรือซึ่งทำจากศิลาามณี

<sup>328</sup> Ibid, 170-171.

<sup>329</sup> Ibid, 201.

10. คำว่า “ศพระ” และ “ปุลินทะ” เป็นชนเผ่าที่ถือว่าเป็นศุทร ดังปรากฏใน  
สรรคที่ 5 โศลกที่ 19 และสรรคที่ 9 โศลกที่ 50<sup>330</sup>

ศตหฺรทาปาติตจารเมารวิกิ

สลิสมาทาย มเหนฺทรการมฺกม ।

ปโยทกาละ **ศพระ** ศรวฺรไช-

รฺพฺณชฺรีก่า วิทธาติ เมทินิม ॥ 5.19 ॥

(คำแปล) “หลังจากเอาคันธของพระอินทร์ (รังกินน้ำ) ซึ่งมีสายธนูอันงดงามที่  
แปลงสภาพเป็นสายฟ้ามาถือไว้อย่างสง่างาม ถูคณก็ทำให้ผืนดินปราศจากดอกบัวสีขาวด้วยน้ำ (จาก  
ฝนที่ตกลงมา) เป็นจำนวนมาก (เช่นเดียวกับ) ชนเผ่าศพระ ทำให้ผืนป่าปลอดจากเสียดด้วยลูกศร (ที่ยิง  
ออกจากคันธ) เป็นจำนวนมาก”

นิรมรีปุรฺนิรฺเชตกลเรตศิลาตลฺม ।

เมขโลปานตฺวิสส**ปุลินท**ปฤตนาปติม ॥ 9.50 ॥

(คำแปล) (ภูเขา) ซึ่งมีพื้นผิวของหินเป็นทองทำให้บริสุทธิ์โดยกระแสเชี่ยวกราก  
ของน้ำตกและมีผู้นำทัพของชนเผ่าปุลินทะปรากฏขึ้นที่ชายขอบของเนินเขา

สรุปได้ว่า วรรณศุทรที่ปรากฏในปัญจทามนิเป็นบุคคลที่อยู่ในหลากหลายชน  
เผ่าและอาชีพ ซึ่งล้วนทำหน้าที่รับใช้และให้บริการแก่กลุ่มคนในอีก 3 ชนชั้น ได้แก่ วรรณษัตรี  
วรรณพราหมณ์ วรรณไวศยะ และที่กล่าวมาทั้งหมดนี้คือสภาพสังคมที่สะท้อนออกมาในรูปแบบ  
ของระบบวรรณที่ปรากฏอยู่ในปัญจทามนิของพุทธโฆษาจารย์

### 3.2.2 พิธีสังสาร

คำว่า “สังสาร” (saṃskāra) มาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤต “ส+กฤ+ฆณ”  
(samkrghañ) ซึ่งหมายถึงพิธีกรรมทางศาสนาและพิธีชำระร่างกาย จิตใจ และสติปัญญาของบุคคลให้  
บริสุทธิ์เพื่อให้เขากลายเป็นสมาชิกที่สมบูรณ์ของชุมชน<sup>331</sup> หรืออีกนัยหนึ่ง หมายถึงพิธีศักดิ์สิทธิ์หรือ  
การชำระให้บริสุทธิ์ ซึ่งเป็นการชำระล้างบาปที่แปดเปื้อนจากในครรภ์เพื่อนำไปสู่การมีชีวิตใหม่<sup>332</sup>

<sup>330</sup> Ibid, 133, 236.

<sup>331</sup> Pandey, R, **Hindu Saṃskāras**, (Vikrama Publications: Banaras, 1949), 26.

<sup>332</sup> Monier Monier-Williams, **Monier-Williams Sanskrit-English Dictionary**, 1120.

ในคัมภีร์ของศาสนาฮินดู จะระบุจำนวนของพิธีสังสการแตกต่างกัน ดังนี้

(1) คฤหยสูตร (Gṛhyasūtras)	12-18	สังสการ <sup>333</sup>
(2) ธรรมสูตร (Dharmasūtras)	40	สังสการ <sup>334</sup>
(3) มนุ สมฤติ (Manu Smṛtis)	13	สังสการ <sup>335</sup>
(4) ยาชญวาลกยะ สมฤติ (Yājñavalkya Smṛtis)	13	สังสการ <sup>336</sup>
(5) เกาตมะ สมฤติ (Gautama Smṛtis)	40	สังสการ <sup>337</sup>
(6) สังสการวิธี ของสวามิ ทยานันท์ สรสวตี	16	สังสการ <sup>338</sup>

(Saṃskāra-vidhi of Svāmi Dayanand Sarasvati)

เห็นได้ว่า ในแต่ละคัมภีร์จะมีการแจ้งนับจำนวนของพิธีสังสการที่แตกต่างกันออกไป แต่ที่นิยมนำมาปฏิบัติมากที่สุดคือ สังสการที่มีจำนวน 16 พิธี ซึ่งจะแบ่งเป็น 4 ช่วงเวลาดังนี้

#### พิธีสังสการก่อนคลอด

(1) ครภานะ (garbhādhāna) <sup>339</sup>	พิธีเสริมการตั้งครรภ์
(2) ปุงสวณะ (pumsavana) <sup>340</sup>	พิธีขอบุตรชาย
(3) สีมันโตนนยณะ (sīmantonayana) <sup>341</sup>	พิธีแยกผมของหญิงตั้งครรภ์

#### พิธีสังสการในวัยเด็ก

(4) ชาตกรรมะ (jātakarma) <sup>342</sup>	พิธีเกิด
(5) นามกรรมะ (nāmakaraṇa) <sup>343</sup>	พิธีตั้งชื่อเด็ก
(6) นิษกรรมณะ (niṣkramaṇa) <sup>344</sup>	พิธีนำเด็กออกจากบ้านเป็นครั้งแรก

<sup>333</sup> Pandey, R, *Hindu Saṃskāras*, 31,

<sup>334</sup> Ibid, 32.

<sup>335</sup> Ibid, 34.

<sup>336</sup> Ibid, 35.

<sup>337</sup> Ibid, 35.

<sup>338</sup> Ibid, 37.

<sup>339</sup> Ibid, 79-98.

<sup>340</sup> Ibid, 99-104.

<sup>341</sup> Ibid, 105-115.

<sup>342</sup> Ibid, 116-129.

<sup>343</sup> Ibid, 130-144.

<sup>344</sup> Ibid, 145-150.

- (7) อन्नปราศนะ (annaprāsana)<sup>345</sup> พิธีให้อาหารแก่งแก่เด็กเป็นครั้งแรก  
 (8) จูฑากरणะ (cūḍākaraṇa)<sup>346</sup> พิธีโกนผม  
 (9) กรณเวธะ (kaṇavedha)<sup>347</sup> พิธีเจาะหู

#### พิธีสังสการทางการศึกษา

- (10) วิฑยารัมภะ (vidyāraṃbha)<sup>348</sup> พิธีเริ่มศึกษาตัวอักษร  
 (11) อุปนยนะ (upanayana)<sup>349</sup> พิธีเริ่มศึกษาเป็นทวิชาติ  
 (12) เวฑยารัมภะ (vedāraṃbha)<sup>350</sup> พิธีเริ่มศึกษาพระเวท  
 (13) เกศานตตะ/โกฑานะ (keśānta/godāna)<sup>351</sup> พิธีโกนหนวดเครา  
 (14) สมารตตะ (samāvartana)<sup>352</sup> พิธีกลับบ้านหลังสำเร็จการศึกษา

#### พิธีสังสการหลังจากสำเร็จการศึกษา

- (15) วิวหะ (vivāha)<sup>353</sup> พิธีแต่งงาน  
 (16) อันตยেষฏี (antyeṣṭi)<sup>354</sup> พิธีศพ

ในปีพญจทามณิมีการกล่าวถึงชื่อและรายละเอียดของพิธีกรรมต่างๆซึ่งตรงกับพิธีสังสการบางอย่างข้างต้น อันได้แก่ ครภารานะ (พิธีเสริมการตั้งครรรภ) ปุงสวณะ (พิธีขอบุตรชาย) ซาตกรรมะ (พิธีเกิด) นามกรรมะ (พิธีตั้งชื่อเด็ก) อุปนยนะ (พิธีเริ่มศึกษาเป็นทวิชาติ) และวิวหะ (พิธีแต่งงาน)

#### 3.2.2.1 ครภารานะ (พิธีเสริมการตั้งครรรภ)

เป็นพิธีที่กระทำก่อนการตั้งครรรภหรือหลังมีประจำเดือนเพื่อรับรองการตั้งครรรภ<sup>355</sup> หรืออีกความหมายหนึ่ง คือเป็นพิธีที่ผู้ชายวางเมล็ดพันธุ์ในผู้หญิง<sup>356</sup> การทำพิธีครภารานะนั้นยัง

<sup>345</sup> Ibid, 151-157.

<sup>346</sup> Ibid, 158-171.

<sup>347</sup> Ibid, 172-178.

<sup>348</sup> Ibid, 179-186.

<sup>349</sup> Ibid, 187-240.

<sup>350</sup> Ibid, 241-244.

<sup>351</sup> Ibid, 245-248.

<sup>352</sup> Ibid, 249-260.

<sup>353</sup> Ibid, 261-406.

<sup>354</sup> Ibid, 407-492.

<sup>355</sup> Monier Monier-Williams, *Monier-Williams Sanskrit-English Dictionary*, 350.

คำนึงถึงบ้านที่มั่นคง การแต่งงานอย่างถูกต้อง ความปรารถนาที่จะมีบุตร และแนวคิดทางศาสนาว่า เทพเจ้าจะคอยช่วยเหลือมวลมนุษย์ในการให้กำเนิดบุตร ดังนั้นจุดเริ่มต้นของสังสการนี้น่าจะอยู่ใน ช่วงเวลาที่พวกอารยันมีความเจริญก้าวหน้ามาแล้ว<sup>357</sup> แต่ก็ไม่พบข้อมูลใดๆ ที่เกี่ยวกับพิธีกรรมและ ขั้นตอนต่างๆ อันเกี่ยวข้องการให้กำเนิดเด็กในยุคนั้นก่อนพระเวท<sup>358</sup> ในยุคต่อมา มีการกล่าวถึงครภษณะ สังสการในคัมภีร์ต่างๆ ดังนี้

ในคัมภีร์คฤหยสูตร ได้กล่าวถึงพิธีครภษณะไว้ว่าหลังแต่งงานสามีต้องเข้าหา ภรรยาทุกเดือนหลังจากที่เธอมีประจำเดือนแล้ว และก่อนตั้งครรภ์ ก็ต้องทำพิธีบนบานศาลกล่าวเพื่อ ขอให้ได้ประภทของบุตรชายตามที่ตนปรารถนา ซึ่งมีหลากหลายประภทดังนี้<sup>359</sup>

- พรหมณะ (brāhmaṇa), ศโรตริยะ (śrotriya) คือผู้ที่มีความรู้ในพระเวทเป็นอย่างดี
- อนุจณะ (anūcāna) คือผู้ที่มีความรู้ในเวทางคะ (Vedāṅga) เป็นอย่างดี
- ฤชีกัลปะ (ṛsikalpa) คือผู้ที่มีความรู้ในกัลปะ (kalpa) ซึ่งเป็นเวทางคะทั้งหกที่ สมบูรณ์ที่สุดที่กำหนดพิธีกรรมและตั้งกฎระเบียบสำหรับการทำพิธีและการบวงสรวง<sup>360</sup>

- ภรุณะ (bhrūṇa) คือผู้ที่มีความรู้ในสูตระ (sūtra) และประวณะ (pravacana)
- ฤช (ṛṣi) คือผู้ที่มีความรู้ในพระเวททั้งสิ้น
- เทวะ (deva) คือผู้ที่เหนือกว่าที่กล่าวแล้วข้างต้น

เมื่อเสร็จพิธีดังกล่าวแล้ว อาหารปรุงสุกจะถูกนำไปถวายแด่พระเพลิง จากนั้น ทั้ง คู่ก็เตรียมพร้อมสำหรับการอยู่ร่วมกัน

ในคัมภีร์ธรรมสูตรและสมฤติมีการวางกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมการทำพิธีครภษณะ ดังเช่น การตั้งครรภ์ควรมีขึ้นเมื่อไหร่ คินที่แนะนำและคินที่ต้องห้าม การพิจารณาทางโหราศาสตร์ ผู้ชายที่มีภรรยาหลายคนควรเข้าหาภรรยาอย่างไร การตั้งครรภ์เป็นหน้าที่ที่ต้องทำและข้อยกเว้นใน การตั้งครรภ์ และสิทธิในการทำพิธีครภษณะ สังสการ เป็นต้น<sup>361</sup>

ในประโยคะ (Prayogas) และปัทธติ (Paddhatis)<sup>362</sup> มีการเพิ่มรายละเอียด บางอย่างเข้าไปในพิธีครภษณะ ดังนี้

<sup>356</sup> Pandey, R, *Hindu Saṃskāras*, 79.

<sup>357</sup> Ibid, 80.

<sup>358</sup> Ibid, 79.

<sup>359</sup> Ibid, 83.

<sup>360</sup> Monier Monier-Williams, *Monier-Williams Sanskrit-English Dictionary*, 262.

<sup>361</sup> Pandey, R, *Hindu Saṃskāras*, 84.

<sup>362</sup> ประโยคะ (Prayogas) คือคู่มือปฏิบัติพิธีกรรม ปัทธติ (Paddhatis) คือคู่มือเกี่ยวกับพิธีการต่างๆ

### ตอนต้นของพิธี

- ใ้บูชาเทพเจ้าในคัมภีร์ปุราณะ
- ใ้คำสัตย์ปฏิญาณหรือความตั้งใจจริงที่จะประกอบพิธีกรรม (saṅkalpa)<sup>363</sup>
- ใ้บูชาพระแม่ (mātrpūjā) และบูชาบรรพบุรุษ (nāndīśraddha)
- ใ้บูชาพระพินาศหรือวินายกะ (vināyaka)

### ตอนท้ายของพิธี

- มีงานเลี้ยง

ในปีพหุจยามณี มี 2 โศลกในสรรคแรกที่บ่งบอกถึงการประกอบพิธีครภาฐานะสังสการโดยพระเจ้าศุทโททนะก่อนพระนางมายาจะทรงตั้งพระครรภ์ ซึ่งพระองค์ทรงทำการบูชาเทวดาด้วยเครื่องสักการะ ทรงสนานพระวรกายที่หน้าคัคคีสิทธิ์ ตลอดจนทรงบำเพ็ญตบะและทำการกุศลต่างๆ ดังข้อความในโศลกที่ 77 และ 78 ของสรรคที่ 1 ต่อไปนี้<sup>364</sup>

มทีปติรมานยคุโณชชวลายำ

ตลยำ มหิษยำ ตนยาภิลายี ।

ปรทีปฐปรมุระไวะ ปทารไถะ

ส เทวดารานตตปโร'ภูต ॥ 1.77 ॥

(คำแปล) พระราชาผู้ปรารถนาพระโอรสที่ประสูติจากพระมเหสีผู้รุ่งโรจน์ด้วยคุณธรรมอันน่ายกย่องพระองค์นั้น ได้ทรงอุทิศพระองค์อย่างเต็มที่ในการบูชาเทวดาด้วยเครื่องสักการะอันมีตะเกียงและรูปเป็นต้น

มมชช ตีรเกษุ ชซาป มนตรี

ตตาน ทานานิ ตปศุจการ ।

ศุศราว ธรรม์ สุขนํ ลีเฆเว

ส ปุตรเหโตะ สห ธรรมปตุนยา ॥ 1.78 ॥

(คำแปล) เพราะทรงปรารถนาพระโอรส พระราชาพร้อมด้วยพระมเหสี จึงทรงสนานพระวรกายที่หน้าคัคคีสิทธิ์ ทรงสวดมนต์ ทรงบริจาคตาน ทรงบำเพ็ญตบะ ทรงสดับพระธรรม (และ) ทรงยกย่องนับถือคนที่มีคุณธรรม

<sup>363</sup> Monier Monier-Williams, *Monier-Williams Sanskrit-English Dictionary*, 1126.

<sup>364</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 35-36.



การประกอบพิธีดังกล่าว พระเจ้าศุทโธทนะไม่ได้ทรงทำเพียงครั้งเดียวเท่านั้น หากทรงทำต่อเนื่องจนกว่าพระมเหสีจะทรงพระครรภ์ ดังในโคลกต่อไปนี้<sup>365</sup>

อิติ คตวติ ปุณฺโณโยรฺทฺริชฺชทฺริชฺเช’ปิ กาลे

ปติรวนิปตฺตินา ปุตฺรรัตนํ น เกเช ।

ตทปิ จ ววฤเธ ตตฺปรารธนา ตสฺย ปุสฺสา

วิรมติ น ทิ ยตฺนะ การฺยสิทธิเธะ ปุสฺสตาต ॥ 1.79 ॥

(คำแปล) แม้ด้วยบุญกุศลที่ได้ทรงบำเพ็ญมาเป็นเวลาอันยาวนานเช่นนี้ ผู้เป็นใหญ่แห่งพระราชชาติทั้งหลายก็ยังไม่ได้รับพระโอรสเลย แต่ถึงอย่างไร ความปรารถนา (ในพระโอรส) ของพระองค์นั้นมีแต่เพิ่มมากขึ้น เพราะว่าความพยายามของคนทั้งหลายมักจะไม่ล้าเลวก่อนบรรลุเป้าหมาย

### 3.2.2.2 ปุंसวณะ (พิธีขอบุตรชาย)

เป็นพิธีที่ทำหลังจากตั้งครรภ์แล้ว 3 เดือน และก่อนที่ทารกในครรภ์จะมีการเคลื่อนไหวเป็นครั้งแรกซึ่งผู้เป็นแม่รู้สึกได้<sup>366</sup> แต่เป็นที่เข้าใจว่า โดยการทำให้ปุंसวณะ เด็กในครรภ์จะเป็นผู้ชาย<sup>367</sup> ซึ่งพิธีดังกล่าวนี้ ได้มีการปฏิบัติในแต่ละยุคของอินเดียแตกต่างกันดังนี้

#### ยุคพระเวท

ในคัมภีร์อาถรรพเวทและสามเวท-มันตระ-พราหมณะ จะมีบทสวดเพื่อให้ทารกในครรภ์เป็นเด็กผู้ชาย และในบทสวดนั้น มีการกล่าวถึงสมุนไพรมานะบางอย่างที่ให้หญิงตั้งครรภ์รับประทาน และมีพิธีเฉลิมฉลองซึ่งไม่ทราบว่าเป็นพิธีอะไร ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า ปุंसวณะ สังสการนี้มีทำกันมาตั้งแต่ยุคพระเวท แต่กฎเกณฑ์ที่ควบคุมด้านต่างๆของพิธีดังกล่าวนี้ยังไม่พบในคัมภีร์พระเวทแต่อย่างใด<sup>368</sup>

#### ยุคพระสูตฺร

ในยุคสมัยของ “คฤหยสูตฺร” พิธีปุंसวณะจะทำในเดือนที่ 3 หรือเดือนที่ 4 ของการตั้งครรภ์หลักการปฏิบัติคือให้หญิงตั้งครรภ์ถือศีลอดในวันนั้นอาบน้ำแล้วสวมเสื้อผ้าใหม่ นำหน่อของต้นไทรมาตำแล้วคั้นน้ำหยอดใส่รูจมูกข้างขวาของหญิงตั้งครรภ์นั้นพร้อมกับสวดบทที่ขึ้นต้นด้วย “หิรณยครรภา (hiranyagarbha) เป็นต้น” หากผู้เป็นสามีปรารถนาให้เด็กคลอดออกมาเป็นเด็กชาย

<sup>365</sup> Ibid, 36.

<sup>366</sup> Monier Monier-Williams, *Monier-Williams Sanskrit-English Dictionary*, 630.

<sup>367</sup> Pandey, R, *Hindu Saṃskāras*, 99.

<sup>368</sup> Ibid, 100.

ที่แข็งแรง กำยำและมีกำลังวังชา ก็จะต้องเอางานใส่น้ำมาวางไว้บนตักของภรรยาที่ตั้งครรภ์และสัมผัสที่ท้องของเธอพร้อมกล่าวคาถาว่า “สุปรโนสิ (suparṇosi)”<sup>369</sup>

ความสำคัญของการทำพิธีปุงสวณะมีอยู่ในหลักปฏิบัติข้างต้น 4 ประการ คือ<sup>370</sup>

1. การหยอดน้ำที่คั้นจากหน่อของต้นไทรเข้าไปในรูจมูกของหญิงมีครรภ์นั้นเป็นการป้องกันการแท้งลูก เพราะต้นไทรมีคุณสมบัติในการแก้อาการต่างๆ ในระหว่างตั้งครรภ์ เช่นมีน้ำที่ส่วนเกิน และมีไข้ตัวร้อน เป็นต้น นอกจากนี้ การทำเช่นนั้นยังเป็นการรับรองว่าทารกในครรภ์จะเป็นเด็กผู้ชาย

2. การวางงานน้ำไว้บนตักเป็นการแสดงสัญลักษณ์ แต่งานที่เต็มไปด้วยน้ำจะหมายถึงชีวิตและจิตวิญญาณของเด็กที่กำลังจะเกิด

3. การสัมผัสที่ครรภ์เป็นการเน้นย้ำถึงความจำเป็นในการดูแลตัวเองของแม่ที่ตั้งครรภ์เพื่อให้ทารกในครรภ์มีสุขภาพแข็งแรงและไม่เกิดการแท้งขึ้น

4. บทสวดที่ว่า “สุปรณะ” หรือ “มีปีกที่สวยงาม” สื่อถึงความปรารถนาที่จะให้เด็กที่เกิดออกมามีรูปร่าง

จากประวัติความเป็นมาของพิธีปุงสวณะ พุทธโฆษาจารย์ได้นำข้อมูลส่วนหนึ่งของพิธีดังกล่าวมาประกอบเรื่องราวในปัทมจินตนิพนธ์ โดยเกริ่นนำว่า พระนางมายาทรงมีสัญญาณของการตั้งพระครรภ์คือพระอุทรขยายใหญ่ขึ้น และยอดพระถันมีสีเข้มขึ้น จากนั้นก็มีการถวายสมุนไพรมะพร้าวเพื่อดูแลพระโอรสในพระครรภ์ให้มีพระอนามัยแข็งแรง และพระราชาทรงประกอบพิธีปุงสวณะเพื่อขอทารกในพระครรภ์เป็นพระโอรส ดังความในสรรคที่ 3 โศลกที่ 1, 2, 8 และ 9 ตามลำดับ<sup>371</sup>

อโถยํ ศากยมหิปตินา-

มานนุทมาลีชนโลจนานาม ।

อาศฺวาสนํ สขชนมานसानา-

มาตตต สาทาทุทลิ่งคมารยา ॥ 3.1 ॥

(คำแปล) ครั้งนั้น พระมเหสีผู้สูงส่งทรงมีสัญญาณของการตั้งพระครรภ์ ซึ่งเป็นความรุ่งเรืองของพระราชาทรงหลายแห่งราชวงศ์ศากยะ เป็นความปิติยินดีในสายตาของเหล่าพระสหาย และเป็นขวัญกำลังใจของคนทั้งหลายที่มีจิตใจดีงาม

<sup>369</sup> Ibid, 100-101.

<sup>370</sup> Ibid, 103-104.

<sup>371</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosa*, 63, 66.

วิรุทธมาเนน จ มรฺยเมน

ศยามายมาเนน จ จุจฺเกน ।

ครโภทโย’ภูทลเสกฺษณายา-

สฺตสฺยาะ สชฺินามนฺมานคฺมยะ ॥ 3.2 ॥

(คำแปล) จากพระอุทรที่กำลังขยายใหญ่ขึ้นและยอดพระถันก็มีสีที่เข้มขึ้นเหล่าพระสหายของพระนางมายาผู้ดูเหนียวล้าได้ลงความเห็นกัน (ว่าพระนาง) ได้ทรงตั้งพระครรภ์แล้ว

วฤทฺธา วิเตนฺรุวิเวธาชฺริภิยะ

ปฺตรสฺย รกฺษามฺทรสฺถิตสฺย ।

ไสว สฺมโรปฺทรวปีชิตานำ

พฺภูว รกฺษา ภูวนตฺรยามำ ॥ 3.8 ॥

(คำแปล) หญิงสูงอายุทั้งหลายได้ร่วมกันถวายเป็นการดูแลพระโอรสผู้ประทับอยู่ในพระครรภ์ (ของพระนางมายา) ด้วยสมุนไพรรานาชนิด ซึ่งโดยแท้จริงแล้ว (ก็เหมือนกับ) การปกป้องคุ้มครองได้เกิดขึ้นแล้วแก่สรรพสัตว์ของทั้งสามโลกผู้ได้รับความทุกข์ทรมานจากความชั่วร้ายของสมรระ (กามเทพ)

ปฺณเย มฺหฺรเต ปฺรฺหฺตลกฺษมิยะ

กฺลำนฺรุปี ครฺครภวตฺยาะ ।

ยถากฺรฺม ปฺสฺวนาทิ กฤตฺยํ

นิรฺวฺรตฺยามำส นฤโป มหิษฺยาะ ॥ 3.9 ॥

(คำแปล) ในช่วงเวลาอันเป็นมงคล พระราชาผู้รุ่งเรืองดุจพระอินทร์ ได้ทรงประกอบพิธีอันเป็นธรรมเนียมปฏิบัติแห่งวงศ์ตระกูล (ของพระองค์) ที่สืบเนื่องกันมาโดยลำดับ มีพิธีปฐมนิเทศ (พิธีการขอบุตรชาย) เป็นต้น แก่พระมเหสีผู้ทรงมีพระครรภ์อันประเสริฐ

### 3.2.2.3 ชาตกรรมะ (พิธีเกิด)

ในยุคต้นๆ พิธีนี้จะมีขึ้นก่อนการตัดสายสะดือเด็ก แต่ต่อมามีการกล่าวว่าหากเลยเวลานั้นแล้ว ให้ทำหลังจากระยะห้ามทำพิธีสิ้นสุดลง คือตอนแรกเกิด เด็กทารกและพ่อแม่จะไม่บริสุทธิ์ จึงห้ามประกอบพิธีกรรมใดๆ จนกว่าจะครบ 10 วัน<sup>372</sup>

ในพิธีชาตกรรมะ จะประกอบด้วย 3 พิธีกรรม อันได้แก่<sup>373</sup>

- เมธาชนนะ (medhājanana) เป็นพิธีที่ทำเพื่อให้เด็กมีสติปัญญาดี ในพิธี ผู้เป็นพ่อจะใช้น้ำมันและอุปกรณ์ที่ทำด้วยทองคำป้ายน้ำผึ้งผสมเนยใสหรือเนยใสอย่างเดียวกับปากของ

<sup>372</sup> Pandey, R, *Hindu Samskāras*, 121-122.

<sup>373</sup> Ibid, 123-125

เด็กพร้อมกับกระซิบมนต์ข้างหูทารกซึ่งเป็นมนต์ของคายนตรี (Gāyatrī Mantra) ที่มีคำอธิษฐานเพื่อกระตุ้นสติปัญญา และน้ำผึ้งและเนยใสที่ป้อนให้เด็กก็เอื้อต่อการเจริญเติบโตทางจิตใจเช่นกัน

**-อายุษยะ (āyusya)** เป็นพิธีที่ทำให้เด็กมีอายุยืนขวัญยืน ผู้เป็นพ่อจะกระซิบที่หูขวาของทารกในทุกสิ่งที่เป็นไปได้ของการมีชีวิตยืนยาว ตัวอย่างเช่น ฤษีมีอายุยืนยาวเพราะการปฏิบัติ มหาสมุทรมีอายุยืนยาวเพราะแม่น้ำ เป็นต้น โดยมีความเชื่อที่ว่า ด้วยคำพูดดังกล่าว ชีวิตของทารกก็จะยืนยาว

**-พละ (bala)** เป็นพิธีที่ผู้เป็นพ่อทำการอวยพรเด็กให้มีชีวิตที่แข็งแกร่ง กล้าหาญ และบริสุทธิ์ และในพิธีเดียวกันนี้ ผู้เป็นสามีจะอ่านบทกลอนสรรเสริญภรรยาที่ให้กำเนิดบุตรชายอันเป็นความหวังของครอบครัว

ในปีพญูทามณี เมื่อพระนางมายาทรงให้กำเนิดพระกุมาร พระเจ้าศุทโธทนะทรงมีความปลื้มปิติอย่างมาก จึงทรงให้มีการจัดงานสมโภชเพื่อเฉลิมฉลองการประสูติของพระโอรส และยังทรงให้ปุโรหิตประกอบพิธีชาตกรรมอีกด้วย ดังในโคลกที่ 22-24 และ 32 ของสรรคที่ 3 ตามลำดับ<sup>374</sup>

อาสาฬิตาเนกมฤตงคโฆษ-

วาจาลิตาศานตทริมุขานาม ।

อานนทนฤตตกรมิฐูรณมาน-

วสุรรานโพลิตฐูรณาม ॥ 3.22 ॥

อนโยนยสมรทวิศิรณหาร-

มุกตาวลีตารกิตสกลีนาม ।

ปรกษิปตปิษฎาทกปาสุมุษฎิ-

ศฤงคาริตาเศษทิกนุตรณาม ॥ 3.23 ॥

ปรสปรากษิปตวิภูษณานำ

ปรยสตุจฎทามณีเศษรณาม ।

เอกาลยสเยว ชคตตฺรยณำ

พฎว ตชชนมมโหดสวศรีระ ॥ 3.24 ॥

<sup>374</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppuswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosa*, 72-73, 76.

(คำแปล) งานสมโภชอันเป็นมหามงคลเพื่อเฉลิมฉลองการประสูติของพระกุมารได้ มีขึ้นในโลกทั้งสามซึ่งดูประหนึ่งเป็นบ้านหนึ่งหลัง (ดังนี้) มีประตูทางเข้าของสวรรค์ที่ตั้งกระหึ่มไปด้วยเสียงร่ำของกลองจำนวนมาก มีภูเขาแกว่งไกวไปมาเพราะพื้นโลกที่สั่นสะเทือนจากการหมุนตัวเด่นรำอย่างสนุกสนานเหวี่ยง มีพื้นดินที่แพรวพราวไปด้วยแถวของไข่มุกซึ่งร่วงหล่นจากสร้อยคอเพราะการเบียดเสียดกัน (ของฝูงชน) มีผืนฟ้าทั้งหมดที่แต่งแต้มไปด้วยละอองของผงหอมจำนวนมากำมือหนึ่งซึ่งถูกโปรยไป (ในอากาศ) มีเครื่องประดับที่ถูกระชากหลุดออกจากกัน (ในฝูงชน) (และ) มงกุฎที่ประดับด้วยยอดอัญมณีตกเกลื่อนกลาดไปทั่ว (ทุกหนแห่ง)

### ส ชาตกรมาทิกมตฺยทวาริ

สุโนะ สมาเป็นย บุโรหิตเณ ।

สิทธารถ อิตยสย ชคตฺปรศสยา-

มนนยโยคยามกโรทภิชยาม ॥ 3.32 ॥

(คำแปล) หลังจากให้ปุโรหิตประกอบ (พิธีสังสาร) อย่างยิ่งใหญ่ มีชาตกรรมเป็นต้นแต่พระกุมาร พระราชาก็ทรงพระราชทานพระนามของพระโอรสว่า สิทธารถะ (ซึ่งเป็นพระนาม) ที่ได้รับการสรรเสริญในโลก โดยไม่มีผู้อื่นเสมอเหมือน

นอกจากนั้น พุทธโฆษาจารย์ยังได้สื่ออารมณ์ความรู้สึกของพระเจ้าศุทโธทนะในขณะทรงเห็นพระโอรสเป็นครั้งแรกออกมาในบทกวีได้อย่างลึกซึ้ง ดังปรากฏในสรรคที่ 3 โคลกที่ 29-31<sup>375</sup> ดังนี้

ภทฺเร มุหฺรเต ส ปติะ ปฺรชานำ

ททรศ เทวยา สติมิตายตาภชะ ।

กุมารมุตสงคตเล ศยานิ

ตณฺฏ ตณฺณินฺยา อิว หัสสาพม ॥ 3.29 ॥

(คำแปล) ในช่วงเวลาอันเป็นมงคล พระราชาพระองค์นั้น ผู้มีพระเนตรโตอันสงบนิ่งได้ทรงเห็นพระกุมารบรรทมอยู่บนพระเพลา (ตัก) ของพระเทวี ราวกับลูกห่านน้อย (นอนหลับอยู่) บนริมฝั่งแม่น้ำ

อศฺรานตตฤษเณน วิโลจเนน

มุขเนทฺมาสวาทยตะ สวสุโนะ ।

อาสีต ปิตะ กณฺฏกิตางคยษเณ-

รานนทพาษปฺรสรโร นิโรธะ ॥ 3.30 ॥

<sup>375</sup> Ibid, 75-76.

(คำแปล) ในขณะที่ทรงเปล็ดเพลินอยู่กับพระพักตร์ตั้งพระจันทร์ของพระโอรส ด้วยสายตาที่มีความปรารถนาอันแรงกล้า พระบิดาผู้มีพระโลมาลูกชูขึ้นบนพระวรกาย ได้ทรงกลั้น น้ำตาแห่งความสุข (ไม่ให้) หลังไหลออกมา

### สตนียสถานนจนทรพิมพ-

#### มมนทเสานทรยสุธานิธานม |

#### นิปีย เนตราณชลินา นิตานุต

#### นฤปาธิโป นีรฤติมาสสารท || 3.31 ||

(คำแปล) หลังจากได้ทรงดื่มน้ำอมฤตซึ่งเป็นแหล่งสะสมความงามอันยิ่งยวดบน พระพักตร์เหมือนดวงจันทร์ของพระกุมารด้วยมือที่พนมไว้คือพระเนตร พระราชาก็ได้บรรลุถึงความสุขอย่างยิ่ง

#### 3.2.2.4 นามกรณะ (พิธีตั้งชื่อเด็ก)

ตามที่ระบุไว้ในคฤหยสูตร พิธินามกรณะจะทำการในวันที่ 10 หรือ 12 หลังคลอด<sup>376</sup> โดยก่อนทำพิธี แม่จะอาบน้ำให้เด็กและห่อตัวด้วยผ้าสะอาดแล้วจึงอุ้มไปให้ผู้เป็นพ่อ จากนั้นก็จะทำการถวายเครื่องสังเวแก่เทวดาประจำดิถีและนักษัตร อคินีเทพและโสมเทพ สำหรับวิธีการในการทำพิธี จะพบใน “ปัทธติ” ซึ่งเป็นคู่มือเกี่ยวกับพิธีการต่างๆ ดังนี้ ผู้เป็นพ่อจะพูดที่ข้างหูขวาของเด็กว่า “ลูกเอ๋ย! เจ้าเป็นสาวกของเทพประจำตระกูล ดังนั้น ชื่อของเจ้าจึงเป็น...เจ้าเกิดในเดือนนั้นๆ ชื่อของเจ้าจึงเป็น...เจ้าเกิดภายใต้นักษัตรนั้นๆ ชื่อของเจ้าจึงเป็น...และชื่อที่ใช้ทั่วไปของเจ้าคือ...” จากนั้น พวกพราหมณ์ที่มาทำพิธีก็จะกล่าวว่า “ชื่อของเด็กได้ตั้งขึ้นแล้ว” พร้อมกับให้พรและตอนท้ายของพิธี จะมีการเลี้ยงอาหารแก่พราหมณ์เหล่านั้น<sup>377</sup>

ชื่อที่ผู้เป็นพ่อตั้งให้เด็กมี 4 ประเภท ดังนี้

**ชื่อตามนักษัตร** เป็นชื่อที่มาจากชื่อของนักษัตร<sup>378</sup> ที่เด็กเกิด หรือจากชื่อของหัวหน้าเทวดาประจำนักษัตรนั้น ซึ่งรายชื่อของนักษัตร 27 หมู่และหัวหน้าเทวดาประจำแต่ละนักษัตรมีดังต่อไปนี้

<sup>376</sup> Pandey, R, *Hindu Samskāras*, 142.

<sup>377</sup> Ibid, 143-144.

<sup>378</sup> นักษัตร (nakṣatra) เป็นชื่อดาว ดาวฤกษ์ หรือกลุ่มดาว ตามจันทรคติของฮินดู มี 27 หมู่

ตารางที่ 5 ตารางแสดงรายชื่อนัก্ষัตรและเทพประจำแต่ละนัก্ষัตร

ลำดับ	นัก্ষัตร	หัวหน้าเทวดา ประจำนัก्षัตร	ลำดับ	นัก्षัตร	หัวหน้าเทวดา ประจำนัก्षัตร
1	อัศวินี (Aśvinī)	อัศวิน (Aśvin)	15	สวาตี (Svāti)	วายุ (Vāyu)
2	ภรณี (Bharaṇī)	ยมะ (Yama)	16	วิศาखा (Viśākhā)	อินทราคณี (Indrāgni)
3	กฤตติกา (Kṛttikā)	อัคนี (Agni)	17	อนูราธา (Anurādhā)	มิตระ (Mitra)
4	โรหิณี (Rohiṇī)	ประชาปติ (Prajāpati)	18	เชษฐา (Jyeṣṭhā)	อินทระ (Indra)
5	มฤคศิรา (Mṛgaśīrā)	โสมะ (Soma)	19	มูล (Mūla)	นิรฤติ (Nirṛti)
6	อารทรา (Ārdrā)	รุทระ (Rudra)	20	ปूरวาษาฒา (Pūrvāṣāḍhā)	อัป (Ap)
7	ปุนรวสุ (Punarvasu)	อทิติ (Aditi)	21	อุตตราษาฒา (Uttarāṣāḍhā)	วิเศเทวา (Viśedevā)
8	ปุษยะ (Puṣya)	พหุสฺปติ (Bṛhaspati)	22	ศรวณะ (Śravaṇa)	วิษณุ (Viṣṇu)
9	อัศเลษา (Aśleṣā)	สรปะ (Sarpa)	23	ธนิษฐา (Dhaniṣṭhā)	วสุ (Vasu)
10	มฆา (Maghā)	ปิถุ (Pitr)	24	ศตภิชช (Śatabhiṣaj)	वरुณะ (Varuṇa)
11	ปूरวาฬาลคุณี (Pūrvāphālgunī)	ภคะ (Bhaga)	25	ปूरวภาทรปะทะ (Pūrvabhādrapada)	อไชกปาทะ (Ajaiikapāda)
12	อุตตราฬาลคุณี (Uttarāphālgunī)	อрымัน (Aryaman)	26	อุตตราภาทรปะทะ (Uttarabhādrapada)	อหิรบุध्नยะ (Ahirbudhnyā)
13	หัสตะ (Hasta)	สวิตถุ (Savitṛ)	27	เรวตี (Revatī)	ปูษัน (Pūṣan)
14	จิตรา (Citrā)	ตวาชฎุระ (Tvāṣṭra)			

วิธีการตั้งชื่อ คือถ้าเด็กเกิดภายใต้้นักษัตรอศ्वินี ก็จะตั้งชื่อเด็กคนนั้นว่า อศ्वินกุมาร หากเกิดภายใต้้นักษัตรโรหิณี ชื่อของเด็กก็คือโรหิณีกุมาร เป็นต้น ชื่อที่ตั้งตามนักษัตรนั้น มีความเชื่อมโยงอย่างมากกับชีวิตของแต่ละบุคคล ดังนั้น ผู้เป็นพ่อจึงต้องกระชับชื่อนี้ที่ข้างหูเด็กเพื่อไม่ให้คนอื่นได้ยิน<sup>379</sup>

**ชื่อตามเทพแห่งเดือน** เป็นชื่อที่สองที่ตั้งขึ้นตามชื่อของเทพแห่งเดือนเกิดของเด็ก ซึ่ง รายชื่อของเทพแห่งเดือนจะเรียงลำดับตั้งแต่เดือนมารคศิรุษะเป็นต้นไป<sup>380</sup> ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6 ตารางแสดงรายชื่อของเทพแห่งเดือนและเดือนทางจันทรคติของฮินดู

เทพแห่งเดือน	เดือนทางจันทรคติของฮินดู	เดือนทางสุริยคติ
กฤษณะ (Kṛṣṇa)	มารคศิรุษะ (Mārgasīrṣa)	พฤศจิกายน-ธันวาคม
อนันตะ (Ananta)	เปาษะ (Pauṣa)	ธันวาคม-มกราคม
อัจยุตะ (Acyuta)	มาฆะ (Māgha)	มกราคม-กุมภาพันธ์
จักรี (Cakrī)	พาลคุนยะ (Phālguna)	กุมภาพันธ์-มีนาคม
ไวคุณฐะ (Vaikuṅṭha)	ไจตระ (Caitra)	มีนาคม-เมษายน
ชนารณะ (Janārdana)	ไวศาคะ (Vaiśākha)	เมษายน-พฤษภาคม
อุเพนทระ (Upendra)	ชยษฐะ (Jyēṣṭha)	พฤษภาคม-มิถุนายน
ยัชญปุรุษะ (Yajñapurūṣa)	อาษาณะ (Āśāḍha)	มิถุนายน-กรกฎาคม
वासुदेव (Vāsudeva)	ศราวณะ (Śrāvaṇa)	กรกฎาคม-สิงหาคม
หริ (Hari)	ภาทรปะทะ (Bhādrapada)	สิงหาคม-กันยายน
โยคีษะ (Yogīśa)	อาศ्वินะ (Āśvina)	กันยายน-ตุลาคม
ปุนฺดริกากษะ (Puṇḍarikākṣa)	การตติกะ (Kārttika)	ตุลาคม-พฤศจิกายน

**ชื่อตามเทพประจำตระกูล** เป็นชื่อที่สามของเด็กที่ตั้งตามชื่อของเทพประจำตระกูลซึ่งครอบครัวบูชามาตั้งแต่บรรพบุรุษ เทพเจ้าเหล่านี้คือ เทพเจ้าในสมัยพระเวท เช่น พระอินทร์ พระโซมะ และพระวรุณ เป็นต้น หรือในสมัยปุราณะ เช่น พระกฤษณะ พระราม และพระพิฆเนศ

<sup>379</sup> Pandey, R, *Hindu Samskāras*, 137-138.

<sup>380</sup> *Ibid*, 139.



เป็นต้น และชื่อที่ตั้งขึ้นนี้จะมีคำว่า “ทาสะ” (Dāsa) หรือ “ภักตะ” (Bhakta) ที่แปลว่า “ผู้จงรักภักดี” ตามหลังชื่อของเทพประจำตระกูล<sup>381</sup>

**ชื่อที่นิยมเรียกกัน** ชื่อนี้ตั้งขึ้นเพื่อใช้ในการทำกิจกรรมทั่วไปในสังคมซึ่งมีความสำคัญมากต่อการดำรงชีวิต และในการตั้งชื่อส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมและพื้นฐานการศึกษาของครอบครัว ดังนั้น ชื่อนี้จึงต้องมีความหมายที่เป็นสิริมงคล

หลักการในการตั้งชื่อนี้ (1) เป็นชื่อที่ออกเสียงง่ายและไพเราะน่าฟัง (2) เป็นชื่อที่บ่งบอกถึงเพศว่าเป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย เช่นชื่อผู้หญิงจะลงท้ายด้วยสระอา (ā) หรือสระอี (ī) (3) เป็นชื่อที่มีความหมายถึงการมีเกียรติยศชื่อเสียง ความมั่งคั่ง และอำนาจบารมี<sup>382</sup>

ในปัทมยชุทามณี พุทธโฆษาจารย์ได้กล่าวถึงพิธีนามกรรมว่า หลังจากปุโรหิตทำพิธีชาตกรรมพระเจ้าศุทโธทนะผู้เป็นพระบิดาก็ได้พระราชทานพระนามของพระโอรสว่า สิทธารถะ ซึ่งมีความหมายว่า “สำเร็จตามที่ต้องการ”<sup>383</sup> ตั้งข้อความที่ปรากฏในสรรคที่ 3 โศลกที่ 32<sup>384</sup>

**ส ชาตกรรมาทิกมตฺยทาริ**

**สุโนะ สมาเป็นย ปุโรหิตเณ ।**

**สิทธารถ อิตยสย ชคตปรศสยา-**

**มนนโยคยามกโรทฺธิชยาม ॥ 3.32 ॥**

(คำแปล) หลังจากให้ปุโรหิตประกอบ (พิธีสังสการ) อย่างยิ่งใหญ่มีชาตกรรมเป็นต้นแต่พระกุมาร พระราชาก็ทรงพระราชทานพระนามของพระโอรสว่า สิทธารถะ (ซึ่งเป็นพระนาม) ที่ได้รับการสรรเสริญในโลก โดยไม่มีผู้อื่นเสมอเหมือน

### 3.2.2.5 อุปนยนะ (พิธีเริ่มศึกษาเป็นทริชาติ)

อุปนยนะเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาของสังคมฮินดูในสมัยที่การเรียนภาษาสันสกฤตไม่จำเป็นต้องมีการฝึกอ่านและเขียน การศึกษาของเด็กจึงเริ่มต้นด้วยการท่องจำบทสวด คัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์โดยไม่ต้องมีการเขียน แต่เมื่อเวลาผ่านไป การประกอบพิธีกรรมและพิธีสวมด้ายยัชโญปวีตได้กลายเป็นเป้าหมายหลัก ส่วนการศึกษาเป็นเป้าหมายรอง ความสำคัญของอุปนยนะคือผู้ที่ผ่านพิธีอุปนยนะ จะได้รับการจัดอันดับให้เป็นทริชะหรือผู้เกิดสองหน<sup>385</sup>

<sup>381</sup> Ibid, 139-140.

<sup>382</sup> Ibid, 140-141.

<sup>383</sup> พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, 448.

<sup>384</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 76.

<sup>385</sup> Pandey, R, *Hindu Saṃskāras*, 181-197.

ในคฤหยสูตร ได้กำหนดอายุของเด็กที่จะเข้าพิธีอุปนยนะไว้ว่า เด็กในวรรณะพราหมณ์ควรเข้าพิธีเมื่ออายุได้ 8 ปี เด็กในวรรณะกษัตริย์ควรเข้าพิธีเมื่ออายุ 11 ปี ส่วนเด็กในวรรณะแพศย์ควรเข้าพิธีเมื่ออายุ 12 ปี<sup>386</sup> และในพระสูตรเดียวกันนี้ ยังได้อธิบายเกี่ยวกับพิธีอุปนยนะไว้ พอสรุปได้ดังนี้

ช่วงเวลาในประกอบพิธีของแต่ละวรรณะจะแตกต่างกัน วรรณะพราหมณ์จะทำในช่วงฤดูใบไม้ผลิ วรรณะกษัตริย์จะทำในช่วงฤดูร้อน และวรรณะแพศย์จะทำในช่วงฤดูใบไม้ร่วง ก่อนทำพิธีหนึ่งวันจะมีการสักการบูชาพระพิฆเนศ พระลักษมี และพระสุรัสวดี เป็นต้น วันรุ่งขึ้น เด็กที่เข้าพิธีจะรับประทานอาหารกับมารดาเป็นครั้งสุดท้าย จากนั้นก็เข้าไปในปะรำพิธีเพื่อโกนผม ชำระร่างกายให้สะอาด และเข้าไปแจ้งความจำนงที่จะเป็นพรหมจารีกับอาจารย์ หลังจากตอบรับเป็นลูกศิษย์แล้ว อาจารย์ก็จะมอบผ้าผืนหนึ่ง ไม้เท้า ผ้าคาดเอว และด้ายศักดิ์สิทธิ์ หรือสายยัชโญปวีต (Yajñopavīta) แก่ลูกศิษย์คนนั้น ด้ายศักดิ์สิทธิ์นี้เป็นด้าย 3 เกลียวซึ่งมัดเข้าด้วยกันเป็นเงื่อนที่เรียกว่า “พราหมครันถิ” (Brahmagranthi) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของพระพรหม พระวิฆณุ และพระศิวะ เนื่องจากพิธีอุปนยนะเป็นพิธีมงคล การคล้องสายยัชโญปวีตจึงควรสะพายแล่งที่ไหล่ซ้ายแล้วเฉียงไปห้อยที่เอวขวา จากนั้น ก็จะมีพิธีกรรมต่างๆ ระหว่างอาจารย์และลูกศิษย์ ซึ่งรวมทั้งการสอนมนต์ สภาวตรีนันศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ลูกศิษย์ด้วย<sup>387</sup>

ในปีพญจตามณี พุทธโฆษาจารย์ได้กล่าวถึงพิธีอุปนยนะเพียงโคลกเดียวคือ โคลกที่ 42 ของสรรคที่ 3<sup>388</sup> โดยไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับพิธีกรรมนี้เลยแต่ก็เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าอุปนยนะ เป็นพิธีกรรมอันสำคัญที่ต้องทำก่อนที่พระกุมารจะเสด็จเข้าไปศึกษาวิชาการต่างๆ และศิลปวิทยาทั้งหลายกับอาจารย์ ซึ่งพระองค์ทรงใช้เวลาไม่นานก็สามารถศึกษาวิชาการเหล่านั้นทั้งหมด ดังปรากฏในสรรคที่ 3 โคลกที่ 43<sup>389</sup>

กฤโตปวีตํ คลิตาติพาลยํ

สมสตุตวิทายาปรีคีนาย ।

ตมรปยามาส กุมารวรุษ-

มาจารย์หสฺเตษุ ปติะ ปฤถิวายะ ॥ 3.42 ॥

<sup>386</sup> Ibid, 199.

<sup>387</sup> Ibid, 216-235

<sup>388</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosaṣācārya*, 81.

<sup>389</sup> Ibid, 81.

(คำแปล) หลังจากที่พระกุมารผู้สูงส่งได้รับการประกอบพิธีอุปนยณะในช่วงปลายของวัยเด็กพระราชาก็ทรงมอบพระองค์ให้อยู่ในมือ (ความดูแล) ของอาจารย์ทั้งหลายเพื่อศึกษาวิชาความรู้ทั้งหมด

### ส เทติเกนทุโรรูปทศยามานา

วิทยาเย สมสตาเย สกลาเย กลาตุจ |

ชคราห เมธาวิตยาจิเรณ

วรัชามโน วารินิเธริวาปะ || 3.43 ||

(คำแปล) เพราะทรงเป็นผู้มีปัญญา ในช่วงเวลาอันสั้น พระกุมารก็สามารถศึกษาวิชาการทั้งมวลและศิลปวิทยาทั้งหมดที่สอนโดยอาจารย์ที่ดีที่สุด ดังเช่นก้อนเมฆ (ดูดซับ) น้ำในมหาสมุทร

#### 3.2.2.6 วิวาหะ (พิธีแต่งงาน)

เป็นพิธีที่สำคัญที่สุดในบรรดาสังสการทั้งหมดของชาวฮินดู เพราะการแต่งงานไม่ใช่เป็นสิ่งที่จำเป็นในทางสังคมเท่านั้น แต่ยังคงกลายเป็นหน้าที่ทางศาสนาของชาวฮินดูทุกคน คำว่า “การแต่งงาน” หมายถึง การอยู่ร่วมกันของชายและหญิงซึ่งไม่ได้ยุติลงเพียงแค่นี้ให้กำเนิดบุตร แต่ยังคงอยู่กันต่อไปจนกว่าบุตรจะสามารถพึ่งพาตัวเองได้”<sup>390</sup> ซึ่งวิธีการที่ชายหนุ่มและหญิงสาวของทั้งสองวรรณะใช้เพื่อมามีชีวิตร่วมกันนั้น ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ (manusmṛti III,20-21)<sup>391</sup> กล่าวว่าทั้งหมด 8 วิธีด้วยกัน ได้แก่ พร่าหมะ (Brāhma) ไทวะ (Daiva) อารษะ (Ārṣa) ปราชาปัตยะ (Prājāpatya) อาสุระ (Āsura) คานธรวะ (Gāndharva) รากษสะ (Rākṣasa) ไปศาจะ (Paśāca) ดังรายละเอียดต่อไปนี้<sup>392</sup>

(1) พร่าหมะ วิวาหะ เป็นวิธีการแต่งงานที่บริสุทธิ์และมีวิวัฒนาการมากที่สุด โดยผู้เป็นบิดาตั้งใจที่จะเชื่อเชิญผู้ชายที่มีลักษณะนิสัยและการศึกษาดีมาที่บ้านและต้อนรับเขาอย่างสุภาพแล้วมอบลูกสาวของตนพร้อมเครื่องประดับเท่าที่หาได้แก่เขา โดยไม่รับสิ่งตอบแทนใดๆ จากผู้ชายคนนั้น ซึ่งพระธรรมศาสตร์ได้กล่าวไว้ว่า การแต่งงานด้วยวิธีนี้มีเกียรติที่สุด เพราะไม่มีการบังคับขึ้นใจ ไม่มีการกำหนดเงื่อนไขใดๆ และไม่มีการล่อลวงด้วยเงิน

(2) ไทวะ วิวาหะ เป็นรูปแบบการแต่งงานที่ผู้เป็นบิดามอบลูกสาวของตนให้แก่พร่าหมณ์ผู้ประกอบพิธีบวงสรวงที่เขาเป็นเจ้าภาพเพื่อเป็นทักษิณาหรือค่าบวงสรวง

<sup>390</sup> Pandey, R, *Hindu Saṃskāras*, 261, 267-268.

<sup>391</sup> Manu, *Manusmṛiti in Sanskrit with English Translation*, 79.

<sup>392</sup> Pandey, R, *Hindu Saṃskāras*, 273-

(3) อารษะ วิวาหะ เป็นการแต่งงานที่บิดาของเจ้าสาวได้รับโคกระปือหนึ่งคู่หรือสองคู่จากเจ้าบ่าวเพื่อใช้ประโยชน์ตามที่กฎหมายกำหนด เช่นเพื่อการประกอบพิธีบวงสรวงบางอย่าง เป็นต้น ซึ่งเห็นได้ว่า สิ่งที่ให้มานั้นไม่ใช่เป็นค่าตัวเจ้าสาว แต่เป็นการแสดงความเคารพนับถือ

(4) ปราชาศตยะ วิวาหะ เป็นการแต่งงานที่บิดาจะมอบลูกสาวแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวโดยมีข้อตกลงที่ชัดเจนว่า คู่บ่าวสาวต้องปฏิบัติหน้าที่ของพลเมืองและศาสนาร่วมกัน

(5) อาสุระ วิวาหะ เป็นการแต่งงานที่ฝ่ายชายหลังจากให้เงินกับญาติฝ่ายหญิงและกับตัวหญิงสาวเอง ก็สามารถรับเธอไปเป็นภรรยาได้อย่างเสรี

(6) คานธรวะ วิวาหะ เป็นการแต่งงานที่ไม่ใช่พ่อแม่ของหญิงสาวเป็นผู้ดำเนินการ แต่เจ้าสาวและเจ้าบ่าวที่ชอบพอกันร่วมกันจัดงานนี้ขึ้นมาเอง โดยญาติทั้งสองฝ่ายไม่ทราบเรื่อง

(7) รากษสะ วิวาหะ เป็นการแต่งงานที่ฝ่ายชายเข้าไปเช่นฆ่าและทำร้ายญาติพี่น้องของฝ่ายหญิงแล้วใช้กำลังจับตัวหญิงสาวที่กำลังกรี๊ดร้องไป การแต่งงานด้วยวิธีนี้จึงเป็นการใช้กำลังบังคับฝ่ายหญิง แทนที่จะรอบิดาของหญิงสาวหรือตัวหญิงสาวเองให้การยินยอม

(8) ไปศาคะ วิวาหะ เป็นการแต่งงานที่ฝ่ายชายได้ตัวหญิงสาวมาโดยใช้วิธีที่ทำให้หญิงสาวง่วงนอน มึนเมาหรือหมดสติ ซึ่งการแต่งงานโดยวิธีนี้ถือว่าสามานย์ที่สุด

ขั้นตอนต่างๆ ในการประกอบพิธีแต่งงานของฮินดู จะสรุปโดยย่อดังนี้<sup>393</sup>

- **วาทานะ (Vāgdāna)** คือการสว่ขอหญิงสาวจากบิดาของเธอให้มาเป็นภรรยาของลูกชายโดยทางวาจา ซึ่งเป็นขั้นตอนแรกของพิธีแต่งงาน

- **มณฑปะ-นิรมานะ (Maṇḍapa-nirmāṇa)** คือการเตรียมสถานที่เพื่อจัดงานแต่งงานมีการตั้งมณฑปะและการตกแต่งประดับประดาสถานที่ให้สวยงาม เป็นต้น

- **กัณยาทานียะ ชลศุทธิ (Kanyādāniya jalasuddhi)** คือการชำระร่างกายของเจ้าสาวให้สะอาดบริสุทธิ์ด้วยน้ำหอม และเจ้าบ่าวก็ทำเช่นเดียวกันในบ้านของตน ก่อนทั้งคู่จะเข้าพิธีแต่งงาน

- **วรมณะ (Varagmana)** คือเจ้าบ่าวจะไปที่บ้านของเจ้าสาวด้วยขบวนแห่ซึ่งใช้พาหะต่างๆ กัน เช่นรถม้า ช้าง หรือม้า

- **กัณยาทานะ (Kanyādāna)** คือการมอบตัวเจ้าสาวให้กับเจ้าบ่าวอย่างเป็นทางการ

- **ปาณิ-ครหณะ (Pāṇi-grahaṇa)** คือเจ้าบ่าวไปจับมือเจ้าสาว ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการเข้าไปรับภาระและความรับผิดชอบในตัวเจ้าสาวของฝ่ายชาย

- **สมิกษณะ (Samikṣṇa)** คือการมองหน้ากันระหว่างเจ้าบ่าวและเจ้าสาว

<sup>393</sup> Ibid, 358-373.

- **อัคนิ-ประทักษิณะ (Agni-Pradaksṇa)** คือเจ้าบ่าวจะจูงมือเจ้าสาวเดินประทักษิณรอบแท่นบูชาไฟ 3 รอบ แล้วเจ้าสาวจะโยนข้าวเปลือกคั่วเข้าไปในกองไฟ การสังเวยด้วยวิธีนี้ จึงมีชื่อว่า“ลาซา โหมะ” (Lājā Homa) อันเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์และความเจริญรุ่งเรือง

- **สัปตปที (Saptapadī)** คือเจ้าบ่าวจะจูงมือเจ้าสาวให้ก้าวไปทางทิศเหนือ 7 ก้าว ซึ่งแต่ละก้าวที่ย่างออกไปจะเป็นสัญลักษณ์แทนความเป็นหนึ่งเดียวเพื่อให้การแต่งงานครั้งนี้ประสบความสำเร็จ ทั้งคู่มีสุขภาพดีและมีความเจริญรุ่งเรือง

ในปัทมปุชยามณี พุทธโฆษาจารย์ได้นำเอาขั้นตอนต่างๆ ในพิธีแต่งงานข้างต้นมาประพันธ์ไว้ในสรรคที่ 4 ซึ่งเป็นบทที่ว่าด้วยพระราชพิธีอภิเษกสมรสของเจ้าชายสิทธารถะและเจ้าหญิงยโสธราแห่งแคว้นโกลิยะ ซึ่งแต่ละขั้นตอนของพิธีข้างต้นจะมีปรากฏในโคลกต่างๆ ตามลำดับดังนี้

#### (1) วาक्तานะ

การปรึกษาหารือกันระหว่างพระเจ้าศุทโธทนะกับพระประยูรญาติเพื่อสรรหาเจ้าสาวที่มีคุณสมบัติคู่ควรกับเจ้าชายสิทธารถะนำไปสู่การตกลงพระทัยของกษัตริย์แห่งแคว้นโกลิยะที่จะยกพระธิดาให้อภิเษกสมรสกับเจ้าชายสิทธารถะ โดยการสวามิภักดิ์ในกรณีนี้ จะใช้การส่งพระราชสาสน์แทนการใช้วาจา ดังข้อความที่ปรากฏในสรรคที่ 4 โคลกที่ 1-3

อโถ กุมารสย กุโลทวทสย

กรครหิ การยิตฺ นเรนฺทระ ।

กาสาสย โยคฺยา ภฺวิ กนฺยเกติ

ส จินฺตยามาส สเมตพฺนฺธะ ॥ 4.1 ॥

(คำแปล) ครั้งนั้น พระราชาพระองค์นั้นผู้ทรงสโสมสรอยู่กับพระประยูรญาติ ได้ทรงดำริว่า “ในแผ่นดินนี้จะมีพระธิดาของผู้ใดหนอซึ่งเหมาะสมที่จะทำการอภิเษกสมรสกับพระกุมารผู้เป็นรัชทายาทของวงศ์ตระกูล”

ตตฺรานตฺเร โกลิยญฺมิปาลส

กุมาริกํ เม กุละตฺนทีปาม ।

ทาสยามิ สฺวโนสฺตว สรวเถติ

สนเทสฺปตฺริ วิสฺสฺรช สสฺไม ॥ 4.2 ॥

(คำแปล) ในขณะเดียวกัน กษัตริย์แห่งแคว้นโกลิยะได้ทรงส่งพระราชสาสน์ถึงพระเจ้าศุทโธทนะ ซึ่งมีข้อความดังนี้ “ด้วยประการทั้งปวง ข้าพระพุทธเจ้าจะให้พระธิดาของข้าพระพุทธเจ้าผู้เป็นแสงแห่งอัญมณีของ (โกลิยะ) วงศ์ได้อภิเษกสมรสกับพระโอรสของฝ่าพระบาทพะยะคะ”

อากรณฺย สนฺเทศมฺขาทุทฺต-

มตีว สนฺตฺชฎฺณนาจะ กุชิตีสะ ।

ตไถว สขฺชึกรียตํ ตฺวเยติ

สนฺเทศมสฺไม ปฺรชฺชเวย ฎฺยะ ॥ 4.3 ॥

(คำแปล) หลังจากได้สดับข้อความจากศาสน์นั้นแล้ว พระราชา (พระเจ้าสุทโธทนะ) ผู้ทรงมีพระทัยปีติยินดียิ่งนัก ก็ได้ทรงส่งพระราชสาสน์ถึงกษัตริย์แห่งแคว้นโกลิยะอีกครั้ง (มีใจความ) ว่า “ขอท่านจงเตรียมการ (อภิเชกสมรส) ตามความประสงค์นั้นเถิด” <sup>394</sup>

(2) มณฑปะ-นิรมาณะ

เมื่อมีการเจรจาข้อขอเป็นที่เรียบร้อยแล้ว กษัตริย์แห่งแคว้นโกลิยะก็ทรงสั่งให้มีการเตรียมการเพื่อจัดงานพระราชพิธีอภิเชกสมรส ดังรายละเอียดของงานที่ปรากฏในโคลกที่ 4-6

ตเถติ โส'ปิ ปฺรติคฺคหฺย ตสฺย

สนฺเทศปฺตรํ สมนฺทฺรณฺหฺรชฺชะ ।

ปฺรจฺจกรเม การยิตฺตุ กุมารฺยา

วิวาทิกโกชฺตสฺวมตฺยฺุทฺทารม ॥ 4.4 ॥

(คำแปล) กษัตริย์แห่งแคว้นโกลิยะเองก็เช่นเดียวกัน เมื่อทรงได้รับพระราชสาสน์ของพระเจ้าสุทโธทนะ ก็ทรงตื่นตื่นยินดีเป็นอย่างยิ่ง จึงได้ทรงเริ่มดำเนินการจัดงานเฉลิมฉลองพิธีอภิเชกสมรสอย่างมโหฬารให้แก่พระธิดา

อาโรปีตากรักษเกตุมาล-

มาพทฺธเกาศยวิตานโคภม ।

อภฺยจฺฉริเตนฺทฺรายุธฺโตรณางก-

มภฺยนฺตรสฺถาปีตปฺรณฺกมฺภม ॥ 4.5 ॥

อาสฺติรณฺมุกตาสิกตากราม-

มากรณฺนนาทฺกุสฺโม่ปหารม ।

อารพฺทไววาทิกสฺวีธาน-

มนฺตะปฺรุํ ฎฺมิปเตรพฺฎฺว ॥ 4.6 ॥

(คำแปล) หลังจากได้เริ่มเตรียมการสำหรับงานอภิเชกสมรส พระตำหนักฝ่ายในของกษัตริย์แห่งแคว้นโกลิยะก็มีการประดับด้วยมาลัยคือธงที่ถูกยกขึ้นสูงเทียมฟ้า มีความงดงามของ

<sup>394</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppuswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosa*, 91-92

หลังคาที่ปูด้วยผ้าไหม มีการตกแต่งประตูดั้งเหมือนสายรุ้งที่มีสีสดใสสดุดตา มีคันโทที่เต็มไปด้วยน้ำศักดิ์สิทธิ์สำหรับใช้ในพิธีอภิเษกวางไว้อยู่ภายใน (ตำหนัก) มีความแพรวพราวของพื้นที่ปูด้วยเม็ดทรายคือไข่มุก (และ) มีของบูชาคือดอกไม้บานาชนิดเต็มไปทั่วบริเวณ (ตำหนัก)<sup>395</sup>

### (3) กัณยานิยะ ชลศุทธิ

ก่อนทำพิธี เจ้าหญิงโยธธราและเจ้าชายสิทธารถะจะทรงสนานพระวรกายให้สะอาดบริสุทธิ์และฉลองพระองค์ด้วยชุดเจ้าสาวและเจ้าบ่าว ณ ตำหนักที่ประทับของแต่ละพระองค์ ดังปรากฏในโคลกที่ 7-8 และ 29 ตามลำดับ<sup>396</sup>

#### อภยกตคาตรีมิวิชาลิเตน

ไตเลน คนธามลโกปลิปตาม ।

วรางคนาสตำ มณีกุมภมุกไต-

รมโภโระ สาทรมภยฉิณจน ॥ 4.7 ॥

(คำแปล) เหล่าหญิงรับใช้หลังจากที่ใช้น้ำมันหอมชโลมพระวรกาย (ของเจ้าหญิงแห่งแคว้นโกลิยะ) ที่อบอวนด้วยกลิ่นของอามลกะ (มะขามป้อม) แล้ว ก็ได้รับพระวรกายนั้นอย่างนอบน้อมด้วยน้ำปริมาณมากที่ไหลรินออกมาจากคันโท (ประดับด้วย) อัญมณี

#### สนานาวสานะ นรเทวภนยา

ปาโถภรรารุหริ ปริมุจย วาสะ ।

สมาทเท จารุตรี ทุกูลิ

จนุทราตปี ศารทิกเวว ราตรีะ ॥ 4.8 ॥

(คำแปล) เมื่อการสนาน (พระวรกาย) สิ้นสุดลง พระธิดาของกษัตริย์ (แห่งแคว้นโกลิยะ) ทรงถอดผ้าทรงที่เปียกชุ่มด้วยน้ำออกแล้ว ได้ทรงสวมชุดที่ทำด้วยผ้าลินิน (ทูกูละ) เนื้อดี ดุจราตรีแห่งฤดูใบไม้ร่วง (ที่สว่างไสวไปด้วย) แสงจันทร์

#### อถ สวเวศมนยธิราชสุนุะ

สนาตานูลิปโต นวเฮตวาสาะ ।

อุลลาลิก้า โลกวิโลจนานา-

มุตวาหภูษามุริจการ ॥ 4.29 ॥

<sup>395</sup> Ibid, 92-93.

<sup>396</sup> Ibid, 93-94, 103.

(คำแปล) ครั้งนั้น ในพระราชวัง พระโอรสของพระราชินี (เจ้าชายสิทธัตถะ) หลังจากที่ได้ทรงสนานพระวรกาย เฝิมด้วยแป้งหอม และฉลองพระองค์ด้วยชุดใหม่อันขาวบริสุทธิ์แล้ว ก็ทรงสวมเครื่องประดับสำหรับงานอภิเษกสมรสซึ่งสร้างความปลื้มยินดีแก่สายตาของเหล่าอาณาประชาราษฎร์

#### (4) วรรคนะ

เจ้าชายสิทธัตถะทรงประทับบนหลังช้างพร้อมริ้วขบวนเสด็จไปที่พระราชวังของกษัตริย์แห่งแคว้นโกลิยะเพื่อประกอบพระราชพิธีอภิเษกสมรส ดังข้อความในโคลกที่ 36<sup>397</sup>

อุตกชิปตมุกตาทปวารณศรี-  
 รุทธวาลวยชโนปจาระ ।  
 อารุหฺย ไววาทิกเฆมาปวาทฺย  
 ชคาม สัพฺนธิตฺถํ กุมาระ ॥ 4.36 ॥

(คำแปล) หลังจากได้ทรงขึ้นประทับบนหลังช้างสำหรับพิธีอภิเษกสมรส พระกุมารซึ่งพร้อมด้วย (ริ้วขบวน) อังคนางามของฉัตรทรงสูงประดับมุกและเครื่องโบกจามร อันสูงส่งก็ได้เสด็จพระราชดำเนินไปที่พระราชวังของพระสัสสุระ (พ่อตา)

#### (5) กัณยาทานะ

เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จมาถึงแคว้นโกลิยะ กษัตริย์ผู้เป็นพระบิดาของเจ้าหญิงยโสธราภีทรงนำพระองค์ไปพบพระธิดาผู้เป็นเจ้าสาว ดังปรากฏในโคลกที่ 37<sup>398</sup>

ตมาคตํ ศากยกุลปรทีป  
 กุโชนิปติเต โกลิยจกรวฺรตี ।  
 สวฺยํ ปทาภยามภิคมฺย ทูริ  
 ไววาทิกํ มณฺฑลปมานินาย ॥ 4.37 ॥

(คำแปล) หลังจากทรงพระดำเนินด้วยพระองค์เองไปต้อนรับพระกุมารผู้เป็นประทีปแห่งศากยวงศ์ซึ่งเสด็จมาจากแดนไกล พระราชาผู้เป็นจักรพรรดิแห่งแคว้นโกลิยะก็ได้ทรงนำ (พระกุมาร) เสด็จไปยังพลับพลาสำหรับงานอภิเษกสมรส

<sup>397</sup> Ibid, 105.

<sup>398</sup> Ibid, 106.



**(6) ปาณิ-ครหณะ**

จากนั้น พระราชพิธีก็ได้เริ่มขึ้นโดยพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีได้ให้เจ้าชายสิทธารถะ และเจ้าหญิงโศธราจุงพระหัตถ์กันต่อหน้ากองไฟ ดังพรรณนาไว้ในโคลกที่ 41<sup>399</sup>

**อุทรจิชสตสย หุตาศนสย**

**หวิริกรูจโจรชวลตะ ปุรสตาด ।**

**กรียากลาเป กฤตธีะ ปุโรธะ**

**สโยชยามาส วรุธุมารา ॥ 4.41 ॥**

(คำแปล) หัวหน้าพราหมณ์ของพระราชารู้ในศาสตร์ทั้งหมดของพิธีกรรมได้ ให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวจูงมือกันต่อหน้ากองไฟที่มีเปลวไฟลุกโชติช่วงสำหรับเครื่องสังเว

**(7) สมีกษณะ**

การชำเลืองมองกันของคู่บ่าวสาวก็เป็นอีกหนึ่งขั้นตอนของพิธีแต่งงาน ซึ่ง พุทธโฆษาจารย์ได้นำมาพรรณนาไว้ในโคลกที่ 44<sup>400</sup> ดังนี้

**อาโลกโลกาภิวรุตมานา**

**นิวรุตมานาสตรปยา จ ศควต ।**

**ตโยรปางคปรสราสทานีม**

**โทลาวิหารศรียมนวภูวน ॥ 4.44 ॥**

(คำแปล) การชำเลืองมองซึ่งกันและกันของทั้งสองพระองค์ในขณะนั้น (คือ) จะส่ง สายตาไปเพราะต้องการจะมองดูอีกฝ่าย แต่ด้วยความเขินอาย ก็จะไม่สายตานั้นเสีย และ (เป็นเช่นนี้) ซ้ำแล้วซ้ำเล่า จึงดูน่าเพลิดเพลินพอๆ กับการแกว่งชิงช้าไปมา

**(8) อัคนิ-ประทักษิณะ**

หลังจากจับพระหัตถ์ของเจ้าสาวแล้ว เจ้าชายสิทธารถะก็ทรงเดินประทักษิณรอบ กองไฟซึ่งฉากนี้ได้มีการบรรยายไว้ในโคลกที่ 45<sup>401</sup> ดังนี้

**อภยสตุยา สัวรรณามพุราเศ-**

**รารุตจกรกรมลิลเยว ।**

**วระ สมั วามทฤศา กฤศาโนะ**

**ปรทกษิณปรกรมมนวติษจต ॥ 4.45 ॥**

<sup>399</sup> Ibid, 107.

<sup>400</sup> Ibid, 108.

<sup>401</sup> Ibid, 109.

(คำแปล) เจ้าบ่าวได้ทรงเดินประทักษิณ (เวียนขวา) รอบกองไฟไปพร้อมกับเจ้าสาวผู้มีพระเนตรดั่งดอกบัว ดูราวกับการเคลื่อนที่เป็นวงกลมซ้ำกันหลายๆ รอบอย่างสง่างามของกระแสน้ำวนที่ล้อมรอบมหาสมุทรไว้

### (9) สัปตปที

แม้ในปัทมจูตามณี ไม่ได้กล่าวถึงการเดินรอบกองไฟ 7 ก้าวของคู่บ่าวสาวโดยตรง แต่การโปรยข้าวเปลือกคว่ำเข้าไปในกองไฟ (ลาซาโหมะ) ของเจ้าสาวก็เป็นส่วนหนึ่งของพิธีสัปตปที ดังความที่ปรากฏในโคลกที่ 47<sup>402</sup> ต่อไปนี้

คุรุปรยุกตา กุลपालิกา सा

ลาโฆปหาร์ วิสสรช วหุณา ।

มรุทวิฐิตา ลติเกว ปุષ്പั

จुतहुमे सुयुतनवप्रवाले ॥ 4.47 ॥

(คำแปล) พระธิดาผู้มีคุณธรรมสูงส่ง หลังจากถูกพราหมณ์บุโรหิตกระตุ้นเตือน ก็ทรงโปรยเครื่องสังเวทที่เป็นข้าวเปลือกคว่ำเข้าไปในกองไฟ ซึ่งดูราวกับแถววัลย์ขนาดเล็กที่เคลื่อนไหวไปมาเพราะลมพัดจนดอกไม้ (ของมัน) ร่วงหล่นลงมาบนต้นมะม่วงซึ่งปกคลุมไปด้วยหน่อที่งอกใหม่

จากข้อมูลข้างต้น เห็นได้ว่า “ปัทมจูตามณีของพุทธโฆษาจารย์” เป็นบทประพันธ์ประเภทวรรณกรรมซึ่งเปรียบเหมือนกระเจงกาทิสะท้อนภาพของสังคมและวัฒนธรรมในสมัยพุทธกาลในรูปแบบของระบบวรรณะและพิธีสังสการ

สรุปได้ว่า “ปัทมจูตามณีของพุทธโฆษาจารย์” เป็นวรรณกรรมพุทธประวัติภาษาสันสกฤตที่ยังไม่มีข้อมูลแน่ชัดว่าแต่งขึ้นที่ไหนและเมื่อใด แม้จะระบุชื่อผู้แต่งคือ “พุทธโฆษาจารย์” แต่นักวิชาการส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยว่ากวีท่านนี้เป็นคนเดียวเกี่ยวกับพระพุทโฆษาจารย์พระอรธฤถาจารย์นิกายเถรวาทผู้มีชีวิตอยู่ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 5

สำหรับความเห็นของผู้วิจัยเกี่ยวกับผู้แต่งและช่วงเวลาที่ตั้ง “ปัทมจูตามณี” มีดังนี้

1. “พุทธโฆษาจารย์” เป็นเพียงชื่อที่กวีตั้งขึ้นเพื่อเป็นเกียรติแก่พระพุทโฆษาจารย์ผู้รณา “นิทานถก” ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลทางพุทธประวัติของกวีนิพนธ์นี้

2. ถ้าดูจากชื่อของกวีนิพนธ์ที่มีคำว่า “จูตามณี” ซึ่งนักเขียนชาวไชนะนิยมใช้เป็นชื่อของบทประพันธ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 9-11 ก็สันนิษฐานได้ว่า ผู้แต่งน่าจะมีชีวิตอยู่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 9-10 คือในรัชสมัยพระเจ้าอโหมฆวรรชที่ 1 (Amoghavarsha I) (ค.ศ. 814-878) หรือในรัชสมัยพระเจ้ากฤษณะที่ 2 (Krishna II) (ค.ศ. 878-914) หรือในรัชสมัยพระเจ้าอินทราที่ 3

<sup>402</sup> Ibid, 110.

(Indra III) (ค.ศ. 914-929) ซึ่งทั้งสามพระองค์เป็นจักรพรรดิราชวงศ์ราชภฏรภูฏะที่มีกวีในราชสำนักสร้างผลงานอันโดดเด่นทางด้านวรรณกรรมภาษาสันสกฤตและภาษากันนาดา (Kannada)<sup>403</sup> เป็นจำนวนมาก

ถึงแม้จะยังหาคำตอบที่แน่ชัดไม่ได้ว่าผู้แต่ง “ปัทมจัทมาณี” เป็นใคร แต่กวีท่านนี้กลับได้รับการยกย่องจากวอร์เตอร์ว่าเป็นผู้มีความเก่งกาจในด้านการประพันธ์บทกวีสมัยหลัง ซึ่งเป็นความสามารถเฉพาะตัวของบุคคลที่เป็นอัจฉริยะเท่านั้น”<sup>404</sup> ดังนั้น กวีนิพนธ์เรื่อง “ปัทมจัทมาณีของพุทธโฆษาจารย์” จะมีลักษณะการประพันธ์เช่นไร จึงเป็นหัวข้อที่จะนำมาศึกษาและวิเคราะห์ในลำดับต่อไป



<sup>403</sup> ภาษากันนาดา (Kannada) เป็นภาษากลุ่มดราวิเดียนที่ใช้กันในอินเดียใต้และเป็นภาษาราชการของรัฐกรณาฏกะ

<sup>404</sup> Warder, A.K., *Indian Kāvya Literature*, vol. V (“The bold style”), 681.

## บทที่ 4

### การศึกษาวิเคราะห์ลักษณะการประพันธ์ของปद्यุจตามนิของพุทธโฆษาจารย์

คำว่า “กวีนิพนธ์” หรือ “กาพย์” ในภาษาสันสกฤตแปลว่า “ผลงานหรือความคิดของกวี”<sup>405</sup> ที่อาจแต่งเป็นร้อยกรอง (ปद्यุจกาวยะ) ร้อยแก้ว (คัทยุจกาวยะ) หรือผสมผสานระหว่างร้อยกรองและร้อยแก้ว (จัมปุกาวยะ)<sup>406</sup> แต่ต้องแต่งตามหลักฉันทศาสตร์อย่างเคร่งครัด และที่สำคัญคือต้องเป็นงานประพันธ์ที่มีวรรณศิลป์ที่เน้นการสร้างอารมณ์เพื่อความเพลิดเพลินทางใจและทางโสตประสาท<sup>407</sup>

จากคำจำกัดความของ “ปद्यุจตามนิ” ที่แปลว่า “ความเป็นเลิศแห่งปद्यุจกาวยะ” ทำให้ทราบได้ว่า “ปद्यุจตามนิของพุทธโฆษาจารย์” เป็นกวีนิพนธ์ประเภทร้อยกรอง (ปद्यุจกาวยะ) ซึ่งใช้ฉันทลักษณ์ที่กำหนดกฎเกณฑ์ไว้อย่างเข้มงวด อีกทั้งใช้ภาษาสันสกฤตซึ่งเป็นภาษาที่เอื้อต่อการตกแต่งและเล่นคำได้อย่างวิจิตร ดังนั้น ในบทนี้จะศึกษาวิเคราะห์ลักษณะการประพันธ์ของ “ปद्यุจตามนิของพุทธโฆษาจารย์” ในสองหัวข้อหลักที่เกี่ยวข้องกับปद्यุจกาวยะ อันได้แก่ ฉันทลักษณ์และอลังการ

#### 4.1 รูปแบบฉันทลักษณ์ในปद्यุจตามนิของพุทธโฆษาจารย์

ฉันทลักษณ์คือตำราการแต่งกวีนิพนธ์ประเภทร้อยกรองซึ่งใช้รูปแบบที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน<sup>408</sup> ซึ่งตำราฉันทลักษณ์สันสกฤตที่ใช้กันอย่างแพร่หลายคือ “วฤตตรัตนากร” ของเกทาระ ภักุฎะที่แต่งขึ้นก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 15<sup>409</sup> และผู้วิจัยจะใช้ตำราเล่มนี้เป็นฐานข้อมูลในการศึกษาเกี่ยวกับฉันทลักษณ์ใน “ปद्यุจตามนิของพุทธโฆษาจารย์”

<sup>405</sup> Jha, Kalanath, *Figurative Poetry in Sanskrit Literature* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1975), 1.

<sup>406</sup> Morgan, L. B., *Croaking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech* (California: Mahodara Press, 2011), 15.

<sup>407</sup> กุสุมา รักษมณี, *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท ธรรมสาร จำกัด, 2549), 17.

<sup>408</sup> Morgan, L. B., *Croaking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech*, 27.

<sup>409</sup> Ibid., 35.

#### 4.1.1 โครงสร้างวินิพนธ์ประเภทฉันท

ฉันทหรือบทร้อยกรองหนึ่งบทประกอบด้วย 4 บาท กฎสนธิจะถูกนำมาใช้ระหว่างจุดสิ้นสุดของบาทแรกและจุดเริ่มต้นของบาทที่สอง และระหว่างจุดสิ้นสุดของบาทที่สามและจุดเริ่มต้นของบาทที่สี่ นอกจากนั้น จะมีเครื่องหมาย (I) ที่เรียกว่า ทัณตะ (daṇḍa) ปิดท้ายบาทที่สองของโคลก และเครื่องหมาย (II) ที่เรียกว่า ทวิทัณตะ (double daṇḍa) ปิดท้ายบาทที่สี่ของโคลกหรือจบโคลก<sup>410</sup>

ในสรรคที่ 6 โคลกที่ 45<sup>411</sup> ของ “ปัทมจตุตถนิพนธ์ของพุทธโฆษาจารย์” ซึ่งเป็นศาลินิพนธ์ จะมีการสนธิคำที่อยู่ท้ายบาทที่หนึ่งกับคำแรกของบาทที่สอง และมีเครื่องหมาย (I) ปิดท้ายบาทที่สอง ดังต่อไปนี้

อิติ สรุตวา สารณินา วจส-

**ลลปโย**ปายะ สัสถุเตรนิษกรมาย I

ตลลพธะ (tallabdha) มาจากคำว่า ตต (tat) และ ลพธะ (labdha) ตามกฎสนธิถ้าคำแรกลงท้ายด้วย ต (t) และคำที่ตามมาขึ้นต้นด้วย ล (l) ให้แปลง ต (t) เป็น ล (l) ต + ล = ลล<sup>412</sup> ดังนั้น ตต + ลพธะ จึงสนธิเป็น ตลลพธะ

นอกจากนั้น ในสรรคที่ 5 โคลกที่ 63<sup>413</sup> ซึ่งเป็นศาลินิพนธ์เช่นกัน ก็มีการสนธิคำสุดท้ายของบาทที่สามกับคำแรกของบาทที่สี่ และมีเครื่องหมาย (5.63 II) ปิดท้ายบาทที่สี่ของโคลก ซึ่งตัวเลข 5.63 นั้นหมายถึง สรรคที่ 5 โคลกที่ 63

อาโคปาลี สตุยมาน-**อปทาน**

**โล**ไกรจูโจรสสาทาตมเคหม II 5.63 II

ตามกฎสนธิ ถ้า ส เป็นตัวสะกด และคำที่ตามมาขึ้นต้นด้วยพยัญชนะโฆษะ จะต้องเปลี่ยน ส เป็น โอ<sup>414</sup> ดังนั้น อปทานส ที่มี ส เป็นตัวสะกด และคำที่ตามมาก็คือ โลไกร ขึ้นต้นด้วย ล ซึ่งเป็นพยัญชนะโฆษะ เมื่อสนธิแล้วก็กลายเป็น อปทาน โโลไกร

<sup>410</sup> Ibid., 51-52.

<sup>411</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 174.

<sup>412</sup> วิสุทธ์ บุษยกุล, *แบบเรียนภาษาสันสกฤต* (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), 39.

<sup>413</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 153.

<sup>414</sup> วิสุทธ์ บุษยกุล, *แบบเรียนภาษาสันสกฤต*, 23.

### 4.1.2 ประเภทของฉันท

ฉันทในภาษาสันสกฤตแบ่งออกเป็น 3 ประเภทได้แก่ มาตรการวฤตตะ วรรณวฤตตะ และฉันทแบบผสม<sup>415</sup>

#### 4.1.2.1 มาตรการวฤตตะ

เป็นฉันทที่ถูกกำหนดด้วยมาตราซึ่งเป็นหน่วยของเวลาในฉันทลักษณะที่เท่ากับระยะเวลาในการออกเสียงของสระเสียงสั้น<sup>416</sup> กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ระยะเวลาในการออกเสียงพยางค์ที่มีเสียงเบา (ลฆุ) คือ 1 มาตรา และพยางค์ที่มีเสียงหนัก (คุรุ) คือ 2 มาตรา รายละเอียดเกี่ยวกับลฆุและคุรุ มีดังนี้<sup>417</sup>

ลฆุ คือพยางค์ที่มีเสียงเบา ได้แก่ พยางค์ที่ประกอบด้วยสระเสียงสั้น เช่น อะ อิ อุ ที่ตามด้วยพยัญชนะตัวเดียว และสระเสียงสั้นที่ไม่มีพยัญชนะตามหลัง

คุรุ คือพยางค์ที่มีเสียงหนัก ได้แก่ (1) พยางค์ที่ประกอบด้วยสระเสียงยาว เช่น อา อิ อุ เอ โอ โอ และ ออ (2) พยางค์ที่ประกอบด้วยสระเสียงสั้นที่ตามด้วยพยัญชนะสังยุคต์ (พยัญชนะซ้อนกันสองตัวหรือมากกว่า เช่น ตต ทย ทท กษ งค และ ษฏว เป็นต้น) (3) พยางค์ที่ประกอบด้วยสระเสียงสั้นตามด้วยวิสรรคะ ( h / ะ / : ) หรืออนุสวระ ( ण / ° ) (4) พยางค์สุดท้ายของบาทไม่ว่าเป็นคุรุหรือลฆุจะถือว่าเป็นคุรุจึงนับเป็น 2 มาตรา

#### 4.1.2.2 วรรณวฤตตะ

เป็นฉันทที่ถูกกำหนดด้วยจำนวนพยางค์และคณะ คณะละ 3 พยางค์ ซึ่งพยางค์นั้นมีทั้งเสียงหนัก (คุรุ) และเสียงเบา (ลฆุ) โดยจะใช้สัญลักษณ์ U แทนลฆุ (เสียงเบา) สัญลักษณ์ – แทนคุรุ (เสียงหนัก) และสัญลักษณ์ U แทนพยางค์ที่เป็นได้ทั้งลฆุและคุรุ สำหรับคณะที่มี 3 พยางค์ จะมีทั้งหมด 8 คณะด้วยกัน คือ ม, ย, ร, ส, ต, ช, ภ, น โดยเริ่มจาก ม คณะที่มีเสียงหนัก (คุรุ) ทั้งหมด และปิดท้ายด้วย น คณะที่มีเสียงเบา (ลฆุ) ทั้งหมด ซึ่งการเรียงลำดับคณะทั้งแปดนั้นเป็นแบบดั้งเดิม ดังรายละเอียดที่แสดงไว้ในตารางข้างล่างนี้<sup>418</sup>

<sup>415</sup> Morgan, L. B., *Croaking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech*, 55.

<sup>416</sup> Ibid, 55.

<sup>417</sup> Schotsman, Irma. *Aśvaghōṣa's Buddhacarita the Life of the Buddha* (New Delhi: Crescent Printing Works Pvt. Ltd., 1995), I.

<sup>418</sup> Morgan, L. B., *Croaking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech*, 47.

ตารางที่ 7 ตารางแสดงคณะฉันท 8 คณะๆ ละ 3 พยางค์

คณะฉันท	สัญลักษณ์	คุรุ / ลขุ	ตัวอย่าง
ม คณะ	---	คุรุ คุรุ คุรุ	มาตารา
ย คณะ	U --	ลขุ คุรุ คุรุ	ยมาตา
ร คณะ	- U -	คุรุ ลขุ คุรุ	ราชภา
ส คณะ	U U -	ลขุ ลขุ คุรุ	สลคา
ต คณะ	-- U	คุรุ คุรุ ลขุ	ตาราช
ช คณะ	U - U	ลขุ คุรุ ลขุ	ชภาน
ภ คณะ	- U U	คุรุ ลขุ ลขุ	ภานส
น คณะ	U U U	ลขุ ลขุ ลขุ	นสละ

จากตัวอย่างคำในตารางข้างต้น ทำให้มีการเรียงลำดับคณะฉันทในรูปแบบที่ง่ายต่อการจดจำดังนี้ “ย มา ตา รา ช ภาน สล คา” โดยมีการเพิ่ม ล ลขุ และคา คุรุ เข้าไปในแปดคณะด้วย ซึ่งรายละเอียดในการจัดเรียงคำที่มี 3 พยางค์ในแต่ละคณะจะแสดงไว้ในตารางข้างล่างนี้<sup>419</sup>

ตารางที่ 8 ตารางแสดงการจัดเรียงคำที่มี 3 พยางค์ในแต่ละคณะฉันท

คณะฉันท	สัญลักษณ์	คุรุ / ลขุ	ตัวอย่างคำที่ใช้จดจำ
ย คณะ	U --	ลขุ คุรุ คุรุ	[ย มา ตา] รา ช ภาน สล คา
ม คณะ	---	คุรุ คุรุ คุรุ	ย [มา ตา รา] ช ภาน สล คา
ต คณะ	-- U	คุรุ คุรุ ลขุ	ย มา [ตา รา ช] ภาน สล คา
ร คณะ	- U -	คุรุ ลขุ คุรุ	ย มา ตา [รา ช ภาน] น สล คา
ช คณะ	U - U	ลขุ คุรุ ลขุ	ย มา ตา รา [ช ภาน] สล คา
ภ คณะ	- U U	คุรุ ลขุ ลขุ	ย มา ตา รา ช [ภาน ส] ล คา
น คณะ	U U U	ลขุ ลขุ ลขุ	ยมาตาราชภาน [น ส ล] คา
ส คณะ	U U -	ลขุ ลขุ คุรุ	ยมาตาราชภาน [สล คา]
ล ลขุ	U	ลขุ	ยมาตาราชภานส [ล] คา
ค คุรุ	-	คุรุ	ยมาตาราชภานสล [คา]

<sup>419</sup> Ibid, 49.

ใน “ปัทยจุฑามณี” พุทธโฆษาจารย์ใช้ฉันท์ประเภทวรรณฤตตะในประพันธ์ซึ่งเป็นฉันท์ที่เกทหาระ ภาฎฐะ กล่าวว่ามี 3 ชนิดด้วยกัน คือสมวฤตตะ (samavṛtta) อรรธสมวฤตตะ (Ardha samavṛtta) และวิษมวฤตตะ (viṣamavṛtta)<sup>420</sup> ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. **สมวฤตตะ** เป็นฉันท์ที่มีจำนวนพยางค์และการจัดพยางค์ที่มีเสียงหนัก (คุรุ) และเสียงเบา (ลฆุ) เหมือนกันทั้งสี่บาท โดยมีการแบ่งประเภทของฉันท์ตามจำนวนพยางค์ในแต่ละบาทไว้ดังนี้

### (1) กลุ่มอนุษฏุกฉันท์ (8 พยางค์)

เป็นชื่อทั่วไปของฉันท์ที่มี 8 พยางค์ ในแต่ละบาท โดยกำหนดให้ทุกบาทมีพยางค์ที่ 5 เป็นเสียงลฆุ และพยางค์ที่ 6 เป็นเสียงคุรุ ส่วนพยางค์ที่ 7 จะเป็นเสียงลฆุ ในบาทที่ 2 และ 4 และเป็นเสียงคุรุในบาทที่ 1 และ 3 รูปแบบของอนุษฏุกฉันท์จะแสดงด้วยสัญลักษณ์ U แทนพยางค์ที่เป็นเสียงลฆุ สัญลักษณ์ – แทนพยางค์ที่เป็นเสียงคุรุ และสัญลักษณ์ U แทนพยางค์ที่เป็นเสียงลฆุหรือเสียงคุรุ<sup>421</sup> ดังตารางข้างล่างนี้

ตารางที่ 9 ตารางแสดงรูปแบบของอนุษฏุกฉันท์ด้วยสัญลักษณ์ที่แทนเสียงลฆุและคุรุ

บาทที่ 1	U	U	U	U	U	-	-	U
บาทที่ 2	U	U	U	U	U	-	U	U
บาทที่ 3	U	U	U	U	U	-	-	U
บาทที่ 4	U	U	U	U	U	-	U	U

นอกจากนั้น อนุษฏุกฉันท์ยังเป็นฉันท์ที่ถูกกำหนดด้วยคณะ คณะละ 3 พยางค์ ซึ่งในอนุษฏุกกลุ่มนี้ มีฉันท์ 2 ประเภทที่สมควรนำมาศึกษาคือ ปถยาวัคตรฉันท์ และวิบุลาฉันท์ ดังนี้

#### (1.1) ปถยาวัคตรฉันท์

เป็นฉันท์ประเภทหนึ่งที่กำหนดกฎเกณฑ์ไว้ว่า กลุ่มของพยางค์ที่ 2, 3, 4 ต้องไม่ใช่ น คณะ (U U U) หรือ ส คณะ (U U -) ส่วนกลุ่มของพยางค์ที่ 5, 6, 7 ของบาทที่ 1 และ 3 ต้องเป็น ย คณะ (U - -) และกลุ่มของพยางค์ที่ 5, 6, 7 ของบาทที่ 2 และ 4 ต้องเป็น ช คณะ (U - U)<sup>422</sup> แต่พยางค์สุดท้ายคือพยางค์ที่ 8 จะมีเสียงคุรุหรือลฆุก็ได้

<sup>420</sup> Ibid, 56-57.

<sup>421</sup> Ibid, 77.

<sup>422</sup> Ibid, 80.



ใน “ปัทมจูตามณีของพุทธโฆษาจารย์” มีอนุษฏุกถัมภ์ทั้งหมด 82 โศลกใน  
 สรรคที่ 9 โศลกที่ 1-82 โดยแยกเป็นปถยาวัตรฉันทน์จำนวน 54 โศลก วิปุลฉันทน์จำนวน 28 โศลก  
 รูปแบบของปถยาวัตรฉันทน์ที่ปรากฏในโศลกที่ 1 ของสรรคที่ 9<sup>423</sup>จะแสดงไว้  
 ในตารางต่อไปนี้

อาคตย เคหมธยาสย กุมาโร ภทรปฐิกาม ।

ฮารพฐ มาตถฐาตรีภีรารাত্রิกมุปาทเท ॥ 9.1 ॥

ตารางที่ 10 ตารางแสดงรูปแบบของปถยาวัตรฉันทน์

บาทที่	พยางค์ที่ 1	พยางค์ที่ 2,3,4	พยางค์ที่ 5,6,7	พยางค์ที่ 8
1	อา (คฺรุ) -	คต ย เค ร คณะ - U -	ท มธฺ ยาส ย คณะ U - -	ย ลชฺ U
2	กุ (ลชฺ) U	มา โร ภท ม คณะ - - -	ร ปฐิ ช คณะ U - U	กาม คฺรุ -
3	อา (คฺรุ) -	รพ ฐ มา ม คณะ - - -	ตถ ฐา ตรี ย คณะ U - -	ภี ลชฺ U
4	รา (คฺรุ) -	รา ตรี ก ภ คณะ - U U	มฺ ปา ท ช คณะ U - U	เท คฺรุ -

จากตารางข้างต้น เห็นได้ว่า พยางค์ที่ 2, 3, 4 ของทุกบาทที่ไม่มี น คณะหรือ ส คณะ  
 ส่วนพยางค์ที่ 5, 6, 7 ของบาทที่ 1 และ 3 เป็น ย คณะ และของบาทที่ 2 และ 4 เป็น ช คณะ ตรง  
 ตามข้อกำหนดของปถยาวัตรฉันทน์ทุกประการ

<sup>423</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S., (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of  
 Buddhaghosācārya*, 221.

### (1.2) วิปูลาฉันท์

เป็นฉันท์ที่มีความแตกต่างจากปัลยาวัคฺตรฉันท์คือ พยางค์ที่ 5, 6, 7 ของบาทที่ 1 และบาทที่ 3 (หรือบาทใดบาทหนึ่ง) ไม่ได้ถูกกำหนดว่าต้องเป็น ย คณะ (U – –) แต่อาจเป็นกลุ่มของคณะใดคณะหนึ่งก็ได้ โดยจะเรียกชื่อฉันท์ตามชื่อของคณะนั้นๆ เช่น ถ้าพยางค์ที่ 5, 6, 7 เป็นเสียงลหุทั้งหมด (น คณะ) ก็จะเรียกชื่อฉันท์นี้ว่า น-วิปูลาฉันท์ เป็นต้น<sup>424</sup>

ใน “ปัทมยજ्ञานมณิของพุทธโฆษาจารย์” พบว่า สรรคที่ 9 มี 28 โสลกที่เป็นวิปูลาฉันท์ โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มที่พบคณะฉันท์แตกต่างจาก ย คณะ ในบาทที่ 1 และบาทที่ 3 ทั้งสองบาท มี 3 โสลก และอีกกลุ่มพบในบาทที่ 1 หรือบาทที่ 3 บาทใดบาทหนึ่งเพียงบาทเดียว มีจำนวน 25 โสลก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

**กลุ่มที่ 1** เป็นวิปูลาฉันท์ที่พยางค์ที่ 5,6,7 ในบาทที่ 1 และบาทที่ 3 ทั้งสองบาทถูกกำหนดด้วยคณะอื่นที่ไม่ใช่ ย คณะ มีจำนวน 3 โสลก ได้แก่

โสลกที่ 25	ภ-วิปูลาฉันท์	( – U U )	ในบาทที่ 1
	น-วิปูลาฉันท์	( U U U )	ในบาทที่ 3
โสลกที่ 28	ม-วิปูลาฉันท์	( – – – )	ในบาทที่ 1
	ภ-วิปูลาฉันท์	( – U U )	ในบาทที่ 3
โสลกที่ 55	ภ-วิปูลาฉันท์	( – U U )	ในบาทที่ 1
	ม-วิปูลาฉันท์	( – – – )	ในบาทที่ 3

รูปแบบของวิปูลาฉันท์ประเภทนี้จะแสดงไว้ในตารางที่ 11 โดยจะใช้โสลกที่ 25 ของสรรคที่ 9<sup>425</sup> มาเป็นตัวอย่างของกลุ่มนี้

อชฺวานเมว **ชค**ตามปฺสํารยํ ตฺวเยตฺยปี ।

อสุยาศิศฺน**นิว** ฐวิรฺนธการฺมปากโรตฺ ॥ 9.25 ॥

<sup>424</sup> Morgan, L. B., *Croaking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech*, 76.

<sup>425</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 228.

ตารางที่ 11 ตารางแสดงรูปแบบของวิปูลาฉันท์ในกลุ่มที่ 1

บาทที่	พยางค์ที่ 1	พยางค์ที่ 2,3,4	พยางค์ที่ 5,6,7	พยางค์ที่ 8
1	อช คุรุ -	ฉา น เม ร คณะ - U -	วิ ช ค ภ คณะ - U U	ตา คุรุ -
2	ม ลฆ U	ป สาร ย์ ย คณะ U - -	ตว เยต ย ช คณะ U - U	ปี ลฆ U
3	อส คุรุ -	ยา ทิ ศน ร คณะ - U -	นิ ว ร น คณะ U U U	วิ ลฆ U
4	รณ คุรุ -	ธ กา ร ช คณะ U - U	ม ปา ก ช คณะ U - U	โรต คุรุ -

จากตารางข้างต้น เห็นได้ว่า พยางค์ที่ 5, 6, 7 ของบาทที่ 1 และบาทที่ 3 มีคณะฉันท์ต่างกันคือ บาทที่ 1 เป็น ภ คณะ ส่วนบาทที่ 3 เป็น น คณะ ดังนั้น ในโคลกที่ 25 นี้ จึงมีวิปูลาฉันท์ 2 ชนิดคือ ภ-วิปูลาฉันท์ และ น-วิปูลาฉันท์ เหมือนกัน ในโคลกที่ 28 ก็มี ม-วิปูลาฉันท์ และ ภ-วิปูลาฉันท์ ส่วนในโคลกที่ 55 มี ภ-วิปูลาฉันท์ และ ม-วิปูลาฉันท์

**กลุ่มที่ 2** เป็นวิปูลาฉันท์ที่พยางค์ที่ 5, 6, 7 ของบาทที่ 1 หรือบาทที่ 3 บาทใดบาทหนึ่งเพียงบาทเดียวถูกกำหนดด้วยคณะอื่นที่ไม่ใช่ ย คณะ โดยจะเรียกชื่อตามคณะฉันท์นั้นๆ เช่นถ้าถูกกำหนดด้วย ภ คณะ ก็จะมีชื่อว่า ภ-วิปูลาฉันท์ เป็นต้น ส่วนพยางค์ที่ 5, 6, 7 ของบาทที่ 2 และ 4 ยังคงอยู่ในคณะ ช เหมือนเดิม ใน “ปัทมจตุรทนต์ของพุทธโฆษาจารย์” มีวิปูลาฉันท์ประเภทนี้ อยู่ 25 โคลก ดังนี้

โคลกที่ 3	ภ-วิปูลาฉันท์	( - U U )	ในบาทที่ 3
โคลกที่ 8	ภ-วิปูลาฉันท์	( - U U )	ในบาทที่ 1
โคลกที่ 10	น-วิปูลาฉันท์	( U U U )	ในบาทที่ 3
โคลกที่ 11	น-วิปูลาฉันท์	( U U U )	ในบาทที่ 3
โคลกที่ 12	น-วิปูลาฉันท์	( U U U )	ในบาทที่ 3
โคลกที่ 13	ภ-วิปูลาฉันท์	( - U U )	ในบาทที่ 3

โคลงที่ 16	ภ-วิปุลฉันท	( - U U )	ในบาทที่ 1
โคลงที่ 19	ภ-วิปุลฉันท	( - U U )	ในบาทที่ 1
โคลงที่ 22	น-วิปุลฉันท	( U U U )	ในบาทที่ 3
โคลงที่ 26	น-วิปุลฉันท	( U U U )	ในบาทที่ 1
โคลงที่ 31	ภ-วิปุลฉันท	( - U U )	ในบาทที่ 3
โคลงที่ 32	น-วิปุลฉันท	( U U U )	ในบาทที่ 3
โคลงที่ 36	น-วิปุลฉันท	( U U U )	ในบาทที่ 3
โคลงที่ 38	น-วิปุลฉันท	( U U U )	ในบาทที่ 1
โคลงที่ 42	ภ-วิปุลฉันท	( - U U )	ในบาทที่ 3
โคลงที่ 43	ภ-วิปุลฉันท	( - U U )	ในบาทที่ 3
โคลงที่ 47	ม-วิปุลฉันท	( - - - )	ในบาทที่ 1
โคลงที่ 50	น-วิปุลฉันท	( U U U )	ในบาทที่ 3
โคลงที่ 54	น-วิปุลฉันท	( U U U )	ในบาทที่ 3
โคลงที่ 57	ม-วิปุลฉันท	( - - - )	ในบาทที่ 1
โคลงที่ 63	ภ-วิปุลฉันท	( - U U )	ในบาทที่ 1
โคลงที่ 69	ม-วิปุลฉันท	( - - - )	ในบาทที่ 1
โคลงที่ 70	น-วิปุลฉันท	( U U U )	ในบาทที่ 3
โคลงที่ 76	น-วิปุลฉันท	( U U U )	ในบาทที่ 1
โคลงที่ 82	ภ-วิปุลฉันท	( - U U )	ในบาทที่ 1

ใน 25 โคลงข้างต้น ยังสามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มด้วยกันคือ ภ-วิปุลฉันท  
น-วิปุลฉันท และม-วิปุลฉันท

### ภ-วิปุลฉันท

ใน “ปัทมจตุตถนิพนธ์ของพุทธโฆษาจารย์” มี 10 โคลงที่เป็น ภ-วิปุลฉันท ได้แก่  
โคลงที่ 3, 8, 13, 16, 19, 31, 42, 43, 63 และ 82 รูปแบบของ ภ-วิปุลฉันทจะแสดงไว้ในตารางที่  
12 โดยใช้ตัวอย่างจากโคลงที่ 82 ของสรรคที่ 9<sup>426</sup> ดังนี้

เอตภาเรธา สตุติภิระธมานคฺโณทยม |

โพธิมุตตลาธุมฺ พุทฺธํ ศุศฺราว มนฺมถะ || 9.82 ||

<sup>426</sup> Ibid, 245.

ตารางที่ 12 ตารางแสดงรูปแบบของ ภา-วิปุลฉันท์ในกลุ่มที่ 2

บาทที่	พยางค์ที่ 1	พยางค์ที่ 2,3,4	พยางค์ที่ 5,6,7	พยางค์ที่ 8
1	เอ คุรุ -	ตา ภิ เร ร คณะ - U -	ชำ สตุ ตี ภ คณะ - U U	ภิ ลขุ U
2	เร คุรุ -	ธ มา น ช คณะ U - U	คุ โณ ท ช คณะ U - U	ยม คุรุ -
3	โพ คุรุ -	ธิ มู ล ช คณะ U - U	ต ลา รุ ย คณะ U - -	ฌ คุรุ -
4	พุท คุรุ -	ธิ คุ ศรา ร คณะ - U -	ว มนุ ม ช คณะ U - U	ถะ ลขุ U

จากตารางข้างต้น เห็นได้ว่า พยางค์ที่ 5, 6, 7 ในบาทที่ 1 ที่ถูกกำหนดด้วย ภา  
คณะ ซึ่งไม่ใช่ ย คณะเหมือนในบาทที่ 3 ดังนั้น โสลกที่ 82 ของสรรคที่ 9 จึงมีชื่อว่า ภา-วิปุลฉันท์  
น-วิปุลฉันท์

ใน “ปัทมจตุคามณีของพุทธโฆษาจารย์” มี 12 โสลกที่เป็น น-วิปุลฉันท์ ได้แก่  
โสลกที่ 10, 11, 12, 22, 26, 32, 36, 38, 50, 54, 70, และ 76 รูปแบบของ น-วิปุลฉันท์จะแสดงไว้  
ในตารางที่ 13 โดยใช้ตัวอย่างจากโสลกที่ 22 ของสรรคที่ 9<sup>427</sup> ดังนี้

อถาวโลกย โลกศ์ ที่กษิต์ ศกรทิงมุขม ।

อานนุทมน ทหสิ ไตรวิ ปาณชรตามยาต ॥ 9.22 ॥

<sup>427</sup> Ibid, 227.

ตารางที่ 13 ตารางแสดงรูปแบบของ น-วิปูลาฉันท์ในกลุ่มที่ 2

บาทที่	พยางค์ที่ 1	พยางค์ที่ 2,3,4	พยางค์ที่ 5,6,7	พยางค์ที่ 8
1	อ ลขุ U	ถา ว โล ร คณะ - U -	กย โล เก ย คณะ U - -	คี่ คุรุ -
2	ที คุรุ -	กษิ ตั ศ ช คณะ U - U	กร ทิง มุ ช คณะ U - U	ขม คุรุ -
3	อา คุรุ -	นน ท มนุ ร คณะ - U -	ท ท ลี น คณะ U U U	ไต คุรุ -
4	ริ ลขุ U	ว ปาณ ท ร คณะ - U -	ร ตา ม ช คณะ U - U	ยาต คุรุ -

จากตารางข้างต้น เห็นได้ว่า พยางค์ที่ 5, 6, 7 ในบาทที่ 3 ที่ถูกกำหนดด้วย น คณะ ซึ่งไม่ใช่ ย คณะเหมือนในบาทที่ 1 ดังนั้น โศลกที่ 22 ของสรรคที่ 9 จึงมีชื่อว่า น-วิปูลาฉันท์

ใน “ปัทมจตุคามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ น-วิปูลาฉันท์ 3 โศลก ได้แก่ โศลกที่ 47, 57, 69 รูปแบบของ น-วิปูลาฉันท์จะแสดงไว้ในตารางที่ 14 โดยใช้ตัวอย่างจากโศลกที่ 47<sup>428</sup> ดังนี้

เวตณทศุณฐาททณฐาภกุกุณฐลีสุวรมนุฑิตม ।

ศิณฐิมณฐลารพตตณฐาวุ ปาณฐาวาหุยม ॥ 9.47 ॥

<sup>428</sup> Ibid, 235.

ตารางที่ 14 ตารางแสดงรูปแบบของ ม-วิปูลาฉันท์ในกลุ่มที่ 2

บาทที่	พยางค์ที่ 1	พยางค์ที่ 2,3,4	พยางค์ที่ 5,6,7	พยางค์ที่ 8
1	เว คุรุ -	ตณฺ ๗ ศุณฺ ร คณฺ - U -	ทา ทณฺ ๗า ม คณฺ - - -	ภ ลชฺ U
2	กณฺ คุรุ -	๗ ลี ศฺว ช คณฺ U - U	ร มณฺ ๗ิ ช คณฺ U - U	ตม คุรุ -
3	ติ ลชฺ U	ขณฺ ๗ิ มณฺ ร คณฺ - U -	๗ ลา รพ ย คณฺ U - -	ธ ลชฺ U
4	ตาณฺ คุรุ -	๗ วฺ ปาณฺ ย คณฺ U - -	๗ วาหฺ ว ช คณฺ U - U	ยม คุรุ -

จากตารางข้างต้น เห็นได้ว่า พยางค์ที่ 5, 6, 7 ในบาทที่ 1 ที่ถูกกำหนดด้วย ม คณฺ ซึ่งไม่ใช่ ย คณฺเหมือนในบาทที่ 3 ดังนั้น โศลกที่ 47 ของสรรคที่ 9 จึงมีชื่อว่า ม-วิปูลาฉันท์

### (2) กลุ่มตรีษฎุฉันท์ (11 พยางค์)

ตรีษฎุฉันท์เป็นกลุ่มฉันท์ที่ประกอบด้วย 4 บาท และแต่ละบาทจะมี 11 พยางค์ ซึ่งในกลุ่มของตรีษฎุฉันท์ยังประกอบด้วยฉันท์ในหลากหลายรูปแบบเช่น อินทรวีชาฉันท์ อูเพนทรวีชาฉันท์ ศาลินีฉันท์ รโถทตาฉันท์ และอุษาคติฉันท์ซึ่งเป็นฉันท์ที่มีฉันท์ในกลุ่มเดียวกันมาผสมกัน<sup>429</sup> รายละเอียดของแต่ละฉันท์ในกลุ่มตรีษฎุฉันท์มีดังนี้

#### (2.1) อินทรวีชาฉันท์

เป็นฉันท์ที่มี 11 พยางค์ในแต่ละบาทจึงจัดอยู่ในกลุ่มของตรีษฎุฉันท์และทุกๆ บาทของฉันท์ประเภทนี้จะมีรูปแบบเดียวกันหมด คือเป็นรูปแบบของ 3 คณฺ (ต คณฺ, ต คณฺ, และ ช คณฺ) ตามด้วยพยางค์เสียงหนัก 2 พยางค์ (คุรุ คุรุ) โดยจะแสดงด้วยสัญลักษณ์ดังนี้<sup>430</sup>

<sup>429</sup> Morgan, L. B., *Croaking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech*, 93.

<sup>430</sup> Ibid, 94.

[ -- U ] [ -- U ] [ U - U ] [ -- ]

(ต คณะ) (ต คณะ) (ช คณะ) (ครู ครู)

ใน “ปัทมยจฺจํทํนํของพุทธโฆษาจารย์” พบอินทรวัชรฉันท์ทั้งหมด 40 โศลก ได้แก่ สรรคที่ 1 (โศลกที่ 1, 2, 4, 18, 29, 39, 49, 52, 58, 61, 64, 67, 69, 76) สรรคที่ 3 (โศลกที่ 13, 23, 27, 55, 59, 63) สรรคที่ 4 (โศลกที่ 5, 6, 14, 18, 34, 72, 76, 80) สรรคที่ 5 (โศลกที่ 57) สรรคที่ 6 (โศลกที่ 23) สรรคที่ 7 (โศลกที่ 24, 27, 28, 33, 47) สรรคที่ 8 (โศลกที่ 4, 6, 10, 14, 19) โดยจะแสดงรูปแบบของอินทรวัชรฉันท์จากตัวอย่างของสรรคที่ 6 โศลกที่ 23<sup>431</sup> ดังในตารางต่อไปนี้

(อตุกษิปต)(ศขาจฉ)(ลพาหุ)(ทณฺหา)-

(ศจฺจตทฺรฺ)(มาะ สฺรฺป)(กศาส)(นาชฅาม) |

(กรณฺภา)(ราไมะ ก)(ลกณฺจ)(นาไท)-

(รฺทฺโธษ)(ยามาสฺ)(ริวารว)(คานาม) || 6.23 ||

ตารางที่ 15 ตารางแสดงรูปแบบของอินทรวัชรฉันท์

บาทที่	1, 2, 3	4, 5, 6	7, 8, 9	10	11
1	อตุ กษิป ต ต คณะ -- U	ศขา ขาจ ฉ ต คณะ -- U	ล พา หุ ช คณะ U - U	ทณฺ ครู -	หา ครู -
2	ศจฺจ ตทฺ รฺ ต คณะ -- U	มาะ สฺรฺ ป ต คณะ -- U	ก ศา ส ช คณะ U - U	นาช ครู -	ฅาม ครู -
3	กรณฺ ภา ต คณะ -- U	รา ไมะ ก ต คณะ -- U	ล กณฺ จ ช คณะ U - U	นา ครู -	ไท ครู -
4	รฺทฺ โธ ษ ต คณะ -- U	ยามา สฺ ต คณะ -- U	ริ วาร ว ช คณะ U - U	คา ครู -	นาม ครู -

<sup>431</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghōṣācārya*, 164-165.



## (2.2) อุเปนทรวัชราฉันท

เป็นฉันทที่อยู่ในกลุ่มตรีษฏกฉันทเช่นเดียวกับอินทรวัชราฉันทโดยแต่ละบาทมี 11 พยางค์ และทุกๆ บาทจะมีรูปแบบเหมือนกันหมด แต่มีข้อแตกต่างเพียงอย่างเดียวจากอินทรวัชราฉันทคือ พยางค์แรกของอุเปนทรวัชราฉันทจะเป็นเสียงลหุไม่ใช่เสียงคุรุ ดังนั้น ฉันทประเภทนี้จึงประกอบด้วย 3 คณะ (ช คณะ, ต คณะและ ช คณะ) ตามด้วยพยางค์เสียงหนัก 2 พยางค์ (คุรุ คุรุ) โดยแสดงด้วยสัญลักษณ์ดังนี้<sup>432</sup>

[ U - U ] [ - - U ] [ U - U ] [ - - ]

(ช คณะ) (ต คณะ) (ช คณะ) (คุรุ คุรุ)

ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบอุเปนทรวัชราฉันทอยู่ 10 โสลก ได้แก่ สรรคที่ 1 (โสลกที่ 3) สรรคที่ 3 (โสลกที่ 31, 33, 34) สรรคที่ 4 (โสลกที่ 27) สรรคที่ 6 (โสลกที่ 27) สรรคที่ 7 (โสลกที่ 11, 45) และสรรคที่ 8 (โสลกที่ 18, 26) โดยจะแสดงรูปแบบของอุเปนทรวัชราฉันทจากตัวอย่างของสรรคที่ 4 โสลกที่ 27<sup>433</sup> ดังในตารางต่อไปนี้

(อนนต)(รํ พนฺธ)(รคฺตฺร)(ยษฺเฐ)

(บุโรธ)(สํ ปุรณ)(มโนร)(ถายะ) ।

(น เกว)(ลํ เกาตุ)(กมาพ)(พนฺธะ)

(กรามพ)(เช กิจ) (หฤทมพ)(เช’ปี) ॥ 4.27 ॥

<sup>432</sup> Morgan, L. B., *Croaking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech*, 97.

<sup>433</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 102.

ตารางที่ 16 ตารางแสดงรูปแบบของอุเพนทรวีชาฉันท

บาทที่	1, 2, 3	4, 5, 6	7, 8, 9	10	11
1	อ นนุ ต ช คณะ U – U	ร ิ พนุ ฐ ต คณะ – – U	ร คาตุ ร ช คณะ U – U	ยษ คุรุ –	ญะ คุรุ –
2	ปุ โร ธ ช คณะ U – U	สะ ปุรุ ณ ต คณะ – – U	ม โน ร ช คณะ U – U	ธา คุรุ –	ยาะ คุรุ –
3	น เก ว ช คณะ U – U	ล ิ เกา ตุ ต คณะ – – U	ก มา พ ช คณะ U – U	พนุ คุรุ –	ฐะ คุรุ –
4	ก รามุ พุ ช คณะ U – U	เซ ก็ จ ต คณะ – – U	หฤ ทม พุ ช คณะ U – U	เซ คุรุ –	'ปี* คุรุ –

\*ปี เป็นลหุ แต่ตามกฎของกลุ่มตรีษฏกฉันทพิยางค์สุดท้ายของบาทถูกกำหนดให้เป็นคุรุ ดังนั้น ปีจึงนับเป็นคุรุ

(2.3) อุปชาติฉันท

เป็นคำจำกัดความทั่วไปของฉันทประเภทผสม ซึ่งในหนึ่งโคลกจะประกอบด้วยฉันทที่อยู่ในกลุ่มฉันทเดียวกันมากกว่าหนึ่งฉันท อุปชาติในกลุ่มตรีษฏกฉันทที่พบทั่วไป คือประเภทที่ผสมกันระหว่างอินทรวีชาฉันทและอุเพนทรวีชาฉันท ในการประพันธ์กวีสามารถกำหนดให้พยางค์แรกของแต่ละบาทเป็นลหุ หรือคุรุได้ตามอำเภอใจ กล่าวคือ อินทรวีชาฉันท หรือ อุเพนทรวีชาฉันทจะวางอยู่ในบาทใดก็ได้<sup>434</sup> รูปแบบของอุปชาติฉันทที่มีทั้งอินทรวีชาฉันท และอุเพนทรวีชาฉันทในโคลกเดียวกันจะแสดงด้วยสัญลักษณ์ดังนี้

**อินทรวีชาฉันท**

[– – U] [– – U] [U – U] [– –]  
(ต คณชะ) (ต คณชะ) (ช คณชะ) (คุรุ คุรุ)

**อุเพนทรวีชาฉันท**

[U – U] [– – U] [U – U] [– –]  
(ช คณชะ) (ต คณชะ) (ช คณชะ) (คุรุ คุรุ)

<sup>434</sup> Morgan, L. B., *Croaking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech*, 100.

ใน “ปัทมยજูทามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบว่ามีอุปชาติฉันท์ประเภทอินทรวัชรา ฉันท์และอุปเนทรวัชราฉันท์ผสมกันอยู่ 296 โศลก ได้แก่ สรรคที่ 1 (โศลกที่ 5-17, 19-28, 30-38, 40-48, 50-51, 53-57, 59-60, 62-63, 65-66, 68, 70-75, 77-78) สรรคที่ 3 (โศลกที่ 1-12, 14-22, 24-26, 28-30, 32, 35-54, 56-58, 60-62) สรรคที่ 4 (โศลกที่ 1-4, 7-13, 15-17, 19-26, 28-33, 35-71, 73-74, 76-79, 81-86) สรรคที่ 5 (โศลกที่ 56, 58-62) สรรคที่ 6 (โศลกที่ 16-22, 24-26) สรรคที่ 7 (โศลกที่ 1-10, 12-23, 25-26, 29-32, 34-44, 46, 48-58) สรรคที่ 8 (โศลกที่ 1-3, 5, 7-9, 11-13, 15-17, 20-25, 27-41) สรรคที่ 9 (โศลกที่ 83)

รูปแบบของอุปชาติฉันท์ที่ปรากฏใน “ปัทมยજูทามณิของพุทธโฆษาจารย์” จะแสดงด้วยตัวอย่างจากสรรคที่ 7 โศลกที่ 1<sup>435</sup> และสรรคที่ 3 โศลกที่ 14<sup>436</sup> ดังในสองตารางต่อไปนี้

(อุปเนทรวัชรา) (ปรโจทิ)(ตาศวะ ปุ)(นเรว) (สูโตะ)  
 (อุปเนทรวัชรา) (ปรโตท) (หสไตรน)(รโลก)(วีระ) ।  
 (อินทรวัชรา) (อาขณท)(โลหยาน)(มโน'ภิ)(ราม-)  
 (อินทรวัชรา) (มาราม)(มตยทฎ)(ตมาส)(สาท) ॥ 7.1 ॥

ตารางที่ 17 ตารางแสดงรูปแบบของอุปชาติฉันท์ (แบบที่ 1)

บาทที่	1, 2, 3	4, 5, 6	7, 8, 9	10	11
1	ปร โจ ทิ ช คณะ U - U	ตาศ วะ ปุ ต คณะ -- U	น เร ว ช คณะ U - U	สู คุรุ -	โตะ คุรุ -
2	ปร โต ท ช คณะ U - U	หส ไตร น ต คณะ -- U	ร โล ก ช คณะ U - U	วี คุรุ -	ระ คุรุ -
3	อา ขณ ท ต คณะ -- U	โลท ยาน ต คณะ -- U	ม โน' ภิ ช คณะ U - U	รา คุรุ -	ม (ม) คุรุ -
4	มา ราม ต คณะ -- U	มต ยท ฎ ต คณะ -- U	ต มา ส ช คณะ U - U	สา คุรุ -	ท* คุรุ -

<sup>435</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 175.

<sup>436</sup> Ibid, 68.

- (อินทรวัชรา) (อสุโยป)(เทศาท)(ชีโล'ปี) (สตยั)  
 (อินทรวัชรา) (นิรวาณ)(มกเยษย)(ติ ชิว)(โลกะ) ।  
 (อุเพนทรวัชรา) (กิมสม)(ทภยชชว)(ลไนริ)(ตีว)  
 (อินทรวัชรา) (นิรวาณ)(มียุรนิ)(รยาคุน)(โย'ปี) ॥ 3.14 ॥

ตารางที่ 18 ตารางแสดงรูปแบบของอุปชาติฉันท (แบบที่ 2)

บาทที่	1, 2, 3	4, 5, 6	7, 8, 9	10	11
1	อสุ โย ป ต คณะ -- U	เท ศา ท ต คณะ -- U	ชี โล 'ปี ช คณะ U - U	สต คุรุ -	ยั คุรุ -
2	นิรุ วา ณ ต คณะ -- U	มก เยษ ย ต คณะ -- U	ติ ชี ว ช คณะ U - U	โล คุรุ -	กะ คุรุ -
3	กิ มส ม ช คณะ U - U	ทภ ยชช ว ต คณะ -- U	ล ไน ริ ช คณะ U - U	ติ คุรุ -	ว* คุรุ -
4	นิรุ วา ณ ต คณะ -- U	มี ยุร นิ ต คณะ -- U	ร ยาคุน ช คณะ U - U	โย คุรุ -	'ปี* คุรุ -

จากสองโคลกข้างต้นเห็นได้ว่า ในอุปชาติฉันท กวีสามารถวางอินทรวัชราฉันท และอุเพนทรวัชราฉันทไว้ในบาทใดก็ได้เช่นในสรรคที่ 7 โคลกที่ 1 บาทที่ 1 และ 2 เป็นอุเพนทรวัชราฉันท และบาทที่ 3 และ 4 เป็นอินทรวัชราฉันท แต่ในสรรคที่ 3 โคลกที่ 14 บาทที่ 1, 2, 4 เป็นอินทรวัชราฉันท และบาทที่ 3 เป็นอุเพนทรวัชราฉันท เป็นต้น

#### (2.4) ศาลินีฉันท

เป็นฉันท 11 พยางค์ที่จัดอยู่ในกลุ่มตรีษฎกฉันท แต่ละบาทจะประกอบด้วย 3 คณะ (ม คณะ ต คณะ และ ต คณะ) ตามด้วย 2 พยางค์สุดท้ายที่เป็นคุรุ รูปแบบของศาลินีฉันทจะแสดงด้วยสัญลักษณ์ดังนี้<sup>437</sup>

<sup>437</sup> Morgan, L. B., Croaking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech, 108.

[ --- ] [ -- U ] [ -- U ] [ -- ]

(ม คณะ) (ต คณะ) (ต คณะ) (ครู ครู)

ใน “ปัทมจตุตถนิพนธ์ของพุทธโฆษาจารย์” พบเพียง 2 โศลกที่เป็นศาลินีฉันทคือ โศลกที่ 63 ของสรรคที่ 5 และโศลกที่ 45 ของสรรคที่ 6 รูปแบบของศาลินีฉันทจะแสดงด้วยตัวอย่างจากโศลกที่ 63 ของสรรคที่ 5<sup>438</sup> ไว้ในตารางดังนี้

(อิตถิ อธิ) (โร ทรศ) (ยิตวา สตร) (ศิกษำ)

(ธานุษกา) (ณามคร) (คณยสฺต) (รสวี) ।

(อาโคปา) (ลํ สตุย) (มานาป) (ทานโน)

(โลไก รุจ) (ไจราส) (สาทาตม) (เคหม) ॥ 5.63 ॥

ตารางที่ 19 ตารางแสดงรูปแบบของศาลินีฉันท

บาทที่	1, 2, 3	4, 5, 6	7, 8, 9	10	11
1	อิตถิ อธิ ม คณะ ---	โร ทรศ ต คณะ --U	ยิตวา สตร ต คณะ --U	ศิก ครู -	ษำ ครู -
2	ธานุษกา ม คณะ ---	ณามคร ต คณะ --U	คณยสฺต ต คณะ --U	รส ครู -	วี ครู -
3	อาโคปา ม คณะ ---	ลํ สตุย ต คณะ --U	มานาป ต คณะ --U	ทา ครู -	โน ครู -
4	โลไก รุจ ม คณะ ---	ไจราส ต คณะ --U	สาทาตม ต คณะ --U	เค ครู -	หม ครู -

<sup>438</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 153.

## (2.5) รโถทตาฉันท์

เป็นฉันท์ 11 พยางค์ที่จัดอยู่ในกลุ่มตรีษฎกฉันท์ แต่ละบาทประกอบด้วย 3 คณะ (ร คณะ น คณะ และ ร คณะ) ตามด้วยลหุและคุรุ รูปแบบของรโถทตาฉันท์จะแสดงด้วย สัญลักษณ์ดังนี้

[ - U - ] [ U U U ] [ - U - ] [ U - ]

(ร คณะ) (น คณะ) (ร คณะ) (ลหุ คุรุ)

ใน “ปัทยจุฑามณีของพุทธโฆษาจารย์” มีเพียงโคลกเดียวที่เป็นรโถทตาฉันท์ คือ โคลกที่ 31 ของสรรคที่ 6<sup>439</sup> ดังจะแสดงไว้ในตารางต่อไปนี้

(องคณา)(วทน)(ปทมปุ)(รณี-)

(มาทเร)(ณ ปรี)(ปิย วา)(รุณิม)।

(อุทววา)(ม ปุณ)(เรว เก)(สระ)

(สยนทมา)(นมห)(รนทไก)(ตวาท) ॥ 6.31 ॥

ตารางที่ 20 ตารางแสดงรูปแบบของรโถทตาฉันท์

บาทที่	1, 2, 3	4, 5, 6	7, 8, 9	10	11
1	อง ค นา ร คณะ - U -	ว ท น น คณะ U U U	ป ท ม ปุ ร คณะ - U -	ร ลหุ U	ณี คุรุ -
2	มา ท เร ร คณะ - U -	ณ ป รี น คณะ U U U	ปิ ย วา ร คณะ - U -	รุ ลหุ U	ณิม คุรุ -
3	อุ ท ว วา ร คณะ - U -	ม ปุ ญ น คณะ U U U	เร ว เก ร คณะ - U -	ส ลหุ U	ระ คุรุ -
4	ส ย น ท มา ร คณะ - U -	น ม ก น คณะ U U U	ร น ท ไก ร คณะ - U -	ต ลหุ U	วาท คุรุ -

<sup>439</sup> Ibid, 168.

### (3) กลุ่มชคตฉันท (12 พยางค์)

เป็นชื่อทั่วไปของกลุ่มฉันทที่ในแต่ละบาทมี 12 พยางค์เหมือนกันหมด ตามทฤษฎีจะมีประมาณ 4,096 ชนิดในกลุ่มนี้ แต่ในทางปฏิบัติมีการใช้เพียงบางชนิดเท่านั้น<sup>440</sup> เช่น วมศสฉันท, อินทรวมศฉันท, ทรุตวิลัมพิตฉันท, โตฏฉันท, ฤษังคประยาตฉันท และสรวิฉันท เป็นต้น ใน “ปัทยจตามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบเพียง วมศสฉันท

#### (3.1) วมศสฉันท

เป็นหนึ่งในฉันทที่จัดอยู่ในกลุ่มชคตฉันท และยังเป็นที่ยึดในนามอื่นๆ อีก เช่น วมศสฉฉันทและวมศสฉฉันท รูปแบบของวมศสฉันทจะประกอบด้วย 4 คณะ ได้แก่ ช คณะ ต คณะ ช คณะ ร คณะ ดังจะแสดงด้วยสัญลักษณ์ต่อไปนี้<sup>441</sup>

[U – U] [– – U] [U – U] [– U –]  
(ช คณะ) (ต คณะ) (ช คณะ) (ร คณะ)

ใน “ปัทยจตามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบว่ามี 67 โศลกที่เป็นวมศสฉันทคือ โศลกที่ 1-55 ของสรรคที่ 5 และโศลกที่ 33-44 ของสรรคที่ 6 รูปแบบของวมศสฉันทจะแสดงด้วยตัวอย่างจากโศลกที่ 13 ของสรรคที่ 5<sup>442</sup> ในตารางต่อไปนี้

(กลาปี)(นะ กาลจ)(นกาห)(โลปมาน)  
(ผณินทร)(โลลาگان) (ปริศฤห) (จณจุภี) ।  
(คมีร์)(เกคาม)(ชรีฤ)(ตามพรา)  
(นฏนติ) (จกรฤ)(ตพรห)(มณชลา) ॥ 5.13 ॥

<sup>440</sup> Morgan, L. B., *Croaking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech*, 114.

<sup>441</sup> Ibid, 115.

<sup>442</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 130.

ตารางที่ 21 ตารางแสดงรูปแบบของวัมศถฉันท์

บาทที่	1, 2, 3	4, 5, 6	7, 8, 9	10, 11, 12
1	ก ลา ปี ช คณะ U - U	นะ กาณ จ ต คณะ -- U	น กา ห ช คณะ U - U	โล ป มา ร คณะ - U -
2	ผ ณี นุ ทุร ช คณะ U - U	โล ลา กาน ต คณะ -- U	ป ริศ ฤหุย ช คณะ U - U	จณ จุ ภิ ร คณะ - U -
3	ค ภิ ร ช คณะ U - U	เก กา มุ ต คณะ -- U	ช ริก ฤ ช คณะ U - U	ตาม พ รา ร คณะ - U -
4	น ฏ นุ ตี ช คณะ U - U	จก ริก ฤ ต คณะ -- U	ต พ รุ ห ช คณะ U - U	มณ ฑ ลาะ ร คณะ - U -

(4) กลุ่มศักรฉันท์ (14 พยางค์)

เป็นชื่อทั่วไปของกลุ่มฉันท์ที่ในแต่ละบาทจะมี 14 พยางค์ ซึ่งในคัมภีร์พระเวทจะไม่นิยมใช้ฉันท์ประเภทนี้ แต่พอมานายุคกลาง ฉันท์ที่มีหลายพยางค์และมีความซับซ้อนกลับกลายเป็นแบบฉบับของฉันท์ที่ใช้กันโดยทั่วไป<sup>443</sup> ฉันท์ที่พบมากที่สุดในกลุ่มนี้คือ วสันตติลกาฉันท์

(4.1) วสันตติลกาฉันท์

เป็นฉันท์ประเภท 14 พยางค์ที่จัดอยู่ในกลุ่มศักรฉันท์ วสันตติลกาฉันท์ยังมีชื่ออื่นๆ อีกคือ วสันตติลภ, อุทธรรัชฉินิ และสิงโหนนตา ในทุกๆ บาทของฉันท์ประเภทนี้จะเหมือนกันหมดคือประกอบด้วย 4 คณะ (ต คณะ ภ คณะ ช คณะ และช คณะ) ตามด้วย 2 พยางค์สุดท้ายที่เป็นคุรุ รูปแบบของวสันตติลกาฉันท์จะแสดงด้วยสัญลักษณ์ดังนี้

[--U][ -UU][U-U][U-U][--]

(ต คณะ) (ภ คณะ) (ช คณะ) (ช คณะ) (คุรุ คุรุ)

<sup>443</sup> Morgan, L. B., *Croaking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech*, 132.



ใน “ปัทมจตามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบวสันตติลกาฉันทอยู่ 133 โสลได้แก่  
 สรรคที่ 2 (โสลกที่ 1-53) สรรคที่ 3 (โสลกที่ 64) สรรคที่ 5 (โสลกที่ 64) สรรคที่ 6 (โสลกที่ 1-15)  
 สรรคที่ 8 (โสลกที่ 42-47) สรรคที่ 10 (โสลกที่ 1-57) รูปแบบของวสันตติลกาฉันทจะแสดงด้วย  
 ตัวอย่างจากโสลกที่ 20 ของสรรคที่ 10<sup>444</sup> ดังนี้

(ปรยาป)(ตตตฺร)(คณตฺท)(ตฏส)(มุตฺไถ)

(ปาโลธ)(ยะ กว)(ลิตาปะ ป)(รุไซะ ป)(ราไคะ) ।

(มตฺเตภ)(คณทค)(ลิตฺรม)(ทวาริ)(ปุไร-

(รฎโย พ)(ฎุรุ)(ธิกํ ปุ)(นรฺกต)(โตยาะ) ॥ 10.20 ॥

ตารางที่ 22 ตารางแสดงรูปแบบของวสันตติลกาฉันท

บาทที่	1, 2, 3	4, 5, 6	7, 8, 9	10, 11, 12	13	14
1	ปร ยา ป ต คณะ -- U	ตต ตฺร ภ คณะ - U U	ค ขณ ทิ ช คณะ U - U	ต ฎ ส ช คณะ U - U	มุต คฺรุ -	ไถ คฺรุ -
2	ปา โล ธ ต คณะ -- U	ยะ ก ว ภ คณะ - U U	ลิ ตาปะ ป ช คณะ U - U	รุไซะ ป ช คณะ U - U	รา คฺรุ -	ไคะ คฺรุ -
3	มตฺ เต ภ ต คณะ -- U	คณ ท ค ภ คณะ - U U	ลิตฺ รม ช คณะ U - U	ท วา ริ ช คณะ U - U	ปุ คฺรุ -	ไร คฺรุ -
4	รฎ โย พ ต คณะ -- U	ฎุ รุ ภ คณะ - U U	ธิ กํ ปุ ช คณะ U - U	น รฺ ก ต ช คณะ U - U	โต คฺรุ -	ยาะ คฺรุ -

<sup>444</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 257.

## (5) กลุ่มอติศกวาริฉันท์ (15 พยางค์)

เป็นชื่อทั่วไปของกลุ่มฉันท์ที่มี 15 พยางค์ในแต่ละบาท<sup>445</sup> ฉันท์ในกลุ่มนี้ที่พบใน“ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” คือมาลินีฉันท์

## (5.1) มาลินีฉันท์

เป็นฉันท์ประเภท 15 พยางค์ที่จัดอยู่ในกลุ่มอติศกวาริฉันท์ และยังเป็นฉันท์ที่ได้รับความนิยมอย่างมากในยุคกลาง ในทุกๆ บาทของฉันท์ประเภทนี้จะเหมือนกันหมดคือประกอบด้วย 5 คณะ ได้แก่ น น ม ย ย คณะ รูปแบบของมาลินีฉันท์จะแสดงด้วยสัญลักษณ์ดังต่อไปนี้<sup>446</sup>

[U U U][U U U][---][U --][U --]

(น คณะ) (น คณะ) (ม คณะ) (ย คณะ) (ย คณะ)

ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 3 โศลกที่เป็นมาลินีฉันท์ คือโศลกที่ 79 ของสรรคที่ 1, โศลกที่ 54 ของสรรคที่ 2 และโศลกที่ 87 ของสรรคที่ 4 รูปแบบของมาลินีฉันท์จะแสดงด้วยตัวอย่างจากโศลกที่ 87 ของสรรคที่ 4<sup>447</sup> ดังนี้

(อิตี วิ)(หิตวิ)(วาท วิศ)(ววิศราน)(ตกีรตี)

(ตริชค)(ทวน)(ทีกษาพท)(ธกฤษ) (กุมารม) ।

(นรบ)(ติริว)(โลกย ปรี)(ยมาณะ) (ส เมเน)

(นิชกุ)(ลมติ)(ตุงคํ นิน)(นุตารา)(ติครวม) ॥ 4.87 ॥

<sup>445</sup> Morgan, L. B., *Croaking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech*, 137.

<sup>446</sup> Ibid, 138.

<sup>447</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 124.

ตารางที่ 23 ตารางแสดงรูปแบบของมालินีฉันท

บาทที่	1, 2, 3	4, 5, 6	7, 8, 9	10, 11, 12	13, 14, 15
1	อิต วิ น คณะ U U U	หิต วิ น คณะ U U U	วา ห วิศ ม คณะ ---	ว วิศ ราน ย คณะ U --	ต กิร ติ ย คณะ U --
2	ตริ ช ค น คณะ U U U	ท ว น น คณะ U U U	ทีก ษา พท ม คณะ ---	ธ กก ษ์ ย คณะ U --	ก มา รรม ย คณะ U --
3	น ร ป น คณะ U U U	ติ ร ว น คณะ U U U	โลก ย์ป รี ม คณะ ---	ย มา ณะ ย คณะ U --	ส เม เณ ย คณะ U --
4	นิ ช กุ น คณะ U U U	ล ม ติ น คณะ U U U	ตุง ค นิห ม คณะ ---	นุ ตา รา ย คณะ U --	ติ คร วม ย คณะ U --

(6) กลุ่มอักษณฉันท (17 พยางค์)

เป็นชื่อทั่วไปของกลุ่มฉันทที่มี 17 พยางค์ในแต่ละบาท<sup>448</sup> ฉันทที่อยู่ในกลุ่มนี้ได้แก่ มันทากรานตาฉันท ศิขริณีฉันท และปฤถวีฉันท แต่ที่พบใน “ปัทยจฺจฺวามณิของพุทธโฆษาจารย์” มีเพียงมันทากรานตาฉันท

(6.1) มันทากรานตาฉันท

เป็นฉันทประเภท 17 พยางค์ที่จัดอยู่ในกลุ่มอักษณฉันท ในแต่ละบาทของฉันทประเภทนี้จะเหมือนกันหมดคือประกอบด้วย 5 คณะ ได้แก่ ม คณะ ภ คณะ น คณะ ต คณะ ต คณะ และตามด้วย 2 พยางค์สุดท้ายที่เป็นคुरु รูปแบบของมันทากรานตาฉันทจะแสดงด้วยสัญลักษณ์ดังต่อไปนี้

[---][ - U U ][ U U U ][ -- U ][ -- U ][ -- ]

(ม คณะ) (ภ คณะ) (น คณะ) (ต คณะ) (ต คณะ) (คुरु คुरु)

<sup>448</sup> Morgan, L. B., Croaking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech, 141.

ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบมันทาการานตาฉันท์เพียงโคลกเดียวคือ โคลกที่ 59 ของสรรคที่ 7<sup>449</sup> ซึ่งรูปแบบของมันทาการานตาฉันท์จะแสดงด้วยตัวอย่างจากโคลกที่ 59 นี้

(ตตฺร กุโษ)(ณฺีรฺม)(ณฺตฺน)(โย มณฺท)(เป วาณิ)(นินฺนำ)  
 (นฤตฺตารม)(ไกรฺนฺริ) (ปมฺร)(ไสฺรวาทฺย)(โฆไชฺรฺม)(โนชฺไยฺะ) ।  
 (วีณานา)(ไทฺะ สฺรว)(ณฺสุภ)(ไคฺรวเณ) (นาไทฺศจ) (หฤทฺไยฺะ)  
 (ศฺรีมาฺนท)(นสฺตฺริ) (วนคฺ) (รฺะ เศษ)(เมษ วฺย)(ไนชฺิต) ॥ 7.59 ॥

ตารางที่ 24 ตารางแสดงรูปแบบของมันทาการานตาฉันท์

บาทที่	1, 2, 3	4, 5, 6	7, 8, 9	10, 11, 12	13, 14, 15	16	17
1	ตตฺร กุโษ ม คณะ ---	ณฺี ร ม ภ คณะ - U U	ณ ต น น คณะ U U U	โย มณฺ ท ต คณะ -- U	เป วา ณี ต คณะ -- U	นี คฺรฺ -	นำ คฺรฺ -
2	นฤตฺ ตา รม ม คณะ ---	ไกรฺ นฺ ริ ภ คณะ - U U	ป ม ร น คณะ U U U	ไสฺรฺ วาทฺ ย ต คณะ -- U	โฆ ไชฺ รฺ ม ต คณะ -- U	โนชฺ คฺรฺ -	ไยฺะ คฺรฺ -
3	วีณานา ม คณะ ---	ไทฺะ สฺร ว ภ คณะ - U U	ณฺ สุ ภ น คณะ U U U	ไคฺรฺ เว ญ ต คณะ -- U	นา ไทฺศ จ ต คณะ -- U	หฤทฺ คฺรฺ -	ไยฺะ คฺรฺ -
4	ศฺรี มา นท ม คณะ ---	นสฺ ตฺ ริ ฏ ภ คณะ - U U	ว น ค น คณะ U U U	รฺ ะ เศ ช ต คณะ -- U	เม ช ว ย ต คณะ -- U	ไน คฺรฺ -	ชฺิต คฺรฺ -

#### (7) กลุ่มอติธตฉันท์ (19 พยางค์)

เป็นชื่อทั่วไปของกลุ่มฉันท์ที่มี 19 พยางค์เหมือนกันในทุกๆ บาท<sup>450</sup> ฉันท์ที่อยู่ในกลุ่มนี้ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีคือศารทูลวกริตฉันท์

<sup>449</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 199.

<sup>450</sup> Morgan, L. B., *Croaking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech*, 156.

## (7.1) ศาสดาวิกริตฉันท

เป็นฉันทที่อยู่ในกลุ่มมอดิตฉันทซึ่งทั้งหมดจะมี 19 พยางค์ในแต่ละบาทและ  
ทั้งสี่บาทจะเหมือนกันหมด รูปแบบของศาสดาวิกริตฉันทจะแสดงด้วยสัญลักษณ์ดังต่อไปนี้

[ - - - ] [ U U - ] [ U - U ] [ U U - ] [ - - U ] [ - - U ] [ - ]  
(ม คณะ) (ส คณะ) (ช คณะ) (ส คณะ) (ต คณะ) (ต คณะ) (คฺรุ)

ใน “ปัทมจักษุของพุทธโฆษาจารย์” พบศาสดาวิกริตฉันทเพียงโคลก  
เดียวคือ โคลกที่ 58 ของสรรคที่ 10 รูปแบบของศาสดาวิกริตฉันทจะแสดงด้วยตัวอย่างจากโคลกนี้

(อิตถํ ปุชฺ) (ปศฺรา) (สนสฺย) (วิชฺยว) (ยาปาร) (ศุชฺกสฺสฺถิ) (ตำ)  
(สํโพธิป) (รมทำ) (นิเวศฺย) (สุทฺถคํ) (ศฺรีโพธิ) (มุเล ว) (ระ) ।  
(สิทฺธารุทศ) (จิรวา) (สนาป) (ริคตา) (นุจฺฉิทย) (โทษฺทวิ) (โษ-)  
(มุกฺติกฺเข) (ตฺรกุฏฺม) (พฺรกฺษ) (ณฺวิเหา) (มฺรุธาภิ) (ชฺกโต ’ภ) (วต) ॥ 10.58 ॥

ตารางที่ 25 ตารางแสดงรูปแบบของศาสดาวิกริตฉันท

บาทที่	1, 2, 3	4, 5, 6	7, 8, 9	10, 11, 12	13, 14, 15	16, 17,18	19
1	อิต ถํ ปุช ม คณะ - - -	ป ศ ร า ส คณะ U U -	ส น ส ย ช คณะ U - U	วิ ช ย ว ส คณะ U U -	ยา ป า ร ต คณะ - - U	ศุ ช ก ส ธิ ต คณะ - - U	ตำ คฺรุ -
2	สํ โฟ ธิป ม คณะ - - -	ร ม ทำ ส คณะ U U -	นิ เว ศ ย ช คณะ U - U	สุ ท ฤ คํ ส คณะ U U -	ศ ร ี โ พ ธิ ต คณะ - - U	มุ เล ว ต คณะ - - U	ระ คฺรุ -
3	สิ ท ฐ า รุ ท ศ ม คณะ - - -	จิ ร ว า ส คณะ U U -	ส น า ป ช คณะ U - U	ริ ค ต า ส คณะ U U -	นุ จ ฉิ ท ย ต คณะ - - U	โท ช ท วิ ต คณะ - - U	โษ คฺรุ -
4	มุก ติ ก ษ ม คณะ - - -	ตฺร กุ ฎฺม ส คณะ U U -	พ ร ก ษ ช คณะ U - U	ณ วิ เห า ส คณะ U U -	มฺรุ ธ า ภิ ต คณะ - - U	ชฺ ก โ ต ’ ภ ต คณะ - - U	วต คฺรุ -

## 2. อรรถสมวฤตตะ

เป็นฉันท์ที่ใน 4 บาทจะใช้ฉันท์ประเภทเดียวกันเป็นคู่คือบาทที่ 1 เหมือนกับ บาทที่ 3 และบาทที่ 2 เหมือนกับบาทที่ 4 แต่ทั้งสองคู่จะใช้ฉันท์ต่างกัน<sup>451</sup> ฉันท์ประเภทอรรถสมวฤตตะ ที่พบใน “ปัทมจักษุของพุทธโฆษาจารย์” ได้แก่ ปุชปีตาคารฉันท์

### (1) ปุชปีตาคารฉันท์ (12-13 พยางค์)

เป็นฉันท์ที่จัดอยู่ในประเภทอรรถสมวฤตตะ ซึ่งในวฤตตรัตนกรของเกทธาระภักฎฐะ ได้กำหนดไว้ว่า บาทที่ 1 และบาทที่ 3 ประกอบด้วย 2 คณะของ น คณะ ตามด้วย ร คณะและ ย คณะอย่างละหนึ่งคณะ (น น ร ย) นับจำนวนพยางค์ในแต่ละบาทได้ 12 พยางค์ ส่วนบาทที่ 2 และบาทที่ 4 ประกอบด้วย น คณะ, 2 คณะของ ช คณะ, ร คณะ และตามด้วย คุรุ (น ช ช ร คุรุ) รวมจำนวนพยางค์ในแต่ละบาทได้ 13 พยางค์ รูปแบบของปุชปีตาคารฉันท์แสดงด้วยสัญลักษณ์ได้ ดังนี้<sup>452</sup>

#### บาทที่ 1, 3 (12 พยางค์)

[U U U] [U U U] [-U -] [U - -]

(น คณะ) (น คณะ) (ร คณะ) (ย คณะ)

#### บาทที่ 2, 4 (13 พยางค์)

[U U U] [U - U] [U - U] [-U -] [-]

(น คณะ) (ช คณะ) (ช คณะ) (ร คณะ) (คุรุ)

ใน “ปัทมจักษุของพุทธโฆษาจารย์” มีเพียงโคลกเดียวที่เป็นปุชปีตาคารฉันท์คือ โคลกที่ 32 ของสรรคที่ 6<sup>453</sup> รูปแบบของปุชปีตาคารฉันท์จะแสดงด้วยโคลกที่ 32 ดังนี้

(ปริม)(ลลห)(รีษุ ปา)(ทปานำ)

(ภริต)(สมสฺต)(ทิกนฺต)(ราปคา)(สุ) ।

(ชลวิ)(หฺรณ)(มาจจา)(ร ทิรฺฆ)

(มฺลย)(มฺหิธ)(รฺมนท)(คฺนฺธา)(หะ) ॥ 6.32 ॥

<sup>451</sup> Ibid, 166.

<sup>452</sup> Ibid, 167-168.

<sup>453</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppuswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosaṣācārya*, 168.

ตารางที่ 26 ตารางแสดงรูปแบบของปุษฺปิตาคราฉันท์

บาทที่	1, 2, 3	4, 5, 6	7, 8, 9	10, 11, 12	13
1	ป ริ ม น คณะ U U U	ล ล ท น คณะ U U U	รี ชู ปา ร คณะ - U -	ท ปา นำ ย คณะ U - -	
2	ภ ริ ต น คณะ U U U	ส ม ส ต ช คณะ U - U	ที คน ต ช คณะ U - U	รา ป คา ร คณะ - U -	*สุ คุรุ -
3	ช ล วิ น คณะ U U U	ห ร ณ น คณะ U U U	มา จ จา ร คณะ - U -	ร ทีรุ ฌี ย คณะ U - -	
4	ม ล ย น คณะ U U U	ม ที ธ ช คณะ U - U	ร ม นุ ท ช คณะ U - U	คน ธ วา ร คณะ - U -	หะ คุรุ -

3. วิษฆวฤตตะ เป็นฉันท์ที่ทั้งสี่บาทมีจำนวนพยางค์คุรุและลฆแตกต่างกันซึ่ง  
มาตราวฤตตะส่วนใหญ่จะเป็นฉันท์ประเภทนี้ เพราะในแต่ละบาทจะนับเป็นจำนวนมาตรา ไม่ใช่เป็น  
จำนวนพยางค์<sup>454</sup> ฉันท์ประเภทนี้ไม่มีใน “ปัทยจูตามณิของพุทธโฆษาจารย์”

#### 4.1.2.3 ฉันท์แบบผสม

เป็นฉันท์ที่มีทั้งวรรณวฤตตะและมาตราวฤตตะในบาทเดียวกัน ซึ่งแตกต่างจากอุปชาติ  
ฉันท์ที่เป็นบทวรรณวฤตตะที่มีฉันท์ในกลุ่มเดียวกัน (จำนวนพยางค์เท่ากัน) ผสมผสานกัน และก็ได้  
จัดอยู่ในประเภทอรรธสมวฤตตะที่เป็นบทวรรณวฤตตะที่บาทที่ 1 และบาทที่ 3 ใช้ฉันท์ประเภท  
เดียวกันซึ่งต่างจากบาทที่ 2 และบาทที่ 4 ที่ใช้ฉันท์อีกประเภทหนึ่ง<sup>455</sup> ฉันท์ที่จัดอยู่ในฉันท์แบบผสมนี้  
ได้แก่ ไวตาลีฉันท์ และเอาปัจฉินทสิกฉันท์

<sup>454</sup> Morgan, L. B., Croaking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech, 57.

<sup>455</sup> Ibid, 177.

### 1. ไวยาธยฉันท

เป็นฉันทที่จัดอยู่ในกลุ่มฉันทแบบผสม โดยส่วนแรกของแต่ละบาทจะเป็นมาตรา ฤตตะและส่วนที่เหลือเป็นวรรณฤตตะ กล่าวคือ บาทที่ 1 และบาทที่ 3 จะเริ่มด้วย 6 มาตรา ส่วน บาทที่ 2 และบาทที่ 4 จะเริ่มด้วย 8 มาตรา (เป็นมาตราฤตตะ) จากนั้นก็ตามด้วย ร คณะ ลฆุ และ คุรุ (วรรณฤตตะ) เหมือนกันในทุกบาท<sup>456</sup> รูปแบบของไวยาธยฉันทที่แสดงด้วยสัญลักษณ์มีดังนี้

บาทที่ 1, 3 (6 พยางค์ ร คณะ ลฆุ คุรุ)

[ U U - U U ] [ - U - ] [ U ] [ - ]

(6 มาตรา) (ร คณะ) (ลฆุ) (คุรุ)

บาทที่ 2, 4 (8 พยางค์ ร คณะ ลฆุ คุรุ)

[ U U - - - U ] [ - U - ] [ U ] [ - ]

(8 มาตรา) (ร คณะ) (ลฆุ) (คุรุ)

ใน “ปัทยจุฑามณีของพุทธโฆษาจารย์” ไม่ปรากฏฉันทประเภทไวยาธยฉันทใน โศลกใดๆ เลย

### 2. เอาปัจฉันทฉันท

เป็นฉันทแบบผสมที่มีทั้งมาตราฤตตะและวรรณฤตตะในบาทเดียวกัน ความแตกต่างระหว่างไวยาธยฉันทและเอาปัจฉันทฉันทอยู่ที่ท้ายของบาท คือแต่ละบาทของไวยาธยฉันทจะลงท้ายด้วย ร คณะ ตามด้วยลฆุและคุรุ แต่เอาปัจฉันทฉันทจะลงท้ายด้วย ร คณะและ ย คณะ<sup>457</sup> รูปแบบของเอาปัจฉันทฉันทจะแสดงด้วยสัญลักษณ์ดังนี้

บาทที่ 1, 3 (6 พยางค์ ร คณะ ย คณะ)

[ U U - U U ] [ - U - ] [ U - - ]

(6 พยางค์) (ร คณะ) (ย คณะ)

บาทที่ 2, 4 (8 พยางค์ ร คณะ ย คณะ)

[ U U - - U U ] [ - U - ] [ U - - ]

(8 พยางค์) (ร คณะ) (ย คณะ)

<sup>456</sup> Ibid, 178.

<sup>457</sup> Ibid, 182.



ใน “ปัทมยજูทามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 4 โศลกที่เป็นเอาปัจฉันทสิกฉนธ์  
ได้แก่ โศลกที่ 55 ของสรรคที่ 2 และโศลกที่ 28-30 ของสรรคที่ 6 รูปแบบของเอาปัจฉันทสิกฉนธ์จะ  
แสดงด้วยตัวอย่างจากโศลกที่ 55 ของสรรคที่ 2<sup>458</sup> ดังนี้

(อถ กานิจิ)(เท ว วา)(สรณณิ)

(กษปยิตวา ตริทิ)(เว ส เท)(วราชะ) ।

(วิทเธ วิวิ)(ธวรโตช)(ชวลายำ)

(ปรตีสนธิ ปุถุถิ)(วีปเตร)(มทิสยาม) ॥ 2.55 ॥

ตารางที่ 27 ตารางแสดงรูปแบบของเอาปัจฉันทสิกฉนธ์

1	อ U 1	ถ U 1	กา - 2	นิ U 1	จि U 1		เท ว วา ร คณะ - U -	ส รา ณี* ย คณะ U - -
2	กษ U 1	ป U 1	ยิต - 2	วา - 2	ตริ U 1	ทิ U 1	เว ส เท ร คณะ - U -	ว รา ชะ ย คณะ U - -
3	วิ U 1	ท U 1	เธ - 2	วิ U 1	วิ U 1		ธวรโตช ร คณะ - U -	ชว ลา ยำ ย คณะ U - -
4	ปร U 1	ติ U 1	สน - 2	ธิป - 2	ถ U 1	ถิ U 1	วี ป เทร ร คณะ - U -	ม ทิส ยาม ย คณะ U - -

<sup>458</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 62.



ตารางที่ 28 ตารางแสดงฉันทประเภทต่างๆ ใน “ปัทมจตุคามณีของพุทธโฆษาจารย์”

ประเภทฉันท	ชื่อฉันท	โคลงที่ปรากฏ	จำนวนโคลง
(1) สมวฤตตะ			
อนุชฎฉันท (8 พยางค์) รวมทั้งหมด (82 โคลง)	ปัลลยาวัคชรฉันท	9 (1-2, 4-7, 9, 14-15, 17-18, 20-21, 23-24, 27, 29, 30, 33-35, 37, 39-41, 44-46, 48-49, 51-53, 56, 58-62, 64- 68, 71-75, 77-81)	54
	วิปูลฉันท	9 (3, 8, 10-13, 16, 19, 22, 25-26, 28, 31-32, 36, 38, 42-43, 47, 50, 54-55, 57, 63, 69-70, 76, 82)	28
ตรีษฎฉันท (11 พยางค์)	อินทรวัชรฉันท	1 (1-2, 4, 18, 29, 39, 49, 52, 58, 61, 64, 67, 69, 76) 3 (13, 23, 27, 55, 59, 63) 4 (5-6, 14, 18, 34, 72, 75, 80) 5 (57) 6 (23) 7 (24, 27-28, 33, 47) 8 (4, 6, 10, 14, 19)	40
	อุเปนทรวัชรฉันท	1 (3) 3 (31, 33-34) 4 (27) 6 (27) 7 (11, 45) 8 (18, 26)	10
	อุปชาติฉันท	1 (5-17, 19-28, 30-38, 40-48, 50-51, 53-57, 59-60, 62-63, 65-66, 68, 70-75, 77-78) 3 (1-12, 14-22, 24-26,	

	อุปชาติฉันท	28-30, 32, 35-54, 56-58, 60-62) 4 (1-4, 7-13, 15-17, 19-26, 28-33, 35-71, 73-74, 76-79, 81-86) 5 (56, 58-62) 6 (16-22, 24-26) 7 (1-10, 12-23, 25-26, 29-32, 34-44, 46, 48-58) 8 (1-3, 5, 7-9, 11, 13, 15,17, 20-25, 27-41) 9 (83)	296
	ศาลินีฉันท	5 (63) 6 (45)	2
	รโถทตฉันท	6 (31)	1
ชคตีฉันท (12 พยางค์)	วิมศีลฉันท	5 (1-55) 6 (33-44)	67
ศักรวีฉันท (14 พยางค์)	วสันตติลกาฉันท	2 (1-53) 3 (64) 5 (64) 6 (1-15) 8 (42-47) 10 (1-57)	133
อติศักรวีฉันท(15 พยางค์)	มาลินีฉันท	1 (79) 2 (54) 4 (87)	3
อติยัชฎฉันท (17 พยางค์)	มันทาการานตาฉันท	7 (59)	1
อติทฤติฉันท (19 พยางค์)	ศารทูลวิกริจิตฉันท	10 (58)	1
(2)อรรธสมวฤตตะ	ปุชปีตาคราฉันท	6 (32)	1
(3) ฉันทแบบผสม	เอาปัจฉันทสิกฉันท	2 (55) 6 (28-30)	4

จากตารางข้างต้น สรุปการใช้ฉันทลักษณะใน“ปัทมจตุคามณีของพุทธโฆษาจารย์” ได้ดังนี้

1. ใน 641 โสลกของ “ปัทมจตุคามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบฉันทประเภทสมวฤตตะที่ประกอบด้วย 7 กลุ่มฉันทมีจำนวนโสลกรวมกันมากที่สุดคือ 636 รองลงมาคือฉันทประเภทแบบผสมมี 4 โสลกและอรรธสมวฤตตะมีเพียงโสลกเดียว

2. ในบรรดา 7 กลุ่มของฉันทประเภทสมวฤตตะ กลุ่มของตรีษฏกฉันท (11 พยางค์) มีการใช้อุปชาติฉันทมากที่สุดคือ 296 โศลก พบในทุกสรรคยกเว้นสรรคที่ 2 และ สรรคที่ 10 รองลงมาคือกลุ่มศักรฉันท (14 พยางค์) มีวสันตติกาฉันท 133 โศลก และกลุ่มอนุษฏกฉันท (8 พยางค์) มีปถยาวัตรฉันท (54 โศลก) และวิปูลาฉันท (28 โศลก) รวมกันเป็น 82 โศลก

3. มีการใช้ฉันทประเภทเดียวกันติดต่อกันหลายๆ โศลกได้แก่ อนุษฏกฉันท (9.1-82) วมศักรฉันท (5.1-55) และวสันตติกาฉันท (2.1-53 และ 10.1-57)

4. ใน “ปัทยจฺทามณิของพฺทธโฆษาจฺรย” ยังพบกลุ่มของโศลกที่รวมกันเป็นหนึ่งประโยคซึ่งแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กุลกะ และวิเศษกะ

**กุลกะ** เป็นกลุ่มที่มีจำนวนโศลกตั้งแต่ 5 ถึง 15 ซึ่งทั้งหมดรวมกันเป็นหนึ่งประโยค<sup>459</sup> ใน “ปัทยจฺทามณิของพฺทธโฆษาจฺรย” พบ 3 กลุ่มที่เป็นกุลกะ ได้แก่

1. กลุ่มที่มี 5 โศลก (9.46-9.50) รวมกันเป็นหนึ่งประโยคและทั้งหมดเป็นอนุษฏกฉันท

2. กลุ่มที่มี 6 โศลก (2.2-2.7) รวมกันเป็นหนึ่งประโยคซึ่งทั้งหมดเป็นวสันตติกาฉันท และอีกกลุ่มที่มี 6 โศลก (9.36-9.41) รวมกันเป็นหนึ่งประโยคซึ่งทั้งหมดเป็นอนุษฏกฉันท

3. กลุ่มที่มี 7 โศลก (10.5-10.11) รวมกันเป็นหนึ่งประโยคซึ่งทั้งหมดเป็นวสันตติกาฉันท

**วิเศษกะ** เป็นกลุ่มที่มีจำนวน 3 โศลกรวมกันเป็นหนึ่งประโยค<sup>460</sup> ใน “ปัทยจฺทามณิของพฺทธโฆษาจฺรย” มีเพียงกลุ่มเดียวที่เป็นวิเศษกะซึ่งอยู่ในสรรคที่ 3 โศลกที่ 22-24 โดยโศลกที่ 22 และโศลกที่ 24 เป็นอุปชาติฉันท ส่วนโศลกที่ 23 เป็นอินทรวชราฉันท

#### 4.2 อลัการในปัทยจฺทามณิของพฺทธโฆษาจฺรย

การใช้ถ้อยคำในบทกวีจะประกอบด้วยสำนวนโวหารมากมายที่เรียกว่า อลัการ ตามทฤษฎีทางวรรณกรรม อลัการคือการเสริมแต่งหรือเครื่องประดับที่ทำให้ภาษาดูสง่างามและมีเสน่ห์<sup>461</sup> หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า อลัการคือการใช้ถ้อยคำที่ไพเราะและมีความหมายลึกซึ้งให้เหมือน

<sup>459</sup> Apte, V. S., *Sanskrit-English Dictionary* (Bombay: Gopal Narayan & Co., 1890), 155.

<sup>460</sup> Ibid, 522.

<sup>461</sup> Morgan, L. B., *Croaking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech*, 191.

ตั้งอารมณ์ของบทประพันธ์<sup>462</sup> สำหรับจำนวนชนิดของอลังการ นักวรรณคดีสันสกฤตแต่ละท่านได้มีความเห็นแตกต่างกันไป ดังเช่น ภารตมุนีก้าวไว้เพียง 4 ชนิด (อุปมา รูปกะ ที่ปกะ และยมก) งามหะเพิ่มจำนวนเป็น 36 ชนิด<sup>463</sup> ทัณติน 38 ชนิด ทรรณู 68 ชนิด<sup>464</sup> และชยเทวะได้ระบุไว้ถึง 108 ชนิด<sup>465</sup> เป็นต้น งามหะซึ่งเป็นนักทฤษฎีอลังการคนแรกได้กล่าวไว้ในกาวยาลังการ (ปริเฉทที่ 1.16) ว่า “บทกวีคือการประสานกันอย่างดีของความหมายและเสียง” (śabdārthau sahitaḥ kāvyam)<sup>466</sup> ดังนั้น ในตำราวรรณคดี จึงนิยมแบ่งอลังการออกเป็น 2 ประเภท อันได้แก่ ศัพทาลังการ (อลังการทางเสียง) และอรรถาลังการ (อลังการทางความหมาย)<sup>467</sup>

#### 4.2.1 ศัพทาลังการ (อลังการทางเสียง)

ในหนังสือสัสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน ศัพทาลังการหมายถึง “การใช้ศัพท์ หรือผูกคำขึ้นใช้ตามอลังการวิธี ดุจอนุปราสหรืออักษรลั่น”<sup>468</sup> แต่ถ้าแปลในเชิงวาทศิลป์ ศัพทาลังการคือ “เครื่องประดับแห่งเสียง”<sup>469</sup> หรืออีกความหมายคือ “การเล่นคำให้เกิดความไพเราะของเสียงในบทประพันธ์”<sup>470</sup> โดยใช้วิธีการกล่าวซ้ำเสียงพยัญชนะ<sup>471</sup> หรือการกล่าวซ้ำคำที่มีเสียงเหมือนกันในคำประพันธ์บทเดียวกัน<sup>472</sup>

<sup>462</sup> กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 26.

<sup>463</sup> เรื่องเดียวกัน, 48, 50.

<sup>464</sup> Morgan, L. B., *Croaking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech*, 191.

<sup>465</sup> กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 63.

<sup>466</sup> Sankara Rama Sastri, C., *Kāvyaśāstram of Bhāma* (Madras: The Sri Balamanorama Press, 1956), 13.

<sup>467</sup> Morgan, L. B., *Croaking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech*, 191.

<sup>468</sup> กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, *สัสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน* (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2511), 1118.

<sup>469</sup> Monier Monier-Williams, *Monier-Williams Sanskrit-English Dictionary* (Oxford: The Clarendon Press, 1899), 94.

<sup>470</sup> กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 27.

<sup>471</sup> Morgan, L. B., *Croaking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech*, 236.

<sup>472</sup> Ibid, 244.

ในตำราต่างๆ ที่นักวรรณคดีสันสกฤตของแต่ละสมัยแต่งขึ้น มีการระบุชนิดของศัพทาลังการแตกต่างกัน ดังนี้

“นาฏยศาสตร์” (คริสต์ศตวรรษที่ 1) มีศัพทาลังการเพียงชนิดเดียว<sup>473</sup> คือ ยมก ส่วนอนุปราสถือว่าเป็นเพียงสัมผัสชนิดหนึ่งเท่านั้น<sup>474</sup>

“กาวยาลังการ” ของภามหะ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 6) ระบุไว้ 2 ชนิดคือ อนุปราสและยมก<sup>475</sup>

“กาวยาลังการ” ของรุทรวงะ (คริสต์ศตวรรษที่ 9) กล่าวถึงศัพทาลังการว่ามี 5 ชนิด ได้แก่ ยมก อนุปราส เศลชะ จิตระ และวโภรกติ<sup>476</sup>

“อลังการศาสตร์” ของวาคมภูกะ (โสมบุตร) (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 12) มี 4 ชนิด ได้แก่ จิตระ วโภรกติ อนุปราส และยมก<sup>477</sup>

จากข้อมูลข้างต้น เห็นได้ว่านักวรรณคดีสันสกฤตดังกล่าวมีการจำแนกศัพทาลังการตรงกันอยู่ 2 ชนิดคืออนุปราสและยมก สำหรับศัพทาลังการชนิดอื่นๆ เช่นวโภรกติ ภามหะเห็นว่าเป็นพื้นฐานของอลังการ แต่ความน่าจะเป็นอรรถาลังการชนิดหนึ่ง ส่วนรุทรวงะและวาคมภูกะกลับระบุว่า เป็นศัพทาลังการ<sup>478</sup>

เนื่องจากช่วงที่แต่ง “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” ซึ่งคาดการณ์ว่าอยู่ในสมัยของราชวงศ์ราชกุฎระ (ศตวรรษที่ 9-12) เป็นเวลาใกล้เคียงกับที่มัมมภูกะเขียน “กาวยประภาศะ” (ศตวรรษที่ 11)<sup>479</sup> และที่วาคมภูกะ (โสมบุตร) เขียน “วาคมภูกาลังการะ” (ศตวรรษที่ 12)<sup>480</sup> ผู้วิจัยจะใช้ตำราสองเล่มดังกล่าวเป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์ศัพทาลังการ 2 ประเภทที่ปรากฏใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” คืออนุปราส และยมก ดังนี้

<sup>473</sup> กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 26.

<sup>474</sup> เรื่องเดียวกัน, 50.

<sup>475</sup> Sankara Rama Sastri, C., *Kāvyaḷaṅkāra of Bhāmaha*, 53.

<sup>476</sup> กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 55.

<sup>477</sup> กรมศิลปากร, อลังการศาสตร์: ป.ส.ศาสตรี แปลจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์ จำกัด, 2550), 18.

<sup>478</sup> กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 55.

<sup>479</sup> เรื่องเดียวกัน, 62.

<sup>480</sup> เรื่องเดียวกัน, 63.

#### 4.2.1.1 อนุปราส (anuprāsa)

ใน “กาวยประกาศะ” มัมมภูกะกล่าวว่อนุปราสประกอบด้วยอักษรหรือพยัญชนะที่เหมือนกัน แม้ว่าสระอาจจะแตกต่างกัน<sup>481</sup> ในทำนองเดียวกัน วาควภูกะก็ได้ระบุใน “อลังการศาสตร์” ว่า “การใช้ซ้ำซึ่งอักษรอันมีเสียงคล้ายๆ กันนั้น ชื่ออนุปราส”<sup>482</sup> นอกจากนั้น กุสุมารักษมนียังได้อธิบายความหมายของอนุปราสพร้อมยกตัวอย่างไว้ดังนี้ “อนุปราสคือการเล่นเสียงโดยการซ้ำเสียงพยัญชนะในคำประพันธ์วรรคเดียวกัน (อาจเป็นพยัญชนะเดี่ยวหรือพยัญชนะซ้อนก็ได้) ซึ่งส่วนใหญ่จะมีเสียงสระต่างกัน” ตัวอย่าง เช่น

ในวรรคเดียวกัน มีพยัญชนะเสียงเดียวกันทุกตัว เช่น

sa sāsīh sāsūsūh sāsō (มีเสียง ส ทุกตัว)

ในวรรคหนึ่งๆ อาจใช้อนุปราสเพียงบางส่วน เช่น

ayameti(manda)(mandam)kā(verī)(vāri)(pāvanah)(pavanah)<sup>483</sup>

จากตัวอย่างข้างต้น เห็นได้ว่ยังมีควมแตกต่างในศัพทาลังการประเภทอนุปราสดังนั้น จึงมีการแบ่งประเภททั่วไปของอนุปราสออกเป็น 2 ชนิด คือ<sup>484</sup>

1. อนุปราสประเภทซ้ำเสียงอักษร/พยัญชนะ (varṇānuprāsa)
2. อนุปราสประเภทซ้ำคำ (pādānuprāsa)

ในตำราอลังการศาสตร์ต่างๆ ยังมีการแบ่งประเภทย่อยของอนุปราสออกไปอีก เช่นใน “กาวยประกาศะ” ของมัมมภูกะ มี (1) เฉกานุปราส (2) วฤตตยอนุปราส<sup>485</sup> (3) ลาฎานุปราส<sup>486</sup> ส่วนใน “วาควภูกาลังการ” ของวาควภูกะมี (1) เฉกานุปราส และ (2) ลาฎานุปราส<sup>487</sup>

<sup>481</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)* (Varanasi: Bharasva Bhushan Press, 1985), 319.

<sup>482</sup> กรมศิลปากร, *อลังการศาสตร์: ป.ส.ศาสตร์ แปลจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต*, 23.

<sup>483</sup> กุสุมารักษมนี, *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*, 27.

<sup>484</sup> Jha, Kalanath, *Figurative Poetry in Sanskrit Literature*, 45.

<sup>485</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 320.

<sup>486</sup> Ibid, 322.

<sup>487</sup> กรมศิลปากร, *อลังการศาสตร์: ป.ส.ศาสตร์ แปลจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต*, 23.



ดังนั้น ในการวิเคราะห์อนุพราสที่ปรากฏใน “ปัทมจตุรทนต์ของพุทธโฆษาจารย์” ผู้วิจัยจะจำแนกประเภทย่อยของอนุพราสตามลักษณะการซ้ำเสียงพยัญชนะและการซ้ำคำดังนี้

1. อนุพราสประเภทซ้ำเสียงอักษร/พยัญชนะ
  - (1.1) เฉกานูพราส
  - (1.2) วฤตตยนูพราส
2. อนุพราสประเภทซ้ำคำ
  - (2.1) ลาฏานูพราส

### 1. อนุพราสประเภทซ้ำเสียงอักษร/พยัญชนะ

(1.1) **เฉกานูพราส** มาจากคำว่า “เฉก” (ปราดเปรื่อง)<sup>488</sup>กับคำว่า “อนุพราส” ถ้าแปลตามรูปศัพท์ เฉกานูพราสคือ “อนุพราสของผู้ปราดเปรื่อง” หรือ “อนุพราสที่นักปราชญ์นิยมใช้”<sup>489</sup> ส่วนความหมายทางอรรถศาสตร์ เฉกานูพราสคือ “การกล่าวซ้ำแต่อักษร (อย่าง) เดียว (เพียงครั้ง) เดียว”<sup>490</sup> หรือกล่าวได้อีกอย่างคือ “การซ้ำพยัญชนะหลายตัวเพียงครั้ง เดียว”<sup>491</sup> ดังตัวอย่างข้างล่างนี้

#### ตัวอย่างที่ 1

ตโตรุณปริส**น**ท**น**ที่กฤตวปะ ศศี ।

ทเธร กามปริก ษามกามินี**ณ**ท**น**ตาม ॥ 355 ॥<sup>492</sup>

#### ตัวอย่างที่ 2

อ**ล**ง**ก**ล**ง**กศฤงคาร กรปรสรเหลยา ।

จนทร จณทศิณิรมาลยมิสิ น สปรศมรหสิ ॥<sup>493</sup>

เห็นได้ว่า ตัวอย่างที่ 1 มีการกล่าวซ้ำพยัญชนะ 2 ตัวคือ **นท-นท** และ **ณท-ณท** คู่ละหนึ่งครั้ง และตัวอย่างที่ 2 มีการกล่าวซ้ำพยัญชนะ 3 ตัวคือ **ลنگ-ลنگ** เพียงครั้งเดียว

<sup>488</sup> Monier Monier-Williams, *Monier-Williams Sanskrit-English Dictionary*, 407.

<sup>489</sup> กรมศิลปากร, *อรรถศาสตร์: ป.ส.ศาสตร์ แปลจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต*, 23.

<sup>490</sup> เรื่องเดียวกัน, 70.

<sup>491</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 320.

<sup>492</sup> Ibid. 320.

<sup>493</sup> กรมศิลปากร, *อรรถศาสตร์: ป.ส.ศาสตร์ แปลจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต*, 23.

ดังนั้น ในการวิเคราะห์แผนการปราสโน”ปัทยจุตามณิของพุทธโฆษาจารย์”ผู้วิจัยจะแบ่งแผนการปราสออกเป็น 2 กลุ่มคือกลุ่มที่มีพยัญชนะ 2 ตัวซ้ำกันเพียงหนึ่งครั้ง และกลุ่มที่มีพยัญชนะ 3 ตัวซ้ำกันเพียงหนึ่งครั้ง

### กลุ่มที่ 1 แผนการปราสที่มีพยัญชนะ 2 ตัวซ้ำกันเพียงหนึ่งครั้ง

ใน “ปัทยจุตามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบกลุ่มของพยัญชนะที่ซ้อนกัน 2 ตัวซ้ำกันหนึ่งครั้งในโคลกเดียวกันรวมทั้งสิ้น 74 กลุ่ม โดยในหนึ่งโคลกอาจมีกลุ่มพยัญชนะเหล่านี้มากกว่าหนึ่งกลุ่ม ดังนั้น ใน 10 สรรคจะพบว่ามีการซ้ำพยัญชนะ 2 ตัวอยู่ทั้งหมด 490 โคลก กลุ่มของพยัญชนะที่ซ้อนกัน 2 ตัวซ้ำกันหนึ่งครั้งทั้ง 74 กลุ่มจะแสดงในตารางต่อไปนี้

### ตารางที่ 29 ตารางแสดงกลุ่มพยัญชนะที่ซ้อนกัน 2 ตัวซ้ำกันเพียงหนึ่งครั้ง

กลุ่มที่	กลุ่มพยัญชนะ	โคลกที่ปรากฏ	จำนวนโคลก
1	กต (kt)	(1.2) (1.3) (1.44) (3.57) (4.7) (5.28) (8.38) (10.58)	8
2	กย (ky)	6.41) (10.47)	2
3	กร (kr)	(3.38) (9.9) (10.10) (10.27)	4
4	กษ (ks)	(2.22) (2.31) (2.39) (3.8) (3.54) (4.12) (4.49) (4.50) (4.52) (4.66) (4.83) (4.87) (5.11) (5.23) (5.25) (5.64) (7.7) (7.23) (7.49) (8.14) (9.6) (9.12) (9.27) (9.33) (9.58) (9.66) (10.4) (10.15) (10.34) (10.36) (10.47)	31
5	ขย (khy)	(4.72)	1
6	คธ (gdh)	(9.43)	1
7	คณ (gn)	(1.59)	1
8	คร (gr)	(3.25) (9.20)	2
9	งก (ñk)	(1.16) (2.19) (2.36) (5.55) (7.42) (9.65) (10.26)	7
10	งข (ñkh)	(10.3)	1
11	งค (ñg)	(1.19) (1.45) (1.49) (2.7) (2.16) (2.19) (2.28) (4.20) (4.21) (4.23) (4.48) (4.55) (5.46) (6.20) (6.43) (7.5) (7.29) (7.32) (8.7) (8.9) (8.16) (8.35) (8.47) (9.72)	24
12	จจ (cc)	(1.18)	1

กลุ่มที่	กลุ่มพยัญชนะ	โคลงที่ปรากฏ	จำนวนโคลง
13	จจ (cch)	(2.2) (2.54) (4.33) (7.8)	4
14	ชช (jj)	(7.40) (8.30)	2
15	ชว (jv)	(8.13)	1
16	ญจ (ก้ค)	(1.11) (1.13) (4.11) (4.42) (5.13) (7.49)	6
17	ญช (ก้จ)	(3.57)	1
18	ณฐ (นฺth)	(4.62)	1
19	ณท (นฺd)	(2.16) (2.20) (4.17) (5.3) (5.12) (5.20) (5.31) (6.14) (7.39) (7.50) (8.29) (9.9) (10.8) (10.20)	14
20	ณย (นฺy)	(3.57) (4.78)	2
21	ตต (tt)	(3.27) (4.30) (7.30) (8.30) (10.20)	5
22	ตน (tn)	(1.47) (1.56) (1.79) (5.20)	4
23	ตป (tp)	(1.70) (2.23)	2
24	ตฺร (tr)	(1.7) (2.8) (3.4) (3.8) (3.10) (4.2) (4.38) (5.56) (6.37) (7.30) (7.31) (7.57) (8.9) (9.1)	14
25	ตย (ty)	(1.42) (2.52) (2.53) (2.54) (3.9) (3.32) (4.80) (9.57) (10.35) (10.46)	10
26	ตว (tv)	(4.57) (4.62) (9.51) (10.52)	4
27	ตฺส (ts)	(5.43)	1
28	ทค (dg)	(1.26)	1
29	ทฐ (ddh)	(1.31) (3.4) (3.5) (4.30) (10.57)	5
30	ทภ (dbh)	(3.12)	1
31	ทม (dm)	(2.28)	1
32	ทย (dy)	(3.18) (3.44) (6.2) (7.10) (7.59) (10.50)	6
33	ทฺร (dr)	(1.8) (1.57) (4.33) (5.16) (6.29) (8.33) (8.34) (8.43) (9.17)	9
34	ทว (dv)	(3.7) (4.20) (7.47)	3
35	ธย (dhy)	(7.22) (7.27)	2
36	นฐ (ndh)	(1.67) (2.46) (3.55) (4.10) (4.27) (7.14) (8.19) (9.28) (9.64) (9.74) (10.16) (10.33)	12

กลุ่มที่	กลุ่มพยัญชนะ	โคลงที่ปรากฏ	จำนวนโคลง
37	นถ (nth)	(7.41)	1
38	นต (nt)	(1.22) (1.52) <b>(2.10)</b> (2.19) (2.22) (2.24) (2.43) (3.35) (3.52) (3.55) (3.61) (4.3) (4.10) (4.65) (5.3) (5.10) (5.14) (5.15) (5.22) (5.27) (5.31) (5.40) (7.7) (7.21) (7.34) (7.37) (7.38) (8.17) (8.25) (8.32) (8.43) (8.45) (8.46) (9.4) (9.67) (9.83) (10.30) (10.39) (10.50) (10.53)	40
39	นท (nd)	(1.23) (1.55) (1.58) (1.68) (2.6) (2.7) (2.19) (2.23) (3.22) (3.30) (3.31) (4.3) (4.19) (5.31) (5.40) (6.11) (6.14) (6.18) (6.31) (7.17) (7.28) (7.31) (7.52) (9.22) (9.39) (10.2) (10.53)	27
40	นย (ny)	(1.76) (3.23) (3.44) (8.13) (9.53)	5
41	นว (nv)	(1.61) (5.60)	2
42	ปต (pt)	(3.41) (5.57)	2
43	ปน (pn)	(9.57)	1
44	ปร (pr)	(1.4) (1.8) (1.25) (1.35) (1.40) (1.77) (2.4) <b>(2.10)</b> (2.35) (2.40) (2.41) (2.51) (3.16) (3.19) (3.46) (3.50) (3.54) (3.64) (4.4) (4.12) (4.32) (4.45) (4.47) (4.50) (4.54) (4.63) (4.64) (4.83) (5.5) (5.8) (5.12) (5.20) (5.23) (5.25) (5.37) (5.42) (5.49) (5.58) (6.1) (6.4) (6.6) (6.15) (6.17) (6.30) (6.44) (7.1) (7.3) (7.9) (7.25) (7.26) (8.7) (8.20) (8.27) (8.37) (8.46) (9.34) (9.56) (9.57) (10.8) (10.19) (10.24) (10.27) (10.35) (10.42) (10.45)	65
45	พช (bj)	(2.30)	1
46	ภร (bhr)	(1.72) (4.50) (7.47)	3
47	ภย (bhy)	(3.14) (4.5) (4.7) (4.32) (4.85) (7.33)	6
48	มพ (mb)	(1.12) (3.50) (4.23) (4.27) (4.61) (4.75) (5.6) (5.24) (5.46) (6.26) (7.45) (8.5) (8.34) (10.49)	14

กลุ่มที่	กลุ่มพยัญชนะ	โคลงที่ปรากฏ	จำนวนโคลง
49	มภ (mbh)	(2.21) (4.7) (5.29) (7.38) (7.40) (7.54)	6
50	รค (rg)	(4.54)	1
51	รต (rt)	(3.4) (3.9) (3.51)	3
52	รธ (rth)	(3.53)	1
53	รณ (rn)	(3.14) (4.6) (4.52) (4.59) (4.77) (4.83) (7.19)	7
54	รป (rp)	(9.71)	1
55	รย (ry)	(3.42) (9.19)	2
56	รว (rv)	(5.11) (7.33) (9.11) (9.78)	4
57	รษ (rṣ)	(5.42) (10.23)	2
58	ลป (lp)	(2.15) (7.13) (9.21)	3
59	ลย (ly)	(1.43)	1
60	ลล (ll)	(6.4) (9.7)	2
61	วย (vy)	(5.7) (6.9)	2
62	ศจ (śc)	(1.25) (1.61) (6.42) (7.45) (9.55)	5
63	ศร (śr)	(1.17) (1.23) (7.25) (7.59)	4
64	ศว (śv)	(8.6)	1
65	ษฏ (ṣṭ)	(3.23) (3.28) (3.63) (4.55) (4.70) (4.76) (5.18) (6.21) (8.47) (10.31) (10.54)	11
66	สต (st)	(1.2) (1.4) (1.55) (1.62) (1.69) (2.36) (2.49) (3.6) (3.40) (3.42) (4.10) (4.11) (4.14) (4.20) (4.41) (5.63) (6.20) (7.21) (8.3) (8.22) (9.23) (9.24) (9.49) (10.39) (10.46) (10.50)	26
67	สธ (sth)	(4.38) (7.58)	2
68	สฬ (sph)	(7.38)	1
69	สม (sm)	(4.76) (4.81) (8.13)	3
70	สร (sr)	(3.20)	1
71	สว (sv)	(1.13) (3.30) (6.41)	3
72	हन (hn)	(8.34)	1
73	หย (hy)	(4.36) (6.6)	2

กลุ่มที่	กลุ่มพยัญชนะ	โคลงที่ปรากฏ	จำนวนโคลง
74	สย (sy)	(1.22) (1.38) (1.43) (1.46) (1.51) (1.53) <b>(2.10)</b> (2.15) (3.4) (3.8) (3.32) (3.38) (3.53) (3.54) (4.10) (4.12) (4.41) (4.51) (4.75) (6.6) (6.24) (6.25) (7.45) (7.48) (7.51) (8.1) (8.19) (8.25) (8.37) (9.23) (9.51) (10.1) (10.34) (10.42)	34

จากตารางข้างต้น เห็นได้ว่า กลุ่มพยัญชนะ พร (pr) เป็นกลุ่มที่พบใน “ปัทมจัทมณีของพุทธโฆษาจารย์” มากที่สุดคือ 65 โคลง รองลงมาคือ กลุ่มพยัญชนะ นต (nt) 40 โคลง และกลุ่มพยัญชนะ สย (sy) 34 โคลง นอกจากนั้นยังพบกลุ่มพยัญชนะที่ซ้ำกันหนึ่งครั้งในโคลงเดียวกันมีมากกว่าหนึ่งกลุ่ม ดังปรากฏในโคลงที่ 10 สรรคที่ 2<sup>494</sup> ว่า มีพยัญชนะซ้อนกัน 2 ตัว อยู่ 3 กลุ่มคือ พร (pr) นต (nt) และ สย (sy) ที่อยู่ในโคลงเดียวกัน

#### **ปรตยครหาฏกคิลาผลกายตสย**

ผาลสกลสย ปรีตะ ปรสฤไตรมยไชเ ।

อาศาวิตาลนยนานนมนชนา (ลา)นา-

มากลปนตมิว กานตีสฐาวิภาคม ॥ 2.10 ॥

#### **กลุ่มที่ 2 เฉกานุปราสที่มีพยัญชนะ 3 ตัวซ้ำกันเพียงหนึ่งครั้ง**

ใน “ปัทมจัทมณีของพุทธโฆษาจารย์” จะพบกลุ่มพยัญชนะที่ซ้อนกัน 3 ตัว อยู่จำนวนมาก ดังเช่น กตฺร (ktr), กษฺม (ksm), กษย (ksy), กตฺย (gdhy), งกต (ñkt), งกย (ñgy), งฆย (ñghy), งฆร (ñghr), ฉจฺร (cchr), ชชว (jjv), ตตฺร (ttr), ตตว (ttv), ตนย (tny), ตปร (tpr), ตสน (tsn), ตสย (tsy), ตสฺร (tsr), ททฺร (ddr), ทตฺย (ddhy), นตย (nty), นตฺร (ntr), นตว (ntv), นทฺร (ndr), นทว (ndv), นตฺย (ndhy), นตฺร (ndhr), รจจ (rcch), รณย (rny), รตย (rty), รตฺย (rthy), รมย (rmy), รวย (rvy), รศว (rsv), ชฏว (ṣṭv), ชตฺย (ṣṭhy), สตย (sty), สตฺร (str), สตว (stv) เป็นต้น แต่กลับมีกลุ่มพยัญชนะเพียงกลุ่มเดียวคือ กตฺร (ktr) ที่มีการซ้ำกันหนึ่งครั้งในโคลงเดียวกัน ดังปรากฏในโคลงที่ 51 สรรคที่ 4<sup>495</sup> ต่อไปนี้

<sup>494</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 41.

<sup>495</sup> Ibid, 111.

วกตรามพชั วามทฤศะ ปรีตา  
 ไววาหิกิ มงคลรุมปงกติะ |  
 พภาร นิลำศุกนิรมิตสย  
 มุหุรุตวกตราวรณสย โศภาม || 4.51 ||

สรุปได้ว่า ใน “ปทัชจตามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบฉกานูปราสที่เป็นพยัญชนะซ้อนกัน 2 ตัวซ้ำกันหนึ่งครั้งในโคลกเดียวกันมากที่สุดคือมีถึง 426 แห่ง ส่วนพยัญชนะที่ซ้อนกัน 3 ตัวซ้ำกันหนึ่งครั้งในโคลกเดียวกันมีปรากฏในโคลกที่ 51 สรรคที่ 4 เพียงแห่งเดียวเท่านั้น

### (1.2) วฤตตยนุปราส (vr̥tṭyanuprāsa)

วฤตตยนุปราสหมายถึงอนุปราสที่มีการซ้ำพยัญชนะตั้งแต่หนึ่งตัวขึ้นไปหลายๆ ครั้ง<sup>496</sup> ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อป(ส)ารย ฆ(น)าร กุห หาร ทุว เว ก ม เว |

อลมลมา ล ม เว ล ริ ติ ว ท ติ ท ว นิ ศ พ ล า || 356 || 80 ||<sup>497</sup>

ในโคลกข้างต้น พยัญชนะที่มีการซ้ำกันหลายๆ ครั้ง คือ

1. ล และ ร ซ้ำกันตัวละ 6 ครั้ง (มีขีดเส้นใต้ตัวอักษรสีดำทึบ)
2. ม ซ้ำกัน 4 ครั้ง (ตัวอักษรสีดำทึบในกรอบสี่เหลี่ยม)
3. ก ว และ ท ซ้ำกันตัวละ 3 ครั้ง (ไฮไลท์ตัวอักษรสีดำทึบ)
4. ส น และ ติ ซ้ำกันตัวละ 2 ครั้ง (ตัวอักษรสีดำทึบในวงเล็บ)

ใน “ปทัชจตามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบวฤตตยนุปราสในลักษณะที่มีการซ้ำพยัญชนะหลายๆ ครั้งในโคลกเดียวกันอยู่ 2 รูปแบบคือ การซ้ำพยัญชนะตัวเดียวหลายๆ ครั้ง และการซ้ำพยัญชนะซ้อนกัน 2 ตัวหลายๆ ครั้ง ซึ่งจะศึกษาวฤตตยนุปราสทั้งสองรูปแบบดังกล่าวเฉพาะที่ปรากฏใน 87 โคลกของสรรคที่ 4 ดังนี้

<sup>496</sup> Jha, Ganganatha, *kāvyaṣṭyaprakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 321.

<sup>497</sup> Ibid, 321.

### รูปแบบที่ 1 การซ้ำพยัญชนะตัวเดียวหลายๆ ครั้ง

จำนวนครั้งที่มีการซ้ำพยัญชนะตัวเดียวที่มีปรากฏในสระคที่ 4 มีดังนี้

#### 1. พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 3 ครั้ง

การซ้ำพยัญชนะตัวเดียว 3 ครั้งจะพบในทุกโคลงของสระคที่ 4 ยกเว้นโคลงที่ 47 ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 30 ตารางแสดงพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 3 ครั้ง

โคลงที่	พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 3 ครั้ง	จำนวนพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 3 ครั้ง
4.1	ม	1
4.2	ล-ป-ท	3
4.3	ร-ศ-ว-ช	4
4.4	ห-ท-ว	3
4.5	ป-น	2
4.6	ภ-ป-พ	3
4.7	ส-ล-ค	3
4.8	ก-ป-จ-ต	4
4.9	ป-ณ	2
4.10	ธ-ย	2
4.11	ก-จ-ล-ส-ท	5
4.12	น-ส-ช	3
4.13	ส-ม-ช	3
4.14	ป	1
4.15	ต-ม-ค	3
4.16	ม-ภ	2
4.17	ศ-ว	2
4.18	น-ช	2
4.19	ศ-ท	2
4.20	ย-ว-ค-ส	4
4.21	ย-ก-ศ-น	4
4.22	ณ-ล-ธ-ล	4



โคลงที่	พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 3 ครั้ง	จำนวนพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 3 ครั้ง
4.23	ย	1
4.24	ต-ภ-ช-ว	4
4.25	ต-ท-ร-ล-น	5
4.26	ป-ส-พ	3
4.27	ต-ธ-ป-ม	4
4.28	ล-ส	2
4.29	ม-ต-ก	3
4.30	ส-ณ-ท	3
4.31	ต-ป-ร	3
4.32	ป-ภ-ว-ต-ย-ณ-ท	7
4.33	ศ-น-ม	3
4.34	ก-น-ณ	3
4.35	ต-ส-ว	3
4.36	ต-ย	2
4.37	ท-ร-ภ	3
4.38	ท-ป-ส-ว	4
4.39	ธ	1
4.40	ส	1
4.41	จ-ว-ป-ธ	4
4.42	ส-ป-จ	3
4.43	ท-ภ-ศ-ย	4
4.44	ล-ภ-ม-ส-ป-ย-ศ	7
4.45	ย-ส-ศ	3
4.46	น-ย-ว-ล	4
4.48	ย	1
4.49	ณ	1
4.50	น	1
4.51	ศ	1
4.52	ต-ป	2

โคลงที่	พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 3 ครั้ง	จำนวนพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 3 ครั้ง
4.53	ป-ย-ศ	3
4.54	ป-ค-ต-ม	4
4.55	ธ-ท	2
4.56	ต	1
4.57	ส-ว-ก	3
4.58	ว-ค-ส-ย	4
4.59	ศ-ต	2
4.60	ร-ส-ย-ว	4
4.61	ท-ศ-พ	3
4.62	น-ณ-ม	3
4.63	ภ-ส-ท-ป	3
4.64	ล-ก-ส	3
4.65	ส	1
4.66	พ	1
4.67	ก	1
4.68	ส	1
4.69	ษ	1
4.70	ษ	1
4.71	จ-ล-ม-ส-ร	5
4.72	ก-ส-ท-น-ว	5
4.73	ว-ศ-ล-ก-ท	5
4.74	ก-ป-ต-ว	4
4.75	ร-ท-จ	3
4.76	น-ส-ว	3
4.77	ก-ท	2
4.78	น	1
4.79	ธ-ย	2
4.80	ณ-ภ-ช	3
4.81	น-ท	2

โคลงที่	พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 3 ครั้ง	จำนวนพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 3 ครั้ง
4.82	ว-ร-ภ-ส-ท	5
4.83	ส-ณ	2
4.84	ศ-ย-ป-ค	4
4.85	ป	1
4.86	ย	1
4.87	ท-ค-ท	3

เห็นได้ว่า ใน 86 โคลงข้างต้นแต่ละโคลงจะมีจำนวนพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 3 ครั้งแตกต่างกันไป ได้แก่

- (1) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 3 ครั้ง 1 ตัว ใน 19 โคลง
- (2) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 3 ครั้ง 2 ตัว ใน 16 โคลง
- (3) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 3 ครั้ง 3 ตัว ใน 27 โคลง
- (4) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 3 ครั้ง 4 ตัว ใน 16 โคลง
- (5) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 3 ครั้ง 5 ตัว ใน 6 โคลง
- (6) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 3 ครั้ง 7 ตัว ใน 2 โคลง

การซ้ำพยัญชนะตัวเดียว 3 ครั้งในโคลงเดียวกันจะแสดงด้วยตัวอย่างจากโคลงที่ 4.44 ที่มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 3 ครั้งปรากฏอยู่ 7 ตัว ( **ล ภ ม ส ป ย** และ **ศ** ) ดังนี้

อาโลกโล(ภ)าท(ภ)ีวรตมานา

นิวรตมานาส(ป)ย(ภ)จ **ศ**ศวต ।

ตโย(ร)ป)างค(ป)รสราส(ต)ทานิม

โทลาวิหาร**ศ**ริ(ย)มนว(ภ)วน ॥ 4.44 ॥<sup>498</sup>

<sup>498</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppuswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 108.

## 2. พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 4 ครั้ง

ในสระรศที่ 4 พบโคลงที่มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 4 ครั้งอยู่ 81 โคลง ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 31 ตารางแสดงพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 4 ครั้ง

โคลงที่	พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 4 ครั้ง	จำนวนพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 4 ครั้ง
4.1	ร-ต-ย	3
4.2	ก-น	2
4.3	น-ท	2
4.4	ป-ก	2
4.5	ย	1
4.6	ส-น-ว	3
4.7	ก	1
4.8	ส-ว	2
4.9	ต-ก-ย	3
4.10	ม-ร-ก	3
4.11	ต-ย-ภ	3
4.12	ล-ย	2
4.13	ณ-ว-ต	3
4.14	ย-ศ	2
4.15	ว	1
4.16	ร-ป-ต-ก	4
4.17	ต-ย	2
4.18	ว	1
4.19	ย-ป-ล-ม	4
4.20	ท	1
4.22	ก	1
4.23	ต-น-ว	3
4.24	น-ม-จ	3
4.25	ม-ศ	2

โคลงที่	พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 4 ครั้ง	จำนวนพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 4 ครั้ง
4.26	ย-ต	2
4.27	ม	1
4.29	ร-ณ	2
4.30	ย	1
4.31	ม	1
4.33	จ-ต	2
4.34	ย	1
4.35	ก	1
4.36	ก-ป-ม-ท	4
4.37	ต-ร-ว	3
4.38	ก-ม	2
4.39	ต-ก-น	3
4.40	ว	1
4.41	ก	1
4.42	ย	1
4.44	ร	1
4.45	ต-ก	2
4.46	ม-ป-จ	3
4.47	ก-ต	2
4.48	ค-ต-ล	3
4.49	ท-น	2
4.50	ก-ป	2
4.52	ล-น-ณ	3
4.53	ร	1
4.54	ส-ว-ช	3
4.55	ส-ร-ป-ษ	4
4.56	ก-น	2
4.57	ร-ย-ท-น-ม	5
4.58	ร-ม	2

โคลกที่	พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 4 ครั้ง	จำนวนพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 4 ครั้ง
4.59	ว-ก-ท-ร-ป	5
4.60	ม	1
4.61	ก	1
4.62	ส	1
4.63	ว-น-ช	3
4.64	ว-ส	2
4.65	ม-ย-ก-ค-น	5
4.66	ก-ว	2
4.67	ม	1
4.68	ก	1
4.69	ม-ท	2
4.70	ท-ษ	2
4.71	ว-ป-ก-ต	4
4.72	ย	1
4.73	ษ-ม-ส	3
4.74	ค-ม-ล	3
4.75	ส-ย	2
4.76	ม	1
4.77	ต	1
4.78	ก-น-ต-ย	4
4.79	ก-ร	2
4.80	ต	1
4.81	ย-ต-ส	3
4.82	ษ	1
4.83	ต-ท-ป	3
4.81	ย-ต-ส	3
4.82	ษ	1
4.83	ต-ท-ป	3

ใน 81 โศลกข้างต้น พบพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 4 ครั้งในโศลกเดียวกันมีจำนวนตั้งแต่ 1-5 ตัว ดังนี้

- (1) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 4 ครั้ง 1 ตัว ใน 26 โศลก
- (2) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 4 ครั้ง 2 ตัว ใน 25 โศลก
- (3) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 4 ครั้ง 3 ตัว ใน 21 โศลก
- (4) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 4 ครั้ง 4 ตัว ใน 6 โศลก
- (5) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 4 ครั้ง 5 ตัว ใน 3 โศลก

การซ้ำพยัญชนะตัวเดียว 4 ครั้งในโศลกเดียวกันจะแสดงด้วยตัวอย่างจากโศลกที่ 4.65 ที่มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 4 ครั้งปรากฏอยู่ 5 ตัว (ม ย ก ข น) ดังนี้

ตมา(ย)ตาทษ(ย)ะ สภณ(ย)มุง(ค)า-

ทง(ค)านฺตร (ค)นฺตุมศกฺวาโนะ |

อากรณปุรปรสสุไทรปางไ(ค)-

ราโลก(ย)ามาสุตฤปติภาชะ || 4.65 ||<sup>499</sup>

### 3. พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 5 ครั้ง

ในสรรคที่ 4 พบโศลกที่มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 5 ครั้งอยู่ 66 โศลก ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 32 ตารางแสดงพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 5 ครั้ง

โศลกที่	พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 5 ครั้ง	จำนวนพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 5 ครั้ง
4.1	น	1
4.2	ร-ม	2
4.3	ส-ม-ย	3
4.4	ส-ย-ม	3
4.5	ก-ภ	2
4.6	ต-ก	2
4.7	ภ-ร-น	3
4.9	ว	1

<sup>499</sup> Ibid, 116.

โคลงที่	พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 5 ครั้ง	จำนวนพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 5 ครั้ง
4.10	น-ส	2
4.11	ม	1
4.12	ร-ก-ว	3
4.13	ย	1
4.14	ล-ม	2
4.15	ล	1
4.16	น-ย-ส	3
4.17	ร	1
4.19	น-ก	2
4.20	ม	1
4.22	ต	1
4.24	ก-ล	2
4.25	ว-ย	2
4.26	ก-ร-ศ	3
4.27	พ-ก	2
4.28	ว-ส-ย	3
4.29	ส-ล	2
4.30	ว	1
4.31	ล-ก-น-ว	4
4.32	ก	1
4.33	ว-ท	2
4.34	ป-ต-ส	3
4.36	ก-ว	2
4.37	ม-ก-ป	3
4.38	ก-น	2
4.39	ม	1
4.40	ร	1
4.41	ย	1
4.43	ล-ก	2



โคลงที่	พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 5 ครั้ง	จำนวนพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 5 ครั้ง
4.45	ม	1
4.47	ต-ล-ส	3
4.48	ส	1
4.49	ต-ม	2
4.50	ว	1
4.51	ก-ต	2
4.52	ว-ม-ร-น	4
4.54	ย	1
4.56	ร-ว	2
4.57	น	1
4.58	ก-ป	2
4.59	ม	1
4.62	ว-ร-ป	3
4.64	ช-ป-ร	3
4.65	ป	1
4.66	ส-ม-ช	3
4.67	ย	1
4.69	ม	1
4.70	ต	1
4.71	ต-น	2
4.72	ม	1
4.73	ต-ป-ร	3
4.74	น-ร	2
4.76	ท-ก-ต	3
4.78	ย-ป	2
4.80	น-ม	2
4.83	น	1
4.84	ป-น	2
4.86	ส	1

ใน 66 โศลกข้างต้น พบพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 5 ครั้งในโศลกเดียวกันมีจำนวนตั้งแต่ 1-4 ตัว ดังนี้

- (1) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 5 ครั้ง 1 ตัว ใน 26 โศลก
- (2) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 5 ครั้ง 2 ตัว ใน 23 โศลก
- (3) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 5 ครั้ง 3 ตัว ใน 15 โศลก
- (4) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 5 ครั้ง 4 ตัว ใน 2 โศลก

การซ้ำพยัญชนะตัวเดียว 5 ครั้งในโศลกเดียวกันจะแสดงด้วยตัวอย่างจากโศลกที่ 4.31 ที่มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 5 ครั้งปรากฏอยู่ 4 ตัว (ก ก ข ข) ดังนี้

วิศา(ล)ว(ก)ษะสฺถ(ล)(ล)มพิเต(น)

มุกต(ก)าเป(น) พภา กุมาระ ।

วิราขมา(น)(น) ตโณปถนเจ

ฉายาปเถ(น)ว สุวรนไศ(ล)ะ || 4.31 ||<sup>500</sup>

#### 4. พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 6 ครั้ง

ในสรรคที่ 4 พบโศลกที่มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 6 ครั้งอยู่ 60 โศลก ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 33 ตารางแสดงพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 6 ครั้ง

โศลกที่	พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 6 ครั้ง	จำนวนพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 6 ครั้ง
4.1	ส	1
4.5	ม	1
4.8	น	1
4.11	ส	1
4.12	ต	1
4.13	ร	1
4.14	ก-ส-ต	3
4.15	ย	1

<sup>500</sup> Ibid, 103-104.

โคลงที่	พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 6 ครั้ง	จำนวนพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 6 ครั้ง
4.17	ม	1
4.18	ม-ก-ต	3
4.19	ร	1
4.20	น-ต	2
4.21	ล-ต-ว	3
4.22	ว-ร	2
4.23	ม	1
4.24	ร	1
4.25	ก	1
4.26	ม	1
4.27	น	1
4.28	ก	1
4.29	ว	1
4.30	น	1
4.32	ล	1
4.35	ย	1
4.36	ร	1
4.37	ย	1
4.39	ส	1
4.40	ย-ก-ม	3
4.41	ส-ต	2
4.42	ต	1
4.44	ว-ต-น	3
4.45	ว-ม	2
4.46	ก	1
4.47	ว	1
4.48	น	1
4.49	ส-ร	2
4.51	ว	1

โคลงที่	พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 6 ครั้ง	จำนวนพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 6 ครั้ง
4.53	ต-ม-ว	3
4.55	ม	1
4.56	ล-ม	2
4.58	น	1
4.60	น	1
4.61	ย-น	2
4.62	ก-ต	2
4.64	น-ต-ร	3
4.66	ต	1
4.67	น	1
4.68	ม-น-ว	3
4.69	ก-ต-น-ร	4
4.70	ร	1
4.72	ต	1
4.77	ป	1
4.79	ต-ม-ว	3
4.80	ย	1
4.81	ม-ร-ก	3
4.82	ย-ต-น	3
4.83	ย-ม-ก	3
4.84	ต	1
4.85	ต-ย-ม	3
4.87	น-ก-ม	3

ใน 60 โคลงข้างต้น พบพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 6 ครั้งในโคลงเดียวกันมีจำนวนตั้งแต่ 1-4 ตัว ดังนี้

- (1) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 6 ครั้ง 1 ตัว ใน 37 โคลง
- (2) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 6 ครั้ง 2 ตัว ใน 8 โคลง
- (3) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 6 ครั้ง 3 ตัว ใน 14 โคลง
- (4) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 6 ครั้ง 4 ตัว ใน 1 โคลง

การซ้ำพยัญชนะตัวเดียว 6 ครั้งในโคลกเดียวกันจะแสดงด้วยตัวอย่างจาก  
โคลกที่ 4.69 ที่มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 6 ครั้งปรากฏอยู่ 4 ตัว (ก ต ษ ฐ) ดังนี้

ภาจ(ต)(ต)ทา ภูณฎ(ต)างคยษฎิ-

ส(ต)ทา(น)(น)ามโอรุห(น)รุวิเศษม ।

อาชิมรทา(น)(น)ท(น)มีลิต)าภษี

ภรสุถิ(ต) วิกรมปฺณทริกรม ॥ 4.69 ॥<sup>501</sup>

### 5. พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 7 ครั้ง

ในสรรคที่ 4 พบโคลกที่มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 7 ครั้งอยู่ 35 โคลก ดัง  
แสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 34 ตารางแสดงพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 7 ครั้ง

โคลกที่	พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 7 ครั้ง	จำนวนพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 7 ครั้ง
4.1	ก	1
4.5	ร-ต	2
4.6	ร-ม	2
4.7	ต	1
4.8	ท	1
4.10	ล	1
4.11	ร	1
4.14	ร	1
4.18	ร	1
4.19	ต	1
4.21	ร	1
4.26	ท	1
4.27	ร	1
4.29	น	1
4.32	ร	1

<sup>501</sup> Ibid, 117-118.

โคลงที่	พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 7 ครั้ง	จำนวนพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 7 ครั้ง
4.35	ร	1
4.39	ร	1
4.42	ก	1
4.43	ว	1
4.47	ร-ป	2
4.48	ม	1
4.51	ร-ม	2
4.54	น	1
4.55	น	1
4.58	ต	1
4.63	ต	1
4.65	ต	1
4.67	ว	1
4.68	ร	1
4.75	ม	1
4.77	ว	1
4.80	ส	1
4.82	ม	1
4.84	ร	1
4.85	ร	1

ใน 35 โคลงข้างต้น พบพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 7 ครั้งในโคลงเดียวกันมีจำนวน 1-2 ตัว ดังนี้

- (1) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 7 ครั้ง 1 ตัว ใน 31 โคลง
- (2) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 7 ครั้ง 2 ตัว ใน 4 โคลง

การซ้ำพยัญชนะตัวเดียว 7 ครั้งในโคลงเดียวกันจะแสดงด้วยตัวอย่างจากโคลงที่ 4.5 และโคลงที่ 4.6 ที่มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 7 ครั้งปรากฏอยู่ในโคลงๆ ละ 2 ตัวคือ **ร ม** และ **ร ม** ตามลำดับ ดังนี้

อาโรปี(ต)าภักษเก(ต)มาล-

มาพทศเกาศยวิ(ต)านโศภม |

อภยจฉริ(ต)นุทราษุโ(ต)รณางก-

มภยน(ต)รฐถาปี(ต)ปฐณกมภม || 4.5 ||<sup>502</sup>

อาสตีรณ(ม)กุตาสิกตากรา(ม)-

(ม)ากีรณนานากุสุ(ม)ปหาร(ม) |

อาฐพฐไววาทิกสรีธาน-

(ม)นตะปุรี ภู(มิ)ปเตรพภูว || 4.6 ||<sup>503</sup>

## 6. พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 8 ครั้ง

ในสรรคที่ 4 พบโคลกที่มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 8 ครั้งอยู่ 30 โคลก ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

### ตารางที่ 35 ตารางแสดงพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 8 ครั้ง

โคลกที่	พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 8 ครั้ง	จำนวนพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 8 ครั้ง
4.1	ย	1
4.2	ต-ส	2
4.3	ต	1
4.4	ต	1
4.7	ม	1
4.9	น	1
4.12	ป	1
4.15	น	1
4.28	ม	1
4.30	ร	1
4.32	ม	1

<sup>502</sup> Ibid, 92.

<sup>503</sup> Ibid, 93.

โคลงที่	พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 8 ครั้ง	จำนวนพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 8 ครั้ง
4.34	ร-ม	2
4.38	ต	1
4.41	ร	1
4.42	ร	1
4.44	ร	1
4.50	ต-ม	2
4.52	ก	1
4.54	น-ร	2
4.57	ต	1
4.59	ย	1
4.61	ต-ร	2
4.63	ร	1
4.67	ร	1
4.68	ต	1
4.72	ล	1
4.78	ม	1
4.79	น	1
4.86	น-ร	2
4.87	ว	1

ใน 30 โคลงข้างต้น พบพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 8 ครั้งในโคลงเดียวกันมีจำนวน 1-2 ตัว ดังนี้

- (1) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 8 ครั้ง 1 ตัว ใน 24 โคลง
- (2) มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 8 ครั้ง 2 ตัว ใน 6 โคลง

การซ้ำพยัญชนะตัวเดียว 8 ครั้งในโคลงเดียวกันจะแสดงด้วยตัวอย่างจากโคลงที่ 4.2 และโคลงที่ 4.34 ที่มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 8 ครั้งปรากฏอยู่ในโคลงๆ ละ 2 ตัวคือ ๓ และ ๔ ตามลำดับ ดังนี้



**ตตฺรานตฺเร โกลิยญฺมิปาละ**

กุมาริกำ เม กุหลตฺนทีปาม ।

ทา(ส)ยามิ (สฺ)โน(ส)ตฺว (ส)รวเถติ

(ส)นเทศปตฺรํ วิ(ส)(ส)รช ตฺ(ส)ไม ॥ 4.2 ॥<sup>504</sup>

อาทฺรศพิ(ม)เพ ปฺรติ(ม)าศรี-

(ม)า(ม)กตฺรตนาภฺรณสฺย ยฺนนะ ।

ไวกรตฺนํ (ม)ณฺทล(ม)าสถิตสฺย

ปุสะ ปุราณสฺย ปุโปษ ลภษ(มิม) ॥ 4.34 ॥<sup>505</sup>**7. พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 9 ครั้ง**

ในสรรคที่ 4 พบโคลกที่มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 9 ครั้งอยู่ 17 โคลก ดัง

แสดงในตารางต่อไปนี้

**ตารางที่ 36 ตารางแสดงพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 9 ครั้ง**

โคลกที่	พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 9 ครั้ง	จำนวนพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 9 ครั้ง
4.4	ร	1
4.10	ต	1
4.17	ก	1
4.30	ต	1
4.33	ร	1
4.35	น	1
4.38	ร	1
4.43	ร	1
4.46	ร	1
4.60	ต	1
4.66	ร	1
4.70	ก-ม	2

<sup>504</sup> Ibid, 91.<sup>505</sup> Ibid, 105.

โคลงที่	พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 9 ครั้ง	จำนวนพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 9 ครั้ง
4.75	ก	1
4.76	ร	1
4.80	ร	1
4.83	ร	1
4.87	ร	1

ใน 17 โคลงข้างต้น พบเพียงโคลงเดียวที่มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 9 ครั้ง อยู่ 2 ตัวคือ **ก** และ **ม** ดังในโคลงที่ 4.70 ที่แสดงไว้ข้างล่างนี้

ภาจิตตทาภรุษณสิทภ(ม)นตริ

ภาโ(ม)ปทิษฐิ ภิล ชบตฎา(ม)า |

ภรณ (ม)นท ภร(ม)ยำจภาร

(ม)ภตาภษ(ม)าลา(มิ)ว หารยษฐิ(ม) || 4.70 ||

#### 8. พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 10-12 และ 14 ครั้ง

ในสรรคที่ 4 พบโคลงที่มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 10 ครั้งอยู่ 7 โคลง, 11 ครั้ง 3 โคลง, 12 ครั้ง 1 โคลง และ 14 ครั้ง 1 โคลง ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 37 ตารางแสดงพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 10, 11, 12 และ 14 ครั้ง

โคลงที่	พยัญชนะตัวเดียวซ้ำกัน 10 ครั้ง	จำนวนพยัญชนะตัวเดียวที่ซ้ำกัน 10 ครั้ง
4.8	ร	1
4.13	ก	1
4.45	ร	1
(4.50)	(ร)	1
4.77	ร	1
4.78	ร	1
<b>4.87</b>	<b>ต</b>	<b>1</b>
4.46	ร	1

โคลงที่	พยางค์เดี่ยวซ้ำกัน 11 ครั้ง	จำนวนพยางค์เดี่ยวที่ซ้ำกัน 11 ครั้ง
(4.9)	(ร)	1
4.20	ร	1
<u>4.67</u>	<u>ต</u>	1
โคลงที่	พยางค์เดี่ยวซ้ำกัน 12 ครั้ง	จำนวนพยางค์เดี่ยวที่ซ้ำกัน 12 ครั้ง
(4.23)	(ร)	1
โคลงที่	พยางค์เดี่ยวซ้ำกัน 14 ครั้ง	จำนวนพยางค์เดี่ยวที่ซ้ำกัน 14 ครั้ง
<u>4.40</u>	<u>ต</u>	1

จากตารางข้างต้น พบว่าพยางค์เดี่ยวที่ซ้ำกัน 10 ครั้ง มี ร 5 ตัว และ ก, ต อย่างละ 1 ตัว พยางค์เดี่ยวที่ซ้ำกัน 11 ครั้ง มี ร 2 ตัว และ ต 1 ตัว พยางค์เดี่ยวที่ซ้ำกัน 12 ครั้งมี ร หนึ่งตัว และพยางค์เดี่ยวที่ซ้ำกัน 14 ครั้งมีเพียง ต หนึ่งตัวเช่นกัน

โคลงที่มีพยางค์ ต ซ้ำกัน 10 ครั้ง 11 ครั้ง และ 14 ครั้งจะแสดงด้วยตัวอย่างจาก โคลงที่ 4.87, โคลงที่ 4.67 และโคลงที่ 4.40 ตามลำดับ ดังนี้

โคลงที่มีพยางค์ ต ซ้ำกัน 10 ครั้ง

อิตฺติ วิหิตฺตวิวิทํ วิศฺววิศฺรณตฺตทฺรติ

ตฺตริชคทวนทิกษาพททกษํ กุมารม |

นรบตฺตริวโลกย ปรียมานะ ส เมเน

นิชกุลมตฺตตุงคํ นิหนุตฺตาราตฺตครวม || 4.87 ||<sup>506</sup>

โคลงที่มีพยางค์ ต ซ้ำกัน 11 ครั้ง

ยตฺตไรว ยตฺตไรว กุมารคตฺตเร

วยาปาริตฺตํ โลจนมงคนาภิ |

ตตฺตไรว ตตฺตไรว พทฺว กานตฺติ-

นิรยาสนิะสยุตฺตมิวานุชกตฺตม || 4.67 ||<sup>507</sup>

<sup>506</sup> Ibid, 124.

<sup>507</sup> Ibid, 117.

**โคลงที่มีพยัญชนะ ต ซ้ำกัน 14 ครั้ง**

ยตุการยเต ตตุร ปติวรตภาภิ

กฤตวา ตเทตตสกลั กุมาระ ।

ตยา สมั ตามรสายตภาชยา

ชคาม ไวตฺวานิกเวทิมธยม ॥ 4.40 ॥<sup>508</sup>

โคลงที่มีพยัญชนะ (ร) ซ้ำกัน 10 ครั้ง 11 ครั้ง และ 12 ครั้งจะแสดงด้วยตัวอย่างจาก โคลงที่ 4.50, โคลงที่ 4.9 และโคลงที่ 4.23 ตามลำดับ ดังนี้

**โคลงที่มีพยัญชนะ (ร) ซ้ำกัน 10 ครั้ง**

วกต(ร)า(ร)วินท์ ป(ร)ิตะ ป(ร)กี(ร)ณา

วามภ(ร)โว มงคธุม(ร)าชีะ ।

อนยามฤตําศุภ(ร)มตะ ป(ร)ยาด-

มธตต สากษาดป(ร)เวชลกษมิมี ॥ 4.50 ॥<sup>509</sup>

**โคลงที่มีพยัญชนะ ร ซ้ำกัน 11 ครั้ง**

ตตะ ป(ร)กี(ร)ณากินวป(ร)สุเน

จตุษกมธเย วินเวศย สขยะ ।

นนานวิไร(ร)าก(ร)ไณ(ร)น(ร)นท(ร)-

กนยามลัจจ(ร)ุ(ร)ติป(ร)วีณาะ ॥ 4.9 ॥<sup>510</sup>

**โคลงที่มีพยัญชนะ ร ซ้ำกัน 12 ครั้ง**

(ร)(ร)าช ตสยา นว(ร)ม(ร)าชี-

(ร)า(ร)หตสตุคปโยธ(ร)าท(ร)ิม ।

ศฤงศา(ร)โยเน(ร)วลมพนา(ร)ถ-

มालมพิเตนทิว(ร)มาลิเกว ॥ 4.23 ॥<sup>511</sup>

<sup>508</sup> Ibid, 107.

<sup>509</sup> Ibid, 111.

<sup>510</sup> Ibid, 94.

<sup>511</sup> Ibid, 100.

รูปแบบที่ 2 การซ้ำพยัญชนะซ้อนกัน 2 ตัวหลายๆ ครั้ง

จำนวนครั้งที่มีการซ้ำพยัญชนะซ้อนกัน 2 ตัวมีปรากฏในสรรคที่ 4 ดังนี้

1.พยัญชนะซ้อนกัน 2 ตัวซ้ำกัน 3 ครั้ง

ในสรรคที่ 4 พบโคลกที่มีพยัญชนะซ้อนกัน 2 ตัวซ้ำกัน 3 ครั้งอยู่ 16 โคลก ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 38 ตารางแสดงพยัญชนะซ้อนกัน 2 ตัวซ้ำกัน 3 ครั้ง

พยัญชนะซ้อนกัน 2 ตัว ซ้ำกัน 3 ครั้ง	สรรค/โคลกที่ปรากฏ พยัญชนะซ้อนกัน 2 ตัว
สย	(4.1) (4.14) (4.16) (4.34) (4.57)
ปร	(4.9) (4.77) (4.84)
ลล	(4.10)
กต	(4.18)
ณช	(4.32)
ทฐ	(4.33)
นต	(4.58)
งค	(4.65)
ตฐ	(4.66)
ตย	(4.83)

พยัญชนะซ้อนกัน 2 ตัวที่ซ้ำกัน 3 ครั้งในโคลกเดียวกันจะแสดงด้วยตัวอย่างจากโคลกที่ 4.1 (สย) โคลกที่ 4.9 (ปร) โคลกที่ 4.10 (ลล) โคลกที่ 4.18 (กต) โคลกที่ 4.32 (ณช) โคลกที่ 4.33 (ทฐ) โคลกที่ 4.58 (นต) โคลกที่ 4.65 (งค) โคลกที่ 4.66 (ตฐ) โคลกที่ 4.83 (ตย) ดังนี้

(1) **สย** ในโคลกที่ 4.1

อโถ กุมาร**สย** กุโลทว**สย**

กรครหํ การยิตุ นเรนทระ ।

กา**สย** โยคยา ภฺวิ กนฺยเกติ

ส จินฺตยามาส สมตพฺนฺธะ ॥ 4.1 ॥<sup>512</sup>

<sup>512</sup> Ibid, 91.

(2) **ปร** ในโคลกที่ 4.9

ตตะ **ปร**กีรณภินว**ปร**สุเน

จตุษกมธเย วินิเวศย สขยะ ।

นानาวิโรธารกรโณรณเรนทร-

กนยามลัจกรุติ**ปร**วีณะ ॥ 4.9 ॥<sup>513</sup>

(3) **ลล** ในโคลกที่ 4.10

อนตะสมาเวชิต**ลล**ม**ลล**-

ธม**ลล**พนธสตรเลขณายะ ।

ตตาน ตาราคณศาริตสย

คาฒานธการสทพกสย กานติม ॥ 4.10 ॥<sup>514</sup>

(4) **กต** ในโคลกที่ 4.18

อาม**กต**ม**กต**าสทรศนีย-

มาพิภรตี กณจมติว เรเช ।

นิษจยต**กต**านิกราภีราม-

ศงไซชชวลา สาครวีจิกเว ॥ 4.18 ॥<sup>515</sup>

(5) **กข** ในโคลกที่ 4.32

ปรสนนคมภีรวปะ กุมาระ

ปรวาลมกตามย**กข**ลาภยาม ।

**กข**ทำศตาราริ**กข**ลาภยา-

มล็กฤโต เมรุริวาลูโลก ॥ 4.32 ॥<sup>516</sup>

<sup>513</sup> Ibid, 94.

<sup>514</sup> Ibid, 95.

<sup>515</sup> Ibid, 98.

<sup>516</sup> Ibid, 104.

(6) **ทร** ในโคลกที่ 4.33

วรศจกาเศ หริจนทนาร**ทร**

พาลาตปาตามร อีโวทยา**ทร**ริะ |

ธาตุจณฎาวิจฉริตะ กรีว

สัธยามหะสาน**ทร** อีวามฤต่าศุะ || 4.33 ||<sup>517</sup>

(7) **นต** ในโคลกที่ 4.58

วิภูษไณร**นต**ริเต มทงเค

ไนสรคิกิม กาน**นต**ิมเสาน ปศเยต |

อิติว ไนปลยมกลบ**นต**ิ

กาจิตปรเปเท สหสา ควากษม || 4.58 ||<sup>518</sup>

(8) **งค** ในโคลกที่ 4.65

ตมายตากษยะ สปลถณียม**งค**-

ท**งค**านตรี คนตุมศกนุวาไนะ |

อากรณปุรปรสฤไตรปาง**งค**-

ราโลกยามาสุรตฤปติภาชะ || 4.65 ||<sup>519</sup>

(9) **ตฺร** ในโคลกที่ 4.66

ตาส่า กุมาระ ศต**ตฺร**มิตโร-

รวีโลจไนรวีสมยนิรินิเมไชะ |

องเคษุ สรว**ตฺร** นิชกตพิมไพะ

สากษาท สหสรากษ อีวาพภาเส || 4.66 ||<sup>520</sup>

<sup>517</sup> Ibid, 104,

<sup>518</sup> Ibid, 114.

<sup>519</sup> Ibid, 116.

<sup>520</sup> Ibid, 116,

(10) **ตย** ในโคลกที่ 4.83

อิตยาทิมาสำ คิรม**ตย**พารา-

มากรณยณ กรณสุชายมานาม |

ปรทกษิณีก**ตย** บุริม กุมาระ

ปราวิภษทนตรภวนํ นฤปลย || 4.83 ||<sup>521</sup>

## 2. พยัญชนะซ้อนกัน 2 ตัวซ้ำกัน 5 ครั้ง

ในสรรคที่ 4 พบโคลกที่มีพยัญชนะซ้อนกัน 2 ตัวซ้ำกัน 5 ครั้งเพียงโคลกเดียว คือโคลกที่ 4.67 ที่ปรากฏ **ตฺร** ซ้ำกัน 5 ครั้ง ดังต่อไปนี้

**ยตไรว ยตไรว** กุมาร**คตไร**

วยาปาริตํ โลจนมกนาภิ |

**ตตไรว ตตไรว** พภูว กานติ-

นิรยาสนิะสยุตมิวานุชกตม || 4.67 ||<sup>522</sup>

สรุปได้ว่า ในสรรคที่ 4 ของปัทยจุฑามณีของพุทธโฆษาจารย์พบวฤตตยนุปราส อยู่ 2 ประเภท ได้แก่ ประเภทที่มีพยัญชนะตัวเดียวซ้ำกันหลายๆ ครั้ง (3-14 ครั้ง) ในโคลกเดียวกัน และประเภทที่มีพยัญชนะซ้อน 2 ตัวซ้ำกันหลายๆ ครั้ง (3 ครั้งและ 5 ครั้ง) ซึ่งพบวฤตตยนุปราสประเภทแรกมากที่สุด

## 2. อนุปราสประเภทซ้ำคำ

## 2.1 ลาฎานุปราส (lāṭānuprāsa)

ใน “อสังการศาสตร์” วาควณได้ระบุคำจำกัดความของ “ลาฎานุปราส” ว่า “ลาฎานุปราส (อนุปราสที่ชาวลาฎานียใช้) เป็นการกล่าวคำเดียวกันซ้ำไป”<sup>523</sup> ส่วนใน “กายประภาศะ” มัมมภูได้อธิบายว่า “ลาฎานุปราสคืออนุปราสประเภทซ้ำคำ โดยคำที่ซ้ำกันมีความหมายเหมือนกัน และใช้ในความหมายเดียวกัน แต่มีการประยุกต์ใช้ต่างกัน และที่ได้ชื่อว่า “ลาฎานุปราส” ก็เพราะเป็น

<sup>521</sup> Ibid, 123.

<sup>522</sup> Ibid, 117.

<sup>523</sup> กรมศิลปากร, อสังการศาสตร์: ป.ส.ศาสตริ แปลจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต, 23.



อนุปราสได้รับความนิยมในหมู่ชาวเมืองลาฏะ”<sup>524</sup> นอกจากนี้ อนุปราสประเภทนี้ยังมีอีกชื่อหนึ่งคือ “ปทานุปราส” (padānuprāsa)<sup>525</sup>

ใน “กายประภาสะ” ได้แบ่งลาฏานุปราสออกเป็น 5 ประเภทด้วยกัน<sup>526</sup> ได้แก่

1. ประเภทที่มีการซ้ำกันหลายบท
2. ประเภทที่มีการซ้ำกันเพียงบทเดียว
3. ประเภทที่มีการซ้ำคำนามในสมาสเดียวกัน
4. ประเภทที่มีการซ้ำคำนามในสองสมาสที่ต่างกัน
5. ประเภทที่มีการซ้ำคำนามในสมาสและคำนามนอกสมาส

**ประเภทที่ 1 มีการซ้ำกันหลายบท** คือลาฏานุปราสที่มีการซ้ำบท (คำที่ลงท้ายด้วยวิภक्ति) หลายบทในโคลงเดียวกัน ดังตัวอย่างใน “อลังการศาสตร์” ของวาคภฏะ บริจเฉทที่ 4 ข้อที่ 20<sup>527</sup>

**ตมฺ ปริยา** เจจฺจโกรากฺษิ **สวรดโลกฺสุเขน** กิम् ฯ

**ตมฺ ปริยา** ยทิ น สยามเ **สวรดโลกฺสุเขน** กิम् ฯ।

(คำแปล) ดูกรนางผู้มีนัยน์ตางามเหมือนตานกจโกร ถ้านางได้เป็นคู่รักของเราแล้ว ความสุขในสวรรค์จะเป็นของวิเศษอะไร ถ้านางไม่ได้เป็นคู่รักของเราแล้ว ความสุขในสวรรค์จะเป็นของวิเศษอะไร

เห็นได้ว่า ตัวอย่างข้างต้นจัดอยู่ในลาฏานุปราสประเภทที่มีหลายบทซ้ำกัน ได้แก่ **ตมฺ ปริยา** **สวรดโลกฺสุเขน** **กิम्**

<sup>524</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 322.

<sup>525</sup> *Kāvya prakāśa IX*, p. 322. eṣa padānuprāsa ityanīye || 81 ||

<sup>526</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 322.

<sup>527</sup> กรมศิลปากร, *อลังการศาสตร์: ป.ส.ศาสตร์ แปลจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต*, 23.

ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 15 โศลกที่เป็นลาภูณุปราสประเภทซ้ำกันหลายบท ได้แก่ (สรรคที่ 1) โศลกที่ 3, 51 และ 79 (สรรคที่ 2) โศลกที่ 50 และ 59 (สรรคที่ 3) โศลกที่ 4, 13, 46, 57 และ 58 (สรรคที่ 4) โศลกที่ 33 และ 67 (สรรคที่ 5) โศลกที่ 29 (สรรคที่ 10) โศลกที่ 28 และ 51 ดังตัวอย่างในโศลกที่ 4 ของสรรคที่ 3<sup>528</sup> ที่แสดงไว้ข้างล่างนี้

**ยลา ยลา วลทธิมวป** ตสยา

มธย์ มหิษยา มหนิยมูระเตะ |

**ตลา ตลา วลทธิมวป** คาคฺตร-

มปุตรตาโศกกฤตสย ภรฺตฺตะ || 3.4 ||

(คำแปล) ยิ่งพระอุทรของพระมเหสีผู้มีรูปโฉมอันน่ายกย่องนั้นขยายใหญ่ขึ้น (เท่าใด) พระวรกายของพระสวามี ซึ่งชอบพอมเพราะทนทุกข์กับความเศร้าโศกจากการไม่มีพระโอรส ก็ยิ่งมีมากขึ้น (เท่านั้น)

เห็นได้ว่า ในโศลกข้างต้นมีหลายบทที่ซ้ำกัน คือ **ยลา ตลา วลทธิมวป**

**ประเภทที่ 2 มีการซ้ำกันเพียงบทเดียว** คือลาภูณุปราสที่มีการซ้ำบท (คำที่ลงท้ายด้วยวิภक्ति) เพียงบทเดียวในโศลก ดังตัวอย่างใน “กาวยประกาศะ” ของมัมมภู (IX 358)<sup>529</sup>

วหนิ วรฺวณินฺยาส ตสยฺยา สตยม **สุธากระ** |

**สุธากระ** กว นุ ปุณะ กลักวิกโล ภเวตุ || 358 ||

(คำแปล) ใบหน้าของหญิงสาวผู้มีผิวสวยคนนั้น แท้จริงคือ **พระจันทร์** แล้ว **พระจันทร์** จะมีตำหนิเป็นรอยต่างจากที่เห็นอีกเล่า<sup>530</sup>

เห็นได้ว่า ตัวอย่างข้างต้นจัดอยู่ในลาภูณุปราสประเภทที่มีการซ้ำบทเพียงบทเดียวคือ “**สุธากระ**” ซึ่งแปลว่า “**พระจันทร์**”

ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 29 โศลกที่เป็นลาภูณุปราสประเภทมีการซ้ำบทเพียงบทเดียว ได้แก่ (สรรคที่ 1) โศลกที่ 2, 47, 55 และ 66 (สรรคที่ 2) โศลกที่ 48 (สรรคที่ 3) โศลกที่ 2, 3, 10, 12, 14, 18, 29, 33 และ 34 (สรรคที่ 4) โศลกที่ 55, 64 และ 80

<sup>528</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya*, 64.

<sup>529</sup> Jha, Ganganatha, *Kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 323.

<sup>530</sup> แปลโดยผู้วิจัย

(สรรคที่ 5) โสลกที่ 60 (สรรคที่ 6) โสลกที่ 4 และ 22 (สรรคที่ 7) โสลกที่ 53 (สรรคที่ 8) โสลกที่ 40 (สรรคที่ 9) โสลกที่ 28, 42, 74 และ 75 (สรรคที่ 10) โสลกที่ 24, 34 และ 42 ดังตัวอย่างใน โสลกที่ 80 ของสรรคที่ 4<sup>531</sup> ต่อไปนี้

นิรมาณกาเล ภูวนตรยสย

**สัถตย สัถตย** สมารปีเตน ।

เสานทรยสาเรณ สโรชชนมา

ปราเยณ จกเร ยวราชเมนม ॥ 4.80 ॥

(คำแปล) “พระพรหมอาจจะสร้างยุวราชาพระองค์นี้โดยการแบ่งน้ำทิพย์แห่งความงามซึ่งได้เก็บรวบรวมครั้งแล้วครั้งเล่าในช่วงเวลาแห่งการสร้างโลกทั้งสาม”

ในโคลกข้างต้น มีบทที่ซ้ำกันเพียงบทเดียว คือ “**สัถตย**” ซึ่งแปลว่า “**ได้เก็บรวบรวม**”

**ประเภทที่ 3** มีการซ้ำคำนามในสมาสเดียวกัน คือลาภานุปราสาทที่มีการซ้ำคำนามในสมาสเดียวกัน ดังตัวอย่างใน “กวยประกาศะ” ของมัมมฎะ (IX 359)<sup>532</sup>

ลิตกร-กรจวิภา วิภากรการ ธรณิธร กิระติะ ।

เปารุชกมลลา กมลา สาปี ตไววาสติ นานยสย ॥ 359 ॥

(คำแปล) ข้าแต่เจ้าแห่งแผ่นดินผู้ทรงมีลักษณะคล้ายพระอาทิตย์ที่ทำให้พระจันทร์มีแสงอันสุกใสคือพระเกียรติของพระองค์ นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงเป็นผู้เดียวเท่านั้นที่มีพระลักษณะคือความรุ่งเรืองแห่งพระราชอำนาจ<sup>533</sup>

จากตัวอย่างข้างต้น พบการซ้ำคำนามในสมาสเดียวกันคือ คำว่า “**กร**” ซึ่งแปลว่า “**ข้า**”

ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 27 โสลกที่มีการซ้ำคำนามในสมาสเดียวกัน ได้แก่ (สรรคที่ 1) โสลกที่ 52, 59, 62, 64, และ 74 (สรรคที่ 2) โสลกที่ 12, 28, 30, 38, 39, 51 และ 54 (สรรคที่ 3) โสลกที่ 20, 23. และ 41 (สรรคที่ 4) โสลกที่ 18, 53, 62 และ 65

<sup>531</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 122.

<sup>532</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 324.

<sup>533</sup> แปลโดยผู้วิจัย

(สรรคที่ 5) โศลกที่ 20 (สรรคที่ 8) โศลกที่ 13 และ 46 (สรรคที่ 9) โศลกที่ 2 และ 46 (สรรคที่ 10) โศลกที่ 6, 15 และ 22 ดังตัวอย่างในโศลกที่ 51 สรรคที่ 2<sup>534</sup> ต่อไปนี้

เต'ปี ปรสนนมนสะ ปรณิปตย ตสไม

วฺยชวาปยน วินยนมฺริตปุรฺวกายะ |

**เทวาริเทว** ชคตามวโพธนาย

สฺติชชเต สมฺจิโต'วสรรสฺตเวติ || 2.51 ||

(คำแปล) เหล่าทวยเทพผู้มีจิตใจเบิกบานเช่นกันก็ได้ถวายความเคารพต่อพระองค์ด้วยกายส่วนบนที่โน้มลงอย่างนอบน้อมแล้ว จึงกราบทูลให้ทรงทราบที่ว่า “ข้าแต่**เทพ**ผู้เป็นใหญ่แห่ง**เทพ**ทั้งหลาย โอกาสอันเหมาะสมเพื่อขึ้นนำชาวโลกทั้งหลายของพระองค์ได้มาถึงแล้วพระเจ้าข้า” จากตัวอย่างข้างต้น มีคำนามที่ซ้ำกันในสมาสเดียวกันคือ คำว่า “**เทว**” ซึ่งแปลว่า “**เทพ**”

**ประเภทที่ 4** มีการซ้ำคำนามในสองสมาสที่ต่างกัน คือลาภานุปราสาทที่มีการซ้ำคำนามแต่อยู่ต่างสมาสกัน ดังตัวอย่างใน “กาวยประกาศะ” ของมัมมภู (IX 359)<sup>535</sup>

ลิตกรกรรฺจิริ**วิภา** **วิภา**กรการ ธรณิธร กิรฺติชะ |

เปารุชกฺมลา กฺมลา สาปี ตไววาสฺติ นานยสฺย || 359 ||

(คำแปล) ข้าแต่เจ้าแห่งแผ่นดินผู้ทรงมีลักษณะคล้ายพระอาทิตย์ (ผู้สร้าง**แสง**) ที่ทำให้พระจันทร์มี**แสง**อันสุกใสคือพระเกียรติของพระองค์ นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงเป็นผู้เดียวเท่านั้นที่มีพระลักษณะคือความรุ่งเรืองแห่งพระราชอำนาจ<sup>536</sup>

จากตัวอย่างข้างต้น พบการซ้ำคำว่า “**วิภา**” ที่แปลว่า “**แสง**” ซึ่งไม่ได้อยู่ในสมาสเดียวกัน

ใน “ปัทยจฺฐาตมฺนิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 60 โศลกที่มีการซ้ำคำนามในสองสมาสที่ต่างกัน ได้แก่ (สรรคที่ 1) โศลกที่ 24, 31, 46, 64, 70 และ 79 (สรรคที่ 2) โศลกที่ 40 และ 52 (สรรคที่ 3) โศลกที่ 6, 12, 14, 19, 20, 34 และ 62 (สรรคที่ 4) โศลกที่ 3, 18, 27, 51, 72, 81 และ 83 (สรรคที่ 5) โศลกที่ 42 (สรรคที่ 6) โศลกที่ 2, 7, 8, และ 16 (สรรคที่ 7) โศลกที่ 6, 9, 32,

<sup>534</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya*, 61.

<sup>535</sup> Jha, Ganganatha, *Kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 324.

<sup>536</sup> แปลโดยผู้วิจัย

48 และ 56 (สรรคที่ 8) โศลกที่ 6, 10, 13, 19, 20, 33, 36, 38, 39, 40, 42 และ 46 (สรรคที่ 9) โศลกที่ 2, 4, 28, 29, 43, 46, 51, 53, 54 และ 64 (สรรคที่ 10) โศลกที่ 21, 24, 26, 27, 51 และ 52 ดังตัวอย่างในโศลกที่ 56 ของสรรคที่ 7<sup>537</sup> ต่อไปนี้

เอวํ ส กฤตวา สรลีวิหาริ

สหาโรโรเช สรลีรुहाकुषे ।

उत्तिय तस्यासद्गुसुनिविष्णु

पुत्रोपजार् सन् विवेत् ॥ 7.56 ॥

(คำแปล) หลังจากทรงเล่นอย่างสนุกสนานในสระน้ำกับบรรดาสตรีจากพระราชวังฝ่ายในเช่นนั้นแล้ว พระกุมารผู้มีพระเนตรตั้งดอกบัวก็ทรงขึ้นจากน้ำ แล้วเสด็จเข้าไปยังเรือนที่ประทับที่ตั้งอยู่ริมสระน้ำนั้นซึ่งได้จัดเตรียมสำหรับการเสด็จมา (ของพระองค์)

จากตัวอย่างข้างต้น พบคำว่า “สรลี” ซึ่งแปลว่า “สระน้ำ” ปรากฏอยู่ในสองสมาสที่ต่างกัน

**ประเภทที่ 5 มีการซ้ำคำนามในสมาสและคำนามนอกสมาส** คือลาภานุปราสที่มีการซ้ำคำนามโดยคำหนึ่งจะอยู่ในสมาส ส่วนอีกคำอยู่นอกสมาส ดังตัวอย่างใน “กาวยประกาศะ” ของมัมมภู (IX 359)<sup>538</sup>

सितकररुजिर्वा विभाकराकर चरुधर किरुते ।

पेरुषगमला गमला सापि तवैवासुति नान्यस्य ॥ 359 ॥

(คำแปล) ข้าแต่เจ้าแห่งแผ่นดินผู้ทรงมีลักษณะคล้ายพระอาทิตย์ที่ทำให้พระจันทร์มีแสงอันสุกใสคือพระเกียรติของพระองค์ นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงเป็นผู้เดียวเท่านั้นที่มีพระลักษมีคือความรุ่งเรืองแห่งพระราชอำนาจ<sup>539</sup>

จากตัวอย่างข้างต้น พบคำที่ซ้ำกันคือคำว่า “गमला” โดยคำแรกจะอยู่ในสมาสแปลว่า “ความรุ่งเรือง” และอีกคำอยู่นอกสมาสแปลว่า “พระลักษมี” หรือ “เทพแห่งความรุ่งเรือง”

<sup>537</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 198.

<sup>538</sup> Jha, Ganganatha, *Kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 324.

<sup>539</sup> แปลโดยผู้วิจัย

ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 26 โศลกที่มีการซ้ำคำนามที่อยู่  
ในสมาสและอยู่นอกสมาส ได้แก่ (สรรคที่ 1) โศลกที่ 50 (สรรคที่ 2) โศลกที่ 39 และ 49 (สรรคที่ 3)  
โศลกที่ 20, 21, 41, 53, 54, 56 และ 62 (สรรคที่ 4) โศลกที่ 1 และ 15 (สรรคที่ 5) โศลกที่ 4, 59  
และ 60 (สรรคที่ 6) โศลกที่ 15 และ 35 (สรรคที่ 7) โศลกที่ 19 และ 30 (สรรคที่ 8) โศลกที่ 17 และ  
22 (สรรคที่ 9) โศลกที่ 51, 58 และ 75 (สรรคที่ 10) โศลกที่ 39 และ 51 ดังตัวอย่างในโศลกที่ 51  
ของสรรคที่ 10<sup>540</sup> ต่อไปนี้

ปฺนยาตมนามธิปเต ปฺรุโชตตมตว-

มาปตฺ ปทํ ตวมภิวาณฉลิ กิ ตโปภิยะ ।

อสมาสฺ กามปี วรฺฐมธิโรปย ตว

วฤษสฺตณฺฐ มหติ เมรุศิวาวิศาลเ ॥ 10.51 ॥

(คำแปล) “ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นราชาแห่งผู้มีคุณธรรม การบำเพ็ญภาวนา  
ภาวนาจะมีประโยชน์อะไรแก่พระองค์เล่า (หาก) พระองค์ทรงปรารถนาหนทางที่จะบรรลุความเป็น  
มหาบุรุษผู้ประเสริฐสุดแล้ว พระองค์ควรให้หญิงสาวคนใดคนหนึ่งในพวกหม่อมฉันขึ้นไปบนพระอูระ  
อันใหญ่โตของพระองค์ซึ่งกว้างใหญ่ไพศาล (ราวกับ) ก้อนหินบนเขาพระสุเมรุ”

จากตัวอย่างข้างต้น พบคำว่า “ตวม” หรือ “ตว” ซึ่งแปลว่า “พระองค์”  
ปรากฏอยู่ทั้งในสมาสและนอกสมาส

สรุปได้ว่า ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” จะพบลาภานุปราสประเภทที่  
มีการซ้ำคำนามในสมาสที่ต่างกันมากที่สุดคือในทุกสรรคจำนวน 60 โศลก และมีสองประเภทที่ไม่  
ปรากฏในทุกสรรคคือประเภทที่มีการซ้ำกันหลายบทและประเภทที่มีการซ้ำคำนามในสมาสเดียวกัน

#### 4.2.1.2 ยมก (yamaka)

“ยมก” เป็นศัพท์ทางการอีกประเภทหนึ่งซึ่งในตำราต่างๆ ได้ให้คำจำกัดความดังนี้

1. “ยมก” คือการกล่าวซ้ำในบทเดียวกันของคำหรือพยางค์ที่มีเสียงคล้ายกันแต่  
ความหมายต่างกัน<sup>541</sup>

2. “ยมก” คือการเล่นคำโดยใช้คำที่มีเสียงเหมือนกันทุกพยางค์หรือบางพยางค์  
แต่สื่อความหมายต่างกัน คำประพันธ์วรรคเดียวกันหรือบทเดียวกัน ตัวอย่างเช่น การซ้ำพยางค์  
sama และ asama ในคำประพันธ์ต่อไปนี้<sup>542</sup>

<sup>540</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of  
Buddhaghōṣācārya*, 272.

<sup>541</sup> Monier Monier-Williams, *Monier-Williams Sanskrit-English Dictionary*, 846.

<sup>542</sup> กุสุมา รักษมณี, *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*, 27.

samāsamasamo ‘samah

(ท่านเป็นผู้ที่) ไม่มีผู้ใดเทียบเท่า (asama)

เป็นผู้เที่ยงธรรม (sama) ต่อผู้ที่เสมอ (sama)

และผู้ที่ไม่เสมอ (asama) (กับท่าน)

3. “ยมก” คือกล่าวซ้ำซึ่งบาท คำ หรือตัวอักษรของคำไว้ติดๆ กันหรือไม่ติดๆ กัน ณ ที่เบื้องต้น ตอนกลาง หรือเบื้องปลาย (ของบทหรือบาท) และให้ความหมายต่างกัน<sup>543</sup>

4. “ยมก” เป็นการกล่าวซ้ำคำที่ออกเสียงเหมือนกันแต่มีความหมายต่างกัน ส่วน “อนุปราส” คำที่กล่าวซ้ำไม่จำเป็นต้องมีความหมายต่างกัน<sup>544</sup>

ในการศึกษา ผู้วิจัยจะกำหนดให้พยัญชนะหรือคำที่ซ้ำกันใน “ยมก” ต้องมีความหมายต่างกันเพื่อให้แตกต่างจากคำที่กล่าวซ้ำใน “อนุปราส” ที่ไม่จำเป็นต้องมีความหมายต่างกัน โดยจะแยกประเภทของ “ยมก” ออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่ ประเภทที่มีการกล่าวซ้ำทั้งบาท ประเภทที่มีการกล่าวซ้ำคำ และประเภทที่มีการกล่าวซ้ำตัวอักษรของคำไว้ติดๆ กันหรือไม่ติดๆ กัน ดังรายละเอียดและตัวอย่างที่แสดงไว้ใน “อสังการศาสตร์ของวาทกรรม” ที่แปลเป็นภาษาไทยโดย ป.ส.ศาสตรี

### 1. “ยมก” ประเภทที่มีการกล่าวซ้ำทั้งบาท

คือการนำเอาข้อความในบาทที่ 1 มากล่าวซ้ำในบาทที่ 2 หรือบาทที่ 2 ซ้ำกับบาทที่ 3 ในทำนองเดียวกันบาทที่ 3 จะซ้ำกับบาทที่ 4 หรือข้อความในบาทที่ 1 กล่าวซ้ำในบาทที่ 2, 3 และ 4 ก็ได้ หรือแม้กระทั่งบาทที่มีข้อความกล่าวซ้ำกันจะอยู่ห่างกัน เช่น บาทที่ 1 ซ้ำกับบาทที่ 3, บาทที่ 1 ซ้ำกับบาทที่ 4 และบาทที่ 2 ซ้ำกับบาทที่ 4 เป็นต้น นอกจากนี้ ข้อความที่ซ้ำกันอาจมี 2 ข้อความในบทเดียวกัน เช่นข้อความหนึ่งที่ซ้ำกันอยู่บาทที่ 1 และ 2 ส่วนอีกข้อความหนึ่งอยู่บาทที่ 3 และ 4 ลักษณะของ “ยมก” แต่ละชนิดจะแสดงด้วยตัวอย่างต่อไปนี้

#### (1.1) ข้อความในบาทที่ 1 ซ้ำกับบาทที่ 2

##### ตัวอย่าง

(ทยา จกเร) (ทยาจกเร) ฯ

สตาม ยสมาท- ภวาน วิตตม ฯ

(คำแปล) นับว่าท่านได้โปรดปราน เพราะได้ประสาทเงินทองแก่สาธุชน)<sup>545</sup>

<sup>543</sup> กรมศิลปากร, อสังการศาสตร์: ป.ส.ศาสตรี แปลจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต, 24.

<sup>544</sup> เรื่องเดียวกัน, 71.

<sup>545</sup> เรื่องเดียวกัน, 24.

เห็นได้ว่า “ทยำ จกเร” ที่แปลว่า “ได้โปรดปราน” ในบาทที่ 1 ถูกนำมากล่าวซ้ำในบาทที่ 2 แต่ใช้ในความหมายต่างกันคือ “ทยำจกเร” ที่แปลว่า “ได้ประสาท” ดังนั้น ตัวอย่างนี้จึงเป็น “ยมก” ประเภทกล่าวซ้ำทั้งบาทในบาทที่ 1 และบาทที่ 2

### (1.2) ข้อความในบาทที่ 2 ซ้ำกับบาทที่ 3

#### ตัวอย่าง

ยศสุเต สมุทราน (สทา' ปนุ - นคาเร:) ฯ

(สทา ปนุ นคาเร:) สมานางคกานเต: ฯ

(คำแปล) “พระเกียรติของพระองค์ผู้เสมือนพระอินทร์และทรงมีพระฉวีวรรณเสมอด้วยฉวีวรรณของพญาครุฑเป็นนิตย์ ได้ไปจดสมุทรทั้งหลายเป็นนิตย์”<sup>546</sup>

เห็นได้ว่า มีการนำข้อความในบาทที่ 2 “สทา' ปนุ-นคาเร:” ที่แปลว่า “จากเมืองไปจด (มหาสมุทรทั้งหลาย) เป็นนิตย์” มากล่าวซ้ำในบาทที่ 3 “สทา ปนุ นคาเร:” ที่แปลว่า “ของพญาครุฑเป็นนิตย์” แต่ข้อความทั้งสองมีความหมายต่างกัน ตัวอย่างนี้จึงเป็น “ยมก” ประเภทกล่าวซ้ำทั้งบาทในบาทที่ 2 และบาทที่ 3

### (1.3) ข้อความในบาทที่ 3 ซ้ำกับบาทที่ 4

#### ตัวอย่าง

ทวิชามุทธตานาน- นิหสิ ตวมินทร ฯ

(มุทม โภ ธราณ-) (มุทม โภธราณม) ฯ

(คำแปล) “ข้าแต่พระราชาผู้เสมือนพระอินทร์ พระองค์ก็ย่อมทรงทำลายความทะนงของภูเขาและเมฆอันสูง คือศัตรูผู้ฮึกเหิม”<sup>547</sup>

เห็นได้ว่า มีการนำเอาข้อความในบาทที่ 3 “มุทม โภ ธราณ-” ที่แปลว่า “ข้าแต่พระราชา...ความทะนงของภูเขา” มากล่าวซ้ำในบาทที่ 4 “มุทม โภธราณม” ที่แปลว่า “เมฆอันสูง” แต่ข้อความทั้งสองมีความหมายต่างกัน ตัวอย่างนี้จึงเป็น “ยมก” ประเภทกล่าวซ้ำทั้งบาทในบาทที่ 3 และบาทที่ 4

### (1.4) ข้อความในบาทที่ 1 ซ้ำกับบาทที่ 2, 3 และ 4

#### ตัวอย่าง

(รมภารามา กุรพก กมลา)- (รมภา รามา กุรพกกมลา) ฯ

(รมภารามา' กุรพกกมลา)- (รมภารามา' กุรพกกมลา) ฯ

<sup>546</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

<sup>547</sup> เรื่องเดียวกัน, 25.



(คำแปล) “ข้าแต่ (พระเนมิชินเจ้า) ผู้ทรงปกป้อง สถานที่ (อันได้กล่าวแล้ว นั้น) มีสวนกล้วย มีแต่เกิดบัว เป็นที่พึงใจ เป็นที่งามด้วยต้นไม้กุรพก มีผู้หญิงล้วนแต่นางฟ้า เป็นที่ประเสริฐปราศจากนกยาง (หรือ “คนโกง”) มีน้ำมาก ออกจะเป็นสีขาวเพราะดาว และมีเนื้อประเภทกมลอันมีเสียดี”<sup>548</sup>

เห็นได้ว่า มีการนำเอาข้อความในบาทที่ 1 “รมภารามา กุรพก กมล” ที่แปลว่า “ผู้ทรงปกป้องสถานที่ มีสวนกล้วย มีแต่เกิดบัว” มากล่าวซ้ำถึงสามครั้ง คือในบาทที่ 2 “รมภารามา กุรพกกมล” แปลว่า “เป็นที่พึงใจเป็นที่งามด้วยต้นไม้กุรพก มีผู้หญิงล้วนแต่นางฟ้า” ในบาทที่ 3 “รมภารามา กุรพกกมล” แปลว่า “เป็นที่ประเสริฐปราศจากนกยาง มีน้ำมาก” และในบาทที่ 4 “รมภารามา กุรพกกมล” แปลว่า “ที่เป็นสีขาวเพราะดาว และมีเนื้อประเภทกมลอันมีเสียดี” แต่ข้อความทั้งสี่มีความหมายต่างกัน ตัวอย่างนี้จึงเป็น “ยมก” ประเภทกล่าวซ้ำทั้งบาทในบาทที่ 1, 2, 3 และ 4

#### (1.5) ข้อความในบาทที่ 1 ซ้ำกับบาทที่ 3

##### ตัวอย่าง

(สารี ควยสวนนินย-) ราชิกานนมครตะ ฯ

(สารีควยสำ นินย-) ทารุณม ศิขเร คิเร: ฯ

(คำแปล) “ณ ที่ยอดภูเขา ตอนด้านหน้า มีป่าอันงามด้วยการที่มีวัชระทิงอยู่ใกล้ และเป็นที่ปราศจากภัยอันตราย เพราะเป็นที่อาศัยของเนื้อและนก”<sup>549</sup>

เห็นได้ว่า มีการนำเอาข้อความในบาทที่ 1 “สารี ควยสวนนินย-” ที่แปลว่า “งดงามด้วยการที่มีวัชระทิงอยู่ใกล้” มากล่าวซ้ำในบาทที่ 3 “สารีควยสำ นินย-” ที่แปลว่า “เพราะเป็นที่อาศัยของเนื้อและนก” แต่ข้อความทั้งสองมีความหมายต่างกัน ตัวอย่างนี้จึงเป็น “ยมก” ประเภทกล่าวซ้ำทั้งบาทในบาทที่ 1 และบาทที่ 3 ซึ่งจะอยู่ห่างกัน ไม่ได้เรียงติดกันเหมือนตัวอย่างใน (1.1)-(1.4)

#### (1.6) ข้อความในบาทที่ 1 ซ้ำกับบาทที่ 4

##### ตัวอย่าง

(อาสนนเทวา-น-รราช ราชี-) รุจใสตภูวานามิมมตร นาทุเรา ฯ

กรัชทาภฤโตยตฺร ทิคนตนาคา- (อาสน-นเท-วานรราชราชิ) ฯ

(คำแปล) “ณ ที่ภูเขา แถวเชิงอันสูง อันงามด้วยเหล่าพญาลิง มีชุนนุมนเทวดาอยู่ใกล้ และมีช้างประจำทิศทั้งหลาย ได้มาเล่นอยู่ในแม่น้ำนี้ ไม่เชื่อว่าจะไม่งาม”<sup>550</sup>

<sup>548</sup> เรื่องเดียวกัน, 26.

<sup>549</sup> เรื่องเดียวกัน, 25.

<sup>550</sup> เรื่องเดียวกัน, 25.

เห็นได้ว่า มีการนำเอาข้อความในบาทที่ 1 “อาสนุนเทวา-น-รราช ราชี-” ที่แปลว่า “มีชุมชนุมเทวดาอยู่ใกล้ ไม่ใช่ว่าจะไม่-งาม-แถว” มากกล่าวซ้ำในบาทที่ 4 ซึ่งอยู่ห่างออกไป คือ “อาสน-น-เท-วานรราชราชี” ที่แปลว่า “...อยู่ในแม่น้ำ เหล่าพญาลิง” แต่ข้อความทั้งสองมีความหมายต่างกัน ตัวอย่างนี้จึงเป็น “ยมก” ชนิดเดียวกันกับตัวอย่างใน (1.5)

#### (1.7) ข้อความในบาทที่ 2 ซ้ำกับบาทที่ 4

##### ตัวอย่าง

อมรนครสมรภาณีนาม                      ปรปถยจติ สสุรต-

(สุทรจเย กุรวาณานาม                      พลกษม รหสม) ฯ

อิห สหสูโรรายานตีนา                      นเรศ นเคนวหม-

(สุทรจเย กุรวาณานาม                      พลกษมร หสม) ฯ

(คำแปล) “ข้าแต่พระนฤบดี ผู้สามารถทำการแข็งแรง สอนต้นพาดท่ามกลาง กัลปพฤกษ์อันส่องสว่าง แสดงให้เห็นความตะลึงตระลึงของบรรดาเทพธิดา ผู้มาที่ภูเขานี้ทุกวัน พร้อมด้วยพวกเทพบุตร และยัม (แสดงพิน) ขาวเป็นอันมาก เพื่อให้นิกสวาท”<sup>551</sup>

เห็นได้ว่า ในบาทที่ 2 และบาทที่ 4 ของตัวอย่างข้างต้นมีข้อความเดียวกันแต่ความหมายต่างกัน คือข้อความแรกแปลว่า “ผู้สามารถทำการแข็งแรงสอนต้นพาดท่ามกลาง กัลปพฤกษ์” ส่วนข้อความที่สองแปลว่า “ยัม (แสดงพิน) ขาวเป็นอันมาก เพื่อให้นิกสวาท” ตัวอย่างนี้จึงเป็น “ยมก” ชนิดเดียวกันกับตัวอย่างใน (1.5) และ (1.6)

#### (1.8) ข้อความที่ซ้ำกันมี 2 ข้อความในบทเดียวกัน

##### ตัวอย่าง

(วิภา'ติรามมา ปรมา รณสย                      วิภาติ รามา ปรมารณสย) ฯ

สไทว เต'โชรชิตราขมาน                      สไทวเตโชรชิตราขมาน ฯ

(คำแปล) “ดูครผู้มีโชค มีกำลังเหมือนพระนารายณ์มีสง่าผู้ได้เป็นที่พระราชาทรงนับถือเป็นนิตย์เพราะมีเดช อำนาจแผดเผาของการสงครามอันท่านดำเนินอยู่เพื่อปราบศัตรูปรากฏเด่นอยู่เป็นของงาม และเยี่ยมยอด และยิ่งกว่าอำนาจขอพระราม”<sup>552</sup>

จากตัวอย่างข้างต้น เห็นได้ว่า ในบาทที่ 1 “วิภา'ติรามมา ปรมา รณสย” ถูกกล่าวซ้ำในบาทที่ 2 และอีกข้อความในบาทที่ 3 “สไทว เต'โชรชิตราขมาน” ถูกกล่าวซ้ำในบาทที่ 4 จึงเป็น “ยมก” อีกชนิดหนึ่งที่มีการกล่าวซ้ำทั้งบาท แต่ข้อความที่กล่าวซ้ำมีสองข้อความ ซึ่งต่างจากตัวอย่างอื่นๆ ข้างต้นที่กล่าวซ้ำเพียงข้อความเดียว

<sup>551</sup> เรื่องเดียวกัน, 26.

<sup>552</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ใน “ปัทมจตุคามนิของพุทธโฆษาจารย์” ไม่ปรากฏว่ามี “ยมก” ประเภทที่มีการกล่าวซ้ำทั้งบาทดังตัวอย่างที่ให้ไว้ใน “อสังการศาสตร์ของวาคภฏ” ที่แปลเป็นภาษาไทยโดย ป.ส.ศาสตร์

## 2. “ยมก” ประเภทที่มีการกล่าวซ้ำคำ

คือเป็น “ยมก” ชนิดที่มีการกล่าวซ้ำคำในรูปแบบต่างๆ กัน ดังนี้

### (2.1) การกล่าวซ้ำเพียงคำเดียวในบาทและคำที่ซ้ำจะอยู่ติดๆ กัน

#### ตัวอย่างที่ 1

(หาริต)(หาริต)ตเมษชตเต (เสवाल)(เสवाल)สหัสสมภ: ฯ

(ชมพาล)(ชม พาล)มลนทธานม (มนุทาร)(มนุทาร)วายุรทริ: ฯ

(คำแปล) “ภูเขา (ที่กล่าวแล้วนั้น) เป็นที่พึงใจด้วยมีนกพิราบชนิดหาริต มี (สระ) น้ำอันกว้างขวางและประกอบไปด้วยหงส์อันเดินอยู่ซ้ำๆ เพราะกำลังกินสาหร่าย มีดอกบัวบานใหม่ และมีลมอันได้ผ่านต้นมณฑารพ พัดมาด้วยมีเสียงเบาๆ”<sup>553</sup>

ในแต่ละบาทของตัวอย่างที่ 1 จะมีเพียงคำเดียวที่มีการกล่าวซ้ำซึ่งเรียงไว้ติดๆ กัน คือบาทที่ 1 มีคำว่า “หาริต” บาทที่ 2 มีคำว่า “เสवाल” บาทที่ 3 มีคำว่า “ชมพาล” และบาทที่ 4 มีคำว่า “มนุทาร” โดยคำที่กล่าวซ้ำจะอยู่ที่ตอนต้นของทุกบาท

#### ตัวอย่างที่ 2

เนมิวิศาล(นยโน)(นยโน)ทิตศรี-

รกรานตพุทธิ(วิภโว)(วิภโว)ถ ภูย: ฯ

ปราปตสุตเทติ (นคราน)(นครา)ชิ ตตร

สูเตน จารุ (ชคเท) (ชคเท)กนาถ: ฯ

(คำแปล) “เมื่อนั้น พระศรีเนมิชินเจ้า ผู้ทรงมีนัยน์ตากว้าง ทรงศรีอันเกิดแต่ การเดินตามทางที่ชอบ ทรงมีพระสมบัติคือ พระปัญญาอันไม่หลง ทรงหลุดพ้นจากสงสารวิฎไปแล้ว และทรงเป็นเจ้าโลกแต่พระองค์เดียว ได้ตรัสกับสารถีอย่างเพราะและซ้ำๆ ดังนี้”<sup>554</sup>

ในตัวอย่างนี้ คำที่มีการกล่าวซ้ำในบาทที่ 1 คือคำว่า “นยโน” บาทที่ 2 คือ คำว่า “วิภโว” บาทที่ 3 คือคำว่า “นครา” และบาทที่ 4 คือคำว่า “ชคเท” และแต่ละคำที่มีการกล่าวซ้ำจะอยู่ตรงกลางของทุกบาท

<sup>553</sup> เรื่องเดียวกัน, 26.

<sup>554</sup> เรื่องเดียวกัน, 27.

### ตัวอย่างที่ 3

ยทุพานติเกษุ (สรลา: สรลา)- ยทญจลนติ (หริณา หริณา:) ฯ  
 ตทัทม วิภาติ (กมลม กมลม) มุทเมตย ยตฺร (ปรมาป ปรมา) ฯ।

(คำแปล) “ณ ที่ใกล้สระน้ำอันใด มีต้นไม้เทวทวารุอันตั้งอยู่ตรง ด้วยมุ่งหมายถึงสระอันใด ผุงเนื้อเคลื่อนไปพร้อมกับลม ได้ไปสู่ออกบัว ณ สระอันใดแล้ว พระนางลักษมีได้รับความปลื้มพระทัยเป็นที่สุด สระน้ำอันนั้นก็เด่นอยู่นี้”<sup>555</sup>

ในตัวอย่างข้างต้น คำที่มีการกล่าวซ้ำในบาทที่ 1 คือคำว่า “สรลา” บาทที่ 2 คือคำว่า “หริณา” บาทที่ 3 คือคำว่า “กมลม” และบาทที่ 4 คือคำว่า “ปรมา” และแต่ละคำที่มีการกล่าวซ้ำจะอยู่ตรงปลายของทุกบาท

ใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 31 โสลกที่เป็น “ยมก” ประเภทมีการกล่าวซ้ำเพียงคำเดียวในบาทและคำที่กล่าวซ้ำจะอยู่ติดๆ กัน ได้แก่ สรรคที่ 1 (โสลกที่ 64) สรรคที่ 2 (โสลกที่ 27, 41, 44 และ 45) สรรคที่ 3 (โสลกที่ 23, 24 และ 35) สรรคที่ 4 (โสลกที่ 15, 16, 18, 20, 51, 62 และ 75) สรรคที่ 5 (โสลกที่ 18, 20 และ 25) สรรคที่ 6 (โสลกที่ 18) สรรคที่ 7 (โสลกที่ 3 และ 57) สรรคที่ 8 (โสลกที่ 13 และ 38) สรรคที่ 9 (โสลกที่ 20, 29, 65, 71 และ 77) สรรคที่ 10 (โสลกที่ 6, 15 และ 36) ลักษณะของ “ยมก” ประเภทนี้จะแสดงด้วยตัวอย่างที่ปรากฏใน สรรคที่ 1 โสลกที่ 64<sup>556</sup> สรรคที่ 7 โสลกที่ 3<sup>557</sup> และสรรคที่ 9 โสลกที่ 29<sup>558</sup> ดังต่อไปนี้

อามกตมกตาสรทฺรศนีย-

มาพิภรตี กณฺธมตีว เรเช ।

นิชฺชยฺตมุกตานิกฺรามีราม-

ศงฺโขชฺชวลา สาครวฺจิเกว ॥ 1.64 ॥

(คำแปล) (พระนางมายา) ผู้มีพระศออันสง่างมล้อมรอบด้วยสร้อยประดับมุกได้เปล่งรัศมีโชติช่วงราวกับคลื่นในทะเลที่งดงามด้วยแสงแพรวพราวของหอยสังข์ซึ่งมีไข่มุกจำนวนมากที่มันคายออกมา (ล้อมรอบอยู่)

จากโสลกข้างต้น เห็นได้ว่า ในบาทที่ 1 มีคำว่า “มุกต” 2 คำเขียนติดกัน แต่ทั้งสองมีความหมายต่างกัน คือคำแรกจะมีอุปสรรค “อา” อยู่ข้างหน้า “มุกต” เป็น “อามุกต”

<sup>555</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

<sup>556</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 30.

<sup>557</sup> Ibid, 176.

<sup>558</sup> Ibid, 229.

แปลว่า “สวมใส่”<sup>559</sup> ส่วนคำที่สองมี “อา” อยู่ข้างหลังเป็น “มุกตา” แปลว่า “ไข่มุก”<sup>560</sup> ดังนั้น จึงเป็นหนึ่งในตัวอย่างของ “ยมก” ประเภทที่มีการกล่าวซ้ำคำในบาทเดียวกันและคำที่ซ้ำกันจะอยู่ติดๆ กัน

**จราจร**นามภินทนีย-

มาคนตุมุทยานมที่รุหสฺตม ।

มรุทวศาทานมิไตะ ศิโรภิ-

รพทฺสปฺรวาลาณชลยะ ปฺรณฺเฆ ॥ 7.3 ॥

(คำแปล) พวกต้นไม้ในสวนอุทยานที่ประนมมือไว้ (ในรูปของ) ดอกตูม และมีศิระษะก้มลงจากแรงลม ได้แสดงความเคารพอาคันตุกะพระองค์นั้นผู้ทรงเป็นที่เคารพนับถือของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่เคลื่อนไหวได้และเคลื่อนไหวไม่ได้

ในบาทที่ 1 ของโคลกข้างต้น คำว่า “จราจร” เมื่อแยกสนธิจะได้คำว่า “จร” ซึ่งแปลว่า “เคลื่อนไหว”<sup>561</sup> และคำว่า “จร” ซึ่งแปลว่า “เคลื่อนไหวไม่ได้”<sup>562</sup> ดังนั้น จึงเป็นอีกตัวอย่างของ “ยมก” ประเภทที่มีการกล่าวซ้ำคำในบาทเดียวกันและคำที่ซ้ำกันอยู่ติดกัน

**กฤตกฤตย** ตมุททศย กฤตตามชลิปฺฐา อิว ।

อาพทฺรมุกุลาสฺตสฺสุรเสษะ กุมุทากฺระ ॥ 9.29 ॥

(คำแปล) (ส่วน) กลุ่มดอกบัวบานยามราตรีทั้งหมดก็ยังคงอยู่ในสภาพของดอกบัวตูม ดูราวกับกำลังประนมมือเพื่อแสดงความเคารพแต่พระองค์ผู้ได้รับบรรลุตามพระประสงค์แล้ว

“กฤตกฤตย” เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของ “ยมก” ประเภทที่มีการกล่าวซ้ำคำ โดยคำที่กล่าวซ้ำคือคำว่า “กฤต” แต่ความหมายของทั้งสองคำต่างกัน คือ “กฤต” คำแรก แปลว่า “ได้รับบรรลุ”<sup>563</sup> ส่วนคำหลัง “กฤตย” แปลว่า “ความประสงค์”<sup>564</sup>

จากตัวอย่างข้างต้น เห็นได้ว่า ใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” จะพบ “ยมก” ประเภทที่มีการกล่าวซ้ำคำที่เขียนติดกันในบาทเดียวกันเพียงรูปแบบเดียวคือ คำที่กล่าวซ้ำจะอยู่ติดกันแต่มีเพียงคู่เดียวที่ปรากฏในหนึ่งบท ซึ่งแตกต่างจากตัวอย่างที่ให้ไว้ใน “อสังการศาสตร์” ของวาคภฏะ ที่แปลเป็นภาษาไทยโดย ป.ส. ศาสตรี

<sup>559</sup> Monier Monier-Williams, *Monier-Williams Sanskrit-English Dictionary*, 147.

<sup>560</sup> Ibid, 824.

<sup>561</sup> Ibid, 380.

<sup>562</sup> Ibid, 8.

<sup>563</sup> Ibid, 301.

<sup>564</sup> Ibid, 303.

## (2.2) การกล่าวซ้ำเพียงคำเดียวและคำที่ซ้ำจะอยู่ห่างๆ กัน

ตัวอย่างที่ 1

(กาดาร)ภูเมา ปิกกามินีนาม (กาดาร)วาวจ ฤษมเตสม โสฒุม ฯ

(กาดาร)เตเศ' ธวนิ วรตมานะ (กาดาร) วินุทสย มโร: ปรวเศ ฯ

(คำแปล) “ขณะที่สามีออกไปเดินทางอยู่ และวสันต์อันเป็นฤดู มีดอกบัวงามๆ ก็ย่างเข้ามา สตรีผู้เป็นที่รัก ได้มีความสามารถอดทนฟังเสียงดังของนกคูเหว่าตัวเมียในป่าเสียงไต่บ้าง”<sup>565</sup>

ในตัวอย่างข้างต้น มีเพียงคำเดียวในบาทที่ 1 คือ คำว่า “กาดาร” ที่ถูกกล่าวซ้ำในบาทที่ 2 บาทที่ 3 และบาทที่ 4 โดยคำที่กล่าวซ้ำจะอยู่ห่างๆ กัน คืออยู่ตอนต้นของทุกบาท

ตัวอย่างที่ 2

จการ(สาทส์) ยุทเธ ธฤโตลลา(สาทส์) จ ยา ฯ

ไทนยุม ตวาม (สาทส์)ปราปตา ทวิชาม โสต(สาทส์)ตติ: ฯ

(คำแปล) “ดูกร ท่านผู้มีอุตสาหะ แถวศัตรีอันใด เคยได้แสดงความกล้าหาญในการรบ อีกทั้งได้หัวเราะด้วยความร่าเริง แถวนั้นได้มาพบท่านแล้ว พุดด้วยความระย้อยอย่างน่าสมเพช”<sup>566</sup>

ในตัวอย่างข้างต้น คำว่า “สาทส์” ในบาทที่ 1 ถูกกล่าวซ้ำในบาทที่ 2, 3 และ 4 เช่นเดียวกันกับตัวอย่างที่ 1 แต่ต่างกันตรงที่คำกล่าวซ้ำจะอยู่ตอนกลางของทุกบาท

ตัวอย่างที่ 3

คิร่า ศรุยเต โกกิลา (โกวิทารม) ยตสททวนม วิสุพฺรต(โกวิทารม) ฯ

มุนีน่า วสตุยตร โล(โกวิทารม) น จ วุยาธจกรม กฤเตา(โกวิทารม) ฯ

(คำแปล) “จากป่าแห่งใด ได้ยินเสียงกาเหว่าตัวเมีย อันชานาญในเรื่องศัพท์อย่างยิ่ง ป่าแห่งนั้นมีดอกไม้โกวิทารอันงาม มีชุมนุมฤษีผู้ไร้ภรรยา และไม่มีพวกพรานผู้ทำลายนก”<sup>567</sup>

จากตัวอย่างข้างต้น เห็นได้ว่า คำว่า “โกวิทารม” เป็นคำเดียวที่มีการกล่าวซ้ำในทุกบาท และคำที่กล่าวซ้ำจะอยู่ตอนท้ายของทุกๆ บาทซึ่งต่างจากตัวอย่างที่ 1 และ 2

ตัวอย่างที่ 4

ยถา ยถา ทวิชิวสย วิภว: สยาน(มหตตม:) ฯ

ตถา ตถาสย ซาเยต สปรุทเยว (มหตตม:) ฯ

<sup>565</sup> กรมศิลปากร, อลังการศาสตร์: ป.ส.ศาสตร์ แปลจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต, 27.

<sup>566</sup> เรื่องเดียวกัน, 28.

<sup>567</sup> เรื่องเดียวกัน, 28.

(คำแปล) “ทรัพย์สมบัติอันใหญ่ยิ่งเกิดขึ้นแก่คนสองคนโดยประการใดๆ ความมั่งคั่งอันใหญ่ยิ่งก็ย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้นั้นโดยประการนั้นๆ เหมือนว่าแข่งขันสู้กัน”<sup>568</sup>

ในตัวอย่างข้างต้น มีการกล่าวซ้ำคำว่า “มหตตมः” ในตอนท้ายบาทที่ 2 และบาทที่ 4 เท่านั้น ต่างจากตัวอย่างที่ 3 ที่คำๆ เดียวถูกกล่าวซ้ำในตอนท้ายของทุกบาท

### ตัวอย่างที่ 5

กุลฺ ติมิถยาเทว (กรณุนำ) น ทิวยติ ฯ

นทิวยติ(เกร’ ญนาม) ปราณินำ คณนาปี กา ฯ

(คำแปล) “ฝูงช้างไม่ลงไปเล่นที่ปากน้ำ ก็เพราะกลัวปลาวาฬนั่นเอง นับประสาอะไรกับสัตว์เล็กๆ”<sup>569</sup>

ตัวอย่างข้างต้น มีการกล่าวซ้ำคำว่า “กรณุนำ” ในตอนต้นของบาทที่ 2 และตอนท้ายของบาทที่ 3 ซึ่งก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของ “ยมก” ประเภทที่มีการกล่าวซ้ำคำเดียวที่คำซ้ำอยู่ห่างกัน

ใน “ปัทยจุฑามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 49 โศลกที่เป็น “ยมก” ประเภทที่มีการกล่าวซ้ำคำที่อยู่ห่างกันเพียงคำเดียวในหนึ่งบท ได้แก่ สรรคที่ 1 (โศลกที่ 3, 41, 47 และ 66) สรรคที่ 2 (โศลกที่ 38, 48, 51 และ 54) สรรคที่ 3 (โศลกที่ 7, 8, 14, 21, 48, 54, 56 และ 62) สรรคที่ 4 (โศลกที่ 83) สรรคที่ 5 (โศลกที่ 24, 29, 35 และ 59) สรรคที่ 6 (โศลกที่ 2, 15, 21 และ 35) สรรคที่ 7 (โศลกที่ 7, 27, 37 และ 41) สรรคที่ 8 (โศลกที่ 6) สรรคที่ 9 (โศลกที่ 4, 35, 39, 43, 46, 50, 51, 68 และ 75) สรรคที่ 10 (โศลกที่ 9, 10, 11, 16, 20, 21, 24, 25, 52 และ 57) “ยมก” ประเภทนี้จะแสดงด้วยตัวอย่างจากสรรคที่ 3 โศลกที่ 14<sup>570</sup> สรรคที่ 5 โศลกที่ 29<sup>571</sup> สรรคที่ 6 โศลกที่ 21<sup>572</sup> และโศลกที่ 43<sup>573</sup> ดังต่อไปนี้

อสุโยปเทศาหิโล’ปี สตย

นิรวาณมภเยษยติ ชิวโลกะ ।

กิมสมทภุชชวลไนริตีว

นิรวาณมียุรนิรยาคนโย’ปี ॥ 3.14 ॥

<sup>568</sup> เรื่องเดียวกัน, 29.

<sup>569</sup> เรื่องเดียวกัน, 30.

<sup>570</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosaśācārya*, 68.

<sup>571</sup> Ibid, 138.

<sup>572</sup> Ibid, 164.

<sup>573</sup> Ibid, 173.

(คำแปล) “แม้ชาวโลกทั้งมวลจะเข้าถึงนิพพานโดยอาศัยคำสอนเรื่องความจริง (อันประเสริฐ) ของพระพุทธเจ้า (แต่) ด้วยการทำเพ้อเจ้อจะมีประโยชน์อะไรแก่พวกเราเล่า?”  
ราวกับ (มีความคิดเกิดขึ้นมา) อย่างนี้ว่า “แม่ไฟนรกทั้งหลาย (ไฟกิเลส) ก็ควรจะดับไปด้วย”

จากโคลกข้างต้น เห็นได้ว่า มีคำว่า “นิรวาณ” ปรากฏอยู่สองตัวซึ่งตัวหนึ่งอยู่ตอนต้นของบาทที่ 2 และอีกตัวอยู่ตอนต้นของบาทที่ 4 แต่ความหมายของคำแรกคือ “นิพพาน”<sup>574</sup> ส่วนคำหลังแปลว่า “ดับ”<sup>575</sup> ดังนั้น จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของ “ยมก” ประเภทที่มีการซ้ำคำ “นิรวาณ” เพียงคำเดียวที่ปรากฏห่างกันในโคลก

ยถา ยถา วุชฺชฎิภีรรมณฺหเล

**วิชฺฌมฺกเต** ไวยุตฺตหฺวยวาทนฺหะ ।

ตถา ตถา ปานณฺมกฺคิทฺถคํ ฐรฺรํ

**วิชฺฌมฺกเต** เจตฺสึ มนฺมถานลฺหะ ॥ 5.29 ॥

(คำแปล) “ยิ่งแสงของสายฟ้าแลบแปลบปลาบบนท้องฟ้าพร้อมกับสายฝน (ที่โปรยปรายลงมา) ไฟแห่งความรักก็ยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นในจิตใจของ (หญิงคู่รัก) ผู้มีนัยน์ตาเหมือนกวางสาวของนักเดินทาง (ไกล)”

“วิชฌมกเต” ที่ปรากฏอยู่ 2 แห่งคือบาทที่ 2 และบาทที่ 4 ของโคลกข้างต้น จัดว่าเป็นตัวอย่างหนึ่งของ “ยมก” ประเภทที่มีการกล่าวซ้ำคำที่มีความหมายต่างกันซึ่งอยู่ห่างกัน โดยความหมายแรกของคำว่า “วิชฌมกเต” คือ “แลบแปลบปลาบ” และคำหลังมีความหมายว่า “ทวีความรุนแรง”

อเนกสํครามวิมรฺทศิรฺณํ

ปุรฺถณเมารฺวิมปฺนีย มาระ ॥

โกทฺถนฺตยฺยณฺนกรฺมกรฺนตยฺยณฺน-

**รฺปุรฺวเมารฺวิมโรทฺ ทฺวิเรโผ** ॥ 6.21 ॥

(คำแปล) หลังจากได้ทิ้งสายธนูเส้นเก่าซึ่งชำรุดเพราะแรงเสียดทาน (กับลูกศร) ในการต่อสู้มากมาย มาระ (กามเทพ) ได้ทำสายธนู (เส้นใหม่) ที่ไม่เคยมีมาก่อนด้วยตัวผึ้ง (ที่นำมาร้อยต่อๆ กัน) สำหรับคันธนูคือต้นอ้อย (ที่เต็มไปด้วย) ด้วยน้ำหวาน

<sup>574</sup> Monier Monier-Williams, *Monier-Williams Sanskrit-English Dictionary*, 557.

<sup>575</sup> Ibid, 557.



คำว่า “ยชฺฐุ” ที่มาจากคำว่า “ยชฺฐิ” ซึ่งปรากฏอยู่ห่างกันในบาทเดียวกัน นั้นมีความหมายต่างกัน คือ “ยชฺฐิ” ตัวแรกแปลว่า “คันธนู” และคำหลังแปลว่า “ต้นอ้อย” ดังนั้น โศลกนี้จึงเป็นอีกตัวอย่างของ “ยมก” ประเภทที่มีการกล่าวซ้ำคำที่มีความหมายต่างกันและคำที่ซ้ำก็ อยู่ห่างๆ กัน

### โหมหาปโนทมปุเยน มุณินทรมภิวิกษิตา I

มุกธา วิทธธา สกลา โหมนิทรา ปเรปทีเร II 9.43 II

(คำแปล) เหล่าหญิงสาวทั้งไร่เพียงสาและชาญฉลาดทั้งหมด ครั้นเห็น นักปราชญ์ที่ประเสริฐสุดพระองค์นั้นผู้จะจัดความเขลา (อวิชชา) ให้หมดสิ้นไป ก็ได้ตกอยู่ในห้วงแห่ง การหลับไหลคือได้เข้าสู่ความลุ่มหลง

คำว่า “โหม” ที่ปรากฏอยู่ต้นบาทที่ 1 และบาทที่ 4 ของโศลกข้างต้น มีความหมายต่างกัน คือ คำแรกแปลว่า “ความเขลา”<sup>576</sup> ส่วนคำหลังแปลว่า “ความลุ่มหลง”<sup>577</sup> ซึ่งก็ ตรงกับคำจำกัดความของ “ยมก” ประเภทที่มีการกล่าวซ้ำคำเดียวกันแต่ความหมายต่างกันโดยคำที่ ซ้ำจะไม่ได้อยู่ติดกัน

### (2.3) การกล่าวซ้ำคำ 2 คำในหนึ่งบท

#### ตัวอย่างที่ 1

(สินธุโรจิต)ลตากร สลลกี- (สินธุโรจิต)มุเปตย กิณนโร: ฯ

(กนุทราชิต)มทสตุฏฐิเร:- (กนุทราชิต)คฤหศรี คียเต ฯI

(คำแปล) “พวกกิณนรร้องเพลง เมื่อได้ไปสู่แล้วซึ่งเชิงภูเขาเชิงโน้นอันงามด้วย แม่น้ำที่มีสลลกีอันเป็นเถาที่ประเสริฐและสมควรแก่ข้าง งามด้วยเมฆและมีถ้ำอันใดชนะความงาของ เรือนแล้ว”<sup>578</sup>

จากตัวอย่างข้างต้น เห็นได้ว่ามีคำที่กล่าวซ้ำกันถึงสองคำในบทเดียวกันคือ คำ แรกที่มีการกล่าวซ้ำ “สินธุโรจิต” อยู่ตอนต้นบาทที่ 1 และ 2 และอีกคำคือ “กนุทราชิต” อยู่ตอนต้น บาทที่ 3 และ 4

#### ตัวอย่างที่ 2

วสน(สโรโค)’ตร ชโนน กศจิต ปรม (สโรโค) ยทิ ราชหฺส: ฯ

คีตง(กลงโก) น กโรติ สิทร: ไสเล (กลงโก)ชมิตกานเน’ สมิโน ฯI

<sup>576</sup> Ibid, 836.

<sup>577</sup> Ibid, 836.

<sup>578</sup> กรมศิลปากร, อลังการศาสตร์: ป.ส.ศาสตร์ แปลจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต, 28.

(คำแปล) “ไม่มีใครอยู่ที่นี้ เป็น “สโรค” (1. “ผู้มีโรค” 2. “ผู้ไปสู่สระ”) ถ้าจะมีบ้างก็แต่ราชหงส์บนภูเขาอันมีป่าที่ปราศจากมลทินนี้ สิทธิผู้ใดบ้างจะไม่ร้องเพลงอย่างไพเราะ”<sup>579</sup>

ในตัวอย่างนี้ มีคำที่กล่าวซ้ำถึงสองคำในบทเดียวกันคือ คำว่า “สโรค” ที่อยู่ตอนกลางบาทที่ 1 และบาทที่ 2 และคำว่า “กลงโก” ที่อยู่ตอนกลางบาทที่ 3 และบาทที่ 4

### ตัวอย่างที่ 3

ชหุรวสนเต สรลี (น วารณา) พุ: ปิกานาม มธฺรา(นวารณา) ฯ

รสี น กาโมหนโก(วิทา' ร กม) วิโลกยนต์ พุกฺลาน (วิทารกม) ฯ

(คำแปล) “ในฤดูวสันต์ ชุมนุมช้างไม่ห่างสระ เสียงอันไพเราะและแปลกๆ ของนกกาเหว่าก็ปรากฏขึ้น สตรีคนชำนานูในการทำให้ (ชาย) หลงคนใดบ้าง ได้แลเห็นดอกพิกุลแล้ว ไม่ได้เกิดรู้สึกความรักอันล้นหลามอย่างน้ำท่วม”<sup>580</sup>

จากตัวอย่างนี้ เห็นได้ว่า คำสองคำที่มีการกล่าวซ้ำในบทเดียวกัน คือคำว่า “นวารณา:” ที่อยู่ตอนท้ายบาทที่ 1 และบาทที่ 2 และคำว่า “วิทารกม” ที่อยู่ตอนท้ายบาทที่ 3 และบาทที่ 4

### ตัวอย่างที่ 4

(ทาสยติ) (ทาสยติ)โกปา- (ทาสยติ) สติ กรฺกราน ศาปม ฯ

(ภวติ) (ภวติ)หฺยนโร- (ภว ติ)มิตสฺเตน พุกฺ ตวม ฯ

(คำแปล) “ดูกร พรหมจารี ขณะที่เจ้าป่าของแข็ง ทาสีก็จะแข่งเจ้าด้วยความโกรธอย่างยิ่ง ก็จะทำให้ความเสียหาย ฉะนั้นเจ้าพึงอยู่นิ่งๆ”<sup>581</sup>

ตัวอย่างข้างต้น มีการกล่าวซ้ำคำสองคำในบทเดียวกัน โดยกล่าวซ้ำถึงสองครั้ง กล่าวคือคำที่กล่าวซ้ำครั้งแรกจะเรียงติดกันที่ตอนต้นบาท ส่วนคำที่กล่าวซ้ำครั้งที่สองจะอยู่ตอนต้นของอีกบาทหนึ่ง

ใน “ปัทมจตุทามนิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 12 โสลกที่เป็น “ยมก” ประเภทที่มีการกล่าวซ้ำคำ 2 คำในหนึ่งบท อันได้แก่ สรรคที่ 1 (โสลกที่ 1, 62 และ 79) สรรคที่ 3 (โสลกที่ 20 และ 41) สรรคที่ 7 (โสลกที่ 40) สรรคที่ 8 (โสลกที่ 36) สรรคที่ 9 (โสลกที่ 26, 38 และ 44) สรรคที่ 10 (โสลกที่ 26 และ 31) “ยมก” ประเภทนี้จะแสดงด้วยตัวอย่างจากสรรคที่ 1 โสลกที่ 1 สรรคที่ 7 โสลกที่ 40 และสรรคที่ 9 โสลกที่ 44 ดังต่อไปนี้

<sup>579</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

<sup>580</sup> เรื่องเดียวกัน, 29.

<sup>581</sup> เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

การุณยกลโลลิตทฤษฎีปาตี

กนทรปทรปานกาลเมฆม ।

ไกวลยกลปทรุมมุลกนท

วณเท มหะกนทลมรูกพนุธุม ॥ 1.1 ॥<sup>582</sup>

(คำแปล) ขอน้อมนมัสการแต่ (พระพุทธรองค์) ผู้เป็นต้นกล้าอันรุ่งโรจน์แห่ง  
เชื้อสายของพระอาทิตย์ ผู้มีแววตาเต็มเปี่ยมด้วยความกรุณา ผู้เป็นเมฆดำ (ที่ดับ) ไฟแห่งความพระนง  
ของกัณฑ์ทรปะ (กามเทพ) (และ) ผู้เป็นหน่อที่เป็นรากฐานสำคัญของต้นกัลปพฤกษ์ซึ่งจะให้ความสุข  
อันนิรันดร์

ในโคลกข้างต้น มี “ยมก” ประเภทที่มีการกล่าวซ้ำสองคำคือ คำว่า “ทรป”  
และ “กนท” โดยคำที่ซ้ำกันมีความหมายต่างกันคือ “กนทรป” แปลว่า “กามเทพ”<sup>583</sup> และ “ทรป”  
แปลว่า “ความพระนง”<sup>584</sup> ส่วนอีกคำ “กนท” แปลว่า “หน่อ”<sup>585</sup> และ “กนทล” แปลว่า “ต้นกล้า”<sup>586</sup>

นิมชชช-อุนมชชชราคินี-

รุตมพินิกรนิพิทสฎากะ ।

อศุมภทมนิธิธ-อนตรา-อนต-

รววิรวานตีกริรวาปสรโรภะ ॥ 7.40 ॥<sup>587</sup>

(คำแปล) สระน้ำซึ่งแออัดไปด้วยเหล่าหญิงสาวที่มีสะโพกงามกำลังหลงระเริง  
อยู่กับการดำน้าผลุ่มๆ โพล่ๆ ดุงตงามราวกับมหาสมุทรที่มีเหล่านางอัปสรไปปรากฏตัวที่นี้และที่นั่น

ในโคลกข้างต้น มี “ยมก” ประเภทที่มีการกล่าวซ้ำคำสองคำคือคำว่า “มชชช”  
และ “อนตรา” โดยคำที่ซ้ำกันมีความหมายต่างกันคือ “นิมชชช” แปลว่า “จม”<sup>588</sup> และ “อุนมชชช”  
แปลว่า “โผล่”<sup>589</sup> ส่วน “อนตรา” เมื่อเขียนรวมกันเป็น “อนตราอนตรา” แปลว่า “ที่นี้และที่นั่น”

<sup>582</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 1.

<sup>583</sup> Monier Monier-Williams, *Monier-Williams Sanskrit-English Dictionary*, 249.

<sup>584</sup> *Ibid*, 470.

<sup>585</sup> *Ibid*, 249.

<sup>586</sup> *Ibid*, 249.

<sup>587</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 191-192.

<sup>588</sup> Monier Monier-Williams, *Monier-Williams Sanskrit-English Dictionary*, 550.

<sup>589</sup> *Ibid*, 193.

วิศต-อนุเมษสเมษวิษฬารีกฤตจกษุชาม ।

(มโนภว)าริรปยาสำ (มโนภว)มชีขนต์ ॥ 9.44 ॥<sup>590</sup>

(คำแปล) (พระมุนีพระองค์นั้น) ได้ทำให้บรรดาหญิงสาวที่มีดวงตาเบิกกว้าง โดยปราศจากการกระพริบตาเกิดความรักขึ้นมา แม้ (พระองค์) จะเป็นศัตรูกับมโนภวะ (กามเทพ) ก็ตาม คำว่า “เมษ” และ “มโนภว” เป็นสองคำที่มีการกล่าวซ้ำในโคลกข้างต้น โดยคำที่ซ้ำกันมีความหมายต่างกันคือคำแรกของ “เมษ” “อนุเมษ” แปลว่า “เปิดตา”<sup>591</sup> และคำที่ซ้ำ “สเมษ” แปลว่า “ปิดตา”<sup>592</sup> ส่วนคำที่สอง “มโนภว”<sup>593</sup> คำแรกแปลว่า “กามเทพ” และคำซ้ำแปลว่า “ความรัก” ดังนั้น จึงเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของ “ยมก” ประเภทที่มีการกล่าวซ้ำคำสองคำในหนึ่งโคลก

### (2.4) การกล่าวซ้ำคำ 4 คำในหนึ่งบท

#### ตัวอย่าง

(วรรณา:) ปรสูนนิกรา(วรรณา)- (มลินำ) วหนติ ปฏลิ(มลินาม) ฯ

(ตรว:) สทาตร ศิชีซา(ตรว:) (สรส)ศจ ภาติ นิกฎ (สรส:) ฯ।

(คำแปล) “ต้นไม้วรรณ ฦ ที่นี้ ปกปิดด้วยดอก และ (ดูประหนึ่ง) เปรอะเปื้อน เพราะแมลงภูเป็นนิตย ใกล้เคียงก็ไยยินเสียงนกยูงอันประกอบไปด้วยความกำหนัด”<sup>594</sup>

ในตัวอย่างนี้ มีการกล่าวซ้ำคำ 4 คำในบทเดียว โดยแต่ละคำที่ซ้ำกันจะอยู่ตอนต้นและตอนปลายของแต่ละบาท

ใน “ปัทยจฬามณิของพุทธโฆษาจารย์” ไม่พบ “ยมก” ประเภทที่มีการกล่าวซ้ำคำ 4 คำในหนึ่งบท ตามตัวอย่างที่แสดงไว้ใน “อสังการศาสตร์ของวาคภฏ” ที่แปลเป็นภาษาไทย โดย ป.ส.ศาสตร์

3. “ยมก” ประเภทที่มีการกล่าวซ้ำตัวอักษรของคำไว้ติดๆ กันหรือไม่ติดๆ กัน “ยมก” ประเภทนี้จะแสดงด้วยตัวอย่างในรูปแบบต่างๆ ดังต่อไปนี้

#### ตัวอย่างที่ 1

คจคามพฐวลาจคาโก- มุมุกษุธยานโคจร: ฯ

ปาปารดิหรณายาสตุ สสขณโนชิน: สตาม ฯ।

<sup>590</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya*, 234.

<sup>591</sup> Monier Monier-Williams, *Monier-Williams Sanskrit-English Dictionary*, 194.

<sup>592</sup> *Ibid*, 551.

<sup>593</sup> *Ibid*, 785.

<sup>594</sup> กรมศิลปากร, *อสังการศาสตร์: ป.ส.ศาสตร์ แปลจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต*, 29.

(คำแปล) “ขอพระชินเจ้า ผู้ทรงมีพระฉวีวรรณขาวเหมือนน้ำแม่คงคา ทรงปรากฏแก่คนที่ใคร่จะรอดพ้นในเมื่อเข้าฌาน และทรงญาณที่ชอบ จงทรงเป็นอยู่เพื่อกำจัดทุกข์ของสาธุชนอันมีเนื่องมาแต่บาป”<sup>595</sup>

ในตัวอย่างที่ 1 อักษรที่มีการกล่าวซ้ำตามลักษณะของ “ยมก” ประเภที่ 3 นี้มีเพียง 2 ตัวคือ “งค” ที่อยู่ตอนต้นและตอนปลายของบาทที่ 1 กับ “สต” ที่อยู่คำต้น (ตรงนี้เขียนว่า “สช”) และคำที่อยู่ตอนปลายของบาทที่ 4<sup>596</sup> กล่าวคือ “งค” ที่อยู่ตอนต้นของบาทที่ 1 มาจากคำว่า “คงคา” ที่แปลว่า “แม่น้ำคงคา” และที่อยู่ตอนปลายของบาทที่ 1 มาจากคำว่า “องคา” ที่แปลว่า “พระฉวีวรรณ” ส่วน “สต” หรือ “สช” ที่อยู่ตอนต้นของบาทที่ 4 มาจากคำว่า “สสุณโน” ที่แปลว่า “ทรงญาณที่ชอบ” และที่อยู่ตอนปลายของบาทที่ 4 มาจากคำว่า “สุตาม” ที่แปลว่า “ของสาธุชน”

### ตัวอย่างที่ 2

ชคทาตม กิรติศุภรม ขนยนนุททาม ธามโท:ปริฆ: ฯ

ขยติ ปรตูปบูชา ขยสิหขมาภฤทธินาถ: ฯ

(คำแปล) “พระเจ้าจักรพรรดิชัยสิงห์ ผู้เสมือนพระอาทิตย์ด้วยอำนาจแผดเผา และมีพระพาหาประกอบด้วยเดชอันไม่มีสิ่งใดอาจเห็นยวรั้งไว้ได้นั้นเป็นเครื่องป้องกันประตูเวียงชัย ย่อมทรงชัยชนะ พลังทำให้ชาวด้วยเกียรติของพระองค์เอง”<sup>597</sup>

ในโคลกข้างต้น อักษรที่มีการกล่าวซ้ำตามลักษณะ “ยมก” คือ “ข” ที่อยู่ตอนต้นบาทของทุกๆ บาท ซึ่งเป็น “ยมก” ประเภทที่กล่าวอักษรเดียวซ้ำๆ กัน และเรียงอักษรที่ซ้ำไว้ห่างๆ กันเฉพาะที่ตอนต้นของบาท<sup>598</sup> คำที่มี “ข” นำหน้าในบาทที่ 1 คือ “ขคท” แปลว่า “โลก” ในบาทที่ 2 คือ “ขนยน” แปลว่า “เครื่องป้องกัน” ในบาทที่ 3 คือ “ขยติ” แปลว่า “ย่อมทรงชัยชนะ” และในบาทที่ 4 คือ “ขยสิห” แปลว่า “พระเจ้าจักรพรรดิชัยสิงห์”

### ตัวอย่างที่ 3

มามาการยเต รามา สา สา มุทิตมานสา ฯ

ยา ยา มหารุณจฉายยา นานาเหลลามยานนา ฯ

(คำแปล) “หญิงใดๆ มีผิวแดงอ่อนเพราะเมาเหล้า มีใบหน้าเต็มไปด้วยอาการเล่นหู เล่นตา และมีใจรำเริง หญิงนั้นๆ เรียกเรา”<sup>599</sup>

<sup>595</sup> เรื่องเดียวกัน, 30.

<sup>596</sup> เรื่องเดียวกัน, 76.

<sup>597</sup> เรื่องเดียวกัน, 30.

<sup>598</sup> เรื่องเดียวกัน, 76.

<sup>599</sup> เรื่องเดียวกัน, 30.

อักษรที่ซ้ำกันในโคลกข้างต้นคือ “มา”, “สา”, “ยา” และ “นา” ที่ปรากฏตอนต้นและตอนปลายบาทที่ 1, 2, 3 และ 4 โดยลำดับ ดังนี้ คำที่มี “มา” อยู่ตอนต้นของบาทที่ 1 คือ “มาม” แปลว่า “เรา” และคำที่มี “มา” อยู่ตอนปลายบาทที่ 1 คือ “รามา” แปลว่า “หญิงสาว” คำที่มี “สา” อยู่ตอนต้นของบาทที่ 2 คือ “สา สา” แปลว่า “หญิงนั้นๆ” และคำที่มี “สา” อยู่ตอนปลายของบาทที่ 2 คือ “มานสา” แปลว่า “ใจ” ส่วนคำที่มี “ยา” อยู่ตอนต้นของบาทที่ 3 คือ “ยา ยา” แปลว่า “หญิงใดๆ” และคำที่มี “ยา” อยู่ตอนปลายของบาทที่ 3 คือ “ฉายา” แปลว่า “มีผิว” และคำที่มี “นา” อยู่ตอนต้นของบาทที่ 4 คือ “นานา” แปลว่า “ต่างๆ” และคำที่มี “นา” อยู่ตอนปลายของบาทที่ 4 คือ “อานนา” แปลว่า “มีใบหน้า”

ใน “ปถยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 184 โคลกที่เป็น “ยมก” ประเภทที่กล่าวซ้ำตัวอักษรของคำไว้ติดๆ กันหรือไม่ติดๆ กัน ซึ่งแบ่งเป็นแต่ละสรรคได้ดังนี้ สรรคที่ 1 (41 โคลก) สรรคที่ 2 (17 โคลก) สรรคที่ 3 (31 โคลก) สรรคที่ 4 (8 โคลก) สรรคที่ 5 (6 โคลก) สรรคที่ 6 (19 โคลก) สรรคที่ 7 (12 โคลก) สรรคที่ 8 (4 โคลก) สรรคที่ 9 (36 โคลก) และสรรคที่ 10 (10 โคลก) “ยมก” ประเภทนี้จะแสดงด้วยตัวอย่างจากสรรคที่ 1 โคลกที่ 48<sup>600</sup> สรรคที่ 2 โคลกที่ 9<sup>601</sup> และสรรคที่ 9 โคลกที่ 47<sup>602</sup> ดังต่อไปนี้

มหาตมนา เตน มไชรชสต-

มาหุยมาเนชวมถตาศเนช |

ปริชกริยาชายต ปาริชาตะ

ปริสุธาธิศวราชวราชานยะ || 1.48 ||

(คำแปล) ตั้งแต่ (เหล่าทวยเทพ) ได้รับการถวายเครื่องเช่นไหว้อย่างไม่หยุดหย่อนจากพระราชาผู้โอบอ้อมอารีพระองค์นั้น ต้นปาริชาตก็ได้กลายเป็นเพียงเครื่องประดับที่ตกแต่งราชธานีของพระอินทร์เท่านั้น

ในโคลกข้างต้น อักษรที่มีการกล่าวซ้ำตามลักษณะของ “ยมก” คือ ม ที่อยู่ตอนต้นและตอนกลางของบาทที่ 1 มา ที่อยู่ตอนต้นและตอนกลางของบาทที่ 2 และ ป ที่อยู่ตอนต้นของบาทที่ 3 และตอนต้นของบาทที่ 4 กล่าวคือ คำที่มี “ม” อยู่ตอนต้นของบาทที่ 1 คือ “มหาตมนา” แปลว่า “ผู้โอบอ้อมอารี” และที่อยู่ตอนกลางของบาทที่ 1 คือ “มไชรช” แปลว่า “เครื่องเช่นไหว้” คำที่มี “มา” อยู่ตอนต้นของบาทที่ 2 คือ “ชสต-มาหุย หรือ ชสตม-อาหุย” แปลว่า “ไม่หยุดหย่อน-

<sup>600</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppuswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya*, 24.

<sup>601</sup> Ibid, 41.

<sup>602</sup> Ibid, 235.

ได้รับการถวาย” และที่อยู่ตอนกลางของบาทที่ 2 คือ “อาหุยมมาเนษุ” แปลว่า “ได้รับการถวาย” ส่วนคำที่มี “ป” อยู่ตอนต้นของบาทที่ 3 คือ “ปริษกริยา” แปลว่า “เครื่องประดับที่ตกแต่ง” และคำที่มี “ป” อยู่ตอนต้นของบาทที่ 4 คือ “ปริ” แปลว่า “เท่านั้น”

**มา**ณิกยเมาลิวลภีสวิธสุถิตน

**มา**นเยน มงคลสีตาดปวารณน |

ปุรวาจลสย สุขมำ มณิตุงคศค

สัล(กษ)ยปุรณศคินะ ปกติป(กษ)ยนตม || 2.9 ||

(คำแปล) (ศุचितเทวราช) ทรงมีฉัตรสีขาว (เศวตฉัตร) อันเป็นมงคลและเป็นที่เคารพบูชาตั้งอยู่ใกล้กับยอดหลังคาที่ประดับด้วยอัญมณีทับทิม (ตุรวากัป) เป็นคู่แข่งด้านความงามของเทือกเขาทางทิศตะวันออกซึ่งมีพระจันทร์เต็มดวงมาปรากฏอยู่บนยอดเขาอันสูงตระหง่านที่ประดับด้วยอัญมณี

อักษรที่กล่าวซ้ำในโคลกข้างต้นตามลักษณะของ “ยมก” คือ มา ที่อยู่ตอนต้นของบาทที่ 1 มาจากคำว่า “มาณิกย” แปลว่า “อัญมณีทับทิม” และที่อยู่ตอนต้นของบาทที่ 2 มาจากคำว่า “มานเยน” แปลว่า “เป็นที่เคารพบูชา” ส่วน ค ที่อยู่ตอนกลางของบาทที่ 3 มาจากคำว่า “คศค” แปลว่า “อันสูงตระหง่าน” และที่อยู่ตอนปลายของบาทที่ 3 มาจากคำว่า “คศค” แปลว่า “ยอดเขา” สำหรับ กษ ที่อยู่ตอนต้นของบาทที่ 4 มาจากคำว่า “สัลกษย” แปลว่า “ปรากฏ” และที่อยู่ตอนกลางของบาทที่ 4 มาจากคำว่า “ปกติกษยนตม” แปลว่า “เป็นคู่แข่ง”

เวตกษค(กษา)ท(กษา)ภ-กษคสิศวรมกษคตม |

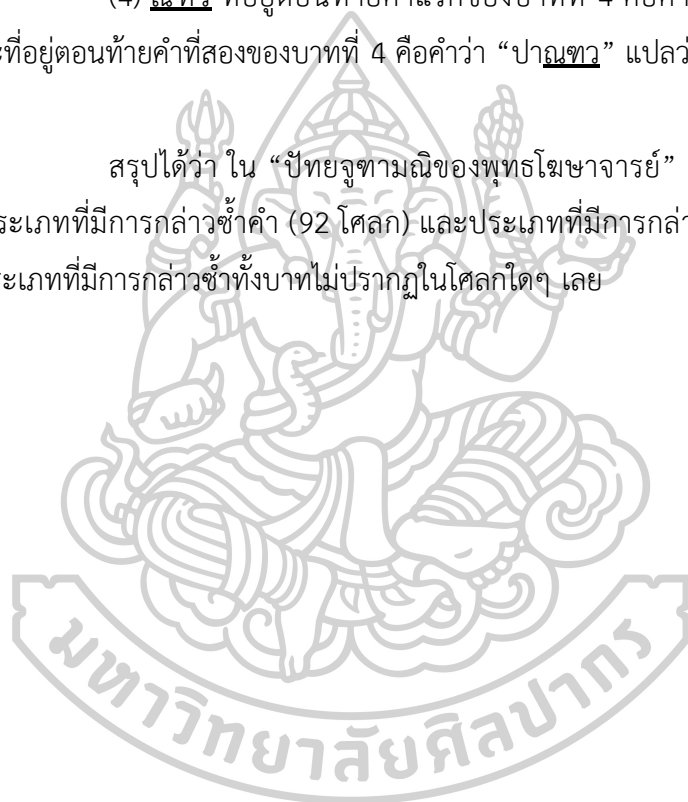
ศิกษคมณทลารพธ-ตกษว ปกษวาหยม || 9.47 ||<sup>603</sup>

(คำแปล) (ภูเขา) ที่มีชื่อว่า ปาณทวะ ถูกประดับประดาด้วยงูตัวประเสริฐสุดคล้ายวงช้างและมีฝูงนกยูงที่เริ่มร้ายรำ (ด้วยการรำแพนหาง)

<sup>603</sup> เนื่องจากโคลกนี้เป็นอนุษฎกทีในหนึ่งบาทมี 8 พยางค์ บาทที่หนึ่งจึงจบที่คำว่า “ทณทาก” และบาทที่สามจบที่ คำว่า “อารพธ”

- “ยมก” ประเภทรกล่าวซ้ำอักษรของคำที่ปรากฏในโคลงข้างต้นมี 4 คู่ด้วยกันได้แก่
- (1) ณช ที่อยู่ตอนท้ายคำแรกของบาทที่ 1 คือคำว่า “เวตณช” แปลว่า “ช้าง” และที่อยู่ตอนท้ายคำแรกของบาทที่ 2 คือคำว่า “กณชลี” แปลว่า “งู”
  - (2) ณชว ที่อยู่ตอนท้ายคำที่ 2 ของบาทที่ 1 คือคำว่า “ศุณชว” แปลว่า “วง” และอยู่ตอนกลางคำที่ 3 ของบาทที่ 1 คือคำว่า “ศุณชวทณชว” แปลว่า “คล้ายวงช้าง”
  - (3) ณช ที่อยู่ตอนท้ายคำสุดท้ายของบาทที่ 2 คือคำว่า “มณชตม” แปลว่า “ถูกประดับประดา” และที่อยู่ตอนท้ายของคำแรกของบาทที่ 3 คือคำว่า “ศิชณช” แปลว่า “นกยูง”
  - (4) ณชว ที่อยู่ตอนท้ายคำแรกของบาทที่ 4 คือคำว่า “ตาชว” แปลว่า “ร้ายรำ” และที่อยู่ตอนท้ายคำที่สองของบาทที่ 4 คือคำว่า “ปาชว” แปลว่า “ปาดชวะ”

สรุปได้ว่า ใน “ปัทมจตุรทนต์ของพุทธโฆษาจารย์” พบ “ยมก” อยู่เพียง 2 ประเภทคือประเภทที่มีการกล่าวซ้ำคำ (92 โคลง) และประเภทที่มีการกล่าวซ้ำอักษรของคำ (184 โคลง) ส่วนประเภทที่มีการกล่าวซ้ำทั้งบาทไม่ปรากฏในโคลงใดๆ เลย





รายละเอียดเกี่ยวกับศัพทาลังการใน “ปัทยจุทามณิของพุทโธษษาจารย์”  
สามารถสรุปลดด้วยตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 39 ตารางสรุปลดประเภทของศัพทาลังการใน “ปัทยจุทามณิของพุทโธษษาจารย์”

ประเภทศัพทาลังการ	ประเภทย่อย	พยัญชนะ/คำ	จำนวน โคลก
<b>อนุปราส (anuprāsa)</b>			
1.ประเภทซ้ำเสียงอักษร/ พยัญชนะ (varṇānuprāsa)	(1.1) <u>เอทานุปราส</u> พยัญชนะ 2 ตัวซ้ำกัน เพียง 1 ครั้ง	<u>74 กลุ่ม</u> กต,กย,กร,กษ,ขย,คธ,คน คร,งก,งข,งค,จจ,จฉ,ชช, ชว,ณจ,ณช,ณฐ,ณท,ณย, ตต,ตณ,ตป,ตร,ตย,ตว,ตส ทค,ทธ,ทภ,ทม,ทย,ทร,ทว, ธย,นถ,นธ,นต,นท,นย,นว, ปต,ปน,ปร,พช,ภร ภย,มพ,มภ,จค,จต,จธ,จณ, รป,รย,รว,รช,ลป,ลย ลล,วย,ศจ,ศร,ศว,ษฏ,สศ สธ,สผ,สม,สย,สร,สว,ทน ทย	490 โคลก
	พยัญชนะ 3 ตัวซ้ำกัน เพียง 1 ครั้ง	<u>38 กลุ่ม</u> <u>กตร</u> ,กษม,กษย,คธย, งกต, งคย, งขย, งขร, จจธ, ชชว, ตตร, ตตว, ตนย, ตปร, ตสน,ตสย, ตสร,ททร,ทธย,นตย, นตร,นตว,นทร,นทว, นธย,นธร,รจจ,รณย, รตย,รธย,รมย,รวย,รศว, ษฏว,ษจย,สตย,สตร,สทว	พบเพียง 1 โคลก ที่มีพยัญชนะ 3 ตัว <u>กตร</u> ซ้ำกัน 1 ครั้ง (สรรคที่ 4 โคลกที่ 51)

ประเภทศัพทาลังการ	ประเภทย่อย	พยัญชนะ/คำ	จำนวน โคลก		
<b>อนุปราส (anuprāsa)</b>					
1. ประเภทซ้ำเสียงอักษร/ พยัญชนะ (varṇānuprāsa)	(1.2) <u>วฤตตยनुปราส</u> พยัญชนะ 1 ตัวซ้ำกัน หลายๆ ครั้ง	ซ้ำกัน 3 ครั้ง	86 โศลก		
		ซ้ำกัน 4 ครั้ง	81 โศลก		
		ซ้ำกัน 5 ครั้ง	66 โศลก		
		ซ้ำกัน 6 ครั้ง	60 โศลก		
		ซ้ำกัน 7 ครั้ง	35 โศลก		
		ซ้ำกัน 8 ครั้ง	30 โศลก		
		ซ้ำกัน 9 ครั้ง	17 โศลก		
		ซ้ำกัน 10 ครั้ง	8 โศลก		
		ซ้ำกัน 11 ครั้ง	3 โศลก		
		ซ้ำกัน 12 ครั้ง	1 โศลก		
		ซ้ำกัน 13 ครั้ง	1 โศลก		
			พยัญชนะ 2 ตัวซ้ำกัน หลายๆ ครั้ง	ซ้ำกัน 3 ครั้ง	16 โศลก
				ซ้ำกัน 5 ครั้ง	1 โศลก
2. ประเภทซ้ำคำ (pādānuprāsa)	2.1 <u>ลาฎานปราส</u> (รวม 157 โศลก)	ซ้ำกันหลายบท	15 โศลก		
		ซ้ำกันเพียงบทเดียว	29 โศลก		
		ซ้ำคำนามในสมาสเดียวกัน	27 โศลก		
		ซ้ำคำนามในสองสมาสที่ต่างก	60 โศลก		
		ซ้ำคำนามในสมาสและคำนาม นอกสมาส	26 โศลก		
<b>ยมก (yamaka)</b>					
	กล่าวซ้ำทั้งบาท	-	ไม่ปรากฏ		
	กล่าวซ้ำคำ	ซ้ำเพียงคำเดียวในบาทและ คำที่ซ้ำจะอยู่ติดๆ กัน	31 โศลก		
		ซ้ำเพียงคำเดียวและ คำที่ซ้ำอยู่ห่างๆ กัน	49 โศลก		
		ซ้ำคำ 2 คำในหนึ่งบท	12 โศลก		
		ซ้ำคำ 4 คำในหนึ่งบท	ไม่ปรากฏ		
	ซ้ำตัวอักษรของคำ	ติดๆ กันหรือไม่ติดๆ กัน	184 โศลก		

จากตารางข้างต้น เห็นได้ว่า ศัพท์หลังการที่ใช้ใน “ปัทยจุฑามณีของ พุทธรโฆษาจารย์” มี 2 ประเภทคือ อนุปราส และยมก ซึ่งอนุปราสประเภทกล่าวซ้ำเสียงพยัญชนะ หรืออักษรที่ประกอบด้วย “เณกานุปราส” (กล่าวซ้ำเพียงครั้งเดียว) และ “วฤตตยनुปราส” (กล่าวซ้ำ หลายๆ ครั้ง) จะพบมากกว่า อนุปราสประเภทกล่าวซ้ำคำนามที่ชื่อว่า “ลาฎานุปราส” ในทำนอง เดียวกัน “ยมก” ประเภทกล่าวซ้ำตัวอักษรของคำจะมีการใช้มากกว่าประเภทกล่าวซ้ำทั้งคำ จึงสรุปได้ ว่า กวีต้องการให้มีการเล่นเสียงเพื่อความไพเราะโดยการซ้ำเสียงพยัญชนะในคำประพันธ์

#### 4.2.2 อรรถาลังการ (อลังการทางความหมาย)

อรรถาลังการแปลตามศัพท์คือการตกแต่งความหมายให้งดงามโดยกวี<sup>604</sup> กล่าวอีกนัยหนึ่ง ว่าอลังการทางความหมายคือการใช้โวหารเปรียบเทียบ (โดยยกตัวอย่างสิ่งที่คล้ายคลึงกันมาเปรียบ เพื่อให้เกิดความชัดเจน) หรือโวหารแฝงความหมาย (โดยใช้ความหมายที่ซ่อนเร้นเจตนาของผู้พูด)<sup>605</sup>

ในการวิเคราะห์อรรถาลังการที่ปรากฏใน “ปัทยจุฑามณีของ พุทธรโฆษาจารย์” ผู้วิจัยจะ ใช้ตำราของมัมมฎะ “กาวยประกาศะ” ซึ่งได้จำแนกอรรถาลังการออกเป็น 61 ประเภทด้วยกัน<sup>606</sup> ดัง แสดงไว้ในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 40 ตารางแสดงอรรถาลังการใน “กาวยประกาศะ” 61 ประเภทพร้อมคำจำกัดความ

ลำดับ	ประเภทอรรถาลังการ	คำจำกัดความ
1	อุปมา (Simile)	การเปรียบเทียบ 2 สิ่งที่มีคุณลักษณะคล้ายกัน
2	อนนวยะ (Comparison Absolute)	การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับตัวของมันเอง เพราะไม่มีสิ่งอื่นใดจะเปรียบเทียบได้
3	อุปเมโยปมา (Reciprocal Comparison)	การเปรียบเทียบแบบสลับเปลี่ยนกันไปมาระหว่างสิ่งที่เปรียบกับสิ่งที่ถูกเปรียบ
4	อตุเปรกษา (Poetic Fancy)	การกล่าวถึงสิ่งหนึ่งที่จินตนาการว่าเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่ง
5	สสนเทหะ (Doubtful)	ความสงสัยที่เกิดจากการกล่าวเปรียบเทียบความเหมือนของสองสิ่ง

<sup>604</sup> Monier Monier-Williams, Monier-Williams Sanskrit-English Dictionary, 91.

<sup>605</sup> กุฎุมมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 28.

<sup>606</sup> Jha, Ganganatha, Kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised), ii-iv.

ลำดับ	ประเภทอรรถาถา	คำจำกัดความ
6	รูปกม(Metaphor)	การเปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่งเป็นสิ่งเดียวกันกับอีกสิ่งหนึ่ง
7	อปหฺนุติเต (Concealment)	สิ่งที่เปรียบเทียบถูกปฏิเสธว่าไม่จริงแต่สิ่งที่ถูกเปรียบเทียบกลับยืนยันว่าเป็นของจริง
8	เศฺลษ (Paronomasia)	ในชุดของคำที่มีความหมายเดียว พบว่ามีหลายความหมาย
9	สมาโสฺกติเต (Modal Metaphor)	การกล่าวถึงสิ่งหนึ่งเพื่อบอกเป็นนัยให้หมายถึงอีกสิ่งหนึ่ง โดยใช้คำที่อธิบายได้สองความหมาย
10	นิทฺรศนา (Illustration)	การเปรียบเทียบความเหมือนของสองสิ่งซึ่งในแต่ละสิ่งจะมีคุณลักษณะที่ขัดแย้งกันเอง
11	อปรสฺตฺตปรศฺสตา (Indirect Description)	การกล่าวเป็นนัย โดยคำอธิบายของสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้อง กับบริบทนั้นจะเป็นตัวบ่งชี้ถึงสิ่งที่กวีต้องการจะอธิบาย
12	อติศโยกฺติเต (Hyperbole)	การกล่าวเกินจริงที่ให้สิ่งหนึ่งแสดงเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่แตกต่าง
13	ปรติวสฺตฺตฺปมา (Typical Comparison)	การเปรียบเทียบข้อความในสองประโยคที่มีคุณลักษณะเหมือนกันแต่จะใช้ถ้อยคำที่ต่างกัน
14	ทฤชฎานตเต (Exemplification)	การแสดงภาพสะท้อนของสิ่งต่างๆ ทั้งหมด
15	ทีปกะ (Illuminator)	กริยาเพียงตัวเดียวมีส่วนขยายมากกว่าหนึ่งหรือส่วนขยายหนึ่งเดียวเกี่ยวข้องกับกริยาหลายตัว
16	ตฺลยโยคิตา (Equal Pairing)	การเปรียบเทียบสองสิ่งหรือมากกว่าที่มีคุณลักษณะหรือการกระทำไปในทิศทางเดียวกัน
17	วฺยติเรกะ (Dissimilitude)	การเปรียบเทียบสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกัน แต่ยกให้สิ่งหนึ่งเหนือกว่าอีกสิ่งหนึ่ง
18	อาเกฺษปะ (Hint)	เมื่อสิ่งที่ต้องการจะพูดถูกระงับไป ก็จะใช้การบอกใบ้ เพื่อถ่ายทอดความคิดนั้น
19	วิภาวนา (Peculiar Causation)	การกล่าวถึงผลต่างๆ ที่ไม่มีสาเหตุ เพื่อแสดงลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

ลำดับ	ประเภทอรรถาঙ্การ	คำจำกัดความ
20	วิเศษกตติะ (Peculiar Allegation)	การกล่าวถึงสาเหตุ แต่ไม่มีผลที่ควรจะมีเพื่อแสดงลักษณะพิเศษของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
21	ยถาสงขยุม (Symmetrical)	การกล่าวถึงสิ่งต่างๆ โดยใช้ลำดับเดียวกับที่เคยกล่าวถึงไว้แล้วในคำประพันธ์บทเดียวกัน
22	อรุณานทรนยาสะ (Transition)	การหาหลักฐานมายืนยันสิ่งที่กล่าวถึง อาจเป็นการยกหลักทั่วไปมาสนับสนุนกรณีเฉพาะ หรือยกกรณีเฉพาะมาสนับสนุนหลักทั่วไปก็ได้
23	วิโรธะ (Contradiction)	ความขัดแย้งระหว่างสองสิ่งเกิดจาก 4 อย่าง ในสิ่งต่างๆ (1) ธรรมชาติ (2) คุณลักษณะ (3) การกระทำ (4) สสารหรือวัตถุ
24	สวภาโวกตติะ (Natural Description)	การกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามสภาพที่เป็นอยู่โดยธรรมชาติมักเป็นบทพรรณนาสัตว์หรือต้นไม้
25	วยาขสตุตติะ (Dissembling Eulogy)	การกล่าวสรรเสริญที่มีเจตนาแท้จริงเป็นการตีเตียนหรือกล่าวตีเตียนที่มีเจตนาแท้จริงเป็นสรรเสริญ
26	สโหกตติะ (Connected Description)	คำเพียงหนึ่งคำแสดงออกมาเป็นสองอย่างพร้อมๆ กัน โดยมีคำพ้องความหมายของคำว่า “สห” (พร้อมกับ) ปรากฏอยู่ด้วย
27	วิโนกตติะ (Privative Description)	การพรรณนาถึงสิ่งหนึ่งเมื่อขาดอีกสิ่งหนึ่งจะไม่สวยงามในทางกลับกัน ถ้าไม่มีสิ่งหนึ่ง อีกสิ่งหนึ่งก็จะสวยงาม
28	ปริวฤตติะ (Exchange)	การกล่าวถึงการแลกเปลี่ยนสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่งที่เท่าเทียมกันหรือไม่เท่าเทียมกัน
29	ภาวิกม (Visualisation)	สิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตและในอนาคตถูกพรรณนาไว้ราวกับปรากฏอยู่ต่อหน้าต่อตา
30	กาวยลิ่งคม (Poetic Reason)	การแสดงเหตุผลด้วยประโยคหรือคำพูดในบทกวี
31	ปรยาโยกตม (Periphrasis)	การอธิบายข้อเท็จจริงบางอย่างโดยใช้คำพูดแบบอ้อมค้อม
32	อุทาทตม (Exalted)	การพรรณนาคุณ สมบัติอันสูงส่งที่อยู่ภายในและภายนอกของสิ่งต่างๆ

ลำดับ	ประเภทอรรถาสังการ	คำจำกัดความ
33	สมุจจยะ (Concatenation)	การกล่าวสิ่งอันประเสริฐหรือเลวทรามหลายสิ่งไว้ใน แห่งเดียวกัน
34	ปรยายะ (Sequence)	การพรรณนาลักษณะของสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นต่อเนื่องใน หลายๆ สิ่ง
35	อนุมานม (Inference)	การคาดคะเนหรือการสรุปผลจากหลักฐานสนับสนุน
36	ปริกระ (Insinuation)	การอธิบายรายละเอียดลักษณะของวัตถุด้วย คำคุณศัพท์ที่มีนัยสำคัญหลายๆ คำ
37	วैयाโชกติะ (Artful assertion)	กล่าวถึงรูปของสิ่งหนึ่งแม้จะปรากฏให้เห็นชัดเจน แต่ รูปนั้นถูกปิดบังไว้ด้วยเล่ห์กลบางอย่าง
38	ปริสงขยา (Exclusion)	กล่าวถึงลักษณะที่จำกัดเฉพาะของสิ่งๆ หนึ่งเพื่อแยก ลักษณะนั้นออกจากสิ่งอื่นๆ
39	การณมาลา (The Spring of Causes)	ในแต่ละสิ่งที่กล่าวมาก่อนหน้านี้ซึ่งเคยเป็นผล จะ ปรากฏเป็นสาเหตุของอีกสิ่งหนึ่งที่ตามมา
40	อนโยนยม (Reciprocal)	กล่าวถึงสองสิ่งที่ทำในสิ่งเดียวกันและทั้งสองก็เป็นเหตุ ของแก่กันและกัน
41	อุตตรม (Answer)	เมื่อได้ฟังเพียงคำตอบ ก็เกิดข้อสันนิษฐานในคำถาม หรือเมื่อมีคำถาม ก็ให้คำตอบที่คาดไม่ถึง
42	สุกษมม (Subtle)	การกล่าวถึงปฏิกิริยาที่แสดงออกมาเพื่อให้อีกบุคคล หนึ่ง รับรู้ หลังจากได้สังเกตข้อเท็จจริงอันละเอียดอ่อน ของบุคคลนั้น
43	สาระ (Climax)	การพรรณนาความเป็นเลิศของสิ่งต่างๆ ที่เพิ่มระดับขึ้น อย่างต่อเนื่องจนถึงขั้นสูงสุด
44	อสงคติะ (Disconnection)	การกล่าวถึงคุณสมบัติ 2 อย่าง ซึ่งอย่างหนึ่งเป็นเหตุ และอีกอย่างเป็นผลปรากฏขึ้นมาพร้อมๆ กันแต่อยู่คน ละสถานที่กัน
45	สมาธิะ (Convenience)	การกล่าวถึงการบรรลุผลนั้นถูกอธิบายว่าง่ายขึ้น เมื่อมี ความช่วยเหลือจากสาเหตุอื่น
46	สมม (Compatible)	การกล่าวว่า 'สิ่งนี้เข้ากันได้' คือเมื่อสองสิ่งมีความ เชื่อมโยงกันอย่างถูกต้องและเหมาะสม

ลำดับ	ประเภทอรรถาภิธาน	คำจำกัดความ
47	วิฆมะ (Incongruous)	การกล่าวถึงสิ่งๆ หนึ่งว่าไม่น่าจะไปด้วยกันกับอีกสิ่งหนึ่งเพราะไม่สมกันด้วยประการใดประการหนึ่ง
48	อธิกม (The Exceeding)	การกล่าวถึงสิ่งที่กล่าวทีหลังให้ใหญ่เกินจริงแม้จะเล็กกว่าสิ่งที่กล่าวไว้ก่อน
49	ปรตยนิคม (Hostile)	การอธิบายที่มีแนวโน้มยกย่องสรรเสริญฝ่ายศัตรูคืออีกฝ่ายหลังจากไม่สามารถเอาชนะศัตรูของตนเองได้ จึงใช้วิธีหมิ่นประมาทญาติผู้ใกล้ชิดของศัตรูแทน
50	มีลิตม (Obscured)	การกล่าวถึงสองสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกันซึ่งอาจเป็นมาโดยกำเนิดหรือโดยบังเอิญก็ตาม ถ้าสิ่งหนึ่งถูกอีกสิ่งหนึ่งบดบังไว้ สิ่งที่มาบดบังก็จะมีพลังเหนือกว่าโดยธรรมชาติ
51	เอกาวลี (Necklace)	การกล่าวถึงสิ่งหนึ่งแล้วต่อไปก็กล่าวอีกสิ่งหนึ่งไม่ว่าจะเป็นการยืนยันหรือปฏิเสธคุณสมบัติของสิ่งที่กล่าวมาก่อนหน้านี้ ร้อยเรียงกันไปเหมือนสร้อยคอ
52	สุมรณม (Reminiscence)	เมื่อรับรู้สิ่งที่คล้ายๆ กันทำให้ระลึกถึงสิ่งที่เคยรับรู้มาก่อน
53	ภรานติมาน (Illusion)	เมื่อเห็นสิ่งหนึ่ง ก็ตัดสินเอาว่าสิ่งนั้นเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายกัน
54	ปรตีปม (Converse)	การกล่าวถึงลักษณะของการเปรียบเทียบที่ละทิ้งสิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบ (อุปมาน) ไปหรือสิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบ (อุปมาน) ถูกตัดค่ากลายเป็นสิ่งที่ควิน่าไปเปรียบเทียบ (อุปไมย)
55	สามานยม (Identification)	การนำเสนอว่าสิ่งหนึ่งเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่งก็โดยผ่านการเชื่อมต่อกับลักษณะทั่วไปของทั้งสองที่เหมือนกัน
56	วิเศษะ (Extraordinary)	การพรรณนาถึงบางสิ่งหรือบุคคลบางคนที่มีคุณสมบัติพิเศษเกินธรรมดาซึ่งเป็นไปไม่ได้ในโลกแห่งความเป็นจริง

ลำดับ	ประเภทอรรถาঙ্การ	คำจำกัดความ
57	ตทคุณะ (Quality Borrowing)	เมื่อสิ่งหนึ่งได้สัมผัสกับอีกสิ่งหนึ่งที่มีคุณสมบัติอัน ล้ำเลิศ ก็ละทิ้งคุณสมบัติของตนแล้วไปรับเอา คุณสมบัติของอีกฝ่ายหนึ่งที่ดีกว่ามาแทน
58	อตทคุณะ (Non-borrowing of Quality)	การกล่าวถึงสิ่งที่มีคุณสมบัติด้อยกว่าจะไม่ไปดูด ซับเอาคุณสมบัติของอีกสิ่งหนึ่ง แม้สามารถทำได้ ก็ตาม
59	วูยาฆาตะ (Frustration)	การกล่าวถึงงานชิ้นหนึ่งทำโดยคนๆ หนึ่งด้วย วิธีการหนึ่งแล้วสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี แต่พออีกคน หนึ่งมาทำด้วยอีกวิธีการเดียวกันกลับล้มเหลว
60	สัสมุชฌิยะ (Collocation of Figures)	การรจนาด้วยอঙ্การต่างชนิดกัน และอঙ্การ เหล่านั้นจะแยกอิสระจากกันอย่างชัดเจน
61	สงฺกระ (Commixture)	การรจนาด้วยอঙ্การต่างชนิดกัน แต่อঙ্การ เหล่านั้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันจนไม่ สามารถอยู่ได้โดยตัวมันเอง

จากการศึกษาดารางข้างต้น พบว่า ใน “ปัทยจุฑามณิของพุทธโฆษาจารย์” มีอรรถาঙ্การ  
อยู่ 46 ประเภท ซึ่งแต่ละประเภทสามารถจัดเข้าเป็นกลุ่มได้ 6 กลุ่ม ดังนี้

1. อรรถาঙ্การประเภทกล่าวเปรียบเทียบ
2. อรรถาঙ্การประเภทกล่าวเกินจริง
3. อรรถาঙ্การประเภทหลากหลายความหมาย
4. อรรถาঙ্การประเภทพรรณนา
5. อรรถาঙ্การประเภทแสดงเหตุผล
6. อรรถาঙ্การประเภทผสม



รายละเอียดในการจัดกลุ่มจะแสดงไว้ในตารางต่อไปนี้

**ตารางที่ 41 ตารางแสดงประเภทอรรถาภิธานที่จัดไว้ในแต่ละกลุ่ม**

กลุ่มที่	กลุ่มอรรถาภิธาน	ประเภทอรรถาภิธานที่อยู่ในกลุ่มเดียวกัน
1	อรรถาภิธานประเภทกล่าวเปรียบเทียบ	อุปมา อนันวยะ สสันเทหะ รูปกะ วยติเรกะ ตุลยโยคิตา ประติวัสตุปมา นิทรรศนา ทฤษฏานตะ ภรานติมาน ประตีปะ สามานยะ
2	อรรถาภิธานประเภทกล่าวเกินจริง	อุตเปรกษา อติศโยคติ วิเศษะ วิโรธะ วยาโขคติ
3	อรรถาภิธานประเภทหลากหลาย ความหมาย	เศลชะ समाโสคติ อาเกษปะ พรรยาโยกตะ ทีปะกะ อปรีสตุตประคังสา วิษมะ
4	อรรถาภิธานประเภทพรรณนา	สวภาโวคติ สโหคติ พรรยายะ ปริกกร อรรณานต-รันยาสะ ภาวิกะ ยถาสังขยะ อุทาดตะ ปรีวฤตติ สาระ สมุจยยะ วยาฆาตะ
5	อรรถาภิธานประเภทแสดงเหตุผล	กาวยลึงคะ อนูมานะ วิเศโขคติ วิโนคติ อุตตระ การณมมาลา สมะ อสังคติ
6	อรรถาภิธานประเภทผสม	สัมสฤษฏี สังกร

รายละเอียดของอรรถาภิธานในแต่ละกลุ่ม มีดังนี้

**4.2.2.1 อรรถาภิธานประเภทกล่าวเปรียบเทียบ**

อรรถาภิธานที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ จะเป็นประเภทที่มีการกล่าวเปรียบเทียบสองสิ่งในลักษณะที่แตกต่างกัน และที่ปรากฏใน “ปัทมจตุตทศของพุทธโฆษาจารย์” จะมี 12 ประเภท ได้แก่ อุปมา อนันวยะ สสันเทหะ รูปกะ วยติเรกะ ตุลยโยคิตา ประติวัสตุปมา นิทรรศนา ทฤษฏานตะ ภรานติมาน ประตีปะ และสามานยะ รายละเอียดของอรรถาภิธานแต่ละประเภทจะมีดังนี้

1. **อุปมา** คือการกล่าวเปรียบเทียบสองสิ่งที่มีความคล้ายกันของลักษณะร่วม<sup>607</sup> หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า อุปมาคือการนำสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเด่นมาเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเด่นนั้นซึ่งเป็นที่รู้จักหรือเป็นที่ยอมรับกัน โดยจะมีองค์ประกอบ 4 อย่าง ได้แก่ (1) คำที่แสดงความหมายเปรียบเทียบซึ่งแปลว่า เหมือน คล้าย ดุจ (อุปมาประติปาทกะ) (2) สิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบเรียกว่า อุปมาน เช่นดวงจันทร์ ดอกบัว (3) สิ่งที่ถูกนำไปเปรียบเรียกว่า อุปไมย เช่น ใบหน้า ดวงตา (4) ลักษณะร่วมของอุปมานกับอุปไมย เรียกว่า สาธารณธรรม หรือสาธารณมยะ<sup>608</sup> อุปมาแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ ปุโรโณปมา (ปุโรณา) และลุปโตปมา (ลุปตา)<sup>609</sup> ดังแสดงรายละเอียดดังนี้

(1.1) **ปุโรโณปมา** คืออุปมาเต็มรูปแบบที่มีองค์ประกอบครบทั้ง 4 ส่วน คือ (1) อุปมาน (2) อุปไมย (3) สาธารณธรรม (4) อุปมาประติปาทกะ<sup>610</sup> ซึ่งคำที่แสดงความหมายเปรียบเทียบเหล่านี้ได้แก่ ยถา อิว ตุลย เป็นต้น ที่หมายถึง “ชอบ” “เหมือน” “เช่นเดียวกับ” และอื่นๆ<sup>611</sup>

ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 55 โศลกที่เป็นปุโรโณปมา คือ โศลกที่ 1.30, 1.34, 1.38, 1.51, 1.58, 1.74; 2.8, 2.27, 2.28, 2.30, 3.4, 3.5, 3.10, 3.11, 3.24, 3.26, 3.29, 3.35, 3.41, 3.45, 3.46, 3.49, 3.51, 3.52, 3.57, 3.64. 4.8, 4.11, 4.12, 4.18, 4.30, 4.31, 4.32, 4.33, 4.38, 4.63, 4.64, 4.74, 4.76, 5.7, 5.8, 5.9, 5.11, 5.26, 5.52, 5.62, 6.40, 7.14, 7.17, 7.43, 8.5, 8.22, 8.24, 8.37, 8.46 และใน 55 โศลกจะมีคำที่แสดงความหมายเปรียบเทียบ (สาธารณธรรม) อยู่ 12 ชนิด ได้แก่ อิว สามยม อุปมา ปรกาศ์ ยถา-ตถา สม์ ประติมา สามานย ตุลย นิภะ สโหทร และอาภา

<sup>607</sup> Ibid, 349.

<sup>608</sup> กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 28.

<sup>609</sup> Jha, Ganganatha, *Kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 349.

<sup>610</sup> उपमानोपमेयसाधारणधर्मोपमाप्रतिपादकानामुपादाने पूर्णा ।

<sup>611</sup> Jha, Ganganatha, *Kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 350.

ปุโรโณปมาที่ปรากฏใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” จะแสดงรายละเอียดด้วยตัวอย่างในโคลกที่ 1.30 (อิว)<sup>612</sup> 1.74 (สามยม)<sup>613</sup> 2.27 (อุปมา)<sup>614</sup> 2.28 (ปรกาศ)<sup>615</sup> 3.4 (ยถา-ตถา)<sup>616</sup> 3.5 (สม)<sup>617</sup> 3.26 (ประติมา)<sup>618</sup> 3.35 (สามานย)<sup>619</sup> 5.62 (ตุลย)<sup>620</sup> 6.40 (นิภะ)<sup>621</sup> 7.17 (สโหทร)<sup>622</sup> 8.46 (อาภา)<sup>623</sup> ดังนี้

### ตัวอย่างที่ 1 ปุโรโณปมา (อิว)

กนนติ กาลาครุรูปมิศรา

ยตเสาธจันธวชไวชยนตยะ |

กลโลลภินนาสตปนาตุมชายะ

สวรโลกสินโรธ-อิว วิจิมาลาะ || 1.30 ||

(คำแปล) ธงผ้าไหมบนพระราชวังของเมืองนั้นปลิวไหวไปกับควันหอมจากไม้  
กฤษณาประจุตั้งเกลียวคลื่นของแม่น้ำคงคาบนสวรรค์ผสมกลมกลืนไปกับคลื่นของแม่น้ำยมุนา

ในโคลกข้างต้น จัดเป็นอุปมาประเภทปุโรโณปมา เพราะประกอบด้วย  
องค์ประกอบ 4 อย่าง คือ “ธงผ้าไหม” เป็นอุปไมย “เกลียวคลื่น” เป็นอุปมาน “อิว-ประจุตั้ง” เป็น  
อุปมาประติปาทกะ และ “ปลิวไหวไป/ผสมกลมกลืนไป” เป็นสาธารณธรรม

<sup>612</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppuswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 15.

<sup>613</sup> Ibid, 34.

<sup>614</sup> Ibid, 50.

<sup>615</sup> Ibid, 50.

<sup>616</sup> Ibid, 64.

<sup>617</sup> Ibid, 64.

<sup>618</sup> Ibid, 74.

<sup>619</sup> Ibid, 77-78.

<sup>620</sup> Ibid, 153.

<sup>621</sup> Ibid, 172.

<sup>622</sup> Ibid, 181.

<sup>623</sup> Ibid, 220.

### ตัวอย่างที่ 2 ปุโรโณปมา (สามยม)

วิไลทฤษฎีทวยโลกนีย

ตสยา มุขี สามยม-อุปาจาร ।

ปรีปลุตานตะ ปวีรุตมาน-

ปาจिनยุมสย ปโยรหสย ॥ 1.74 ॥

(คำแปล) พระพักตร์ของพระนางมายามีเสน่ห์น่าหลงใหลด้วยดวงพระเนตรที่หลุกหลิกคู่หนึ่ง คล้ายกับ ดอกบัวที่มีปลาปาถินะคู่หนึ่งแหวกว่ายไปมาอยู่ข้างในที่เต็มไปด้วยน้ำ

ในโคลกนี้เป็นปุโรโณปมาที่มีองค์ประกอบครบ 4 อย่าง คือ (1) “ดวงพระเนตรคู่หนึ่ง” เป็นอุปไมย (2) “ปลาปาถินะคู่หนึ่ง” เป็นอุปมาน (3) “สามยม-คล้ายกับ” เป็นอุปมาประติปาทกะ (4) “หลุกหลิก/แหวกว่ายไปมา” เป็นสาธารณธรรม

### ตัวอย่างที่ 3 ปุโรโณปมา (อุปมา)

วักษะสกลเลน วลมานมโนชฬหาร-

ตาราวลิวลยีนาคคน-อุปเมณ ।

อากาศสินธุลหรีปรีรภยมาณ-

มาภาสยนตมมราหริตฎาวเลปม ॥ 2.27 ॥

(คำแปล) (ตุษิตเทวราช) ผู้ทรงมีสร้อยมุกดาอันงดงามห้อยอยู่ที่พระอุระ เสมือนหนึ่ง ท้องฟ้าที่ล้อมรอบด้วยแถวของดวงดาว (ที่ส่องแสงระยิบระยับ) ซึ่งทำให้ภูเขาแห่งทวยเทพ (เขาพระสุเมรุ) ที่หยิ่งยโสเพราะมีเนินเขาซึ่งโอบล้อมด้วยคลื่นของแม่น้ำแห่งสวรรค์ต้องอับอายขายหน้าไป

ในโคลกนี้จัดเป็นปุโรโณปมาที่มีองค์ประกอบครบทั้ง 4 อันได้แก่ (1) “พระอุระ” เป็นอุปไมย (2) “ท้องฟ้า” เป็นอุปมาน (3) “อุปมา-เสมือนหนึ่ง” เป็นอุปมาประติปาทกะ (4) “มีสร้อยมุกดาอันงดงามห้อยอยู่/ล้อมรอบด้วยแถวของดวงดาว” เป็นสาธารณธรรม

### ตัวอย่างที่ 4 ปุโรโณปมา (ประกาศ)

อมโรรุหากฤติมภงครูปทมารค-

ภงคีภีรารจิตมทฤตปาทปีรัม ।

ทานาภิกฤตนต์ปทมนิธิประกาศ

สวเขตเรณ จรณน ปรามฤศนตม ॥ 2.28 ॥

(คำแปล) (ตุษิตเทวราช) ผู้ทรงใช้พระบาทข้างขวาสัมผัสที่פקเท้าอันยอดเยี่ยมรูปทรงคล้ายดอกบัวที่ตกแต่งลวดลายด้วยอัญมณีทับทิมอันทนทาน ซึ่ง ละม้ายคล้ายคลึงกับ ปัทมนิธิ (ขุมทรัพย์ดอกบัวของท้าวฤเวร) กำลังหมอบลง เพราะสยบต่อทานบารมีของพระองค์ (ตุษิตเทวราช)

ในโคลกนี้จัดเป็นปุโรหิตปมาที่มีองค์ประกอบครบทั้ง 4 อันได้แก่ (1) “ที่พัก  
เท้า” เป็นอุปไมย (2) “ปัทมนิธิ” เป็นอุปมาน (3) “ประกาศิ-ละม้ายคล้ายคลึงกับ” เป็นอุปมาประติปาทกะ  
(4) “รูปทรงคล้ายดอกบัว” เป็นสาธารณธรรม

### **ตัวอย่างที่ 5 ปุโรหิตปมา (ยถา-ตถา)**

ยถา ยถา วฤทธิมวป ตสยา

มธยั มหิษยา มหนิยมรุเตะ ।

ตถา ตถา วฤทธิมวป คาตร-

มปุตรตาโตกกุศสย ภรตุะ ॥ 3.4 ॥

(คำแปล) ยิ่งพระอุทรของพระมเหสีผู้มีรูปโฉมอันน่ายกย่องนั้นขยายใหญ่ขึ้น  
(เท่าใด) พระวรกายของพระสวามี ซึ่งชুবผอมเพราะทนทุกข์กับความเศร้าโศกจากการไม่มีพระโอรส  
ก็ยิ่งมีมากขึ้น (เท่านั้น)

ในโคลกนี้จัดเป็นปุโรหิตปมาที่มีองค์ประกอบ 4 อย่างคือ (1) “พระอุทรของ  
พระมเหสี” เป็นอุปไมย (2) “พระวรกายของพระสวามีซึ่งชুবผอม” เป็นอุปมาน (3) “ยถา-ตถา-  
เท่าใด-เท่านั้น” เป็นอุปมาประติปาทกะ (4) “ยิ่งขยายใหญ่ขึ้น (เท่าใด)”และ“ยิ่งมากขึ้น (เท่านั้น)”  
เป็นสาธารณธรรม

### **ตัวอย่างที่ 6 ปุโรหิตปมา (สมิ)**

สตนทวยสยาครมภูทิวรรณิ

สากิ สปัตนิวทเนน ตสยาะ ।

กัจจันนิ ครมกราลสาयाะ

กิริตยา สมิ ปาณฑูรมาส ภรตุะ ॥ 3.5 ॥

(คำแปล) ยอดพระถันทั้งสองของพระนางมายานั้นมีสีคล้ำปรากฏขึ้นมา  
พร้อมๆ กับใบหน้าของนางสนม (ที่มีสีหมองคล้ำเพราะความริษยา) ยิ่งไปกว่านั้น พระพักตร์ (ของ  
พระนาง) ผู้เหนื่อยล้าจากการทรงพระครรภ์ ก็มีสีขาวซีดเช่นเดียวกับพระเกียรติของพระสวามี

ในโคลกนี้เป็นปุโรหิตปมาที่มีองค์ประกอบครบ 4 อย่างคือ (1) “พระพักตร์”  
เป็นอุปไมย (2) “พระเกียรติ” เป็นอุปมาน (3) “สมิ-เช่นเดียวกับ” เป็นอุปมาประติปาทกะ (4) “มีสี  
ขาวซีด” เป็นสาธารณธรรม

### ตัวอย่างที่ 7 ปุโรโณปมา (ประติมา)

ปรตปตจามีกรภาสวเรณ

ปรสรปตา ตสย ศรีรภาสา ।

ปรสูติกาครภคฤหปรที่ปาะ

ปรตยุษตาราปรติมา พญูอะ ॥ 3.26 ॥

(คำแปล) เพราะความรุ่งโรจน์แห่งพระวรกายของพระกุมารที่แผ่รัศมีโชติช่วง (ตั้ง)ทองคำบริสุทธิ โคมไฟทั้งหลายในห้องประสูติจึงมีความคล้ายคลึงกับดาวประกายพริก (ดาวรุ่ง)

ในโคลกนี้เป็นปุโรโณปมาที่มีองค์ประกอบครบ 4 อย่างคือ (1) “โคมไฟทั้งหลาย” เป็นอุปไมย (2) “ดาวประกายพริก” เป็นอุปมาน (3) “ปรติมา-ความคล้ายคลึงกัน” เป็นอุปมาประติปาทกะ (4) “แผ่รัศมีโชติช่วงตั้งทองคำบริสุทธิ” เป็นสาธารณธรรม

### ตัวอย่างที่ 8 ปุโรโณปมา ( सामानย)

นิสรุคเสารภยนิทานตฤหทย

ตสยานนั ตาทฤคเสากุมารยม ।

พญู สามานยมยตยาม

ลีลาพชมนตะปุรสุนทรินาม ॥ 3.35 ॥

(คำแปล) พระพักตร์ของพระกุมารน่ารักน่าทะนุถนอมมาก มีกลิ่นหอมตามธรรมชาติและอ่อนนุ่มละมุนละไมอย่างยิ่ง เปรียบเหมือนดอกบัวแห่งความสุขที่สดใหม่ของเหล่าสตรีในพระตำหนักใน

ในโคลกนี้เป็นปุโรโณปมาที่มีองค์ประกอบครบ 4 อย่างคือ (1) “พระพักตร์ของพระกุมาร” เป็นอุปไมย (2) “ดอกบัวแห่งความสุขที่สดใหม่” เป็นอุปมาน (3) “สามานยม-เปรียบเหมือน” เป็นอุปมาประติปาทกะ (4) “น่าทะนุถนอม มีกลิ่นหอม และอ่อนนุ่มละมุนละไม” เป็นสาธารณธรรม

### ตัวอย่างที่ 9 ปุโรโณปมา (ตุลย)

ทฤชภูวาสตรศิกษำ ชคเทกพนโร-

รภูตปุรวามนิตเลษุ ।

อาตมานมาชณชลตุลยธามา

วิสามธิโศ พหุมนยเต สม ॥ 5.62 ॥

(คำแปล) หลังจากได้ทอดพระเนตรทักษะในการใช้ศัตราวุธที่ไม่เคยปรากฏ (เช่นนั้น) มาก่อนบนโลกของ (พระกุมาร) ผู้เป็นสหายเพียงหนึ่งเดียวของมวลมนุษย์ พระราชาผู้ทรงรุ่งโรจน์เปรียบเสมือนพระอินทร์ก็ได้ทรงมีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง

ในโคลกนี้เป็นปุโรหิตที่มีองค์ประกอบครบทั้ง 4 อย่างคือ (1) “พระราชา” เป็นอุปไมย (2) “พระอินทร์” เป็นอุปมาน (3) “ตุลย์-ปรียบเสมียน” เป็นอุปมาประติปาทกะ (4) “ทรงรุ่งโรจน์” เป็นสาธารณธรรม

### **ตัวอย่างที่ 10 ปุโรหิต (นิกะ)**

อนนตรี ตสย ปุระ สุราธิไป-

รทริ ศานตานุศยสโตโปธนะ |

วิฤทธการุณยสมุทรวิจา-

วิฏงกวิศรานตวิศาลโลจนะ || 6.39 ||

ปรตปตจามีกรเคารวิครหะ

ปรวาลงการุณจารุจิวัระ |

ปรสนนปุโรณนทูนิก-อานนทยุติะ

ปรภูตไมตรีปริวาหิตาศยะ || 6.40 ||

(คำแปล) หลังจากนั้น เหล่าราชาแห่งทวยเทพได้นำเอานักบวชผู้ระงับโทสะ แล้วมาปรากฏอยู่เบื้องพระพักตร์ของพระกุมาร ซึ่ง (นักบวชผู้นี้) มีสายดาทอดยาวไปสิ้นสุดที่ยอดคลื่นของมหาสมุทรคือความกรุณาอันล้นหลาม มีร่างกายเปล่งประกาย (ตั้ง) ทองคำสุกปลั่ง (ครองด้วย) จีวรสีแดงสวยงาม (ตั้ง) ขึ้นส่วนปะการัง มีใบหน้าผ่องใสเหมือนพระจันทร์เต็มดวงอันสว่างไสว (และ) มีจิตเปี่ยมด้วยกุศลธรรมอันบริบูรณ์

ในโคลกนี้เป็นปุโรหิตที่มีองค์ประกอบครบทั้ง 4 อย่างคือ (1) “ใบหน้า” เป็นอุปไมย (2) “พระจันทร์เต็มดวง” เป็นอุปมาน (3) “นิกะ-เหมือน” เป็นอุปมาประติปาทกะ (4) “ผ่องใส/สว่างไสว” เป็นสาธารณธรรม

### **ตัวอย่างที่ 11 ปุโรหิต (สโททร)**

สินทุรเสานทรยสโททรธณ

เศพาลิกาปุชประชกะณน |

จการ สขยาะ สวิลาสมกกา

ผาลสุถเล จารุ ตมาลปตรม || 7.17 ||

(คำแปล) หญิงสาวคนหนึ่งได้เล่นสนุกกับการแต้มจุดแดง (ติลกะ) อันสละสลวยบนบริเวณหน้าผากของเพื่อนสาวด้วยละอองเกสรดอกไม้ของต้นเศพาลิกา (กรรณิการ์) ซึ่ง (มีสีที่) งดงามใกล้เคียงกับ (สีแดงสดของ) ชาด

ในโคลกข้างต้นเป็นปุโรหิตที่มีองค์ประกอบ 4 อย่างคือ (1) “ละอองเกสรดอกไม้ของต้นเสพาลิกา” เป็นอุปไมย (2) “ชาติ” เป็นอุปมาน (3) “งดงาม” เป็นสาธารณธรรม (4) “สโหทร-ใกล้เคียงกับ” เป็นอุปมาประติปาทกะ

### **ตัวอย่างที่ 12** ปุโรหิต (อาภา)

อนตรมลิสมสภาพมฤตาศุพิมพ-

มมโภทวาทมลินทรทรูปณ-**อาภม** ।

กณรปรภาปรสรกรพริตาดนตราล

ภิกษากपालมิว กิจ กपालปาณะะ ॥ 8.46 ॥

(คำแปล) ดวงจันทร์ที่มีรอยเปื้อนอยู่ใน (มองดู) **คล้ายกับ** กระจกเงาที่ข้างในมีคราบสกปรกที่เกิดจากลมและฝน นอกจากนั้นยัง (มองดู) ราวกับห้วงทะเลขมขานของพระศิวะ ซึ่งด้านในมีสีกระดำกระด่างจากแสงที่แผ่ผ่านจากพระศิวะ (ของพระองค์)

ในโคลกข้างต้นจัดเป็นปุโรหิตที่มีองค์ประกอบครบ 4 อย่างคือ (1) “ดวงจันทร์” เป็นอุปไมย (2) “กระจกเงา” เป็นอุปมาน (3) “อาภา-คล้ายกับ” เป็นอุปมาประติปาทกะ (4) “มีรอยเปื้อนอยู่ใน” เป็นสาธารณธรรม

**(1.2) รูปโตปมา** หมายถึง อุปมาที่ไม่เต็มรูปแบบซึ่งมีหนึ่งหรือสองในองค์ประกอบ 4 อย่าง ได้แก่ อุปมาน (สิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบ) อุปไมย (สิ่งที่ถูกนำไปเปรียบ) อุปมาประติปาทกะ (คำที่แสดงความหมายเปรียบเทียบ) และสาธารณธรรม (ลักษณะร่วมของอุปมานกับอุปไมย) ถูกกลบออกไป ดังนั้น รูปโตปมาจึงแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทด้วยกันคือ (1) อุปมาที่มีการลบอุปมาประติปาทกะ (คำที่แสดงความหมายเปรียบเทียบ) ออกไป (2) อุปมาที่มีการลบสาธารณธรรม (ลักษณะร่วมของอุปมานกับอุปไมย) ออกไป (3) อุปมาที่มีการลบทั้งสองอย่างคืออุปมาประติปาทกะ และสาธารณธรรมออกไป

ใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 90 โคลกที่เป็นรูปโตปมา ได้แก่ โคลกที่ 1.5, 1.14, 1.17, 1.26, 1.50, 1.52, 1.53, 1.60, 1.66, 1.67, 1.69, 1.72, 1.73, 2.5, 2.10, 2.13, 2.21, 2.22, 2.23, 2.29, 3.9, 3.17, 3.19, 3.21, 3.26, 3.30, 3.31, 3.33, 3.41, 3.53, 3.59, 3.60, 4.11, 4.14, 4.15, 4.17, 4.23, 4.27, 4.38, 4.48, 4.51, 4.52, 4.56, 4.62, 4.66, 4.68, 4.70, 4.71, 4.72, 4.78, 4.84, 5.4, 5.5, 5.6, 5.11, 5.13, 5.14, 5.18, 5.23, 5.27, 5.29, 5.55, 6.3, 6.23, 6.31, 6.35, 6.40, 7.7, 7.8, 7.9, 7.10, 7.15, 7.19, 7.32, 7.36, 7.39, 7.44, 7.51, 7.53, 7.54, 7.55, 7.56, 8.9, 8.10, 8.15, 8.25, 8.31, 8.35, 8.39, 8.40 และในบรรดาโคลกเหล่านั้นยังพบ 26 โคลกที่เป็นรูปโตปมาประเภทลบอุปมาประติปาทกะ (คำที่แสดงความหมายเปรียบเทียบ) 10 โคลกเป็นรูปโตปมาประเภทลบสาธารณธรรม (ลักษณะร่วมของอุปมานกับอุปไมย) และ 60 โคลกเป็น



ลูปโตปมาประเภทลบทั้งสองอย่างคือ อุปมาประติปาทกะและสาธารณธรรม เนื่องจากบางโคลง พบลูปโตปมามากกว่าหนึ่งประเภทจึงทำให้ยอดรวมของลูปโตปมาเป็น 96 โคลง รายละเอียดของลูปโตปมาแต่ละประเภทจะแสดงด้วยตัวอย่างจากโคลงใน “ปัทมจตุตถของพุทธโฆษาจารย์” มีดังนี้

(1.2.1) **ลูปโตปมาประเภทลบอุปมาประติปาทกะ** เป็นอุปมาที่มีการลบลค่าที่แสดงความหมายเปรียบเทียบ (อุปมาประติปาทกะ) เช่น อิว ตุลย สมั ยลา เป็นต้น ใน “ปัทมจตุตถของพุทธโฆษาจารย์” พบลูปโตปมาประเภทนี้อยู่ 26 โคลง ได้แก่ โคลงที่ 1.60, 1.69, 2.10, 2.13, 2.22, 2.29, 3.9, 3.17, 3.19, 3.21, 3.26, 3.41, 3.53, 4.14, 4.78, 5.4, 5.27, 6.3, 6.35, 6.40, 7.8, 7.10, 7.32, 8.25, 8.31 และ 8.39 โดยจะยกตัวอย่างของลูปโตปมาประเภทนี้จากโคลงที่ 2.13<sup>624</sup> ดังนี้

#### ตัวอย่าง

อภยรณวฤติภิกฤตฤติภิกฤติโคโก-

ราตมียพิมพสททุกโคะ สห มิตรจรุโคะ ।

อาภาษณษว-อธรร-วิทรม-ราค-ลักษยา-

ทนต์สสุรณตมนุราคมิวทครินตม ॥ 2.13 ॥

(คำแปล) ในขณะที่ (ตฤติเทวราช) ทรงสนทนากับกลุ่มพระสหายซึ่งเป็นผู้ที่เปล่งปลั่งด้วยรัศมีแห่งความจงรักภักดีโดยธรรมชาติและผู้ที่เมื่อยืนอยู่ใกล้จะเสมือนหนึ่งเป็นเงาสะท้อนของพระองค์ ดูราวกับว่า พระองค์จะทรงเปิดเผยความรักความผูกพัน (ต่อกลุ่มพระสหาย) ที่สิ้นเครื่องอยู่ภายในออกมาให้เห็นจากพระโอษฐ์ที่มีสีแดง (เหมือน) ปะการัง

ในโคลงข้างต้นนี้ เห็นได้ว่า “อธรร” ที่แปลว่า “พระโอษฐ์” เป็นอุปมาไม่ “วิทรม” ที่แปลว่า “ปะการัง” เป็นอุปมาน และ “ราค” ที่แปลว่า “สีแดง” เป็นลักษณะร่วมของพระโอษฐ์และปะการัง แต่ไม่ปรากฏคำที่แสดงความหมายเปรียบเทียบ คือคำว่า “เหมือน” ดังนั้น จึงจัดเป็นตัวอย่างหนึ่งของลูปโตปมาประเภทลบอุปมาประติปาทกะ

(1.2.3) **ลูปโตปมาประเภทลบสาธารณธรรม** เป็นอุปมาที่มีการลบลลักษณะร่วมของอุปมานกับอุปมา (สาธารณธรรม) ใน “ปัทมจตุตถของพุทธโฆษาจารย์” มีลูปโตปมาประเภทนี้ปรากฏอยู่ 10 โคลง ได้แก่ โคลงที่ 1.14, 1.26, 2.5, 2.13, 3.33, 4.23, 4.66, 4.70, 5.13 และ 6.23 จะแสดงด้วยตัวอย่างในโคลงที่ 4.66<sup>625</sup> ดังนี้

<sup>624</sup> Ibid, 43.

<sup>625</sup> Ibid, 116.

**ตัวอย่าง**

ตาสำ กุมาระ ศตปตร-मितไร-

ร-วิโลจไนรวิสมยนิรินิเมไชะ ।

องเคษุ สรวตฺร นิษกตพิมไพะ

สาภษตฺ สหสฺรภาษ อิวาพภาเส ॥ 4.66 ॥

(คำแปล) เพราะดวงตา-เหมือน-ดอกบัวของหญิงสาวทั้งหลายที่เบิกกว้างด้วยความประหลาดใจมีภาพสะท้อนอยู่ทั่วทุกแห่งบนพระวรกาย พระกุมารจึงดูราวกับ (พระอินทร์) ผู้มีพันทาที่มาปรากฏต่อหน้า

ในโคลกข้างต้น เห็นได้ว่า “ศตปตร” ที่แปลว่า “ดอกบัว” เป็นอุปมาอุปไมย “मितไร” แปลว่า “เหมือน” เป็นอุปมาประติปาทกะ และ “วิโลจไน” ที่แปลว่า “ดวงตา” เป็นอุปมาอุปไมยแต่ไม่ปรากฏสาธิตธรรมที่เป็นลักษณะร่วมของ “ดอกบัว” และ “ดวงตา” ดังนั้น จึงจัดเป็นตัวอย่างหนึ่งของลูปโตปมาประเภทลบสาธิตธรรม

(1.2.4) ลูปโตปมาประเภทลบอุปมาประติปาทกะและสาธิตธรรมเป็นอุปมาที่มีการลอบองค์ประกอบ 2 อย่างคือ คำที่แสดงความหมายเปรียบเทียบ (อุปมาประติปาทกะ) และลักษณะร่วมของอุปมาและอุปไมย (สาธิตธรรม) ซึ่งพบใน “ปัญจจตามณีของพุทธโฆษาจารย์” อยู่ 60 โศลก ได้แก่ โศลกที่ 1.5, 1.17, 1.50, 1.52, 1.53, 1.60, 1.66, 1.67, 1.72, 1.73, 2.5, 2.21, 2.23, 3.30, 3.31, 3.59, 3.60, 4.11, 4.15, 4.17, 4.27, 4.38, 4.48, 4.51, 4.52, 4.56, 4.62, 4.68, 4.71, 4.72, 4.78, 4.84, 5.5, 5.6, 5.11, 5.14, 5.18, 5.23, 5.29, 5.55, 6.31, 7.7, 7.9, 7.15, 7.19, 7.32, 7.36, 7.39, 7.44, 7.51, 7.53, 7.54, 7.55, 7.56, 8.9, 8.10, 8.15, 8.31, 8.35 และ 8.40 โดยจะยกตัวอย่างของลูปโตปมาประเภทนี้จากโคลกที่ 8.40<sup>626</sup> ดังนี้

**ตัวอย่าง**

ปติส ปศุนามิว กาลกุกฺม

ปตี นทีนามิว กุมภโยนิชะ ।

อาทาย จนฺทฺระ กร-ปลลเว

คาฒานธการํ กพลีจการ ॥ 8.40 ॥

(คำแปล) หลังจากเข้าครอบงำความมืดมิดด้วยมือ (ตั้ง) ดอกตูมคือแสงเดือนแล้วพระจันทร์ก็ได้กลืน (ความมืดมิดนั้น) เข้าไปเหมือนกับพระศิวะดื่มยาพิษ (และ)เหมือนกับฤษีอัสตยะดื่มมหาสมุทร

<sup>626</sup> Ibid, 217.

ในโคลกข้างต้น เห็นได้ว่า “กร” ที่แปลว่า “มือ” เป็นอุปไมย และ “ปลลเวน” ที่แปลว่า “ดอกตูม” เป็นอุปมาน ส่วนอีกสององค์ประกอบคืออุปมาประติปาทกะ และสาธารณธรรม ถูกลบออกไป ดังนั้น ตัวอย่างนี้จึงจัดอยู่ในลูปโตปมาประเภทลูปมาประติปาทกะ และสาธารณธรรม

สรุปได้ว่าอุปมาที่ปรากฏใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” มีลูปโตปมา มากกว่าปุโรณปมาถึงเกือบเท่าตัว คือปุโรณปามี 55 โคลก ส่วนลูปโตปามี 90 โคลก และยังพบ ลูปโตปมาประเภทที่มีการลบบองค์ประกอบ 2 อย่างคือคำที่แสดงความหมายเปรียบเทียบ (อุปมา ประติปาทกะ) และลักษณะร่วมของอุปมานและอุปไมย (สาธารณธรรม) ใน 60 โคลกซึ่งมากกว่าลูปโตปมาประเภทอื่น จึงแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของผู้รจนาที่จะใช้อุปมาในลักษณะจินตนาการ (fanciful) คือไม่ได้เปรียบเทียบแบบตรงไปตรงมาเหมือนบทกวีทั่วไป

**2. อนันวยะ** คือการเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับตัวของมันเอง เพราะไม่มีสิ่งอื่นใด จะเปรียบเทียบได้<sup>627</sup>

ใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 6 โคลกที่เป็นอนันวยะ ได้แก่ โคลกที่ 1.39, 1.54, 1.76, 3.44, 3.63 และ 5.61 ตัวอย่างของอรรถาสังการประเภทนี้จะแสดงด้วย โคลกที่ 5.61 ดังนี้

**ตัวอย่าง**

อทฤษฏปุรวามติโลกศิลา-

มตยทฤตาม-อปรติม-ปรภาวะ |

พหุปรการ่า ปิตุรสตฺรศิกษา

สัทรศยามาส ส วีรวรยะ || 5.61 ||

(คำแปล) พระกุมารพระองค์นั้นผู้เป็นวีรบุรุษที่ประเสริฐที่สุด **ทรงมีพละกำลังอันหาที่เปรียบมิได้** ได้ทรงแสดงทักษะในการใช้ศัตรารูทหลากหลายชนิดแก่พระบิดาซึ่งเป็นความยอดเยี่ยมแห่งศิลปะที่เหนือธรรมชาติอันไม่มี (ผู้ใด) เคยเห็นมาก่อน

ในโคลกข้างต้น จัดเป็นอรรถาสังการประเภท “อนันวยะ” เพราะพระกุมารเป็นผู้ที่ไม่มีผู้ใดมีพละกำลังเทียบเท่าพระองค์ได้ (อปรติม-ปรภาวะ) จึงเป็นการเปรียบเทียบพระองค์กับตัวพระองค์เอง ดังนั้น ในที่นี้ “พระกุมาร” จึงเป็นทั้งอุปไมยและอุปมาน

<sup>627</sup> Jha, Ganganatha, *Kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 365.

3. **สสันเทหะ** คือความสงสัยที่เกิดจากการกล่าวเปรียบเทียบความเหมือนของสองสิ่ง<sup>628</sup>

ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 15 โศลกที่เป็นสสันเทหะ คือ โศลกที่ 1.16, 1.27, 1.53, 2.6, 2.16, 2.31, 4.1, 4.78, 4.81, 4.82, 5.41, 5.60, 6.36, 6.41, และ 7.6 จะแสดงด้วยตัวอย่างจากโศลกที่ 1.27<sup>629</sup> ดังนี้

#### ตัวอย่าง

พิมพ์ปวิษฎาจะ สผฎิกสถลีสุ

วกตรศรียโย ยทวรรวณีนินาม |

วิกาสินา วโยมนทิสเลขุ

สโรรุธาณำ วิตรนติ **ตงกาม** || 1.27 ||

(คำแปล) ใบหน้าอันเปล่งปลั่งของสาวงามในเมืองนั้นมีเงาสะท้อนบนพื้นแก้วผลึก ก่อให้เกิดความสงสัยว่าเป็นดอกบัวที่เบ่งบานบนผืนน้ำของแม่น้ำแห่งสวรรค์

ในโศลกข้างต้น จัดอยู่ในอรรถาสังการประเภท “สสันเทหะ” เพราะเมื่อใบหน้าอันสวยงามของหญิงสาวสะท้อนอยู่บนพื้นแก้วผลึก ทำให้ผู้พบเห็นเกิดความสงสัยว่ามันคือดอกบัวหรือใบหน้ากันแน่?

4. **รูปกะ** คือการเปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่งเป็นสิ่งเดียวกันกับอีกสิ่งหนึ่ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ไม่มีความแตกต่างระหว่างอุปมานและอุปไมย<sup>630</sup>

ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 122 โศลกที่เป็นรูปกะ ได้แก่ โศลกที่ 1.7, 1.13-1.14, 1.32-1.34, 1.37-1.38, 1.43-1.44, 1.52-1.53, 1.55, 1.57-1.59, 1.65, 1.68, 1.70, 2.10, 2.16, 2.18, 2.20, 2.24-2.25, 2.30, 2.34-2.38, 2.43, 2.46, 2.54, 3.17, 3.31, 3.40-3.41, 3.48-3.49, 3.51, 3.53, 3.56-3.58, 3.64, 4.5-4.6, 4.12, 4.23, 4.48, 4.50, 4.67, 4.73-4.74, 4.76, 4.82, 5.3-5.4, 5.7, 5.11-5.12, 5.14, 5.24, 5.25, 5.27, 5.30, 5.32, 5.37, 5.40, 5.42, 5.45, 5.47, 5.50-5.51, 5.54, 6.2, 6.5, 6.8-6.11, 6.14-6.16, 6.20-6.21, 6.24, 6.28, 6.32, 6.33, 6.39, 6.43, 7.10, 7.23, 7.29, 7.33-7.34, 7.39, 7.41, 7.46-7.47, 8.2, 8.3, 8.7, 8.10-8.11,

<sup>628</sup> Ibid, 367.

<sup>629</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya*, 14.

<sup>630</sup> Jha, Ganganatha, *kāvyaaprakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 369.

8.14, 8.16-8.18, 8.23-8.24, 8.26, 8.32, 8.34-8.37, 8.39, 8.40 และ 8.41 จะแสดงอรรถาঙ্การประเภทรูปกะด้วยตัวอย่างจากโคลกที่ 8.14<sup>631</sup> ดังนี้

**ตัวอย่าง**

อสต คต ภาสกรมมพริ-

ราโลกย โศกาติศยาฤเลว ।

**นภษตร-มุกตาภวภู** ทธานา

**สนธยาตป จีวรมาลลพ ॥ 8.14 ॥**

(คำแปล) เมื่อเห็นพระอาทิตย์อัสดงคตไปแล้ว สาวงามแห่งนภลัยซึ่งดูราวกับว่าเต็มไปด้วยความทุกข์ระทมอย่างมาก ก็ได้เอาสายประคำที่มี**ลูกประคำคือหมู่ดวงดาว**มาถือไว้ แล้วห่มด้วย**จีวรคือแสงอาทิตย์ยามสนธยา**

ในโคลกข้างต้น สายประคำที่มีลูกประคำซึ่งสาวงามแห่งนภลัยเอามาถือไว้ (แท้จริง) คือหมู่ดวงดาว และจีวรที่นำมาห่มก็คือแสงอาทิตย์ยามสนธยา เพราะฉะนั้น อุปไมย (ลูกประคำ) และอุปมาน (หมู่ดวงดาว) ก็คือสิ่งเดียวกัน และอุปไมย (จีวร) และอุปมาน (แสงอาทิตย์ยามสนธยา) ก็คือสิ่งเดียวกันเช่นกัน ดังนั้น โคลกนี้จึงจัดอยู่ในอรรถาঙ্การประเภท “รูปกะ”

**5. วยติเรกะ** คือการเปรียบเทียบสองสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกัน แต่ยกให้สิ่งหนึ่งเหนือกว่าอีกสิ่งหนึ่ง<sup>632</sup>

ใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 20 โคลกที่เป็นอรรถาঙ্การประเภทวยติเรกะ ได้แก่ 1.4, 1.55, 1.61, 1.65, 2.27, 2.29, 2.30, 2.41-2.43, 3.15, 3.28, 3.48, 4.17, 4.25, 4.35, 7.16, 8.12, 8.25 และ 8.42 จะแสดงอรรถาঙ্การประเภทนี้ด้วยตัวอย่างจากโคลกที่ 2.27<sup>633</sup> ดังนี้

<sup>631</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 206.

<sup>632</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 396.

<sup>633</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 50.

**ตัวอย่าง**

วักษะสกลเลน วลมานมโนชอุหาร-

ตาราวลิวลินา คคโนปเมน |

อากาศสินธุลหริปริภยมาณ-

ม-อากาศยนม-อมราทริฎาเวลปม || 2.27 ||

(คำแปล) (ตฤชิตเทวราช) ผู้ทรงมีสร้อยมุกดาอันงดงามห้อยอยู่ที่พระอุระ เสมือนหนึ่งท้องฟ้าที่ล้อมรอบด้วยแถวของดวงดาว (ที่ส่องแสงระยิบระยับ) ซึ่งทำให้ภูเขแห่งทวยเทพ (เขาพระสุเมรุ) ที่หยั่งยโสเพราะมีเนินเขาซึ่งโอบล้อมด้วยคลื่นของแม่น้ำแห่งสวรรค์ต้องอับอายขายหน้าไป

ในโคลกข้างต้น มีการเปรียบเทียบตฤชิตเทวราชผู้ทรงมีสร้อยมุกดาอันงดงาม ห้อยอยู่ที่พระอุระ (อุปไมย) กับภูเขแห่งทวยเทพที่มีเนินเขาซึ่งโอบล้อมด้วยคลื่นของแม่น้ำแห่ง สวรรค์ (อุปมาน) โดยกรียกให้อุปไมยเหนือกว่าอุปมาน ด้วยข้อความที่ว่า “ทำให้ภูเขแห่งทวยเทพ ต้องอับอายขายหน้า” ดังนั้น โคลกนี้จึงจัดอยู่ในอรรถาลังการประเภท “วยดิเรกะ”

6. **ตุลยโยคิตา** คือการเปรียบเทียบสองสิ่งหรือมากกว่าที่มีคุณลักษณะหรือ การกระทำไปในทิศทางเดียวกัน<sup>634</sup>

ใน “ปัทยจุฑามณีของพุทธโฆษาจารย์” มี 31 โคลกที่เป็น “ตุลยโยคิตา” ได้แก่โคลกที่ 1.45-1.47, 1.50, 1.56, 1.59, 1.64, 1.67, 3.59, 3.61, 4.21-4.22, 4.24, 4.26, 4.44, 4.45, 4.47, 4.49, 4.69, 5.4, 5.14, 5.27-5.29, 5.50, 6.30, 7.36, 7.40-7.42 และ 7.53 ดัง รายละเอียดในโคลกที่ 6.30<sup>635</sup> ต่อไปนี้

**ตัวอย่าง**

สหการวณิษ สังรัตนยา

มรุลกษมยา อิว นุปุปรณาทะ |

กลกณฐภูวะ กลปรลาปาะ

ศรวสะ ปารณมาทฐุชนานาม || 6.30 ||

<sup>634</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 396.

<sup>635</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 167.

(คำแปล) เสียงกระซิบเบาๆ ของเหล่านกกาเหว่าได้นำความรื่นรมย์แก่หูของผู้คนราวกับเสียงกำไลข้อเท้าของเทพธิดาแห่งฤดูใบไม้ผลิผู้เดินเล่นในป่ามะม่วง

ในโคลกข้างต้น มีการเปรียบเทียบเสียงกระซิบเบาๆของเหล่านกกาเหว่ากับเสียงกำไลข้อเท้าของเทพธิดาแห่งฤดูใบไม้ผลิซึ่งมีลักษณะเดียวกันและไปในทิศทางเดียวกันคืออันแรกฟังเพลินๆ ไปเรื่อยๆ (มธุรถุขมยา) ส่วนอันหลังเดินสบายๆ ไปเรื่อยๆ (สัจจนตยา) เพราะฉะนั้น โคลกนี้จึงจัดอยู่ในอรรถาถการประเภท “ตลยโยคิตา”

**7. ประติวัตตูปมา** คือการเปรียบเทียบข้อความในสองประโยคที่มีคุณลักษณะเหมือนกันแต่จะใช้ถ้อยคำที่ต่างกัน<sup>636</sup>

ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 26 โคลกที่เป็นอรรถาถการประเภทประติวัตตูปมา ได้แก่ 1.9, 1.15, 1.42, 1.63, 1.69, 2.9, 2.25, 2.42, 3.7, 3.8, 3.54, 3.60, 4.10, 4.14, 4.34, 4.48, 4.51, 5.19, 5.20, 5.24, 5.40, 7.18, 8.21, 8.23, 8.26 และ 8.29 ดังแสดงด้วยตัวอย่างในโคลกที่ 3.60<sup>637</sup> ต่อไปนี้

#### ตัวอย่าง

ปรสนนมูรณาวลยาภิรามิ

ชโยติรมย์ ตสย มุขารวินทม |

ภุยิษมนตรคตจนทรเลขา

พาลารุกพิมพศรียมาตตาน || 3.60 ||

(คำแปล) พระพักตร์ (ตั้ง) ดอกบัวของเจ้าชายสิทธารถะนั้นเปล่งประกายและงดงามด้วยขนอันบริสุทธิ์ซึ่งเป็นจุดวงกลม (ที่อยู่ระหว่างคิ้ว) ได้แผ่ความรุ่งโรจน์ไปทั่ว (เหมือน) ดวงอาทิตย์ยามเช้าซึ่งมีเสี้ยวของพระจันทร์ซ่อนอยู่ภายในเป็นจำนวนมาก

ในโคลกข้างต้น เห็นได้ว่า มีการเปรียบเทียบพระพักตร์ของเจ้าชายสิทธารถะกับดวงอาทิตย์ยามเช้าซึ่งมีความเหมือนกันคือระหว่างคิ้วบนพระพักตร์มีพระอุณาโลมซึ่งเป็นจุดวงกลมสีขาวอ่อนเหมือนนุ่นและดวงอาทิตย์ยามเช้าก็มีเสี้ยวพระจันทร์ (สีขาว) ซ่อนอยู่ภายใน แต่ในโคลกนี้ไม่ปรากฏคำว่า “อิว” ซึ่งแปลว่าเหมือนอยู่เลย ดังนั้น โคลกนี้จึงจัดอยู่ในอรรถาถการประเภท “ประติวัตตูปมา”

<sup>636</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 392.

<sup>637</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosa cārya*, 88-89.

**8. นิทรรศนา** คือการเปรียบเทียบความเหมือนของสองสิ่งซึ่งในแต่ละสิ่งจะมีคุณลักษณะที่ขัดแย้งกันเอง<sup>638</sup>

ใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 1 โศลกที่เป็นอรรถาถการประเภทนิทรรศนา คือโศลกที่ 4.19 ดังแสดงไว้ในตัวอย่างต่อไปนี้

**ตัวอย่าง**

ตสยา วปุศจนทนปงกลิปต-

มาโมทิกาลาครุกกติจิตรม |

กลินทซากรพริตานุตรายาะ

โศภามปุชยตสุรไศวลินยาะ || 4.19 ||

(คำแปล) พระวรกายของพระธิดาที่ประพรมด้วยแป้งกระแจะจันทน์ (สีขาว) มีคราบเป็นริ้วของน้ำมันหอมจากไม้กฤษณา (อครุ) สีดำ ได้แสดงให้เห็น (ว่า) ความงดงามของแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ (แม่น้ำคงคา) ซึ่งภายในก็ยังปนเปื้อนด้วยน้ำจากแม่น้ำยมนา

ในโศลกนี้ ได้เปรียบเทียบสองสิ่งคือ พระวรกายของพระธิดาที่ประพรมด้วยแป้งกระแจะจันทน์สีขาวจะมีคราบเป็นริ้วสีดำของน้ำมันหอมจากไม้กฤษณากับความงามของแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ (แม่น้ำคงคา) ที่ภายในปนเปื้อนด้วยน้ำจากแม่น้ำยมนา โดยพบว่าสองสิ่งนี้มีความเหมือนกัน คือ ด้านนอกที่ดูสวยงาม ด้านในอาจมีดำหนหรือสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ซ่อนเร้นอยู่ ดังนั้น โศลกนี้จึงจัดอยู่ในอรรถาถการประเภท “นิทรรศนา”

**9. ทฤษฏานตะ** คือการแสดงภาพสะท้อนของสิ่งต่างๆ ทั้งหมด<sup>639</sup> ในบทกวีจึงมีการนำภาพสะท้อนของสิ่งหนึ่งมาเป็นตัวอย่างเพื่ออธิบายอีกสิ่งหนึ่งให้สอดคล้องกับภาพสะท้อนนั้น

ใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 17 โศลกที่เป็นอรรถาถการประเภททฤษฏานตะ ได้แก่ 1.6, 1.8, 1.12, 1.17, 1.25, 1.35, 2.13, 2.17, 2.19, 2.22, 2.31, 4.2, 5.6, 5.46, 7.30, 7.51 และ 8.42

<sup>638</sup> Jha, Ganganatha, *kāvyaaprakāsha of Mammata with English Translation (Revised)*, 381.

<sup>639</sup> Jha, Ganganatha, *Kāvyaaprakāsha of Mammata with English Translation (Revised)*, 393.



**ตัวอย่าง**

เวลาชเลขุ มณิทรปณวิกรมเมษุ

จฉายาคเตน ศศลาณณมณฑเลน |

วารากโร วรฺณภูปตินา มณินา-

เมกากโร รจิตมฺทร อิวาศสงเก || 8.42 ||

(คำแปล) เพราะรัศมีรอบดวงจันทร์ที่มีสัญลักษณ์รูปกระต่ายได้สะท้อนเงาในกระจกเงาขึ้น ซึ่งงดงาม (ตั้ง) กระจกเงาประดับอัญมณี มหาสมุทรจึงดูราวกับเหมือนแร่อัญมณีเพียงแห่งเดียวเท่านั้นที่พระวรุณได้ทรงประทับตราไว้

ในโคลกนี้ เห็นได้ว่า กวีได้นำเอาภาพสะท้อนในน้ำของรัศมีรอบดวงจันทร์ที่มีรูปกระต่ายซึ่งงดงามเหมือนกระจกเงาประดับอัญมณี มาเปรียบเทียบกับมหาสมุทรที่ดูเหมือนกับเหมือนแร่อัญมณีที่มีตราประทับของพระวรุณ โคลกนี้จึงจัดอยู่ในอรรถาถการประเภท “ทฤษฎานตะ”

10. **ภรานติมาน**คือเมื่อเห็นสิ่งหนึ่งก็ตัดสินเอาว่าสิ่งนั้นเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายกัน<sup>640</sup>

ใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 1 โคลกที่เป็นอรรถาถการประเภทภรานติมาน ได้แก่ โคลกที่ 1.22 ดังแสดงด้วยตัวอย่างจากโคลกที่ 1.22 <sup>641</sup> ดังนี้

**ตัวอย่าง**

สมฺจุฉริเตะ เสธาตเลษุ ยสยํ

มตสยธวไซรมารุตกมปมาเนะ |

สารธฺ วิคฤทฺทนนฺติ สบตฺน**พทฺธยา**

มรุตสทวนตีมกราะ สโรษมฺ || 1.22 ||

(คำแปล) มกรที่อยู่ในแม่น้ำของพระวายุเข้าปะทะอย่างดุเดือดกับสัญลักษณ์รูปปลาบงที่ตั้งตระหง่านอยู่บนดาดฟ้าของคฤหาสน์ในเมืองนั้นด้วยแรงสั่นสะเทือนของลม**เพราะเข้าใจว่า** (ปลาบงนั้น) เป็นศัตรู

ในโคลกนี้ เมื่อมกรเห็นรูปปลาซึ่งเป็นสัญลักษณ์บงนั้นก็สำคัญว่า เป็นปลาที่เป็นศัตรูของตนจึงเข้าไปปะทะสัญลักษณ์นั้นด้วยแรงลม อถการในโคลกนี้จึงจัดเป็นอรรถาถการประเภท “ภรานติมาน”

<sup>640</sup> Ibid, 450.

<sup>641</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 11.

**11. ประตีปะ** คือการกล่าวถึงลักษณะของการเปรียบเทียบที่ละทิ้งสิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบ (อุปมาน) ไป หรือสิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบ (อุปมาน) ถูกด้อยค่ากลายเป็นสิ่งที่กวีนำไปเปรียบเทียบ (อุปไมย)<sup>642</sup>

ใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 2 โศลกที่เป็นอรรถาঙ্การประเภทประตีปะ ได้แก่ โศลกที่ 1.19 และ 1.28 ดังจะแสดงด้วยตัวอย่างจากโศลกที่ 1.28<sup>643</sup>

### ตัวอย่าง

สาลิ ยथิย สมิติตย คนตุ-

มปารยณ **ริกกต**จกรวาลม |

ปติสตุวิษามตุตตรทกุชิณาร-

วยาเซน ตตปารศวภูวา ปุรยาติ || 1.28 ||

(คำแปล) หลังจากผ่านกำแพงเมืองนั้นที่ (สูงแม้กระทั่ง) เพื่ออกเขาจักรวาล ยัง **ถูกเยาะเย้ย** พระอาทิตย์ก็ไม่สามารถไปต่อได้ จึงเคลื่อนแสงอาทิตย์ไปตามพื้นดินข้างๆ กำแพงเมืองนั้น โดยเสแสร้งว่าจะไปเส้นทางทิศเหนือและทางทิศใต้

ในโศลกนี้ สิ่งที่เป็นหลักในการเปรียบเทียบ (อุปมาน) คือเพื่ออกเขาจักรวาลกลับถูกด้อยค่าเพราะกำแพงเมืองของเมืองกบิลา (อุปไมย) มีความสูงกว่า ดังนั้น ในที่นี้ อุปมานจึงถูกด้อยค่ากลายเป็นอุปไมย ดังนั้น โศลกนี้จึงอยู่ในอรรถาঙ্การประเภท “ประตีปะ”

**12. สามานยะ** คือการนำเสนอว่าสิ่งหนึ่งเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่งก็โดยผ่านการเชื่อมต่อกับลักษณะทั่วไปของทั้งสองที่เหมือนกัน<sup>644</sup>

ใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 3 โศลกที่เป็นอรรถาঙ্การประเภทสามานยะ ได้แก่ โศลกที่ 4.15, 7.21 และ 8.23 ดังจะแสดงด้วยตัวอย่างจากโศลกที่ 4.15<sup>645</sup>

<sup>642</sup> Jha, Ganganatha, *Kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 451.

<sup>643</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 14.

<sup>644</sup> Jha, Ganganatha, *Kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 454.

<sup>645</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 97.

### ตัวอย่าง

วินยสตกาลาณชนทศนีนัย

วิโลจน์ มินวิโลจนายาเย ।

อตุยครหาลาหลปงกทิกธา-

มณงคพาณศรियม-อนวย-อาสิต ॥ 4.15 ॥

(คำแปล) พระเนตร (ของพระธิดา) (เหมือน) ตาของปลา มีเส้นหนามอง เพราะแต่งแต้มด้วยสีดำของดอกอัญชัน ได้เชื่อมโยงกับความงดงามแห่งลูกศรของอนงค์ (กามเทพ) ที่ฉาบด้วยขี้ผึ้งสกัดจากพืชหาลาหละซึ่งเป็นยาพิษที่ร้ายแรง

ในโคลกนี้ กวีต้องการจะอธิบายว่าพระเนตรของพระธิดามีเส้นหนามอง เพราะแต่งแต้มด้วยดอกอัญชันสีดำนั้นเหมือนกับลูกศรของกามเทพที่งดงามซึ่งฉาบด้วยขี้ผึ้งที่เป็นยาพิษร้ายแรง ซึ่งจริงๆ แล้วก็ไม่ค่อยเหมือนกันทีเดียว จึงต้องใช้คำเชื่อม ในที่นี้คือคำว่า “อนวย-อาสิต” ที่แปลว่า “ได้เชื่อมโยง” เพื่อให้ประโยคแรกกับประโยคที่สองมีความเกี่ยวข้องกัน ดังนั้น โคลกนี้จึงจัดอยู่ในอรรถาลังการประเภท “สามัญ”

สรุปได้ว่า อรรถาลังการประเภทกล่าวเปรียบเทียบ ซึ่งปรากฏใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” มีทั้งหมด 12 ประเภท ได้แก่ อูปมา (145 โคลก) อนันวเย (6 โคลก) สสันเทหะ (6 โคลก) รูปกะ (105 โคลก) วยติเรกะ (20 โคลก) ตุลยโยคิตา (31 โคลก) ประติวิสตูปมา (26 โคลก) นิทรศนา (1 โคลก) ทฤษฏานตะ (17 โคลก) ภรานติมาน (1 โคลก) ประตีปะ (2 โคลก) และสามัญ (3 โคลก) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสามารถของผู้ประพันธ์ในการแต่งบทกวีที่ใช้อรรถาลังการประเภทกล่าวเปรียบเทียบในหลากหลายรูปแบบ

#### 4.2.2.2 อรรถาลังการประเภทกล่าวเกินจริง

อรรถาลังการที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ จะเป็นประเภทที่พรรณนาโดยการใช้จินตนาการในการกล่าวเกินจริง ที่พบใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” มี 5 ประเภท ได้แก่ อุตเปรกษา อติศโยคติ วิเศษะ วิโรธะ และวยาโชคติ รายละเอียดของอรรถาลังการแต่ละประเภทจะมีดังนี้

##### 1. อุตเปรกษา คือการกล่าวถึงสิ่งหนึ่งที่ถูกจินตนาการว่าเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่ง<sup>646</sup>

ใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 83 โคลกที่เป็นอรรถาลังการประเภท อุตเปรกษา ได้แก่ โคลกที่ 1.5, 1.7, 1.11, 1.13, 1.18, 1.20, 1.21, 1.24, 1.26, 1.29, 1.60, 1.68,

<sup>646</sup> Jha, Ganganatha, *Kāvyaaprakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 366.

1.73, 2.10, 2.15, 2.25, 2.29, 3.12, 3.16, 3.17, 3.19, 3.43, 3.44, 3.47, 4.13, 4.46, 4.50, 4.61, 4.62, 4.66-4.68, 4.71-4.73, 4.75, 4.77, 5.12, 5.16, 5.18, 5.22, 5.23, 5.30, 5.32, 5.35, 5.37, 5.38, 5.43, 5.44, 5.48, 5.49, 5.53, 5.54, 6.2, 6.4, 6.12, 7.5, 7.7-7.9, 7.24, 7.35, 7.38, 7.44, 7.46, 7.49, 7.54, 8.4, 8.6-8.8, 8.13, 8.18, 8.19, 8.21, 8.22, 8.28-8.30, 8.33, 8.36, 8.38 และ 8.43 ดังตัวอย่างที่แสดงไว้ในโคลกที่ 1.7<sup>647</sup>

### ตัวอย่าง

อุตเสธิโน ยตร คฤหะ ปรภุณา-

มุตสโตไซตรธวทณชพาหะ |

อาโลลฆณฎากวณิไตรชสร-

มภยริโน ทาตุม-อิว-อาหวยนติ || 1.7 ||

(คำแปล) ในเมืองนั้น คฤหาสน์อันสูงตระหง่านของเหล่าคหบดี มีเสาดงแห่งซี่ยชนะคือแขนที่ชูขึ้นประหนึ่งว่ากำลังร้องเรียกพวกของท่านเพื่อจะแจกทานด้วยเสียงระฆังที่ต่ออย่างไม่หยุดหย่อน

ในโคลกนี้ กวีได้พรรณนาถึงเสาดงแห่งซี่ยชนะบนคฤหาสน์ โดยจินตนาการว่าเหมือนแขนที่ชูขึ้นเพื่อเรียกพวกของท่านให้มารับของแจก ดังนั้น โคลกนี้จึงจัดอยู่ในอรรถาถการประเภท “อุตเปรกษา” ซึ่งคำว่า “อิว” จะแปลว่า “ประหนึ่ง” เพื่อให้แตกต่างจาก “อิว” ใน “อุปมา” ที่แปลว่า “เหมือน”

### **2. อติศโยกตี** คือการกล่าวเกินจริงที่ให้สิ่งหนึ่งแสดงเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่แตกต่าง<sup>648</sup>

ใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 21 โคลกที่เป็นอรรถาถการประเภท อติศโยกตี ได้แก่ 1.9, 1.41, 2.5, 2.7, 5.17, 5.33, 6.6, 6.18, 6.19, 6.21, 6.25, 7.3, 7.20, 7.25, 7.26, 7.33, 7.35, 8.1, 8.2, 8.26 และ 8.34 ดังแสดงด้วยตัวอย่างในโคลกที่ 1.9<sup>649</sup>

<sup>647</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghōṣācārya*, 4.

<sup>648</sup> Jha, Ganganatha, *Kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 391.

<sup>649</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghōṣācārya*, 5.

**ตัวอย่าง**

पालजातिका यत्कृत्तप्लवचरेषु

प्रप्लवजिताः काव्यजनस्तजयेन ।

गुणागुणतारिपुराहतानाम्

पुष्यन्ति ङोका पुरत्वदानाम् ॥ 1.9 ॥

(คำแปล) ตึกตา (ที่อยู่) ในกรง ณ คฤหาสน์ (ของเมืองกปิล) นั้น ประดับตกแต่งด้วยทองคำจำนวนมากกำลังเปล่งรัศมีความรุ่งโรจน์ (ประหนึ่งว่า) เป็น (รูปจำลอง) เทพผู้พิทักษ์เมืองที่ส่วนใหญ่ยึดมาจากเมืองของศัตรูที่พ่ายแพ้สงคราม

ในโคลกนี้ กวีได้พรรณนาถึงตึกตาที่อยู่ในกรงเมื่อประดับด้วยทองคำจำนวนมากก็จินตนาการว่าเป็นอีกสิ่งหนึ่งคือรูปจำลองของเทพผู้พิทักษ์เมือง ซึ่งเป็นการกล่าวที่เกินจริงเหมือน “อุตเปรกษา” แต่ไม่มีคำว่า “อิว” ดังนั้น โคลกนี้จึงจัดอยู่ในอรรถาถการประเภท “อติโคลกติ”

3. **วิเศษะ** คือการพรรณนาถึงบางสิ่งหรือบุคคลบางคนที่มีคุณสมบัติพิเศษเกินธรรมดาซึ่งเป็นไปไม่ได้ในโลกแห่งความเป็นจริง เช่น บางสิ่งสามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาสิ่งอื่น บางสิ่งดำรงอยู่ในรูปเดียวกันสามารถทำหลายๆ สิ่งในเวลาเดียวกัน และบางคนสามารถทำสิ่งหนึ่งได้สำเร็จ ในขณะที่ ไม่มีสิ่งอื่นในโลกแห่งความเป็นจริงที่สามารถทำจนบรรลุผลสำเร็จได้ด้วยการใช้ความพยายามอย่างเดียวกัน<sup>650</sup>

ใน “ปัทยจูทามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 1 โคลกที่เป็นอรรถาถการประเภทวิเศษะ ได้แก่ โคลกที่ 3.13 ดังตัวอย่างที่แสดงไว้ข้างล่างนี้

**ตัวอย่าง**

अस्मामुत्पत्तिरिवात्र गुणैः

पुत्रराजकुमारामापी तुरलगेति ।

सत्सुत्तनायेव श्रीरघवा

नालिकमासिन्नगसेः सुलेपि ॥ 3.13 ॥<sup>651</sup>

<sup>650</sup> Jha, Ganganatha, *Kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 456.

<sup>651</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 68.

(คำแปล) (คำกล่าวที่) ว่า “การอุบัติขึ้นของหน่อพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย (พุทธานุกร) บนโลกเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยากโดยแท้ เช่นเดียวกับการปรากฏขึ้นของพวกเรา (ดอกบัว) ที่นี้ (บนท้องฟ้า)” ราวกับเพื่อบ่งบอกแก่ชาวโลกว่า ดอกบัวได้ปรากฏขึ้นเป็นรูปเป็นร่างแล้วแม้บนพื้นผิวของท้องฟ้า

ในโคลกนี้ กวีได้ใช้รรณาลังการประเภท “วิเศษะ” ในบทประพันธ์ เพื่อต้องการบอกว่า การอุบัติขึ้นของพุทธานุกรนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นยากมาก ในลักษณะเดียวกัน การปรากฏตัวของดอกบัวบนท้องฟ้าก็เป็นไปไม่ได้ที่จะเกิดขึ้นในโลกแห่งความเป็นจริง

**4. วิโรธะ** ตามความเป็นจริง จะไม่มีความขัดแย้งระหว่างสองสิ่งเลย แต่ที่กล่าวว่ ทั้งสองสิ่งขัดแย้งกัน ก็เพราะเกิดความขัดแย้งกันขึ้นใน 4 อย่างของสิ่งต่างๆ อันได้แก่ (1) ธรรมชาติ (2) คุณลักษณะ (3) การกระทำ (4) สสารหรือวัตถุ<sup>652</sup>

ใน “ปัทยจุทามณิของพุทธรโฆษาจารย์” พบ 12 โคลกที่เป็นรรณาลังการประเภท วิโรธะ ได้แก่ โคลกที่ 1.48, 3.20, 3.21, 7.22, 7.37, 7.47, 7.55, 8.3, 8.11, 8.31, 8.40 และ 8.45 จะแสดงด้วยตัวอย่างในโคลกที่ 7.55<sup>653</sup> ดังนี้

**ตัวอย่าง**

วิภูษโณรวัทรมบุษยราคะ-

ไวฑูรยคารุตมตปทมราโคะ |

องคยไตรมพูโลจนานำ

รตนากรโ’ภูตกลมลากรโ’ปี || 7.55 ||

(คำแปล) เพราะเครื่องประดับปะการัง บุษราคัม ไพฑูรย์ มรกตและทับทิมที่ร่วงหล่นลงมาจากร่างกายของเหล่าหญิงสาวผู้มีนัยน์ตา (ตุจ) ดอกบัว สระน้ำที่เต็มไปด้วยดอกบัวนั้นก็กลับกลายเป็นมหาสมุทรซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดแห่งอัญมณีล้ำค่า

ในโคลกนี้ สระน้ำกับมหาสมุทรไม่มีความขัดแย้งกัน แต่สิ่งที่ทำให้ทั้งสองดูต่างกันคือเครื่องประดับปะการัง บุษราคัม ไพฑูรย์ มรกตและทับทิมที่ตกลงมาจากร่างกายของเหล่าหญิงสาวต่างหากที่ทำให้สระน้ำเปลี่ยนไปเป็นมหาสมุทรที่เป็นแหล่งกำเนิดแห่งอัญมณีล้ำค่า ซึ่งความขัดแย้งที่

<sup>652</sup> Jha, Ganganatha, *Kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 408.

<sup>653</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 198.

เกิดขึ้นเป็นความขัดแย้งระหว่างธรรมชาติในรูปของสระน้ำและมหาสมุทรและสสารหรือวัตถุในรูปของเครื่องประดับนานาชาติ ดังนั้น โศลกนี้จึงถือว่าเป็นอรรถาঙ্การประเภท “วิโรธะ”

5. **วยาโขคติ** คือการกล่าวถึงรูปของสิ่งหนึ่งแม้ไม่ชัดเจนในตัวเองแต่ก็มีบางคราวที่ปรากฏชัดขึ้น แต่รูปนั้นก็ถูกปิดบังไว้ด้วยเล่ห์กลบางอย่าง<sup>654</sup>

ใน “ปัทมจัทมณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 4 โศลกที่เป็นอรรถาঙ্การประเภทวยาโขคติ ได้แก่ โศลกที่ 1.18, 1.28, 4.42, และ 4.43 ดังตัวอย่างที่แสดงไว้ในโศลกที่ 1.28<sup>655</sup> ต่อไปนี้

### **ตัวอย่าง**

สาล์ ยทียัม สมตีตย คนตุ-

มปารยณ อิกกฤตจกรวาลม।

ปติสตุวิชามตตรทกษินาร-

**วยาเซน** ตตปารศวภูวา ปรยาติ || 1.28 ||

(คำแปล) หลังจากผ่านกำแพงเมืองนั้นที่ (สูงแม้กระทั่ง) เทือกเขาจักรวาล ยังถูกเยาะเย้ย พระอาทิตย์ก็ไม่สามารถไปต่อได้ จึงเคลื่อนแสงอาทิตย์ไปตามพื้นดินข้างๆ กำแพงเมืองนั้น **โดยเสแสร้งว่าจะไปเส้นทางทิศเหนือและทางทิศใต้**

ในโศลกนี้ พระอาทิตย์ในรูปของแสงอาทิตย์ที่ไม่ปรากฏชัดในตัวของมันเอง แต่เมื่อแสงนั้นไม่สามารถเคลื่อนผ่านกำแพงเมืองที่สูงมากได้ จึงได้ปิดบังตัวเองด้วยการเคลื่อนตัวไปตามพื้นดินข้างๆ กำแพงเมืองนั้น โดยได้เสแสร้งว่าจะไปเส้นทางอื่น ดังนั้น โศลกนี้จึงจัดอยู่ในอঙ্การประเภท “วยาโขคติ”

สรุปได้ว่า อรรถาঙ্การประเภทกล่าวเกินจริง ซึ่งมีทั้งหมด 5 ประเภท คืออุตเปรกษา (83 โศลก) อติศโยคติ (21 โศลก) วิเศษะ (1 โศลก) วิโรธะ (12 โศลก) วยาโขคติ (4 โศลก) ในแต่ละประเภทของอรรถาঙ্การนี้ล้วนมีลักษณะพิเศษของตนเอง ซึ่งพุทธโฆษาจารย์ได้นำอঙ্การประเภทกล่าวเกินจริงที่เต็มไปด้วยจินตนาการเหล่านี้โดยเฉพาะอঙ্การประเภทอุตเปรกษามาประพันธ์เป็นกวีนิพนธ์เชิงพุทธประวัติ ทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจเรื่องราวของพระพุทธองค์พร้อมกับมีความตื่นตาตื่นใจไปกับจินตนาการต่างๆ ที่ผู้แต่งได้สรรคส์สร้างขึ้น

<sup>654</sup> Jha, Ganganatha, *Kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 428.

<sup>655</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghōṣācārya* 14.

#### 4.2.2.3 อรรถาภิธานศัพท์ประเภทหลากหลายความหมาย

ใน “ปัทมจตุรทนต์ของพุทธโฆษาจารย์” มีอรรถาภิธานศัพท์ประเภทหลากหลายความหมายอยู่ 6 ประเภท ได้แก่ เศลชะ สมาโสภิติ อาเภษปะ พรยาโยกตะ ทีปะกะ และอุปัสตูประคังสา รายละเอียดของแต่ละอรรถาภิธานศัพท์จะมีดังนี้

1. **เศลชะ** คือในชุดของคำที่มีความหมายเดียว พบว่ามีหลายความหมาย<sup>656</sup>

ใน “ปัทมจตุรทนต์ของพุทธโฆษาจารย์” พบ 13 โศลกที่เป็นอรรถาภิธานศัพท์ประเภทเศลชะ ได้แก่ โศลกที่ 1.35, 1.36, 2.24, 2.29, 3.14, 4.56, 5.24, 7.10-7.12, 8.9, 8.32 และ 8.41 ดังจะแสดงตัวอย่างจากโศลกที่ 8.41<sup>657</sup> ต่อไปนี้

##### ตัวอย่าง

วิโยคหะชาทิว ปาณทร-องคิ

วิลมพมานภุมรลลกันตาม ।

กมุทวติมาสวปุษปะทิจธา-

มาศวาสยามาส **ภเรณ** จนุทระ ॥ 8.41 ॥

(คำแปล) พระจันทร์ได้ใช้มือคือแสงเดือนปลอบประโลมเหล่าบัวขาวโกมุทซึ่งมี (ร่างกายคือ)ดอกที่ขลิบด้วยน้ำหวาน มีปลายผมหยิกงอคือฝูงผึ้งดำที่ห้อยรู้งิ่ง และมีแขนขาคือกิ่งก้านที่ชืดเขียว รวากับเพราะโศกเศร้าจากการพลัดพราก

ในโศลกข้างต้น คำว่า “องคิ” มี 2 ความหมายคือ “แขนขา” และ “กิ่งก้าน” ส่วนอีกคำ “กร” ก็มี 2 ความหมายคือ “มือ” และ “แสงเดือน” ดังนั้น ในโศลกจึงมี 2 คำที่มีสองความหมายจึงจัดว่าเป็นอรรถาภิธานศัพท์ประเภท “เศลชะ”

2. **สมาโสภิติ** คือการกล่าวถึงสิ่งหนึ่งเพื่อบอกเป็นนัยให้หมายถึงอีกสิ่งหนึ่ง โดยใช้คำที่อธิบายได้สองความหมาย<sup>658</sup>

ใน “ปัทมจตุรทนต์ของพุทธโฆษาจารย์” พบ 11 โศลกที่เป็นอรรถาภิธานศัพท์ประเภทสมาโสภิติ ได้แก่ โศลกที่ 6.3, 6.7-6.11, 6.15, 6.22, 6.23, 6.24 และ 7.34 จะยกตัวอย่างจากโศลกที่ 6.3 ดังนี้<sup>659</sup>

<sup>656</sup> Jha, Ganganatha, *Kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 379.

<sup>657</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya*, 218.

<sup>658</sup> Jha, Ganganatha, *Kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 380.



### ตัวอย่าง

จนทโรทโยชชวลมูเชน ฌษชวชาชลา

วยากรวดตา วิมลสุกษมตร-อมพเรณ ।

วนยา วสนตสมเยน ปริครหตว-

สัภาวิตา สปทึ ปุชุปวตี พฐว ॥ 6.3 ॥

(คำแปล) หลังจากได้รับการยอมรับให้เข้ามาสู่อ้อมกอดของฤดูใบไม้ผลิโดยใช้การส่องแสงสว่างไสวของพระจันทร์และอากาศที่ปลอดโปร่งและเบาบาง เพื่อสำแดงอำนาจอันไร้ขีดจำกัดของฌษชวชะ (กามเทพ) ป่าใหญ่ (นั่น) ก็ถูกปกคลุมไปด้วยดอกไม้ (นานาชนิด) ทันทิ (เหมือน) หญิงสาวที่หลังจากได้รับเกียรติให้แต่งงานกับหนุ่มคนรักที่มีใบหน้าสดใส (ดั่ง) ช่วงเวลาพระจันทร์ขึ้นและที่แต่งกายด้วยอาภรณ์ที่ประณีตและสะอาดไร้มลทินเพื่อแสดงเจตจำนงแห่งความรัก ได้ถูกแต่งแต้มประดับประดาไปด้วยดอกไม้ทันทิ

ในโคลกนี้ สิ่งที่ถูกกล่าวถึงคือป่าใหญ่ (วนยา) แต่หมายถึงอีกอย่างคือหญิงสาวซึ่งรู้ได้จากคำที่สามารถแปลได้สองความหมาย เช่น คำว่า “ปริครห” แปลว่า “แต่งงาน” หรือ “อ้อมกอด” คำว่า “สัภาวิตา” แปลว่า “ได้รับการยอมรับ” หรือ “ได้รับเกียรติ” และคำว่า “อมพร” แปลว่า “อากาศ” หรือ “อาภรณ์” ดังนั้น โคลกนี้จึงจัดอยู่ในอรรถาสังการประเภท “สมาโสคติ”

**3. อาเภषปะ** คือเมื่อสิ่งที่ต้องการจะพูดถูกระงับไป ก็จะใช้การบอกใบ้เพื่อถ่ายทอดความคิดนั้น<sup>660</sup>

ใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 1 โคลกที่เป็นอรรถาสังการประเภทอาเภषปะ ได้แก่ โคลกที่ 2.7<sup>661</sup> ดังตัวอย่างต่อไปนี้

### ตัวอย่าง

ศฤงคารมณฑปคีโรนวรตนเตชะ-

สัจจารสัจิตศตกรตุจาปโศภาม ।

มนุทารกल्पหริจันทนปาริชาต-

สัตานสัหฤตทริทฤทธาปรสงคาม ॥ 2.7 ॥

<sup>659</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 156.

<sup>660</sup> Jha, Ganganatha, *Kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 402.

<sup>661</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 40.

(คำแปล) (เมืองตุงชิตา) มีความรุ่งโรจน์ของสายรุ้งซึ่งมีอนุภาพเป็นร้อยเท่าอัน (เกิดจาก) การรวมตัวของแสงที่แผ่ออกมาจากนพรัตน์ (ซึ่งประดับอยู่) บนยอดของมณฑปอันวิจิตรตระการตา และโอกาสในการพุดคุยเกี่ยวกับความยากจนจะถูกระงับไปโดยต้นมณฑปารพ ต้นกัลปพฤกษ์ ต้นหริจันท์ ต้นปาริชาติ และต้นสันตทานะ

ในโคลกนี้ การระงับไม่ให้พุดถึงเรื่องความยากจนนั้น จริงๆ แล้วไม่ใช่เป็นการปฏิเสธที่จะพุดถึงความไม่มีอันจะกินของประชาชนในเมืองตุงชิตา แต่กวีต้องการบอกเป็นนัยว่าที่ไม่ให้พุดถึงความยากจนนั้นเพราะเมืองนี้มีต้นไม้สวรรค์ที่มีคุณวิเศษสามารถบันดาลสิ่งต่างๆ ที่เทวดาปรารถนาได้คือต้นมณฑปารพ ต้นกัลปพฤกษ์ ต้นหริจันท์ ต้นปาริชาติ และต้นสันตทานะ ดังนั้น โคลกนี้จึงจัดเป็นอรรถาถการประเภทอาเภปะ

#### 4. ปรรยายโยกตะ คือการอธิบายข้อเท็จจริงบางอย่างด้วยคำพูดแบบอ้อมค้อม<sup>662</sup>

ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 5 โคลกที่เป็นอรรถาถการประเภทปรรยายโยกตะ ได้แก่ โคลกที่ 3.39, 6.31, 7.15, 7.19 และ 7.50 โดยจะแสดงตัวอย่างจากโคลกที่ 6.31<sup>663</sup> ดังนี้

##### ตัวอย่าง

องคนาวทนปทมปุณรี-

มาทเรณ ปริปิย วารุณิม |

อุทวาม ปุณเรว เกสระ

สยนุทมานมกรนทโกตวาท || 6.31 ||

(คำแปล) หลังจากได้ดื่มเหล้าที่เป็นน้ำล้างปาก (ดัจ) ดอกบัวของเหล่าหญิงสาวอย่างชะม๊กเขม้นแล้ว ต้นเกสระ (บุณนาค) ก็ดูราวกับปฏิเสธ (ที่จะดื่ม) อีก โดยสร้างทำให้น้ำหวานไหลซึมออกมา

ในโคลกนี้ “ต้นเกสระปฏิเสธที่จะดื่มเหล้าจากปากของหญิงสาวอีกโดยแสดงออกมาในรูปของน้ำหวานที่ไหลออกมา” เป็นการอธิบายโดยทางอ้อมของกวีที่ต้องการจะสื่อความหมายว่า “ต้นเกสระจะปกคลุมด้วยดอกตูมก็ต่อเมื่อไรด้วยเหล้าที่หยดจากปากของหญิงสาวสวยเท่านั้น” โคลกนี้จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของอรรถาถการประเภทปรรยายโยกตะ

<sup>662</sup> Jha, Ganganatha, *Kāvyaṅprakāṣha of Mammata with English Translation (Revised)*, 418.

<sup>663</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghōṣācārya*, 168.

5. **ทีปกะ** คือกริยาเพียงตัวเดียวมีส่วนขยายมากกว่าหนึ่งหรือส่วนขยายหนึ่งเดียว เกี่ยวข้องกับกริยาหลายตัว<sup>664</sup>

ใน “ปัทยจุฑามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 26 โศลกที่เป็นอรรถาঙ্การประเภท ทีปกะ ได้แก่ โศลกที่ 1.51, 1.72, 1.78, 3.22-3.24, 3.40, 3.64, 4.5, 4.6, 4.21, 4.33, 4.52, 5.3, 5.24, 6.5, 6.14, 7.2, 7.4-7.5, 7.28-7.30, 7.47, 7.59 และ 8.16 โดยแสดงตัวอย่างจากโศลกที่ 8.16<sup>665</sup> ดังนี้

### ตัวอย่าง

อากาศนีโลตปलगคกงคิ-

ราศาวฐนีลปโฏตตรียม ।

วิศว์รารภูมิกฤหปรเวโส

‘ปิ-อชฎมกต-อนจักรณี ตมิสรา ॥ 8.16 ॥

(คำแปล) คำคั้นทำให้ความมืดมิดแผ่ซ่านอย่างกว้างไกลไปถึงฝูงผึ้งดำบนดอกบัวสี น้ำเงินคือณภาลัย ถึงผ้าคลุมสีดำของหญิงสาวแห่งสรวงสวรรค์ (และ) ถึงทางเข้าสู่ห้องใต้ดินแห่งโลกา

ในโศลกนี้ มีกริยาเพียงตัวเดียวคือ “อชฎมกต” ที่แปลว่า “ได้แผ่ซ่านไป” แต่มีส่วนขยายมากกว่าหนึ่ง ได้แก่ (1) ถึงฝูงผึ้งดำบนดอกบัวสีน้ำเงินคือณภาลัย (2) ถึงผ้าคลุมสีดำของหญิงสาวแห่งสรวงสวรรค์ (3) ถึงทางเข้าสู่ห้องใต้ดินแห่งโลกา

6. **อปรัสตุตประคังสา** คือการกล่าวเป็นนัย โดยคำอธิบายของสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับบริบทนั้นจะเป็นตัวบ่งชี้ถึงสิ่งที่กวีต้องการจะอธิบาย<sup>666</sup>

ใน “ปัทยจุฑามณีของพุทธโฆษาจารย์” มีเพียง 1 โศลกที่เป็นอรรถาঙ্การ “อปรัสตุตประคังสา” คือโศลกที่ 2.10<sup>667</sup> ซึ่งจะแสดงด้วยตัวอย่าง ดังนี้

<sup>664</sup> Jha, Ganganatha, *Kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 394.

<sup>665</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya*, 207.

<sup>666</sup> Jha, Ganganatha, *Kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 383.

<sup>667</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya*, 41.

### ตัวอย่าง

#### ปรตยครหาฏกคิลามลกายตสย

ผาลสถลสย ปรีตะ ปรสตุไตรมยฺไชะ ।

อาศาวิศาลนยนานนมนฺขนา (ลา)นา-

มากลปยณตมิว กานตีสฺฐธาวิภาคม ॥ 2.10 ॥

(คำแปล) (ตุซิตเทวราช) มีรัศมีของแสงโดยรอบพระนลาฏที่กว้าง (เหมือน) แผ่นหินทองคำ (ซึ่งหลอมละลาย) ใหม่ ๆ รวากับว่า ทรงแบ่งส่วนหนึ่งของน้ำทิพย์คือความงามไปที่บริเวณใบหน้าของ (เหล่าหญิงสาว) ประจำทิศผู้มีนัยน์ตาโต

ในโคลกนี้ คำกล่าวที่ว่า “พระนลาฏของตุซิตเทวราชมีรัศมีแผ่ออกมาโดยรอบที่ตรงกับพระองค์กำลังแบ่งรัศมีความงามบางส่วนออกไปยังใบหน้าของพวกหญิงสาวประจำทิศ” นั้นเป็นการบ่งชี้ถึงสิ่งที่กวีต้องการจะสรรเสริญตุซิตเทวราชว่าทรงเป็นผู้มีความงดงามจนไม่มีผู้เทียบได้ โคลกนี้จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของอรรถาภิธานประเภทอุปสรรตูปสรรคสังสา

สรุปได้ว่า อรรถาภิธานประเภทที่กล่าวหลากหลายความหมาย ซึ่งปรากฏอยู่ใน “ปัทมจฺฐาตมณิของพุทธโฆษาจารย์” มีทั้งหมด 6 ประเภท ได้แก่ เศลชะ (13 โคลก) สมาสกตติ (11 โคลก) อาเภชะ (1 โคลก) ปรรยาโยกตะ (5 โคลก) ทิปกะ (26 โคลก) และอุปสรรตูปสรรคสังสา (1 โคลก) โดยอรรถาภิธานที่อยู่ในกลุ่มนี้ จะใช้คำที่แปลได้หลายความหมายและเป็นข้อความที่ต้องอาศัยการตีความ เพราะมักจะไม่ว่างแบบตรงไปตรงมา

#### 4.2.2.4 อรรถาภิธานประเภทพรรณนา

ใน “ปัทมจฺฐาตมณิของพุทธโฆษาจารย์” พบอรรถาภิธานประเภทพรรณนาอยู่ 11 ประเภท ได้แก่ สวภาโวกตติ สโหกตติ ปรรยาชะ ปรีกร อรรณนตรินยาสะ ภาวิกะ ยถาสังขชะ ปรีวฤตติ สาระ สมุจจชะ และวยาฆาตะ รายละเอียดของแต่ละประเภทมีดังนี้

**1. สวภาโวกตติ** คือการกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามสภาพที่เป็นอยู่โดยธรรมชาติ มักเป็นบทพรรณนาสัตว์หรือต้นไม้<sup>668</sup>

ใน “ปัทมจฺฐาตมณิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 21 โคลกที่เป็นอรรถาภิธานประเภทสวภาโวกตติ ได้แก่ โคลกที่ 1.23, 2.2-2.4, 2.6, 2.14, 2.26, 3.3, 3.30, 5.13, 5.21, 5.31, 5.45, 6.13, 6.16, 6.32, 7.13, 7.31, 8.20, 8.27 และ 8.44 โดยจะยกตัวอย่างจากโคลกที่ 6.16 ดังนี้

<sup>668</sup> กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 36.

**ตัวอย่าง**

นิรนตรสเมรมณีจกานำ

นิษยนทมานาภิรโนกหานาม ।

มฐลกาสารมทานทีภิ-

รวนํ นทีมาตฤกตามยาสิต ॥ 6.16 ॥

(คำแปล) ป่าไม้ได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยน้ำจากแม่น้ำใหญ่ คือท่าฝนแห่งน้ำผึ้งที่  
หลังไหลลงมาจากต้นไม้ซึ่งมีดอกไม้บานสะพรั่งอยู่อย่างหนาแน่น

ในโคลกนี้ กวีได้พรรณนาความเป็นธรรมชาติของป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ คือมี  
ดอกไม้ที่เต็มไปดด้วยน้ำหวานหลังไหลลงมาจากต้นไม้อย่างไม่ขาดสาย จึงจัดเข้าอยู่ในอรรถาถการ  
ประเภท “สวภาโวคติ”

2. **สโหกติ** คือคำเพียงหนึ่งคำแสดงออกมาเป็นสองอย่างพร้อมๆ กันโดยมีคำพ้อง  
ความหมายของคำว่า “สห” (พร้อมกับ) ปรากฏอยู่ด้วย<sup>669</sup>

ใน “ปัทยจูทามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 20 โคลกที่เป็นอถการประเภทสโหกติ  
ได้แก่ โคลกที่ 2.13, 3.5, 3.37-3.38, 3.50, 4.40, 4.45, 4.53, 4.54, 4.84, 5.5, 5.58, 5.64, 6.17,  
6.34, 7.22, 7.32, 7.39, 7.57 และ 8.15 โดยในโคลกเหล่านี้ พบคำที่เป็นคำพ้องของ “สห” คือ  
“สาก” “สม” “สहितะ” “สเมตะ” และ “สารธม” จะแสดงด้วยตัวอย่างจากโคลกที่ 8.15<sup>670</sup> และ  
โคลกที่ 3.5<sup>671</sup>

**ตัวอย่างที่ 1**

รฐรากษมาลาลโยชชวลานี

ตโปธนนำ กรปลลวานี ।

สนธยาปรณามาย สกฤจจกโรระ

สโโกจมาปุะ **สห** ปทมษณโตะ ॥ 8.15 ॥

<sup>669</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 412-413.

<sup>670</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosaṣācārya*, 207.

<sup>671</sup> เรื่องเดียวกัน, 64.

(คำแปล) มือ (ตุจ) ดอกบัวตูมของเหล่านักบวชที่เปล่งประกายด้วยสร้อยข้อมือ ลูกประคำได้ประนมขึ้นพร้อมกับกลุ่มดอกบัวตูม (ที่ประดับประดา) ด้วยฝูงผึ้งเพื่อแสดงความเคารพ ต่อสนธยา

## ตัวอย่างที่ 2

สตนทวยศยาครมภูทิววิรุณ

**สาก** สปัตนีวทเนน ตสยาะ |

กิจานนั ครมกราลสายาะ

กิริตยา สมั ปาณชุกรมาส ภรตุชะ || 3.5 ||

(คำแปล) ยอดพระถันทั้งสองของพระนางมาชานันมีสีคล้ำปรากฏขึ้นมาพร้อมๆ กับ ใบหน้าของนางสนม (ที่มีสีหมองคล้ำเพราะความริษยา) ยิ่งไปกว่านั้น พระพักตร์ (ของพระนาง) ผู้เหนือยล้ำจากการทรงพระครรภ์ ก็มีสีขาวซีดเช่นเดียวกับพระเกียรติของพระสวามี

ทั้งสองโคลกเป็นตัวอย่างของอสังการประเภทสโทคติซึ่งมีคำพ้องความหมาย เช่น คำว่า “สห” ที่แปลว่า “พร้อมกับ” ในโคลกที่ 8.15 และคำว่า “สาก” ที่แปลว่า “พร้อมๆ กับ” ในโคลกที่ 3.5

3. **ปรรยายะ** คือการพรรณนาลักษณะของสิ่งหนึ่ง ที่เกิดขึ้นต่อเนื่อง ในหลายๆ สิ่ง<sup>672</sup> ใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 27 โคลกที่เป็นอสังการประเภทปรรยายะ ได้แก่ โคลกที่ 1.33, 1.58, 3.32, 3.35, 3.42, 4.2-4.4, 4.7-4.9, 4.27-4.29, 4.36, 4.37, 4.39, 4.83, 4.85-4.87, 5.1, 5.2, 5.36, 5.47, 6.1 และ 6.38 โดยจะแสดงด้วยตัวอย่างจากโคลกที่ 6.1<sup>673</sup> ดังนี้

## ตัวอย่าง

ปราทุรพภูว สมยะ สุกโค วสนตะ

ปรสตาวนาลิกุลโกกิลกุชิตานาม |

พาณาศโย มกรเกตนสายกานำ

เมาทุริโก มลยมารุตนิรคมานาม || 6.1 ||

<sup>672</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 424.

<sup>673</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghōṣācārya*, 155.

(คำแปล) ฤดูใบไม้ผลิที่เป็นฤดูแห่งความรุ่งเรือง ได้ปรากฏขึ้นแล้ว ซึ่งประเดิมด้วยเสียงร้องของนกกาเหว่า เสียงบินหึ่งๆ ของฝูงผึ้ง (และ) เสียงกระพือของปีกขนนกที่ปลายฤดูร้อนของมกรเกตนะ (กามเทพ) ผู้เป็นโหราจารย์ (ที่สามารถพยากรณ์เวลา) ของลมที่พัดออกจากเทือกเขามลละโน โสลกข้างต้น กวีได้พรรณนาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงแรกๆ ของฤดูใบไม้ผลิ คือประเดิมด้วยเสียงร้องของนกกาเหว่า เสียงบินหึ่งๆ ของฝูงผึ้ง ตามด้วยเสียงกระพือของปีกขนนกที่ปลายฤดูร้อนของกามเทพ โสลกนี้จึงจัดอยู่ในอรรถาถการประเภท “บรรยายะ”

**4. ปริกร**คือการอธิบายรายละเอียดลักษณะของวัตถุด้วยคำคุณศัพท์ที่มีนัยสำคัญหลายๆ คำ<sup>674</sup>

ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 19 โสลกที่เป็นอรรถาถการประเภทปริกร ได้แก่ โสลกที่ 1.1, 1.31, 2.34-2.35, 2.37-2.43, 3.10, 3.18, 3.35, 3.41, 3.45, 6.39, 6.40 และ 6.42 โดยแสดงด้วยตัวอย่างจากโสลกที่ 1.1<sup>675</sup> ดังนี้

#### ตัวอย่าง

การุณยกลโลลิตทฤชฎิปาต์

กนฺทรปฺทรปานลกาลเมฆม |

ไกวลยกลปฺทรุมมฺลกนฺท

วณฺเท มหะกนฺทลมรฺกพฺนฺรุม ॥ 1.1 ॥

(คำแปล) ขอนอบน้อมแด่ (พระพุทธองค์) ผู้ทรงเป็นต้นกล้าอันรุ่งโรจน์แห่งเชื้อสายของพระอาทิตย์ ทรงมีสายพระเนตรที่เปี่ยมด้วยความกรุณา ทรงเป็นเมฆดำ (ที่ดับ) ไฟแห่งความทระนงของกัณฑ์ระปะ (กามเทพ) (และ) ทรงเป็นรากเหง้าของต้นกัลปพฤกษ์ ซึ่งจะทำให้ความสุขอันนิรันดร์

ในโสลกข้างต้นนี้ กวีได้พรรณนาพระลักษณะของพระพุทธองค์ด้วยคุณศัพท์ที่มีนัยสำคัญต่างๆ อันได้แก่ (1) ทรงเป็นต้นกล้าอันรุ่งโรจน์แห่งเชื้อสายของพระอาทิตย์ (2) ทรงมีสายพระเนตรที่เปี่ยมด้วยความกรุณา (3) ทรงเป็นเมฆดำที่ดับไฟแห่งความทระนงของกามเทพ และ (4) ทรงเป็นรากเหง้าของต้นกัลปพฤกษ์ซึ่งจะทำให้ความสุขอันนิรันดร์ โสลกนี้จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของอรรถาถการประเภท “ปริกร”

<sup>674</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 427.

<sup>675</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghōṣacārya*, 1.

5. **อรรถานตรันยาสะ** คือการหาหลักฐานมายืนยันสิ่งที่กล่าวถึง อาจเป็นการยกหลักทั่วไปมาสนับสนุนกรณีเฉพาะ หรือยกกรณีเฉพาะมาสนับสนุนหลักทั่วไปก็ได้<sup>676</sup>

ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 4 โศลกที่เป็นอสังการประเภทอรรถานตรันยาสะ ได้แก่ โศลกที่ 1.2, 3.34, 6.26 และ 7.48 โดยจะแสดงตัวอย่างจากโศลกที่ 1.2 ดังนี้

### ตัวอย่าง

ยสโยกเทศ์ ยตโย’ปี วกตุ

นาลิ พญูรณลินาสนาทยาเย |

ศาสตุสตุเตตจจริตาปทานิ

วกตุ มนินิชา มม เมาศรยเมวะ || 1.2 ||<sup>677</sup>

(คำแปล) ความตั้งใจของข้าพเจ้าที่จะกล่าวถึงพระประวัติและพระจริยาวัตรของพระศาสดานั้นเป็นความโง่เขลาโดยแท้ แม้แต่ผู้มีผู้เคร่งครัดทั้งหลายอันมีพระผู้มีดอกบัวเป็นอาสนะ (พระพรหม) เป็นต้น ยังไม่อาจที่จะเอื้อนเอ่ยแม้เพียงส่วนเดียวของพระประวัตินั้นเลย

ในโศลกข้างต้น ก็ได้อ้างว่าแม้แต่พระพรหมก็ยังไม่กล้าเอื้อนเอ่ยถึงพระประวัติและพระจริยาวัตรของพระพุทธองค์ ซึ่งเป็นการยกกรณีเฉพาะมาสนับสนุนหลักทั่วไปที่มีความต่างคือความโง่เขลาของเขาที่กล้าจะกระทำเช่นนั้น โศลกนี้จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของอรรถาลังการประเภท “อรรถานตรันยาสะ”

6. **ภาวิกะ** คือสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตและในอนาคตถูกพรรณนาไว้ราวกับปรากฏอยู่ต่อหน้าต่อตา<sup>678</sup>

ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 8 โศลกที่เป็นอสังการประเภทภาวิกะ ได้แก่ โศลกที่ 2.20, 2.21, 2.53, 3.9, 3.37, 3.38, 4.79 และ 5.10 โดยจะแสดงด้วยตัวอย่างจากโศลกที่ 5.10<sup>679</sup> ดังนี้

<sup>676</sup> กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 33.

<sup>677</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 2.

<sup>678</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 415.

<sup>679</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 129.



**ตัวอย่าง**

ปุณฺทรากุรานติภเณ เย ปุรา

ปิโยนินิ ปราปุรณฺนปักษกาะ ।

สมฺตฺปนตีว ต เอว ภูธรา-

สฺตตะ สมฺพุยฺนุนววาริทจฺฉลาต ॥ 5.10 ॥

(คำแปล) “ภูเขาชุดเดียวกันนั้นที่แต่ก่อนปีกยังไม่ได้ถูกตัดออกได้มา (หลบภัย) ที่มหาสมุทรเพราะหวาดกลัวต่อการโจมตีของพระอินทร์ (แต่ตอนนี้) ดูราวกับว่า จะโผล่ขึ้นมาจากที่นั่นในลักษณะคล้ายกับเมฆใหม่ที่ปรากฏขึ้น (บนท้องฟ้า)”

ในโคลกข้างต้น กวีได้พรรณนาว่า ภูเขาในอดีตที่ยังไม่ได้ถูกพระอินทร์ตัดปีกได้ไปหลบภัยในมหาสมุทร และในปัจจุบัน ภูเขาชุดเดียวกันนี้กำลังจะโผล่ขึ้นมาจากมหาสมุทร ซึ่งการพรรณนาในลักษณะนี้เหมือนกับว่าเหตุการณ์ทั้งสองกำลังปรากฏอยู่ตรงหน้า โคลกนี้จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของอรรถาภิธานประเภท “ภาวิกะ”

7. **ยถาสังขยะ** คือการกล่าวถึงสิ่งต่างๆ โดยใช้ลำดับเดียวกับที่เคยกล่าวถึงไว้แล้วในคำประพันธ์บทเดียวกัน<sup>680</sup>

ใน “ปัทมจฺฐาตมฺนิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 4 โคลกที่เป็นอสังการประเภทยถาสังขยะ ได้แก่ โคลกที่ 1.66, 1.70, 3.56 และ 5.24 โดยแสดงด้วยตัวอย่างจากโคลกที่ 1.66<sup>681</sup> ดังนี้

**ตัวอย่าง**

**ตฺรปรวาลาศ-**(อจลเสากุมารยาต)

**ลินฺธิปรวาลา**ะ (สฺถิกรรคตฺวาท) ।

น ชคฺมฺรฺสยา นลินฺเษณายา

พิมพาธเรปมฺยกถาปฺรสงคม ॥ 1.66 ॥

(คำแปล) เพราะ**(ความอ่อนนุ่มอันไม่จีรัง)** และเพราะ **(ความแข็งอันคงที่) หน่อใหม่ของต้นไม้**และ**ปะการังในมหาสมุทร**จึงไม่ได้มีการกล่าวเปรียบเทียบกับพระโอษฐ์ (ที่มีสีแดง) (เหมือน) ลูกต๋าลิ่งสุกของพระนางมายาผู้มีพระเนตรตั้งดอกบัว

<sup>680</sup> กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 32.

<sup>681</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 31.

ในบทนี้ กวีต้องการจะกล่าวว่า หน่อใหม่ของต้นไม้ที่มีความอ่อนนุ่มไม่จีรัง และปะการังในมหาสมุทรที่มีความแข็งอันคงที่ไม่มีคุณสมบัติดีพอสำหรับนำมาเปรียบเทียบกับพระโอษฐ์ของพระนางมายา

**8. ปรีวฤตติ** คือการกล่าวถึงการแลกเปลี่ยนสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่งที่เท่าเทียมกัน หรือไม่เท่าเทียมกัน<sup>682</sup>

ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 1 โศลกที่เป็นอสังการประเภท ปรีวฤตติ คือ โศลกที่ 4.44<sup>683</sup> ดังตัวอย่างต่อไปนี้

**ตัวอย่าง**

อาโลกโลภาทภิวรตมานา

นิวรตมานาสตรปยา จ ศศวต |

ตโยรปวงคปรสราสททานิม

โหลลาวิหารศรียมนวฎวน || 4.44 ||

(คำแปล) การชำเลื่องมองซึ่งกันและกันของทั้งสองพระองค์ในขณะนั้น (คือ) จะส่งสายตาไปเพราะต้องการจะมองคู่อีกฝ่าย แต่ด้วยความเขินอาย ก็จะไม่ส่งสายตานั้นเสีย และ (เป็นเช่นนี้) ซ้ำแล้วซ้ำเล่า จึงดูน่าเพลิดเพลินพอๆ กับการแกว่งชิงช้าไปมา

ในโศลกนี้ เจ้าบ่าวและเจ้าสาวได้ชำเลื่องมองซึ่งกันและกัน โดยส่งสายตาไปมองอีกฝ่าย แม้ฝ่ายหญิงจะหลบสายตาเพราะเขินอาย แต่ก็แอบมองกลับในภายหลัง ทำเช่นนี้ซ้ำแล้วซ้ำเล่า จึงถือว่าการส่งสายตาไปๆ มาๆ เป็นการแลกเปลี่ยนชนิดหนึ่งที่เท่าเทียมกัน โศลกนี้จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของอรรถสังการประเภท “ปรีวฤตติ”

**9. สาระ** คือการพรรณนาความเป็นเลิศของสิ่งต่างๆ ที่เพิ่มระดับขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนถึงขั้นสูงสุด<sup>684</sup>

ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 3 โศลกที่เป็นอสังการประเภทสาระ ได้แก่ โศลกที่ 6.37, 6.42 และ 6.43 โดยจะแสดงด้วยตัวอย่างจากโศลกที่ 6.43<sup>685</sup> ดังนี้

<sup>682</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 414.

<sup>683</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya*, 108.

<sup>684</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 437.

**ตัวอย่าง**

อมุขย ยะ ศาสนมาศริโต ชโน

ชราวิการาหิตตรงคองครุม ।

กรเมณ นิสตีรย ส ขนมหาคร

ปรยาติ นิรวาณปท นิรุตตรม ॥ 6.43 ॥

(คำแปล) “บุคคลที่ปฏิบัติตามคำสอนของนักบวชผู้นี้ หลังจากค่อยๆ ข้ามมหาสมุทรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด (สังสารวัฏ) ที่มีระลอกคลื่นคือความชราและความเจ็บป่วยเป็นต้น ก็จะเข้าสู่สภาวะแห่งโลกุตระคือนิพพาน (นิรวาณ)”

ในโคลกข้างต้น กวีได้พรรณนาถึงขั้นตอนในการปฏิบัติคือต้องผ่านการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏไปเรื่อยๆ หลายภพหลายชาติ จนกว่าจะเข้าสู่นิพพานซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในศาสนาพุทธ การประพันธ์ในลักษณะนี้จึงจัดอยู่ในอรรณการประเภท “สาระ”

10. **สมุจยยะ** คือการกล่าวสิ่งอันประเสริฐหรือเลวทรามหลายสิ่งไว้ในแห่งเดียวกัน<sup>686</sup> มี 3 แบบ (1) กล่าวรวมกันเฉพาะสิ่งที่ดี (2) กล่าวรวมกันเฉพาะสิ่งที่ไม่ดี (3) กล่าวรวมกันทั้งสิ่งที่ดีและสิ่งที่ไม่ดี<sup>687</sup>

ใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 2 โคลกที่เป็นอรรณการประเภทสมุจยยะ ได้แก่ โคลกที่ 3.57 และ 3.58 โดยจะยกโคลกที่ 3.57<sup>688</sup> เป็นตัวอย่าง ดังนี้

**ตัวอย่าง**

วาณยา วเรนยสย มุเข วสนตยา

มณชิรคิลขานมิวาส สุกตม ।

นขปรเลว สมิตจนทริกาลี-

นหมุกตาเกษมาเลว จ ทนตปงกติะ ॥ 3.57 ॥

<sup>685</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 173.

<sup>686</sup> กรมศิลปากร, *อรรณการศาสตร์: ป.ส.ศาสตร์ แปลจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต*, 46.

<sup>687</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 422.

<sup>688</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 87.

(คำแปล) พระดำรัสอันไพเราะของพระเจ้าประเสริฐ (เจ้าชายสิทธารถะ) เป็นราวกับเสียงกริ่งกรังของกำไลข้อเท้าของพระวาณี (พระสร้อยสวตี) ผู้ประทับอยู่ในพระโอษฐ์ (ของพระองค์) รอยยิ้มพระสรวลดุจแสงจันทร์ (ของเจ้าชายสิทธารถะ) เป็นราวกับ แสงแวววาวของพระนขา (ของพระสร้อยสวตี) และพระทนต์ที่เรียงกันเป็นแถว (ของเจ้าชายสิทธารถะ) ก็เหมือนกับสร้อยลูกประคำไข่มุก (ของพระสร้อยสวตี)

ในโคลกข้างต้นนี้ มีการกล่าวถึงพระลักษณะอันประเสริฐของเจ้าชายสิทธารถะ 3 ประการไว้ในบทเดียวกันคือ พระดำรัสอันไพเราะ รอยยิ้มพระสรวลดุจแสงจันทร์ และพระทนต์ที่เรียงเป็นแถว โคลกนี้จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของอรรถาสังการประเภท “สมุจจยะ”

**11. วายาฆาตะ** คือการกล่าวถึงงานชิ้นหนึ่งทำโดยคนๆ หนึ่งด้วยวิธีการหนึ่งแล้วสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี แต่พออีกคนหนึ่งมาทำด้วยอีกวิธีการเดียวกันกลับล้มเหลว<sup>689</sup>

ใน “ปัทมจัทภามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 1 โคลกที่เป็นอสังการประเภทวายาฆาตะ ได้แก่ โคลกที่ 1.79<sup>690</sup> ดังตัวอย่างต่อไปนี้

#### ตัวอย่าง

อิติ คตวติ ปุณฺเญรฺทฺริฆฺทฺริฆเม’ปิ กาเล

ปติรวนิปตีนา ปุตรรัตนํ น เกเช |

ตทปิ จ ววุธเ ตตฺปรารธนา ตสฺย ปุสฺสา

วิรมติ น ทิ ยตนะ การยสิทฺเธะ ปุสฺสตาต || 1.79 ||

(คำแปล) แม้ด้วยบุญกุศลที่ได้ทรงบำเพ็ญมาเป็นเวลานานเช่นนี้ ผู้เป็นใหญ่แห่งพระราชาทรงหลายก็ยังไม่ได้รับพระโอรสเลย แต่ถึงอย่างไร ความปรารถนา (ในพระโอรส) ของพระองค์นั้นมีแต่เพิ่มมากขึ้น เพราะว่าความพยายามของคนทั้งหลายมักจะล้มเหลวก่อนบรรลุเป้าหมาย

ในโคลกข้างต้น พระเจ้าศุทโธทนะได้ทรงบำเพ็ญบุญกุศลต่างๆ มากมายเพื่อขอพระโอรส แต่ไม่สำเร็จทั้งๆ ที่ทรงทำตามประเพณีที่ยึดถือกันมานาน อสังการที่ใช้ในโคลกนี้จึงเป็นประเภท “วายาฆาตะ”

<sup>689</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 461.

<sup>690</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghōṣācārya*, 36.

สรุปได้ว่า อรรถาঙ্การประเภทพรรณนาใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” มีทั้งหมด 11 ประเภทได้แก่ สวภาโวคติ (21 โศลก) สโหคติ (20 โศลก) พรยายะ (27 โศลก) ปริกร (19 โศลก) อรรถานตรันยาสะ (4 โศลก) ภาวิกะ (8 โศลก) ยถาสังขยะ (4 โศลก) ปริวฤตติ (1 โศลก) สาระ (3 โศลก) สมุจยยะ (2 โศลก) และวยาฆาตะ (1 โศลก) ซึ่งพุทธโฆษาจารย์ได้ใช้อังการเหล่านี้ พรรณนาสิ่งต่างๆ ในหลายลักษณะด้วยกัน เช่น ตามสภาพที่เป็นอยู่ (สวภาโวคติ) หาหลักฐานยืนยัน (อรรถานตรันยาสะ) กล่าวสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง (พรยายะ) เป็นต้น ทำให้เนื้อหาในเรื่องมีความต่อเนื่อง อ่านแล้วลื่นไหลไม่สะดุด

#### 4.2.2.5 อรรถาঙ্การประเภทแสดงเหตุผล

อรรถาঙ্การที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ มีทั้งหมด 8 ประเภทได้แก่ กาวยลึงคะ อนุมานะ วิเศโษกติ วิโนกติ อุตตระ การณมาลา สมะ และอสังคิตี รายละเอียดของแต่ละประเภท มีดังนี้

##### 1. กาวยลึงคะ คือการแสดงผลด้วยประโยคหรือคำพูดในบทกวี<sup>691</sup>

ใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 9 โศลกที่เป็นอังการประเภทกาวยลึงคะ ได้แก่ โศลกที่ 1.3, 1.57, 1.71, 3.25, 3.26, 3.31, 3.33, 3.53 และ 4.65 ดังตัวอย่างจากโศลกที่ 4.65<sup>692</sup> ที่แสดงไว้ข้างล่างนี้

##### ตัวอย่าง

ตมายตากษยะ สปุถุทณียมงคา-

ทงคานตริ คนตุมศกนุวาโนะ |

อากรณปุรปุรสฤไตรปางไค-

ราโลกยามาสูรตฤปติภาชะ || 4.65 ||

(คำแปล) หญิงสาวที่มีดวงตาโตทั้งหลายต่างรู้สึกไม่พอใจกับการได้มองดูพระกุมาร ผู้เป็นที่ปรารถนาพระองค์นั้นด้วยการชำเลื่องตาที่ทอดยาวถึงหู เพราะไม่สามารถเคลื่อน (สายตานั้น) ไปที่ส่วนต่างๆ ของพระวรกายได้

<sup>691</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 416.

<sup>692</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosa cārya*, 116.

ในโคลกข้างต้น กวีได้แสดงเหตุผลที่พวกหญิงสาวรู้สึกไม่พอใจที่ใช้การขำเลี้งตามองดูพระกุมาร ด้วยประโยคที่ว่าเพราะไม่สามารถเคลื่อนสายตาไปที่ส่วนต่างๆ ของพระวรกาย ดังนั้น โคลกนี้จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของอรรถาสังการประเภท “กาวยลึงคะ”

## 2. อนุมานะ คือการคาดคะเนหรือการสรุปผลจากหลักฐานสนับสนุน<sup>693</sup>

ใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 9 โคลกที่เป็นอสังการประเภทอนุมานะได้แก่ โคลกที่ 2.23, 3.2, 3.14, 4.57-4.61 และ 4.80 ดังตัวอย่างจากโคลกที่ 3.2<sup>694</sup> ที่แสดงไว้ข้างล่างนี้

### ตัวอย่าง

วิวรธมาเนน จ มธยเมน

ศยามายมาเนน จ จูจุกเนน ।

ครโกทโย’ภูทลเสกษณายา-

สตุสยาะ สชินามนุมานคมยะ ॥ 3.2 ॥

(คำแปล) จากพระอุทรที่กำลังขยายใหญ่ขึ้นและยอดพระถันก็มีสีที่เข้มขึ้น เหล่าพระสหายของพระนางมายาผู้ดูเหนี่ยวย้ำก็อนุมานกัน (ว่าพระนาง) ได้ทรงตั้งพระครรภ์แล้ว

ในโคลกข้างต้น จากการสังเกตสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงการตั้งครรภ์คือ พระอุทรขยายใหญ่ขึ้น และยอดพระถันมีสีเข้มขึ้น ทำให้พระสหายของพระนางมายาสามารถคาดคะเนว่าพระนางกำลังตั้งครรภ์ ดังนั้น โคลกนี้จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของอรรถาสังการประเภท “อนุมานะ”

3. วิเศไชกติ คือการกล่าวถึงสาเหตุ แต่ไม่มีผลที่ควรจะมีเพื่อแสดงลักษณะพิเศษของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง<sup>695</sup>

ใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 3 โคลกที่เป็นอสังการประเภทวิเศไชกติได้แก่ โคลกที่ 1.10, 1.62 และ 6.27 ดังตัวอย่างจากโคลกที่ 1.62<sup>696</sup> ที่แสดงไว้ข้างล่างนี้

<sup>693</sup> Monier Monier-Williams, *Monier-Williams Sanskrit-English Dictionary*, 37.

<sup>694</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 63.

<sup>695</sup> กุสุมา รักษมณี, *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*, 33.

<sup>696</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*, 29.

**ตัวอย่าง**

วิชฎุมภมาณน วิลงขย เวล่ำ

ตสยาสตรณยะ สตนมณฑเลน |

วิเศษฆากุรานตนิชาวากศ-

มากาศมาสีทวลคนเศษม || 1.62 ||

(คำแปล) เพราะความอวอดัดของพระถันที่ขยายใหญ่ขึ้นจนเกินขอบเขตของพระนางมายาผู้อ่อนวัยพระองค์นั้น พื้นที่ว่างเปล่าซึ่งอยู่ติดกันจึงถูกรอบครองไปทั้งหมด มี (เพียง) พระกฤษฏี (เอว) ที่ยังคงเหลืออยู่

ในโคลกข้างต้น กล่าวว่าพื้นที่ที่อยู่ติดกับพระถันถูกรอบครองจนหมด แต่ถึงอย่างไรยังมีเอวเหลืออยู่ ในที่นี้ได้กล่าวถึงสาเหตุคือพื้นที่โดยรอบพระถันถูกรอบครองไปหมด ผลที่ควรจะมีคือเอวก็ถูกทำลายไปด้วย แต่กลับให้เอวเป็นส่วนที่คงเหลืออยู่ ทั้งนี้ก็เพื่อต้องการแสดงลักษณะพิเศษของพระนางมายาคือพระองค์มีทรวดทรงองค์เอวที่งดงาม โคลกนี้จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของอรรถาถการประเภท “วิเศษฆากุ”

4. **วิโนกติ** คือการพรรณนาถึงสิ่งหนึ่งเมื่อขาดอีกสิ่งหนึ่งจะไม่สวยงาม ในทางกลับกัน ถ้าไม่มีสิ่งหนึ่ง อีกสิ่งหนึ่งก็จะสวยงาม<sup>697</sup>

ใน “ปัทยจุฑามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 6 โคลกที่เป็นอถการประเภทวิโนกติ ได้แก่ โคลกที่ 1.14, 1.40, 3.62, 5.34, 5.52 และ 7.52 ดังตัวอย่างจากโคลกที่ 7.52<sup>698</sup> ที่แสดงไว้ข้างล่างนี้

**ตัวอย่าง**

อมโกวิหารากูลิตะ ปโยภิ

รปากฤเตษวณชนมณฑเนษุ |

โรษาทิวานตะปุรสุนทรินำ

เนตรารวินทานุจรุณีพภูวะ || 7.52 ||

<sup>697</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 414.

<sup>698</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppuswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosaṣācārya*, 196.

(คำแปล) เมื่อเครื่องสำอางที่ใช้ตกแต่งดวงตาถูกน้ำที่กระเพื่อมไปมาจากการเล่นกีฬาทางน้ำลอบออกไป นัยน์ตา (ตั้ง) ดอกบัวของเหล่าหญิงงามจากราชวังฝ้ายในก็กลายเป็นสีแดงราวกับว่าเพราะเกิดจากความโกรธ

ในโคลกข้างต้น เมื่อสิ่งหนึ่งคือตาขาดอีกสิ่งหนึ่งคือเครื่องสำอาง ทำให้ตาเป็นสีแดง (ไม่สวย) โคลกนี้จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของอรรถาภิธานประเภท “วิโนคติ”

**5. อุตตระ** คือ (1) เมื่อได้ฟังเพียงคำตอบ ก็เกิดข้อสันนิษฐานในคำถาม โดยข้อความที่รวบรวมคำถามนั้นสันนิษฐานมาจากคำตอบ (2) เมื่อมีคำถาม ก็ให้คำตอบที่อยู่เหนือวิสัยคนธรรมดาจะคิดได้<sup>699</sup>

ใน “ปัทยจูทามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 5 โคลกที่เป็นอรรถาภิธานประเภทอุตตระ ได้แก่ โคลกที่ 2.44-2.48 ดังตัวอย่างจากโคลกที่ 2.44<sup>700</sup> ที่แสดงไว้ข้างล่างนี้

**ตัวอย่าง**

วีร ทวเมว วิชิตาขิลทิงมุขสย

มินธวชสย วินิปาตวิธา วิทระ |

ลีหาทฤเต ขคติ กะ ชลุ ธีรเจตา

ทนต์วาล์ ขยติ ชรชริตาทริภุม ॥ 2.44 ॥

(คำแปล) “ข้าแต่พระผู้กล้าหาญ พระองค์เท่านั้นเป็นผู้ชาญฉลาดในการทำให้ชะตากรรมของมินธวชะ (กามเทพ) ที่พิชิตดินแดนแห่งสวรรค์ทั้งหมดต้องถึงความวิบัติ ตามความเป็นจริง นอกจากสิ่งใดที่มีจิตใจเด็ดเดี่ยวแล้ว จะมีใครในโลกนี้เล่าที่สามารถเอาชนะช่างผู้ซึ่งทำให้ยอดของภูเขาพังทลายลง”

ในโคลกข้างต้น เมื่อคำถามคือ “นอกจากสิ่งใดจะมีใครในโลกนี้เล่าที่สามารถเอาชนะช่างที่ทำให้ยอดของภูเขาพังทลายลงได้” ก็ให้คำตอบว่า “ตฤชิตาเทวราชผู้ชาญฉลาดในการทำให้ชะตากรรมของกามเทพต้องถึงความวิบัติ” ซึ่งเป็นคำตอบที่เหนือวิสัยมนุษย์ธรรมดาจะคิดได้ โคลกนี้จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของอรรถาภิธานประเภท “อุตตระ”

<sup>699</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 434-435.

<sup>700</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya*, 58.



6. การณมาลา คือในบรรดาหลายสิ่งที่กล่าวมา แต่ละสิ่งก่อนหน้า<sup>701</sup> ซึ่งเคยเป็นผล จะปรากฏเป็นสาเหตุของอีกสิ่งหนึ่งที่ตามมา

ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 2 โศลกที่เป็นอสังการประเภทการณมาลา ได้แก่ โศลกที่ 3.27 และ 8.17 ดังตัวอย่างจากโศลกที่ 3.27<sup>702</sup> ที่แสดงไว้ข้างล่างนี้

### ตัวอย่าง

อตยทฤตามาตมขชนุมวารดำ

ศฤณวนุ ส ศุทธานตชนานนเรนทระ |

อานนทมูรจฉากุลจิตตวฤตติเต

กรตวยมูณะ สติมิโต พภูว || 3.27 ||

(คำแปล) เมื่อได้สดับข่าวการประสูติอันมหัศจรรย์ยิ่งของพระโอรสจากเหล่าหญิงรับใช้ในพระราชวัง พระราชาพระองค์นั้น (พระเจ้าศุทโธทนะ) ผู้มีสภาพจิตใจที่สับสนมีนงเพราะความปีติยินดี ก็ได้ทรงนั่งด้วยความมงงววยกับสิ่งที่ต้องทำ

ในโศลกข้างต้น ความปีติยินดีเป็นเหตุให้พระเจ้าศุทโธทนะทรงมีสภาพจิตใจที่สับสน และสภาพจิตใจที่สับสนที่เคยเป็นผลก็กลายมาเป็นเหตุให้พระองค์ทรงนั่งด้วยความมงงววยกับสิ่งที่ต้องทำ เห็นได้ว่า สิ่งก่อนหน้าเคยเป็นผล จะกลายเป็นสาเหตุของอีกสิ่งหนึ่งที่ตามมา โศลกนี้จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของอรรถาสังการประเภท “การณมาลา”

7. สมะ การกล่าวว่า ‘สิ่งนี้เข้ากันได้’ คือเมื่อสองสิ่งมีความเชื่อมโยงกันอย่างถูกต้องและเหมาะสม<sup>703</sup>

ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ โศลกที่เป็นอสังการประเภทสมะ ได้แก่ โศลกที่ 3.55<sup>704</sup> ดังตัวอย่างต่อไปนี้

<sup>701</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 432.

<sup>702</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya*, 74.

<sup>703</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 440.

<sup>704</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya*, 86.

**ตัวอย่าง**

เรขากิริตยนตปริสฎฎากิ-

สตุตกนฐรา พนฐรสนิเวศา |

คาฒาทราลิงคิตกานตลิกษมิ-

เกฐรุมฐรากิริวาพาสเ || 3.55 ||

(คำแปล) พระศอ (ของเจ้าชายสิทธารถะ) ซึ่งเป็นบริเวณที่มีเส้นห้เพราะมีรอยเป็นเส้นยาวปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด จึงมองดูคล้ายกับ (พระศอนั้น) มีรอยกดทับของกำไลจากการโอบกอดด้วยความรักอย่างสุดซึ้งของพระลักษมีผู้เลอโฉม

ในโคลกข้างต้น มีสองสิ่งทีเชื่อมโยงกันได้คือรอยเป็นเส้นยาวทีเห็นอย่างชัดเจนนรอบพระศอของเจ้าชายสิทธารถะกับรอยกดทับของกำไลจากการโอบกอดด้วยความรักอย่างสุดซึ้งซึ้งดูแล้วเข้ากันได้อย่างเหมาะสม โคลกนี้จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของอรรธการประเภท “สมะ”

8. อสังคิต คือการกล่าวถึงคุณสมบัติน 2 อย่าง ซึ้อย่างหนึ่งเป็นเหตุและอีกอย่าง เป็นผลปรากฏขึ้นมาพร้อมๆ กันแต่อยู่คนละสถานที่กัน<sup>705</sup>

ใน “ปัทยจุฑาฆนิของพุทธโฆษาจารย์” พบ 1 โคลกทีเป็นอสังการประเภทอสังคิตได้แก่ โคลกที 7.38<sup>706</sup> ดังตัวอย่างทีแสดงไว้ข้างล่างนี้

**ตัวอย่าง**

ปริสฎฎจกิริทนตฐรังกิ

ปรยายवलคตคูกุมภหารม |

กาศจิต กโรละ กานตมิวาปราทร-

มาสพาลยามาสฐรมนทมมกะ || 7.38 ||

(คำแปล) หญิงสาวบางคนได้ตบหน้าด้วยมืออย่างแรง รวากับ (ตบ) คนรักทีสำนึกผิดซึทำให้ร่างกาย (ของพวกรเธอ) ตะปุมตะป่าไปด้วยหยดน้ำทีส่องประกายระยิบระยับและสร้อยคอไข่มุกกวัดแกว่งไปมาระหว่างกันทั้งสอง

ในโคลกข้างต้น เมื่อเหตุคือหญิงสาวใช้มือตบหน้าเหมือนตบคนรัก แต่ผลกลับไม่ได้อยู่ที่น้ำ แต่ไปอยู่ที่ตัวหญิงสาวโดยร่างกายของพวกรเธอจะตะปุมตะป่าด้วยหยดน้ำและสร้อยไข่มุกทีใส่

<sup>705</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 438.

<sup>706</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya*, 191.

ไว้ที่คอก็กวัดแกว่งไปมาระหว่างถัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า สิ่งที่เป็นเหตุและอีกสิ่งที่เป็นผลปรากฏขึ้นมาพร้อมๆ กันแต่อยู่คนละที่กัน โศลกนี้จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของอรรถาถการประเภท “อสังคต”

สรุปได้ว่า อรรถาถการประเภทแสดงเหตุผล ซึ่งปรากฏใน “ปัทมจัทมาณีของพุทธโฆษาจารย์” มีทั้งหมด 8 ประเภท ได้แก่ กาวยลึงคะ อนุมานะ วิเศชกต วิโนกต อุตตระ สมะ การณมาลา และอสังคต ลักษณะของอรรถาถการประเภทนี้คือมีทั้งแสดงเหตุผลโดยตรงด้วยประโยคหรือคำพูด (กาวยลึงคะ) ใช้การคาดคะเน (อนุมานะ) แบบคำถาม-คำตอบ (อุตตระ) และเป็นเหตุเป็นผลร้อยเรียงกันไป (การณมาลา) เป็นต้น ซึ่งการใช้อรรถาถการเหล่านี้ เป็นการดึงดูดความสนใจของผู้อ่าน เพราะต้องเข้าไปพิจารณาสิ่งที่กล่าวไว้ว่าเป็นเหตุเป็นผลอย่างไร

#### 4.2.2.6 อรรถาถการประเภทผสม

อรรถาถการที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ มีทั้งหมด 2 ประเภท ได้แก่ สัมสฤษฏี และสังกรรายละเอียดของแต่ละประเภทมีดังนี้

1. **สัมสฤษฏี** คือการรจนาด้วยอถการต่างชนิดกัน และอถการเหล่านั้นจะแยกอิสระจากกันอย่างชัดเจน<sup>707</sup>

ใน “ปัทมจัทมาณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 136 โศลกที่เป็นอถการประเภทสัมสฤษฏี ซึ่งจะแสดงด้วยตัวอย่างจากโศลกที่ 1.33<sup>708</sup> ดังนี้

##### ตัวอย่าง

ยะ ปุรวมาธาย มหาภิเชกั

กฤตเตภกุมไกรคตทสรปุไระ |

ปศุจาทรินำ หฤทธารวินโทะ

ปุโปษ ปุชำ รณเทวดายะ || 1.33 ||

(คำแปล) พระราชาพระองค์นั้น เมื่อเริ่มแรกทรงได้รับการบรมราชาภิเชกด้วยเหยือกคือห้วงทะเลกว้างที่ถูกตัดออกอันเต็มไปด้วยหยดเลือด จากนั้น จึงทรงประกอบพิธีบูชาเทพแห่งสงครามด้วยดอกบัวคือหัวใจของเหล่าศัตรู

<sup>707</sup> Jha, Ganganatha, *Kāvyaprakāsha of Mammata with English Translation (Revised)*, 461.

<sup>708</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya*, 17.

ในโคลกข้างต้น กวีใช้อลังการ 2 ประเภทคือ รูปกะและปรยายะ ซึ่งรูปกะเป็น อลังการชนิดเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งว่าเป็นสิ่งเดียวกับอีกสิ่งหนึ่ง ดังนั้น “เหยือกคือหัวกะโหลก และ ดอกบัวคือหัวใจ” จึงอยู่ในรูปแบบของอลังการประเภทรูปกะที่พบในโคลกนี้ ส่วนปรยายะเป็น อลังการชนิดพรรณนาลักษณะของสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นต่อเนื่องในหลายๆ สิ่ง ดังนั้น การพรรณนาว่า “เมื่อเริ่มแรกพระราชาทรงได้รับการบรมราชาภิเษก จากนั้นจึงทรงประกอบพิธีบูชาเทพแห่ง สงคราม” จึงอยู่ในรูปแบบของอลังการประเภทปรยายะ ซึ่งเมื่อพิจารณาอลังการทั้งสองประเภทแล้ว เห็นได้ว่า “รูปกะ” และ “ปรยายะ” เป็นอลังการต่างชนิดกันที่แยกอิสระจากกันอย่างชัดเจน โคลก นี้จึงจัดเป็นอรรธการประเภท “สัมสฤทธิ”

2. **สังกร** คือการรณาด้วยอลังการต่างชนิดกัน แต่อลังการเหล่านั้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันไม่สามารถอยู่ได้โดยตัวมันเอง<sup>709</sup>

ใน “ปัทมจัทมาณีของพุทธโฆษาจารย์” พบ 15 โคลกที่เป็นอลังการประเภทสังกร ได้แก่ โคลกที่ 1.57, 1.58, 2.10, 2.25, 2.29, 2.42, 3.17, 3.53, 3.64, 5.4, 5.14, 5.24, 5.27, 8.10 และ 8.23 ดังตัวอย่างจากโคลกที่ 3.53<sup>710</sup> ที่แสดงไว้ข้างล่างนี้

**ตัวอย่าง**

ศุรสย ตสย กษติปาลสูโน-

รวกษะกวางฺเฏ สติ วชรสาเร ।

จกรุระ กวางฺเฏ สทเนษุ สจวา

วิญษณารถํ น ตุ รกษณารถม ॥ 3.53 ॥

(คำแปล) ครั้นเมื่อบานประตูคือพระอุระของเจ้าชาย (สิทธารถะ) ผู้กล้าหาญ พระองค์นั้นมีความแข็งแกร่ง (เหมือน) เพชร มนุษย์จึงได้ทำการติดตั้งบานประตูในบ้านเพื่อการประดับตกแต่งมากกว่าเพื่อการป้องกัน

ในโคลกข้างต้น พบอลังการ 3 ประเภทคือรูปกะ อุปมา และกาวยลึงคะ ซึ่งรูปกะเป็นอลังการชนิดเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งว่าเป็นสิ่งเดียวกับอีกสิ่งหนึ่ง ดังนั้น “บานประตูคือพระอุระ” จึงอยู่ในรูปแบบของรูปกะที่พบในโคลกนี้ ส่วนอุปมาเป็นอลังการชนิดเปรียบเทียบสองสิ่งที่มีคุณลักษณะคล้ายกัน ดังนั้น “ประตูคือพระอุระมีความแข็งแกร่งเหมือนเพชร” จึงอยู่ในรูปแบบของ

<sup>709</sup> Jha, Ganganatha, *kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised)*, 463.

<sup>710</sup> Ranga Acharya, M. and Kuppaswami Sastri, S. (eds), *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosācārya*, 86.

อุปมาที่พบในโคลงนี้ และกาวยลึงคะเป็นอสังการชนิดที่แสดงเหตุผลด้วยประโยคหรือคำพูดในบทกวี ดังนั้น “ด้วยเหตุผลที่ว่าประตูก็คือพระอุระมีความแข็งแกร่งเหมือนเพชร มนุษย์จึงติดตั้งบานประตูในบ้านเพื่อการประดับตกแต่งมากกว่าเพื่อการป้องกัน” จึงอยู่ในรูปแบบของกาวยลึงคะที่พบในโคลงนี้ ซึ่งเมื่อพิจารณาอสังการทั้งสามประเภทนี้แล้ว เห็นได้ว่าแม้จะเป็นอสังการต่างชนิดกัน แต่ต่างก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันจนไม่สามารถแยกอิสระจากกันได้ ดังนั้น โคลงนี้จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของอรรถาสังการประเภท “สังกร”

สรุปได้ว่า อรรถาสังการประเภทผสมที่ปรากฏใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” มี 2 ประเภท ได้แก่ สัมสฤชฎิและสังกร ซึ่งทั้งสองประเภทนี้จะแตกต่างกัน คือในสัมสฤชฎิอสังการต่างชนิดจะเป็นอิสระต่อกันอย่างชัดเจน ส่วนในสังกร อสังการต่างชนิดมีความเกี่ยวเนื่องกัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

จากการศึกษาอรรถาสังการใน “ปัทยจุทามณิของพุทธโฆษาจารย์” เห็นได้ว่าในบรรดาอสังการที่อยู่ใน 6 กลุ่ม พบว่ามีการใช้ “อุปมา” ที่อยู่ในกลุ่มแรก (อรรถาสังการประเภทกล่าวเปรียบเทียบ) มากที่สุดคือ 145 โคลง รองลงมาคือ “อูตเปรกษา” ที่อยู่ในกลุ่มที่ 2 (อรรถาสังการประเภทกล่าวเกินจริง) มีจำนวน 83 โคลง ส่วน “ปรรยายะ” และ “สวภาโวคติ” ที่อยู่ในกลุ่มที่ 4 (อรรถาสังการประเภทพรรณนา) มี 27 โคลง และ 21 โคลงตามลำดับ ดังนั้นจึงกล่าวสรุปได้ว่า “บทประพันธ์นี้เน้นความเรียบง่าย ไม่สลับซับซ้อน ส่วนใหญ่จะใช้อสังการประเภท “อุปมา” ในการเปรียบเทียบ แต่ก็มีการแต่งเติมจินตนาการโดยการกล่าวเกินจริงด้วยอสังการประเภท “อูตเปรกษา” และยังทำให้ผู้อ่านเข้าใจความเป็นไปตามธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ด้วยอสังการประเภท “สวภาโวคติ”

## บทที่ 5 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

### 5.1 สรุปผลการศึกษา

“ปัทมจตุตถนิพนธ์ของพุทธโฆษาจารย์” (the Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghosaṅgārāya) เป็นกวีนิพนธ์ภาษาสันสกฤตซึ่งรจนาเป็นบทร้อยกรอง (ปद्य-กาวย) จำนวน 641 โสลกโดยพุทธโฆษาจารย์ เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ ของพระศากยมุนีพุทธเจ้า ตั้งแต่ก่อนประสูติเป็นเจ้าชายสิทธารถะจนถึงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เนื่องจากบทประพันธ์นี้เพิ่งจะได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1921 จึงยังไม่เป็นที่รู้จักกันมากนักในกลุ่มนักวิชาการด้านวรรณคดีสันสกฤตทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ จึงมีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ คือ

1. เพื่อปริวรรตปัทมจตุตถนิพนธ์ของพุทธโฆษาจารย์จากอักษรเทวนาครีเป็นอักษรไทยและแปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทย
2. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและข้อมูลทั่วไปของปัทมจตุตถนิพนธ์ของพุทธโฆษาจารย์
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ลักษณะการประพันธ์ของปัทมจตุตถนิพนธ์ของพุทธโฆษาจารย์

จากการศึกษา ได้ผลสรุปตามวัตถุประสงค์แต่ละข้อ ดังนี้

#### 1. การปริวรรตจากอักษรเทวนาครีเป็นอักษรไทยและการแปลจากสันสกฤตเป็นไทย

ปัญหาที่พบในการปริวรรตและแปล มีดังนี้

##### 1.1 พบอักษรเทวนาครีที่พิมพ์ผิดอยู่ 13 แห่ง แต่ก่อนปริวรรตได้แก้ไขแล้ว เช่น

โคลกที่ 2.8 บาทที่ 1	คำว่า “สฤติ”	พิมพ์ผิดเป็น “สฤติ”
โคลกที่ 2.21 บาทที่ 1	คำว่า “ซฤมฤตฤตฤ”	พิมพ์ผิดเป็น “ซฤนฤตฤตฤ”
โคลกที่ 2.22 บาทที่ 1	คำว่า “สฤรฤนฤต”	พิมพ์ผิดเป็น “มฤรฤนฤต”
โคลกที่ 2.34 บาทที่ 3	คำว่า “เทเวตฤนฤ”	พิมพ์ผิดเป็น “เทเวตฤนฤ”
โคลกที่ 2.35 บาทที่ 1	คำว่า “พฤนฤ-”	พิมพ์ผิดเป็น “พฤนฤ”
โคลกที่ 2.36 บาทที่ 2	คำว่า “ปฤตฤรฤวฤลฤมฤกรฤ”	พิมพ์ผิดเป็น “ปฤตฤรฤวฤลฤมฤกรฤ”
โคลกที่ 4.18 บาทที่ 3	คำว่า “นฤชฤยฤต”	พิมพ์ผิดเป็น “นฤชฤยฤต”
โคลกที่ 5.6 บาทที่ 2	คำว่า “ทฤมฤโฤภฤรฤ”	พิมพ์ผิดเป็น “ทฤภฤโฤภฤรฤ”
โคลกที่ 5.9 บาทที่ 4	คำว่า “วฤยฤตฤล”	พิมพ์ผิดเป็น “วฤยฤตฤล”
โคลกที่ 5.11 บาทที่ 2	คำว่า “รฤนฤโฤ”	พิมพ์ผิดเป็น “นฤโฤ”

โคลกที่ 9.42 บาทที่ 1 คำว่า “ภิกขุ” พิมพ์ผิดเป็น “ภิกษา”  
 โคลกที่ 9.46 บาทที่ 2 คำว่า “มโนทร” พิมพ์ผิดเป็น “ยโนทร”  
 โคลกที่ 10.19 บาทที่ 3 คำว่า “ชิตฺถมณ” พิมพ์ผิดเป็น “ชิตฺถเมณ”

1.2 พบว่าโคลกที่ 10.56 ในหนังสือต้นฉบับหายไปทั้งโคลกแต่ได้อาศัยบทปริวรรตจากอักษรเทวนาครีเป็นอักษรโรมันของโคลกนี้ที่อยู่ในฉบับแปลเป็นภาษาอิตาเลียน “Buddhaghosa Padyacūḍāmaṇi, Il diadema dei versi” ของ มาร์โค ฟรันเชสคินี (Marco Franceschini) มาปริวรรตเป็นอักษรไทยจนทำให้การปริวรรตอักษรเทวนาครีเป็นอักษรไทยทั้งฉบับของ “ปัทมจตุคามณีของพุทธโฆษาจารย์” เสร็จสมบูรณ์

1.3 พบ “กุลกะ” ซึ่งเป็นกลุ่มโคลกที่มีจำนวนตั้งแต่ 5 ถึง 15 ทั้งหมดรวมกันเป็นหนึ่งประโยคโดยแต่ละโคลกจะเขียนเป็นอักษรเทวนาครีติดๆ กันเป็นพืด จึงยากต่อการแปล เพราะต้องทำการแยกสนธิก่อนแล้วหาศัพท์ที่เป็นประธานและกริยาของประโยคซึ่งอาจจะอยู่ในโคลกใดโคลกหนึ่งของกลุ่ม

1.4 คำกริยาที่ใช้ในบทวินี ส่วนใหญ่จะเป็นอดีตกาล เช่น imperfect, perfect, aorist, periphrastic perfect เวลาแปลจะมีปัญหาเพราะศัพท์บางตัวดูไม่ออกมาจากธาตุอะไร จึงแปลความหมายไม่ได้ เช่น คำว่า “ปรยโณชิตฺ” ปรย-โณชิตฺ เป็น aorist มาจากธาตุ ฌี แปลว่า “แต่งงาน” เป็นต้น

จากการปริวรรตอักษรเทวนาครีเป็นอักษรไทยและการแปลจากสันสกฤตเป็นไทย พบว่า “ปัทมจตุคามณีของพุทธโฆษาจารย์” เป็นกวีนิพนธ์ภาษาสันสกฤตพุทธประวัติที่ดำเนินเรื่องตั้งแต่ก่อนพระพุทธองค์จะประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะจนถึงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่เนื้อหาจะเป็นการพรรณนาถึงบุคคล บ้านเมือง และปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ โดยใช้ฉันทลักษณ์เป็นรูปแบบในการประพันธ์และมีอঙ্การทางเสียงและอঙ্การทางความหมายเป็นอารมณ์ตกแต่งให้บทกวีมีความไพเราะและมีความหมายลึกซึ้ง

## 2. ประวัติความเป็นมาและข้อมูลทั่วไป

เนื่องจาก “ปัทมจตุคามณีของพุทธโฆษาจารย์” เป็นกวีนิพนธ์ภาษาสันสกฤตที่เป็นบทร้อยกรองล้วน ซึ่งไม่ได้ให้ข้อมูลใดๆ เกี่ยวกับผู้ประพันธ์และอายุของบทประพันธ์ มีแต่ระบุชื่อผู้ประพันธ์ว่า “พุทธโฆษาจารย์” ดังนั้น ในหัวข้อ “ประวัติความเป็นมาของปัทมจตุคามณีของพุทธโฆษาจารย์” ประเด็นที่นำมาศึกษาคือ (1) ผู้ประพันธ์ที่ชื่อว่า “พุทธโฆษาจารย์” เป็นคนเดียวกันกับพระพุทธโฆษาจารย์ผู้เป็นพระอรธกถาจารย์ฝ่ายบาลีหรือไม่ (2) ระยะเวลาที่แต่งบทประพันธ์ (3) แหล่งที่มาของงานเขียน

จากการศึกษาข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับพระพุทโธฆาจารย์ พบว่าพระอรรถกถาจารย์ท่านนี้มีชีวิตอยู่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 5 และผลงานที่ปรากฏจะแต่งด้วยภาษาบาลีทั้งสิ้น ส่วนผู้รจนา “ปัทมจูตามณิ” ที่ใช้ชื่อเดียวกันจะใช้ภาษาสันสกฤตในการประพันธ์และในบทกวีก็มีการใช้สันตติกาฉันทซึ่งเป็นฉันทที่มาแก้ไขเป็นครั้งแรกในคริสต์ศตวรรษที่ 7 จึงเป็นไปได้ว่า “พุทโธฆาจารย์” ผู้แต่ง “ปัทมจูตามณิ” เป็นคนเดียวกันกับ “พระพุทโธฆาจารย์” พระอรรถกถาจารย์ฝ่าย บาลีที่มีชีวิตอยู่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 5

ระยะเวลาที่แต่ง “ปัทมจูตามณิ” นั้น แม้ยังไม่มียุคที่แน่ชัดว่าอยู่ในช่วงเวลาไหน แต่จากการศึกษาของวอร์เตอร์และลินฮาร์ดซึ่งได้ระบุเวลาที่ใกล้เคียงกันคือประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 9-10 ซึ่งน่าจะอยู่ระหว่างรัชสมัยของพระเจ้าอโหมวรรษที่ 1 (Amoghavarsha I 814-878 CE) กับรัชสมัยของพระเจ้าอินทราที่ 3 (Indra III 914-929 CE) ของราชวงศ์ราชภฏกูฏ

จากการศึกษางานวิจัยของเฟอร์นันโดพบว่า “ปัทมจูตามณิของพุทโธฆาจารย์” มีความคล้ายคลึงกันอย่างมากกับ “นิทานกถา” (ตอนอวิทุเรนิทาน) จึงสันนิษฐานว่า “นิทานกถา” น่าจะเป็นแหล่งข้อมูลทางพุทธประวัติที่พุทโธฆาจารย์นำมาทำเป็นโครงเรื่องแล้วปรับเปลี่ยนเนื้อหาบางส่วนให้มีความแตกต่างกันออกไป ซึ่งเนื้อหาทั้งหมดจะประพันธ์เป็นร้อยกรองจำนวน 641 โศลกใน 10 สรรค

สำหรับทางด้านบทกวี พบว่าหลาย ๆ โศลกใน “ปัทมจูตามณิของพุทโธฆาจารย์” จะมีคำศัพท์หรือแม้กระทั่งบางฉากที่คล้ายคลึงกับโศลกใน “รฆวงศ์” และ “ฤตสังหาร” ของกาลิทาส จึงเป็นอีกข้อสันนิษฐานว่าพุทโธฆาจารย์น่าจะเอาข้อมูลทางด้านบทกวีจากทั้งสองแหล่งนี้ แต่เนื่องจากมีนักวิชาการท่านอื่นได้เขียนบทความเปรียบเทียบ “ปัทมจูตามณิ” กับ “รฆวงศ์” แล้ว ในวิจัยนี้ จึงเปรียบเทียบเฉพาะ “ปัทมจูตามณิ” กับ “ฤตสังหาร” เท่านั้น

ใน “ปัทมจูตามณิของพุทโธฆาจารย์” ซึ่งเป็นวรรณกรรมพุทธประวัติ กวีได้พรรณนาชีวิตสังคมที่เกิดขึ้นในยุคก่อนพุทธกาล ยุคพุทธกาลและแม้ในยุคของผู้แต่งเองในรูปแบบของระบบวรรณะและการประกอบพิธีสังสการ จากการศึกษ พบว่าตัวละครที่กล่าวถึงในเรื่องมีการทำหน้าที่ต่างกันคือ (1) คຸ່ມครองปกป้อง (2) ประกอบพิธีกรรมต่างๆ (3) เป็นชวานาและพ่อค้า (4) รับผิดชอบและให้บริการ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าระบบวรรณะ 4 คือวรรณะกษัตริย์ วรรณะพราหมณ์ วรรณะไวศยะ และวรรณะศูทรมีอยู่ในสังคมยุคพุทธกาลหรือก่อนหน้านั้น และวรรณะกษัตริย์จะมีบทบาทมากที่สุดและรองลงมาคือวรรณะพราหมณ์ผู้ทำหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่า “สังสการ”

ใน “ปัทมจูตามณิของพุทโธฆาจารย์” มีการกล่าวถึงชื่อและรายละเอียดของพิธีกรรมต่างๆ ได้แก่ ครภาธานะ (พิธีเสริมการตั้งครภ) ปุงสวนะ (พิธีขอบุตรชาย) ชาตกรรมะ (พิธีเกิด) นามกรรมะ (พิธีตั้งชื่อเด็ก) อุปนยนะ (พิธีเริ่มศึกษาเป็นทวิชาติ) และวิวาหะ (พิธีแต่งงาน) ซึ่งในบรรดาสังสการเหล่านี้ กวีได้ให้ความสำคัญกับพิธีวิวาหะมากที่สุด โดยได้นำเอาขั้นตอนต่างๆ ในพิธี



แต่งงานแบบฮินดูมาประพันธ์ไว้ในสรรคที่ 4 ซึ่งเป็นบทที่ว่าด้วยพระราชพิธีอภิเษกสมรสของเจ้าชาย  
สิทธารถะและเจ้าหญิงโศธราแห่งแคว้นโกถิยะ

### 3. ลักษณะการประพันธ์ของ “ปัทมจตุตถนิของพุทธโฆษาจารย์”

สรุปผลจากการศึกษาลักษณะการประพันธ์ของ”ปัทมจตุตถนิของพุทธโฆษาจารย์” ดังนี้

#### (1) ฉันทลักษณ์

ในการประพันธ์ “ปัทมจตุตถนิ” 641 โสลก พุทธโฆษาจารย์ได้ใช้ฉันทลักษณ์  
ประเภทต่างๆ รวมทั้งสิ้น 14 ชนิด ได้แก่

(1.1) ปถยาวิกตรฉันท-54 โสลก

(1.2) วิปุลฉันท-28 โสลก

(ลำดับที่ 1.1-1.2 จัดอยู่ในกลุ่มอนุษฏฉันท 8 พยางค์)

(1.3) อินทรวชิราฉันท-40 โสลก

(1.4) อุเปนทรวชิราฉันท-10 โสลก

(1.5) อุปชาติฉันท-296 โสลก

(1.6) ศาลินีฉันท-2 โสลก

(1.7) รโถทตาฉันท-1 โสลก

(ลำดับที่ 1.3-1.7 จัดอยู่ในกลุ่มตรีษฏฉันท 11 พยางค์)

(1.8) รัมภ์สถฉันท-67 โสลก

(ลำดับที่ 1.8 จัดอยู่ในกลุ่มชคตีฉันท 12 พยางค์)

(1.9) วสันตติกาฉันท-133 โสลก

(ลำดับที่ 1.9 จัดอยู่ในกลุ่มศักรวีฉันท 14 พยางค์)

(1.10) มालินีฉันท-3 โสลก

(ลำดับที่ 1.10 จัดอยู่ในกลุ่มอติศักรวี 15 พยางค์)

(1.11) มันทากรานตาฉันท-1 โสลก

(ลำดับที่ 1.11 จัดอยู่ในกลุ่มอตัษฏฉันท 17 พยางค์)

(1.12) ศารทูลวิกิริจิตฉันท-1 โสลก

(ลำดับที่ 1.12 จัดอยู่ในกลุ่มอติธฤตีฉันท 19 พยางค์)

(1.13) ปุชปีตาคราฉันท-1 โสลก

(ลำดับที่ 1.13 จัดอยู่ในประเภทอรรธสมวฤตตะ 12/13 พยางค์)

(1.14) เอาปัจฉันทสิกฉันท-4 โสลก

(ลำดับที่ 1.14 จัดอยู่ในประเภทฉันทแบบผสม)

นอกจากนั้น ใน 14 ชนิดฉันท์ดังกล่าว จะมีการใช้อุปชาติฉันท์มากที่สุดคือ 296 โศลก รองลงมาคือวสันตติลกาฉันท์ 133 โศลก และกลุ่มอนุชฎฉันท์ (8 พยางค์) 82 โศลก และยังพบว่าพุทธโฆษาจารย์ได้ใช้ฉันท์ทั้งสามประเภทนี้ได้เหมาะสมกับเนื้อหา ดังนี้

1. อุปชาติฉันท์เป็นฉันท์ที่มีความงดงามเพราะเกิดจากความหลากหลายของฉันท์  
2. แบบ (อินทรวัชรา+อุเปนทรวัชรา) ที่มีการประสมฉันท์ทั้งหลายโดยไม่จำกัดขอบเขต<sup>711</sup>

ใน “ปัทมจตุรฉันท” กวีได้นำอุปชาติฉันท์ (อินทรวัชราฉันท์+อุเปนทรวัชราฉันท์) มาใช้ในทุกสรรคยกเว้นสรรคที่ 2 และสรรคที่ 10 เพราะในอุปชาติฉันท์ พยางค์แรกของแต่ละบาทจะเป็นเสียงหนัก (ครุ) หรือเป็นเสียงเบา (ลหุ) ก็ได้แล้วแต่กวีจะเลือกใช้ ดังนั้น อุปชาติฉันท์จึงเป็นฉันท์ที่มีความหลากหลายเหมาะแก่การพรรณนาเรื่องราวต่างๆ ในบทกวี

2. วสันตติลกาฉันท์เป็นฉันท์ที่งดงามในการพรรณนารสกลิ่นอาทรรวมกับรส  
โหดร้าย และกวีควรใช้ฉันท์นี้ซึ่งมีจังหวะเร็วในช่วงจบแต่ละตอน (สรรค)<sup>712</sup>

ใน “ปัทมจตุรฉันท” พบว่ามีการใช้วสันตติลกาฉันท์ในสรรคที่ 2 ซึ่งเป็นบทที่พรรณนาถึงความยิ่งใหญ่และความกล้าหาญของดุสิตเทวราช และในสรรคที่ 10 ซึ่งเป็นบทที่พรรณนาถึงความโหดร้ายของพญามารในการต่อสู้เพื่อเอาชนะพระโพธิสัตว์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พุทธโฆษาจารย์ใช้วสันตติลกาฉันท์ได้อย่างเหมาะสมกับเนื้อหาในสองสรรคข้างต้น

3. อนุชฎฉันท์เหมาะสำหรับใช้เขียนงานด้านศาสตร์ หรือในตอนเริ่มต้นมหากาพย์  
ในราชสำนัก รวมทั้งในการย่อเรื่องและในเรื่องราวที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการสั่งสอน<sup>713</sup>

ใน “ปัทมจตุรฉันท” พบอนุชฎฉันท์ในสรรคที่ 9 ซึ่งเป็นบทที่พรรณนาถึงเรื่องราวอย่างย่อตั้งแต่เจ้าชายสิทธารถเสด็จออกจากพระราชวังเพื่อออกผนวชจนถึงเหตุการณ์ก่อนตรัสรู้ ซึ่งพุทธโฆษาจารย์ใช้ฉันท์ประเภทนี้ได้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสรรคนี้

## (2) อลังการ

อลังการที่พบ ใน “ปัทมจตุรฉันทของพุทธโฆษาจารย์” มี 2 ประเภทคืออลังการทางเสียง (ศัพทาลังการ) และอลังการทางความหมาย (อรรถาลังการ) ผลของการศึกษาอลังการทั้งสองมีดังนี้

<sup>711</sup> ปราณี หาดพานิช (แปลและให้คำอธิบาย), *สุวฤตติลลิก ยอดแห่งฉันท์วรรณพฤติที่งดงาม* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), 8.

<sup>712</sup> เรื่องเดียวกัน, 37.

<sup>713</sup> เรื่องเดียวกัน, 4.

ศัพทาลังการที่ปรากฏในบทประพันธ์ของพุทธโฆษาจารย์คือยมกและอนุปราส และอนุปราสที่พบมี 3 ชนิดได้แก่ เถกานุปราส วฤตตยอนุปราส และลาฎานุปราส ซึ่งสองชนิดแรกเป็น อนุปราสประเภทซ้ำพยัญชนะ ส่วนชนิดหลังเป็นอนุปราสประเภทซ้ำคำ

สำหรับอรรถาลังการที่พุทธโฆษาจารย์ใช้ในการประพันธ์เท่าที่ศึกษาและนำมา วิเคราะห์ได้มี 46 ประเภท ซึ่งจัดแบ่งเป็นกลุ่มได้ 6 กลุ่ม ได้แก่

(2.1) อรรถาลังการประเภทกล่าวเปรียบเทียบมี 12 ประเภท ได้แก่ อุปมา อนันวยะ สสันเทหะ รูปกะ วยติเรกะ ตุลยโยคิตา ประติวัสตุปมา นิทรรรศนา ทฤษฏานตะ ภรานติมาน ประตีปะ และสามานยะ

(2.2) อรรถาลังการประเภทกล่าวเกินจริงมี 5 ประเภท ได้แก่ อุตเปรกษา อติศโยกติ วิเศษะ วิโรธะ วยาโชกติ

(2.3) อรรถาลังการประเภทหลากหลายความหมายมี 7 ประเภทได้แก่เศลชะ สมาโสกติ อาเกษปะ พรรยาโยกตะ ทีปกะ อปรัสตุตประคังสา และวิษมะ

(2.4) อรรถาลังการประเภทพรรณนามี 12 ประเภท ได้แก่ สวภาโวกติ สโหกติ พรรยายะ ปริกกร อรรถานตรันยาสะ ภาวิกะ ยถาสังขะ อุทาทตะ ปรีวฤตติ สาระ สมุจยยะ วยาฆาตะ

(2.5) อรรถาลังการประเภทแสดงเหตุผลมี 8 ประเภท ได้แก่ กาวยลึงคะ อนุมานะ วิเศโขกติ วิโนกติ อุตตระ การณมาลา สมะ และอสังคติ

(2.6) อรรถาลังการประเภทผสม มี 2 ประเภท ได้แก่ สัมสฤษฏี และสังกร

## 5.2 ข้อเสนอแนะ

เนื่องจาก “ปัทยจุฑามณีของพุทธโฆษาจารย์” เป็นวรรณกรรมภาษาสันสกฤตประเภท ร้อยกรอง (ปทย-กาวย) ที่ยังไม่มีผู้ใดได้เข้ามาศึกษาวิเคราะห์อย่างจริงจัง การปริวรรตจากอักษรเทวนาครีเป็นอักษรไทยและแปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาไทยซึ่งเป็นวัตถุประสงค์แรกของการทำ วิจัยครั้งนี้ จึงเป็นการนำร่องให้ผู้วิจัยได้เข้าไปสัมผัสกับกวีนิพนธ์ที่ได้รับการยกย่องจากวอร์เตอร์ว่า เป็นบทกวีสมัยหลังที่ตีเลิศทางด้านรูปแบบการประพันธ์ แต่อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยไม่สามารถที่จะศึกษาค้นคว้ารายละเอียดในทุกประเด็นของวรรณกรรมชิ้นนี้ในเวลาอันจำกัดได้ จึงมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. “ปัทยจุฑามณีของพุทธโฆษาจารย์” เป็นกวีนิพนธ์ที่มีความเรียบง่าย เน้นการ พรรณนาเชิงสร้างสรรค์จึงเหมาะแก่นักศึกษาภาษาสันสกฤตที่มีความสนใจทางการแปลจากภาษา สันสกฤตเป็นภาษาไทยหรือภาษาอื่นใด เพราะจะได้ทั้งทักษะการแปล ความรู้ทางด้านภาษา และ ทางด้านวรรณคดี

2. ใน “ปัทยจุทามณีของพุทธโฆษาจารย์” ยังมีสิ่งอื่นๆ อีกที่น่าจะนำมาศึกษา เช่น ทางด้านภาษา ได้แก่ คำศัพท์ต่างๆ ที่มีคำพ้องความหมาย (ไวพจน์) หลายตัว ธาตุของคำกริยาในอดีตกาล เช่น imperfect, perfect, periphrastic perfect, aorist สิ่งต่างๆ ที่อยู่ตามธรรมชาติ ได้แก่ ดอกไม้ ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ พระจันทร์ พระอาทิตย์ สัตว์ และฤดู เทพในตำนานของศาสนาฮินดู เช่น กามเทพ พระวรุณ พระลักษมี พระแม่ทศมหาวีทยา เป็นต้น

3. ในด้านวรรณคดี ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์เฉพาะอลังการทางเสียงและอลังการทางความหมายเท่านั้น ซึ่งยังมีทฤษฎีวรรณคดีอื่นๆ ที่น่าจะนำมาศึกษาต่อยอดได้ เช่น ทฤษฎีรส (ว่าด้วยอารมณ์ของผู้อ่าน) ทฤษฎีคุณ (ว่าด้วยลักษณะเด่นของการประพันธ์) ทฤษฎีรீติ (ว่าด้วยลีลาในการประพันธ์) และทฤษฎีธvani (ว่าด้วยความหมายแฝงในการประพันธ์) เป็นต้น



## รายการอ้างอิง

- Apte, V. S. (1890). Sanskrit-English Dictionary. Gopal Narayen & Cow.
- Bapat, P.V. (2009). 2500 Years of Buddhism. Personal Graphics & Advertiser Pvt. Ltd.
- De S.K., and Dasgupta, S. N. (1947). A History of Sanskrit Literature, Classical Period, vol. I. Calcutta University Press.
- Fernando, A. (1994). Buddhaghosa's Padyacūḍāmaṇi as a Biography of the Buddha. A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Arts in The Faculty of Graduate Studies (Department of Asian Studies). University of British Columbia.
- Franceschini, M. (2010). Buddhaghosa Padyacūḍāmaṇi Il Diadema Dei Versi. Edizioni Ariele.
- . Recasting Poetry: Words, Motifs And Scenes Borrowed From The Raghuvamśa And Reshaped In Buddhaghosa's Padyacūḍāmaṇi. Indologica Taurinensia Volume XLIII-XLIV 2017-2018.
- Jha, Ganganatha. (1985). Kāvya prakāśha of Mammata with English Translation (Revised). Bharasva Bhushan Press.
- Jha, Kalanath. (1975). Figurative Poetry in Sanskrit Literature. Motilal Banarsidass Publishers Pvt. Ltd.
- Kale, M. R. (1922). The Raghuvamsa of Kalidasa. Gopal Narayen & Co.
- Krishnamachariar, M. (1937). History of Classical Sanskrit Literature. Motilal Banarsidass.
- Law, B.C. (1923). The Life and Work of Buddhaghosa. Thacker, Spink & Co.
- Lienhard, S. (1984). A History of Classical Poetry, Sanskrit-Pali-Prakrit. Otto Harrassowitz.
- Macdonell, A. A., and Keith, A. B. (1912). Vedic Index of Names and Subjects. John Murray.
- Manu. Manusmriti in Sanskrit with English Translation.  
[https://archive.org/details/ManuSmriti\\_201601/page/n7/mode/2up](https://archive.org/details/ManuSmriti_201601/page/n7/mode/2up).
- Max Muller, F. (ed.). (1886). The Sacred Books of the East: The Laws of Manu, At The Clarendon Press.
- Monier Monier-Williams. (1899). Monier-Williams Sanskrit-English Dictionary. The Clarendon Press. .

- Morgan, L. B. (2011). *Croaking Frogs: A Guide to Sanskrit Metrics and Figures of Speech*. Mahodara Press.
- Narada. (1988). *The Buddha and His Teachings*. Syarikat Chip Seng Trading Sdn. Bhd.
- Oldenberg, Hermann. Translated. (2006) *Buddha His life, His Doctrine, His Order*. Motilal Banarsidass Publishers Private Limited.
- Pandey, R. (1949). *Hindu Saṃskāras*. Vikrama Publications: Banaras.
- Rahula, Bhikkhu Telwatte. (1978). *A Critical Study of The Mahāvastu*. Shri Jainendra Press.
- Ranga Acharya, M., and Kuppaswami Sastri, S. edited. (1921). *The Padyacūḍāmaṇi of Buddhaghoṣācārya*. The Superintendent, Government Press.
- Rhys Davids, T.W. *Buddhist India*. (1911). G.P. Putnam's Sons.
- Sankara Rama Sastri, C. (1956). *Kāvyaḷaṅkāra of Bhāmaha*. The Sri Balamanorama Press.
- Schotsman, Irma. (1995). *Aśvaghōṣa's Buddhacarita the Life of the Buddha*. Crescent Printing Works Pvt. Ltd.
- Warder, A. K. (1988). *Indian Kāvya Literature*, vol. V. Motilal Banarsidass.
- Wilkins, W. J. (1900). *Hindu Mythology, Vedic and Puranic*. Thacker, Spink & Cow.
- Winternitz, M. (1933). *A History of Indian Literature*, vol. II. University of Calcutta.
- แสง มนวิฑูร (แปล). (2527). *ศรีมัททกวีทศิตา*. สำนักพิมพ์แพรวพิทยา.
- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2511). *สังสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน*. โรงพิมพ์คุรุสภา.
- กรมศิลปากร. (2550). *อสังการศาสตร์: ป.ส.ศาสตร์ แปลจากต้นฉบับภาษาสันสกฤต*. บริษัท เอติสันเพรส โปรดักส์ จำกัด.
- กาญจณี ละอองศรี (บรรณาธิการแปล). (2559). *อินเดียมหัทศจรย*. มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.
- กุสุมา รัชชมนี. (2549). *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*. โรงพิมพ์บริษัท ธรรมสาร จำกัด.
- ทองสุก เกตุโรจน์. (2559). *ศัพทานุกรมวรรณคดีสันสกฤต*. สำนักพิมพ์แสงดาว.
- ชนิด อยู่โพธิ์. (2513). *มาร*. โรงพิมพ์อักษรเพชรเกษม.
- ปราณี ฬานานิช (แปลและให้คำอธิบาย). (2542). *สุวฤตตติลล ยอดแห่งฉันทวรรณพุดตึงดงาม*. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2548). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์.
- . (ป.อ.ปยุตโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลง

กรมราชวิทยาลัย.

พุทธทาส อินทปัญโญ. (2515). พุทธประวัติจากพระโอษฐ์. การพิมพ์พระนคร.

ยุพร แสงทักษิณ. (2560). พระปฐมสมโพธิกถา ฉบับเล่าเรื่อง. โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

วรลักษณ์ พับบรรจง. (2534). ฤตสังหาร พิมพ์ครั้งที่ 2. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

วิสุทธ์ บุชยกุล. (2554). แบบเรียนภาษาสันสกฤต. โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา. (2563). ภารตนิยาย. ชนนิยม.

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) (แปลและเรียบเรียง). (2551). คัมภีร์วิสุทธิมรรค พระ  
พุทธโฆสเถระรจนา. บริษัท ธนาเพรส จำกัด.

สำเนียง เลื่อมใส (แปลและเรียบเรียง). (2547). มหาภาพุทธจรีต. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช  
วิทยาลัย.

————. (แปลและเรียบเรียง). (2553). มหาวัสตุอวทาน เล่ม 1. นิตยธรรมการพิมพ์.

————. (แปลและเรียบเรียง). (2557). มหาวัสตุอวทาน เล่ม 2. นิตยธรรมการพิมพ์.

————. (แปลและเรียบเรียง). (2564). พุทธจรีต. นิตยธรรมการพิมพ์.

————. (แปลและเรียบเรียง). (2564). ภาคผนวก คัมภีร์มหาวัสตุอวทาน เล่ม 1-2-3. มหาวิทยาลัย  
ศิลปากร.

สิทธา พินิจภูวดล. (2542) คู่มือนักแปลอาชีพ. นานมีบุคส์.

อาชว์ภุริชญ์ น้อมเนียน. แนวคิดทางสังคมเรื่องอาชีพจากมุมมองเรื่องวรรณะในศาสนาฮินดู. วารสารการ  
บริหารปกครอง (Governance Journal) ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน, 2560).

อ อ น ไ ล น์ : [https://so01.tci-thaijo.org/index.php/gjournal-ksu/article/  
view/88485](https://so01.tci-thaijo.org/index.php/gjournal-ksu/article/view/88485) เข้าถึงเมื่อ 8 มีนาคม 2566.

## ภาคผนวก ก

### อค์ศตยะ<sup>714</sup>

ผู้วิจัยจะคัดลอกเรื่องอค์ศตยะจากหนังสือ “ภารตนิยาย” ของศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ศรี แย้มนำดามาเพื่อให้เกิดความกระจ่างในสรรคที่ 1 โศลกที่ 35 ของปัทยจุฑามณี ดังนี้

อค์ศตยะเป็นฤๅษีผู้มีชื่อเสียงในอดีตกาล เป็นโอรสของพระวรุณเทพเจ้า กับนางอัปสร อูรวรสี ตอนแรกเกิดมีร่างกายเล็กเท่าปลายก้อย จึงถูกเลี้ยงไว้ในหม้อจนเติบโตเป็นกุมารใหญ่ เปล่งรัศมีโชติช่วงไปทั่ว พระธาดาพรหมทรงเมตตาเลี้ยงดูและสั่งสอนพระเวทวิทยาทั้งปวงแก่อค์ศตยะ กุมารจนกลายเป็นหนุ่มใหญ่วัยฉกรรจ์ที่มีพลังกำลังเป็นเลิศและมีฤทธานุภาพอันยิ่งใหญ่ และได้ตั้งอาศรมโดยอาศัยความสงบวิเวกบำเพ็ญพรตอยู่ ณ คงคาทวาร ซึ่งเป็นสถานที่ไกลแสนไกลจากแดนมนุษย์ที่อยู่ลึกเข้าไปในทิวเขาหิมาลัย ฤๅษีอค์ศตยะได้แต่งงานกับนางโลปามุทราและมีบุตรชายด้วยกันหนึ่งคน

#### พระอค์ศตยมุณีกับภูเขาวินธัย

พระอค์ศตยมุณีกับครอบครัวได้ดำรงชีวิตอยู่อย่างผาสุก ณ คงคาทวารเป็นเวลาถึงสองพันปี จนถึงเวลาที่ต้องอพยพย้ายถิ่นเพราะภูเขาวินธัยเป็นเหตุ โดยมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

ทิวเขาวินธัยซึ่งกันขมพูทวีปภาคเหนือกับภาคใต้ให้แยกจากกันนั้น บังเกิดความริษยา ภูเขาสุเมรุ ซึ่งเป็นหลักโลกและเป็นที่ตั้งของอินทรโลกอันเป็นสวรรค์บรมสุข เพราะเหตุว่าพระอาทิตย์และพระจันทร์นั้นโคจรเวียนรอบภูเขาสุเมรุ ทำให้เกิดกลางวันและกลางคืน ในขณะที่ภูเขาวินธัยเองต่ำเตี้ยกว่าต้องน้อยหน้าอดสู้อยู่เป็นนิจ

ด้วยความแค้นดังนี้ภูเขาวินธัยจึงยึดตัวเองให้สูงขึ้นทีละน้อย จนในที่สุดชะง้อคอขึ้นเหนือเขาสุเมรุ และทำท่าจะยึดหัวขึ้นไปเรื่อยๆ โดยมีหุคยั้ง ทำให้เกิดความปั่นป่วนอลหม่านไปทั่วทั้งจักรวาล เพราะในเมื่อภูเขาสุเมรุไม่ได้เป็นหลักของโลกและสวรรค์อีกต่อไปแล้ว พระอาทิตย์และพระจันทร์ต่างก็โคจรออกนอกเส้นนอกทาง เติลิดไปทางโน้นข้างทางนี้บ้าง ไม่เป็นไปตามกำหนดเวลา มีหน้าซำ เงามืดทะมึนของเขาวินธัยก็ผงาดเงื่อมสวรรค์ ทำให้สวรรค์มืดไปบางส่วนอีกด้วย ทวยเทพทั้งหลายพากันตื่นตระหนกด้วยเห็นความวิบัติมาปรากฏเฉพาะหน้า ทำววัชรินทร์เองก็สิ้นปัญญา ไม่ทราบว่าจะแก้ไขอย่างไร จึงพาคณะเทพไปเฝ้าพระธาดาพรหมยังที่ประทับในพรหมโลก เพื่อทูลขอความช่วยเหลือ พระปิตามะหนึ่งไตร่ตรองอยู่ครู่หนึ่งก็ตรัสว่า

<sup>714</sup> ศักดิ์ศรี แย้มนำดา, ภารตนิยาย, (กรุงเทพฯ: ชนนิม, 2563), 371-380.



“เอาเถิดศึบตี เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ เพราะวินัยโอหังบังอาจเหลือหลาย ทำให้จักรวาลปั่นป่วนไปหมดจะนิ่งเฉยต่อไปไม่ได้ ข้าว่าอค์ศตยมุนีคงจะรับมือมันได้อยู่ จงไปขอให้เขาช่วยพวกเจ้าเถิด”

เมื่ออินทรเทพและเทวดาทั้งปวงพากันมาอ้อนวอนขอความช่วยเหลือ อค์ศตยมุนีนั่งนิ่งไตร่ตรองหาทางแก้ไขอยู่พักหนึ่งก็กล่าวแก่คณะเทพว่า

“เรายินดีจะช่วยเหลือพวกท่าน ความจริงเราก็เพิ่งนึกขึ้นได้ว่า พระปิตามะทรงมอบภาระใหญ่ให้เราทำมานานแล้ว แต่เรายังมิได้ทำ พระองค์ตรัสสั่งให้เราเดินทางไปเผยแผ่ความจริงให้แก่ชนป่าเถื่อนทั้งปวงในภาคใต้ของชมพูทวีป อันเป็นดินแดนที่แสงแห่งอารยธรรมยังแผ่ไปไม่ถึง เราจะต้องนำพระเวทและวิทยาทั้งปวงไปสั่งสอนคนผู้มืดมนโง่เง่าเหล่านั้นให้บรรลุความจริงให้ได้ บัดนี้คงถึงเวลาแล้วที่เราจะต้องออกเดินทางเสียที ภาระอันศักดิ์สิทธิ์นี้กำลังคอยเราอยู่ เป็นงานหนักหนายากที่ใครๆ จะทำได้ เราจะต้องไปเองเสียแล้ว”

พระมหามุนีเตรียมข้าวของที่จำเป็นใส่ถุงย่าม หยิบไม้เท้าพรหมทัณฑ์ขึ้นมาถือ ก้าวลงจากอาศรม เดินนำหน้าภรรยาและบุตรมุ่งสู่ภาคใต้แห่งแม่น้ำคงคา ตัดทุ่งกว้างและป่าใหญ่จนบรรลุถึงเชิงเขาวินัยในที่สุด พระพรหมฤๅษีเงยหน้าขึ้นดูยอดเขาอันสูงชะเง้อสวรรค์ แล้วก็ยกไม้เท้าพรหมทัณฑ์ขึ้นชี้ไปเบื้องหน้า ประกาศวาจาอันหนักแน่นว่า

“วินัย ศิษย์ของข้า เจ้าจงก้มหัวลงเดี๋ยวนี้ ข้าจะเดินทางข้ามไปสู่ดินแดนทักษิณาบถในบัดนี้”

ภูเขาวินัยได้ยินคำประกาศิตของผู้เป็นอาจารย์ ก็รีบก้มศีรษะลง กระทำความเคารพอย่างนอบน้อม พระมุนีก็พาครอบครัวเดินทางข้ามไปก่อนที่จะลงสู่ทักษิณาบถเบื้องล่าง พระอค์ศตยมุนีก็กล่าวประกาศิตสำคัญว่า

“จงก้มหัวอยู่อย่างนี้ คอยจนกว่าข้าจะกลับมา”

เมื่อพระมหามุนีเดินทางไปสู่ภาคใต้แล้ว ก็มีเคยหวนกลับขึ้นภาคเหนืออีก คงตั้งหน้าตั้งตาสั่งสอนวิชาการแก่ชนป่าเถื่อนเรื่อยไป ทั่วแคว้นแคว้นแดนทักษิณาบถ จนถึงสุดแผ่นดินชมพูทวีปที่ปลายแหลมกุมาริโพ้น และภูเขาวินัยก็ต้องก้มศีรษะอยู่ต่ำเตี้ยเช่นนั้นตลอดไป ไม่เป็นอุปสรรคแก่วิถีโคจรของพระอาทิตย์พระจันทร์ต่อไป

### พระอค์ศตยมุนีกับการกลืนน้ำทะเล

พระมหามุนีได้ตั้งอาศรมเป็นหลักแหล่งที่เชิงเขาคุญชร โดยบำเพ็ญพรตภาวนามุ่งภักดีต่อองค์พระวิษณุเพื่อบรรลุโมกษะ แต่งานของพระมุนีเพื่อทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลายก็ยังมีอีกเรื่องดังนี้

พระอินทร์มีศัตรูคู่แค้นอยู่ผู้หนึ่งคือพญาอสูรฤๅษะซึ่งคอยก่อวุ่นกิดกัณธารสวรรค์ มิให้ตกลงบนแผ่นดินโลก ทำให้เกิดความแห้งแล้งในโลกอยู่เนืองนิตย์ พระอินทร์ต้องทำสงครามกับอสูรฤๅษะอยู่ช้านาน จนกระทั่งในที่สุดปราบปรามได้สำเร็จ เพราะได้อาวุธร้ายกาจ คือวัชระ จากเทพวัสตฤๅษะมาประหารอสูรฤๅษะเสีย ยังให้เกิดฝนตกตามฤดูกาลในแผ่นดินโลก ตั้งแต่บัดนี้ แต่บรรดาอสูรเหล่ากัลเกยะ

ซึ่งเป็นบริวารของวฤตระหนี่รอดไปได้ พวกมันลงไปอาศัยอยู่ยังก้นมหาสมุทรอันลึกสุดหยั่ง วันดีคืนดีได้โอกาสก็แอบมาฆ่าฟันมนุษย์ล้มตายลงคราวละมากๆ เมื่อพระอินทร์ทราบข่าวยกกองทัพทวยเทพมาปราบ พวกกัลเกยะก็หนีลงไปอยู่ใต้ทะเลตามเดิมทำอะไรไม่ได้ การณ์เป็นดังนี้เรื่อยมาจนเวทดาแทบไม่มีวันพักผ่อน ต้องคอยผจญกับเหล่าอมนุษย์พวกนั้น ซึ่งไม่รู้ว่าจะแอบมาก่อกรรมทำชั่วเมื่อใด ในที่สุด ท้าววชิรนทร์จอมสรวงสิ้นความอดทนจนปัญญา จึงไปเฝ้าองค์พระวิษณุ ๓ สวรรค์ไวภูณัฐ กราบทูลเรื่องราวให้ทรงทราบ พระนารายณ์เป็นเจ้าสดับเหตุแล้วทรงแยมพระสรวลตรัสว่า

“กระไรหนอท้าวมัชฌวาน ช่างไร้ปัญญา เรื่องเพียงนี้ก็ต้องมารบกวนข้าด้วย ลืมนึกไปแล้วหรือว่าสาวกของข้ายังอยู่ เหตุใดจึงไม่ไปขอความช่วยเหลือจากเขาเล่า”

“ใครพระเจ้าข้า”

“ก็อัสตยะอย่างไรเล่า อัสตยะเท่านั้นจะช่วยพวกเจ้าได้ รีบไปเถอะ” พระเป็นเจ้าตรัสแล้วก็หันพระปฤษฎางค์ให้ทันที ทรีพระเนตรลงสู่นิทรธาโดยไม่สนพระทัยจะตรัสอะไรอีก

พระอินทร์ได้ยินนามอัสตยะก็รำลึกขึ้นได้ว่า พระมหามุนีนันอาศัยอยู่ในอาศรมเชิงเขา กุญชร ก็เร่งรีบมาพบและวิงวอนขอความช่วยเหลือ

พระพรหมฤษีฟังแล้วก็หัวเราะ กล่าวว่า

“เรื่องนี้ไม่ยากเย็นอะไรเลย เมื่อพวกมันซ่อนอยู่ในทะเล เราก็ทำน้ำทะเลให้แห้งเสีย ที่นี้มันจะหนีไปไหน”

ท้าวศักรินทร์ยังงงต่อถ้อยคำอยู่ พระมหามุนีก็หัวเราะซ้ำ ไม่ตอบว่าอะไร หยิบไม้เท้าพรหมทัณฑ์ออกเดินนำหน้าไปสู่ฝั่งทะเล กำชับให้กองทัพเทพเตรียมตัวให้พร้อม แล้วก็ค่อยก้าวลงสู่ผืนน้ำในมหาสมุทรเดินลุยออกไปจากฝั่ง จนถึงที่ลึกถึงคอก็หยุด ยกไม้เท้าขึ้นชี้ไปเบื้องหน้าแล้วตั้งจิตอธิษฐาน อ้าปากออกกลืนน้ำทะเลโดยไม่หยุดพัก ชั่วครู่เดียวก็กลืนน้ำในมหาสมุทรเข้าไว้ในท้องจนหมด บรรดาอสูรกัลเกยะทั้งหลายก็ปรากฏร่างวิงวอนกันพล่านไปหมดบนพื้นทราย ไม่อาจจะหลบซ่อนได้อีกต่อไป กองทัพเทพคอยอยู่แล้ว ก็ตรงเข้าเช่นฆ่าอย่างสนุกมือ ในที่สุดเหล่ากัลเกยะก็ถูกฆ่าตายหมด ไม่มีเหลือรอดไปได้แม้แต่คนเดียว พระอัสตยะมุนีเห็นเสร็จกิจแล้วก็ปล่อยน้ำทะเลลงสู่ห้วงสมุทรดังกล่าว ลูกขึ้นเดินกลับอาศรมทันที โดยไม่สนใจต่อเสียงโห่ร้องสดุดีของทวยเทพแต่ประการใด

### ดาวอค์สตัยะ

การเป็นดาวอค์สตัยะของพระมหามุนีมาจากเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

เมื่อกลับถึงอาศรม พระมุนีรำพึงแก่ตนเองก่อนจะเข้าสู่ฌานอันลึกซึ้งว่า “คงจะจบสิ้นกันเสียที วุ่นมาพอแรงแล้ว ทีนี้ข้าคงจะมีเวลาพักผ่อนได้เต็มทีเสียที” ทันใดก็มีเสียงทิพย์อันนุ่มนวลไพเราะอ่อนหวานแว่วมากระทบโสตและภาพพระวิษณุผู้เป็นเจ้าน้ำใจแจ่มจรัสขึ้นในฌานสมาธิ ภาพนั้นแจ่มชัดราวกับภาพสะท้อนในกระจกเงา พระเป็นเจ้าทรงแยมพระโอษฐ์ด้วยความพอพระทัย ตรัสกระซิบว่า

“อค์สตัยะ สวากผู้ภักดีของข้า ข้าขอบใจเจ้าที่เอาเป็นภารธุระช่วยปิดเป่าปราบปรามทุกข์เข็ญในโลก มิได้อยู่เฉย เจ้าเป็นคนดีมีประโยชน์แก่โลกและสวรรค์ ยากจะหาใครเสมอเหมือนได้ควรที่ใครๆ จักดูเจ้าเป็นเยี่ยงอย่าง อย่างแล้วเลย เจ้าจะได้บรรลุโมกษธรรมสมดังความปรารถนาในอนาคต ข้าสัญญาว่าเมื่อถึงเวลานั้น ข้าจะตั้งให้เจ้าเป็นดวงดาวสถิตอยู่ในสวรรค์อันสูงสุดชั่วนิรันดร์ เจ้าจะเป็นดาวอค์สตัยะอันแจ่มใสที่สุดในท้องฟ้าด้านทิศใต้



**ภาคผนวก ข**  
**พระแม่ทศมหาวิทยา**

ในสรรคที่ 1 โศลกที่ 51 ของปัทมยชุทามถิมมีการกล่าวถึงพระแม่กมลลา ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอ ข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับพระแม่กมลลา ดังนี้

พระแม่ทศมหาวิทยาเป็นกลุ่มเทวีในศาสนาฮินดู มีทั้งหมดด้วยกัน 10 องค์ ซึ่งพระแม่ทศมหาวิทยาทั้งหมดเป็นอวตารของพระแม่เอธิคักติ พระเทวีผู้ยิ่งใหญ่แห่งจักรวาล กลุ่มเทวีทศมหาวิทยาเป็นกลุ่มเทวีซึ่งอยู่ในศาสนาฮินดูแบบตันตระ ซึ่งเป็นศาสนาฮินดูแบบหนึ่งในอินเดียตั้งแต่สมัยโบราณ ตามความเชื่อของฮินดูแบบตันตระเชื่อว่า พระแม่ทศมหาวิทยาแต่ละองค์จะทรงสถิตอยู่ในส่วนต่างๆ ของร่างกายและทรงควบคุมร่างกายส่วนที่ทรงสถิตอยู่ พระแม่ทศมหาวิทยาทั้ง 10 พระองค์มีพระนาม ดังนี้

1. พระแม่กาลี ทรงควบคุมและทำลายกาลเวลา
2. พระแม่ตารา ทรงอุปถัมภ์การรักษาโรคและศิลปะวิทยาการ
3. พระแม่ตรีปุระสุนทรี ทรงอุปถัมภ์การใช้มหายันตราทั้งปวงและควบคุมทั้งสามโลก
4. พระแม่ภูวนศวรี ทรงควบคุมอารักขาโลกและจักรวาล
5. พระแม่ไกรวี ทรงทำลายความชั่วร้ายทั้งปวง
6. พระแม่ฉินนมัสตา ทรงเป็นแหล่งพลังของอิทธิฤทธิ์ทั้งปวง
7. พระแม่พคลามุขี ทรงอารักขาและปกป้องเหล่าสาวกตันตระ
8. พระแม่ธูมาวตี ทรงเป็นผู้ประทานความรู้แจ้งและความตาย
9. พระแม่มาตังคี ทรงกำจัดอุปสรรคและความขัดข้องทั้งปวง
10. พระแม่กมลลา หรือพระแม่ลักษมี ภาคตันตระ ทรงประทานความอุดมสมบูรณ์พูนสุข

## ภาคผนวก ค

พระวรุณ<sup>715</sup>

รายละเอียดเกี่ยวกับพระวรุณในสรรคที่ 7 โศลกที่ 32 มีดังนี้

โอรสของนางอติพระวรุณเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่องค์หนึ่งของยุคพระเวทเป็นเทพเจ้าแห่งมหาสมุทรเป็นเจ้านายใหญ่ของพิวทะเลและพื้นดิน เป็นธาตุน้ำหรือวาริ ในช่วงที่เก่าแก่ที่สุดของสมัยพระเวท พระวรุณเป็นเจ้าของจักรวาลและท้องฟ้าที่เต็มไปด้วยดาว เป็นผู้นำฝนมา จนกระทั่งพระอินทร์เทพเจ้าแห่งสายฟ้ารับหน้าที่ดังกล่าว พระวรุณขุดท้องทะเลและมหาสมุทร พระพรหมจึงถือกำเนิดขึ้นจากมหาสมุทรและพร้อมที่จะสร้างโลก พระวรุณจัดวางดวงดาวไว้ในท้องฟ้ายามค่ำคืนและสั่งให้หายไปเสียในยามรุ่งอรุณ พระวรุณสั่งให้พระจันทร์โคจรส่องแสงสว่างไปทั่ว ลมที่พัดมาเป็นลมหายใจอันเยือกเย็นของพระวรุณที่พัดมาจากทะเล พระวรุณคุ้นเคยกับการบินของนก เส้นทางในท้องทะเลที่เรือเดิน รู้จักสิ่งลึกลับที่เคยมีมาและที่จะมีต่อไป รวมทั้งรู้จักความจริงและความไม่จริง

อาณาจักรของพระวรุณ รวมทั้งหน้าที่ถูกจำกัดให้เหลือเพียงมหาสมุทรรวมทั้งแม่น้ำทั้งหลาย พระวรุณมีมกรเป็นพาหนะ มกรเป็นสัตว์น้ำที่ถูกสลักไว้บนอาคาร ให้มันอ้าปากกว้างเพื่อให้ผู้มาชมได้ดู แต่เริ่มแรกมันเป็นปลา ต่อมาภายหลังเป็นงูทะเลหรือจระเข้ หรืออาจเป็นโลมาก็ได้ พระวรุณคุ้มครองทิศตะวันตกซึ่งเป็นที่ที่พวกอารยันเข้ามาสู่อินเดียในช่วงแรกๆ มีคำบรรยายในบทสวดสรรเสริญเก่าแก่ที่สุดว่า พระวรุณเป็นเทพผู้สร้างโลก ทรงมีความลับในการสร้างโลกที่ทรงสอนแก่โอรส คือฤๅษีสฤษฐ์ผู้เกิดจากจิตวิญญาณของนางอูรวตี พระวรุณเป็นผู้จัดการให้ดาวเคราะห์ทุกดวงโคจรไปตามวิถีทางของมัน สอนนกให้บิน สอนลมให้พัด พระวรุณรู้ความลับของสุขภาพ มียาอยู่ถึงแสนขนาน และสามารถทำนายโชคชะตาของหญิงชายทุกคนได้ พระวรุณยังเป็นเทพเจ้าที่มีศีลธรรมและจะลงโทษคนชั่วและคนพุดเท็จ แต่อาจให้อภัยผู้ที่ทำบาปเพราะความเมตตาของพระวรุณเอง พระวรุณเป็นผู้ปกครองสวรรค์และพิภพ โดยเป็นผู้ใช้บ่วง เรียกว่านาคบาท มัดผู้กระทำผิด บ่วงนี้แต่เดิมเป็นสัญลักษณ์ของชาวประมงในแม่น้ำ

เมืองหลวงของพระวรุณ ชื่อสุขะ “ความสุข” บนบุษปคีรี “ภูเขาดอกไม้”

ชื่อที่ยกย่องพระวรุณคือ ชลบที “เจ้าแห่งแหล่งน้ำ” และยาทบทตี “เจ้าแห่งสรรพสิ่งที่มีชีวิตในน้ำ”

<sup>715</sup> ทองสุก เกตุโรจน์, ศัพทานุกรมวรรณคดีสันสกฤต, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว, 2559), 256-257.

ภาคผนวก ง  
 วิศวกรรมมา, วิศวกรรมมัน<sup>716</sup>

พระวิศวกรรมมาที่ถูกกล่าวถึงในโคลกที่ 8/6 ของปัทยจุทามณิ มีประวัติความเป็นมาดังนี้ “ทำได้ทุกอย่าง” ซื่อนี้แต่เดิมเป็นสมญาของเทวดาที่มีอำนาจ เช่นพระอินทร์และพระสุรยะ แต่เมื่อเวลาเปลี่ยนไปก็กลายเป็นบุคคลวัตของอำนาจในการสร้างสรรค์ ในคุณสมบัติพิเศษในการสร้างสรรค์ดังกล่าวนี้ พระวิศวกรรมมาเป็นสถาปนิกผู้ยิ่งใหญ่ของจักรวาลและมีคำบรรยายในบทสวดสรรเสริญ 2 บทของฤคเวทว่า เป็นเทพเจ้าที่มองเห็นทุกสิ่งทุกอย่าง มีตา มีหน้า มีแขนและเท้าอยู่ทุกด้าน ซึ่งเมื่อสร้างสรรค์โลกก็เป่า (หรือปั้นแบบสวรรค์กับโลก) ด้วยแขนและปีกของตน พระวิศวกรรมเป็นบิดา เป็นบุคคลที่ให้กำเนิด เป็นผู้ทำลาย ซึ่งรู้จักโลกทั้งหมด เป็นผู้ตั้งชื่อให้เทวดา และอยู่เหนือความรู้ความเข้าใจของมนุษย์ ในบทสวดสรรเสริญเหล่านี้มีข้อความว่า พระวิศวกรรมมาทำพิธิวงสรรวตนเองหรือเพื่อตนเอง และคัมภีร์นิรุกตะอธิบายเรื่องนี้ โดยใช้ตำนานที่กล่าวว่า พระวิศวกรรมมาซึ่งเป็นโอรสของท้าวฤวะนะ ในชั้นแรกมอบโลกทั้งหลายไว้ในการบวงสรรวสังเวททั่วไป (สรรพเมธ) และยุติลงด้วยการบูชาญตนเอง

ในสมัยมหากาพย์และสมัยปุราณะ พระวิศวกรรมมามีอำนาจและตำแหน่ง**ตวันตฤ** (ศิลปินในอุดมคติ) พระวิศวกรรมนอกจากจะเป็นสถาปนิกผู้ยิ่งใหญ่แล้ว ยังเป็นนายช่างผู้เชี่ยวชาญของเทวดา และผู้ประดิษฐ์อาวุธให้แก่เทวดาด้วย และเป็นผู้สร้างอาคารเนยาสตร์หรือป็นไฟ และให้กำเนิดวิชาสถาปัตยกรรมหรือสถาปัตยกรรมศาสตร์ และกลศาสตร์ด้วย มหากาพย์บรรยายว่า พระวิศวกรรมมาเป็นเจ้าแห่งศิลปะ ผู้จัดการงานฝีมือนับพันชนิด เป็นช่างไม้ของเทวดา เป็นผู้ออกแบบเครื่องประดับ เป็นช่างศิลป์ฝีมือดีที่สุดที่สร้างรถพระที่นั่งของเทพเจ้า เป็นเจ้าของงานฝีมือที่มนุษย์ใช้ในการดำรงชีวิต เป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ และมนุษย์ให้ความเคารพนับถือ

ในรามายณะมีข้อความว่า พระวิศวกรรมมาได้สร้างกรุงลงกาให้พวกรากษส และเป็นบิดาของนลพญาวานรซึ่งสร้างสะพานพระรามจากพื้นทวีปไปยังกรุงลงกา ปุราณะหลายคัมภีร์เห็นว่า พระวิศวกรรมมาเป็นโอรสของเทพประภาส วสุองค์ที่ 8 กับชายาชื่อ โยคสิทธา ที่น่ารักและมีคุณธรรม นางสัจจนาธิตาของพระวิศวกรรมมาสมรสกับพระสุรยะหรือพระอาทิตย์ แต่เมื่อนางไม่สามารถทนความร้อนจากรัศมีของพระสุรยะได้ พระวิศวกรรมมาก็นำพระสุรยะมาวางบนเครื่องกลึงและตัดส่วนที่ให้แสงสว่างออกไป 1 ใน 8 ส่วน เศษชิ้นส่วนต่างๆ หล่นลงมาแผ่นดิน และจากชิ้นส่วนต่างๆ เหล่านี้ พระวิศวกรรมมาได้สร้างจักรให้พระวิษณุ ตรีศูลให้พระศิวะ อาวุธให้ท้าวฤวะเรเทพเจ้าแห่งความมั่งคั่ง

<sup>716</sup> ทองสุก เกตุโรจน์, ศัพทานุกรมวรรณคดีสันสกฤต, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว, 2559), 270-271.

หอกสำหรับพระกรรติเกยะเทพแห่งสงคราม และอาวุธสำหรับเทวดาองค์อื่นๆ พระวิศวกรรมายังเป็นผู้สร้างรูปปั้นขนาดใหญ่แห่งชคันนาคด้วย

ความสามารถในการสร้างสรรค์ของพระวิศวกรรมา บางทีก็ทำให้ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระประชาบดี พระวิศวกรรมามีสมญาว่า การุ “คนงาน” ตักษทะ “คนตัดไม้” เทววรรธิกะ “ผู้สร้างเทวดา” สุธันวัน “ที่มีศรที่ดี”



ภาคผนวก จ  
พระสุบินนิมิต 5 ประการ<sup>717</sup>

พระสุบินนิมิต 5 ประการที่พระโพธิสัตว์ทรงมีก่อนตรัสรู้ที่กล่าวไว้ในสรรคที่ 9 โศลกที่ 56 มีดังนี้

เมื่อยามใกล้รุ่งของคืนวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6 พระโพธิสัตว์ได้มีพระมหาสุบินนิมิต 5 ประการ ครั้นตื่นบรรทมก็ทรงทำนายนายพระสุบินทั้งห้าด้วยพระปัญญาว่า

1. การทรงพระสุบินว่า ได้บรรทมเหนือพื้นดินต่างพระยี่ภู่ (เครื่องนอน) ปูลาดนั้น เป็นบุพนิมิตว่าพระองค์จะได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณอันประเสริฐยิ่งหาสิ่งใดจะเสมอมิได้
2. การทรงพระสุบินว่า มีหญ้าแพรกงอกขึ้นจากพระนาภี (สะดือ) สูงขึ้นไปจรดฟ้า นั้น เป็นบุพนิมิตว่าจะได้ทรงเทศนามรรค 8 แก่ทวยเทพยดาและมวลมนุษย์
3. การทรงพระสุบินว่า มีหมู่นอนไต่ขึ้นจากพระบาทถึงบริเวณพระชาณู (เข่า) นั้น เป็นบุพนิมิตว่าจะมีบรรดาคฤหัสถ์นั่งห่มผ้าขาวมายังสำนักของพระองค์ และจะได้บรรลุพระไตรสรณคมน์ คือการถึงซึ่งพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก
4. การทรงพระสุบินว่า มีหมูนก 4 ชนิด 4 สี ได้แก่ สีเหลือง สีเขียว สีแดง และสีดำ บินมาจากทิศทั้งสี่ ทิศละชนิดมาชบแทบพระบาท แล้วกลับกลายเป็นนกสีขาวทั้งสิ้น เป็นบุพนิมิตว่า สกุลทั้งสี่คือ สกุกกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร จะละเพศร้าวาสมาบรรพชา และจะได้ตรัสรู้วิมุตตรม (ธรรมคือความหลุดพ้น) อันประเสริฐคือพระนิพพาน
5. การทรงพระสุบินว่าได้เสด็จขึ้นไปทรงพระดำเนินจงกรมบนยอดภูเขาซึ่งเต็มไปด้วยอุจจาระโดยพระบาทมิได้แปดเปื้อนนั้น เป็นบุพนิมิตว่า จะทรงได้จตุปัจจัยสี่ แต่มิได้ทรงพะวงกังวลพระทัยในปัจจัยเหล่านั้น

<sup>717</sup> ยุพร แสงทักษิณ, พระปฐมสมโพธิกถา ฉบับเล่าเรื่อง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2560), 69.



ภาคผนวก ฉ  
พุทธโฆสปวัตติกถา<sup>718</sup>  
กล่าวด้วยประวัติท่านพระพุทธโฆส  
ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารีมหาเถระ)  
นิพนธ์ภาษาบาลี

-----  
คำแปลภาษาไทย

ธนิต อยู่โพธิ์ สัทธวิหาริก ที่ 775<sup>719</sup>

ครั้นล่วงเวลาไปได้ 956 ปี นับแต่กาลปรินิพพานแห่งพระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธเจ้า พระราชา มีพระนามว่า มหานาม ทรงครองราชย์ในลังกาทวีป กล่าวกันว่าในชมพูทวีป (อินเดีย) สมัยนั้นมีพราหมณ์หนุ่มผู้หนึ่ง<sup>720</sup> บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ตระกูลหนึ่ง ณ ที่ใกล้สถานที่ (พระพุทธเจ้า) ตรัสรู้ ในมัชฌิมประเทศ พราหมณ์หนุ่มนั้นเชี่ยวชาญในศิลปะทั้งปวง รู้จบไตรเพท ท่องเที่ยวไปตลอดหมู่บ้าน นิคมชนบท และราชธานีทั้งหลาย ในชมพูทวีป ณ ที่แห่งใดๆ มีสมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้เป็นบัณฑิตอยู่อาศัย ก็ไป ณ สถานที่แห่งนั้นๆ แล้วทำการสนทนาด้วยสมณะและพราหมณ์บัณฑิต พวกอื่นมิสามารถกล่าวแก้ปัญหาที่พราหมณ์หนุ่มนั้นถามได้ แต่พราหมณ์หนุ่มนั้นวิສชาปัญหาที่สมณะและพราหมณ์บัณฑิตพวกอื่นถามได้ ด้วยอาการอย่างนี้ พราหมณ์หนุ่มนั้นจึงครอบงำไปตลอดทั้งสากลชมพูทวีปแล้วเดินทางมาถึงวิหารแห่งหนึ่ง

แต่ทว่า ในวิหารนั้น มีพระภิกษุอยู่หลายร้อย ท่านพระเรวตะผู้เป็นพระสังฆเถระของพระภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นเป็นพระมหาชีนาสพได้บรรลุปฏิสัมภีทา 4 ผู้ทำลายวาทะของฝ่ายอื่น

<sup>718</sup> ดูนิพนธ์ภาษาบาลี ในวิสุทธิมคฺค ตติยภาคหน้า 377-386.

<sup>719</sup> สมเด็จพระพุทธจาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) แปลและเรียบเรียง, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสเถระ รจนา**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, 2551), (9-14).

<sup>720</sup> มีอธิบายในคัมภีร์วิงสมาลีนี้ว่าดังนี้ บิดาของพราหมณ์หนุ่มนั้น มีนามว่า เกลี เป็นปุโรหิตของพระราชา มารดาของพราหมณ์หนุ่มนั้น มีนามว่า เกลินี เพราะว่า ในเวลาคลอดจากท้อง พวกพราหมณ์บริษัท มีทาสและกรรมกร เป็นต้น ของพราหมณ์นั้น ต่างเปล่งเสียงร้องก่นและก่นอย่างก็ก้อง เพราะฉะนั้น ญาติทั้งหลายจึงขนานนามว่า “โฆส” กล่าวกันว่า พราหมณ์หนุ่มนั้นบังเกิดในโฆสคาม จึงมีนามว่า “โฆส” ด้วยเหตุนี้

ครั้งนั้นแล้ว พราหมณ์หนุ่มร้ายปตัญชลิมนต์<sup>721</sup>ให้มีปริมณฑลโดยสมบูรณ์บทยู่ตลอดคืน ครั้นพระเถระได้ยินเสียงพราหมณ์ (หนุ่ม) สาธยายอยู่ ก็รู้ได้ว่า “พราหมณ์หนุ่มผู้นั้นมีปัญหาที่เราควรฝึกฝนพราหมณ์หนุ่มผู้นั้นไว้” จึงเรียกพราหมณ์หนุ่มนั้นมาหา แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “นี่แน่พราหมณ์ ใครหนอแล ร้องเหมือนเสียงหาร้อง?” (พราหมณ์หนุ่มถามว่า) “ข้าแต่ท่านนักบวช ท่านรู้เสียงร้องของพาทั้งหลายด้วยหรือ?” (พระเถระตอบว่า) “จ๊ะ ฉันทรู้” แต่พราหมณ์หนุ่มนั้นโดยตนเองก็ไม่เห็นนัยของฐานะที่เป็นเงื่อนงำในไตรเพทซึ่งมีอิทธิพลเป็นอันดับ 5 อยู่แล้ว อีกทั้งอาจารย์ของพราหมณ์หนุ่มนั้นก็ไม่ได้เห็นเช่นกัน พราหมณ์หนุ่มนั้นจึงถามพระเถระในฐานะตรงที่เป็นเงื่อนงำเหล่านั้น แท้จริง พระเถระเป็นผู้รู้จบไตรเพทแม้โดยปรกติอยู่แล้ว แต่ ณ บัดนี้ ท่านได้บรรลุปฏิสัมภทา 4 อีกด้วย เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่มีความหนักใจในการวิชันษาปัญหาเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ท่านจึงวิชันษาปัญหาเหล่านั้นได้ทันทีทันใด แล้วกล่าวกะพราหมณ์หนุ่มว่า “ดูกรพราหมณ์ผู้เจริญ ฉันทถูกท่านถามมากแล้ว บัดนี้จักขอลถามปัญหาที่ท่านสักข้อหนึ่ง ท่านจักพยากรณ์ปัญหาของฉันทไหม?” (พราหมณ์หนุ่มตอบว่า) “ได้ขอรับ ท่านนักบวช โปรดถามเถิด” พระเถระจึงถามปัญหานี้ ใน (คัมภีร์ยมกตอนจิตตยมก)ว่า “จิตของบุคคลใดบังเกิดขึ้น ยังไม่ดับ จิตของบุคคลนั้นจักดับ จักไม่บังเกิดขึ้นหรือ? ก็หรือว่า จิตของบุคคลใดจักดับ จักไม่บังเกิดขึ้น จิตของบุคคลนั้นบังเกิดขึ้นอยู่ ยังไม่ดับ....?”<sup>722</sup> พราหมณ์หนุ่มมิสามารถจำเบื้องบนหรือเบื้องล่าง (เบื้องต้นหรือเบื้องปลาย) จึงเรียนถามว่า “ข้าแต่ท่านนักบวช นี่มีชื่อว่าอะไร?” (พระเถระตอบว่า) “ดูกรพราหมณ์ นี่มีนามว่า พระพุทฺธมนต์” (พราหมณ์หนุ่มกล่าวว่า) “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ แต่ท่านสามารถให้พระพุทฺธมนต์นี้แก่ข้าพเจ้าได้ไหม?” (พระเถระตอบว่า) “ดูกรพราหมณ์ เราสามารถให้ได้แก่บุคคลผู้ถือบวชอย่างที่เราถืออยู่แล้ว” ครั้นแล้วพราหมณ์หนุ่มก็ขอบรรพชา เพื่อต้องการ (ได้พระพุทฺธ) มนต์ พระเถระจึงให้พราหมณ์หนุ่มนั้นบรรพชา แล้วให้อุปสมบท แล้วให้เล่าเรียนพระพุทฺธวจนะคือพระไตรปิฎก พระภิกษุนั้นได้ปรากฏแล้วในโลกว่า “พระพุทฺธโฆสะ”

เมื่อพระพุทฺธโฆสะอยู่ในวิหารนั้น ได้รจนาปกรณ์ชื่อว่า **ญาโณทัย** ไว้ในวิหารแล้วเริ่มจะรจนาคัมภีร์ชื่อว่า **อัญญสาลินี** อันเป็นคัมภีร์อรรถกถาของอภิธัมมสังคณีปกรณ์ และคัมภีร์อรรถกถาพระปริตต์ ครั้นพระเถระได้เห็นคัมภีร์อรรถกถานั้นแล้ว จึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ดูก่อนพุทฺธโฆสะผู้อาวุโส ในชมพูทวีปนี้มีอยู่แต่เพียงบาลีพระไตรปิฎกเท่านั้น หากมีอรรถกถาของบาลีพระไตรปิฎกนั้นและเถรวาทอยู่ไม่ แต่คัมภีร์อรรถกถาภาษาสิงหที่ขึ้นสู่สังคายนา 3 ครั้งแล้ว ซึ่งพระเถระทั้งหลายมีท่านพระสารีบุตรเป็นต้นรจนาไว้ แล้วท่านพระมหินท์ตรวจตราภมรรคแล้วรจนาไว้ด้วยภาษาสิงห ยังเป็นไปอยู่ใน

<sup>721</sup> มีพราหมณ์ผู้เป็นนักปราชญ์คนสำคัญคนหนึ่ง ชื่อปตัญชลิได้แต่งคัมภีร์สันสกฤต มีมหาภาษยะ เป็นต้น อาจหมายความว่า พราหมณ์หนุ่มนี้สามารถสาธยายคัมภีร์มหาภาษยะ เป็นต้น ของท่านปตัญชลิ ทบทวนไปมาได้ อย่างคล่องแคล่ว ถูกถ้วน ก็ได้-ชนิด

<sup>722</sup> อภิ. ยมก 39/1...

ทวีปสิงห์ เธอเองจึงไปในทวีปสิงห์ ตรวจตราดูคัมภีร์อรรถกถาทั้งปวงแล้วแปลกลับมาในภาษามคธ อรรถกถา (ที่แปลกลับมา) นั้น จักนำมาซึ่งประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลกทั้งปวง” ครั้นพระเถระกล่าวอย่างนั้น ท่านพระพุทโธสะก็ถึงปีติโสมนัส กราบลาพระอุปัชฌายะและพระภิกษุสงฆ์ แล้วเดินทางมาถึงท่าเรือโดยลำดับ ขึ้นเรือแล่นไป พบท่านพุทโธสะที่ตตะเถระสวนทางมา ณ ท่ามกลางมหาสมุทร ทำการสนทนาปราศรัยกันแล้วเดินทางต่อไปจนถึงท่าเรือในลังกา ในเวลานั้น พระราชาทรงพระนามว่า มหานาม เสวยราชาธิปไตยในลังกาทวีป ครั้นนั้นแล ท่านพระพุทโธสะไปพบพระภิกษุสงฆ์ในมหาวิหาร ณ กรุงอนูราชปุระแล้วไปยังสำนักของพระสังฆปาละเถระ<sup>723</sup> ในเรือนมหาปธาน ได้ฟังอรรถกถาในภาษาสิงห์และเถรวาททั้งหมดแล้ว ทำความตกลงใจว่า “นี่เป็นพระบรมพุทธานุญาตขององค์พระผู้เป็นเจ้าของพระธรรม” จึงไปยังที่ประชุมสงฆ์ในวิหารนั้น แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ขอโอกาส โปรดให้คัมภีร์ทั้งหลายแก่กระผม เพื่อรจนอรรถกถาพระ (ไตร) ปิฎกด้วยเถิด”

ครั้งนั้นแล เพื่อทดสอบความสามารถของท่านพระพุทโธสะนั้น พระภิกษุสงฆ์จึงมอบพระคาถาให้ 2 พระคาถา<sup>724</sup> แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “ขอท่านจงแสดงความสามารถใน 2 พระคาถานี้ก่อน เราเห็นความสามารถของท่านแล้ว จะมอบคัมภีร์ให้แม่ทั้งหมดเลย” ครั้งนั้นแล ท่านพระพุทโธสะตรวจดูบาลีพระไตรปิฎกและอรรถกถาของบาลีพระไตรปิฎกนั้นแล้วได้รวบรวมรจนาปกรณ์ชื่อว่า **วิสุทธีมคค** ขึ้นไว้ในครั้งนั้น เพื่อประกาศความเชี่ยวชาญของท่านพระพุทโธสะนั้นให้ปรากฏในประชาชน เทวดาได้ทำให้คัมภีร์ (ที่ท่านรจนาไว้แล้ว) นั้นหายไปเสีย ท่านพระพุทโธสะนั้นก็รจนาคัมภีร์ขึ้นอีกคัมภีร์หนึ่ง เทวดาก็ทำให้คัมภีร์นั้นหายไปอีก ท่านก็รจนาคัมภีร์ขึ้นอีกเป็นครั้งที่ 3 ขณะนั้นเทวดาก็ถวาย 2 คัมภีร์ (เดิม) คืนแก่ท่าน เวลานั้นจึงได้มี (วิสุทธีมคคปกรณ์) เป็น 3 คัมภีร์ ครั้นแล้วท่านพระพุทโธสะก็ถือเอาคัมภีร์ทั้งสามฉบับนั้นไปมอบถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ในกาลนั้น พระภิกษุสงฆ์จึงให้อ่านทั้งสามคัมภีร์ (สอบทาน) ด้วยกัน ก็มีได้มีความแตกต่างกันในคัมภีร์ทั้ง 3 นั้น ทั้งโดยคัมภีร์ หรือโดยอักขระ หรือโดยบท หรือโดยพยัญชนะ หรือโดยอรรถ หรือโดยเบื้องต้นและเบื้องปลาย หรือโดยเถรวาทเป็นต้น หรือโดยพระบาลีทั้งหลาย เล่ากันว่าเมื่อท่านพระพุทโธสะได้รจนาคัมภีร์ทั้ง 3 จบลงด้วยประการฉะนี้ เทวดาทั้งหลายได้ทำสาธุการ อนึ่ง สมัยนั้นแล พระภิกษุหลายพันรูปร่วมประชุมกันอยู่ในมหาวิหารได้เห็นความมหัศจรรย์นั้น ก็พากันยินดีชื่นชมให้สาธุการ แล้วโฆษณาดังนี้ว่า “ท่านองค์นี้เป็นพระเมตไตรยโพธิสัตว์มา (เกิด) เป็นแน่”

<sup>723</sup> ในเวลานั้น ท่านได้เป็นพระสังฆราชาอยู่ในนครอนูราชปุระ

<sup>724</sup> ที่ว่า 2 พระคาถา คือ

- (1) สีเล ปติฏฐาย นโร สปณโณ  
จิตต์ ปณณญจ ภาวย
- (2) อาตาศิ นิปโก ภิกขุ  
โส อิม วิชฎเย ชฎ. (ส. สคถ. 15/20)

ครั้งนั้น ครั้นพระมหाराชาได้ทรงสดับอุโฆษนั้น จึงแวดล้อมด้วยราชบริพารใหญ่ เสด็จออกจากพระนครไปยังมหาวิหาร ทรงนมัสการพระสงฆ์ แล้วทรงนมัสการพระพุทธโฆสะ ตรัสนิมนต์ว่า “ท่านผู้เจริญขอโอกาสนิมนต์รับภิกษาในเคหะของฉันทันจนกว่าจะรจนาพระธรรมจบ” ท่านรับนิมนต์โดยดุชนิภาพ ครั้งนั้นแล พระภิกษุสงฆ์ได้มอบคัมภีร์บาลีพระไตรปิฎกพร้อมทั้งคัมภีร์อรรถกถาในภาษาสิงห์ให้ (แก่ท่านพุทธโฆสะ) ครั้งแล้ว ท่านพระพุทธโฆสะได้รับเอาคัมภีร์ทั้งหมดแล้วไปอยู่ในปราสาทแห่งหนึ่ง ชื่อว่า ปธานชระ ณ ด้านทักษิณของมหาวิหารแล้วแปลอรรถกถาภาษาสิงห์ทั้งหมดรจนาเป็นอรรถกถาแห่งพระไตรปิฎกในภาษามคธซึ่งเป็นภาษาเดิม

ความจริง คัมภีร์อรรถกถาในภาษาสิงห์มีอยู่ 3 อย่าง คือ

- (1) มหาอัฐกถา
- (2) ปัจจரியอัฐกถา และ
- (3) กุรุนทอัฐกถา

(1) อรรถกถาที่ขึ้นสู่การสังคายนาครั้งใหญ่ ซึ่งท่านมหาหินทเถระนำมาแล้วรจนาไว้ในภาษาสิงห์ ชื่อว่า มหาอัฐกถา

(2) อรรถกถาที่พระภิกษุทั้งหลาย ประชุมกันในเรือนแพ ซึ่งในภาษาสิงห์ มีชื่อ (เรียกเรือนแพว่า) ปัจจரிய แล้วรจนาไว้ ชื่อว่า ปัจจரியอัฐกถา

(3) อรรถกถาที่พระภิกษุทั้งหลาย ประชุมกันในกรุนทเวฬุวิหาร ซึ่งมีอยู่แล้วรจนาไว้ ชื่อว่า กุรุนทอัฐกถา

วาทะที่พระอาจารย์ทั้งหลาย มีพระอาจารย์ชั้นพระเถระเป็นต้นในกาลก่อนถือเอานัยพระบาลีรจนาไว้ ชื่อว่า เถรวาท

แท้จริง ท่านพระพุทธโฆสะได้ปริวรรตอัฐกถากุรุนทจากภาษาสิงห์ก่อน แล้วได้รจนาอรรถกถาวินัยปิฎก ชื่อว่า **สมันตปาสาทิกา** ด้วยภาษามคธ ซึ่งเป็นภาษาเดิม ต่อจากนั้น ในส่วนสุดตันตปิฎก ได้ปริวรรตมหาอัฐกถา จากภาษาสิงห์ แล้วเรียบเรียงอรรถกถาที่หมินกายไว้ ชื่อว่า **สมังควลลิตินิ** อีกทั้งได้เรียบเรียงอรรถกถามัชฌิมนิกายไว้ ชื่อว่า **ปปัญจสุทนี** เรียบเรียงอรรถกถาสังยุตตนิกายไว้ ชื่อว่า **สารัตถ์ปกาสินี** และเรียบเรียงอรรถกถาอังคุตตรนิกายไว้ ชื่อว่า **มโนรลปุรณิ** ในลำดับนั้นได้ปริวรรตปัจจரியอัฐกถา ในอภิธัมมปิฎก จากภาษาสิงห์ แล้วเรียบเรียงอรรถกถาธัมมสังคณีไว้ ชื่อว่า **อัฐกถาสลิตินิ** ด้วยภาษามคธซึ่งเป็นภาษาเดิม อีกทั้งเรียบเรียงอรรถกถาวิภังคปกรณ์ไว้ ชื่อว่า **สัมโมหวิโนทนี** และเรียบเรียงอรรถกถาของปกรณ์ทั้ง 5 ชื่อว่า **ปรมัตถทีปนี**ไว้ด้วย

ท่านพระพุทโธสะ ได้ทำอรรถกาภาษาสิงหแม่ทั้งหมดให้เป็นอรรถกาแห่ง  
พระไตรปิฎกด้วยภาษามคร ซึ่งเป็นภาษาเดิมอย่างนี้ ด้วยประการดังกล่าวนี้แล อรรถกา (ในภาษา  
มคร) แม่นั้น ได้นำมาซึ่งประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวต่างประเทศทั้งหลายทั้งปวง เมื่อการแปลอรรถกา  
พระไตรปิฎกสิ้นสุดลง ได้เกิดแผ่นดินไหว

อรรถกาพระไตรปิฎกที่ท่านพระพุทโธสะรณาดังกล่าวมานี้จบลงโดย (ใช้เวลา) เพียง  
ปีเดียวเท่านั้น

ครั้นนั้นแล ท่านพุทโธสะ ครั้นทำกิจเสร็จแล้ว บรรณานาจะไหว้พระศรีมหาโพธิ จึง  
กราบลาพระภิกษุสงฆ์ แล้วกลับไปชมพูทวีป ด้วยประการฉะนี้แล



## ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	นางสุวิไล บุญธวัชชัย
วุฒิการศึกษา	พ.ศ. 2519 สำเร็จปริญญาเศรษฐศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2559 สำเร็จปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชา พระพุทธศาสนา) จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย พ.ศ. 2561 สำเร็จปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สันสกฤตศึกษา) จากมหาวิทยาลัยศิลปากร

